

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS**

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (6)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (6)

Scientific articles

Kaunas 2011

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Petras Ancelis – redaktorių kolegijos pirmininkas (Mykolo Romerio universitetas)
Prof. hab. dr. Rūta Adamonienė (Kauno technologijos universitetas)
Prof. hab. dr. Borisas Melnikas (Vilniaus Gedimino technikos universitetas)
Prof. hab. dr. Jonas Poderys (Lietuvos kūno kultūros akademija)
Prof.dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Loreta Bukšnytė (Vytauto Didžiojo universitetas)
Doc.dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Algirdas Muliarčikas – atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas)
Doc.dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolo Romerio universitetas)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2011-04-18

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m.
Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2011 m. gruodžio 1 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Adresas:

Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:

Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (6)*Scientific articles***Editorial Board**

Prof. dr. Petras Ancelis – Editor in Chief (Mykolas Romeris University)
Prof. hab dr. Rūta Adamonienė (Kaunas University of Technology)
Prof. hab. dr. Borisas Melnikas (Vilnius Gediminas Technical University)
Prof. hab. dr. Jonas Poderys (Lithuanian Academy of Physical Education)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Loreta Bukšnytė (Vytautas Magnus University)
Assoc.prof.dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University)
Assoc. prof dr. Algirdas Muliarčikas – Executive Secretary (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University)
Assoc.prof.dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolas Romeris University)

Every article are reviewed of 2 scientist.
Scientific articles have been published since 2008.

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2011

TURINYS

	Psl.
Darius Amilevičius SMURTO KONTROLĖS LIETUVIŠKAME SAITYNE SĄRYŠIS SU SEMANTINIŲ IR KALBOS TECHNOLOGIJŲ PLĖTRA	5
Vladimiras Andrejevas PROFESIONALUS OPERATYVINIS TYRIMAS – IKITEISMINIO TYRIMO GARANTAS	22
Nijolė Aukštuolytė PROFESINIŲ LŪKESČIŲ IR STUDIJŲ PROGRAMOS PASIRINKIMO SĄVEIKA	40
Jurgita Baltrūnienė, Gintautas Šarauskas KONTRABANDINIŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KRIMINALISTINĖ CHARAKTERISTIKA IR PRAKTINIAI ŠIŲ NUSIKALTIMŲ ATSKLEIDIMO ASPEKTAI LIETUVOJE	49
Viačeslav Čigrin ANOMIJA IR ASMENS SAUGUMO MIESTE AKTUALIJOS	63
Ieva Deviatnikovaitė NEPRIKLAUSOMOS ADMINISTRAVIMO INSTITUCIJOS (NEZÁVISLÉ SPRÁVNÍ ORGÁNY) ČEKIJOS RESPUBLIKOJE	73
Aistis Gaidelis FIZINIO RENGIMO DĖSTYTOJO KOMPETENCIJŲ SVARBA RENGiant TEISĖSAUGOS PAREIGŪNUS	94
Ramona Jakaitienė MEDICININIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO PROBLEMOS	108
Antanas Janušauskas, Egidijus Nedzinskas ŠALIES VIEŠASIS SAUGUMAS: TARPTAUTINĖS TEISĖS AKTŲ SUDERINAMUMO ANALIZĖ	121
Antanas Janušauskas, Gediminas Aleksonis PAREIGŪNŲ RENGIMAS: SVEIKATOS STIPRINIMO PROBLEMATIKA	136
Antanas Janušauskas, Kęstutis Darulis PAREIGŪNŲ RENGIMAS: SOCIALINĖS – FINANSINĖS PARAMOS ASPEKTAS	147
Janina Juškevičiūtė, Dalia Jasevičiūtė MIRUSIŲ ASMENŲ IDENTIFIKAVIMAS PAGAL PIRŠTŲ PAPILIARINĮ RAŠTĄ NAUDOJANT NAUJAUSIAS TECHNOLOGIJAS	163
Kristina Mikalauskaitė – Šostakienė ADMINISTRACINIŲ TEISINIŲ GINČŲ, KYLANČIŲ APLINKOSAUGOS SRITYJE, NETEISMINIO NAGRINĖJIMO PROBLEMOS	175

Rolandas Nagrockas	188
LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINĖS SAUGOS SISTEMOS OPTIMIZAVIMAS	
Žaneta Navickienė	197
TYRĖJŲ KOMPETENCIJŲ FORMAVIMO DISKURSAS	
Egidijus Nedzinskas, Antanas Janušauskas	211
VISUOMENĖS SAUGUMO TARPTAUTIŠKUMO ASPEKTAI	
Aušrinė Pasvenskienė	225
THE WASTE PREVENTION AS THE KEY ELEMENT IN THE WASTE HIERARCHY	
Birutė Pranevičienė, Darius Amilevičius	237
THE LIMITING OF PRIVACY IN THE CYBERSPACE	
Birutė Pranevičienė	254
THE RIGHT TO PRIVACY IN THE CONTEXT OF INFORMATION TECHNOLOGY DEVELOPMENT	
Aurelija Pūraitė	271
RIGHT TO ASSEMBLY IN THE CONTEXT OF PUBLIC SAFETY: EUROPEAN APPROACH	
Laima Ruibytė	290
ORGANIZACINIŲ POKYČIŲ SUPRATIMAS IR VERTINIMAS STATUTINĖJE ORGANIZACIJOJE	
Danguolė Seniutienė	301
VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS TARNYBOS PAREIGŪNŲ KOMPETENCIJŲ TOBULINIMO PAGAL MOKYMUS „DOKUMENTŲ TIKRINIMAS IR TYRIMAS“ ANALIZĖ	
Aušra Stepanovienė	312
STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS COOPERATIVE LEARNING EFFECTIVENESS IN SPECIALTY ENGLISH CLASSES	
Marijus Šalčius	320
KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ TIKSLŲ IR ĮTARIAMOJO PROCESINIO STATUSO ĮGIJIMO SANTYKIO PROBLEMATIKA	
Edmundas Štarevičius	337
KONFLIKTAI TARNYBOS METU: POLICIJOS PAREIGŪNŲ EMOCIJŲ RAIŠKA	
Mindaugas Šukys	351
IKITEISMINIO TYRIMO TERMINŲ KONTROLĖ: PROBLEMIAI ASPEKTAI IR TOBULINIMO GALIMYBĖS	

SMURTO KONTROLĖS LIETUVIŠKAME SAITYNE SĄRYŠIS SU SEMANTINIŲ IR KALBOS TECHNOLOGIJŲ PLĖTRA

Darius Amilevičius

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: d.amilevicius@mruni.eu*

Anotacija. Elektroninėje erdvėje sparčiai plinta nekontroliuojamas elektroninis smurtas. Elektroninės kontrolės objekto – informacijos – kiekis saityne irgi sparčiai didėja. Esami skaičiavimo metodai jau nesugeba jo apdoroti. Nors vis didėja informacijos dalis, perduodama vaizdu ir garsu, bet tekstas išlieka pagrindine informacijos perdavimo forma. Didelius kiekius tekstinės informacijos ar kitokių nestruktūrizuotų duomenų analizuojančios teisėsaugos bei viešojo saugumo užtikrinimo institucijos susiduria su problema, vykdydamos informacijos lietuvių kalba paiešką ir analizę – nėra veiksmingų prasminės (semantinės) teksto paieškos ir analizės priemonių, pritaikytų dirbti su lietuvių kalbos tekstais ir duomenimis. Reikalingos kokybiškai naujos, semantinės ir kalbų technologijos, kurios mokėtų analizuoti ir apibendrinti informaciją pagal jos prasmę. Atlikus tyrimą nustatyta, kad Lietuvos mokslininkai jau pajėgūs sukurti ir įdiegti semantinių ir kalbos technologijų naujoves, būtinas teisėsaugos bei viešąjį saugumą užtikrinančioms institucijoms. Tačiau tai padaryti kliūdo vėluojančios valstybės strateginės programos ir priemonės, bendros kalbos technologijų išteklių ir įrankių vystymo koncepcijos nebuvimas, nepakankamos valstybės investicijos į semantinio pasaulinio tinklo technologijas, ribotas bendradarbiavimas tarp privataus ir viešojo sektoriaus, bei akademinės bendruomenės.

Pagrindinės sąvokos: elektroninio smurto kontrolė, semantinės technologijos, kalbos technologijos, saugumas elektroninėje erdvėje.

ĮVADAS

Pasaulyje, Europos Sąjungoje ir Lietuvoje vyksta svarbūs transformacijos procesai. Nuo 2000 m. industrinę erą pakeitė informacinė, kuri pasižymi ne tik sparčiai gausėjančiu informacijos kiekiu ir daugelio viešųjų bei verslo paslaugų ir procesų perkėlimu į elektroninę erdvę, bet ir naujų ekonominių sistemų bei socialinių santykių formavimusi. Technologinė pažanga sudarė sąlygas ir neigiamiems procesams. Tiek realiame gyvenime, tiek elektroninėje erdvėje įsigalėjusio smurto mastai pralenkė ne tik galimybes išaiškinti ir nubausti nusikaltėlius, bet ir registruot. Be to, smarkiai pakito pati nusikaltimų sąvoka: visuomenė smurto kartelę pakelė labai aukštai. Smulkiais, dėmesio nevertais nusikaltimais tapo kišenių apšvarinimas, nosies suknežinimas patamsyje, grasinimai, smurtas artimųjų tarpe, apvogti automobiliai, išmalti langai, nepageidaujami elektroniniai laiškai, elektroninės patyčios, elektroninis priekabiavimas. Dažnai jie raminančiai pavadinti buitinais nusikaltimais.

Temos aktualumas. Informacijos kiekis sparčiai didėja, esami skaičiavimo metodai jau nesugeba jo apdoroti. Nors vis didėja informacijos dalis, perduodama vaizdu ir garsu, bet tekstas išlieka pagrindine informacijos perdavimo forma. Todėl reikalingos kokybiškai naujos, semantinės ir kalbų technologijos, kurios mokėtų analizuoti ir apibendrinti informaciją pagal jos prasmę. Tai leistų piliečiams naudotis virtualios erdvės paslaugomis jų gimtąja kalba, padėtų išsaugoti gimtąją kalbą ir tautinį tapatumą globalizacijos ir skaitlingos migracijos kontekste. Be to, tai suteiktų teisėsaugos institucijoms veiksmingus technologinius sprendimus ir priemones elektroninio smurto kontrolei, stiprinant visuomenės saugumą ir viešąją tvarką elektroninėje erdvėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti semantinių ir kalbos technologijų taikymo galimybes, vykdant elektroninio smurto lietuviškame saityne veiksmingą kontrolę.

Uždaviniai:

- Ištirti elektroninio smurto lietuviškame saityne esamą situaciją, nustatyti ateities prognozes.
- Ištirti semantinių ir kalbos technologijų plėtrą Lietuvoje ir užsienyje.

Išryškinti semantinių ir kalbos technologijų taikymo galimybes smurto kontrolei lietuviškame saityne.

Tyrimo objektu pasirinktas elektroninio smurto kontrolė lietuviškame saityne ir jos optimizavimo galimybės, pasitelkiant semantinių bei kalbinių technologijų siūlomus sprendimus.

Tyrimo metodai. Pirminių duomenų rinkimo metodas - apklausa žodžiu. Buvo apklausti dešimt specialiųjų tarnybų vadovų ir specialistų, siekiant atskleisti semantinių ir kalbų technologijų taikymo galimybes, vykdant elektroninio smurto kontrolę. Dokumentų analizės metodas taikytas siekiant įvertinti elektroninio smurto lygį lietuviškame saityne ir palyginti tarpusavyje įvairius semantinių ir kalbos technologijų sprendimus bei taikymus. Taip pat naudoti mokslinės literatūros analizė, interpretacijos, sintezės, vertinimo metodai.

SMURTAS SAITYNE: ESAMA SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS PROGNOZĖ

Andrew P. Morriss nuomone, elektroninė erdvė prilygintina „laukiniams Vakarams“, kur žmogui atsiveria neribotos galimybės, bet kur nevaržomai plinta smurtas ir prievarta, o niekadėjai nesulaukia pelnytų bausmės¹. Anne S.Y. Cheung teigia, kad nors internetas

¹ Morriss, A. P. The Wild West Meets Cyberspace. *The freeman: ideas on liberty* [interaktyvus]. 1998, 48(7) [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.thefreemanonline.org/featured/the-wild-west-meets-cyberspace/print/>>.

daugeliui žmonių sudarė iki tol neturėtas prieinamumo, betarpiškumo, anonimiškumo galimybes, bet kartu tapo iššūkiu žmogaus teisėms, asmens ir visuomenės saugumui, nes prasidėjo precedento neturinčios smurto apraiškos (elektroninis priekabiavimas, elektroninis šmeižtas ir kt.)². Šiais laikais elektroninėje erdvėje vis daugiau informacijos perduodamas garsu ir vaizdu, bet tekstas vis dar lieka pagrindine informacijos perdavimo forma. Internete ir elektroninėje erdvėje egzistuoja ir proporcingai nuo vartojimo didėja įvairių grėsmių ir pavojų, atsitikimų, incidentų tikimybė, kuri gali paliesti beveik kiekvieną interneto vartotoją ir juo labiau paauglį³. Valstybės mastu šios grėsmės yra įvardintos, nors ir nepilnai, joms numatytos prevencinės ir baudžiamosios priemonės, bet kontrolė nevykdoma.

Galimybė platinti ar net skatinti smurtą žiniasklaidos priemonėmis ir naujomis technologijomis bei būtinybė žmones nuo to apsaugoti yra problema, apie kurią diskutuojama nuo tada, kai atsirado ryšių technologijos, ir ši diskusija toli gražu nėra baigta, o greičiau tik atsinaujina kartu su kiekvienu technologiniu išradimu. Daugelis pavojų, kuriuos kelia IRT technologijos, gresia visiems žmonėms, tačiau vaikai ir paaugliai yra ypač pažeidžiami ne tik dėl savo jaunumo, bet ir dėl to, kad naujos technologijos jų gyvenime yra kur kas įtakingesnės. Ko gero, svarbiausia iš problemų, siejančių naujas technologijas su smurtu, yra baimė, kad lengviau pažeidžiami žmonės gali tapti vadinamųjų „internetinių grobuonių“ (angl. *online predators*), ieškančių aukų, kurias jie gali izoliuoti ir išnaudoti, taikiniai. Žinomas interneto anonimiškumas sukūrė galimybes žmonėms „užsimaskuoti“ ir vaidinti internetinę asmenybę, taip lengviau bendraujant su vaikais, paaugliais ir pažeidžiamais suaugusiaisiais pokalbių kambariuose ir tinklaraščių svetainėse. Šiam procesui apibūdinti vartojami tokie terminai, kaip „persekiojimas“ (angl. *stalking*) ir „apdorėjimas“ (angl. *grooming*), atspindintys įtikinantį ir dominuojantį šių kontaktų pobūdį⁴.

Dėl straipsnio apimties neįmanoma pateikti visų formų smurto elektroninėje erdvėje analizės. Apsiribosime šiuo metu Lietuvoje pakankamai ištirtos ir ypač skaudžios elektroninio smurto formos - elektroninių patyčių – statistinių duomenų analize. Objektyvumo dėlei reikia pripažinti, kad, neskaitant elektroninių saugumo pažeidimų statistikos, pateikiamos Lietuvos Respublikos nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo

² Cheung, A. S. Y. A Study of Cyber-Violence and Internet Service Providers' liability: Lessons from China. *Pacific Rim Law & Policy Journal*. 2009, 18(2): 345.

³ Ruškus J.; Žvirdauskas; Kačėnuskaitė, V.; Žvirdauskienė R. Paauglių elgsena elektroninėje erdvėje [interaktyvus]. Vilnius: Švietimo informacinių technologijų centas [žiūrėta 2011.09.30]. 2009: 13 psl <http://www.draugiskasinternetas.lt/repository/dokumentai/11_03_24/tyrimas%20elgsena%20elektronineje%20aplinkoje.pdf>.

⁴ Kane, J.; Portin, P. Smurtas ir technologijos [interaktyvus]. Briuselis [žiūrėta 2011.09.30]. 2008: 7-9. <http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/07_daphne_booklet_7_lt.pdf>.

padalinys (CERT-LT) tinklalapyje⁵, kitos elektroninio smurto apraiškų lietuviškame saityne tyrimai fragmentuoti ir nepakankamai informatyvūs.

Elektroninės patyčios yra viena iš psichologinio smurto formų, agresyvios elgsenos subkategorija. Tai vis labiau plintantis fenomenas, tapęs tarptautine problema. Dažniausiai elektroninės patyčios nėra atsitiktinis informacijos perdavimas. Tai kartojasi dažnai ir nukentėjusiajam yra sunku apsiginti⁶. Jį skatina didėjantis internetinių socialinių tinklapių ir portalų tarp vaikų ir paauglių populiarėjimas. Elektroninės patyčios – tai elektroninių komunikacinių technologijų naudojimas, siekiant tyčia užgauti, išgąsdinti, pažeminti individą ar grupę, paskleisti melagingą, įžeidžiančią informaciją ir kt. Anksčiau vaikai erzindavo vieni kitus žaisdami žaidimų aikštelėse, dabar jie tai daro elektroninėse svetainėse. Skriaudėjai pateikia aukų asmeninę informaciją ir ji tampa prieinama visiems. Informacijos plitimas elektroninėje erdvėje sukelia didelę grėsmę aukų privatumui. Informacija gali būti persiųsta tūkstančiams adresatų per keletą sekundžių ir to negalima sukontroliuoti. Patiriantis elektronines patyčias atsiduria nemalonioje situacijoje ir nežino, kaip apsiginti. Jis gali: gauti užgaulius, grasinančius elektroninius laiškus ar SMS žinutes, mobiliuoju telefonu gauti trikdančią nuotrauką, sulaukti grasinimų pokalbių svetainėje, pokalbių svetainėje perskaityti apie save melagingus gandus, būti išmestas iš pokalbių svetainės, būti pažemintas pamatęs išsiuntinėtą suklastotą savo nuotrauką, būti įskaudintas, pamatęs paskleistą asmeninio pobūdžio informaciją apie save, nemaloniai pasijusti sužinojęs, kad be leidimo pasinaudota asmeniniame kompiuteryje esančia informacija. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atliktas tyrimas apie interneto, kompiuterinių žaidimų įtaką smurtui prieš vaikus parodė, kad tarp dažniausiai lankomų interneto puslapių vaikai nurodo įvairiausių žaidimų, pokalbių bei pažinčių svetainių internetinius adresus. Su amžiumi mažėja susidomėjimas kompiuteriniais žaidimais, kyla pažinčių svetainių, socialinių tinklų populiarumas⁷. Tokių tinklapių patrauklumą didina ne tik galimybės susirasti interesus atitinkančią medžiagą, bet ir jų interaktyvumas. Iš interneto imama, į internetą talpinama, čia pat komentuojama. Apklausoje aukščiausią reitingą gavo vaizdo ir garso mainų svetainės, trečioje vietoje – socialiniai tinklai. Dažniausiai vieną prie interneto mokinį laiko žaidimai bei

⁵ Lietuvos Respublikos nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinys (CERT-LT): metinė ir ketvirtinė incidentų statistika [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011.09.30]. <<https://www.cert.lt/statistika.html>>.

⁶ Smith P.K.; Morita, Y. *The Nature of School Bullying. A cross-national perspective*. In P.K. Smith et al (eds). London and New York: Routledge, 1999, p. 1.

⁷ Interneto, kompiuterinių žaidimų įtaka smurtui prieš vaikus [interaktyvus]. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, UAB „Factus Dominus“ [žiūrėta 2011.09.30]. 2005. <<http://www.draugiskasinternetas.lt/lt/adult/news?id=2003>>.

socialiniai tinklai. Žaidimai bei socialiniai tinklai yra dominuojančios interneto temos pagal ten praleistą laiką (vertinant paauglių interneto vartojimui skiriamas laiko sąnaudas pagal lytį, daugiausiai laiko socialiniams tinklams naršyti skiria mergaitės. Nepažįstamųjų laišakai yra potencialiai pavojingi paaugliams, kadangi paaugliai nepažįstamųjų laiškus vertina labiau teigiamai, kaip galimybes, nei neigiamai, kaip grėsmes. Tai liudija apie dar nepakankamai paauglių įsisąmonintą grėsmę, juolab žinant, kad paauglystėje vaikai tikisi naujų santykių, pažinčių, tuo pačiu, pripažinimo, supratimo, dalyvavimo. Paaugliai suvokia, kad, greta daugelio naudų, gaunamų virtualiu būdu jungiantis prie socialinių tinklų, informacinių ar pramogų šaltinių, šie šaltiniai gali tapti ir tam tikrų grėsmių ir pavojų šaltiniu. Tyrimą atlikę mokslininkai mano, kad jokios draudžiamos ar moralizavimo priemonės nepadės geriau suvokti interneto grėsmių – būtina diskusija⁸. Bet ar galime laukti ir tikėtis, kad paaugliai patys save apsaugos?

Reikšmingi elektroninių patyčių paplitimo Klaipėdos apskrities vyresniųjų moksleivių tarpe tyrimų rezultatai. Nustatyta, kad 30,3 % moksleivių per pastaruosius kelis mėnesius bent kartą patyrė elektronines patyčias internetu ar mobiliuoju telefonu. Patyčias vienodai dažnai patiria visų klasių ir abiejų lyčių moksleiviai. Daugiausiai patyčių 5-8 klasių moksleiviai patiria pokalbių svetainėse. Į klausimą „Ką tu darei, kai tave įskaudino?“. 34 procentai apklaustųjų pasirinko atsakymą „Niekam nesakiau“. Tik apie 5 procentus apklaustųjų apie patyčias informuoja mokyklos psichologą ar pedagogus. Tyčiojimas elektroninėje erdvėje yra susijęs su tradicinėmis patyčiomis. Tradicinių patyčių „aukos“ dažniau tampa ir elektroninių patyčių aukomis, tradiciškai besityčiojantys dažniau tampa „skriaudėjais“ ir elektroninėje erdvėje, taip pat tradicinių patyčių „aukos“ dažniau tampa „skriaudėjais“ elektroninėje erdvėje⁹. Lietuvoje atlikto tyrimo su 15–19 metų moksleiviais duomenys patvirtina užsienio mokslininkų iškeltą mintį, kad net ir vyresnėse klasėse agresijos problema yra aktuali ir ją sprendžiant turi būti atsižvelgta į tai, kad vyresnio mokyklinio amžiaus moksleivių keičiasi agresijos raiška, t.y. jaunuoliams bręstant agresija ne mažėja, bet keičiasi jos forma¹⁰.

Kalbant apie smurto elektroninėje erdvėje plitimą ateityje, būtina įvertinti ir informacijų technologijų sklaidą Lietuvoje. Tyrimai patvirtina, kad Lietuvos rinka instituciniame ir

⁸ Ruškus, J. *Paauglių elgsena elektroninėje, supra* note 3, p.

⁹ Elektroninių patyčių paplitimas Klaipėdos apskrities vyresniųjų moksleivių tarpe (tyrimo duomenys) [interaktyvus]. Klaipėdos universiteto Psichologijos katedra [žiūrėta 2011.09.30]. <http://www.ku.lt/pf/psichologija/doc/Tyrimo_duomenys_1.pdf>.

¹⁰ Pilkauskaitė Valickienė, R.; Raižienė, S.; Žukauskienė, R. Elektroninių Patyčių Paplitimas tarp Klaipėdos Apskrities Vyresniųjų Klasių Moksleivių. *Socialinis darbas*. 2009 m. Nr. 8(2): 119.

individualiame lygmenyse pasirengusi intensyviai informacinių technologijų sklaidai. Europos Komisijos „Europos skaitmeninės darbotvarkės“ ataskaitos duomenimis, Lietuva yra viena pirmaujančių Europos Sąjungos valstybių pagal šalies įmonių aktyvumą naudojantis informacinių technologijų privalumais atspindinčius rodiklius pvz.: įmonių, kurios internetu bendrauja su viešojo sektoriaus institucijomis (95 proc.)¹¹. Bendrą situaciją atspindi ir Informacinės Visuomenės Plėtros Komiteto prie Susisiekimo ministerijos užsakymu atliktų tyrimų rezultatai. 2011 m. pradžios duomenimis, internetu jau naudojasi 8 kartus daugiau Lietuvos gyventojų nei 2001 m. – 63,5 proc. šalies gyventojų ir net 100 proc. 15-19 metų amžiaus Lietuvos jaunimo. Beveik 60 proc. namų ūkių turi interneto ryšį, kad internete lietuviai dažniausiai naudojami paieškos sistemomis (tai daro 82 proc. interneto vartotojų), elektroniniu paštu (78 proc.), internetiniais portalais (71 proc.), interneto forumais ir pokalbių svetainėmis (59 proc.)¹². Europos Sąjungos skaitmeninės darbotvarkės tikslas iki 2015 m. pasiekti, kad reguliariai internetu besinaudojančių žmonių padaugėtų nuo 60 iki 75 proc.¹³. Lietuvos rinkotyro prognozės, kad 2020 m. Lietuvoje gyventojų, besinaudojančių internetu, skaičius išaugs iki 80 proc.

Apibendrinant, darytina išvada, kad smurtas elektroninėje erdvėje jau tapęs tarptautine problema. Intensyvi interneto ir informacinių technologijų sklaida gyventojų tarpe leidžia prognozuoti, kad nesant efektyvių poveikio priemonių, smurto atvejų elektroninėje erdvėje tik daugės. Auka dažnai nutyli apie patirtą elektroninį smurtą ir, dažniausia, negali pati apsiginti. Tai rodo, kad, siekiant užtikrinti piliečių saugumą internete, efektyvių prevencijos priemonių jau nepakanka. Būtinės veiksmingos elektroninės erdvės kontrolės priemonės.

SEMANTINIŲ IR KALBOS TECHNOLOGIJŲ PLĖTRA EUROPOS SĄJUNGOJE IR LIETUVOJE

Semantinis saitynas – kartais vadinamas trečia saityno versija – vaidina svarbiausią vaidmenį, vystant saityno informacines technologijas ir paslaugas. Jis lemia naujų iššūkių formavimosi procesą, kai informacijos prasmė leidžia mašinai suprasti saityno turinį ir imituoti žmogaus intelektą, atliekant daug varginančių užduočių, tokių kaip informacijos paieška, pasidalinimas informacija, informacijos iš kelių šaltinių susiejimas. Iki šiol mašina

¹¹ Europe's Digital Competitiveness Report - ICT Country Profiles [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.09.30].

<http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/document.cfm?action=display&doc_id=668>

¹² Informacinės Visuomenės Plėtros Komiteto prie Susisiekimo ministerijos statistika [interaktyvi]. Vilnius: 2011 [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.ivpk.lt/lt/ltvm/statistika>>.

¹³ Europe's Digital Competitiveness Report [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.09.30].

<http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/document.cfm?action=display&doc_id=667>.

negalėjo pilnai atlikti šias užduotis be žmogaus įsikišimo, nes pirmosios ir antrosios kartos saityno informacijos prasmė suprantama tik žmogui. Mašina iki šiol sugeba tik pernešti ją pagal nuorodą ir nustatyta forma pateikti adresatui. Saityno kūrėjas Timas Berners-Lee dar 2001 m. prognozavo, kad kompiuteriai ateityje bus pajėgūs pilnai analizuoti visą saityno informaciją – turinį, nuorodas, transakcijas tarp žmogaus ir mašinos. Jis teigė, kad tai padaryti leis tuo metu dar neegzistavęs semantinis saitynas, kurio dėka kasdienės, rutininės operacijas – prekybos, biurokratijos, eilinio vartotojo buities ir t.t. - atliks mašina, bendraujanti su kita mašina¹⁴.

Semantinis pasaulinis tinklas jau veikia. Didžiosios Europos Sąjungos šalys skubiai kuria semantines informacinių ir ryšių technologijų (toliau – IRT) infrastruktūras. Šiuo klausimu toliausiai pažengusi Suomija, kurios Vyriausybė jau 2001 m. pastebėjo, kad investicijos į semantines IRT infrastruktūras prilygintinos investicijoms į kelių infrastruktūrą. Verslas niekada neinvestuoja į kelių infrastruktūros vystymą, bet greitai sukuria būdus, kaip ją efektyviai panaudoti, didindamas šalies Bendrąjį vidaus produktą, kurdamas darbo vietas, sumokėdamas daugiau mokesčių. Todėl Suomijos semantinė IRT infrastruktūra išvystyta geriausiai Europos Sąjungoje: veikia semantiniai portalai, teikiamos semantinės IRT paslaugos. Infrastruktūros vystymą užsako valdžia, todėl viskas laisvai prieinama visiems: mokslui, verslui ir viešajam sektoriui.

Europos Sąjungos šalyse vykdomi projektai ir kuriami technologiniai sprendimai sparčiai įgyvendina semantinio saityno plėtrą nacionaliniu ir europiniu lygiu. Dėl straipsnio apimties apsiribosime tik svarbiausių iš jų apžvalga. Bendradarbiaudama su Sorbonos, Montrealio, Dortmundi ir kitais universitetais, Vokietijos įmonė TEMIS AG išvystė metaduomenų ištraukimo iš nestruktūrizuotos informacijos platforma *Luxid*¹⁵. Ši platforma yra universali. Ji gali būti taikoma nacionalinio saugumo, mokslinių tyrimų srityse, gali tenkinti tiek viešojo, tiek verslo sektorių poreikius. Bendradarbiaudama su Leipzigo universitetu, Vokietijos įmonė *Pattern Science AG* išvystė sintaksinės–semantinės analizės sprendimus¹⁶, kurie integruoti į taikomąsias programas *MyLOBSTER*, diegiamas stambiausioms Vokietijos žiniasklaidos, finansų bei verslo organizacijoms. Šefildo universitetas, bendradarbiaudamas su tarptautine korporacija *Ontotext AD*, sukūrė ir išvystė

¹⁴ Berners-Lee, T.; Hendlar, J.; Lassila, O. The Semantic Web: A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities. *Scientific American Magazine* [interaktyvus]. 2001 May [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-semantic-web>>.

¹⁵ LUXID [interaktyvus]. Heilderberg [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.temis.com/index.php?id=201&selt=1>>.

¹⁶ Competitive Intelligence [interaktyvus]. Freigericht [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.pattern-science.com/de/technologie/competitive-intelligence>>.

atviro kodo kalbos ir teksto inžinerijos platformą GATE (<http://gate.ac.uk/>), kurią *Ontotext AD* panaudojo žinių ir informacijos valdymo platformoje *KIM*, sprendžiančioje tekstų gavybos (angl. *Text Mining*) ir analizės, įvardytų esybių, įvykių identifikavimo, jų ryšių nustatymo, semantinio anotavimo ir semantinės paieškos uždavinius anglų kalbai¹⁷. Labai svarbus OpenCalais projektas (<http://www.opencalais.com/>), skirtas semantiniam anglų kalbos dokumentų anotavimui bei įvardytų esybių, įvykių ir faktų atpažinimui. Šio projekto sprendimai naudojami paieškos variklyje Interceder (<http://interceder.net/>), kuris leidžia ieškoti naujienų saityne anglų kalba (įskaitant socialinius tinklus) ir jas filtruoti pagal tematiką. Paminėtinas ir 6BP programos „Informacinės visuomenės technologijos“ imtyje vykdomas projektas *NeON* (<http://www.neon-project.org/>), kurio tikslas vystyti ontologijų kūrimo ir taikymo technologijas stambios apimties semantinėse aplikacijose. Svarbus 7BP projektas *ONTORULE* (<http://ontorule-project.eu/>), kurį vykdo Vienos, Paryžiaus ir Bolzano universitetai kartu su tokiomis stambiomis įmonėmis, kaip IBM, AUDI ir kt. Projekto tikslas - integruoti mokslo žinias ir technologijas, siekiant automatizuoti ontologijų kūrimą iš pasirinkamų šaltinių, įskaitant natūralios kalbos dokumentus. Europos Sąjungos iniciatyva ir lėšomis sukurta platforma *SEMIC EU* (*Semantic Interoperability Centre Europe* <http://www.semic.eu/>), skirta bendriems viešojo administravimo ir e. vyriausybės interoperabilumo ištekliams.

Palyginus lietuvių kalbos technologijų infrastruktūros situaciją su kitų ES šalių (Lenkijos, Vokietijos, Slovėnijos, Čekijos, Suomijos, Švedijos, Danijos, Latvijos, Estijos ir kt.) lygiu, galima konstatuoti, jog Lietuva nuo Europos Sąjungos atsilieka 7-9 metais. Lietuvių kalbos skaitmeniniai ištekliai ir įrankiai labai fragmentuoti, tarpusavyje nesuderinami, nėra numatytos bendros jų prieigos priemonės, jie saugomi skirtingose institucijose, skirtingais formatais, neužtikrinama pakankama prieiga per internetą ir sąveika „mašina-mašina“¹⁸. Galime teigti, kad semantinių technologijų taikymo užuomazgų Lietuvoje esama, bet jos apribotos siaurais specifiniais taikymais atskirose srityse. Tarp tokių semantinės analizės priemonių, ontologijų ir atskirų semantinių išteklių panaudojimo atveju Lietuvoje galima paminėti *Infoplex.lt* teisinės informacijos paslaugas (<http://www.infoplex.lt>), Lietuvos integralią bibliotekų informacinę sistemą *LIBIS* (<http://www.libis.lt>), virtualią

¹⁷ KIM Platform [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.09.30]. < <http://www.ontotext.com/kim> >.

¹⁸ Marcinkevicienė R., Vitkutė-Adžgauskienė, D. Developing the Human Language Technology Infrastructure in Lithuania. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*. Vol. 219, *Human Language Technologies – the Baltic Perspective. Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010*. I.Skadina (ed.). Amsterdam: IOS Press, 2010: 3-10.

elektroninio paveldo sistemą VEPS (<http://www.epaveldas.lt>). Šie atskiri sprendimai remiasi unikaliais konkrečiai sričiai sukurtais semantiniiais ištekliiais ir įrankiais, juose praktiškai neišnaudojamos semantikos ir kalbos technologijų galimybės, dėl ko nukenčia jų kokybė. Lietuvių kalbai nėra parengta bendrųjų lingvistinės semantinės analizės įrankių, sudarančių galimybes trečiosioms šalims kurti semantinė analize grįstus sprendimus įvairiose taikymo srityse.

Lituanistinių skaitmeninių išteklių inventorizacija buvo atlikta Lietuvos Mokslo Tarybos finansuotame projekte „Lituanistinių skaitmeninių išteklių metaduomenų sistemos sukūrimas ir suderinimas su CLARIN“¹⁹, siekiant sudaryti prielaidas lietuvių kalbos išteklių informacinės infrastruktūros koncepcijai parengti. Paaiškėjo, kad nors apie 63% skaitmeninių išteklių turėtojų suteikia vienokią ar kitokią internetinę prieigą prie savo duomenų, tačiau dažniausiai apsiribojama pačia primityviausia informacijos paieškos galimybe. Iš pagrindinių skaitmeninių išteklių paminėtini Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (<http://donelaitis.vdu.lt>), Lietuvių mokslo kalbos tekstynas CorALit (<http://www.coralit.lt>), Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (<http://www.lki.lt/dlkz/>). Esama situacija kliudo kurti patogias šiuolaikiškas elektronines paslaugas, grįstas semantinė analize. Be to, šie ištekliai kol kas nesiejami nei su nacionaline, nei su jokia tarptautine kalbos technologijų infrastruktūra. Tai rodo Lietuvos atskirtį nuo tarptautinės bendruomenės ir nesugebėjimą pasinaudoti jos patirtimi bei integracijos galimybėmis.

Europos strategijos forumas mokslinių tyrimų infrastruktūrų plėtrai (*ESFRI – European Strategy Forum for Research Infrastructures*,) yra suformulavęs ilgalaikę bendrą europinę mokslinių tyrimų infrastruktūrų (toliau – MTI) plėtros strategiją²⁰. Tarp humanitarinių ir socialinių mokslų srityje svarbiausiais pripažintų nacionalinių MTI projektų yra numatytas projektas „Elektroniniai lietuvių kalbos ištekliai (*E-lingua*)“ (Vytauto Didžiojo universitetas, Vilniaus universitetas, Šiaulių universitetas, Lietuvių kalbos institutas), tačiau nėra lėšų šio projekto vystymui. Nacionalinių MTI strategija remiasi esamų išteklių dokumentavimu bei unifikuavimu, taip pat dalyvavimu atitinkamose transnacionalinėse MTI iniciatyvose, kurias kalbos išteklių ir technologijų srityje ryškiausiai atstovauja *CLARIN* (*Common Language Resources and Technology Infrastructure*) iniciatyva (<http://www.clarin.eu>). Pabrėžtina, kad suderinamumas su *CLARIN* rekomendacijomis ir

¹⁹ Lituanistiniai skaitmeniniai ištekliai [interaktyvus]. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://sruoga.vdu.lt/lituanistiniai-skaitmeniai-istekliai>>.

²⁰ European Strategy Forum for Research Infrastructures [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.09.30]. <http://ec.europa.eu/research/infrastructures/index_en.cfm?pg=esfri>.

standartais yra racionalus nacionalinės elektroninių lietuvių kalbos išteklių MTI kūrimo kelias.

Analizuojant kitų Europos šalių pavyzdžius, galima pastebėti, jog kalbos technologijų infrastruktūros plėtra koordinuojama valstybiniu mastu, derinami mokslo ir verslo poreikiai. Švedijoje 2007 m. startavo 7 institucijų projektas „Švedų kalbos technologijų infrastruktūra“, danai suformavo *CLARIN* konsorciumą, kuriame 4 universitetai ir 4 kultūros įstaigos bendrai kuria nacionalinę su *CLARIN* suderinamą kalbos išteklių infrastruktūrą. Analogišką konsorciumą (*FIN-CLARIN*) turi suomiai²¹. Estai kalbos technologijų klausimus yra įtraukę į ilgalaikę estų kalbos vystymo strategiją. Visos šios iniciatyvos numato kuriamos kalbos technologijų infrastruktūros suderinimą su tarptautinėmis kalbos technologijų kūrimo iniciatyvomis.

Lietuvoje tikru proveržiu, siekiant suderinti mokslo, viešojo ir privataus sektorių interesus semantinių ir kalbos technologijų srityje, laikytina 2011 m. paskelbta Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonė „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“. Vienos iš veiklų, kurios bus finansuojamos, numato esamo lietuvių kalbos tekstyno papildymą, lietuvių kalbos sintaksinės-semantinės analizės priemonių ir jų pritaikymų kūrimą, lietuviškų interneto svetainių analizės sistemos ir jos pritaikymų kūrimą²². Konkursą laimėjusio projekto įgyvendintojai privalės sukurti informacinę sistemą, saugančią lietuvių kalbos ir analizės priemones ir rezultatus, pritaikytą analizuoti lietuviško turinio interneto svetainių turinį, atlikti pagal jį paiešką, palyginti tarpusavyje svetainėse esančius tekstus ir turinį, pateikti analizės rezultatus vartotojui priimtina forma²³. Kadangi paraiškos pagal šią priemonę dar vertinamos, todėl projektų turinys neskelbtinas ir nekomentuotinas, bet labai tikėtina, kad šį kartą pagaliau pavyks patenkinti tiek mokslo, tiek privataus, tiek viešojo sektorių interesus (įskaitant elektroninės erdvės kontrolę).

Apibendrinant darytina išvada, kad semantinių technologijų kūrimo ir taikymo užuomazgų Lietuvoje esama, bet jos apribotos siaurais specifiniais taikymais atskirose srityse, dažniausiai – kalbotyros srityje. Esami lietuvių kalbos semantiniai ištekliai nepakankami, o bazinės technologijos nepakankamai išvystytos, todėl lietuvių rašytinės kalbos semantinės analizės paslaugų ir technologinių sprendimų pasiūla netenkina paklausos, neišnaudojamos

²¹ FIN-CLARIN [interaktyvus]. University of Helsinki. Department of Modern Languages [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.ling.helsinki.fi/finclarin/intro.html>>.

²² Projektų, vykdomų pagal Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „INFORMACINĖ VISUOMENĖ VISIEMS“ įgyvendinimo priemonę Nr. VP2-3.1-IVPK-12-K „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“, finansavimo sąlygų aprašas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr.: 30-1431: punktas 4.2.

²³ *Ibid.*, punktas 94.3.

nacionalinės ir tarptautinės integracijos galimybės, iškyla grėsmė rašytinės lietuvių kalbos išsaugojimui internete. Ši situacija susidarė dėl trūkumo bendradarbiavimo tarp privataus ir viešojo sektoriaus, bei akademinės bendruomenės, kuris labai efektyviai vyksta kitose Europos Sąjungos valstybėse.

SMURTO KONTROLĖS LIETUVIŠKAME SAITYNE SAŠAJOS SU SEMANTINIŲ IR KALBOS TECHNOLOGIJŲ PLĖTRA

Siekiant išryškinti smurto kontrolės lietuviškame saityne sąryšį su semantinių ir kalbų technologijų plėtra, reikia atsakyti į tris klausimus: ar elektroninė erdvė yra viešoji erdvė, ar reikia vykdyti elektroninės erdvės kontrolę ir kuo šioje veikloje teisėtvarkos organams gali būti naudingos semantinės ir kalbos technologijos?

Į pirmą klausimą vienareikšmio atsakymo nėra. Iš vienos pusės, reikia pripažinti, kad susidariusi teisinė spraga, nes dabartiniai teisės aktai elektroninės erdvės neapibrėžia kaip viešosios erdvės. Iš kitos pusės, viešų ir el. valdžios paslaugų teikimas bent dalį elektroninės erdvės paverčia viešąja erdve. Be to, Lietuvos pilietis, besilankantis socialiniuose tinklalapiuose ar kituose elektroninės erdvės ištekliuose, nori jaustis saugus. Dėl šios priežasties susidaro paradoksali situacija. Kai pilietis ar jo vaikas saityne patiria smurtą ar patyčias, jis retoriškai užduoda klausimą – kur žiūri policija? Bet, remiantis dabartiniais teisės aktais ir neturint priemonių, policijos pareigūnams belieka vykdyti prevencinę veiklą arba pagal gautą faktologinę medžiagą tirti jau įvykdytą konkretų elektroninį nusikaltimą. Darytina išvada, kad viešąja elektronine erdve laikytina ta saityno erdvės dalis, prie kurios prieigos neriboja slaptažodis arba kita apsaugos priemonė.

Atsakant į antrą klausimą, labai reikšmingas Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos²⁴ (toliau - Programa) reglamentavimas ir teiginiai, bei aukščiau minėta Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonė „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“.

Programoje apibrėžta, kad nusikaltimų kontrolė – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama mažinti nusikalstamumą ir neleisti viršyti socialiai priimtino lygmens aktyviais teisėsaugos institucijų veiksmais ir teisinio baudžiamojo poveikio priemonėmis, taip pat aktyviomis administracinėmis, ekonominėmis, socialinėmis, kitokio pobūdžio priemonėmis. Programos 6 punktą konstatuoja, kad asmens ir visuomenės saugumas yra būtina pagrindinio

²⁴ Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa prevencijos programa. *Valstybės žinios*. 2003, Nr.: 32 - 1318.

valstybės politikos tikslo - konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo – įgyvendinimo sąlyga. Siekdama užtikrinti kiekvieno individo, o kartu ir visuomenės saugumą, valstybė vykdo nusikaltimų prevenciją ir kontrolę. Labai svarbi Programos 8 punkte išryškinta sąlyga, kad nusikaltimų prevencija ir kontrolė gali būti sėkminga, jeigu joje aktyviai dalyvauja visi socialiniai subjektai – teisėsaugos institucijos, kitos viešojo administravimo institucijos, savivaldybių institucijos, verslo bendruomenė, visuomeninės organizacijos ir individualūs asmenys. Ši veikla turi būti koordinuota ir remtis mokslu bei praktika pagrįsta valstybės politinių partijų patvirtinta bendra politika. Aštuonioliktas punktas pripažįsta, kad nusikaltimų prevencijos ir kontrolės organizavimas dar nėra pakankamai nuoseklus ir sistemingas, neatitinka nusikaltimų prevencijos bei kontrolės principų. Pagrindinės to priežastys: 1) tikslinių programų vykdytojų interesai ir tikslai labiau orientuojami į planuotų priemonių įvykdymą nei į nuolatinę veiklą nusikaltimų prevencijos ir kontrolės srityje. Šių programų įgyvendinimas ir finansavimas baigiasi jose nustatytu terminu, nors nusikaltimų prevencijos ir kontrolės organizavimo poreikis yra nuolatinis. Dažnai priemonėms įgyvendinti ar naujoms priemonėms kurti neskiriama pakankamai lėšų. Dvidešimtame punkte atskleidžiami nusikaltimų prevencijos ir kontrolės trūkumai. Vienu iš pagrindinių yra tai, kad nusikaltimų prevencijos ir kontrolės tikslams nėra panaudojamos kitų socialinių, ekonominių, urbanistinių ir kitokių programų galimybės. Tokios programos šalyje nėra net analizuojamos ir vertinamos kriminogeninių veiksnių šalinimo, neutralizavimo ar kompensavimo požiūriais. Atkreiptinas dėmesys į Programos 53 punkte pateiktą prioritетinių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės kryptių dispoziciją. Iš vienuolikos prioritетinių kryptių pirmoje vietoje yra „smurtinių nusikaltimų prevencija ir kontrolė“, trečioje – „nusikaltimų, daromų viešosiose vietose, prevencija ir kontrolė“, vienuoliktoje (paskutinėje) – „vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė“. 24 punkte išdėstyti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės veiklos efektyvumo principai, iš kurių čia paminėtini aprūpinimo užtikrinimo ir mokslinio pagrįstumo principai. Efektyvus poveikis nusikalstamumui įmanomas tik esant tinkamam politiniam, organizaciniam, finansiniam, materialiniam, informaciniam, moksliniam, profesiniam užtikrinimui ir palaikymui, o nusikaltimų prevencijos ir kontrolės planai turi būti pagrįsti moksliskai, jie turi būti vykdomi tik esant pakankamai racionalių mokslinių argumentų, rodančių tikėtiną šių planų veiksmingumą. Programoje apie elektroninę erdvę tiesiogiai nekalbama. Tą patį pastebime ir Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės 2010-2012

įgyvendinimo priemonių plane, kurio tik dešimtas punktas numato sukčiavimo elektroninėje erdvėje mokslinio įvertinimo priemonę²⁵.

Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonė „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“ sudarytų sąlygas bendradarbiavimui tarp privataus ir viešojo sektoriaus, bei akademinės bendruomenės, o taip priemonių elektroninės erdvės kontrolei sukūrimui ir įgyvendinimui. Tačiau priemonės finansavimo sąlygų aprašo 5 punkte įvedamas ribojimas „Veiklų tikslas – taikant šiuolaikines informacines ir ryšių technologijas, kurti sprendimus, padedančius išsaugoti lietuvių kalbą visose viešojo valstybės gyvenimo srityse <...>“, nors to paties dokumento 23 punkte nurodoma, kad projektai, įgyvendinami pagal šią Priemonę, turi atitikti Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ 1 uždavinį „plėtoti elektroninius sprendimus, didinant viešojo sektoriaus institucijų efektyvumą <...>“. Darytina išvada, kad komunikacija tarp valstybinių programų rengėjų ir viešojo sektoriaus suinteresuotų institucijų buvo nepakankama, todėl labai abejotina, kad projektų kūrėjai ir vertintojai atsižvelgs į viešojo saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimo interesus.

Liko atsakyti į trečią klausimą – kuo šioje veikloje teisėtvarkos organams gali būti naudingos semantinės ir kalbos technologijos? Nors internete vis daugiau informacijos perduodamas garsu ir vaizdu, bet tekstas vis dar lieka pagrindine informacijos perdavimo forma. Todėl didelius kiekius tekstinės informacijos ar kitokių nestruktūrizuotų duomenų analizuojančios teisėsaugos bei šalies saugumo užtikrinimo ir atskirų sričių politikos įgyvendinimo institucijos (Policijos departamentas Užsienio reikalų ministerija, Krašto apsaugos ministerija, Valstybės saugumo departamentas, Specialiųjų tyrimų tarnyba ir kt.) susiduria su problema vykdydamos informacijos lietuvių kalba paiešką ir analizę – nėra veiksmingų prasminės (semantinės) teksto paieškos ir analizės priemonių (informacinių taikomųjų sistemų), pritaikytų dirbti su lietuvių kalbos tekstais ir duomenimis. Pabrėžtina, kad minėtų institucijų vartotojai didelio vartotojų srauto nesukuria, todėl į jų poreikius dažniausiai neatsižvelgiama, bet jų darbo rezultatas daro tiesioginę teigiamą įtaką kitoms valstybės veiklos sritims. Ši tikslinė grupė susiduria su lietuvių kalbai pritaikytų saityno turinio semantinės paieškos ir analizės priemonių trūkumu, lyginat su tuo, kas Pasauliniame tinkle jau sukurta kitoms kalboms. Kalbant apie konkrečias priemones, būtina sukurti specializuotas ontologijas ir saugyklas, specializuotus tekstynus, esybių, informacijos ir ryšių sintaksinės –

²⁵ Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010 - 2012 metų įgyvendinimo priemonių planas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr.: 31-1433.

semantinės paieškos ir analizės viešuose tekstuose lietuvių kalba priemonės, faktų, įvykių, procesų ar veikimo stebėsenos (informacijos apie faktinius ar galimus įvykius, procesus ar veikimą, kurie gali kelti grėsmę nacionaliniam saugumui) paieška pagal sukurtus šablonus (grėsmių scenarijus) priemonės; grupių nuotaikų, jų kitimo tendencijų įvertinimo esybės atžvilgiu priemonės²⁶. Sukurtos ir įdiegtos semantinių ir kalbos technologijų naujovės gali užtikrinti teisėsaugos bei šalies saugumą užtikrinančių institucijų darbo kokybę, įgyvendinant viešąjį saugumą, kas turėtų teigiamą poveikį visai valstybei.

Apibendrinant galima teigti, kad elektroninės erdvės kontrolė, siekiant vykdyti smurto lietuviškame saityne efektyvią kontrolę ir užtikrinti visuomenės saugumą, dabartiniuose teisės aktuose įžvelgiama tik netiesiogiai. Probleminė situacija dėl elektroninės erdvės kontrolės ir semantinių bei kalbos technologijų panaudojimo šioje srityje susidarė dėl vėluojančių valstybės strateginių programų ir priemonių, bendros kalbos technologijų išteklių ir įrankių vystymo koncepcijos nebuvimo ir nepakankamų valstybės investicijų į semantinio pasaulinio tinklo technologijas, riboto bendradarbiavimo tarp privataus ir viešojo sektoriaus, bei akademinės bendruomenės. Kaip rodo pasaulinė praktika, šio tipo investicijos tiesioginės finansinės naudos neduoda, nesukuria didelio vartotojų srauto, todėl verslui jos nepatrauklios. Be to, universitetai arba privatus sektorius nepajėgūs įgyvendinti tokios apimties uždavinių be valstybės paramos.

IŠVADOS

Smurtas elektroninėje erdvėje jau tapo tarptautine problema, o elektroninė erdvę galima prilyginti „laukiniams Vakarams“, kur žmogui atsiveria neribotos galimybės, bet kur nevaržomai plinta smurtas ir prievarta, nes niekadėjai nesulaukia pelnytos bausmės. Intensyvi interneto ir informacinių technologijų sklaida gyventojų tarpe leidžia prognozuoti, kad nesant efektyvių poveikio priemonių, smurto atvejų elektroninėje erdvėje tik daugės. Auka dažnai nutyli apie patirtą elektroninį smurtą ir, dažniausiai, negali pati apsiginti. Tai rodo, kad, siekiant užtikrinti piliečių saugumą internete, efektyvių prevencijos priemonių jau nepakanka. Būtinoms veiksmingoms elektroninės erdvės kontrolės priemonėms.

Nors nemažai informacijos internete jau perduodama vaizdu ir garsu, bet pagrindine forma iki šiol lieka tekstas. Informacijos kiekis sparčiai didėja, esami skaičiavimo metodai jau

²⁶ Straipsnio autorius 2011 m. birželio mėn. atliko specialiųjų tarnybų vadovų ir specialistų apklausą, kurios tikslas buvo išsiaiškinti semantinių ir kalbos technologijų sprendimų poreikius ir taikymo galimybes specialiųjų tarnybų veikloje. Pagal apklausos sąlygas detalūs apklausos rezultatai konfidencialūs, publikuoti tik apibendrinti sprendimų poreikiai.

nesugeba jo apdoroti. Todėl reikalingos kokybiškai naujos, semantinės ir kalbų technologijos, kurios mokėtų analizuoti ir apibendrinti informaciją pagal jos prasmę. Semantinių technologijų kūrimo ir taikymo užuomazgų Lietuvoje esama, bet jos apribotos siaurais specifiniais taikymais atskirose srityse, dažniausiai - kalbotyros srityje. Šioje srityje Lietuva nuo Europos Sąjungos atsilieka 7-9 metais. Esami lietuvių kalbos semantiniai išteklių nepakankami, o bazinės technologijos nepakankamai išvystytos, todėl lietuvių rašytinės kalbos semantinės analizės paslaugų ir technologinių sprendimų pasiūla netenkina paklauskos, neišnaudojamos nacionalinės ir tarptautinės integracijos galimybės, išskyla grėsmė rašytinės lietuvių kalbos išsaugojimui internete. Ši situacija susidarė dėl trūkumo bendradarbiavimo tarp privataus ir viešojo sektoriaus, bei akademinės bendruomenės, kuris labai efektyviai vyksta kitose Europos Sąjungos valstybėse.

Didelius kiekius tekstinės informacijos ar kitokių nestruktūrizuotų duomenų analizuojančios teisėsaugos bei šalies saugumo užtikrinimo ir atskirų sričių politikos įgyvendinimo institucijos susiduria su problema vykdydamos informacijos lietuvių kalba paiešką ir analizę – nėra veiksmingų prasminės (semantinės) teksto paieškos ir analizės priemonių, pritaikytų dirbti su lietuvių kalbos tekstais ir duomenimis. Sukurtos ir įdiegtos semantinių ir kalbos technologijų naujovės gali užtikrinti teisėsaugos bei viešąjį saugumą užtikrinančių institucijų darbo kokybę, įgyvendinant viešąjį saugumą elektroninėje erdvėje, kas turėtų teigiamą poveikį visai valstybei. Tačiau tai padaryti kliudo vėluojančios valstybės strateginės programos ir priemonės, bendros kalbos technologijų išteklių ir įrankių vystymo koncepcijos nebuvimas, nepakankamos valstybės investicijos į semantinio pasaulinio tinklo technologijas, ribotas bendradarbiavimas tarp privataus ir viešojo sektoriaus, bei akademinės bendruomenės.

LITERATŪRA

1. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa prevencijos programa. *Valstybės žinios*. 2003, Nr.: 32 - 1318.
2. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010 - 2012 metų įgyvendinimo priemonių planas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr.: 31-1433.
3. Projektų, vykdomų pagal Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „INFORMACINĖ VISUOMENĖ VISIEMS“ įgyvendinimo priemonę Nr. VP2-3.1-IVPK-12-K „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“, finansavimo sąlygų aprašas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr.: 30-1431.
4. Europe's Digital Competitiveness Report [žiūrėta 2011.09.30]. <http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/document.cfm?action=display&doc_id=667>.

5. Europe's Digital Competitiveness Report - ICT Country Profiles [žiūrėta 2011.09.30]. <http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/document.cfm?action=display&doc_id=668>.
6. European Strategy Forum for Research Infrastructures [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.09.30]. <http://ec.europa.eu/research/infrastructures/index_en.cfm?pg=esfri>.
7. Berners-Lee, T.; Hendler, J.; Lassila, O. The Semantic Web: A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities. *Scientific American Magazine* [interaktyvus]. 2001 May [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-semantic-web>>.
8. Cheung, A. S.Y. A Study of Cyber-Violence and Internet Service Providers' liability: Lessons from China. *Pacific Rim Law & Policy Journal*. 2009, 18(2): 323-346.
9. Competitive Intelligence [interaktyvus]. Freigericht [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.pattern-science.com/de/technologie/competitive-intelligence>>.
10. Elektroninių patyčių paplitimas Klaipėdos apskrities vyresniųjų moksleivių tarpe (tyrimo duomenys) [interaktyvus]. Klaipėdos universiteto Psichologijos katedra, 2009 [žiūrėta 2011.09.30]. <http://www.ku.lt/pf/psichologija/doc/Tyrimo_duomenys_1.pdf>.
11. FIN-CLARIN [interaktyvus]. University of Helsinki. Department of Modern Languages [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.ling.helsinki.fi/finclarin/intro.html>>
12. Informacinės Visuomenės Plėtros Komiteto prie Susisiekimo ministerijos statistika [interaktyvi]. Vilnius: 2011 [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.ivpk.lt/lt/ltvm/statistika>>.
13. Interneto, kompiuterinių žaidimų įtaka smurtui prieš vaikus [interaktyvus]. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, UAB „Factus Dominus“, 2005 [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.draugiskasinternetas.lt/lt/adult/news?id=2003>>.
14. Kane, J.; Portin, P., *Smurtas ir technologijos* [interaktyvus]. Briuselis, 2008 [žiūrėta 2011.09.30] <http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/07_daphne_booklet_7_lt.pdf>.
15. KIM Platform [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.ontotext.com/kim>>.
16. Lietuvos Respublikos nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinys (CERT-LT): metinė ir ketvirtinė incidentų statistika [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011.09.30]. <<https://www.cert.lt/statistika.html>>.
17. Lituanistiniai skaitmeniniai ištekliai [interaktyvus]. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://suoga.vdu.lt/lituanistiniai-skaitmeniai-istekliai>>.
18. LUXID [interaktyvus]. Heilderberg [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.temis.com/index.php?id=201&sel=1>>.
19. Marcinkevicienė R., Vitkutė-Adžgauskienė, D. Developing the Human Language Technology Infrastructure in Lithuania. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications. Vol. 219, Human Language Technologies – the Baltic Perspective. Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010*. I.Skadina (ed.). Amsterdam: IOS Press, 2010: 3-10.
20. Morriss, A. P. The Wild West Meets Cyberspace. *The Freeman: Ideas on Liberty* [interaktyvus]. 1998, 48(7) [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.thefreemanonline.org/featured/the-wild-west-meets-cyberspace/print/>>.
21. Pilkauskaitė Valickienė R.; Raižienė, S.; Žukauskienė, R. Elektroninių Patyčių Paplitimas tarp Klaipėdos Apskrities Vyresniųjų Klasių Moksleivių. *Socialinis darbas*. 2009, 8(2): 114-121.
22. Projektas FIN-CLARIN [interaktyvus]. University of Helsinki. Department of Modern Languages: 2011. [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.ling.helsinki.fi/finclarin/intro.html>>.
23. Ruškus, J.; Žvirdauskas, D.; Kačenauskaitė, V.; Žvirdauskienė R. *Paauglių elgsena elektroninėje erdvėje*. Švietimo informacinių technologijų centro 2009 m. atliktas tyrimas [žiūrėta 2011.09.30]. <http://www.draugiskasinternetas.lt/repository/dokumentai/11_03_24/tyrimas%20elgsena%20elektronineje%20aplinkoje.pdf>

-
24. Smith P.K.; Morita, Y. *The Nature of School Bullying. A cross-national perspective*. In P.K. Smith et al (eds). London and New York: Routledge, 1999.

VIOLENCE CONTROL IN LITHUANIAN WORLD WIDE WEB RELATION WITH THE DEVELOPMENT OF SEMANTIC AND NATURAL LANGUAGE TECHNOLOGIES

Darius Amilevičius*
Mykolas Romeris University

Summary

Violence in cyberspace has become an international problem. The World Wide Web is comparable to "the wild West," where a person has big opportunities, but they are spreading violence, because wicked men fails to receive due punishment. Intensive Internet and information technologies broadening across the population allows us to predict that, in the absence of the effective control, in future violence will increase in the Cyberspace. Victim is often silent about their experiences of cyber-violence, and often cannot defend itself. This suggests that, in order to ensure the public safety on the Internet, effective prevention measures are no longer sufficient. It is necessary to proceed with effective cyber controls.

Actually amount of video and audio information is increasing, but the main form still remains the text. The general amount of information is increasing rapidly, the existing methods of calculation is not able to process it. It is therefore necessary for qualitatively new semantic and linguistic technologies solutions to analyze and summarize the information according to its meaning. Eventually the germs of Semantic technologies in Lithuania exist, but it's limited by narrow specific applications in different fields, mostly - in linguistics researches. In this area Lithuania lags 7-9 years compared to the states of European Union. The current Lithuanian language and semantic resources are inadequate, the basic technologies are not sufficiently developed, therefore, , the technological solutions and services of the semantic analysis of Lithuanian written language does not meet the demand, under-used national and international integration opportunities, there is a threat to the preservation of the written Lithuanian language on the Internet. This situation is due to the lack of cooperation between the private and public sector, and academic researchers, which is very effective in other European Union countries.

The law enforcement and public security authorities, which must proceed with analysis of large amounts of textual information or other unstructured data, are faced with the problem of effective search and analysis of information in Lithuanian language - there is no effective semantic search and text analysis tools tailored to work with Lithuanian language text and data. Developed and implemented semantic language technologies and innovations can to ensure to law enforcement and public security authorities the quality of the implementation of public security in cyberspace who would have a positive impact on the entire state. However, it is hindered by delays in state strategic framework and tools, by the absence of the concept of language technologies and tools development, by the lack of public investment in a global network of semantic technologies, by the limited cooperation between the private and public sector, and researchers.

Keywords: cyber-violence control, semantic technology, natural language technology, security in cyberspace.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: politinė ir juridinė retorika, semantinės ir kalbų technologijos, marketinginė komunikacija, žmogaus teisės.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, assoc. professor. Research interests: political and juridical rhetoric, semantic and natural language technologies, marketing communication, human rights.

PROFESIONALUS OPERATYVINIS TYRIMAS – IKITEISMINIO TYRIMO GARANTAS

Vladimiras Andrejevas

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 303666
Elektroninis paštas: vladimiras@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas – operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis, atsirandančios problemos bei takoskyra tarp operatyvinės veiklos ir baudžiamojo proceso, atliekant operatyvinį tyrimą ir su juo susijusius operatyvinius veiksmus. Straipsnio tikslas – išnagrinėti ar galimas ikiteisminis tyrimas operatyvinės informacijos pagrindu. Ar visada tokiam tyrimui pradėti užtenka surinktos informacijos, nustatant nusikalstamos veikos požymius. Ar toks tyrimas yra teisėtas ir nepažeidžia žmogaus interesų. Straipsnyje parodoma, kad kai kurių nusikalstamų veikų procesinis tyrimas neįmanomas ar labai sunkus be iš anksto surinktos operatyvinės informacijos. Taip pat kaip pradedamas ir kaip vyksta ikiteisminis tyrimas operatyvinės informacijos pagrindu. Atliekant tyrimą buvo parengta speciali anketa ir apklausti Policijos ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos ikiteisminio tyrimo tyrėjai. Taip pat straipsnyje bus pateikti kitų autorių, bei mokslininkų darbų apibendrinimai bei nuostatos analizuojama tematika.

Pagrindinės sąvokos: operatyvinis ir ikiteisminis tyrimas, operatyviniai ir procesiniai veiksmai, operatyvinė veikla.

ĮVADAS

Vienas iš pagrindinių operatyvinių padalinių uždavinių – nusikaltimų operatyvinis tyrimas. Sprendžiant šį uždavinį svarbu atskleisti kiekvieną nusikaltimą, nustatyti asmenis, užsiimančius nusikalstama veikla, surasti besislapstančius nusikaltėlius bei užkardyti nusikaltimus. Šių uždavinių sprendimui reikalinga operatyvinė informacija, kuri nusikaltėlių yra slepiama ir maskuojama siekiant išvengti atsakomybės. Nusikaltėliai veikia slaptai, ryžtingai, įžūliai, naudoja įvairius maskavimosi būdus ir neteisėtus veiksmus, norint visapusiškai apsunkinti nusikaltimų tyrimą. Todėl vien procesiniais veiksmais nusikaltimus atskleisti ir juos kvalifikuotai tirti yra labai sunku, o kartais net ir neįmanoma. Pastaraisiais metais negalima nematyti vis didėjančios operatyvinės veiklos metodais gaunamų duomenų svarbos ir reikšmės kovojant su organizuotu nusikalstamumu, todėl ir mūsų valstybėje tiriant atskirus nusikaltimus ne visada galima apsiriboti vien procesiniais veiksmais. Labai dažnai tokiais atvejais reikalingas operatyvinis tyrimas, kaip būsimų įrodymų rinkimo instrumentas, o po to jau ir oficialus ikiteisminis tyrimas. Atliekant operatyvinį tyrimą svarbu užtikrinti nedarančių teisės pažeidimų asmenų teisių ir laisvių apsaugą ir užkirsti kelią atitinkamų pareigūnų savivalei bei provokacijoms. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis

yra vienas iš svarbiausių operatyvinės veiklos ir baudžiamojo proceso sąveikos elementų. Vadovaujant magistro baigiamajam darbui „Operatyvinio tyrimo medžiaga – pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą“ buvo atliktas mokslinis tyrimas, kurio pagrindu ir parengtas šis straipsnis.

Tyrimo tikslas – parodyti, kad kai kurių nusikalstamų veikų procesinis tyrimas neįmanomas ar labai sunkus be iš anksto surinktos operatyvinės informacijos.

Tyrimo uždaviniai – ištirti kaip pradedamas ir kaip vyksta ikiteisminis tyrimas operatyvinės informacijos pagrindu, bei pateikti išvadas ir parengti pasiūlymus šiuo klausimu.

Tyrimo objektas – operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis, atsirandančios problemos bei takoskyra tarp operatyvinės veiklos ir baudžiamojo proceso, atliekant operatyvinį tyrimą ir su juo susijusius operatyvinius veiksmus.

Tyrimo metodas - apklausa anketavimo būdu.

1. OPERATYVINĖS VEIKLOS ĮSTATYMAS, KAIP PAGRINDAS SURINKTI INFORMACIJĄ IR PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ

Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (toliau – Operatyvinės veiklos įstatymas) atlieka labai svarbų vaidmenį operatyvinėje veikloje, kadangi jame reglamentuojami teisiniai operatyvinės veiklos pagrindai, principai, uždaviniai, subjektų teisės ir pareigos, operatyvinių veiksmų ir operatyvinio tyrimo atlikimas, asmenų dalyvavimas operatyvinėje veikloje, operatyvinės informacijos panaudojimas ir atskleidimas, taip pat šios veiklos finansavimas, kontrolė ir priežiūra.

Operatyvinėje veikloje informacijai gauti naudojami operatyvinės veiklos metodai. Operatyvinės veiklos metodai – būdai gauti operatyvinę informaciją: operatyvinė apklausa, operatyvinė apžiūra, operatyvinis patikrinimas, operatyvinis sekimas, agentūrinis metodas, elektroninė žvalgyba.¹ Šiais metodais įsiliejama į nusikalstamas organizacijas ir taip gaunama atitinkama informacija apie jų vidinę veiklą, tarpusavio ryšius, ruošiamus nusikaltimus bei jų vykdytojus gerokai anksčiau nei oficialiai pradedamas ikiteisminis tyrimas. Perkėlus kai kuriuos operatyvinės veiklos metodus iš Operatyvinės veiklos įstatymo į galiojantį Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (toliau – BPK) bei įvardijus juos procesinės prievartos priemonėmis, iškilo jų suderinamumo klausimas. Anksčiau dažniausiai nepavykdavo nei teoriniu lygiu, nei teisiškai reglamentuojant nuosekliai susieti operatyvinę ir procesinę veiklą. Pasigirsta nuomonių, kad Operatyvinės veiklos įstatymas apskritai

¹ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2633.

nebereikalingas, nes esą pakanka procesinio kodekso normų bei kriminalistikos taktikos metodikos.² Yra labai sunkių ir sudėtingų nusikaltimų, kuriuose nusikaltėliai yra susiję su korumpuotais pareigūnais. Pasitaiko, kai patys pareigūnai vadovauja grupuotėms, todėl oficialiais procesiniais veiksmais atskleisti grupės daromų nusikaltimų beveik neįmanoma. Tokius nusikaltimus galima atskleisti tik panaudojus operatyvinės veiklos galimybes.

Operatyvinės veiklos įstatymas labai svarbus norint apibrėžti informacijos surinkimą ir ikiteisminio tyrimo pradėjimą. Kai nusikalstamos veikos požymiai nėra nustatyti, bet turima operatyvinės informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apysunkius nusikaltimus, numatytus Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje, atliekamas operatyvinis tyrimas. Kad surinkti operatyvinę informaciją Operatyvinės veiklos įstatymo 10–13 straipsniuose numatyti operatyviniai veiksmai, kurie atliekami operatyvinio tyrimo bylose. Jeigu operatyvinio tyrimo metu yra nustatyti nusikalstamos veikos požymiai, operatyvinis tyrimas dėl šios nusikalstamos veikos yra nutraukiamas ir BPK 166 straipsnyje nustatytą tvarką pradedamas ikiteisminis tyrimas. Informacija, gauta atliekant operatyvinį tyrimą, patikrinama BPK numatytais proceso veiksmais. Vadovaujantis Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka, operatyvinio tyrimo metu gauta informacija gali būti išslaptinama Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo (toliau – Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas) 10 straipsnyje nustatyta tvarka ir panaudojama baudžiamajame procese, surašant operatyvinių veiksmų atlikimo protokolą. Turi būti patikrinta ar operatyviniai veiksmai atlikti nepažeidžiant Operatyvinės veiklos įstatyme nustatytos tvarkos. Perduodant baudžiamąją bylą į teismą, baudžiamojoje byloje turi būti operatyvinių veiksmų, numatytų Operatyvinės veiklos įstatymo 10 ir 11 straipsniuose (techninių priemonių naudojimas specialia tvarka, slaptas patekimas į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas ir t.t.) teisinis pagrindas – apygardų teismų pirmininkų ar jų įgaliotų teisėjų motyvuotos nutartys. O jeigu buvo atliekamas nusikalstamos veikos imitacijos modelis ir kontroliuojamasis gabenimas tai byloje turi būti ne tik teisinis tokių veiksmų atlikimo pagrindas – Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro (toliau-Generalinio prokuroro) ar jo įgaliotų apygardų prokuratūrų prokurorų sankcijos, bet ir operatyvinių veiksmų atlikimo faktinį pagrindą, įtvirtintą Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje, patvirtinantys duomenys. Kai yra atliekamas operatyvinis tyrimas ir yra gaunama informacija apie nusikalstamą veiką, dėl kurios ikiteisminis tyrimas jau pradėtas, prieš

² Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. p. 13.

priimant sprendimą panaudoti šią informaciją baudžiamajame procese su šia informacija turi būti supažindintas ikiteisminį tyrimą atliekantis ar organizuojantis ir jam vadovaujantis prokuroras, kuris ir priima sprendimą dėl galimumo panaudoti informaciją baudžiamajame procese.

Operatyviniai veiksmai, numatyti Operatyvinės veiklos įstatymo 10–13 straipsniuose, pradėjus ikiteisminį tyrimą yra negalimi. Vykiant ikiteisminį tyrimą, atliekami gali būti tik tie operatyviniai veiksmai, kurie neribotų asmens teisės jo ir jo šeimos privatų gyvenimą, taip pat teisę į būsto neliečiamybę, susirašinėjimą, telefoninius pokalbius, telegrafo pranešimus ir kitokį susižinojimo slaptumą. O jeigu jau atlikti tokie operatyviniai veiksmai ir gauta informacija apie nusikalstamą veiką, tokia informacija negali būti panaudota baudžiamajame procese. Ši informacija gali būti naudojama kitiems ikiteisminio tyrimo veiksams atlikti, procesinėms prievartos priemonėms taikyti, tokiais proceso veiksmais gaunant informacijos, surandant ir paimant daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Agentūrinis metodas ikiteisminio tyrimo metu gali būti taikomas ir be ikiteisminio tyrimo teisėjo sankcijos Operatyvinės veiklos įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka, tačiau taikant šį metodą gauta ir užfiksuota informacija negali būti panaudota baudžiamajame procese Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka. Priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroro ar teismo sankcionuoti operatyviniai veiksmai, taip pat ir kiti operatyviniai veiksmai, kuriais ribojamos asmens teisės, numatytos BPK 44 straipsnio 9 dalyje, nutraukiami. Ikiteisminio tyrimo metu prireikus tęsti tokias asmens teises ribojančius veiksmus, jie turi būti sankcionuoti prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo BPK nustatyta tvarka.³ Taikant nusikalstamos veikos imitacijos modelį ir nustačius nusikalstamos veikos požymius, nusikalstamos veikos imitacijos modelis turi būti nutraukiamas ir pradedamas ikiteisminis tyrimas. Yra atvejais kada nusikalstamos veikos imitacijos modelis gali būti tęsiamas, t.y. jei dėl šių veiksmų besitęsiančio ir trunkamojo pobūdžio jie negali būti nutraukti ir šie veiksmai neriboja asmens teisių, numatytų BPK 44 straipsnio 9 dalyje. Kitais atvejais nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai turi būti iš naujo sankcionuojami pagal BPK 158 ir (ar) 159 straipsnius. Jei įtariamojo ar dingusio be žinios asmens paieška ikiteisminio tyrimo metu vykdoma naudojant operatyvinius veiksmus, ribojančius asmens teises, numatytas BPK 44 straipsnio 9 dalyje, šiais veiksmais gauta

³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymas Nr. 1-134 „Dėl operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo rekomendacijų“ su Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. gegužės 28 d. įsakymų Nr. 1-79 padarytais pakeitimais.

informacija negali būti panaudota baudžiamajame procese Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka. Ar paieškos veiksmai bus atliekami taikant BPK ar (ir) Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatas, sprendžia prokuroras.

2. IKITEISMINIS TYRIMAS KAIP GALIMYBĖ ĮVERTINTI IR ĮTEISINTI SURINKTUS OPERATYVINIO TYRIMO METU ĮRODYMUS

Pradedant ikiteisminį tyrimą prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jo įgaliotas asmuo prieš užrašydami rezoliuciją privalo įvertinti gautą pirminę informaciją bei patikrinti, ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalimą. Šis pirminis vertinimas labai svarbus, kadangi greita ir ryžtinga baudžiamojo proceso subjektų reakcija į kiekvieną nusikalstamą veiką yra pagrindinė veiksmingos kovos su nusikalstamumu sąlyga, kuri užtikrina tinkamus tyrimo pradėjimo pagrindus ir užkerta kelią išvengti baudžiamosios atsakomybės. Svarbu yra pradedant ikiteisminį tyrimą įvertinti pateiktus duomenis, nes jeigu jis bus pradėtas neteisėtai asmeniui gali būti padaryta moralinė arba turtinė žala.

Žinome, kad tik teismo sprendimu žmogus pripažįstamas kaltas arba išteisinamas. Bet, kad ir koks svarbus būtų teismo vertinimas, svarbiausi įrodymai yra surenkami ikiteisminio tyrimo metu. Šie įrodymai lemia teisingą ir sąžiningą teismo sprendimą, nes teismas remiasi iki teismo surinktais įrodymais. Nors ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencija vertinant įrodymus yra siauriausia, tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūno surinkti įrodymai yra vertinami, analizuojami ir padeda teisėjui susiformuoti vidinį įsitikinimą.

Pritariant Ž. Mišeikio nuomonei, galime išskirti atskirą ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo jokia būdu negalime suprasti kaip vienkartinio procesinio veiksmo, pasireiškiančio sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą (arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą) priėmimu. Iki šio sprendimo klostosi procesiniai santykiai ir beveik visada atliekamas procesinių veiksmų kompleksas.⁴

Autorius labai išsamiai išdėsto šios stadijos tikslą, uždavinius ir struktūrą. Kaip matome, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos tikslas yra nustatyti, ar yra teisinis pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, kad būtų teisinis pagrindas atlikti visa apimtimi tyrimo veiksmus bei esant procesinei būtinybei taikyti procesinės prievartos priemones. O ikiteisminio tyrimo stadijos tikslas – užtikrinti greitą, išsamų ir optimalų nusikalstamų veikų tyrimą,

⁴ Mišeikis, Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*. 2005, 67(59).

nukentėjusiojo asmens ar viešo intereso saugumą, kalto asmens suradimą ir jo perdavimą teismui.

Tyrėjai nustatydami tiesą baudžiamojoje byloje, imasi visų įmanomų įstatymo leidžiamų priemonių tyrimui nukreipti teisinga linkme. Jeigu tyrėjas turi nedaug duomenų, kuriais galėtų remtis, yra sudėtinga spręsti kokia yra nusikalstamos veikos esmė ir nustatyti ar tie duomenys yra susiję su konkrečiu įvykiu ar ne. Todėl tyrėjo labai svarbus uždavinys yra – įvertinti kokiais duomenimis galima remtis, o kokius reikia atmesti kaip nepagrįstus.

Pakankamai svarbus duomenų šaltinis yra operatyvinio tyrimo metu gauti duomenys. Labai sudėtinga yra iširti nusikaltimą, sužinoti visas svarbiausias jo aplinkybes be operatyvinės veiklos metu gautų duomenų. Operatyviniai duomenys padeda greičiau gauti informacijos apie tiriamą įvykį.

Ikiteisminis tyrimas pradedamas:

- gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką;
- jei prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas patys nustato nusikalstamos veikos požymius ir surašo tarnybinį pranešimą.⁵ Praktikoje yra susiklostę, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas aptikus nusikaltimo požymių bei remiantis operatyviniais duomenimis. Gauti patikimesnę informaciją yra sunku, nes operatyviniai duomenys dažniausiai yra gaunami sudėtingose situacijose ir įtemptomis sąlygomis. Bet žinoma, nereikia dėl to sumenkinti operatyvinės veiklos metu gaunamų duomenų reikšmės. Jeigu operatyviniai duomenys yra tinkamai renkami, fiksuojami, juos renkant taikomos įvairios techninės priemonės – jie gali būti gana tikslūs. Svarbu, kiekvienu konkrečiu atveju vertinant operatyvinius duomenis atkreipti dėmesį į gautų operatyvinių duomenų ryšį su surinktais tiriamo nusikaltimo duomenimis ir vertinant operatyvinius duomenis reikia žinoti operatyvinės informacijos atsiradimo sąlygas.

Apibendrinami operatyviniais veiksmis gautų duomenų santykį su nustatytais baudžiamosios bylos duomenimis galėtume išskirti tris pagrindines situacijas, susidarancias keliant tyrimo ir operatyvines versijas:

- Operatyviniai duomenys savo turiniu sutampa su byloje nustatytais duomenimis ir duoda pagrindą kelti vieną tyrimo versiją. Tokiu atveju operatyvinių duomenų reikšmė nėra labai svarbi, tačiau jie procesinę informaciją daro patikimesnę.

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341. p. 70.

-
- Operatyviniai duomenys nesutampa su byloje nustatytais duomenimis, jiems prieštarauja. Tokiu atveju operatyviniai duomenys yra operatyvinių versijų kėlimo pagrindas. Tokios versijos iš esmės tikrinamos atliekant operatyvinius veiksmus siekiant nustatyti minėtų prieštaravimų buvimo priežastis.
 - Operatyviniai duomenys nesutampa su procesiniais duomenimis, bet jiems neprieštarauja ir vienu arba kitu požiūriu atspindi byloje. Tokiu atveju operatyviniai duomenys neturėtų būti atmetami.⁶

Svarbiausia yra, jog surinkta informacija bent kiek būtų susijusi su tiriamu įvykiu, kad iš surinktos informacijos galėtume kelti versijas. Kad keliamos versijos būtų pagrįstos ir, kad jas būtų galima patikrinti.

BPK įrodymai yra apibrėžiami kaip įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai. LAT įvertinęs BPK 20 str. įtvirtintas normas pateikė tokią įrodymų sąvoką: Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti, BPK numatytais proceso veiksmais patikrinti, teisiame posėdyje išnagrinėti ir teismo pripažinti duomenys, kuriais vadovaudamasis teismas daro išvadas dėl nusikalstamos veikos buvimo ar nebuvimo, šią veiką padariusio asmens kaltumo ar nekaltumo ir kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai.⁷ Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais.⁸ Todėl duomenys, kurie neįgis atitinkamos įstatymais nustatytos formos, negalės būti pripažinti įrodymais. Kita vertus, protokolai, kiti dokumentai galės būti laikomi įrodymais tik tuo atveju, jeigu juose bus užfiksuoti duomenys apie nusikalstamą veiką. Kaip matyti iš įrodymų sąvokos išplaukia dvi būtinos jų savybės (principai): leistinumo principas ir liečiamumo. Pagal BPK 20 straipsnio 4 d dalį matome, kad įrodymų leistinumas rodo jų tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese, todėl, kad jie yra gauti teisėtais metodais ir iš teisėtų šaltinių. Vienintelė teisėta įrodymų gavimo priemonė yra teisiškai reglamentuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir teismo veiksmai. Liečiamumo principas reiškia, kad įrodymais gali būti laikomi tik tie duomenys, kuriais įrodinėjama bent viena bylai reikšminga aplinkybė. Tai veikos padarymo aplinkybės, kaltę įrodančios ar paneigiančios aplinkybės, taip pat tos, į kurias turi būti atsižvelgta skiriant

⁶ Barkauskas, A. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas. *Jurisprudencija*. 2003, 49 (41). p. 122.

⁷ Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. *Teismų praktika* Nr. 27. 2007. p. 322.

⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341. p. 8.

bausmę ar taikant poveikio priemones ir kita. Todėl suprantama, kad įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmiais.

Įrodinėjimu galėtume pavadinti įrodomosios informacijos rinkimo procesą, nes tyrėjas, rinkdamas, tikrindamas ir vertindamas faktinius bylos duomenis, dalyvauja įrodinėjimo procese arba, kitaip tariant, įrodinėja. Kita vertus, prokuroras, rašydamas baigiamuosius ikiteisminio tyrimo stadijos dokumentus: nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą, priimdamas sprendimą perduoti baudžiamąją bylą teismui, rašydamas kaltinamąjį aktą ar pareiškimą dėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo supaprastinta procesine forma ir pan., taip pat vertina surinktus faktinius duomenis darydamas išvadą, buvo ar nebuvo padaryta nusikalstama veika, asmuo kaltas ar nekaltas dėl įvykio, ar yra jo atsakomybę sunkinančių ar lengvinančių aplinkybių.⁹

Teorijoje yra kelios nuomonės apie pažinimo ir įrodinėjimo proceso turinį. Vieni teigia, kad bendrasis pažinimo procesas ir įrodinėjimo procesas yra atsieti vienas nuo kito, kiti – kad šie procesai sutampa. Vienas iš šias dvi nuomones skiriančių kriterijų – tai pažinimo ir įrodinėjimo procesų pradžios momentai.¹⁰ Šalininkai teigiantys, kad bendrasis pažinimo procesas ir įrodinėjimo procesas yra atsieti vienas nuo kito, atsieja išorėje vykstančią daikto pažintinę veiklą įrodymų ištyrimo.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ieškodamas faktinių duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, juos rinkdamas, turi tuo pačiu metu juos įvertinti. Jeigu pradiniai duomenys nebūtų vertinami, nebūtų galima numatyti siektino rezultato, renkami faktiniai duomenys neatitiktų griežtų įstatyme apibrėžtų įrodymų leistinumo bei liečiamumo reikalavimų. Renkant galimą įrodomąją informaciją, tyrėjas vertina, ar ji bus laikoma leistinu ir patikimu įrodymu įrodinėjimo procese.

Įrodinėjimo procesas plačiai suvokiamas kaip tyrimą atliekančių pareigūnų ir visos teismo pažintinės veiklos vykdymas nuo įrodymų rinkimo iki jų įvertinimo. Įrodinėjimas siaurai aiškinamas kaip loginė minties tąsa, vykdoma siekiant konkretaus tikslo, įrodant konkretų nusikaltimą. Šiuo požiūriu remiantis įrodinėjimo procesas dar gali būti skirstomas į tiesioginę ir netiesioginę buvusio nusikaltimo įvykio pažinimo veiklą, kurią tam tikra procesine forma, t. y. rinkdami, tikrindami ar vertindami įrodymus, vykdo tyrėjas, prokuroras ar teismas. Tiesioginį įrodinėjimo procesą apibūdina faktinis duomenų rinkimas, jų

⁹ Arlauskaitė-Rinkevičienė, U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*. 2006, 11(89). p. 72.

¹⁰ Arlauskaitė-Rinkevičienė, U. Įrodymų sampratos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse trūkumai. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94). p. 73.

patikrinimas, įvertinimas, o netiesioginį – tik šių duomenų pagrįstumo ir tikrumo vertinimas teismo įrodinėjimo procese. Iš to matyti, kad įrodinėjimo plačiąja prasme ir tiesioginio įrodinėjimo pagrindimas yra neatsiejama pažinimo dalis, besigilinti į praktines įrodymų rinkimo ir patikrinimo operacijas, kurios apima bendrą bylos aplinkybių pažinimo procesą.

Įrodymų teorijoje ilgą laiką vyravo tokia įrodymų vertinimo samprata. Įrodymų vertinimas – tai mąstymo procesas, kuris pasibaigia tiesos nustatymu. Tuo įrodymų vertinimas ryškiausiai skiriasi nuo jų rinkimo ir tikrinimo, kurių pagrindinį turinį sudaro praktinė veikla.¹¹ Įrodymų vertinimas, kaip ir tikrinimas, yra logikos dėsniais grindžiama mąstomoji veikla.¹²

Tyrėjai nustatydami tiesą baudžiamojoje byloje, imasi visų įmanomų įstatymo leidžiamų priemonių tyrimui nukreipti teisinga linkme. Jeigu tyrėjas turi nedaug duomenų, kuriais galėtų remtis, yra sudėtinga spręsti kokia yra nusikalstamos veikos esmė ir nustatyti ar tie duomenys yra susiję su konkrečiu įvykiu ar ne. Todėl tyrėjo labai svarbus uždavinys yra – įvertinti kokiais duomenimis galima remtis, o kokius reikia atmesti kaip nepagrįstus.

Tyrimui taip pat gali padėti slapti ikiteisminio tyrimo veiksmai kurie atliekami vadovaujantis BPK 154, 158, 159 ir 160 straipsniais. Tai ta pati operatyvinė veikla tikrai BPK rėmuose. Slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus atlieka operatyvinių padalinių pareigūnai. Tikrai yra kitokia sankcionavimo tvarka.

3. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Kad išsiaiškinti, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas, pradėtas pagal operatyvinio tyrimo medžiagą ir kokie šio tyrimo ypatumai, buvo atlikta apklausa anketavimo būdu.

Anketoje pateikta 16 klausimų. Tikslas apklausti policijos bei valstybės sienos apsaugos tyrėjus. Apklausti 38 tyrėjai. Jiems buvo pateiktas klausimynas į kurį jie išreiškė savo nuomonę, pateikė pasiūlymus. Remiantis anketų atsakymais atlikta analizė.

Atsakymai į anketos klausimus pateikiami chronologine tvarka. Pirmąją anketos dalį (1 – 5 klausimai) sudarė klausimai, kurie patvirtina, kad respondentai tikrai yra šios srities specialistai. Iš 38 apklaustų respondentų 35 turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą (92,2 proc.), 3 respondentai turi aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą (7,8 proc.).

¹¹ Rinkevičius, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius, 1990. p. 37.

¹² Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

30 apklaustų respondentų baigę teisės mokslus (79 proc.), 1 respondento studijų kryptis – pedagogika (2,7 proc.) ir likę 7 respondentai baigė kitus mokslus (18,3 proc.).

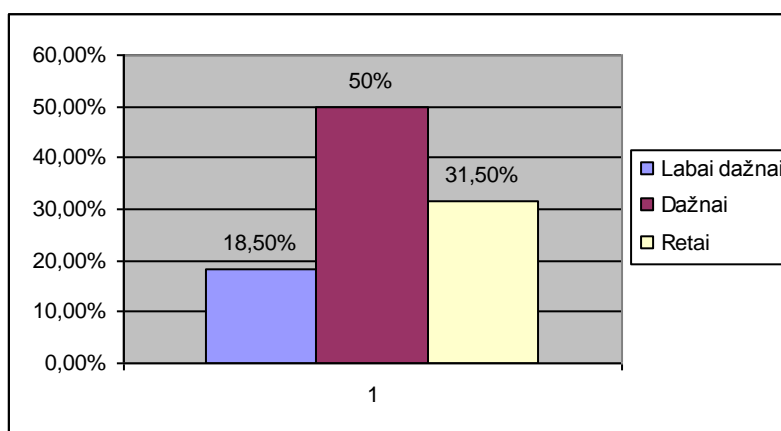
22 respondentai yra policijos ikiteisminio tyrimo padalinių pareigūnai (57,9 proc.), o 16 respondentų Valstybės sienos apsaugos tarnybos ikiteisminio tyrimo padalinių pareigūnai (42,1 proc.).

25 respondentai baigė Mykolo Romerio universitetą (65,8 proc.), 4 respondentai baigė Vilniaus universitetą (10,6 proc.), 2 respondentai baigę kolegiją (5,1 proc.) ir 7 respondentai pažymėjo, kad yra baigę kitą mokymo įstaigą (18,5 proc.).

27 respondentai turi daugiau kaip 10 metų ikiteisminio tyrimo tyrėjo darbo patirtį (71,1 proc.), 1 respondentas pažymėjo, kad turi daugiau kaip 20 metų ikiteisminio tyrimo tyrėjo darbo patirtį (2,6 proc.), 4 respondentai turi iki 10 metų darbo patirtį (10,6 proc.), 1 respondentas turi iki 5 metų darbo patirtį (2,6 proc.), 5 respondentai turi iki 3 metų darbo patirtį (13,1 proc.).

Daugiausia ikiteisminio tyrimo tyrėjai dirba su įvairių nusikaltimų sritimis, taip atsakė, net 34 respondentai (89,5 proc.), 2 respondentai atsakė, kad dirba su nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų ekonomikai ir verslo tvarkai tyrimo sritimi (5,3 proc.), 1 respondentas atsakė, kad dirba nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams tyrimo srityje (2,6 proc.), 1 respondentas atsakė, kad užsiima su turtinių nusikaltimų tyrimo sritimi (2,6 proc.).

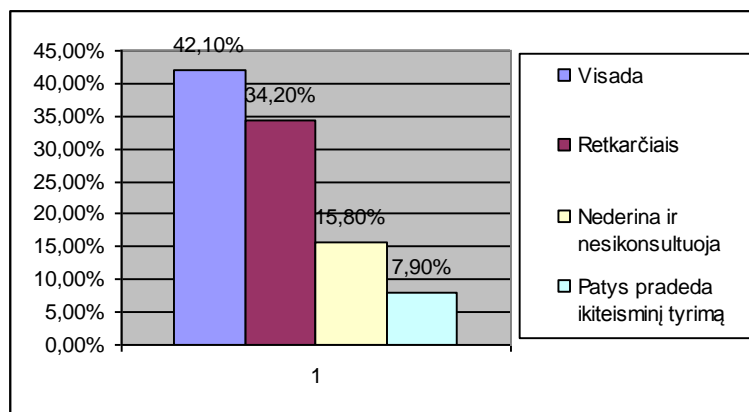
19 respondentų (1 pav.) atsakė taip (50 proc.), 7 respondentai atsakė, kad labai dažnai pradeda ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją (18,5 proc.) ir likę 12 respondentų teigė, kad jie retai pradeda ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją (31,5 proc.).

1 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar dažnai tenka pradėti ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją?“

16 respondentų (2 pav.) pažymėjo, kad visada su jais derinasi (42,1 proc.), 13 respondentų atsakė, kad retkarčiais (34,2 proc.), 6 respondentai atsakė, kad nederina ir ne konsultuojasi (15,8 proc.) ir likę 3 respondentai pažymėjo atsakymą patys pradeda ikiteisminį tyrimą (7,9 proc.).

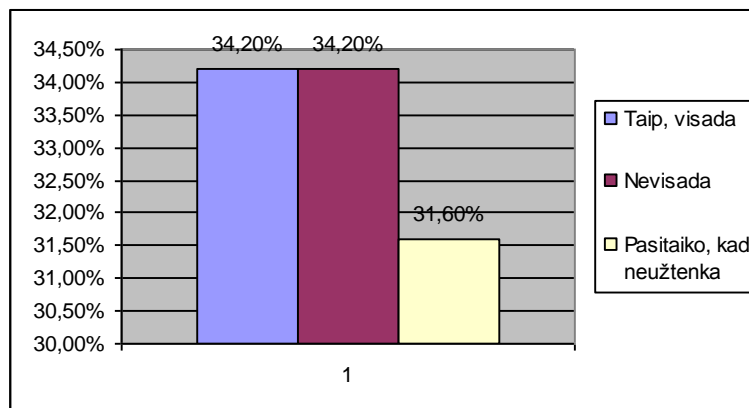
Matome, kad didžioji dalis operatyvinių padalinių pareigūnų konsultuojasi su ikiteisminio tyrimo tyrėjais dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindo ir tai garantuoja teigiamus tyrimo rezultatus.

2 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar operatyvinių padalinių pareigūnai iš anksto su Jumis derina ir konsultuojasi dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindo?“

13 respondentų (3 pav.) atsakė, kad visada jiems užtenka gautos informacijos (34,2 proc.), tiek pat respondentų atsakė, kad ne visada (34,2 proc.) ir likę 12 respondentų atsakė, kad pasitaiko jog neužtenka (31,6 proc.).

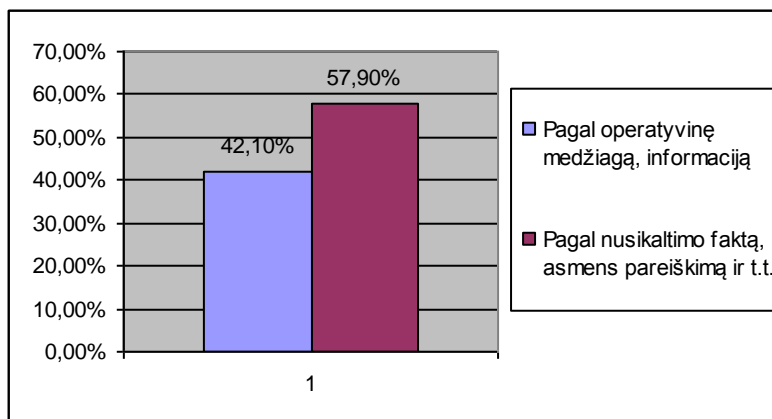
Pareigūnas, atliekantis ikiteisminį tyrimą, turi bendradarbiauti su operatyvinių padalinių pareigūnais, tuomet gaus patarimų, ką dar reikalinga atlikti operatyvinio tyrimo metu, kad tos medžiagos pagrindu būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas ir kad jis būtų atliktas sklandžiai.

3 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar visada užtenka pateiktos ir atitinkamai įformintos operatyvinės informacijos, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas?“

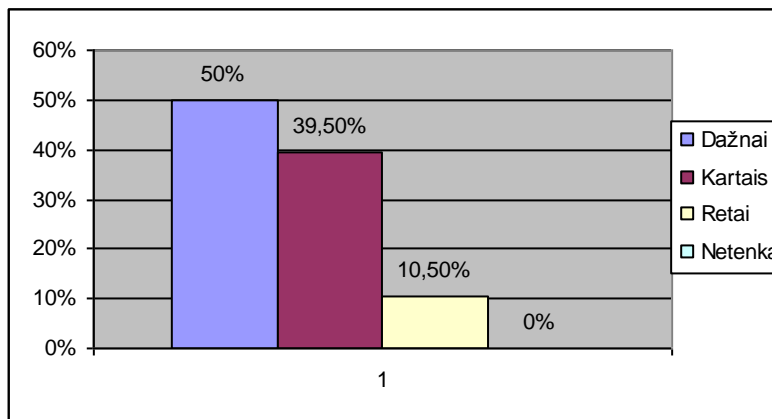
Matome (4 pav.), kad tyrėjams yra lengviau atlikti ikiteisminį tyrimą pagal nusikaltimo faktą, asmens pareiškimą, taip teigė net 22 respondentai (57,9 proc.) ir likę 16 respondentų teigė, kad jiems lengviau pradėti ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją (42,1 proc.).

Tyrėjai, kurie pažymėjo, kad lengviau yra atlikti ikiteisminį tyrimą pradėtą pagal operatyvinę informaciją, yra dirbę daugiau kaip 10 metų.

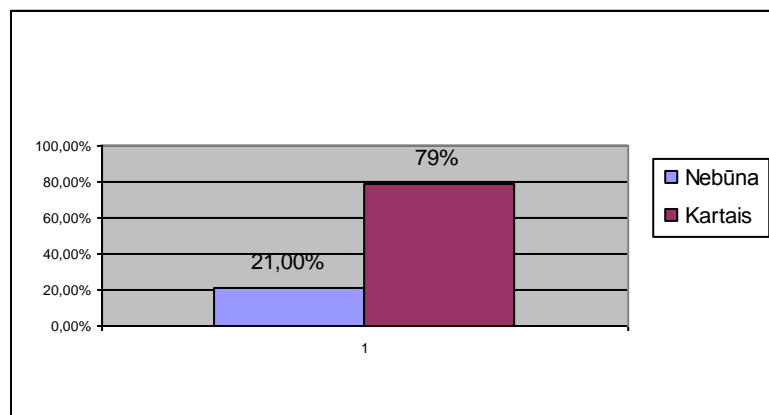
4 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Jūsų nuomonė, kurį ikiteisminį tyrimą lengviau atlikti: pradėtą pagal operatyvinę medžiagą, informaciją ar pagal nusikaltimo faktą, asmens pareiškimą“

Iš atsakymų į 11 klausimą matome (5 pav.), kad tikrai reikia papildomai taikyti procesinių prievartos priemonių veiksmus. 19 respondentų atsakė, kad dažnai reikalingą taikyti anksčiau minėtus veiksmus (50 proc.), 15 respondentų atsakė, kad kartais (39,5 proc.) ir likę 4 respondentai atsakė, kad retai tenka panaudoti tokius veiksmus (10,5 proc.), nė vienas respondentas nepažymėjo, jog netenka taikyti procesinių prievartos priemonių veiksmų. Galima daryti išvadą, kad operatyvinė veikla yra sudėtingas procesas ir ne visada atliekant operatyvinius veiksmus, tyrėjams pavyksta pakankamai uždokumentuoti asmenų nusikalstamą veiklą, todėl vykdant ikiteisminį tyrimą tenka papildomai taikyti procesinių prievartos priemonių veiksmus (t. y. atlikti operatyvinius veiksmus BPK rémuose).

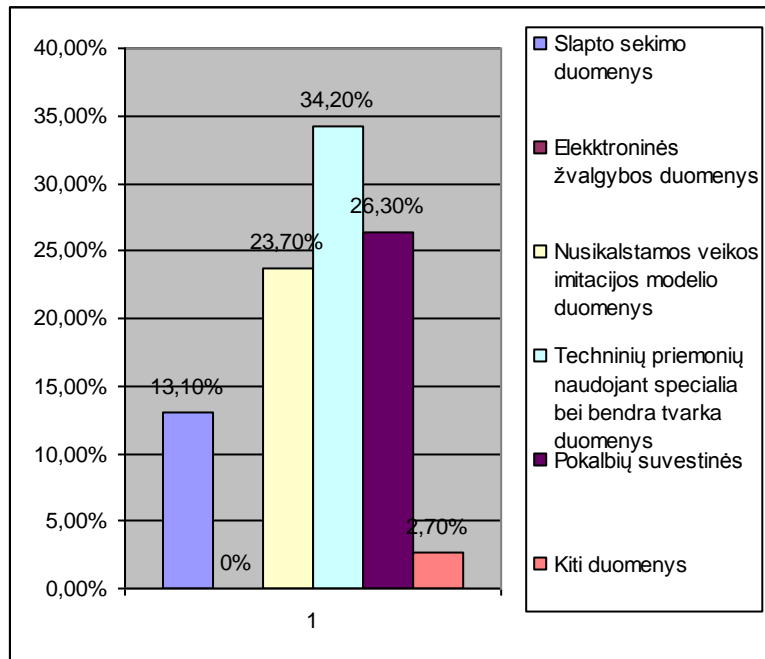
5 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar atliekant ikiteisminį tyrimą reikalinga papildomai taikyti procesinių prievartos priemonių veiksmus (BPK 154, 158, 159 ir 160 str.)?“

30 apklaustų respondentų (6 pav.) teigė, jog kartais tokių sunkumų išskyla (79 proc.) ir tik 8 respondentai teigė, kad nebūna sunkumų (21 proc.). Atsakymai rodo, kad tikrai yra problemų, kurias reikia spręsti. Taip pat reikėtų tobulinti išslaptinimo iš operatyvinio tyrimo medžiagos tvarką ir duomenų panaudojimą ikiteisminiame tyrime, bet tai jau yra įstatymo leidėjo kompetencija.

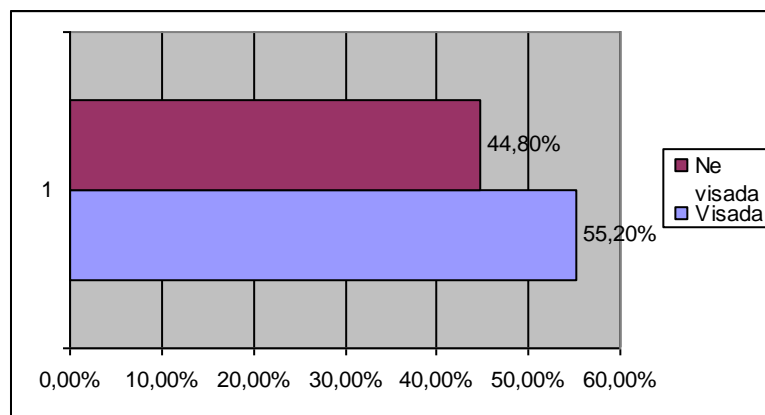
6 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar nėra sunkumų ir problemų dėl duomenų panaudojimo, išslaptinimo iš operatyvinio tyrimo medžiagos į ikiteisminio tyrimo bylą?“

Iš atsakymų į 13 klausimą matome (7 pav.), kad populiariausia yra techninių priemonių naudojant specialia bei bendra tvarka duomenys. 13 respondentų pasirinko šį variantą (34,2 proc.), 10 respondentų pasirinko pokalbių suvestines (26,3 proc.), 9 respondentai pasirinko nusikalstamos veikos imitacijos modelio duomenis (23,7 proc.), 5 teigė, kad dažniausiai naudojami slapto sekimo duomenys (13,1 proc.) ir 1 respondentas teigė, kad kiti duomenys (2,7 proc.). Eilinį kartą matome, kad neįmanoma arba labai sunku gauti įrodymus oficialiais ar kitokiais metodais.

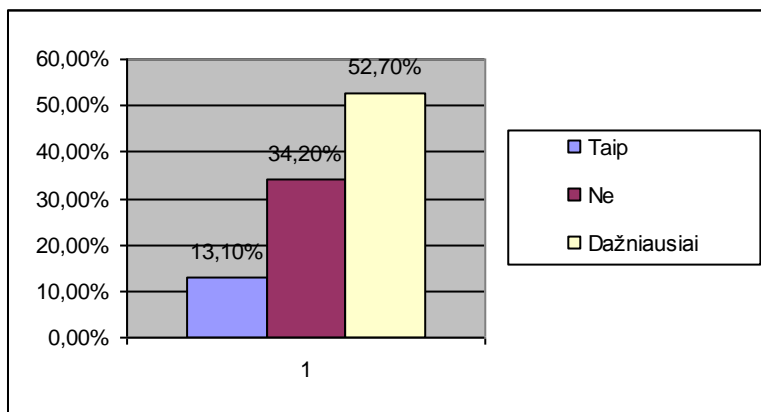
7 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Kokie dažniausiai operatyvinės veiklos metodais ir priemonėmis surinkti duomenys iš operatyvinio tyrimo bylos panaudojami ikiteisminio tyrimo byloje?“

Svarbus buvo klausimas, ar realizavus operatyvinio tyrimo medžiagą ir pradėjus ikiteisminį tyrimą VSAT ir policijos pareigūnai, vykdančys operatyvinę veiklą, padeda ikiteisminio tyrimo tyrėjams tirti bylą iki bylos perdavimo prokurorui kaltinamojo akto surašymui, bylos perdavimui į teismą, arba iki kito galutinio procesinio sprendimo priėmimo byloje. Atsakymus gavome apylygius, 21 respondentas atsakė (8 pav.), kad taip (55,2 proc.), o 17 respondentų pažymėjo, jog ne visada (44,8 proc.). Daugiausiai atsakė, kad ir toliau yra bendradarbiaujama. Taip ir turėtų būti.

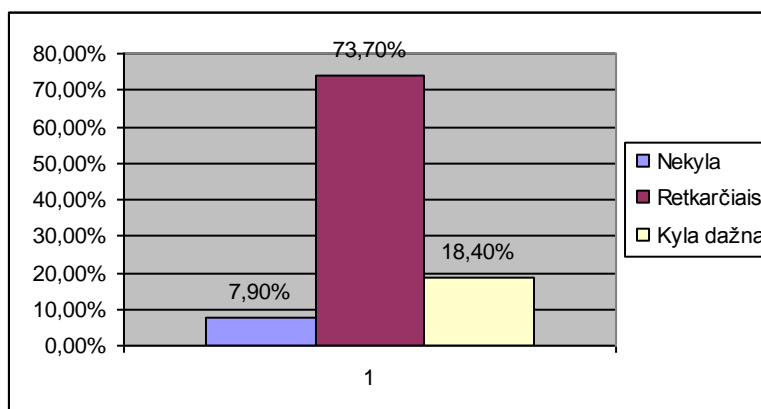
8 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar realizavus operatyvinio tyrimo medžiagą ir pradėjus ikiteisminį tyrimą VSAT operatyvinės veiklos specialistai, policijos tyrėjai, vykdančys operatyvinę veiklą, toliau Jums padeda tirti bylą?“

Į 15 klausimą iš 38 respondentų (9 pav.) dažniausias atsakymas yra dažniausiai perduodam 20 respondentų (52,7 proc.), rečiausias atsakymas yra taip 5 respondentai (13,1 proc.) ir 13 respondentų teigė, kad ne (34,2 proc.). Matome, kad didžioji dalis bylų yra perduodama, t. y., kad ikiteisminį tyrimą vedantys pareigūnai turi patirties, nusimano savo darbe ir gerai dirba, o operatyvinių padalinių tyrėjai padeda jiems tai atlikti. Tai reiškia, kad operatyvinė informacija, dažniausiai pasitvirtina.

9 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar visais atvejais pradėjus ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją byla perduodama į teismą?“

Atsakymai į 16 klausimą pasiskirstė taip (10 pav.): 28 respondentai atsakė, kad retkarčiais tokių klausimų kyla (73,7 proc.), 7 respondentai teigė, kad dažnai tokių klausimų iškyla (18,4 proc.), o likę 3 respondentai, kad nekyla (7,9 proc.). Yra visiškai normalu, jog kyla klausimų, nes prokuroro vaidmuo ir yra vadovauti ikiteisminiam tyrimui ir jį kontroliuoti.

10 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar tarp prokurorų vadovaujančių ir kontroliuojančių ikiteisminius tyrimus, pradėtus pagal operatyvinio tyrimo duomenis ir tyrėjų nekyla klausimų vertinant duomenis, surinktus operatyvinio tyrimo metu?“

Liko aptarti paskutinį anketos klausimą, kuriame prašėme respondentų išreikšti nuomonę – kokios yra teigiamos ir neigiamos ikiteisminio tyrimo, pradėto pagal operatyvinio tyrimo duomenis, pusės. Tai yra tikrai 38 apklaustų respondentų nuomonė, kuri priklauso nuo daugelio faktorių.

Respondentai vadovaudamiesi savo darbo praktine puse bandė išskirti teigiamas ir neigiamas puses. Buvo manančių, kad teigiama yra tai, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinę informaciją, tyrėjas kartu su prokuroru vertina kokia informacija turi būti panaudota ikiteisminiame tyrime, gali reikalauti tokios informacijos pateikimo. Taip pat gali reikalauti papildomos medžiagos. Operatyvinio tyrimo metu surinkti duomenys paprastai būna jau neginčijami nusikalstamos veikos darymo įrodymai, kurie vėliau tik sustiprina ikiteisminio tyrimo metu surinktų nusikalstamos veikos įrodymu svarbą. Teigiama yra tai, kad atliekant operatyvinį tyrimą nustatomi nusikalstamą veiką padarę asmenys, uždokumentuojama ir užfiksuojama jų nusikalstama veika. Informacija surinkta operatyvinio tyrimo metu papildo kitus ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis, jų kartais procesinėmis prievartos priemonėmis nebeįmanoma iš naujo surinkti.

Taip pat respondantai pastebėjo nemažai ir neigiamų pusių. Kaip matome iš jų pateiktų minčių, didžiausia problema yra teismuose. Teisėjai labai dažnai įtariai žiūri į tokius tyrimus, nuolat mato provokacijas ir pareigūnų tendencingumą, nors realiai to nėra. Kai operatyvinių padalinių pareigūnų taikomi metodai traktuojami kaip provokuojantys, tai kenkia ikiteisminiam tyrimui ir galutiniam procesinio sprendimo priėmimui. Operatyvinių padalinių pareigūnai turi įdėti daug pastangų siekdami įrodyti asmenų dalyvavimą viename ar kitame nusikaltime ypač ten kur tyrimai vyksta pagal operatyvinę veiklą ir iš karto negali pradėti ikiteisminio tyrimo (ypatingai nusikaltimai susiję su narkotinėmis medžiagomis, kontrabandą ir t.t.). Taip pat yra manoma kad, negerai yra paviešinti operatyvinius duomenis, nes nusikaltėliai daugiau sužino apie operatyvinėje veikloje taikomus metodus ir ateityje jie tampa dar atsargesni bei apie tokius metodus yra informuojami kiti nusikaltėliai. Tyrėjas ir prokuroras ne visada gali įsitikinti, ar visa reikalinga informacija ir duomenys yra pateikti pridėjimui prie ikiteisminio tyrimo bylos, nes informaciją išslaptina ir perduoda ikiteisminiam tyrimui operatyvinės veiklos padalinių pareigūnai. Labai ilgos ir sudėtingos duomenų išslaptinimo procedūros, teismai papildomai tikrinantys operatyvinių duomenų surinkimo teisėtumą ir pagrįstumą, tyrėjus priverčia galvoti neigiamai. Taikant BPK numatytas procesinės prievartos priemones viso to būtų galima išvengti. Taip pat didelis minusas yra, kai operatyvinės veiklos padalinių pareigūnai, pradėję ikiteisminį tyrimą pagal operatyvinio

tyrimo duomenis, nesuteikia pagalbos ikiteisminio tyrimo eigoje. Atsiranda keblumų dėl tam tikros informacijos reikšmingumo, įrodymų pagrįstumo ikiteisminiame tyrime.

IŠVADOS

Operatyvinė veikla kaip kovos su nusikalstamumu priemonė ir kaip informacijos rinkimo instrumentas, yra būtina ir turi būti įgyvendinama kaip galima efektyviau, tiek tobulinant jos teisinį reglamentavimą, tiek tobulinant jos metodus ir formas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2633.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymas Nr. 1-134 „Dėl operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo rekomendacijų“ su Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. gegužės 28 d. įsakymų Nr. 1-79 padarytais pakeitimais.
4. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. *Teismų praktika* Nr. 27. 2007.
5. Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007.
6. Arlauskaitė – Rinkevičienė, U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*. 2006, 11(89).
7. Arlauskaitė – Rinkevičienė, U. Įrodymų sampratos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse trūkumai. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94).
8. Barkauskas, A. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas. *Jurisprudencija*. 2003, 49 (41).
9. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
10. Mišeikis, Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*. 2005, 67(59).
11. Rinkevičius, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamajame byloje pagrindai*. Vilnius, 1990.

PROFESSIONAL OPERATIONAL ANALYSIS AS SECURITY OF PRETRIAL INVESTIGATION

Vladimiras Andrejevas*
Mykolas Romeris University

Summary

The article deals with the ratio between operational activity and pretrial investigation as well as with upstarting problems and watershed between operational activity and criminal process fulfilling operational analysis and related operations. The purpose of the article is to investigate the admissibility of pretrial investigation on the grounds of operational information. Is it enough to start such investigation having gathered information in determining criminal act features? Is such investigation legal and does not affect human interests? The purpose of the scientific investigation is to present the fact that procedural investigation in some criminal acts is impossible or is very difficult without

operational information gathered beforehand as well as investigate the start and process of pretrial investigation on the grounds of operational information and to present conclusions on the above mentioned issue. The object of the investigation is the ratio between operational activity and pretrial investigation; nascent issues and watershed between operational activity and criminal process fulfilling operational analysis and related operations. The method of the investigation – a survey fulfilled using a questionnaire. 38 Police and State Border Guard Service investigators of pretrial investigation have been questioned. Also there was used the method of generalization, that is the method of empirical conclusions giving a sense to theory. With a help of this method, generalization of the works done by other authors, lawyers, politicians and scientists as well as analyzed topics would be presented.

Findings and proposals:

– Operational activities as a mean of fighting against criminality and as an instrument of information gaining are essential and have to be implemented as efficiently as they can be both perfecting their legal regulation and their methods and forms.

– Investigation of some criminal acts is possible having operational information. Consequently, when an investigator of pretrial investigation has preconceived conversance with above mentioned information it can be considered as successful guarantee of pretrial investigation.

– It is necessary to perfect attitudes corresponding operational activity and secrets of state and service concerning the order of operational information usage in pretrial investigation.

Keywords: operational and pretrial investigation, operational and procedural actions, operational activity.

Vladimiras Andrejevas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisė, visuomenės saugumas.

Vladimiras Andrejevas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Public Law, Public Security.

PROFESINIŲ LŪKESČIŲ IR STUDIJŲ PROGRAMOS PASIRINKIMO SĄVEIKA

Nijolė Aukštuolytė

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedra
Ateities gt. 20, LT- 08303 Vilnius
Telefonas 8-5-271 4628
El. paštas: nijola@mruni.eu

Anotacija. Vykstanti aukštojo mokslo reforma, universitetų tarpusavio konkurencija reikalauja vis didesnio dėmesio esamoms ir rengiamoms studijų programoms. Rengiant ir siūlant naujas studijų programas svarbu žinoti, kas ir kodėl ateina studijuoti. Straipsnyje analizuojama Viešojo saugumo fakulteto studentų profesinių lūkesčių ir studijų programos pasirinkimo sąveika, jų pasirinkimo motyvacija. Gauti rezultatai atskleidžia, kokie studentai renkasi VSF siūlomas studijų programas, išryškina ir leidžia kiekybiniu aspektu įvertinti studijų programos pasirinkimo veiksnius, palyginti mokančių ir nemokančių už studijas studentų prioritetus. Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad studijų programa gali būti patraukli jauniems žmonėms net ir tuo atveju, jei už studijas tenka mokėti.

Pagrindinės sąvokos: profesiniai lūkesčiai, studijų programa, pasirinkimo prioritetai.

ĮVADAS

Lietuvoje daugėja studijų programų, jos konkuruoja tarpusavyje, vis labiau į konkurencinę kovą įtraukiamos ir užsienio universitetuose siūlomos programos. Vienos studijų programos ilgainiui laikosi populiarumo viršūnėje, kitos nėra tokios populiarios, vienos atsiranda, kitos „numiršta“. Studijų programų įvairovė, sklaida ir jų pasirinkimo kriterijai kelia klausimą, kokių ketinimų ir lūkesčių vedini abiturientai renkasi savo būsimąjį profesinį kelią. Rengiant ir siūlant naujas studijų programas svarbu žinoti, kas ir kodėl ateina studijuoti. Kiek jaunuoliai yra motyvuoti pasirinktos programos rimtoms ir sistemingoms studijoms, o ne suinteresuoti vien įgyti aukštojo mokslo diplomą. Šie ir panašūs klausimai yra aktualūs tiek dėstytojams, tiek tarpusavyje dėl jaunųjų protų konkuruojantiems universitetams bei kolegijoms.

Natūralu, kad studijų pasirinkimą įtakoja daug įvairių veiksnių: vertybinės orientacijos, individualūs poreikiai, socialinės erdvės siūlomos galimybės. Anot išsamaus sociologinio tyrimo autorių, studijų pasirinkimo motyvus formuoja tokie veiksniai kaip informacija, nuomonės, vertybės, sąlygoti pačios visuomenės¹. Kita vertus, jaunų žmonių lūkesčiai, jų

¹ Leonavičius, V., Rutkienė A. Aukštojo mokslo sociologija: studijų pasirinkimas ir vertinimas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 54.

motyvacija ir jiems sudarytos galimybės siekti savo gyvenimo tikslų ir realizuoti savo svajones nulems mūsų visuomenės ateities veidą.

Pastaraisiais metais netyla kalbos apie prastą studijų Lietuvoje kokybę ir neva geresnį jaunuolių parengimą užsienio universitetuose, nors argumentų šiuose teiginiuose dažnai nėra arba jie daugiau gandų lygio. Universitetų finansavimas taip pat negerėja ir vis daugiau jaunuolių yra priversti rinktis mokamas studijas, o gabiausieji dažnai išvyksta studijuoti svetur. Tokioje įvairiais gaudais bei spekuliacijomis apipintoje, skirtingais interesais bei nevienodais lūkesčiais pagrįstoje situacijoje nelengva susiorientuoti konkrečiam jaunam žmogui renkantis savąjį profesinio gyvenimo kelią.

Šio **tyrimo tikslas** – išanalizuoti Viešojo saugumo fakulteto studentų profesinių lūkesčių ir studijų programos pasirinkimo sąveiką, su studijomis susijusias nuostatas ir ketinimus. Keliame klausimą, ar jaunuoliai, siekiantys įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir pasirinkę konkrečią studijų programą, yra tvirtai apsisprendę, kiek jų pasirinkimas yra tikslingas ir motyvuotas.

Tyrimo objektas – studijų programos pasirinkimo prioritetai.

Tyrimo sprendžiamieji šiuos **uždavinius**:

- ar skiriasi mokančių ir nemokančių už studijas jaunuolių apsisprendimas studijuoti konkrečioje studijų programoje;
- kokia yra profesijos pasirinkimą sąlygojusių lūkesčių tarpusavio dinamika bei koreliacija su studijų programos pasirinkimo motyvacija.

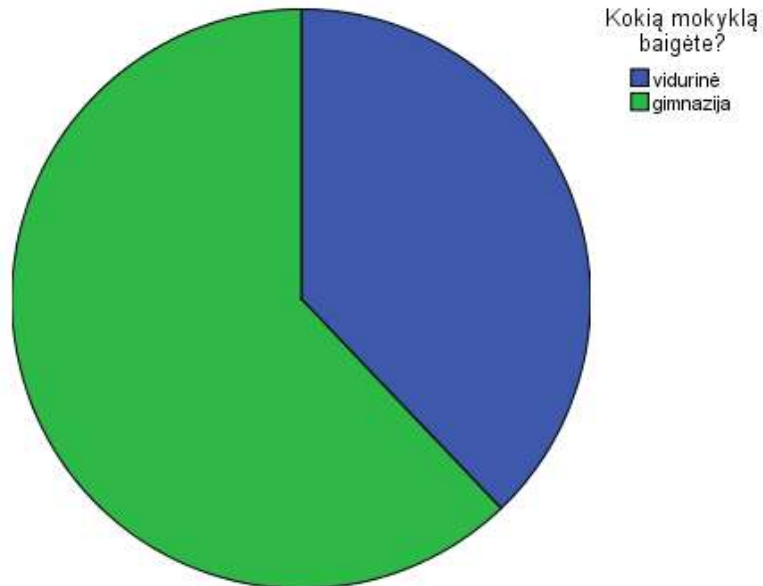
Tyrimo naudojamos savo parengta anketa, kuria siekiama išsiaiškinti, kokios yra studijų programos pasirinkimo nuostatos ir lūkesčiai, susiję su būsima profesija. Tikimasi nustatyti studentų požiūrį į aptariamus dalykus, t.y. gauti subjektyvius jų įvertinimus. Gautų atsakymų analize siekiama atskleisti esmines nagrinėjamos problemos puses, įvertinti jas kiekybiniu aspektu ir nustatyti reikšmingus veiksnius bei jų sąveikas. Rezultatų analizėje remtasi literatūros šaltinių racionalios rekonstrukcijos, loginės ir statistinės analizės, apibendrinimo **metodais**.

Duomenų analizei naudojama kompiuterinė SPSS 16.0 programa.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

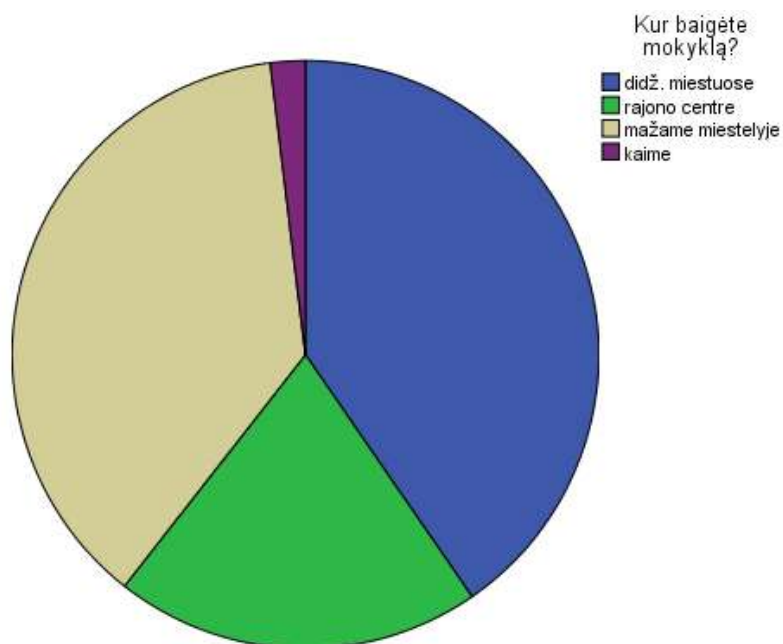
Tyrimo dalyvavo Viešojo saugumo fakulteto 72 pirmo ir 32 antro kurso studentai (viso 104), studijuojantys Teisės ir policijos veiklos, Teisės ir valstybės sienos apsaugos ir Policijos veiklos programose. Tiriamųjų amžiaus vidurkis 19,1 metų, iš jų – 47 merginos ir 57 vaikinai

(atitinkamai 45,2% ir 54,8%). 61,5 % apklaustųjų yra baigę gimnazijas ir 37,5 % - vidurines mokyklas. Skirtumai tarp vaikinių ir merginų nėra reikšmingi. Viešojo saugumo fakulteto siūlomų studijų programų tvirtėjančias pozicijas iliustruoja faktas, jog didesnė dalis stojančiųjų yra baigę gimnazijas (1 pav.).

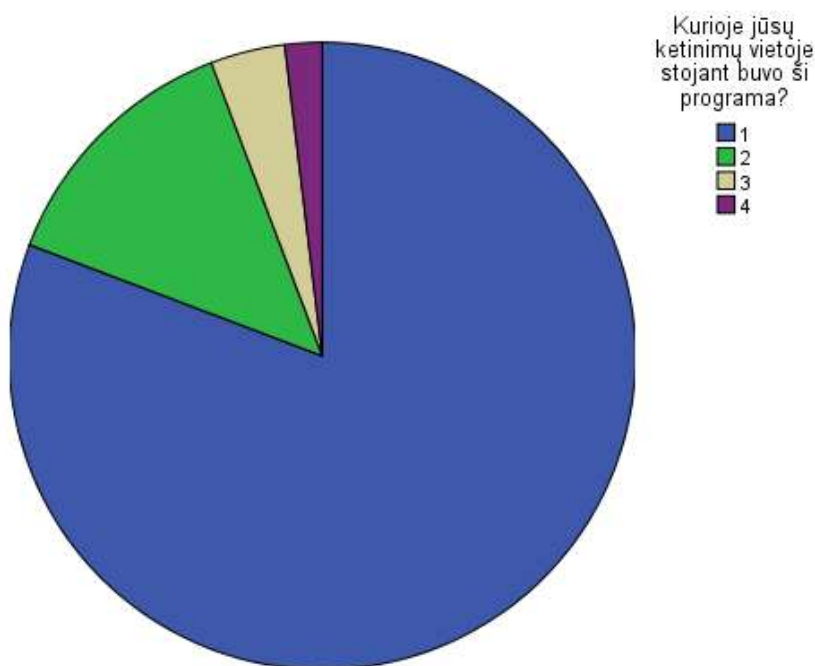
1 pav. Gimnazijas ir vidurines mokyklas baigusiujų santykis

Iš mūsų tyrime dalyvavusių studentų 60,6% mokėsi didžiuosiuose miestuose ir rajonų centruose, o 39,4% miesteliuose ir kaime (2 pav.).

2 pav. Mokyklos baigimo vietos santykis

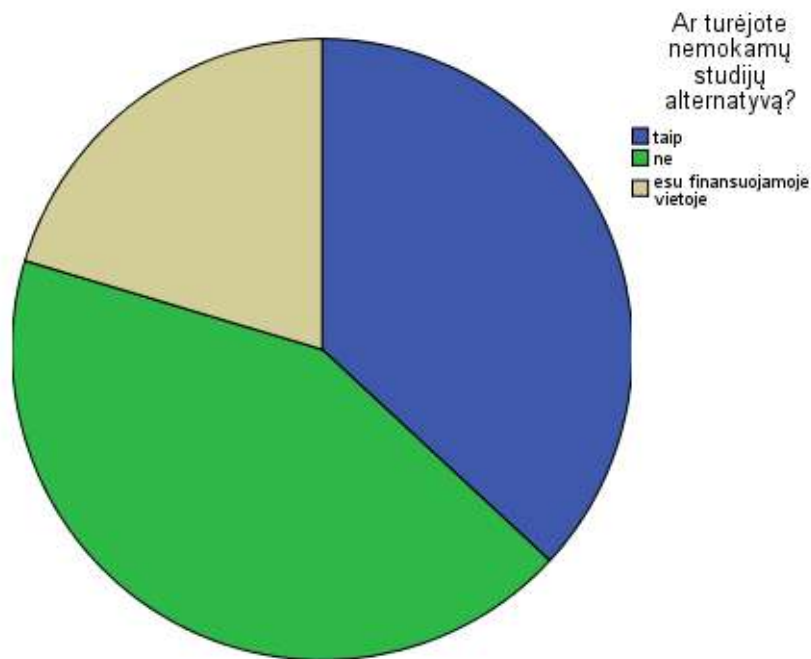
Studentų atsakymai į klausimą, kelias programas jie rinkosi ir kurioje pasirinkimo vietoje buvo jų dabar studijuojama programa, byloja apie jų apsisprendimą studijuoti konkrečioje studijų programoje (3 pav.). Pasirinkimų prioritetuose studijų programa, kurią jie dabar studijuoja, dominuoja (modos reikšmė – 1, mediana 1). Ją pirmuoju numeriu rinkosi absoliuti dauguma apklaustųjų – 80,8%, antruoju numeriu – 13,5%. Tai statistiškai reikšmingas rodiklis ir džiuginantis faktas, jog studijuoti rengiasi būsimai profesijai motyvuoti jaunuoliai. Dauguma iš jų (84,6%) savo profesinę ateitį sieja su policijos veikla, tik 6 jaunuoliai (5,8%) norėtų dirbti teisės srityje ir 10 (9,6%) kitur.

3 pav. Studijų programos vieta pasirinkimų sąrašė

Iš mūsų tyrime dalyvavusių jaunuolių, 83 (79,8%) moka už studijas, nors beveik pusė iš jų – t.y. 38 (45,8 %), nurodė turėję nemokamų studijų alternatyvą, bet jos atsisakė vardan jų lūkesčius labiau atitinkančios studijų programos (4 pav.). Tai iliustruoja tikslingą studijų programos pasirinkimo motyvaciją.

Tyrime analizavome, ar jaunuolių, pasirinkusių dabar studijuojamą programą, nors ir turėjusių nemokamų studijų alternatyvą, pasirinktų programų kiekis ir prioritetai skyrėsi nuo bendrų vidurkių. Tokių jaunuolių buvo 38. Kaip parodė rezultatai, net 24 iš jų buvo pasirinkę daugiau negu 4 programas. Taigi, galėjo studijuoti kitoje programoje nemokamai, bet pasirinko šios programos mokamas studijas.

4 pav. Mokamų ir nemokamų studijų alternatyvos

Dar palyginome, kaip pasiskirstę programų kiekio ir prioritetų procentinės išraiškos priklausomai nuo respondentų atsakymų į klausimą apie nemokamų studijų alternatyvą (1 lentelė).

1 lentelė. Programų kiekio ir pasirinkimo prioritetų santykis su mokamų/nemokamų studijų alternatyva

	Ar turėjote nemokamų studijų alternatyvą?	Pasirinkusių nuo 1 iki 4 studijų programų (%)	Studijuojamą programą rinkosi pirmu numeriu (%)
1.	Taip, bet pasirinkau šią programą	36,8	78,9
2.	Ne, pritrūko balų	68,2	88,6
3.	Esu finansuojamoje vietoje	47,6	66,7
4.	Viso	52,9	80,8

Lentelė atskleidžia tam tikrus dėsningumus. Pirmiausia, tik du trečdaliai iš tų, kurių studijas finansuoja valstybė, šiai programai buvo suteikę didžiausią prioritetą ir tik 47,6% jų apsiribojo 1 – 4 programų paketu. Vadinasi, jie suteikė sau didesnę pasirinkimo laisvę, o sulaukę rezultatų, dalis jų priėmė pragmatinį sprendimą ir pasirinko nemokamas studijas. Tie, kuriems pritrūko balų į nemokamas vietas, buvo labiau orientuoti studijuoti Viešojo saugumo fakultete. Daugiau negu du trečdaliai jų apsiribojo 1 – 4 programų paketu (25% iš viso tepasirinko vienintelę programą), o beveik 90% studijuojamą programą rinkosi pirmoje

vietoje. Tai byloja apie labai ryškiai išreikštą jų profesinę motyvaciją. Tie, kurie nepateko į finansuojamas vietas, nors kitur turėjo tokią galimybę, irgi labai aiškiai išreiškė savo norą studijuoti mūsų siūlomose programose, 78,9% pasirinkdami jas pirmuoju numeriu. Skirtingai nuo antrosios grupės, jie buvo palikę sau didesnę pasirinkimo laisvę (tik 36,8% ribojosi iki 4 programų), bet kai reikėjo priimti galutinį sprendimą, paaukojo galimybę studijuoti nemokamai. Drįsčiau teigti, kad jie taipogi stipriai profesiskai motyvuoti.

Kadangi pernai startavo 3,5 metų trukmės programa, buvo įdomu pasiaiškinti, ar tai yra reikšmingas faktorius, daugiau ar mažiau nulėmęs jaunuolių apsisprendimą renkantis studijas. Atsakydami į šį klausimą: ar trumpesnė studijų trukmė (3,5 metų vietoj 4) įtakojo programos pasirinkimą ir nulėmė jų apsisprendimą, 82,7% studentų vienareikšmiškai teigė – ne. Tame tarpe ir 81,9% iš tų, kurie moka už savo studijas, atmetė studijų trukmės įtaką savajam pasirinkimui. Vadinas, patraukli ir paklausė darbo rinkoje specialybė gali pritraukti jaunus žmones net ir tuo atveju, jei už tas studijas teks mokėti pinigais ir laiku. Manychiau, kad šio faktoriaus nereikėtų ignoruoti rengiant naujas studijų programas. Trumpesnis kelias iki išsvajoto diplomo ir piniginis įnašas į savo studijas nėra lemiantis studijų pasirinkimą veiksnys. Kita vertus, atsakymai į klausimą, ar 3,5 metų pakaks įgyti reikiamas žinias ir gebėjimus, byloja, kad šiuo klausimu studentai nėra tokie vieningi. 53,8 % apklaustųjų linkę manyti, jog tokios trukmės studijos yra pakankamos, tuo tarpu 27,9% laikosi priešingos, o 16,3 % neturi savo nuomonės šiuo klausimu. Tarp mokačių už studijas požiūris analogiškas. Atsakymas taip sudaro 55,4% , ne – 28,9 %, nežinau – 15,7%. Kiek labiau skiriasi turėjusių nemokamų studijų alternatyvą ir jos neturėjusių atsakymai. Pirmieji labiau linkę trumpesnes studijas laikyti pakankamomis (60,5% prieš 21,1%), o antrųjų atsakymų pasiskirstymas ne toks ryškus (50,0% taip prieš 36,4% ne). Tačiau tendencijos išlieka vienos krypties.

Tyrime taip pat analizuotas klausimas, kokia yra profesijos pasirinkimą sąlygojusių lūkesčių tarpusavio dinamika bei koreliacija su studijų programos pasirinkimo motyvacija. Darėme prielaidą, kad labiausiai motyvuotais galime laikyti šią programą pirmuoju ar netgi vieninteliu numeriu pasirinkę jaunuoliai (A grupė) bei tie, kurie turėjo nemokamų studijų alternatyvą, bet pasirinko su policijos veikla susijusią programą (B grupė). Kartu bandėme palyginti, ar skiriasi mokačių (C grupė) ir nemokačių už studijas studentų (D grupė) pasirinkimai. Palyginimui ėmėme visų studentų pateiktų atsakymų vidurkius (O grupė).

2 lentelė. Studentų profesinių lūkesčių dinamika skirtingose tiriamųjų grupėse

Lūkesčiai, paskatinę rinktis programą	Tiriamieji				
	Visi tiriamieji (0 grupė)	A grupė	B grupė	C grupė	D grupė
Profesijos prestižas	2,72	2,7	2,43	2,59	3,21
Geras atlyginimas	3,44	3,42	3,13	3,39	3,67
Profesijos nauda visuomenei	2,63	2,63	2,68	2,63	2,67
Tėvų ar draugų įtaka	5,33	5,31	5,47	5,3	5,43
Teisinės žinios ir policijos darbo išmanymas	3,29	3,2	3,29	3,31	3,19
Universiteto baigimo diplomas	5,05	5,1	5,13	5,12	4,76
Kita	4,13	3,92	4,62	4,14	4,68

Peržvelgus lūkesčių vertinimus išryškėjo studentų teikiami prioritetai (2 lentelė). Aukščiausiai studentai (išskyrus B ir C grupę) linkę vertinti profesijos naudą visuomenei – 2,63 (skalėje nuo 1, išreiškiančio svarbiausią dalyką, kuriam respondentas skiria pirmą vietą, iki 7, žyminčio mažiausiai vertingą). Visose lyginamose grupėse vertinimai labai panašūs². Antroje vietoje studentai renkasi profesijos prestižą ir perspektyvumą – 2,72. Natūralu, kad pasirenkant studijų programą jaunuoliams rūpi būsimos profesijos prestižas, nors, anot klasikinių profesijos prestižo tyrimų, žmonės savo profesijos prestižą yra linkę padidinti³, o taip pat jos perspektyvumas darbo rinkoje. Tačiau B ir C grupėse šie vertinimai susikeičia vietomis pagal svarbumą (prestižo su profesijos nauda visuomenei). B grupėje svarbiausias yra profesijos prestižo ir perspektyvumo lūkestis lyginant su kitų grupių pasirinkimais ir bendru vidurkiu. C grupėje šis skirtumas ne toks ryškus. Dar vienas įdomus aspektas išryškėja D grupėje. Tiems, kurių rengimą finansuoja valstybė, svarbiausia – profesijos nauda visuomenei (2,67), tačiau antroje vietoje – ne profesijos prestižas ir jos perspektyvumas darbo rinkoje (3,21) bet teisinės žinios ir policijos darbo išmanymas (3,19), nors skirtumas tarp šių pasirinkimų – labai nežymus.

² Palyginimui galime paimti tyrimo, analizuojančio posovietinės Lietuvos gyventojų vertybes, rezultatus. Darbo vertybių hierarchijoje čia pirmoje vietoje yra geras atlyginimas. 1990 metais taip vertino 79%, o 1999 metais 93% respondentų. Tuo tarpu profesijos nauda visuomenei yra vertinama atitinkamai 47%, ir 29%. Plačiau žr.: Juknevičius, S. Skirtingumo dimensijos. Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste. Vilnius, 2002, p.50.

³ Coxon, A. P. M. Images of Social Stratification: Occupational Structures and Class. London, 1986, p.16.

Tarp mažiausiai reikšmingų dalykų apklausti studentai nurodė poreikį tiesiog gauti diplomą bei tėvų ir draugų įtaką. Tai galioja visoms grupėms. Tačiau nemokančių už studijas studentų požiūris diplomo įgijimo atžvilgiu kiekybiškai skiriasi. Valstybės finansuojami studentai su diplomu sieja didesnius lūkesčius (4,76) negu mokantys už savo studijas patys (5,12). Šiame tyrime nesiekėme VSF studentų profesinių lūkesčių ir studijų programos pasirinkimo prioritetų lyginti su kitose studijų programose studijuojančių lūkesčiais ir prioritetais. Tai galėtų būti platesnio tyrimo objektas.

IŠVADOS

Tyrimas išryškino, kiek tikslingai tiriamieji rinkosi studijų programas ir kas įtakojo jų pasirinkimą. Rezultatų analizė leidžia atskleisti tam tikras tendencijas. Pirmiausia, gauti rezultatai byloja apie aiškiai išreikštą tiriamųjų motyvaciją ir teikiamą prioritetą pasirinktai konkrečiai studijų programai. Tačiau išryškėjo įdomus faktas, kad esantys valstybės finansuojamose vietose studentai buvo mažiau motyvuoti konkrečiai studijų programai. Tuo tarpu mokantys už studijas jaunuoliai teikė prioritetą pasirinktai studijų programai (beveik pusė iš jų – 45,8 % netgi turėdami nemokamų studijų alternatyvą kitose programose).

Antra, studijų programos pasirinkimą labiausiai įtakojo lūkesčiai, susieti su būsimos profesijos nauda visuomenei bei profesijos prestižu ir perspektyvumu. Tuo tarpu trumpesnė studijų trukmė tiriamiesiems nebuvo reikšmingas faktorius, lėmęs studijų programos pasirinkimą. Trumpesnis kelias iki išsvajoto diplomo ir mažesnis piniginis įnašas į savo studijas nėra lemiantis veiksnys jaunuoliams apsisprendžiant dėl studijų programos. To nederėtų ignoruoti rengiant naujas studijų programas.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad paklausi darbo rinkoje ir atitinkanti jaunuolių profesinius lūkesčius studijų programa gali tapti patrauklia studijoms net ir tuo atveju, jei už studijas reikės mokėti.

LITERATŪRA

1. Barnett, R. *The Idea of Higher Education*. London: The Society for Research into Higher Education and Open University Press, 2009.
2. Bertran, Y. *Contemporary Theories and Practice in Education*. Atwood Publ. Education, 1993.
3. Coxon, A. P. M. *Images of Social Stratification: Occupational Structures and Class*. London, 1986.
4. Čiužas, A., Ratkevičienė, V., Stankevičius, P., Vosyliūtė, A. *Akademinis jaunimas: gyvenimo būdas ir vertybės*. Vilnius: VPU leidykla, 2005.
5. Juknevičius, S. *Skirtingumo dimensijos. Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste*. Vilnius, 2002.

6. Leonavičius, V., Rutkienė A. Aukštojo mokslo sociologia: studijų pasirinkimas ir vertinimas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
7. Minogue, K. The concept of the University. London: Transaction Publ., 2005.
8. Taljūnaitė, M. (sudarytoja ir ats. red.). Socialinis struktūrinimasis ir jo pažinimas. Vilnius: Friskas, 1999.
9. Vaitkevičius, R., Saudargienė, A. Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose. Kaunas: VDU leidykla, 2006.

INTERACTION BETWEEN PROFESSIONAL EXPECTATIONS AND STUDY PROGRAMME CHOICE

Nijolė Aukštuolytė*
Mykolas Romeris University

Summary

The current reform of higher education and increased competition among universities are demanding more and more attention to the study programmes which are being updated or prepared. When preparing and offering programmes it is important to know who is going to study and why. A variety of factors influence future students to choose study programmes: the evaluative orientation of young people, their individual needs, possibilities offered by social sense, etc. The paper deals with interaction between students' professional expectations, the choice of study programme and how motivated the choice of profession is. The paper analyzes the problem of young people self-determination to acquire academic background in a chosen particular study programme and recognition that their option is purposive and reasoned. Internecine dynamics of expectation of profession choice and correlation together with motivation of study programme choice have been analyzed in the investigation. The total of 104 first-year and second-year students from Mykolas Romeris University the Faculty of Public Security took part in the investigation. The average age of the respondents is 19.1 years, among them 47 females and 57 males.

The analysis of the results is based on the generalization methods of rational reconstruction of bibliography and statistical and logical analysis. For the analysis of database SPSS 16.0 for Window, a popular statistical software was used.

The data from the questionnaire show which young people choose the study programmes offered by the Faculty of Public Security. The investigation has developed particular tendencies in choosing study programmes. Firstly, students who pay for studies are much more motivated. Some of them have had the alternative of free studies; however, they have chosen paid studies which are of high priority. The fact speaks for itself: students' professional motivation is highly developed. Secondly, expectations connected with future profit in favour of society, prestige and forward planning also influence the choice of a study programme. Thirdly, shorter duration of studies (3.5 instead of 4 years) has not been a significant and determinant factor to a person of our study. The above mentioned facts should not be ignored in preparation of new study programmes. Neither a shorter way leading to a desirable diploma nor less monetary contribution to their studies is a decisive factor to young self-determined people in acquiring the study programme. The fulfilled investigation lets to conclude that marketable and adequate study programme can be desirable even in the case of payment.

Keywords: professional expectations, study programme, choice priorities.

Nijolė Aukštuolytė *, Mykolas Romeris universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: epistemologija, kalbos filosofija, mokslo filosofija, humanistinė psichologija.

Nijolė Aukštuolytė *, Mykolas Romeris University, Institute of Humanities, Department of Philosophy, Assoc. Prof. Dr. Research interests: epistemology, philosophy of language, philosophy of science, humanistic psychology.

KONTRABANDINIŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KRIMINALISTINĖ CHARAKTERISTIKA IR PRAKTINIAI ŠIŲ NUSIKALTIMŲ ATSKLEIDIMO ASPEKTAI LIETUVOJE

Jurgita Baltrūnienė¹

*¹Šakių rajono apylinkės prokuratūra
Bažnyčios g. 6, LT-71120, Šakiai, Lietuva
Telefonas 8-345 51061
El.paštas : baltruniene.jurgita@gmail.com*

Gintautas Šarauskas²

*²Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos
Pagėgių rinktinė, Klaipėdos g.6, , LT-99290, Pagėgiai*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos požymių nustatymo galimybės. Išskiriant pagrindinius kontrabandos kriminalistinės charakteristikos bruožus pastebima ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) ir prokurorų sugebėjimo konkrečioje situacijoje įžvelgti pagrindinius požymius, rodančius kontrabandinės veikos buvimą, įtaka sėkmingam šių veikų atskleidimui ir tyrimo metodikos panaudojimui. Straipsnyje akcentuojama ypač didelė operatyvinės paieškos, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro kolegiskumo svarbą atskleidžiant kontrabandines nusikalstamas veikas. Nagrinėjant kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos požymių nustatymo galimybes, straipsnyje išskiriami pagrindiniai kriterijai, nuo kurių priklauso atitinkamo, kontrabandinių veikų atskleidimo, būdo pasirinkimas. Pažymėtina, kad šiuos kriterijus apibūdinančių bruožų visuma lemia koks bus pasirinktas kontrabandinio pobūdžio nusikalstamos veikos buvimo faktą patvirtinančių požymių nustatymo būdas.

Pagrindinės sąvokos: kontrabandinės veikos, kriminalistinė charakteristika, bendradarbiavimas, kontrabandos objektas, kontrabandos gabenimo būdai.

ĮVADAS

Lietuvai tapus ES nare kontrabanda, kaip socialinis reiškinytis neišnyko, o jos mastai nuo sienų liberalizavimo pradžios iki 2010 m. pastebimai išaugo (žr. 1 lentelę). Valstybės viduje itin suaktyvėjo su kontrabanda susijusi veikla – neteisėtas disponavimas nelegaliai importuotomis prekėmis, apmokestinamomis valstybėje nustatytais privalomais mokesčiais.¹

¹ Duomenys paimti iš Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros apžvalgos per 2010 metus dėl kontrabandos, neteisėto disponavimo akcizais apmokestinamomis prekėmis, neteisėto prekių neišvežimo ir muitinės apgaulės baudžiamosiose bylose apžvalga, 2011 m. sausio 18 d., patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Valstybinio kaltinimo skyriaus vyriausiojo prokuroro R.Petrausko.

1 lentelė. Užregistruota kontrabandos atvejų, pagal kuriuos pradėti ikiteisminiai tyrimai

Metai	2001	2002	2003	2004 ²	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Užregistruota kontrabandos atvejų, pagal kuriuos pradėti ikiteisminiai tyrimai	104	204	72	105	94	79	122	101	142	181

Kontrabanda, kaip socialinis reiškiny ir teisinė kategorija, Lietuvoje žinomas nuo seniausių laikų. Susikūrus valstybei ir atsiradus valstybės sienoms, pradėjus rinkti išdo ir protekcionistinius mokesčius bei riboti tam tikrų prekių ir kitų daiktų gabenimą, atsiranda ir kontrabandos kontrolės bei prevencijos problema.

Kontrabanda (lot. contra – prieš, bando – vyriausybės įsakas), dažniausiai įvardijama kaip neteisėtas prekių (ar kitų daiktų) gabenimas per valstybės sieną. Remiantis statistikos duomenimis galime teigti, kad kasmet Lietuvoje išaiškinama nemažai kontrabandinio pobūdžio nusikalstamų veikų, tačiau šis skaičius nuolat didėja ir tai jokiū būdu nerodo realių kontrabandos pobūdžio nusikalstamų veikų paplitimo mūsų valstybėje tendencijų. Autorės nuomone, palyginti nedaug kontrabandos atvejų atskleidžiama todėl, kad kontrabandinėse veikose dalyvaujantys subjektai dažniausiai slepia šias veikas ir nėra linkę bendradarbiauti su teisėsaugos institucijų pareigūnais tiek jas atskleidžiant, tiek ir tiriant. Dėl to didžiausia kontrabandos veikos atskleidimo našta tenka teisėsaugos institucijų pareigūnams. Jų vykdomų veikų tyrimo sėkmė pirmiausia priklauso nuo pagrindinių požymių, rodančių kontrabandos atvejį, nustatymo. Šiuos požymius atspindi kriminalistinė kontrabandos nusikaltimų charakteristika, laikoma struktūriniu kiekvienos nusikalstamos veikos rūšies, taigi – ir kontrabandinų veikų, tyrimo metodikos elementu ir šios nuostatos nuosekliai laikomasi rengiant metodines rekomendacijas.

Atsižvelgdami į tai, autorė siekia įvertinti praktines kontrabandos nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos požymių pritaikymo, atskleidžiant šiuos nusikaltimus, galimybes.

KONTRABANDINIŲ VEIKŲ KRIMINALISTINĖ CHARAKTERISTIKA

Analizuojant kontrabandinų veikų kriminalistinę charakteristiką svarbu nustatyti priežastis, dėl ko daromi šie nusikaltimai. Tai:

²² 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva įstojo į Europos Sąjungą.

1. Rinkos pusiausvyros nebuvimas. Tokia situacija tradiciškai susiklosto planinio reguliavimo ekonomikos šalyse, kai prekės gamintojai ir pardavėjai negali patenkinti prekių paklausos, nes nustatoma prekės kaina būna per žema ir neatitinka rinkos pusiausvyros kainos.
2. Kainų kitimas. Paprastai kainos kyla netolygiai, o jų kitimą, be objektyvių priežasčių, skatina ir subjektyvios priežastys, pvz., žmonių lūkesčiai ir t.t. Atsižvelgiant į tai, kad kainos skirtingose šalyse didėja nevienodu tempu, atsiranda rinka realizuoti kontrabandos prekes.
3. Darbo rinkos nesuderinamumas. Kaip ir daugelis kitų ekonominių nusikaltimų, taip ir kontrabandos bylų praktika rodo, kad motyvacija yra savanaudiškumas - siekis gauti turtinę naudą sau ar kitiems asmenims. Kartais kontrabandos nusikaltimai daromi dėl skurdo, nes žmonės neturi minimalių gyvenimo sąlygų.
4. Neoperatyvi muitinio tranzito procedūrų kontrolė. Kai kurie pasienio policijos pareigūnai aplaidžiai atlieka pareigas, o dažnai net nusikalsta.
5. Nepakankama prekybos įmonių, kitų ūkio subjektų, finansinė veiklos kontrolė. Tai sudaro sąlygas realizuoti kontrabandines prekes vidaus rinkoje, neišvežti eksportui skirtų prekių. Prekės, suklastojus dokumentus, neišvežamos iš šalies, bet pirkimo pridėtinės vertės mokestis iš valstybės biudžeto atsiimamas.
6. Nepakankamas visuomenės pilietiškumo ugdymas ir švietimas. Vyresnių klasių mokiniai užsiima kontrabanda, aktyviai dalyvauja nusikalstamuose kontrabandininkų susivienijimuose, grupuotėse.

Nesigilinant į bendruosius kriminalistinės charakteristikos sampratos, jos struktūros formavimo klausimus, kurie jau ne kartą nagrinėti tiek Lietuvos³, tiek ir užsienio mokslininkų, pagrįstai manome, kad kriminalistinės kontrabandos funkcinė paskirtis – remiantis kriminalistinės charakteristikos elementų visuma, atskleisti kontrabandinės veikos padarymo mechanizmą. Todėl pilnas (kontrabandos kriminalistinės charakteristikos) suvokimas turėtų padėti veiksmingai ir rezultatyviai tirti tokio pobūdžio nusikaltimus. Išsami kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos analizė – sudėtingas ir platus klausimas, todėl šiuo straipsniu, prieš išskirdami pagrindinius kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos bruožus, atkreipsime dėmesį tik į svarbiausius kontrabandos kriminalistinės charakteristikos sampratos ypatumus. Atkreipiū dėmesį, kad į kriminalistinę kontrabandinių

³ Plačiau žr.: Kuklianskis S., Matulienė S. Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata // Jurisprudencija. 2002. Nr. 29 (21).

veikų charakteristiką negali būti įtrauktos šioms nusikalstamoms veikoms nebūdingos savybės, padedančios nustatyti nusikaltimo sudėtį.

Kiekviena nusikaltimų rūšis turi savitus kriminalistinės charakteristikos ypatumus. E.Kurapka ir H.Malevski teigia⁴, jog „Kiekvienos nusikaltimų rūšies tyrimo metodikos pagrindinis elementas yra kriminalistinė nusikaltimų charakteristika. Tik gerai išmanydami jos elementus, galime efektyviai, operatyviai ir tiksliai tirti konkretų nusikaltimą, nes priešingu atveju, ši veikla yra ne planingas, mokslinėmis rekomendacijomis pagrįstas tyrimas, bet chaotiškas tarpusavyje nesusijusių veiksmų konglomeratas, skirtas siekti labai miglotai suprantamo tikslo“.

Atsižvelgiant į kriminalistikos mokslo teorijoje suformuluotus kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos bruožų išskyrimo reikalavimus, bei praktikoje sutinkamus kontrabandos nusikaltimų atvejus, būtina atsakyti į šiuos klausimus:

1. Kas padarė kontrabandinę veiką?
2. Kaip buvo padaryta kontrabandinė veika, tai yra, koks nusikaltimo padarymo būdas, priemonės, įrankiai ir kt.?
3. Kodėl buvo padaryta kontrabandinė veika, tai yra, koks nusikaltimo tikslas ir kokie nusikaltimo padarymo motyvai?

Kaip ir kiekviena asmenybė turi įtakos visuomenei, taip ir nusikaltėlio asmenybė palieka antspaudą visuomenei savo gyvenimo būdu, elgesiu. Pagal profesorių J.Bluvšteiną, nusikaltėlio asmenybė yra nepakankamai socializuota asmenybė, kuri vadovaujasi kitokiomis normomis, negu visuomenės pripažintos ir ginamos.⁵

Siekiant visapusiškai atskleisti kontrabandinių nusikalstamų veikų kriminalistinę charakteristiką, buvo išanalizuota 100 baudžiamųjų bylų.

Tyrimai parodė, kad 100% kontrabandinio pobūdžio veikų įvykdo vyrai. Tai nenuostabu, kadangi ši nusikalstama veika yra gana specifinė, reikalaujanti nemažai žinių apie transporto priemones, technines priemones, kurios naudojamos darant šiuos nusikaltimus, kas, mūsų nuomose, yra labiau artima vyriškos lyties asmenims. Pasitaiko atvejų, kada ir moterys prisideda prie nusikaltimo vykdymo, būna padėjėjomis, bendrininkėmis ir pan. Kontrabandinio pobūdžio nusikalstamose veikose daugėja vaikų ir paauglių. Vis jaunesni vaikai tampa nusikaltėliais, o jų vykdomos piktadarystės – kasmet vis įmantresnės. Viena

⁴ Kurapka V.E., Malevski H. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai // Jurisprudencija. 2003. Nr.43(35). p. 81.

⁵ Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius, 1994, p. 83

svarbiausių priežasčių, kodėl į nusikalstamą veiką įtraukiami vis jaunesni asmenys – nebaudžiamumas. Vaikų arba dar negalima bausti, arba bausmės atidedamos. Teismas nusprendžia, kad toks vaikas privalo nuo vakaro iki ryto būti namuose, neretai uždraudžiama bendrauti su nusikalsti linkusiais draugais ar kitaip apribojamas jų gyvenimas. Tačiau tik itin retais atvejais nesilaikantieji šių apribojimų susilaukia griežtesnių sankcijų.

Svarbiausia yra tai, kad mažėja nusikaltimą padariusio ar dalyvaujančio nusikalstamoje veikoje nepilnamečio (vaiko) savigarba, savivertė. Tam, kad tą savivertę susigrąžintų, vaikas linkęs taikytis ir įgyti didesnę statusą referentinėje grupėje, t.y. linkęs siekti „karjeros“ nusikalstamoje grupuotėje, to jis siekia vis labiau ir sunkiau nusikalsdamas. Nors ir labai retai, bet pasitaiko, kad vaikai, tapę nusikaltėliais, papildoma kaliniųjų gretas. O iš kalėjimų grįžta perėję dar didesnius „mokslus“, o tada jiems dar sunkiau grįžti į normalią visuomenę.

Kaip atspinti kontrabandinio pobūdžio nusikalstamos veikos, į tokias nusikalstamas gruputes dažniau įtraukiami neturtingi arba mažas pajamas gaunantys asmenys. Dalyvavimas nusikalstamoje veikloje nepilnamečiams užtikrina vienkartinę naudą, tačiau užkerta kelią įsilieti į sąžiningai gyvenančios visuomenės gretas, o tai sąlygoja nuolatinio pajamų šaltinio praradimą.⁶

Apibendrinant kontrabandinio pobūdžio nusikalstamų veikų baudžiamąsias bylas, akivaizdžiai pastebėta, ir manytina, kad į tai reikėtų atkreipti didesnę dėmesį - tai būtinybė nustatyti griežtesnius reikalavimus asmenų buvimui pasienio zonoje, leidimų būti pasienio zonoje išdavimo tvarkai. Atsižvelgiant į tai, kad kontrabandinio pobūdžio nusikalstamų veikų darymui pasitelkiami nepilnamečiai, spręsti klausimą dėl jų laisvo judėjimo pasienio zonoje po 22.00 val. apribojimo. Svarstyti galimybę, nepilnamečių atžvilgiu dėl nusikalstamumo užkardymo, šiam tikslui pasitelkiant Vaiko teisių apsaugos tarnybą ir įpareigojant teisėsaugos institucijas kompleksiškai spręsti pasienio ruožo nepilnamečių nusikalstamumo problemą, koordinuojant bendrus tarpinstitucinius veiksmus.

Išanalizavus teismui perduodamų ikiteisminio tyrimo medžiagų duomenis⁷, išskiriau šiuos pagrindinius kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos bruožus Lietuvoje.

Stambia kontrabanda užsiima tik gerai organizuoti nusikalstami susivienijimai. Paprastai tokie susivienijimai turi ryšį su Lietuvos ir kaimyninių valstybių muitinės bei kitų institucijų pareigūnais, atlieka žvalgybinę veiklą ir pan. Tai tarptautinė kontrabanda – viena iš

⁶ http://www.pasienis.lt/lit/Nusikalstamumo_zala_zmogui_ir_visuomenei/302

⁷ Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros prokurorų veiklos praktikos per 2010 m., teisme išnagrinėtų kontrabandos, neteisėto prekių neišvežimo ir muitinės apgaulės baudžiamosiose bylose apžvalga.

organizuotų nusikalstamų grupių veiklos rūšių. Investavimas į atitinkamų kontaktų užmezgimą su teisėsaugos institucijų pareigūnais iki minimumo sumažina jų pačių bei kontrabandinio krovinio sulaikymo riziką.

Dalis kontrabandinių krovinių (prekių) įvežama išvengiant muitinės tikrinimo arba per „žaliąją sieną“.⁸ Kontrabanda vežama miško keliais, plukdoma valtimis, gabenama po vandeniu ir pan. Vieni asmenys organizuoja kontrabandos gabenimą per „žaliąją sieną“, kiti pasienio rajonuose ją slepia ir kaupia, o tretieji organizuoja prekių įvežimą į Lietuvos gilumą ir realizaciją. Praktikoje pasitaiko, kad pagal Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymą valstybės siena vietomis nedemarkuota, tai yra valstybės sienos ženklai nepastatyti. Pavyzdžiui, Šakių rajono Sudargo miške esantis lauko kelias ribojasi su Rusijos Federacijos Kaliningrado srities teritorijoje esančiu asfaltuotu keliu. Šiuos kelius skiria keletas metrų, tačiau nei įspėjamųjų ženklų, kad tai pasienio ruožas, valstybinė siena, nei apsauginių užtvartų nėra.

Kai kurios įmonės importuoja prekes, sąmoningai neteisingai deklaruodamos prekių kieki, svorį, kombinuodamos prekių nomenklatūros kodą. Šiuo atveju kontrabandos gabentojai naudojami tuo, kad muitinės postuose nepakanka techninių tikrinimo priemonių (svarstyklių, rentgeno aparatų), taip pat muitinės pareigūnų aplaidumu arba tiesiog susitaria su muitinės pareigūnais. Be to, kontrabandos gabentojai žino, kad ne visi kroviniai yra detalčiai tikrinami.⁹

Vienas iš kontrabandos gabenimo būdų yra krovinio gabenimas suklastojant prekių įvežimo dokumentus, muitinės žymas, plombas, spaudus. Tokiais atvejais atitinkamoje dokumentacijoje (sąskaitoje – faktūroje) nurodomas mažesnis gabenamų prekių kiekis, kartu siekiant sumažinti ir jų vertę. Dažniausiai naudojama tik simbolinė kaina, dėl to prekės deklaruojamos neteisingu kodu, muitinės pareigūnai klaidingai apskaičiuoja muito bei PVM mokesčius.¹⁰

Kontrabandos prekės, įvežamos į Lietuvą kaip labdara, parama, pvz., kiniškos kilmės prekės (batai, marškinėliai ir pan.), kurios vežamos į Latviją, iš ten jau atvežamos į Lietuvą kaip parama. Paprastai tokių prekių siuntėja būna ofšorinė kompanija, o gavėjai – įvairūs paramos ir labdaros fondai. Kadangi kai kurių fondų įstatuose yra numatyta, kad prekes galima realizuoti, o pinigai turi būti pervedami labdarai, tai, galima manyti, kad prekės

⁸ „Žalioji siena“ – kontrabandos gabenimas ne per pasienio kontrolės punktus.

⁹ Kurapka V.E. „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinės kriminalistikos koncepcija“ Baigiamoji ataskaita 1 knyga, Vilnius, 2004, p. 191.

¹⁰ Juodkaitė D., Uscila R. „Tarptautinės kontrabandos prevencijos organizavimas“, Vilnius, 2000, p. 21.

realizuojamos už didesnę sumą, skirtumas lieka organizatoriams, o prekės įvežamos be mokesčių;

Prekes gabenantys asmenys su muitinės posto pareigūnais užpildo importo bendrąjį dokumentą ir deklaruoja tik dalį gabenamų prekių. Sustabdžius automobilį ir grąžinus į kelio postą detaliai tikrinimui, prekių gabentojas aiškina (nurodo), kad likusią gabenamų prekių dalį jis deklaravo, tačiau deklaraciją pamiršo pas muitinės pareigūną. Muitinės pareigūnas, pastebėjęs, kad automobilis grąžintas pakartotiniam tikrinimui, savo iniciatyva deklaruoja likusią nedeklaruotą prekių dalį ir suklastoja prekes gabenusio asmens parašą deklaracijoje bei mokėjimo kvituose.¹¹

Kontrabandiniai kroviniai gabunami specialiose slėptuvėse, kurios dažniausiai įrengiamos automobiliuose, kitose transporto priemonėse, jų priekabose ir pan.

Kontrabandinis krovinytis gali būti paslepiamas, užkraunamas kitais, kartu gabenamais kroviniais, pavyzdžiui maisto produktais, metalo laužu, medžio gaminiais.

Gabenamos prekės chemiškai apdorojamos, nuslepiančios jų tikrąjį pobūdį, pavyzdžiui, apdorojus kvapniomis medžiagomis, deklaruojama kaip kita medžiaga.

Kontrabandos padarymo priežastys tiesiogiai sąlygoja kontrabandos gabenimo ir slėpimo būdų pasirinkimą. Atitinkamas kontrabandos gabenimo ir slėpimo būdas pasirenkamas atsižvelgiant į gabenamų prekių savybes, rizikos ir siekiamos naudos santykį, pasiruošimo lygį ir pan.

Pavyzdžiui, stambi tabako gaminių kontrabanda slepiama įvairiuose kroviniuose (keramzito blokeliuose, medienoje, jos gaminiuose, metalo lauže, durpėse, linų pluošte, techninėje kalcio sodoje ir pan.). Tokia kontrabanda gabinama naudojant kitas, oficialiai vežamas prekes, kurių fizinis patikrinimas muitinės pasienio postuose yra sudėtingas (nameliai, mediena ir jos gaminiai, durpės, stiklas, metalo konstrukcijos, popierius, keramikos dirbiniai, polietileno gaminiai (plėvelė), kiliminės dangos, tekstilės gaminiai (audiniai), greitai gendantys maisto produktai).

Kontrabanda gabinama konteineriais, šaldytuvais ir panašomis transporto priemonėmis, kuriomis gabenamų prekių (krovinių) muitinis tikrinimas dėl atitinkamų techninių priemonių (svarstyklių, rentgeno aparatų) trūkumo kelio postuose dažnai yra neįmanomas.

¹¹ Kurapka V.E. „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinės kriminalistikos koncepcija“ Baigiamoji ataskaita 1 knyga, Vilnius, 2004, p. 191-192.

Smulki kontrabanda gabenama autotransportu, slepiama specialiai įrengtose slėptuvėse (automobilių posparniuose, atsarginiuose ratuose, po sėdynėmis, garso kolonėlėse, filtruose ir kitose vietose).

Asmenys, gabenamą smulkią kontrabandą, slepia tarp asmeninių daiktų, po viršutiniaus drabužiais, specialiose liemenėse, drabužių pamušaluose prisiuva papildomas kišenes.

Smulki kontrabanda išslapstoma autobusuose, traukiniuose, taip pat slepiama pašto siuntose.

Narkotikų slėpimo būdai išlieka „klasikiniai“: jie slepiami lengvuosiuose ir krovininiuose automobiliuose įrengtose slėptuvėse, traukiniuose. Kokainas įpakuojamas į specialius kontenerius ir praryjamas. Heroinas gabenamas įvairiuose paketuose prie kūno.¹²

Nagrinėjant kontrabandinių veikų kriminalistinę charakteristiką pagal gabenimą, galima išskirti, kad kontrabanda gabenama:

1. sausumos transporto priemonėmis (automobiliai (lengvieji, krovininiai), traukiniai, lėktuvai);
2. vandens transporto priemonėmis (keltai, krovininiai ir žvejybiniai laivai, taip pat mažieji laivai, kateriai, jachtos, valtys);
3. pernešama rankiniame багаže, drabužiuose, pervežama dviračiu, rogėmis, slidėmis, plukdoma ant vandens ir po vandeniu;
4. pernešama (pervežama) žmogaus kūno ertmėse ir skrandyje;
5. naudojant dresuotus (mokytus) gyvūnus (šunys) arba paukščius (pašto balandžiai).

Pateiksiu keletą pavyzdžių: 2009-02-28 buvo sulaikytas Lietuvos Respublikos pil. R.L., kurio automobilio VW Passat bagažinėje, po dujų balionu, perdirbtame degalų bake įrengtoje slėptuvėje, į kurią patenkama nuėmus automobilio dujų balioną, aptikta 380 pok. cigarečių „Saint George Lights“¹³.

Panašus kontrabandos gabenimo atvejis užregistruotas ir 2009-03-24, kuomet buvo sulaikytas Lietuvos Respublikos pil. R. K., kurio automobilyje VW Passat perdirbtame degalų bake įrengtoje slėptuvėje, į kurią patenkama per automobilio saloną, išėmus galines sėdynes ir atsukus padarytą dangtį, aptikta 230 pok. cigarečių „LM Lights“ ir 170 pok. cigarečių „Saint George Lights“¹⁴.

¹² Kurapka V.E. „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinės kriminalistikos koncepcija“ Baigiamoji ataskaita I knyga, Vilnius, 2004, 195-195 p.

¹³ Bylos Nr. 05-1-3139-09.

¹⁴ Baudžiamosios bylos Nr. 05-1-3115-09

Praktikoje pasitaiko ir neįprastų kontrabandos gabenimo atvejų. Pavyzdžiui, prie Ramoniškių užkardos sulaikytame automobilyje Audi 100, bagažinėje, atsarginėje 20 litrų degalų talpoje įrengtoje slėptuvėje rasta paslėptų daugiau negu leista gabenti per muitinės postą apmokestinamų prekių – 40 vnt. pakelių cigarečių su filtru “Saint George Lights”, 48 vnt. pakelių cigarečių su filtru “Bond Street” su rusiško pavyzdžio banderolėmis, viso 88 pakeliai cigarečių¹⁵.

Arba, kontrabandininkų pamėgtame „Fiat Ducato“ markės automobilyje buvo įrengtos slėptuvės galiniuose žibintuose, salono keleivio sėdynėje ir automobilio stogo atramoje, rasta paslėptų daugiau nei leista gabenti per muitinės postą apmokestinamų prekių – 218 vnt. pakelių cigarečių su rusiškais banderolėmis ir be banderolių¹⁶.

Kontrabandos kroviniai – dėžės su cigaretėmis – neretai pernešamos naudojant (savadarbius) naščius. Naščius dažniausiai naudoja kontrabandos nešėjai, kurių pagrindinė užduotis pernešti krovinį. Pastebėta ir naujas kontrabandos gabenimo būdas – pasinaudojant nardymo kostiumais. Pavyzdžiui, Pagėgių rinktinės pasienio pareigūnai Šilutės rajone pastebėjo, kad iš Kaliningrado srities pusės į Lietuvą plukdoma ilga virtinė paketų. Juos tempė nardymo kostiumu apsirengęs su plaukmenimis vyriškis.¹⁷

Suprantama, ne visi šie būdai vienodai paplitę. Kaip rodo praktika, kiekvienu kontrabandos atveju, konkretus transportavimo būdas pasirenkamas atsižvelgiant į kontrabandos dalyko specifiką, galimybę jį pervežti vienokiu arba kitokiu būdu, sienos su konkrečia kaimynine šalimi kirtimą, perėjimą, taip pat į galimą ekonominę naudą, esamą riziką bei sąnaudų santykį, turimas priemonės ir pan. Pagal kontrabandinių krovinių pervežimo mastą labiausiai paplitusi autotransportu ir geležinkelio transportu gabenama kontrabanda.

Kriminalistiniai kontrabandos charakteristikos požymiai padeda ne tik atskleisti nusikalstamos veikos faktą, bet ir įrodinėtinai kontrabandinių veikų aplinkybes. Reikėtų pažymėti, kad įrodinėtinomis aplinkybėmis apibrėžiamas ne tik paprastas įrodinėjamo dalyko elementų ir atitinkamo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnio dispozicijos suderinamumas. Kaip teigia kriminalistikos mokslininkai¹⁸, minėtos kategorijos, priklausančios atitinkamoms Lietuvos Respublikos Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso normoms, kriminalistikoje susilieja, viena kitą papildo ir įgauna naują kokybę. Tokia

¹⁵ Baudžiamosios bylos Nr. 91-1-00969-10

¹⁶ Baudžiamosios bylos Nr. 05-1-3081-09

¹⁷ Pasienio policijos departamento 2010 m. ataskaita

¹⁸ Burda R., Krikščiūnas R. ir kt. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius: LTU, 2004, p 86-87.

nuomonė grįstina tuo, kad nusikaltimo sudėtis, kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindas, tampa nusikaltimo tyrimo objektu ir tikslu. Vadinasi, konkretaus kontrabandinės veikos atveju visuomet sprendžiama, ar įvykis atitinka kontrabandos pobūdžio nusikalstamos veikos sudėtį, ar ne. Tik tokiu atveju, jeigu kontrabandinio pobūdžio nusikalstamos veikos sudėtis požymiai išvelgiami, visas įrodinėjimo procesas turi būti nukreiptas įrodyti nusikaltimo sudėtį arba ją paneigti. Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima išvelgti pagrindinių kontrabandinio pobūdžio veikų kriminalistinės charakteristikos požymių svarbą šių veikų tyrimo procesui. Vadinasi, kriminalistinė kontrabandos charakteristika, kaip kriminalistinė kategorija, pasižymi šiais bruožais:

1. ji turi būti panaudota kontrabandinio pobūdžio nusikalstamos veikos sudėčiai nustatyti (įrodyti arba paneigti jos buvimą);
2. apibendrintos kontrabandinio pobūdžio nusikalstamos veikos sudėties charakteristikos išryškėja tiriant nusikaltimus;
3. ji padeda iš baudžiamosios teisės abstrakcijos kontrabandinio pobūdžio nusikalstamos veikos sudėtį transformuoti į praktinę šios veikos tyrimo plotmę;
4. ji leidžia nustatyti konkrečią kontrabandinio pobūdžio nusikalstamą veiką ir suteikti jai teisinę kvalifikaciją.

KONTRABANDOS IR NETEISĖTO DISPONAVIMO AKCIZAIS APMOKESTINAMOMIS PREKĖMIS TYRIMO AKTUALIJOS

Kontrabanda ir neteisėtu disponavimu akcizais apmokestinamomis prekėmis padaroma didelė žala šalies ekonomikai ir finansams, todėl šių nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas pripažintas prioritetine prokuratūros veiklos sritimi.

Pažymėtina, kad veikų dėl kontrabandinių ir akcizais apmokestinamų prekių laikymo ir realizavimo išaiškinimas, šių nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas yra ne vien tik Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir muitinių pareigūnų pareiga, bet ir kitų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareiga ir vienas iš svarbiausių uždavinių. Gaunama informacijos¹⁹, kad didelė dalis tokio pobūdžio nusikalstamų veikų nedaroma be žinios ar aktyvaus dalyvavimo korumpuotų pareigūnų, kurie padeda netrukdomai pervežti kontrabandinius krovinius per pasienio postus, muitinę, juos apsaugoti ir reikalui esant „gelbėti“ nuo principingų ir sąžiningai vykdančių savo pareigas pareigūnų.

¹⁹ Apžvalginė informacija, įvertinti situaciją šalyje kovos su kontrabanda klausimais. Policijos departamento ONTT Kontrabandos, narkotinių ir neplatinamų medžiagų kontrolės valdybos 2008-12-15 pažyma.

Šiuo metu didžioji dauguma ikiteisminių tyrimų pradedami dėl cigarečių kontrabandos, kurios pažymėtos Rusijos Federacijos banderolėmis ir bendroje kontrabandos apimtyje sudaro apie 90%. Didėja kontrabandinių cigarečių srautai iš Baltarusijos Respublikos (žr. 2 lentelę). Padidėjus baudoms už cigarečių kontrabandą ir jų realizavimą, stebimas kontrabandinių cigarečių kainų didėjimas vidaus rinkoje. Gaunama informacijos, kad gana didelis kontrabandinių cigarečių kiekis, galimai tranzitu, išgabenamas į kitas ES šalis – ypač į Vokietiją ir Didžiąją Britaniją.

2 lentelė. Lietuvos pasienyje sulaikytos tabako kontrabandos kiekiai (nurodytas skaičius yra pakeliai)

	2007	2008	2009	2010
Baltarusija	250 289	446 288	264 046	375 024
Lenkija	398 483	825 682	99 984	214 590
Rusija	1 824 962	672 268	920 140	637 044
Pajūris	552 940	90 614	27 680	90 359
Latvija	139 149	127 980	55 739	156 906
Kiti VSAT padaliniai	199 500	169 291	796 316	596 252
IŠ VISO	3 365 323	2 332 123	2 163 905	2 070 175

Nusikalstamos veikos dėl kontrabandos ir neteisėto disponavimo akcizais apmokestinamomis prekėmis tiriamos nepakankamai intensyviai, ne visada imamasi konkrečių veiksmingų priemonių nustatyti kontrabandos užsakovus, organizatorius ir vykdytojus. Pasigendama atitinkamų teisėsaugos institucijų dalykiško bendradarbiavimo ir veiksmų koordinavimo. Neišaiškinta ir nepradėtas nė vienas ikiteisminis tyrimas dėl kontrabandininkų galimai nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo.

Kontroliuojant ikiteisminius tyrimus²⁰ pastebėta, kad yra subjektyvios ir objektyvios priežastys, dėl kurių kontrabandos ir neteisėto disponavimo akcizais apmokestinamomis prekėmis tyrimas yra apsunkintas:

²⁰ Straipsnio autorė J. Baltrūnienė, pagal jai priskirtas funkcijas kontroliuoja Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinės ikiteisminio tyrimo tyrėjų atliekamus kontrabandos tyrimus.

– radus tik kontrabandinės prekes, daugumoje atvejų nenustatomi asmenys, padarę nusikalstamą veiką, ir tokios baudžiamosios bylos neturi teisminės perspektyvos;

– kvalifikuotų specialistų stygius Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Muitinės kriminalinėje tarnyboje ir kitose ikiteisminio tyrimo įstaigose;

– operatyviniai darbuotojai dažnai atskleidžia tik dalį turimos informacijos, todėl, nesant galimybės pasinaudoti operatyvinio tyrimo metu visais surinktais duomenimis, ikiteisminis tyrimas tampa neperspektyvus;

– ilgai ir paviršutiniškai vykdomi teisinės pagalbos prašymai;

– pasigendama Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Muitinės kriminalinės tarnybos ir kitų ikiteisminio tyrimo įstaigų ir jų padalinių vadovų kontrolės tyrėjų darbui, analizės ir principingo reagavimo į jų padarytus pažeidimus.

Atlikus tyrimą nustaciau, kad problemos ir spręstini klausimai, tiriant nusikalstamas veikas dėl kontrabandos ir neteisėto disponavimo akcizais apmokestinamomis prekėmis, būtina atkreipti dėmesį į šiuos probleminius klausimus:

1. Nepakankamai operatyvios ir efektyvios teisėsaugos institucijų reagavimo priemonės užkardant nusikaltimus dėl kontrabandos, griežtinant krovinių pervežimo kontrolę per pasienio kontrolės punktus. Nepatenkinamas Muitinės kriminalinės tarnybos, muitininkų, imuniteto tarnybos darbas šioje srityje.

2. Pasienio ruože, pavyzdžiui (Šakių rajono teritorijoje), nepakankama valstybės sienos kontrolė, neįrengtos modernios valstybės sienos apsaugos sistemos, nepilnai demarkuota valstybės siena Vištyčio ežero rajone, dėl to kyla problemų palaikant valstybinį kaltinimą ir įrodinėjant neteisėto sienos perėjimo faktą.

3. Skirtinga teismų praktika Kauno ir Klaipėdos apygardų teismuose, nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl kontrabandos ir akcizais apmokestinamų prekių neteisėto gabenimo, nes šiuose teismuose ta pati nusikalstama veika kvalifikuojama skirtingai. Manytina kad, būtina apibendrinti visų šalies apygardos teismų praktiką dėl nusikalstamos veikos kvalifikavimo baudžiamosiose bylose dėl kontrabandos ir akcizais apmokestinamų prekių neteisėto gabenimo ir šią praktiką taikyti visuose apygardų teismuose.

4. Kvalifikuotų vertėjų stygius VSAT rinktinėse ir MKT, (Muitinės kriminalinė tarnyba). Dėl to iškyla problemų perduodant baudžiamąsias bylas Rusijos Federacijos teisėsaugos institucijoms tolesniam ikiteisminiam tyrimui atlikti, apklausiant sulaikytus Rusijos Federacijos ir kitų užsienio valstybių piliečius bei atliekant kitus proceso veiksmus.

5. Siekiant užtikrinti nusikalstamų veikų dėl nusikalstamų būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo reikiamą ikiteisminio tyrimo organizavimą ir prokurorinę kontrolę, būtina suteikti prokurorams prieigą prie atitinkamų valstybės institucijų išorinių registru, prie kurių prieigas turi ikiteisminio tyrimo pareigūnai (nekilnojamojo turto registro, mokesčių inspekcijos, Sodros).

IŠVADOS

Analizuojant ir sisteminant praktinius duomenis apie kontrabandinių veikų kriminalistinę charakteristiką ir moksliskai prognozuojant šių nusikalstamų veikų būdų pokyčius, galima būtų parengti veiksmingą ne tik nusikaltimų atskleidimo, išaiškinimo, bet ir jų tyrimo metodiką. Sėkmingas tokios metodikos taikymas priklauso nuo sugebėjimų konkrečioje situacijoje išvelgti pagrindinius požymius, rodančius kontrabandos buvimą. Nuo tokių požymių nustatymo priklauso ir galimi kontrabandinio pobūdžio nusikalstamų veikų atskleidimo būdai.

Kontrabandinio pobūdžio nusikalstamų veikų požymių nustatymas – aktuali praktinė problema, todėl kriminalistikos mokslininkai turėtų parengti išsamų kontrabandos charakteristikos požymių modelį, kurį taikant būtų įmanoma ne tik atskleisti konkrečius kontrabandos atvejus, bet ir kryptingai planuoti ir organizuoti tolesnį kontrabandos tyrimą.

LITERATŪRA

1. Apžvalginė informacija, įvertinti situaciją šalyje kovos su kontrabanda klausimais. Policijos departamento ONTT Kontrabandos, narkotinių ir neplatinamų medžiagų kontrolės valdybos 2008-12-15 pažyma.
2. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius, 1994.
3. Burda R., Krikščiūnas R. ir kt. Kriminalistikos taktika ir metodika. – Vilnius: LTU, 2004.
4. <http://www.pasienis.lt>
5. http://www.pasienis.lt/lit/Nusikalstamuno_zala_zmogui_ir_visuomenei/302
6. Juodkaitė D., Uscila R. „Tarpautinės kontrabandos prevencijos organizavimas“. Vilnius, 2000.
7. Kuklianskis S., Matulienė S. Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata // Jurisprudencija. 2002. Nr. 29 (21).
8. Kurapka V.E. „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinės kriminalistikos koncepcija“ Baigiamoji ataskaita 1 knyga, Vilnius, 2004.
9. Kurapka V.E., Malevski H. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai // Jurisprudencija. 2003. Nr. 43(35).
10. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros apžvalgos per 2010 metus dėl kontrabandos, neteisėto disponavimo akcizais apmokestinamomis prekėmis, neteisėto prekių neišvežimo ir muitinės apgaulės baudžiamosiose bylose apžvalga, 2011 m. sausio 18 d., patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Valstybinio kaltinimo skyriaus vyriausiojo prokuroro R.Petrausko.

11. Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros prokurorų veiklos praktikos per 2010 m. teisme išnagrinėtų kontrabandos, neteisėto prekių neišvežimo ir muitinės apgaulės baudžiamosiose bylose apžvalga.
12. Baudžiamoji byla Nr. 05-1-3139-09.
13. Baudžiamoji byla Nr. 05-1-3115-09.
14. Baudžiamoji byla Nr. 05-1-3080-08.
15. Baudžiamoji byla Nr. 91-1-00969-10.
16. Baudžiamoji byla Nr. 05-1-3081-09.

THE FORENSIC CHARACTERISTICS OF CONTRABAND CRIMINAL ACTS AND PRACTICAL ASPECTS OF CRIME DISCLOSURE

Jurgita Baltrūnienė*

District Area Public Prosecutor Office

Gintautas Šarauskas**

State Border Guard Service

At The Ministry Of Interior Of The Republic Of Lithuania

Pagėgiai Squad Deputy Commander Colonel

Summary

The article analyzes the determining possibilities of the evidence of the forensic characteristics of contraband offenses. Distinguishing basic features of contraband forensic characteristics, it is seen the impact of pre-trial investigation officers (investigators) and prosecutors ability to penetrate the main features indicating the presence of contraband in a particular situation on the success of the offenses detection and the use of investigation methods. The article emphasizes a particularly strong operational search, pre-trial investigation officers and prosecutors cooperation importance while detecting contraband offenses.

Analyzing the determining possibilities of the evidence of the forensic characteristics of contraband offenses, the article distinguishes the main criteria on which depends the relevant method choice of the detection of contraband. It should be noted that all features describing these criteria determine a choice of the method of the determination confirming possibilities of the existence of contraband nature offense.

There are used different diagnostic methods of contraband and corruption, such as assessment of understanding of these phenomena, assessment of experience while meeting corruption or contraband cases, understanding and adjustment of experience methods, legal statistics and other, all over the world. The article presents various contraband and corruption-related criminal acts movements and their, as social events, relation analysis; also there is examined the dynamic relation of contraband acts to the corruption-related criminal acts dynamics, presented common features of corruption and contraband, as individual social phenomena.

Keywords: contraband criminal acts, forensic characteristics, cooperation, an object of contraband, methods of contraband conveyance.

Jurgita Baltrūnienė*, Šakių rajono apylinkės prokuratūra, prokurorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos požymių nustatymo galimybės.

Jurgita Baltrūnienė*, Šakiai District Area Public Prosecutor Office, prosecutor. Research interests: the article analyzes the determining possibilities of the evidence of the forensic characteristics of contraband offenses.

Gintautas Šarauskas**, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinė. Mokslinių interesų kryptys: kontrabandinių veikų kriminalistinės charakteristikos požymių nustatymo galimybės.

Gintautas Šarauskas**, State Border Guard Service At The Ministry Of Interior Of The Republic Of Lithuania Pagėgiai Squad Deputy Commander Colonel. Research interests: the article analyzes the determining possibilities of the evidence of the forensic characteristics of contraband offenses.

ANOMIJA IR ASMENS SAUGUMO MIESTE AKTUALIJOS

Viačeslav Čigrin

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje aprašomojo pobūdžio medžiaga derinama su analitine. Asmens saugumo situacija atskirose miestuose atskleidžiama pateikiant statistinius registruoto nusikalstamumo duomenis ir atliekant lyginamąją analizę. Pastaruosius 20 metų situaciją Lietuvoje galima apibudinti kaip ekonominių, politinių, socialinių ir kultūrinių transformacijų tranzitą. Būtent todėl taip aiškiai pasireiškia anomija, kada senos socialines normas prarado savo reikšmę, o naujos dar nesusiformavo. Tokiose sąlygose prioritetiniais tampa deviantinio elgesio formos. Deviantinis elgesys - tai polideterminuotas reiškinys, atspindintis skirtingo lygmens kintamųjų dydžių sąveiką. Šiuos kintamuosius dydžius sudaro makrosocialiniai veiksniai – bendros socialines kultūrinės – etnines savybes, lemiančios bendriausius asmenybės socializacijos ypatumus; socialiniai-psichologiniai veiksniai, apibrėžiantys asmenybę ir pripažintas elgesio normas artimiausioje aplinkoje, šeimoje, bendraamžių grupėje, išryškinantys vertybių sistemą bei kitų žmonių tarpasmenini santykių pobūdį ir pan., individualūs asmenybės veiksniai, ženklinantys asmenybės savybes ar bruožus. Dauguma sociologijos koncepcijų sieja deviantinio elgesio formų plitimą su nepakankama visuomenės integracija. Saugumo jausmas dažniau atspindi bendrą tos visuomenės gyvenimo kokybės vertinimą ir kultūrinės tradicijas. Kadangi saugumo jausmas yra abstrakti sąvoka, nurodanti reakciją į nusikaltimus kaip socialinę problemą, tai saugumo jausmo analizė ir priemonių, mažinančių nesaugumo jausmą, taikymas yra ypač aktualūs šiuolaikiniuose miestuose. Atsižvelgiant į tai, kad statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, miestuose gyvena didžioji Lietuvos visuomenės dalis (2010 m. mieste gyveno 67%, o kaime – 33% visų Lietuvos gyventojų), tyrimas yra orientuotas į miesto gyventojų nuomonę. Reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausa atliko „Baltijos tyrimai“.

Pagrindinės sąvokos: nusikaltimų baimė, anomija, deviantinis elgesys, saugumo jausmas

IVADAS

Saugumo jausmo termino vartojimas sukelia daug diskusijų, prieštaravimų ir nesusipratimų. Skirtingos sąvokos dažnai vartojamos sinonimiškai, tiksliai jų neapibrėžiant ir griežtai neatribojant. Šiuo metu mokslinėje literatūroje pradėti vartoti tokie terminai kaip „nusikaltimų baimė“ (angl. fear of crime) bei „saugumo/nesaugumo jausmas“ (angl. feeling of safety, unsafety). Tai pat dažnai vartojamos tokios sąvokos kaip „nerimas“ ar „susirūpinimas“ dėl nusikaltimų (angl. worry, concern about crime). Nusikaltimų baimė – tai subjektyvus rizikos tapti nusikaltimų auka vertinimas. Saugumo jausmas – abstraktesnė sąvoka, nurodanti reakciją į nusikaltimus kaip socialinę problemą. Saugumo jausmas dažniau atspindi bendrą tos

visuomenės gyvenimo kokybės vertinimą ir kultūrinės tradicijas¹. Registruotasis nusikalstamumas sudaro tik mažą dalį realaus nusikalstamumo. Todėl registruotojo nusikalstamumo analize pagrįstos išvados turėtų būti vertinamos atsargiai. Iš tokios statistikos gaunama informacija apie įvairus padarytų nusikalstamų veikų, jų tyrimo, nukentėjusių asmenų ir kitus aspektus. Saugumo jausmo analizė ir priemonių, mažinančių nesaugumo jausmą, taikymas yra ypač aktualūs šiuolaikiniuose miestuose. Nusikaltimų baimė gali trikdyti kasdienį miestiečių gyvenimą². Sociologijos krypties rėmuose buvo sukurta keletas fundamentalių kriminologijos teorijų ir viena iš jų yra anomijos teorija. Prancūzų mokslininkas sociologas Emilis Diurkheimas (E. Durkheim, 1858-1917 m.) charakterizuoja anomija kaip visuotinai pripažintų normų stoką, teisės normų stoką, t.y. kai nebepasitikima senomis vertybėmis, o naujos normos ir vertybės dar nesusiformavo. Tokioje situacijoje individai nežino kas yra gerai, o kas blogai, kas leidžiama o kas draudžiama³. Robertas Mertonas (Robert King Merton, 1910 – 2003) aprašo tokia visuomeninę situaciją kaip disproporciją tarp visuomeninių reikalavimų, pripažintų kultūrinių gyvenimo tikslų ir turimų priemonių⁴. Ralfas Dahrendorf (Ralf Gustav Dahrendorf, 1929 – 2009) anomiją apibūdina kaip visuomeninių ryšių susilpnėjimą. Jürgen Habermasas (Jürgen Habermas, 1929) tokią situaciją sieja su prieštaravimu tarp režimo ir kultūrinės integracijos⁵. Visuose šiose teorijose kilo problemos susijusios su integracijos, veiksnio, organizuotumo ir visuomenės prognoze. Anomija stiprėja sociumo reorganizacijos metu (kaip progreso, taip ir regreso metu). Lietuvos visuomenės raida taip pat yra susijusi su anomija. Visuomenės dezintegracija pasireiškė ir makro visuomeniniuose procesuose (tai padarė įtaką visuomenės struktūrai, mobilumui, vertybių sistemai, kultūrai ir t.t.), ir mikro socialinėje srityje (kuri apima išsilavinimą, šeimą, tikėjimą, užimtumą ir t.t.). Pastaruosius 20 metų situaciją Lietuvoje galima apibūdinti kaip ekonominių, politinių, socialinių ir kultūrinių transformacijų tranzitą. Būtent todėl taip aiškiai pasireiškia anomija, kada senos socialines normas prarado savo reikšme, o naujos dar nesusiformavo. Tokiose sąlygose prioritetinais tampa deviantinio elgesio formos. Dauguma sociologijos koncepcijų sieja deviantinio elgesio formų plitimą su nepakankama visuomenės

¹ Sutherland E., Cressey D. A sociological theory of criminal behavior.- In: Delinquency, crime and social process. N.Y. 1969. p. 17.

² Sutherland E., Cressey D. Criminology. Philadelphia. 1970. p. 12.

³ Durkheim E. Professional ethics and civic morals. N.Y. 2003. p. 24

⁴ Merton R. Socialine struktūra ir anomija.- Sociologija. Mintis ir veiksmas, 1997. p. 14.

⁵ Habermas J. Between Facts and Norms : Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1998, p. 47.

integracija⁶. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, deviantinį elgesį galim apibūdinti kaip polideterminuotą reiškinių, atspindintį skirtingo lygmens kintamųjų dydžių sąveiką. Šiems dydžiams priskirtini makrosociologiniai, socialiniai-psichologiniai ir individualūs asmenybės veiksniai⁷. Deviantinio elgesio dinamika sunkiai suprantama neįsisąmoninus ryšio tarp deviantinio veiksmo ir asmens identifikavimosi, nes pats asmuo aktyviai kuria savo koncepciją. Savo identitetą jis kuria derindamas įgytą patyrimą su jam svarbių kitų asmenų nuomone. Šiuo atveju asmuo nėra vien pasyvus žymėjimo reakcijų fiksuotojas, jis sugeba įvertinti savo veiksmus, remdamasis savojo „Pats“ koncepcija, atmesdamas ar pripažindamas aplinkinių sprendimus, galinčius daryti įtaką savęs supratimui⁸. Šiuolaikinėje urbanistinėje aplinkoje dauguma miestiečių nesijaučia saugūs gatvėje.

Tyrimų tikslas – išsiaiškinti, kaip Lietuvos miesto gyventojai vertina savo saugumo jausmą.

Uždaviniai:

- Nustatyti kaip saugiai miesto gyventojai jaučiasi savo gyvenamojoje aplinkoje.
- Nustatyti miesto gyventojų svarbiausias viešojo saugumo problemas.
- Nustatyti kas labiausiai skatina gyventojus jaustis saugiam gyvenamoje aplinkoje.

TYRIMO METODIKA

Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa buvo atlikta 2010 m. rugsėjo 25 – spalio 4 dienomis. Apklausa pagal parengtą klausimyną atliko „Baltijos tyrimai“. Individualių interviu būdu buvo apklausti 15–74 m. gyventojai (atlikti 1004 interviu). Buvo panaudota daugiapakopė tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Tyrimo rezultatų statistinė paklaida neviršija 3,1 proc. esant 95 proc. patikimumui. Šio tyrimo rezultatai lyginami su Vidaus reikalų ministerijos užsakymu 2005–2009 m. atliktais Lietuvos gyventojų sociologinių tyrimų rezultatais.

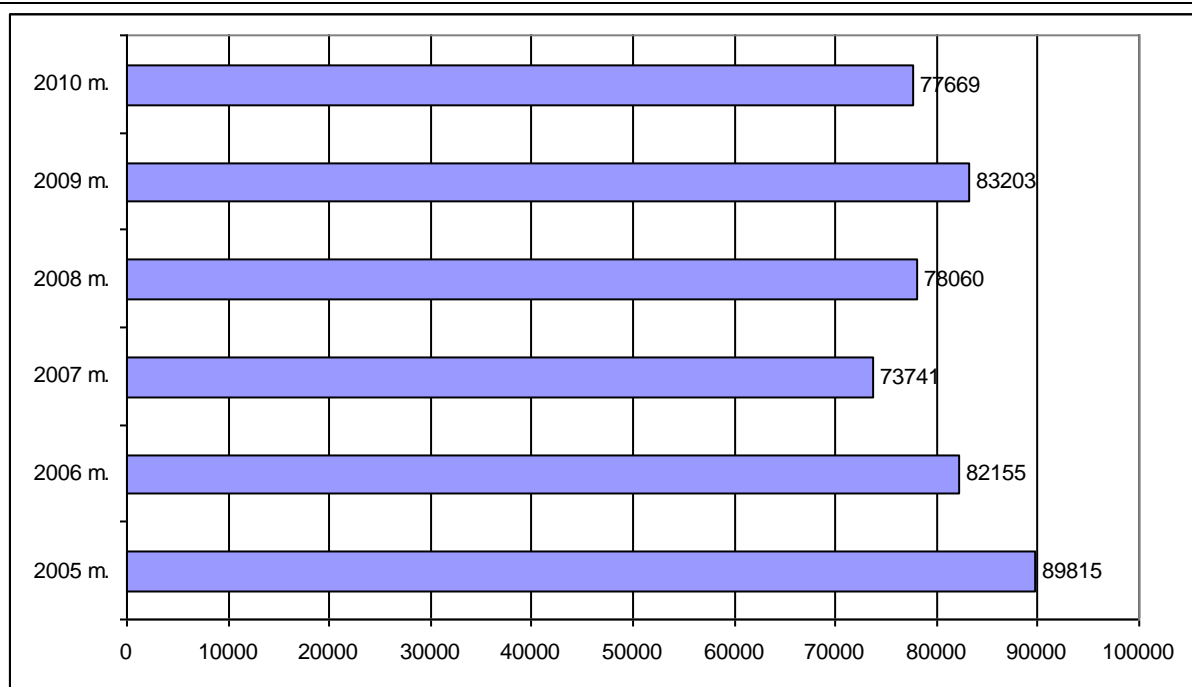
TYRIMO REZULTATAI

2005-2010 m. nusikalstamų veikų dinamika (1 pav.) rodo, kad nusikalstamos veikos savo maksimumą pasekė 2005m.

⁶ Traub S., Little C. Theories of deviance. N.Y. 1994, p. 12.

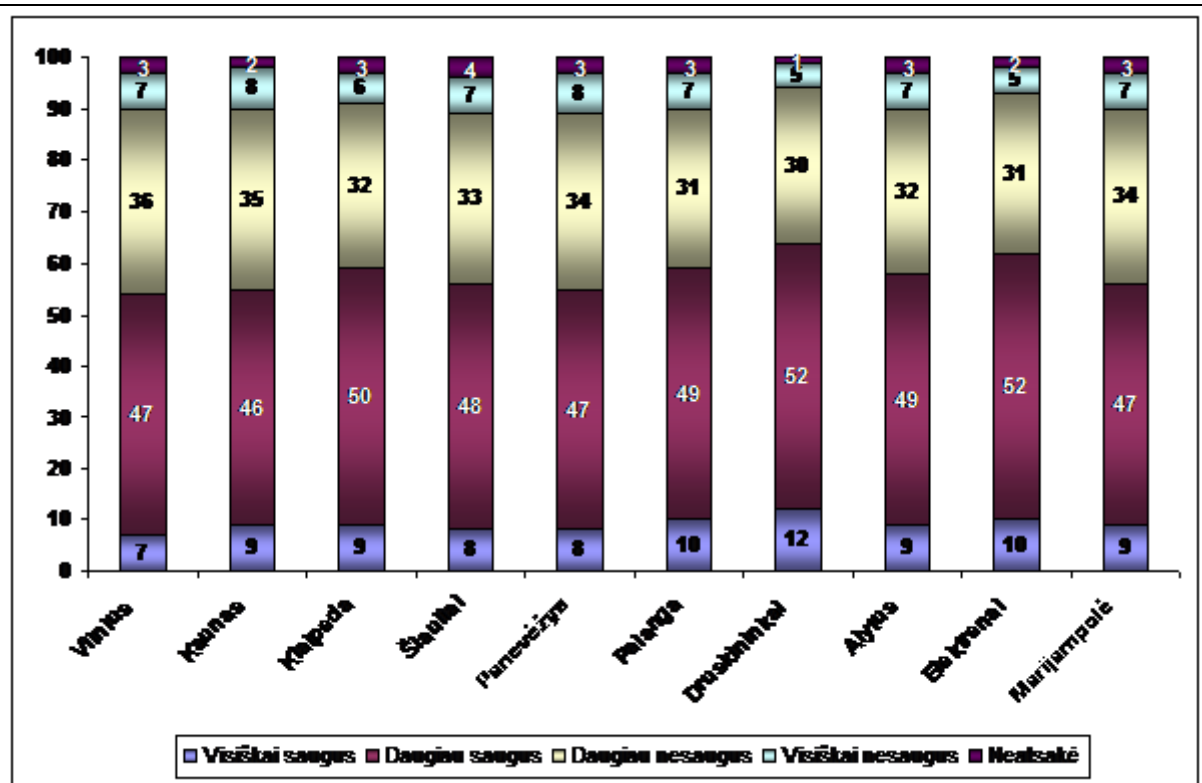
⁷ Matza D. Becoming deviant. N.Y. 1969, p. 19.

⁸ Acus A.. Deviantinis elgesys Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2000 1-2 (4), p. 74.
Becker H. Outsiders: Studies in the sociology of deviance. N.Y. 1963, p. 34.

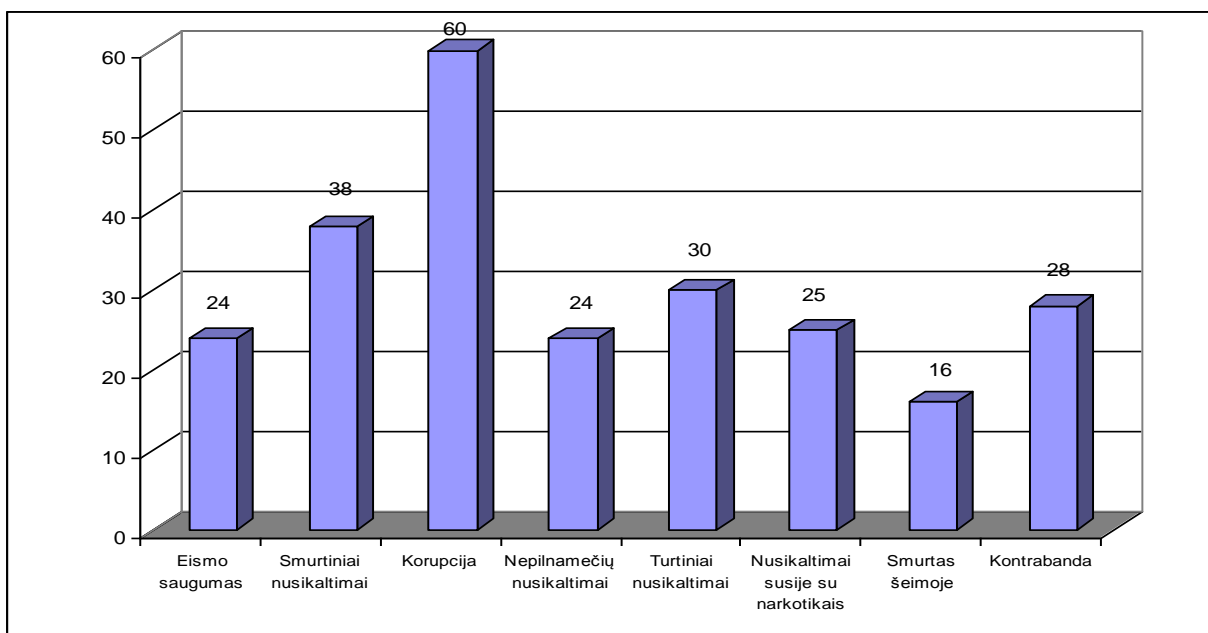
1 pav. 2005-2010 m. užregistruotų nusikalstamų veikų dinamika

Remiantis Policijos departamento užsakomųjų tyrimų rezultatais, galima įvertinti bendrą situaciją- kiek saugūs jaučiasi kai kurių Lietuvos miestų gyventojai. Visiškai saugūs ir daugiau saugūs jautėsi 58% procentai respondentų (2 pav.). Toks saugumo jausmas dominuoja tarp Druskininkų bei Elektrėnų gyventojų, labiausiai nesaugūs jaučiasi Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Marijampolės gyventojai. Saugumo jausmo vertinimui šalyje apskritai labiau turi įtakos žiniasklaida, tuo tarpu vertindami situaciją savo gyvenamojoje vietovėje (mieste, rajone) ir tuo labiau savo artimiausioje aplinkoje, respondentai labiau remiasi asmenine patirtimi.

2 pav. Miesto gyventojų saugumo jausmo lygis

Dauguma gyventojų svarbiausia viešojo saugumo problema Lietuvoje nurodė korupciją. Keturi iš dešimties respondentų svarbiausia problema įvardijo smurtinius nusikaltimus (nužudymus, sunkius kūno sužalojimus, išžaginimus). Po to sekė turtiniai nusikaltimai ir kontrabanda (3 pav.).

3 pav. Svarbiausios miesto gyventojų viešojo saugumo problemos

1 lentelė. Kas labiausiai skatina jaustis saugiam gyvenamoje aplinkoje

	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Šiauliai	Panevėžys	Palanga	Druskininkai	Alytus	Elektrėnai	Marijampolė
Šeimos nariai, giminės	65	66	63	66	58	61	54	65	68	69
Budrūs kaimynai	33	36	47	51	51	43	34	53	65	52
Policijos patrulinė tarnyba	26	22	24	27	22	20	30	28	32	20
Apylinkinis inspektorius	24	19	22	25	22	20	24	23	26	21
Privatus saugos tarnybas	17	15	14	13	13	13	15	14	14	13
Atitiktiniai praeiviai	11	11	15	8	13	10	19	15	16	12
Vietinė savivaldybė	5	4	3	4	5	6	7	3	8	3
Visuomeninės organizacijos	1	1	2	2	3	2	3	2	3	2
Nėra nuomones	3	1	2	4	3	1	1	3	1	2

Atsakant į klausimą kas labiausiai gali padėti jaustis saugiam gyvenamoje aplinkoje, iš apklaustų miestų gyventojų 63,5% nurodė šeimos narius arba gimines, 46,5% budrius kaimynus. Patruline tarnyba ir apylinkės inspektoriams labiausiai pasitiki 25,1% bei 22,6% gyventojų atitinkamai. Toliau 14,1% apklaustųjų nurodė saugos tarnybas bei 13% įvardijo atsitiktinius praeivius. Tik vienas iš 25 respondentų nurodė vietos savivaldos organus (1 lentelė).

2010 m. statistinių duomenų analizė parodė, kad asmenys mieste dažniausiai nukentė nuo: vagysčių (36%), sukčiavimų (9%), plėšimų (5%), viešosios tvarkos pažeidimų (3,5%) (2 lentelė).

2 lentelė. 2010 m. užregistruotų atskirų nusikalstamų veikų

	Nusikalstamų veikų likutis sausio 1 dienai	Nužudymai (BK 129-131 str.)	Sunkūs sveikatos sutrikdymai (BK 135 str.)	Išžaginimai (BK 149 str.)	Viešosios tvarkos pažeidimai (BK 284 str. 1 d.)	Vagystės (BK 178 str.)	Plėšimai (BK 180 str.)	Turto prievartavimas (BK 181 str.)	Sukčiavimas (BK 182 str.)	Kontrabanda (BK 199 str.)
Vilniaus	13994	38	30	10	393	5920	680	51	1166	28
Kaunas	4502	64	22	6	156	1280	230	20	470	7
Klaipėda	3194	16	32	12	125	903	197	14	342	20
Šiauliai	2119	17	8	5	77	608	103	8	216	5
Panevėžys	1086	11	9	1	59	351	41	11	83	6
Palanga	495	3	1		16	297	15	2	35	
Druskininkai	374		2		10	150	3		24	4
Alytaus	696	5	4	3	36	174	18	4	47	3
Elektrėnai	326	3		1	7	104	14		30	
Marijampolė	1304	6	2	7	79	481	25	1	66	1

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Per 2010 m. Lietuvoje užregistruotų veikų struktūra yra panaši į ankstesnių metų statistinius duomenis. Duomenų analizė parodė, kad 2010 m. didmiesčiuose buvo padaryta žymiai daugiau nusikalstamų veikų. Siekiant paaiškinti kodėl didesniuose miestuose yra didesnis nusikalstamumo lygis, galima atkreipti dėmesį į tai kad miesto visuomenė nėra tokia organizuota kaip tradicinės (kaimo, mažų miestelių, įprastinio etnos) visuomenės, todėl joje įvyksta daugiau nusikaltimų. Glaudžių gyventojų tarpusavio ryšių, organizuotumo nebuvimas savaime reiškia didelę netvarką, kuri dažnai pasireiškia ir nusikalstamumu. Miesto gyvenimo būdas skatina susvetimėjimą ir anomija (socialinių normų trūkumą). Dėl šio trūkumo sutrinka visuomenės gyvenimo reguliavimas ir kontrolė. Susvetimėję žmonės jau nebesusiję vienas su kitu tiesiogiai, jų tarpusavio įsipareigojimai (nenušizengti bendroms normoms, nedaryti žalos artimui) tampa nuasmeninti, todėl dažniau pažeidžiami.

IŠVADOS

Apie 9% Lietuvos miestų gyventojų jaučiasi visiškai saugus savo gyvenamojoje aplinkoje, 49% jaučiasi pakankamai saugus, 33% nesaugus ir 6% visiškai nesaugus. Saugumo jausmas dominuoja tarp Druskininkų bei Elektrėnų gyventojų, labiausiai nesaugūs jaučiasi Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Marijampolės gyventojai. Gyventojų saugumą vertinti vien

pagal registruotų nusikaltimų lygį nėra adekvatu. Subjektyvų saugumą geriau atspindi „saugumo jausmas“ arba „nusikaltimų baimė“, kuria jaučia gyventojai suvokdami, vertindami ir reaguodami į juos supančią aplinką.

Dauguma gyventojų (apie 60%) svarbiausia viešojo saugumo problema Lietuvoje nurodė korupciją. 38% respondentų svarbiausia problema įvardijo smurtinius nusikaltimus (nužudymus, sunkius kūno sužalojimus, išžaginimus). Po to sekė turtiniai nusikaltimai (30%) ir kontrabanda (28%).

Apie 63,5% apklaustų miesto gyventojų nurodė, kad joms saugiai padeda jaustis šeimos nariai arba gimines, 46,5% respondentų nurodė kaimynus. Patruline tarnyba ir apylinkės inspektorais labiausiai pasitiki 25,1% bei 22,6% gyventojų atitinkamai.

2010 metais 36% miesto gyventojų nukentėjo nuo vagysčių, 9% nuo sukčiavimo, 5% nuo plėšimų.

LITERATŪRA

1. Acus A. Deviantinis elgesys *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2000, 1-2 (4) , 72-81.
2. Becker H. *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. N.Y. 1963.
3. Clinard M. *Sociology of deviant behavior*. N.Y.1979.
4. Cohen A. *Deviance and control*. N.Y.1966.
5. Durkheim E. *The normal and the pathological*.- In: Theories of deviance.Illinois.1994.
6. Foucault M. *Madness and Civilisation: A History of Insanity in the Age of Reason*, London: Tavistock, 1967.
7. Foucault M. *Disciplinuoti ir bausti. Kalejimo gimimas*.Vilnius. 1998.
8. Habermas J. *Between Facts and Norms : Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1998.
9. Inshakov S. *Kriminologija: ucebnik*. [Criminology: coursebook]Moskva, 2000.
10. Justickis V. *Kriminologija. 1 dalis*. Vilnius: LTU, 2001.
11. Kubilius J. *Tikimybių teorija ir matematinė statistika*.- V.: VU leidykla, 1996
12. Lemert E. *Primary and secondary deviation*.-In: Delinquency, crime and social process.N.Y.1969.
13. Mathiesen T. *Prison on Trial: A Critical Assessment*, London: Sage. 1990
14. Matza D. *Becoming deviant*. N.Y. 1969.
15. Mead G. Savimone.-*Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 1998 (12), 48-52.
16. Menard S. *A developmental test of Mertonian anomie theory*.- In: Crime and delinquency. 1995.
17. Merton R. Socialine struktūra ir anomija.- *Sociologija.Mintis ir veiksmai*. 1997, 37-42.
18. Pampel E. *National context, social change, and sex differences in suicide rates*.- In: American sociological review.1998.
19. Shestakov D. *Kriminologija: prestupnost kak svoistvo obshestva*. [Criminology: criminality as society characteristic] Sankt-Peterburg, 2001.
20. Snell P. The Social Organism and the Collective Mind”, *American Journal of Sociology*,1988, 27(1), p. 1-21.

21. Sutherland E., Cressey D. *A sociological theory of criminal behavior.*- In: Delinquency, crime and social process. N.Y. 1969.
22. Sutherland E., Cressey D. *Criminology.* Philadelphia. 1970.
23. Traub S., Little C. *Theories of deviance.* N.Y. 1994.
24. Valickas G. *Psichologines asocialaus elgesio įtakos.* Vilnius. 1997.
25. Winfree T., Backstrom T. *Social learning theory, self-reported delinquency, and youth gangs.*- In: Youth and society. 1994.
26. The Journal of Criminal Law & Criminology [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-16]. <<http://www.law.northwestern.edu/jclc/about/>>.
27. Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje per 2010 m. 12 mėnesių. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita forma 1-Ž. Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-14]. <[http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=201012/f-1z-201012.data.txt&ff=<!--|Z|2|-->&tt=Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje \(Forma_1Ž\)](http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=201012/f-1z-201012.data.txt&ff=<!--|Z|2|-->&tt=Duomenys+apie+nusikalstamumą+Lietuvos+Respublikoje+(Forma_1Ž)>)>.

ANOMY AND PERSONAL SECURITY PROBLEMS IN THE CITY

Viačeslav Čigrin*
Mykolas Romeris University

Summary

In this article descriptive data are combined with analytic. Personal security situation in different cities is revealed by statistics of registered crime data and benchmarking. Over the past 20 years, the situation in Lithuania can be described as economic, political, social and cultural transformations in transit. That is why it is so clearly manifested anomija, when the old social norms have lost their meaning, and the new not yet been formed. Become a priority in terms of deviant forms of behavior. Deviant behavior - it polideterminuotas phenomenon, reflecting the different levels of interaction between variables. These variables consists of macrosocial factors, general socio-cultural-ethnic characteristics, which determine some common personality characteristics of socialization, social and psychological factors that define the personality and the recognized norms of behavior in the immediate surroundings, family, peer group, highlighting the values and others the nature of interpersonal relationships and so on., the individual personalities of the factors that mark the personality characteristics or traits . Most of the sociological concepts of deviant forms of behavior are linked to the spread of the lack of integration in the public sense of security often reflects the general public of the quality of life and cultural traditions As the sense of security is an abstract concept, indicating the reaction to crime as a social problem is a sense of security analysis and measures to reduce insecurity application of a particular interest in modern cities. A sense of security term use causes a lot of debate, conflict and misunderstanding. Different terms are often used interchangeably, without defining their precise and strict not limited. Currently, the scientific literature to the use terms such as "fear of crime" (called fear of crime) and "security / insecurity (called feeling of safety, unsafety). It is also often used terms such as "anxiety" or "concern" for the crime (called worry, concern about crime). Fear of crime - it is a subjective risk of becoming a crime victim assessment. Sense of security - abstract concept, indicating the reaction to crime as a social problem. Sense of security often reflects the general public of the quality of life and cultural traditions. Registered crime is only a small part of a real crime. Therefore, the registrant's crime analysis based on the findings should be interpreted with caution. From the statistical information available on various offenses committed, the study of victims and other aspects. According to the Department of Statistics under the Lithuanian Government, the majority of Lithuanian citizens live in the city (in 2010 year, the population living in city is up to 67%, in rural areas - 33%), thus the study is based more on the urban population's opinion. The survey was conducted by "Baltijos tyrimai". The representative of the Lithuanian population survey was carried out in 2010 September 25 - October 4. Individual interviews

were interviewed 15-74 population (in a 1004 interview). Selection of respondents prepared so that every citizen of Lithuania have equal probability to be questioned. Study the results of statistical error does not exceed 3.1 percent. with 95 percent. its reliability. Results from this study are compared with the Interior Ministry, 2005-2009 carried out by the Lithuanian population of sociological research.

Keywords: fear of crime, anomia, personal security, deviant behavior.

Viačeslav Čigrin* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius
Viačeslav Čigrin* Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection

NEPRIKLAUSOMOS ADMINISTRAVIMO INSTITUCIJOS (NEZÁVISLÉ SPRÁVNÍ ORGÁNY) ČEKIJOS RESPUBLIKOJE

Ieva Deviatnikovaitė

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 545
El. paštas ieva@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama Čekijos Respublikos administravimo institucijų sąranga. Analizuojami nepriklausomų valstybinio administravimo institucijų skiriamieji bruožai, jų santykis su vykdomąja valdžia, apžvelgiama šių institucijų struktūra, funkcijos.

Kadangi Vakarų Europoje bene dvidešimt metų laipsniškai daugėja institucijų, kurios dar vadinamos „trečiuoju keliu“, darinių, kurie yra tarsi tarpininkai tarp valstybės valdžios triados ir piliečių, kurios steigiamos dėl siauro atliekamų funkcijų profilio, reikalingo specifinių techninių žinių, bei kurios savo funkciniu nepriklausomumu yra tarsi atskirtos nuo politinių sąjūdžių bei nuo privataus sektoriaus dalyvių interesų, gausėjimas pastebimas tiek Centrinėje, tiek Rytų Europoje. Čekijos Respublika - viena ekonomiškai sėkmingiausiai besivystančių posovietinio režimo valstybių, tad jos patirtis valstybės valdyme, tiesiogiai turinčiam įtakos ekonominei šaliai kasdienybei yra reikšminga. Maža to, tinkamai reguliuojamos rinkos lemia ir žmogaus teisių įgyvendinimo lygį šalyje.

Pagrindinės sąvokos: nepriklausomos administravimo institucijos, viešojo administravimo institucijų sistema, reguliavimas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Tiek Europoje, tiek JAV paplitusi nuomonė, jog reguliavimas tampa pirmine valstybių veikla. Ir ši tendencija buvo garsiai pavadinta „*the rise of the regulatory state*“ (reguliavimo valstybės kilimas)¹. O pagrindiniu šios tendencijos išraiškos modeliu tapo reguliavimo institucijų kūrimas. Mokslininkai įvairiai grindžia šių institucijų reikalingumą. Manoma, kad problemų kompleksiskumas, sukeltas modernios ekonomikos, įstatymų leidėją privertė steigti nepriklausomas reguliavimo komisijas, kontroliuojančias ir reguliuojančias privačias kompanijas, veikiančias įvairiuose sektoriuose, nes pats jis nespėja ir nėra ekspertas spręsti specifines visuomenės gyvenimo problemas. Šių institucijų steigimo tikslai buvo tokie – atriboti reguliavimą nuo politikos, vystyti politikos nepertraukiamumą, ugdyti ekspertinius gebėjimus, priimant techninius sprendimus². Reguliavimo ir su juo susijusių institucinių instrumentų tema neaplenkia ir Centrinės bei Rytų Europos šalių. Čia tiek politinėje, tiek verslo srityje nuolatos diskutuojama, kokios organizacinės formos

¹ Gilardi, F. Delegation in the Regulatory State. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, 2008, p. 20.

² The Public Administrations Dictionary. Chandler R. C., Plano J.C. Santa Barbara, California, Oxford, England. 1988. P. 198.

institucijos turėtų reguliuoti vieną ar kitą sritį³. Manoma, kad Čekijos Respublika po letargo miego grįžta į demokratinės civilizacijos ir teisinės kultūros pasaulį. Čekų mokslininkai (pvz., I. Pelikánová), teigia, kad čekų įsitraukimas į kapitalistines rinkas yra stipriai pavėluotas. O sudėtingas tinkamesnės organizacijos paieškų procesas Europoje prasidėjo po Antrojo pasaulinio karo, tuo tarpu Čekija turėjo tam tik dešimt metų. Pripažįstama, kad tai turi ir privalumų, nes galima remtis turtinga kitų šalių patirtimi.

Mokslinio straipsnio **tikslas** – išnagrinėti Čekijos Respublikos nepriklausomų reguliavimo institucijoms būdingus bruožus, jų santykį su vykdomąja valdžia, apžvelgti šių institucijų struktūrą, funkcijas.

Tyrimo objektas. Čekijos Respublikos nepriklausomų reguliavimo institucijų bruožai, jų santykis su vykdomąja valdžia, tipologija, perspektyvos.

Tyrimo metodai. Dokumentų turinio (content) analizės metodas naudojamas tiek oficialių (teisės aktų, programų, strategijų, teismo nutarimų) dokumentų, tiek neoficialių (informacijos, gaunamos iš žiniasklaidos) dokumentų rinkimui bei tyrimui. Lyginimo metodu analizuojama informacija, gauta tiriant įvairias socialines sistemas (pavyzdžiui, viešojo sektoriaus, trečiojo sektoriaus, taip vadinamos privačių interesų vyriausybės sektoriaus sistemas), skirtingų autorių, mokslininkų publikacijas, monografijas. Stebėjimo metodu buvo renkama pirminė socialinė informacija: stebimas politinis gyvenimas, žiniasklaidoje pasirodančių publikacijų rinkimas.

1. ČEKIJOS RESPUBLIKOS VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUCIJŲ SISTEMA

Kadangi vienas iš administracinių teisinių santykių kriterijų, nustatytų tiek Lietuvos administracinės teisės mokslininkų, tiek Čekijos mokslininkų, yra tai, kad administracinės teisės normos reguliuoja santykius, kur dažniausiai viena iš šalių yra viešojo administravimo subjektas, tai pateikiame Čekijos Respublikos viešojo administravimo institucijų sistemą.

³ LRT 2011 m. birželio 26 d. laida Savaitė; BNS 2010 lapkričio 18 d. Numatoma Seimui pavaldžių institucijų pertvarka, etc.

1 pav. Čekijos Respublikos viešojo administravimo institucijų sistema

Pastebėtina, kad čekų autoriai, vardydami viešojo administravimo subjektus, šalia vyriausybės, ministerijų, įstaigų, pavaldžių ministerijoms, mini ir nepriklausomus valstybinio administravimo subjektus. Čekai juos vadina nezávislé správní orgány (nepriklausomi administravimo organai) arba státní úřady, které vykonávají státní správu mimo její organizační strukturu (valstybės institucijos, kurios įgyvendina viešąjį administravimą šalia organizacinės jos struktūros)⁵. V. Vopálka šias institucijas dar vadina „netiesiogine administracija“ (nepřímá správa) arba „institucijos prie institucijų“ (orgány při orgánech)⁶. Čekų mokslininkai nagrinėja nepriklausomų administravimo subjektų problematiką⁷.

⁴ Schema sudaryta, remiantis Čekijos Respublikos policijos akademijos Administracinės teisės katedros vedėjos doc. dr. Evos Horzinkovos paskaita, perskaityta 2008 m. gegužę M. Romerio universitete.

⁵ Handrlica, J. Nezávislé správní orgány. Studie Národohospodářského Ústavu Josefa Hlávky. Srpen, 2009, p. 129-161; Vopálka, V. Nezávislé správní orgány. In: Ve službách práva. C.H. Beck, 2003, p. 87-97; Mikule, V. Nezávislé správní urady? In: Jiráskova, V (ed.). Univerzita Karlova v Praze. Praha: Nakl. Karolinum, 2002, p. 251-255; Pelikánová, I.: Komise pro cenné papíry a nezávislé správní orgány. in: IX. Karlovarské právnické dny. Společnost německých, českých a slovenských právníků. Mnichov – Praha 1999; Ježek, T. Nezávislé správní orgány – žádoucí směr inovace Ústavy ČR. In: Kysela, J (ed.). Desět let Ústavy České Republiky. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, p. 347-351; Sládeček, V. Obecné správní právo. ASPI, 2004, p. 227-234.

⁶ Vopálka, V. Nezávislé správní orgány. In: Ve službách práva. C.H. Beck, 2003, p. 88-89.

⁷ Ne vienas jų pripažįsta, kad Čekijos Respublika po letargo miego grįžta į demokratinės civilizacijos ir teisinės kultūros pasaulį. Teigiama, kad čekų įsitraukimas į kapitalistines rinkas yra stipriai pavėluotas. Manoma, kad sudėtingas tinkamesnės organizacijos paieškų procesas Europoje prasidėjo po Antrojo pasaulinio karo, tuo tarpu Čekija turėjo tam tik dešimt metų. Pripažįstama, kad tai turi ir privalumų, nes galima remtis turtinga kitų šalių patirtimi. Žr.: Pelikánová, I.: Komise pro cenné papíry a nezávislé správní orgány. in: IX. Karlovarské právnické

Manoma, kad šių subjektų radimasis susijęs su viešosios administracijos reformomis bei koncepciniais apsvartymais, kurie be kita ko yra veikiami Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) pasiūlymais unifikuoti nepriklausomų reguliavimo subjektų teisinį statusą⁸. V. Vopálka pastebėjo, kad iš esmės kalbama apie formalų nepriklausomumą, tuo tarpu realaus nepriklausomumo nei teisės aktuose, nei realybėje nėra⁹. J. Handrlica teigia, kad šiuo atveju dažniausiai Čekijoje kalbos apie tam tikrų subjektų nepriklausomumą apsiribodavo diskusijomis dėl centrinio banko nepriklausomumo¹⁰. Tačiau mokslininkas teigia, kad, atsižvelgiant į pasiūlytas kryptis, Čekija turės savo teisinę bazę nukreipti ir į kitų administravimo subjektų nepriklausomumo užtikrinimą, pvz., Energetikos reguliavimo tarnyba (Energetický regulační úřad) ir Čekų ryšių tarnyba (Český telekomunikační úřad).

2. VYRIAUSYBĚ KAIP AUKŠČIAUSIAS ČEKIJOS VYKDOMOSIOS VALDŽIOS SUBJEKTAS

Čekijos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnyje įtvirtinta, kad vyriausybė yra „aukščiausias vykdomosios valdžios organas“¹¹. Tokia nuostata reiškia, kad Čekijoje yra įtvirtinta vykdomosios valdžios hierarchija, kurios viršūnėje yra vyriausybė, tai kartu rodo ir ypatingą vyriausybės atsakomybę. Manoma, kad vyriausybės, kaip aukščiausio lygmens vykdomosios valdžios institucijos, statusas išplaukia iš to, kiek yra riboti šalies prezidento įgaliojimai. Prezidentas įgaliojimus, numatytus Čekijos Respublikos Konstitucijos 62 straipsnyje, vykdo pakankamai savarankiškai, visi kiti įgaliojimai, susiję su vykdomąja valdžia, įstatymų leidėjo nėra patikėti viešajai administracijai, o vyriausybei. Konstitucijoje apie santykius tarp vyriausybės ir centrinių administravimo subjektų nieko nėra užsiminta. Tačiau vyriausybė turi aukščiausios institucijos statusą viešosios administracijos atžvilgiu, nes „vadovauja, kontroliuoja ir jungia“ ministerijų bei kitų centrinių viešojo administravimo

dny. Společnost německých, českých a slovenských právníků. Mnichov – Praha 1999, p. 210; Vopálka, V., *op. cit.*, p. 89.

⁸ 2001 m. Čekijos Respublikos vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 650 dėl Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos pasiūlymo tolesniems reguliavimo reformos veiksams Čekijos Respublikoje, 2004 m. Vyriausybės nutarimas Nr. 237 dėl reformos ir centrinės viešosios administracijos modernizavimo veiksų bei pagrindinių krypčių. Žr.: Handrlica, J. Nezávislé správní orgány. Studie Národohospodářského Ústavu Josefa Hlávky. Srpen, 2009, p. 129.

⁹ Vopálka, V., *op. cit.*, p. 93.

¹⁰ Čekijos Respublikos centrinio banko nepriklausomumo problematiką nagrinėjo tiek mokslininkai, tiek praktikai. Pavyzdžiui, Čekijos Respublikos Konstitucinis teismas yra priėmęs sprendimų dėl nepriklausomo centrinio banko statuso Nález č. 90/ 2001 Sb. ÚS, sv. 22 (č. 278/ 2001 Sb. a oprava č. 96/ 2002 Sb.) Žr.: [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-26] <<http://www.concourt.cz/view/pl-14-01>>. Mokslininkai: Handrlica, J., *op. cit.*, p. 139-146.

¹¹ Ústava České republiky. Nakladatelství Olomouc, 1997.

subjektų veiklas¹². Nors reikia pabrėžti, kad Įstatymo dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo (dar jis vadinamas kompetencijos įstatymu) 28 straipsnio 1 dalyje paminėtos tik ministerijos. Tačiau antroje to straipsnio dalyje yra įvardyti kiti centrinio administravimo subjektai¹³. O tai, pasak J. Handrlicos, reiškia, jog ne tik ministerijos, bet ir įvardyti administravimo subjektai yra įpareigoti laikytis vyriausybės nutarimų, kuriuose ši išreiškia savo nuostatas įvairiais viešosios administracijos klausimais. Antraip juk vyriausybė galėtų ir nesiūlyti Respublikos prezidentui skirti asmenį Čekijos statistikos įstaigos vadovu ar Ekonominės konkurencijos apsaugos tarnybos vadovu, kaip žinia, visų kitų Įstatyme dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo įvardytų centrinių administravimo subjektų vadovus skiria vyriausybė.

Vyriausybė yra atsakinga įstatymų leidėjui, t.y. Čekijos Respublikos Parlamento Deputatų rūmams¹⁴. Iš Konstitucijos 71 str., 72 str., 73 str., ir 75 str. konteksto akivaizdu, jog ši atsakomybė apsiriboja Deputatų rūmų pasitikėjimu vyriausybe. Čia turimas mintyje politinis pasitikėjimas, kuris pasireiškia tuo, jog vyriausybė gali tikėtis, kad jos pasiūlymams deputatų dauguma pritaris ir kad jos vykdomajai veiklai deputatai neprieštaraus¹⁵. Vyriausybė pagal Konstitucijos 67 str. 2 dalį atsako kaip vienis¹⁶. Konstitucijoje nėra nė žodžio apie atskirą ministro pirmininko ar ministrų atsakomybę. Kai kurie mokslininkai¹⁷ mano, jog Deputatų rūmai savo nutarimu gali išreikšti nepritarimą vieno ar kito kabineto nario elgesiui, o tai galėtų turėti įtakos pasitikėjimui, jei ministras pirmininkas nesureaguotų.

¹² Zákon o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, § 28, č. 2/ 1969 Sb. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-27] <<http://zakony-online.cz/?s147&q147=all>>.

¹³ Remiantis Įstatymo dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo antru straipsniu, centriniai administravimo subjektai yra Český statistický úřad (Čekijos statistikos įstaiga), Český úřad zeměměřický a katastrální (Čekijos žemėtvarkos ir kadastro tarnyba), Český báňský úřad (Čekijos banko taryba), Úřad průmyslového vlastnictví (Pramoninės nuosavybės įstaiga), Úřad pro veřejné informační systémy (Visuomenės informavimo sistemos tarnyba), Správa státních hmotných rezerv (Valstybinių išteklių rezervo tarnyba), Státní úřad pro jadernou bezpečnost (Valstybinė įstaiga branduoliniam saugumui), Národní bezpečnostní úřad (Nacionalinio saugumo tarnyba), Energetický regulační úřad (Energetikos reguliavimo tarnyba), Úřad vlády České republiky (Čekijos Respublikos Vyriausybės tarnyba), Český telekomunikační úřad (Čekijos ryšių tarnyba). To paties straipsnio trečioje dalyje teigiama, kad Čekijos statistikos įstaigos vadovą bei Ekonominės konkurencijos apsaugos tarnybos vadovą skiria Respublikos prezidentas vyriausybės siūlymu. Visų kitų įtaigų vadovus skiria ir atleidžia Čekijos Respublikos vyriausybė. Zákon o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, § 2, č. 2/ 1969 Sb. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-29] <<http://zakony-online.cz/?s147&q147=all>>.

¹⁴ Remiantis Čekijos Respublikos Konstitucijos 15 str., (1) Įstatymų leidžiamoji valdžia Čekijos Respublikoje priklauso Parlamentui. (2) O Parlamentą sudaro du rūmai - Deputatų rūmai ir Senatas.

¹⁵ Handrlica, J., *op. cit.*, p. 131.

¹⁶ 67 str.

(1) Vyriausybė yra aukščiausias vykdomosios valdžios organas.

(2) Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas, Ministro Pirmininko pavaduojai ir ministrai.

¹⁷ J. Handrlica nurodo V. Sládeček, V. Mikule, J. Syllová. Žr.: Handrlica, J., *op. cit.*, p. 131.

Toks yra vyriausybės santykis su įstatymų leidėju bei kitais vykdomosios valdžios subjektais. Ji, kaip politinis darinys, atskleidžia savo politinius tikslus bei nurodo pavaldiems subjektams būdus, kaip tų tikslų pasiekti. Už savo veiklą atsiskaito Deputatų tarybai. Tačiau klausimas lieka – ar gali būti suteikti viešosios administracijos įgaliojimai subjektams, kurie nėra pavaldūs vyriausybei ir kurie nebus įpareigoti laikytis jos nurodymų, ar galima patikėti administravimą nepriklausomam dariniui, kuris nėra tiesiogiai ar netiesiogiai pavaldus vyriausybei, kas atsakys už nepriklausomų darinių administravimo vykdymą.

NEPRIKLAUSOMI ADMINISTRAVIMO SUBJEKTAI ARBA ADMINISTRAVIMO SUBJEKTAI, ĮGYVENDINANTYS VIEŠĄJĮ ADMINISTRAVIMĄ ŠALIA JOS ORGANIZACINĖS STRUKTŪROS

V. Sládeček yra įsitikinęs, kad neįmanoma, jog administracinės įstaigos būtų visiškai nepriklausomos, dažniausiai kalbama apie dalinį nepriklausomumą (tik kai kuriose srityse ir kai kuriais požiūriais)¹⁸. V. Mikule prieina išvados, kad administravimo įstaigų nepriklausomumas pasireiškia personalo, funkcinio ir ekonominiu nepriklausomumu. *Personalinė* nepriklausomybė susijusi su vadovų, kitų įstaigos narių skyrimu ir atleidimu bei dažniausiai nustatyta kadencija. *Funkcinė* nepriklausomybė reiškia vyriausybės negalėjimą kištis į veiklą vidaus aktais (nutarimais). *Ekonominė* nepriklausomybė turėtų būti susijusi su finansiniais resursais, gaunamais iš valstybės biudžeto (turėtų būti savarankiškas biudžeto skyrius)¹⁹.

Čekijos Respublikos Konstitucijoje yra numatytos dvi institucijos, kurios turi specialų statusą:

Konstitucijos 97²⁰ str. 1 dalyje teigiama, jog Aukščiausioji Kontrolės institucija yra nepriklausomas organas, kuris prižiūri valstybės turto valdymą ir valstybės biudžeto vykdymą. Pagal to paties straipsnio 2 dalį Respublikos prezidentas skiria Aukščiausiosios Kontrolės institucijos prezidentą ir viceprezidentą Deputatų rūmų teikimu. 3 dalyje įtvirtinta, kad Aukščiausiosios Kontrolės institucijos statusą, kompetenciją, organizacinę struktūrą bei kitas detales nustato įstatymas²¹.

¹⁸ Sládeček, V. *Obecné správní právo*. ASPI, 2004, p. 228.

¹⁹ Mikule, V. *Nezávislé správní urady?* In: Jiráskova, V (ed.). *Univerzita Karlova v Praze*. Praha: Nakl. Karolinum, 2002, p. 255.

²⁰ *Ústava České republiky*. Nakladatelství Olomouc, 1997.

²¹ Zákon č. 166/1993 Sb., o nejvyšším kontrolním úřadu.

Konstitucijos 98²² str. 1 dalis skelbia, kad centrinis valstybės bankas yra Čekijos nacionalinis bankas. Pagrindinis šio banko tikslas yra rūpintis valiutos stabilumu. Į jo veiklą galima kištis tik remiantis įstatymu. To paties straipsnio antroje dalyje įtvirtinta, kad šio darinio statusą, kompetenciją ir kitas detales nustato įstatymas²³.

Daugiau čekų konstitucija nenumato subjektų, kuriems būtų suteikti įgaliojimai viešojo administravimo srityje ir kartu kurie nebūtų pavaldūs vyriausybei kaip aukščiausiam vykdomosios valdžios organui ta prasme, kaip tai nustatyta Konstitucijos 67 straipsnyje. Anot J. Handrlicos, tokį dalyką galima būtų interpretuoti dvejopai²⁴. Pirma, institucijos, kurioms suteikti valstybinio administravimo įgaliojimai joms nesant hierarchinės administracijos struktūros dalimi, statusas turi būti įtvirtintas konstitucijoje. Todėl buvo siūloma papildyti Čekijos Respublikos Konstituciją nauju straipsniu, t.y. „institucijas, nepriklausomas nuo vyriausybės, galima steigti ir jų veiklą nustatyti tik įstatymu“. Antra, galima remtis koncepcija, kad konstitucija nesiima apibrėžti visų viešosios administracijos vykdymo sprendimo klausimų ir kad kai kurie vykdymo modeliai suderinami su Konstitucijos 79 straipsniu²⁵, t.y. modelius kurti leidžiant įstatymus. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į demokratinės valstybės principų faktorių, t.y. turi būti įtvirtinti politinės-teisinės atsakomybės mechanizmai, jei įsteigiamas „nepriklausomas“ nuo vyriausybės darinys. Taip pat atsižvelgus į ES direktyvas²⁶ galima numanyti, jog įstatymų leidėjas steigs institucijas, nepavaldžias vyriausybei. 1999 m. tai numatė I. Pelikánová, kai teigė, jog Konstitucija neatlieka ir neprivalo atlikti užduoties nustatyti visaapimančią pagrindą. Nepriklausomų institucijų plėtotė turi vykti įstatymų lygmeniu²⁷. Taip pat prie antros interpretacijos galime priskirti kai kurių centrinius subjektus įtvirtinančių įstatymų analizę. Pavyzdžiui, nors Įstatymo dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo antrame straipsnyje nėra paminėta Asmens duomenų apsaugos tarnyba, tačiau įstatymo, reglamentuojančio šios institucijos statusą, 28

²² Ústava České republiky. Nakladatelství Olomouc, 1997.

²³ Zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-30] <http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/legislativa/zakony/download/zakon_o_cnb.pdf>.

²⁴ Handrlica, J., *op. cit.*, p. 132.

²⁵ 79 str.

- (1) Ministerijas ir kitas administracines institucijas bei jų žinybingumą/ kompetenciją nustato tik įstatymas.
- (2) Teisinį valstybės tarnautojų statusą ministerijose ir kituose organuose apibrėžia įstatymas.
- (3) Ministerijos, kitos administracinės institucijos bei savivaldos organai pagal įstatymą ir jo numatytose ribose gali

leisti poįstatyminius aktus (instrukce, priedpisy), jei tai numatyta įstatymuose. (autoriaus vertimas)

²⁶ KOM (2007) 528 final; 2007/0195 (COD); KOM (2007) 529 final; 2007/0196 (COD); KOM (2007) 697 final; 2007/0247 (COD).

²⁷ Pelikánová, I.: Komise pro cenné papíry a nezávislé správní orgány. in: IX. Karlovarské právnické dny. Společnost německých, českých a slovenských právníků. Mnichov – Praha 1999, p. 216.

str. 1 dalyje deklaruota, kad ši institucija yra nepriklausoma bei savo veiklą atlieka nepriklausomai ir vadovaujasi tik įstatymais bei kitais teisės aktais, taip pat įtvirtinta, kad į šios institucijos veiklą galima kištis tik remiantis įstatymu²⁸. Asmeninis šios institucijos pareigūnų nepriklausomumas turi būti užtikrinamas specifinėmis jų skyrimo ir atleidimo taisyklėmis. Asmens duomenų apsaugos įstatymo 32 straipsnis ir 33 straipsnis įtvirtina, kad Tarybos pirmininką bei inspektorius skiria respublikos prezidentas Čekijos Respublikos Parlamento Senato siūlymu penkerių metų kadencijai, o inspektoriai dešimties metų kadencijai²⁹. Pirmininkas, remiantis minėto įstatymo 32 str. 7 ir 8 dalimis, gali būti atleistas anksčiau kadencijos pabaigos, jei nebeatitinka kokios nors sąlygos, skiriant jį, t.y. turi būti Čekijos Respublikos pilietis, turėti aukštąjį išsilavinimą ir būti nepriekaištingos reputacijos, o taip pat jei šešis mėnesius neatlieka savo funkcijų. Ypatingą statusą turi ir Radijo ir televizijos taryba³⁰, kuri taip pat nėra paminėta Įstatymo dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo antrajame straipsnyje. Ši taryba privalo prižiūrėti teisės aktų, nustatančių radijo ir televizijos transliavimą, laikymąsi bei rūpintis transliacijos pliuralizmu. Specialus statusas šiai institucijai suteiktas dėl to, kad būtų išvengta kai kurių subjektų (įskaitant ir vyriausybę) suinteresuotumo savo įvaizdžiu³¹. Ir europiniu lygmeniu egzistuoja pasiūlymai įtvirtinti nepriklausomą šios srities reguliavimą³². Radijo ir televizijos taryba, remiantis Įstatymo dėl radijo ir televizijos transliacijos bei kitų įstatymų pakeitimo³³ 5 straipsniu, skirtingai nei Asmens duomenų apsaugos tarnyba yra įtvirtinta kaip administravimo subjektas. Tačiau ne kartą šiame įstatyme yra pabrėžtas jos nepriklausomumas ir nešališkumas³⁴. Nepriklausomumą tam tikra prasme turėtų užtikrinti ir tai, jog Tarybos narius

²⁸ Zákon č. 100/ 2000 Sb., o ochraně osobních údajů, 28 str.: §28 (1) Úřad je nezávislý orgán. Ve své činnosti postupuje nezávisle a řídí se pouze zákony a jinými právními předpisy (2) Do činnosti Úřadu lze zasahovat jen na základě zákona. J. Handrlica pastebi, kad panašias normas galima rasti ir ES teisės aktuose, pvz., Europos parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/ES, 1995-10-24 dėl fizinių asmenų apsaugos asmens duomenų apdorojimo atžvilgiu ir laisvu tų duomenų disponavimu. Žr.: Handrlica, J., *op. cit.*, p. 133.

²⁹ Zákon č. 100/ 2000 Sb., o ochraně osobních údajů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-30] <<http://www.vzdelanyzastupitel.cz/elearning/plne-texty-zakonu/zakon-c-101-2000-sb-o-ochrane-osobnich-udaju.aspx>>.

³⁰ Rada pro rozhlasové a televizní vysílání. Apie Čekijos žiniasklaidos rinkos reguliavimą galima paskaityti Harcourt, A. The Regulation of Media Markets in selected EU Accession States in Central and Eastern Europe// *European Law Journal*, Vol. 9, No. 3, July 2003, p. 325-327.

³¹ Handrlica, J., *op. cit.*, p. 133.

³² Europos tarybos pasiūlymas (2004) 1641, 2 punktas.

³³ Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-10-19] <<http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-28-kvetna-2009-kterym-se-meni-zakon-c-2312001-sb-o-provozovani-rozhlasoveho-a-televizniho-vysilani-a-o-zmene-dalsich-zakonu-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-a-zakon-c-4841991-sb-o-ceskem-rozhlasu-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-17208.html>>.

³⁴ Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, 7 str. 7 d, 13 d.

skiria ir atleidžia ministras pirmininkas Parlamento Deputatų rūmų siūlymu³⁵. Kadencijos laikotarpis – šešeri metai. Deputatų rūmai, remiantis minėto įstatymo 7 str. 7 dalimi, gali siūlyti atleisti Tarybos narį, jeigu neatlieka funkcijų, nebeatitinka sąlygų joms atlikti, jeigu pareigūno elgesys kelia abejonę dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo, arba Tarybos nepriklausomumo. Abiejų institucijų, t.y. Asmens duomenų apsaugos tarnybos ir Radijo ir televizijos tarybos, statusas yra vykdomosios valdžios atžvilgiu specifinis, jos nepriklauso hierarchiškai išdėstyta valstybinei valdžiai ir nepriklauso nuo vyriausybės, kaip politinio centro, veiksmų ar sprendimų³⁶.

Remiantis Įstatymo dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo visų kitų centrinių administravimo subjektų vadovus skiria vyriausybė, išskyrus Čekijos statistikos įstaigos vadovą bei Ekonominės konkurencijos apsaugos tarnybos vadovą, kuriuos skiria Respublikos prezidentas vyriausybės siūlymu. Čia galima įžvelgti tam tikrą JAV independent regulatory agencies modelio perėmimą. Pirma, vadovus skiria prezidentas arba vyriausybė, bet Deputatų rūmų siūlymu tam tikram kadencijos laikotarpiui. Antra, pareigūnus galima atleisti tik esant atitinkamuose įstatymuose numatytoms sąlygoms. Reikia pastebėti, kad visos Įstatyme įvardytos institucijos, o taip pat ir kiti jame nepaminėti centriniai administravimo subjektai yra priklausomi nuo valstybės biudžeto. Žinia, jog įstatymą dėl biudžeto ruošia Finansų ministerija ir tik dėl keletos institucijų³⁷, nesutikus vyriausybei, gali sprendimą priimti Deputatų rūmų biudžeto komitetas. Čekijos nacionalinio banko teisinis reglamentavimas yra ypatingas. Jis veikia pagal biudžetą, kurį patvirtina banko taryba. Šis biudžetas skirstomas į turto valdymo išlaidas bei veiklos išlaidas. Taip yra užtikrinama finansinė centrinio banko nepriklausomybė³⁸.

4. ČEKIJOS RESPUBLIKOS NEPRIKLAUSOMŲ VALSTYBINIO ADMINISTRAVIMO INSTITUCIJŲ TIPOLOGIJA

V. Sládečko nuomone, Čekijos nepriklausomas administravimo institucijas galima išskaidyti į dvi stambias grupes. Pirma, grupė darinių, kuriuos galima pavadinti *reliatyviai nepriklausomomis įstaigomis*. Antra, grupė darinių, kurias įvardija *visiškai nepriklausomomis įstaigomis*. Pirmai grupei priklauso centrinės administravimo institucijos, susietos vyriausybės

³⁵ Ibid, 7 str. 1 d.

³⁶ Handrlica, J., *op. cit.*, p. 134.

³⁷ Deputatų rūmai, Senatas, respublikos prezidento kanceliarija, Konstitucinis teismas, Aukščiausia kontrolės institucija, Visuomenės teisių apsaugos kanceliarija).

³⁸ Handrlica, J., *op. cit.*, p. 136.

nutarimais ir vyriausybės pareiga valdyti ir kontroliuoti jų veiklą. Šiai grupei būtų galima priskirti Ekonominės konkurencijos apsaugos įstaigą (Úřad pro ochranu hospodářské soutěže), Čekijos statistikos įstaigą (Český statistický úřad), Energetikos reguliavimo tarnybą (Energetický regulační úřad), o taip pat Čekijos telekomunikacijos tarnybą (Český telekomunikační úřad). Visiškai nepriklausomų administravimo institucijų kategorijai galima priskirti Radijo ir televizijos taryba (Rada pro rozhlasové a televizní vysílání), Asmens duomenų apsaugos tarnyba (Úřad pro ochranu osobních údajů), o su tam tikrom išimtim čia galime priskirti ir Akreditacinę komisiją (Akreditační komise)³⁹. Tačiau reikia pastebėti, kad kiti mokslininkai kai kurias iš šių institucijų priskiria prie vyriausybės, o pagrindiniu nepriklausomų institucijų kriterijumi laiko tai, kad jų vadovus skiria prezidentas, nepaisant to, kieno siūlymu – ar vyriausybės, ar Senato⁴⁰.

Ekonominės konkurencijos apsaugos įstaiga yra centrinis valstybinio administravimo subjektas, turintis įgaliojimus konkurencijos apsaugos, viešų konkursų ir koncesijų priežiūros, valstybės paramos atitikimo Europos Sąjungos taisyklėms stebėjimo ir koordinavimo srityse⁴¹. Remiantis Ekonominės konkurencijos apsaugos įstaigos veiklos įstatymo⁴² pirmo paragrafo trečiuoju punktu, įstaigai vadovauja pirmininkas, kurį skiria prezidentas vyriausybės siūlymu šešerių metų kadencijai. To paties straipsnio ketvirtame punkte numatyta, kad pirmininkas negali būti kokios nors partijos ar partijos judėjimo narys. Pirmininką atleidžia prezidentas vyriausybės siūlymu. Tačiau atleisti jį galima tik esant minėtame įstatyme numatytiems aplinkybėms, t.y. jeigu neatlieka savo funkcijų ilgiau nei šešis mėnesius, jeigu pažeidžia įstaigos veiklos nešališkumą ar nepriklausomumą. Pirmininkas skiria tris pavaduotojus, kurie veikia, remdamiesi pirmininko sprendimais. Šis institucija nėra kolegiali, nors jai vadovauja ne direktorius, o pirmininkas (předseda).

³⁹ Sládeček, V., *op. cit.*, p. 228-229.

⁴⁰ Vyriausybės įstaigos yra tokios: na vládě závislé (vládě podřízené) nejvyšší (ústřední) správní úřady – Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZaK), Český báňský úřad (ČBÚ), Úřad průmyslového vlastnictví (ÚPV), Správa státních hmotných rezerv (SSHR), Státní úřad pro jadernou bezpečnost (SÚJB), Národní bezpečnostní úřad (NBÚ), Energetický regulační úřad (ERÚ), Český telekomunikační úřad (ČTÚ), Grantová agentura České republiky (GAČR), Technologická agentura České republiky (TAČR). Vyriausybei neatskaitingos institucijos yra tokios: na vládě nezávislé (vládě nepodřízené) nejvyšší (ústřední) správní úřady: Český statistický úřad (ČSÚ), Úřad pro ochranu hospodářské soutěže (ÚOHS), Úřad pro ochranu osobních údajů (ÚOOÚ), Rada České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání (RRTV), Nejvyšší kontrolní úřad (NKÚ), Česká národní banka (ČNB), ombudsman. Žr.: [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://artax.karlin.mff.cuni.cz/~peters/sprava.html>>.

⁴¹ Ekonominės konkurencijos saugumo įstaiga [ineraktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.compet.cz/>>.

⁴² Zákon č. 273/1996 Sb., o působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.compet.cz/fileadmin/user_upload/Legislativa/273_1996.pdf>.

*Čekijos statistikos tarnyba*⁴³ buvo įsteigta 1969 m. Įstatymu dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo. Tai centrinė valstybinio valdymo institucija, vadovaujanti apygardų statistinėms tarnyboms, o šios – apylinkių. Šio darinio statusas atskirai reglamentuojamas Čekų statistikos tarnybos statutu, patvirtintu vyriausybės nutarimu⁴⁴. Remiantis šio dokumento 6 straipsniu, Tarnybai vadovauja pirmininkas, kurį skiria Respublikos prezidentas vyriausybės siūlymu. Kadencijos laikas nenustatytas, todėl vyriausybė bet kada gali pasiūlyti atleisti pareigūną, o prezidentas turėtų tokiam siūlymui pritarti⁴⁵. Įstatymo dėl statistikos tarnybos 5 paragrafo b punkte nustatyta, kad Čekijos statistikos tarnyba, sudarydama ir pateikdama statistinę informaciją, yra nepriklausoma⁴⁶. Tai reiškia, kad vyriausybė negali kištis į statistikos tarnybos veiklą savo sprendimais⁴⁷. Gaudama duomenis ir apdorodama bei įvertindama statistinę informaciją, ši institucija veikia taip, kad nebūtų pažeistas informacijos objektyvumas ir nebūtų apriboti ar iškraipyti viešinami duomenys (įstatyme vietoje žodžio nepriklausomumas yra žodis „nešališkumo garantijos“⁴⁸)⁴⁹. Minėto straipsnio a punkte nustatyta, kad, įgyvendinandama valstybės statistikos veiklą, Čekijos statistikos tarnyba vadovaujasi įstatymais bei kitais teisės aktais, tačiau ne vyriausybės nutarimais⁵⁰. Įstatymo dėl statistikos tarnybos 6 paragrafe deklaruojama, kad Čekijos statistikos tarnyba steigia savo patariamąjį organą, t.y. tarybą, kurią sudaro Tarnybos pirmininkas bei jo paskirti statistinės teorijos praktikai bei ekspertai (negali būti daugiau nei 25 nariai). Ši tarnyba yra vienvaldė, t.y. jai vadovauja pirmininkas. Tačiau vadovybę be pirmininko sudaro jo paskirti pavaduotojai bei patarimoji taryba. Įdomu tai, jog mokslininkai šį darinį priskiria prie reliatyviai nepriklausomų įstaigomų, tačiau praktikai priskiria ši darinį prie vyriausybei atskaitingų, t.y. ją apibrėžia kaip vyriausybės

⁴³Čekijos statistikos tarnyba [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/o_ceskem_statistickem_uradu>.

⁴⁴Statut Českého statistického úřadu schválený usnesením vlády České republiky číslo 1160 ze dne 7. listopadu 2001, ve znění usnesení vlády České republiky číslo 682 ze dne 18. června 2007 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statut_ceskeho_statistickeho_uradu>.

⁴⁵Sládeček, V., *op. cit.*, p. 230; Handrlica, J., *op. cit.*, p. 135.

⁴⁶Zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/5_zaruky_nestrannosti_statni_statisticke_sluzby>.

⁴⁷Mikule, V., *op. cit.*, p. 251-255.

⁴⁸Záruky nestrannosti.

⁴⁹Zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/5_zaruky_nestrannosti_statni_statisticke_sluzby>.

⁵⁰Taip teigia tiek V. Sládečekas, tiek J. Handrlica. Žr.: Sládeček, V., *op. cit.*, p. 230; Handrlica, J., *op. cit.*, p. 135.

įstaiga. Išskirtinis šios institucijos bruožas būtų tas, kad jos vadovą skiria prezidentas. Tuo tarpu kitų vyriausybės įstaigų vadovus skiria vyriausybė⁵¹.

*Energetikos reguliavimo tarnyba*⁵² buvo įsteigta 2001 m. Įstatymu dėl valstybinio valdymo sąlygų bei vykdymo energetikos srityse bei atitinkamų įstatymų keitimo⁵³. Šio įstatymo 15 straipsnyje skelbiama, kad valstybinį valdymą energetikos srityje atlieka ministerija⁵⁴, Energetikos reguliavimo tarnyba, valstybinės energetikos inspekcijos. Minėto įstatymo 17 straipsnyje Tarnyba apibūdinama kaip administravimo institucija, įgyvendinanti reguliavimą energetikos srityje ir turinti savo skyrių valstybiniame Čekijos Respublikos biudžete. Minimo įstatymo 17 b str. 2 dalyje nurodyta, kad Tarnybos vadovą skiria vyriausybė penkerių metų kadencijai (gali būti asmuo paskirtas ne daugiau kaip dviems kadencijoms). Kadencija, kaip V. Sládečekas pareiškė, šiek tiek garantuoja nepriklausomumą⁵⁵. Priežastys, dėl kurių nesibaigus kadencijai, galima atleisti pirmininką, yra tokios: dėl rimtos ligos negalint vykdyti savo įsipareigojimų arba dėl grubaus pareigų vykdymo pažeidimo arba dėl teismo sprendimo padarius baudžiamąjį nusikaltimą, o taip pat, jei asmuo atsisako atlikti savo funkcijas.

*Čekijos ryšių tarnyba*⁵⁶ buvo įsteigta 2005 m., priėmus Elektroninių komunikacijų įstatymą⁵⁷. Įstatymo trečio paragrafo pirmame punkte ši tarnyba įvardyta kaip centrinė administravimo įstaiga⁵⁸, vykdanči viešąjį administravimą elektroninių ir pašto komunikacijų srityse. Šis darinys savo veikloje vadovaujasi jau minėtu įstatymu, Pašto paslaugų įstatymu⁵⁹, Įstatymu dėl kai kurių paslaugų radijo ir televizijos bei informacinės visuomenės srityse apsaugos⁶⁰ ir t.t. Remiantis, Čekijos ryšių tarnybos statutu, patvirtintu šios institucijos

⁵¹ Pavyzdžiui, Státní úřad pro jadernou bezpečnost, Úřad průmyslového vlastnictví,

⁵² Energetikos reguliavimo tarnyba [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <<http://www.eru.cz/>> .

⁵³ Zákon č. 458/2000 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o změně některých zákonů (energetický zákon) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <<http://www.tzb-info.cz/pravni-predpisy/zakon-c-458-2000-sb-o-podminkach-podnikani-a-o-vykonu-statni-spravy-v-energetickych-odvetvich-a-o-zmene-nekterych-zakonu-energeticky-zakon>>.

⁵⁴ Bütent Pramonės ir prekybos ministerija - Ministerstvo průmyslu a obchodu [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <Ministerstvo průmyslu a obchodu>.

⁵⁵ Sládeček, V., *op. cit.*, p. 231.

⁵⁶ Žr.: Český telekomunikační úřad [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.ctu.cz/o-ctu/zakladni-informace.html>>; Skudder, A. The Regulation of Telecommunications in the Czech Republic// European Law Journal, Vol. 9, No. 3, July 2003, p. 341-364.

⁵⁷ Zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2005/sb043-05.pdf>>.

⁵⁸ jako ústřední správní orgán.

⁵⁹ Zákon č. 29/2000 Sb., o poštovních službách [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.ctu.cz/cs/download/postovni_sluzby/zakon_29-2000_zpsl-uplne_zneni_01-2011.pdf>.

⁶⁰ Zákon č. 206/2005 Sb., o ochraně některých služeb v oblasti rozhlasového a televizního vysílání a služeb informační společnosti [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2005/sb074-05.pdf>>.

pirmininko⁶¹, šis darinys savo veikloje vadovaujasi minėtais įstatymais bei Europos Sąjungos teisės aktais, tarptautinėmis sutartimis, Statutu, vyriausybės nutarimais, taip pat savo paties išleistais teisės aktais. Statuto 5 straipsnyje nurodyta, kad tarnybai vadovauja pirmininkas, kurį skiria ir atleidžia vyriausybė informatikos ministro siūlymu. Pirmininkas, baigiantis kalendoriniams metams, pateikia vyriausybei metinę ataskaitą apie Tarnybos veiklą. Ši institucija yra kolegiali, nes joje steigiama taryba, kuriai vadovauja Tarnybos pirmininkas⁶². Ji yra sudaryta iš penkių narių, kuriuos taip pat skiria vyriausybė informatikos ministro siūlymu. Daugelis faktorių byloja, kad ši institucija nėra visiškai nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios. Pavyzdžiui, Tarnybos tarybos sudaryme dalyvauja vyriausybė ir informatikos ministerija, kasmet Tarnyba teikia vyriausybei veiklos ataskaitą. Maža to, Elektroninių komunikacijų įstatymo 106 paragrafo 1 dalyje nustatyta, kad Tarnyba turi pateikti bet kokią informaciją, jei to reikalauja ministerija. Būtent ministerija teikia pasiūlymus vyriausybei dėl valstybės politikos elektroninių ryšių srityje ir seka jos įgyvendinimą⁶³. Tačiau reikia pripažinti, kad šios Tarnybos laikyti įstaiga prie Informatikos ministerijos nebūtų tikslu. Elektroninių komunikacijų įstatyme yra apibrėžti ir šios institucijos santykiai su parlamentu, t.y. kasmet ji privalo teikti veiklos ataskaitą kartu su paaiškinimais ir papildoma informacija ne tik vyriausybei, bet ir parlamentui, t.y. Deputatų rūmams bei Senatui.

Pakankamai specifinė padėtis būdinga *Radijo ir televizijos tarybai*. Remiantis Radijo ir televizijos transliavimo įgyvendinimo įstatymo antruoju skyriumi⁶⁴, Taryba yra administravimo darinys radijo ir televizijos transliavimo, audiovizualios žiniasklaidos srityje, prižiūrinti programų pasiūlymų įvairovės, teikiamos informacijos saugumą ir vystymą, besirūpinanti jų turinio nepriklausomumu ir t.t. Minėtam įstatyme yra įtvirtintas ypatingas, kombinuotas narių skyrimo ir atleidimo būdas. Narių iš viso trylika. Juos skiria ministras pirmininkas Deputatų rūmų siūlymu, „ir tai ministras pirmininkas daro iškart gavęs pasiūlymą“. Kadencijos laikas – šešeri metai. Taigi narius renka Parlamentas, o tų rinkimų

⁶¹ Statut Českého telekomunikačního úřadu (ČTÚ) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.ctu.cz/1/download/Statut_CTU/statut_ctu.pdf>.

⁶² Taryba tvirtina Tarnybos statutą, Tarnybos veiklos planą, Tarnybos biudžeto pasiūlymą, pranešimus apie Tarnybos veiklą; priima sprendimus dėl įkainių, svaraus rinkoje verslo subjekto nustatymo bei įpareigojimų nustatymų tokiam subjektui ir t.t. Žr. Statut Českého telekomunikačního úřadu (ČTÚ) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.ctu.cz/1/download/Statut_CTU/statut_ctu.pdf>.

⁶³ Zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2005/sb043-05.pdf>>.

⁶⁴ Zákon 231/2001 Sb. ze dne 17. května 2001, o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.rtrv.cz/cz/static/cim-se-ridime/stavajici-pravni-predpisy/pdf/231-2001.pdf>>.

rezultatas yra privalomas ministrui pirmininkui. Parlamentas gali ministrui pirmininkui pasiūlyti atleisti Tarybos narį prieš baigiantis jo kadencijai, jei jis nevykdo savo funkcijų, arba savo veiksmais sukelia įtarimus dėl jo nešališkumo, nepriklausomumo arba kelia grėsmę visos Tarybos nešališkumui. Tarybos nariai negali būti politinių partijų ar judėjimų dalyviais. Tarybos narių nepriklausomumą pabrėžia nuostata, pagal kurią Tarybos nariai vykdo savo funkcijas asmeniškai ir dėl jų atlikimo negali priimti jokių nurodymų ar instrukcijų.

*Asmens duomenų apsaugos tarnyba*⁶⁵ buvo įsteigta 2000 m. Asmens duomenų įstatymo 28 paragrafo pirmoje⁶⁶ dalyje įtvirtinta, kad Asmens duomenų apsaugos tarnyba yra nepriklausoma institucija, kuri savo veiklą vykdo nepriklausomai ir vadovaujasi tik įstatymais bei kitais teisės aktais, be to, į jos veiklą galima kištis tik įstatymų nustatyta tvarka. Tarnybos veikla finansuojama iš atskiro valstybės biudžeto skyriaus. 32 ir 33 Įstatymo paragrafuose įtvirtinta ypatinga narių skyrimo ir atleidimo tvarka: Tarnybos pirmininką ir inspektorius skiria respublikos prezidentas Senato siūlymu. Tarnybos pirmininkas skiriamas penkerių metų kadencijai, o inspektoriai – dešimties metų kadencijai. Pirmininkas dar nesibaigus kadencijai gali būti atleistas, jei nebeatitinka jo paskyrimo reikalavimų, t.y. turėti baigtą aukštąjį išsilavinimą, būti nebaustam už tyčinius nusikaltimus arba nusikaltimus, padarytus dėl neatsargumo asmens duomenų tvarkymo srityje, nepriklausyti jokiai partijai ar partiniam judėjimui ir t.t. Gali būti atleistas, jei nevykdo savo pareigų šešis mėnesius. Tie patys atleidimo pagrindai galioja ir inspektoriams.

*Akreditacinė komisija*⁶⁷ yra darinys, sudarytas iš dvidešimt vieno nario. Juos skiria švietimo, jaunimo ir kūno kultūros ministro siūlymu vyriausybė šešerių metų kadencijai. Šios komisijos statutą tvirtina savo nutarimu Vyriausybė⁶⁸. Remiantis Aukštųjų mokyklų įstatymo 83 paragrafu⁶⁹, ministras, prieš siūlydamas Akreditacinės komisijos kandidatūras vyriausybei, tariasi su aukštųjų mokyklų atstovais, Tyrimų ir vystymo taryba bei Čekijos Respublikos Mokslų akademija. Narystė galima tik dviem kadencijoms. Komisijos nariais negali būti rektoriai, prorektorai ir dekanai. V. Sládečko nuomone⁷⁰, įstatyme šis darinys nėra aiškiai

⁶⁵ Úřad pro ochranu osobních údajů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.uoou.cz/uoou.aspx?menu=13>>.

⁶⁶ *Zákon č. 101/2000 Sb.*, o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.uoou.cz/uoou.aspx?menu=4&submenu=5&loc=20>>.

⁶⁷ Akreditační komise [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.akreditacnikomise.cz/>>.

⁶⁸ Statut Akreditační komise [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/234_statut_ak_2004.pdf>.

⁶⁹ *Zákon č. 111/1998 Sb.*, o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/226_CZ_Zakon_111_1998_sb_uplne_zneni.pdf>.

⁷⁰ Sládeček, V., *op. cit.*, p. 233.

apibrėžtas. Iš pirmo žvilgsnio ši komisija veikia tarsi koks nors rinktinis patariamasis Švietimo, jaunimo ir kūno kultūros ministerijos susirinkimas. Remiantis to paties paragrafo 6 punktu, Akreditacinė komisija, vykdydama savo funkcijas, yra nepriklausoma⁷¹. Tai turėtų būti bruožas, bylojantis apie sprendimų priėmimo nepriklausomumą. Kitaip tariant, kai kuriais atvejais ši komisija savo sprendimais gali įpareigoti ir pačią ministeriją, nors remiantis minėtos Įstatymo 83 paragrafo 9 punktu, Akreditacinės komisijos veiklą materialiai ir finansiškai užtikrina ministerija.

5. ČEKIJOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS PASTANGOS SUKURTI NEPRIKLAUSOMŲ ADMINISTRAVIMO INSTITUCIJŲ SISTEMĄ

Akivaizdu, jog Čekijoje nėra aiški nepriklausomų administravimo subjektų sistema, jų vadovų skyrimo taisyklės egzistuoja be aiškiai nustatytos koncepcijos. Todėl buvo imtasi tam tikrų veiksmų. Vyriausybė ne kartą yra priėmus nutarimus, susijusius su reguliavimo reforma. Pavyzdžiui, 2000 m. Čekijos vyriausybė nutarimu Nr. 764 sutiko, kad Čekijos Respublika būtų įtraukta į reguliavimo mechanizmą, įgyvendinamo OECD, vertinimo procesus. Šių vertinimų rezultatas buvo Pranešimas dėl reguliavimo reformos Čekijos Respublikoje⁷². 2001 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija kartu su delegacija iš Čekijos Respublikos, kuriai vadovavo tuometis ministras pirmininkas ir finansų ministras, Paryžiuje išanalizavo Pranešimą dėl reguliavimo reformos Čekijos Respublikoje. Savo svarstymų išvadas darbo grupė pateikė dokumente „Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos pasiūlymų tolesniems Čekijos Respublikos reguliavimo reformos veiksams analizė“. Vienas iš pasiūlymų buvo pagerinti politinį pagrindą naujų nepriklausomų reguliavimo institucijų veiklos efektyvumui, nepriklausomumui ir atsakomybei plėtoti, kuriant jų sistemą įtvirtinančius teisės aktus, veiklos metodus bei santykius su Ekonominės konkurencijos apsaugos tarnyba. Tais pačiais metais vyriausybė priėmė nutarimą, kuriame vienas iš įtvirtintų tikslų buvo ištirti pasiūlymą dėl bendro nepriklausomų reguliavimo institucijų modelio funkcionavimo, paremto ES bei OECD gera praktika⁷³. Visų šių veiksmų

⁷¹ 2010 m. sausio 4 d. švietimo, jaunimo ir kūno kultūros ministrė Miroslava Kopicová pasirašė memorandumą dėl Akreditacinės komisijos nepriklausomumo. Memorandum ministryně školství, mládeže a tělovýchovy o nezávislosti Akreditační komise [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/233_CZ_Memorandum_o_nezavislosti_AK.pdf>.

⁷² OECD Reviews of Regulatory Reform: Regulatory Reform in the Czech Republic, OECD, Praha 2000.

⁷³ Usnesení vlády České republiky č. 650 ze dne 25. června 2001. K Analýze doporučení Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) pro další postup regulatorní reformy v České republice a k návrhům opatření k naplnění těchto doporučení [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-28] <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/540BF31E4C93D3B8C12571B6006D2EBA>.

rezultatas buvo koncepcinės vyriausybės medžiagos sudarymas, kuris buvo pavadintas „Bendras valstybės reguliavimo subjektų modelis“⁷⁴. Šio dokumento pagrindinis tikslas buvo nustatyti bendrą reguliavimo tarnybų modelį, pagal kurį bus koreguojami egzistuojantys subjektai bei kuris būtų privalomas, steigiant kitus reguliavimo subjektus. Kuriant šį dokumentą bendradarbiavo Energetikos reguliavimo tarnyba, Čekijos ryšių tarnyba, Valstybinė branduolinės apsaugos tarnyba⁷⁵, Radijos ir televizijos taryba, tuomet dar egzistavusi Vertybinių popierių komisija. Taigi bendras modelis turėjo būti taikomas būtent šiems subjektams ir ateityje steigiamiems. Reikėtų pabrėžti, jog pačiame dokumente yra nurodyta, kad reguliavimo subjektai čia laikomi pirmiausia tie dariniai, kurie susiję su ekonomikos reguliavimu tam tikrame sektoriuje⁷⁶. Pagrindinės šio dokumentos idėjos buvo tokios:

Pateiktos pagrindinės sąvokos (reguliavimas, reguliuojama veikla, reguliuojamas subjektas, reguliatorius), kurių apibrėžimo pagrindas buvo Europos Sąjungos bei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos dokumentai⁷⁷. *Reguliavimas* apibrėžtas kaip verslo arba kitokios veiklos šakos nukreipimas viešajam interesui apginti tam, kad būtų sukurti pagrindai ekonominės konkurencijos atsiradimui ir veikimui vartotojų bei kitų rinkos dalyvių interesų apsaugai. Reguliavimas yra valstybinio valdymo/ administravimo veikla. *Reguliuojama veikla* – tai reguliuojamo subjekto veiklų sancaupa, nukreipta į viešąjį (visuomeninį) interesą. Reguluojamą veiklą galim vykdyti tik įstatymo nustatyta tvarka. Reguluojamą veiklą galima įgyvendinti licencijų, leidimų arba įgaliojimų pagrindu, jei įstatymas nenumato kitaip. *Reguliuojamas subjektas* yra juridinis arba fizinis asmuo, atliekantis reguliuojamą veiklą. *Regulatorius* arba *vastybinė reguliavimo tarnyba/ agentūra* yra institucija, kurios misija yra vykdyti reguliavimą reguliuojamų subjektų įstatymais numatytose srityse atžvilgiu bei atlikti kitus tikslus, dažniausiai – priežiūrą ir kontrolę. Įstatymais regulatoriaus statusas yra įvardijamas kaip administravimo tarnyba. Regulatorius

⁷⁴ Materiál vlády České republiky o obecném modelu státních regulačních úřadů. Visą šio dokumento tekstą galima rasti Handrlíca, J., *op. cit.*, p. 167-178.

⁷⁵ Valstybinė branduolinės apsaugos tarnyba yra tiesiogiai vyriausybei atskaitinga institucija, kuriai vadovauja pirmininkas, skiriamas vyriausybės. Lietuvos terminologija naudojantis, šią instituciją galima būtų priskirti prie Vyriausybės įstaigų. Žr.: Státní úřad pro jadernou bezpečnost [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.sujb.cz/?c_id=76>.

⁷⁶ Materiál vlády České republiky o obecném modelu státních regulačních úřadů. Visą šio dokumento tekstą galima rasti Handrlíca, J., *op. cit.*, p. 167.

⁷⁷ White Paper on European Governance – COM (2001) 428; European Governance: Better Lawmaking COM (2002) 275 final; The operating framework for European Regulatory Agencies (COM (2002) 718 final; Independent Regulators, Political Challenges and Institutional Design – SG/SGR (2003)3; Independent Regulators in the South East European Countries, October 2003.

yra vykdomosios valdžios dalis, tačiau išsaugantis nepriklausomumą tuo požiūriu, kad į jo sprendimų priėmimą negali kištis nei vyriausybė, nei ministerijos⁷⁸.

Šiame dokumente apibrėžiami reguliatoriaus santykiai su Deputatų rūmais, vyriausybe, ministerijom, kitais centriniams administravimo subjektais, Ekonominės konkurencijos apsaugos tarnyba. Kasmet, vėliausiai iki birželio pabaigos, reguliatorius privalo *Deputatų rūmams* pateikti veiklos ataskaitą, kurioje nurodo duomenis apie savo veiklą, išleistas reguliavimo priemones, kriterijus, kurių pagrindu reguliatorius veikė, licencijavimo pagrindų pakeitimus, atliktos kontrolės rezultatus ir t.t. Reguliatorius privalo pateikti *vyriausybei* ekspertinę nuomonę atvejais, kai ši svarsto ir pritaria dalykuose, susijusiuose su reguliatoriaus veikla, taip pat informuoti vyriausybę dėl poreikio priimti arba panaikinti teisės aktus, susijusius su reguliatoriaus vykdoma veikla. Reguliatorius privalo pateikti metinę ataskaitą prieš mėnesį prieš ją pateikiant Deputatų rūmams. Dokumente minima, kad reguliatoriaus santykis su *ministerijom bei kitais centriniams subjektams* turi būti grindžiamas partnerystės, o ne pavaldumo principu. Taigi šie subjektai privalo vienas kitam teikti informaciją, keistis sprendimais, kurie gali būti svarbūs vienam ar kitam dariniui, koordinuoti veiklą ypač asmenų, susijusių tiek su reguliatoriaus, tiek su ministerijos veikla, atžvilgiu. Reguliatorius ir *Ekonominės konkurencijos apsaugos tarnyba* turi bendradarbiauti, reikalauti priimamų sprendimų, susijusių su jų bendra veikla, pagrindimo bei ieškoti bendro sutarimo.

Regulatorius privalo priimti bendrojo, privalomojo pobūdžio sprendimus, jei taip nustatyta įstatymo. Savo sprendimus reguliatorius privalo argumentuoti, nustatyti kriterijus, laiką bei metodus, kuriais konsultuoja visuomenę. Reguliatorius privalo turėti specialią komisiją, į kurios sudėtį įeitų specialistai, mokslininkai, ir kuri konsultuotų privalomų sprendimų klausimais. Reguliatorius subjektui, nesilaikančiam teisės aktų, gali skirti ekonominę sankciją.

Regulatorius steigiamas įstatymu, kaip centrinio administravimo subjektas. Reguliatoriaus organai yra vadovas arba pirmininkas ir taryba. Tai gali būti tiek kolegiali, tiek vienvaldė institucija. Tarybą turi sudaryti ne daugiau kaip penki nariai. Kadencija turi trukti penkeris metus, pareigas galima eiti ne daugiau kaip dvi kadencijas. Vadovą ar tarybos narius skiria vyriausybė ministro pirmininko siūlymu.

Regulatorius finansuojamas iš valstybės biudžeto, tačiau gali naudoti ir savo išteklius.

⁷⁸ Remiantis Čekijos Respublikos turto įstatymo 3 str. 1 d., reguliatorius yra organizacinė valstybės dalis, kuri disponuoja valstybės turtu. Zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-29] <<http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-o-majetku-ceske-republiky-5184.html>>.

Regulatoriaus fondui galioja tos pačios taisyklės kaip ir rezervo fondui. Taip tarnybos fondo statusas būtų identiškas rezervo fondui. Metų pabaigoje tarnybos fondo lėšos nedingsta, o regulatorius jas bet kada gali pervesti į vaslybės biudžeto sąskaitą. Vidaus kontrolę atlieka pats regulatorius, kaip tą numato Finansinės kontrolės įstatymas⁷⁹. Išorės kontrolę atlieka Aukščiausia kontrolės tarnyba.

J. Handrlica pastebėjo, kad „Bendras valstybės reguliavimo subjektų modelis“ taip ir liko pasiūlymo lygmenyje, o idėjos nebuvo realizuotos. Tačiau, manytina, kad diskusija bus pratęsta vien jau dėl Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimo.

IŠVADOS

Čekų mokslininkai, vardydami viešojo administravimo subjektus, šalia vyriausybės, ministerijų, įstaigų, pavaldžių ministerijoms, mini ir nepriklausomus valstybinio administravimo subjektus. Čekai juos vadina nezávislé správní orgány (nepriklausomi administravimo organai) arba státní úřady, které vykonávají státní správu mimo její organizační strukturu (valstybės institucijos, kurios įgyvendina viešąjį administravimą šalia organizacinės jos struktūros).

Čekijos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnyje įtvirtinta, kad vyriausybė yra „aukščiausias vykdomosios valdžios organas“. Vyriausybė turi aukščiausios institucijos statusą viešosios administracijos atžvilgiu, nes „vadovauja, kontroliuoja ir jungia“ ministerijų bei kitų centrinių viešojo administravimo subjektų veiklas. Remiantis Įstatymu dėl ministerijų ir kitų centrinių administravimo subjektų steigimo, tiek ministerijos, tiek ir įvardyti administravimo subjektai yra įpareigoti laikytis vyriausybės nutarimų, kuriuose ši išreiškia savo nuostatas įvairiais viešosios administracijos klausimais. Taip iš esmės yra realizuojama vyriausybės programa, dėl kurios piliečiai išreiškė savo nuomonę rinkimų metu. Tarp vyriausybės ir parlamento egzistuoja politinė – teisinė atsakomybė, vyriausybė yra atsakinga įstatymų leidėjui, kuris gali išreikšti ja nepasitikėjimą. Tokiu santykiu yra įgyvendinamas demokratinės valstybės principas. Atrodytų, jog čia nėra vietos tarp vykdomosios valdžios institucijų dariniams, nepriklausomiems nuo vyriausybės. Konstitucijoje ypatingas statusas numatytas tik Aukščiausiai kontrolės tarnybai ir Čekijos nacionaliniam bankui. Tačiau institucijų nepriklausomumo pagrindus galime išvelgti kai kuriuose kituose teisės aktuose.

⁷⁹ Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-29] <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakony_1542.html>.

Nukrypimas nuo principo, jog valstybinio valdymo subjektai yra pavaldūs vyriausybei, pateisinami tuo, kad tam tikros socialinio gyvenimo sritys reikalauja specialių priemonių, t.y. pareigūnų asmeninio nepriklausomumo, jų nesikeitimo, pasikeitus vyriausybės sudėčiai. Taip steigiami nepriklausomi dariniai.

Čekijos nepriklausomas administravimo institucijas galima išskaidyti į dvi stambias grupes. Pirma, grupė darinių, kuriuos galima pavadinti *reliatyviai nepriklausomomis įstaigomis*. Antra, grupė darinių, kurios įvardijamos *visiškai nepriklausomomis įstaigomis*.

Čekijos Respublikos Vyriausybė, remdamasi ES bei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos teisės aktais, pasiūlymais, bandė nustatyti gaires, pagal kurias būtų galima sukurti aiškų nepriklausomos administravimo institucijos modelį bei tokių institucijų sistemą. Tačiau paaiškėjo, kad ta sistema bei pats modelis nebuvo iškristalizuoti, nors, akivaizdžiai šie dariniai šalyje ir toliau egzistuoja.

LITERATŪRA

1. Gilardi, F. Delegation in the Regulatory State. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, 2008.
2. Handrlica, J. Nezávislé správní orgány. Studie Národohospodářského Ústavu Josefa Hlávky. Srpen, 2009.
3. Ježek, T. Nezávislé správní orgány – žádoucí směr inovace Ústavy ČR. In: Kysela, J (ed.). Desět let Ústavy České Republiky. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
4. Mikule, V. Nezávislé správní urady? In: Jiráskova, V (ed.). Univerzita Karlova v Praze. Praha: Nakl. Karolinum, 2002.
5. Pelikánová, I.: Komise pro cenné papíry a nezávislé správní orgány. in: IX. Karlovarské právnické dny. Společnost německých, českých a slovenských právníků. Mnichov – Praha 1999.
6. Sládeček, V. Obecné správní právo. ASPI, 2004.
7. The Public Administrations Dictionary. Chandler R. C., Plano J.C. Santa Barbara, California, Oxford, England. 1988.
8. Ústava České republiky. Nakladatelství Olomouc, 1997.
9. Vopálka, V. Nezávislé správní orgány. In: Ve službách práva. C.H. Beck, 2003.
10. Akreditační komise [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.akreditacnikomise.cz/>>.
11. Čekijos statistikos tarnyba [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/o_ceskem_statistickem_uradu>.
12. Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas dėl nepriklausomo centrinio banko statuso Nález č. 90/ 2001 Sb. ÚS, sv. 22 (č. 278/ 2001 Sb. a oprava č. 96/ 2002 Sb.) Žr.: [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-26] <<http://www.concourt.cz/view/pl-14-01>>.
13. Český telekomunikační úřad [ineraktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.ctu.cz/o-ctu/zakladni-informace.html>>.
14. Ekonominės konkurencijos saugumo įstaiga [ineraktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.compet.cz/>>.
15. Statut Akreditační komise [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/234_statut_ak_2004.pdf>.

16. Statut Českého statistického úřadu schválený usnesením vlády České republiky číslo 1160 ze dne 7. listopadu 2001, ve znění usnesení vlády České republiky číslo 682 ze dne 18. června 2007 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statut_ceskeho_statistickeho_uradu>.
17. Úřad pro ochranu osobních údajů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://www.uouu.cz/uouu.aspx?menu=13>>.
18. Statut Českého telekomunikačního úřadu (ČTÚ) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.ctu.cz/1/download/Statut_CTU/statut_ctu.pdf>.
19. Usnesení vlády České republiky č. 650 ze dne 25. června 2001. K Analýze doporučení Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) pro další postup regulatorní reformy v České republice a k návrhům opatření k naplňování těchto doporučení [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-28] <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/540BF31E4C93D3B8C12571B6006D2EBA>.
20. Zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-30] <http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/legislativa/zakony/download/zakon_o_cnb.pdf>.
21. Zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2005/sb043-05.pdf>>.
22. Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-29] <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakony_1542.html>.
23. Zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-29] <<http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-o-majetku-ceske-republiky-5184.html>>.
24. Zákon č. 100/2000 Sb., o ochraně osobních údajů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-30] <<http://www.vzdelanyzastupitel.cz/elearning/plne-texty-zakonu/zakon-c-101-2000-sb-o-ochrane-osobnich-udaju.aspx>>.
25. Zákon č. 206/2005 Sb., o ochraně některých služeb v oblasti rozhlasového a televizního vysílání a služeb informační společnosti [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2005/sb074-05.pdf>>.
26. Zákon č. 29/2000 Sb., o poštovních službách [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.ctu.cz/cs/download/postovni_sluzby/zakon_29-2000_zpsl-uplne_zneni_01-2011.pdf>.
27. Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-10-19] <<http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-28-kvetna-2009-kterym-se-meni-zakon-c-2312001-sb-o-provozovani-rozhlasoveho-a-televizniho-vysilani-a-o-zmene-dalsich-zakonu-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-a-zakon-c-4841991-sb-o-ceskem-rozhlasu-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-17208.html>>.
28. Zákon č. 273/1996 Sb., o působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.compet.cz/fileadmin/user_upload/Legislativa/273_1996.pdf>.
29. Zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/5_zaruky_nestrannosti_statni_statisticke_sluzby_>.
30. Zákon č. 458/2000 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o změně některých zákonů (energetický zákon) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-08-01] <<http://www.tzb-info.cz/pravni-predpisy/zakon-c-458-2000-sb-o-podminkach-podnikani-a-o-vykonu-statni-spravy-v-energetickych-odvetvich-a-o-zmene-nekterych-zakonu-energeticky-zakon>>.
31. Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-15] <http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/226_CZ_Zakon_111_1998_sb_uplne_zneni.pdf>.

32. Zákon o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, § 28, č. 2/ 1969 Sb. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-07-27] <<http://zakony-online.cz/?s147&q147=all>>.

INDEPENDENT ADMINISTRATIVE AUTHORITIES (NEZÁVISLÉ SPRÁVNÍ ORGÁNY) IN CZECH REPUBLIC

Ieva Deviatnikovaitė*
Mykolas Romeris University

Summary

This article deals with the system of independent administrative authorities, their functions, and their relation with the central governmental bodies, President, and Prime Minister in Czech Republic.

There are several reasons why it is worth dedicating our interest to Czech independent administrative authorities. Firstly, last two decades have witnessed a big boost of regulatory agencies in various Western European countries, the EU, also in Central and Eastern Europe. This kind of agencies is called differently in different countries. For example, in the U.S. they are called independent regulatory agencies, in the U.K. – quangos, in France - les autorités administratives indépendantes, in Germany – Ministerialfreie Verwaltung, in Czech Republic – Nezávislé správní orgány, in Lithuania – Seimo sudarytos bei jam tiesiogiai atskaitingos institucijos, arba institucijos, atskaitingos ir atsakingos Seimui arba Respublikos Prezidentui, etc. Sometimes Western scholars define these agencies as “third way” entities as they are mediators between three governmental branches and citizens. Secondly, those kind of public bodies are established because of several reasons. Delegating a function to regulate one or another kind of market to a separate body can help reduce the abundance of work of legislative power, judicial power, and multifunctional government. Moreover, these agencies are narrow profile entities which are enforced to make their decisions strongly motivated by the expert’s scientific view. Those agencies must be separated from the political arena and private interests of private markets’ actors. Thirdly, Czech Republic is one of the most economically developed countries after communists regime collapsed. Therefore it could be worth getting information about their public administration through the independent administrative authorities as it has direct impact to the state’s everyday economics. After all proper regulation of markets destines the protection of human rights.

Czech scholars alongside central governmental bodies refer to independent administrative bodies. They are central entities which have different relationship with the cabinet of ministers than, for example, ministries or other governmental bodies. There are several types of independency which are characteristic to the independent administrative bodies. Personal independency – connected with the members of that entities appointment and dismissal; functional independency – connected with the incapacity of government to intervene into their internal administration, economical independency – connected with the financial resources. Czech scholars usually categorize independent administrative bodies into two main categories – relatively independent bodies and totally independent bodies. Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, Český statistický úřad, Energetický regulační úřad, Český telekomunikační úřad belong to the first group of bodies. They are subordinate to the governmental decisions and control. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, Úřad pro ochranu osobních údajů, Akreditační komise belong to the totally independent bodies.

Czech practitioners, politicians, and scholars are trying to crystallize the system of these bodies, unify the mechanisms of their control referring to the EU law and OECD proposals.

Keywords: independent administrative authorities, public administration institutions’ system, regulation.

Ieva Deviantikovaitė*, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto administracinės teisės ir proceso katedros trečių metų doktorantė, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: nepriklausomos reguliavimo institucijos, viešojo administravimo institucijos, lyginamoji administracinė teisė.

Ieva Deviantikovaitė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, third year doctoral student, lecturer. Research interest: independent regulatory agency, public administration bodies, comparative administrative law.

FIZINIO RENGIMO DĖSTYTOJO KOMPETENCIJŲ SVARBA RENGIANT TEISĖSAUGOS PAREIGŪNUS

Aistis Gaidelis

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: aistisjudo@yahoo.com*

Anotacija. Kompetencija vartojama kaip žinių ar sugebėjimų atributas, siekiant apibūdinti dėstytojų gebėjimą labai gerai atlikti užduotis arba įstaigos gebėjimą teikti aukščiausios kokybės paslaugas. Šiame darbe ir bus remiamasi minėta kompetencijos samprata, kur kompetencija traktuojama kaip tam tikras gebėjimas savo įgūdžius pritaikyti kintančioje situacijoje. Taigi kompetencija yra apibrėžiama kaip žmogaus galių pritaikymas tam tikroje praktinėje veikloje, kuri lemia efektyvų ir aukštesnės darbo kokybės atlikimą. Tai ne tik sugebėjimas rasti reikalingus sprendimus įvairiose situacijose, pritaikant turimas žinias, įgūdžius, bet ir galimybė išreikšti save. Fizinio rengimo dėstytojas, turintis daugybę kompetencijų ir gebėjimą jomis naudotis ugdomajame darbe, turi teisę visapusiškai ugdyti ne tik fizinius studentų ypatumus, bet ir lavinti jų įvairias kompetencijas bei mokėjimą jomis naudotis gyvenime, t.y. rengti būsimąjį pareigūną praktinei veiklai.

Pagrindinės sąvokos: kompetencija, dėstytojas, studentai.

ĮVADAS

Šiandieninė visuomenė, tenkinanti žinių ekonomikos diktuojamus poreikius, orientuojasi į individą, gebantį savarankiškai kelti mokymosi tikslus ir įgyti jam reikalingas žinias. Taip formuojasi besimokančios visuomenės samprata, kurios lūkesčius geriausiai tenkina edukacine paradigma grįstas ugdymas. Edukacinės paradigmos virsmas turėtų būti sklandus aukštojo mokslo studijose, nes universitetai, realizuodami savo misiją, yra ne tik įsipareigoję skleisti kuriamas mokslo žinias visuomenei, bet ir būti jos kaitos procesų priekyje, skatinti naujovių diegimą praktikoje. Jos centre – besimokantysis, kuris žinias ir gebėjimus įgyja, plėtoja požiūrius ir vertybes visur ir visada – ne tik tada, kai yra mokomas. Todėl studijų programa turi būti sukonstruota ir dėstytojas turi veikti taip, kad studentas, išlaikydamas pagrindinę studijų programos liniją, galėtų lanksčiai tenkinti argumentuotus savo studijų lūkesčius ir poreikius, kad jis turėtų galimybę kūrybiškai veikti, kad būtų įvertinami ir pripažįstami jo ankstesnio mokymosi rezultatai, turima patirtis, kad galėtų argumentuotai siūlyti savo veiklos formas ir metodus ir būtų priimamas. Tačiau mokymosi paradigmos realizavimas kelia aukštus reikalavimus dėstančiojo ir studijuojančiojo kompetencijoms.

Šiuolaikinė žinių visuomenė neįmanoma be efektyviai dirbančių kvalifikuotų pedagogų, taigi ir be jaunuolių sveikatą ugdančių fizinio rengimo dėstytojų, sporto šakų trenerių, rengiančių sportininkus varžyboms.¹

Kaip teigia P. Jucevičienė, pedagoginėje sistemoje veikia įvairūs jos elementai: mokymo tikslai, formos, priemonės, tačiau kaip esminis kaitos elementas susijęs su mokytojo ir mokinio (šiuo atveju dėstytojo ir būsimos pareigūno) santykių kaita. Praeityje vyravusios tradicinės paradigmos dėmesio centre buvo mokytojas su savo žiniomis ir patirtimi. Vyravo vienkryptis informacijos perdavimas. Šiuolaikinėje paradigmoje padidėja mokytojo ir mokinio sąveika, pagerėja mokymosi medžiagos kokybė, mokiniai gali neformaliai bendrauti tarpusavyje. Vyrauja dvikryptis informacijos perdavimas. Naujoji ateities paradigma remiasi informacinėmis technologijomis – visapusiška interaktyvi sąveika apima visus mokymo/mokymosi dalyvius: kiekvienas mokinys interaktyviai sąveikauja su mokytoju.²

Kompetencija vartojama kaip žinių ar sugebėjimų atributas, siekiant apibūdinti dėstytojų gebėjimą labai gerai atlikti užduotis arba įstaigos gebėjimą teikti aukščiausios kokybės paslaugas. Šiame darbe ir bus remiamasi minėta kompetencijos samprata, kur kompetencija traktuojama kaip tam tikras gebėjimas savo įgūdžius pritaikyti kintančioje situacijoje. Taigi kompetencija yra apibrėžiama kaip žmogaus galių pritaikymas tam tikroje praktinėje veikloje, kuri lemia efektyvų ir aukštesnės darbo kokybės atlikimą. Tai ne tik sugebėjimas rasti reikalingus sprendimus įvairiose situacijose, pritaikant turimas žinias, įgūdžius, bet ir galimybė išreikšti save.

Tyrimo objektas. Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto fizinio rengimo dėstytojų kompetencijų struktūra.

Straipsnio tikslas – atskleisti studijų kokybės priklausomybę nuo fizinio rengimo dėstytojo kompetencijų raiškos konteksto, rengiant teisėsaugos pareigūnus.

Tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

1. Apžvelgti fizinio rengimo dėstytojo kompetencijas.
2. Apsvarstyti edukacinę paradigmos grįstą, fizinio rengimo dėstytojo, kompetencijų įgijimo aspektus.

Tyrimo metodai: Mokslinės literatūros analizė.

¹ Kardelienė, L.; Kardelis, K. *Pedagoginė komunikacija kūno kultūros veikloje*. Monografija. Kaunas: LKKA, 2006.

² Jucevičienė, P. *Besimokantis miestas*. Kaunas: KTU, 2007.

KOMPETENCIJOS SAMPRATA

Šiandieninė visuomenė, tenkinanti žinių ekonomikos diktuojamus poreikius, orientuojasi į individą, gebantį savarankiškai kelti mokymosi tikslus ir įgyti jam reikalingas žinias. Taip formuojasi besimokančios visuomenės samprata, kurios lūkesčius geriausiai tenkina edukacine paradigma grįstas ugdymas. Edukacinės paradigmos virsmas turėtų būti sklandus aukštojo mokslo studijose, nes universitetai, realizuodami savo misiją, yra ne tik įsipareigoję skleisti kuriamas mokslo žinias visuomenei, bet ir būti jos kaitos procesų priekyje, skatinti naujovių diegimą praktikoje. Jos centre – besimokantysis, kuris žinias ir gebėjimus įgyja, plėtoja požiūrius ir vertybes visur ir visada – ne tik tada, kai yra mokomas. Todėl studijų programa turi būti sukonstruota ir dėstytojas turi veikti taip, kad studentas, išlaikydamas pagrindinę studijų programos liniją, galėtų lanksčiai tenkinti argumentuotus savo studijų lūkesčius ir poreikius, kad jis turėtų galimybę kūrybiškai veikti, kad būtų įvertinami ir pripažįstami jo ankstesnio mokymosi rezultatai, turima patirtis, kad galėtų argumentuotai siūlyti savo veiklos formas ir metodus ir būtų priimamas. Tačiau mokymosi paradigmos realizavimas kelia aukštus reikalavimus dėstančiojo ir studijuojančiojo kompetencijoms.³

Šiuolaikinėje aplinkoje kompetencija, žinios ir sugebėjimai yra laikomi vienu iš svarbiausių veiksnių. Egzistuoja įvairių kompetencijos sampratų interpretacijų ir apibrėžimų. Kompetencijos sąvoka dažnai tapatinama su kvalifikacija, kadangi šių sąvokų skirtumai nėra dideli. Tačiau, kaip teigia Laužackas, kvalifikacija įgyjama mokymo institucijoje, o kompetencija pasireiškia praktinėje veikloje.⁴ Sudėtinė kvalifikacijos dalis – žinios suprantamos, kaip sugebėjimas atgaminti atmintyje anksčiau gautą informaciją, atpažinti faktą, apibrėžimą, sąvoką, dėsni ir kt. Kompetencija dažnai vartojama, siekiant apibūdinti darbuotojų gebėjimą labai gerai atlikti užduotis arba įstaigos gebėjimą teikti aukščiausios kokybės paslaugas. Kompetencija yra apibrėžiama kaip žmogaus galių pritaikymas tam tikroje praktinėje veikloje, o kvalifikacija – kaip įgūdžiai, žinios, kuriuos individas įgyja švietimo sistemoje.⁵ Šiuo požiūriu, kompetencijos sąvoka yra artimesnė veiklos aplinkai. Taigi galima teigti, kad žinios, mokėjimai, įgūdžiai sąlygoja kvalifikacijos suteikimą, o įvertinus gabumų svarbą bei individo asmenines savybes ir vertybes, sukuriama kompetencijos samprata.

³ Barnet, R. *The Idea of Higher Education*. SRHE: Open Universite Press, 1994.

⁴ Laužackas, R. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: VDU I-kla, 2005.

⁵ Jucevičienė, P., Lepaitė, D. Kompetencijos sampratos erdvė. *Socialiniai mokslai*. 2000, 1 (22).

Kompetencija, kaip tyrimo objektas, ypač aktualus ugdymo ir vadybos mokslų tyrinėtojų tema. Šių mokslo interesų bendrumas yra neatsitiktinis, kadangi kompetencijos problemos kaip žmoniškųjų išteklių vadybos objektas, kylančios profesinėje veikloje yra sprendžiamos visą gyvenimą besitęsiančio ir tęstinio ugdymo kontekste. Tačiau šį reiškinį minėti mokslai nagrinėja skirtingais aspektais. Edukologų nuomone, kompetencija yra ugdymo procese įgytas bendrasis gebėjimas, grindžiamas žiniomis, patirtimi, vertybėmis, polinkiais. Nuo kompetencijos priklauso pedagogo gebėjimas įgytą išsilavinimą ir patirtį pritaikyti konkrečiai gyvenimo problemai spręsti. Edukologams svarbiau numatyti kompetencijos plėtojamą ugdymo priemonėmis.⁶

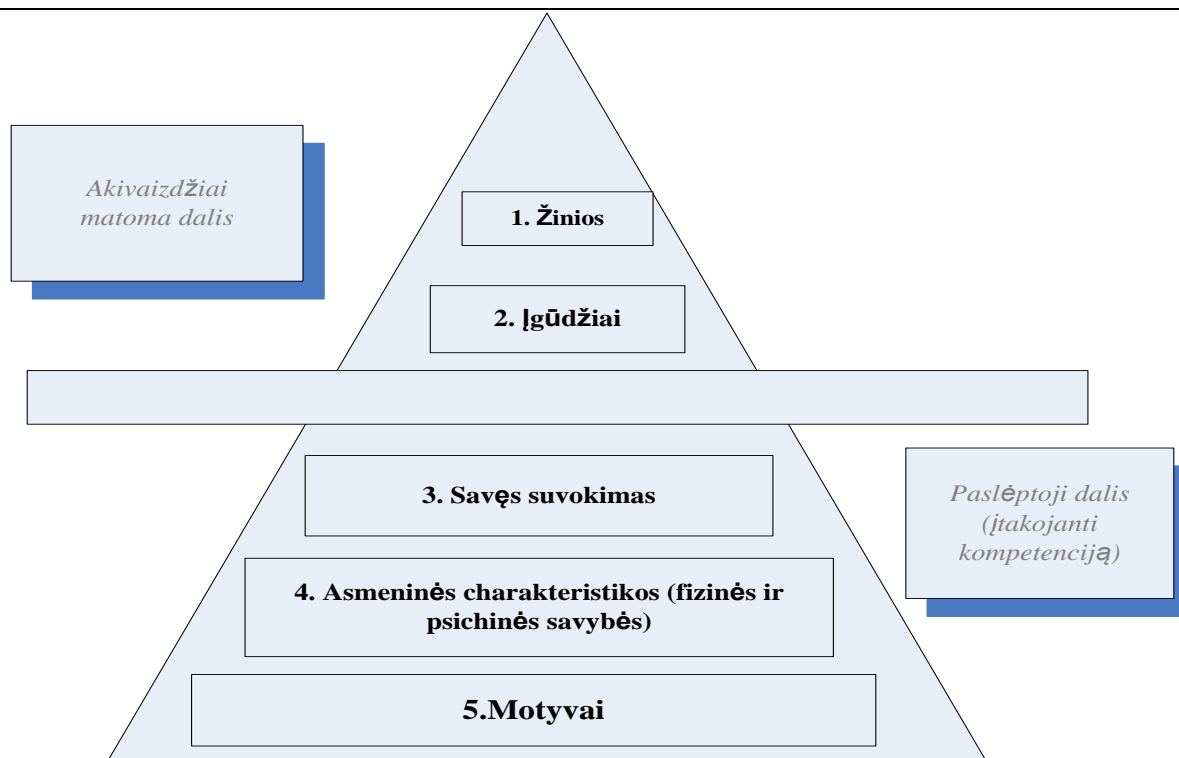
Kompetencija vartojama tarsi žinių ar sugebėjimų atributas, siekiant apibūdinti darbuotojų gebėjimą labai gerai atlikti užduotis arba įstaigos gebėjimą teikti aukščiausios kokybės paslaugas. Kompetencijos sampratos aiškumui tikslinga analizuoti Spencer, Spencer 5 komponentų kompetencijos modelį (žr. 1 pav.):⁷

- motyvai – vidinė motyvacija, kuri generuoja elgesį darbe;
- asmeninės charakteristikos (savybės bruožai) – asmens savybės, kurios lemia individo vienokį ar kitokį elgesį (pvz., reakcija į situacijas, atkaklumą, iniciatyvą ir t.t.);
- savęs suvokimas – savęs perteikimo koncepcija, kuri pasireiškia elgesiu, asmens požiūriais, vertybėmis, nuostatomis, savęs suvokimu;
- įgūdžiai, gebėjimai – sugebėjimai, kurie pasireiškia vykdant užduotį;
- žinios – vertinga tam tikros srities informacija, kurią turi darbuotojas konkrečioje srityje.

Spencer, Spencer kompetencijos komponentus suskirsto į matomą ir nematomą dalis, ir kompetencijai pavaizduoti naudoja „ledkalnio“ modelį. Matomąją „ledkalnio“ dalį, kurią lengviau pastebėti ir plėtoti (viršutinėje dalyje) sudaro: žinios ir įgūdžiai. Nematomąją dalį, kuri yra sunkiau nustatoma ir sunkiau plėtojama (žemiau linijos) sudaro: motyvai, nulemiantys tam tikrą elgesį, skirtą pasiekti tam tikrus tikslus, asmeninės charakteristikos ir savęs suvokimas (asmens požiūriai, vertybės).

⁶ Bitinas, B. *Ugdymo filosofija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Enciklopedija, 2000.

⁷ Spencer, L. M.; Spencer S. M. *Competence at Work: Models for Superior Performance*. New York, 1993.

1 pav. Kompetencijos modelis „Ledkalnis“ (Spencer, Spencer, 1993)

Taigi žinios, mokėjimai, įgūdžiai sąlygoja žmogaus kvalifikaciją, įvertinus gabumų, kurie turi įtakos gebėjimų formavimuisi, svarbą bei žmogaus vertybes, asmens savybes, kuriama kompetencijos šerdis ir visuminis (holistinis) pobūdis. Žinios ir įgūdžiai yra traktuojami kaip pagrindinės kompetencijos dalys, kurios yra būtinos bet kuriam treneriui, norinčiam efektyviai atlikti savo darbą. Jos yra įgyjamos mokymosi ir asmeninio tobulinimosi metu.

Kompetencijos vystymas ir tobulinimas yra ugdymo programų tikslas. Eraut išskiria tris požiūrius kaip ugdyti ir tirti kompetenciją:⁸

- *meistriško išmokimo*, kuomet apribojamas teorijos vaidmuo ir pabrėžiamas asmens elgesys. Šiuo požiūriu kompetencijos akcentuojamos kaip ugdymo tikslas. Kaip ugdymo tikslas dominuoja specializuoti tam tikros profesinės veiklos sugebėjimai, formuojant konkrečius įgūdžius, kurių reikalauja darbas ir pasiekiamas automatiškas jų pakartojimo lygis, laikantis nustatytų tos profesinės veiklos standartų.

⁸ Eraut *Developing Professional Knowledge and Competence*. London: Falmer Press, 1990.

-
- *bendrasis požiūris* – kada siekiama nustatyti kokybes, susijusias su tobula veikla. Remiantis matavimų rezultatais ir nustačius nepakankamą kompetencijų lygį, ugdymo programų kūrėjai sudaro programas, kurių tikslas – užpildyti susidariusias kompetencijų spragas.
 - *kognityvinis konstrukcinis*, akcentuojantis akademinės studijas ir išryškinantis skirtumą tarp potencialaus individo gebėjimo veikti ir išreikštos elgsenos tam tikros veiklos kontekste.

Todėl galima teigti, kad vadybiniu požiūriu kompetencija atsiskleidžia tik veikloje ir pasireiškia kaip žmogaus gebėjimas įvertinti situaciją ir pasirinkti tinkamus veiklos metodus, apibrėžtus jų veiksmingumo supratimu ir asmeninių vertybių požiūrių ir motyvų raiška veikloje.

Edukologijos tyrėjų požiūrius kompetencijos koncepcijos klausimu galima apibendrinti išvadomis:

- kompetencija – gebėjimas veikti, sąlygotas žinių, mokėjimų, įgūdžių, požiūrių, asmens savybių bei vertybių. Šia sąvoka apibrėžiamas asmeninis potencialas ir galimybė pritaikyti kintamus ir tikslingus gebėjimus, remiantis žiniomis ir patirtimi;
- kompetenciją galima traktuoti kaip visumą ir kaip atskiras sudėtines bendrosios profesinės kompetencijos dalis, skirtingo veiklos hierarchinio lygio atlikimui reikia skirtingo lygio kompetencijos;
- holistinis požiūris į kompetenciją leidžia ją aiškinti, kaip gebėjimą įvertinti naują situaciją, pasirinkti joje tinkamus veiklos metodus ir integruoti dalykines bei profesines žinias.

FIZINIO RENGIMO DĖSTYTOJO KOMPETENCIJŲ LYGIAI

Teigdami, kad kompetencija yra ne tik sugebėjimas rasti reikalingus sprendimus įvairiose situacijose, pritaikant turimas žinias, įgūdžius, bet ir galimybė išreikšti save, o savęs išreiškimas priklauso nuo to, kokiam lygyje ta kompetencija yra. Todėl Jucevičienės ir Lepaitės pateikiamas kompetencijos, kaip hierarchinio struktūrinio darinio, kuriame skirtingas veiklos hierarchinis lygis reikalauja skirtingo lygio kompetencijos, modelis. Kompetencijos lygiai skirstomi pagal veiklos bruožus (žr. 1 lentelę). Taip pat atsižvelgiant į dvi kompetencijos koncepcijas (competence ir competency) bei vadovaujantis kompetencijos lygių charakteristikų struktūra buvo nustatyta sąsaja tarp kompetencijos lygių, jos bruožų,

veiklos lygių bei kompetencijos plėtojimo metodologinių ypatumų.⁹

1 lentelė. Kompetencijos lygiai veiklos lygių kontekste (cit. pagal Jucevičienę, Lepaitę, 2000)

Kompetencijos lygiai	Bruožai	Veiklos lygis	Kompetencijos ugdymo metodologija
1. Elgsena	Elementari elgsena pagal darbo vietos reikalavimus	1. Operacinis darbo atlikimas	Meistriškumas išmokimas/ patyrimo sąlygojama praktinė elgsena/ kontekstualizuotos kompetencijos; competency kompetencija
2. Pridedamasis	Elgesys+ žinojimas	2. Darbo tobulinimas	Meistriškumas išmokimas/kontekstualizuotos žinios+ patyrimo sąlygojama praktinė elgsena; competency koncepcija
3. Integruotas	Žinojimas integracija= kūrybinė veikla	3. Darbo vidinių ir išorinių sąlygų keitimas	Meistriškumas išmokimo ir kongvityvinio konstruktyvizmo pusiausvyra, koncepcijos pasirinkimas priklauso nuo konkrečių sąlygų, tačiau didesnė orientacija į competency kompetenciją, nors pagal Westera modelį jau aptinkama kompetentinga veikla
4. Holistinis	Holistinė kompetencija	4. Naujo darbo kūrimas 5. Kvalifikacijos perkėlimas į naują veiklos situaciją	Kognityvinis konstruktyvizmas/ visuminis požiūris į kompetenciją; competence koncepcija

Lentelėje matyti, kad kompetencija – hierarchinis struktūrinis darinys, kadangi skirtingo hierarchinio veiklos lygio atlikimui reikalinga ir skirtingo lygio kompetencija:

- Operaciniam darbui atlikti (pirmas veiklos lygis) reikalinga meistriškai išmoktos elgsenos (elementariausio lygio) kompetencija, tiksliai atitinkanti darbo reikalavimus ir sudaryta iš aiškiai išskiriamų sudedamųjų dalių; taigi šiuo atveju kalbama ne apie kompetenciją, bet apie kompetencijas.
- Darbui tobulinti (antras veiklos lygis) reikalinga pridedamoji kompetencija, kuri grindžiama ne tik meistriškai išmokta elgsena, bet ir tam tikru žinojimu; šiuo atveju taip pat kalbama apie kompetencijas.
- Darbo vidinėms, ir išorinėms sąlygoms keisti (trešias veiklos lygis) reikalinga integruota kompetencija, kai elgsenos ir žinojimo integracija grindžiama esminę kaitą sąlygojančia veikla.
- Naujam darbui kurti ir kvalifikacijai perkelti į naują veiklos situaciją (ketvirtas veiklos lygis) reikalinga holistinė kompetencija.¹⁰

⁹ Jucevičienė, P.; Lepaitė, D. Kompetencijos sampratos erdvė. *Socialiniai mokslai*. 2000, 1 (22).

¹⁰ Jucevičienė, P. *Besimokantis miestas*. Kaunas: KTU, 2007.

Mokslinėje literatūroje įvairūs autoriai išskiria skirtingas kompetencijų rūšis bei tipus, sudarančius kompetencijos sistemą.

Pedagogų veiklai reikalingos ir tam tikros kompetencijos, kurios pagal esamas funkcijas gali būti skirstomos į *bendrąsias* (pagrindines), t.y. universaliąsias kompetencijas, būdingas kiekvienam darbuotojui ir *specialiąsias*, t.y. kompetencijas, kurios būdingos ir reikalingos atlikti, būtent su konkrečia veikla susijusiam, specifiniam darbui. Pavyzdžiui U. Beck bendrąsias kompetencijas iliustruoja kaip paties žmogaus fiziologinę sandarą. „Bendrosios kompetencijos – tai yra kraujas ir nervai, tuo tarpu specialiosios kompetencijos – tėra raumenys ir kaulai“.¹¹ Šis palyginimas svarbus ne skirtingų funkcijų pabrėžimu, o jų raiškos pobūdžiu. Kaip žmoguje jo fizinė raiška tarsi paslepia sudėtingą širdies ir nervų funkcionavimą, dvasinių ir mentalinių galių raišką, taip specialiosios kompetencijos – žymiai subtilesnės ir sudėtingesnės, tačiau labai svarbias bendrąsias kompetencijas.

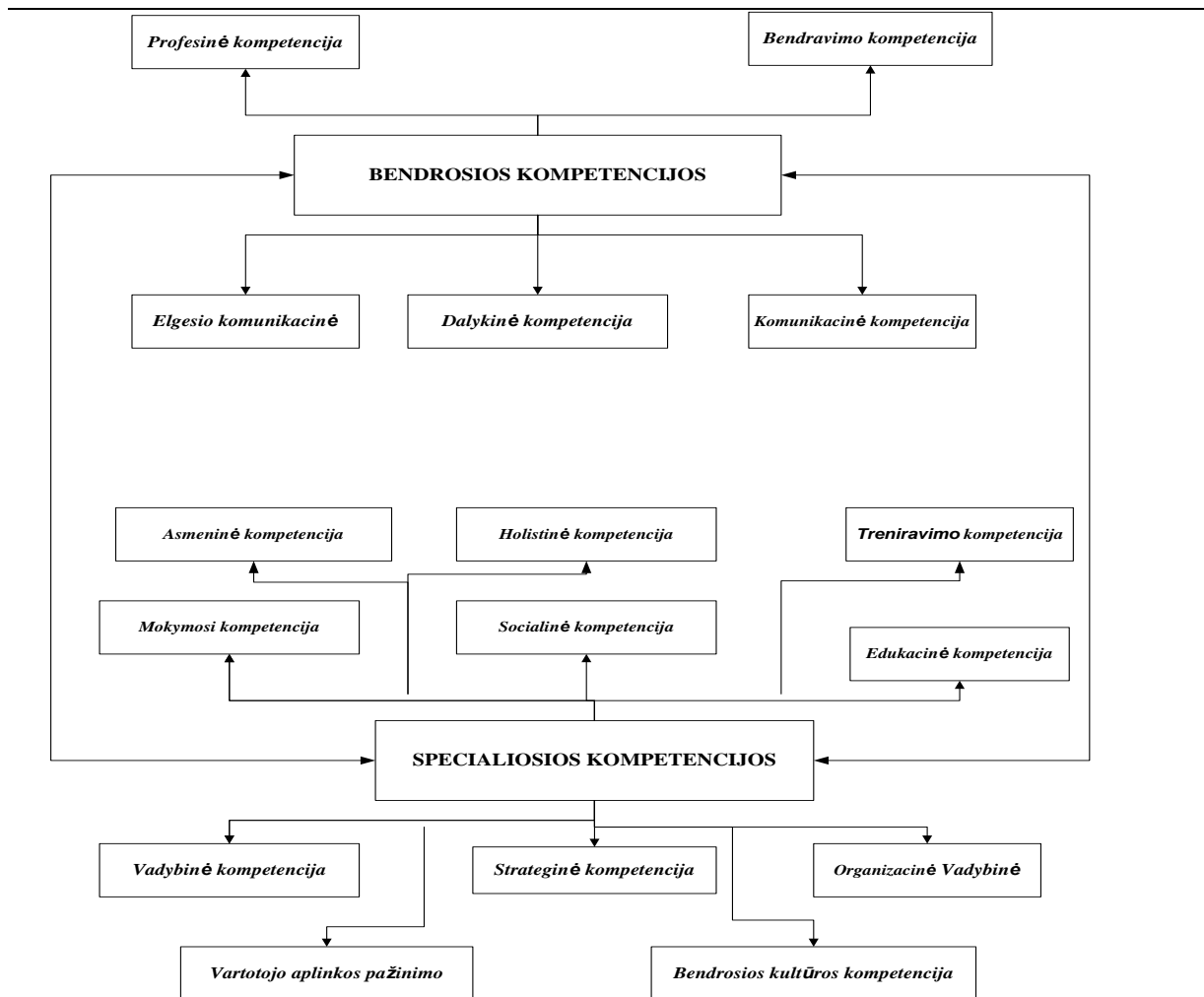
Kaip teigia Žydžiūnaitė, kompetencijos skirstomos į du tipus: 1) *Slenkstines kompetencijas*, kurių atlikimui tereikia minimalaus gebėjimų panaudojimo. Jas apsprendžia asmens motyvai, vertybės, požiūriai, savivertė, kuriuos asmuo atsineša į darbo procesą ir nukreipia reikiama linkme; 2) *Išskirtines kompetencijas*, kurios yra svarbiausios realizuojant konkrečią darbinę veiklą, susijusios su darbuotojo elgsena ir kurių neįmanoma mechaniškai imituoti ar nukopijuoti.¹² Apibendrinus Žydžiūnaitės kompetencijos skirstymą galima teigti, kad tai yra taip pat bendrosios kompetencijos ir specialiosios kompetencijos.

Pastaruoju metu vis dažniau šnekama apie bendrąsias kompetencijas. Bendrosiomis kompetencijomis vadinami plataus veikimo profilio žinių, mokėjimų, sugebėjimų bei asmeninių savybių darnai, būdingi (reikalingi) ir pritaikomi ne kurioje nors vietoje, o daugelyje profesijų. Šiandieninėje mokslinėje literatūroje, skirtoje profesinio rengimo klausimams, didelis dėmesys sutelkiamas į bendrųjų kompetencijų ugdymą, svarbą, kuri vis didėja kartu su moksline pažanga, informacinių technologijų kaita, su žmogaus sudėtingesne veikla darbo rinkoje ir visuomeniniame gyvenime apskritai. Pedagoginėje literatūroje į akis krinta tai, kad dažniausiai šalia išvardintų pedagoginių, profesinių kompetencijų dar pateikiamos ir bendrosios kompetencijos.¹³

¹¹ Beck, U. *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage Publications, 1993.

¹² Žydžiūnaitė, V. *Komandinio darbo kompetencijų edukacinė diagnostika ir jų vystymo, rengiant slaugytojus, pagrindimas*. Daktaro disertacija. Kaunas: KTU, 2003.

¹³ Laužackas, R. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: VDU I-kl., 2005.

4 pav. Bendrosios ir specialiosios kompetencijos (pagal Pedagogų rengimo koncepciją (2004)

Anot Chreptavičienės, įvairūs autoriai mini šias kompetencijos rūšis: socialinę, komunikacinę, lingvistinę, sociolingvistinę, kultūrinę, intelektualinę, fizinę, emocinę, moralinę, religinę, akademinę bei kitas. Pati autorė kalba apie dalykinę komunikacinę kompetenciją, kaip būtina individų efektyvios dalykinės komunikacijos prielaidą. Dalykinė (specialioji) kompetencija nusako žmogaus – darbuotojo vertę savo profesijos sferoje. Tai darbuotojo žinios mokėjimai ir įgūdžiai, pažintiniai, kūrybos gebėjimai, emocinės, vertybinės nuostatos. Kitais žodžiais tariant, žmogus yra kvalifikuotas savo profesijos žinovas. Todėl didėjant konkurencijai ir siekiant geriau patenkinti vartotojų poreikius, darbuotojų dalykinę komunikacinę kompetencija tampa svarbi kiekvienos įstaigos konkurencinio pranašumo prielaida.¹⁴

¹⁴ Chreptavičienė, V. Komunikacinių mokėjimų didaktinės sistemos galimybių plėtra taikant šiuolaikines edukacines ir informacines technologijas. *Socialiniai mokslai: Edukologija*, 1999, 4 (21): 71-78.

Bitino teigimu, gali būti skiriamos penkios bazinės kompetencijos, kurios gali būti traktuojamos kaip Europos šalių bendrojo lavinimo tikslas: politinės ir socialinės kompetencijos, siejamos su gebėjimu gyventi multikultūrinėje visuomenėje, sakytinės bei rašytinės kalbos gebėjimai, informaciniai gebėjimai, pasirengimas ir siekimas visą gyvenimą asmeninio ir profesinio bei visuomeninio tobulėjimo. Daugelyje įvairių šalių švietimo institucijų dokumentuose šalia programų ir standartų sudarinėjamos ir pateikiamos įgytų ar planuojamų įgyti kompetencijų lentelės su kompetencijų aprašais.

Besikeičianti aplinka visuomenės, jos vertybių kaita, lemia pedagogų vaidmens ugdymo procese kaitą. Išryškėja visiškai nauji pedagogo vaidmenys: novatorius, mentorius, socialinis pedagogas, mokymosi procesų skatintojas, katalizatorius (klinikistas, filosofas), tyrėjas, bendradarbiaujantis kolega. Šie pedagogo vaidmenys reikalauja asmenybės kūrybiškumo, žinių įvairialypiškumo. Pedagogai – žmogaus ugdytojai, ne vien tik žinių perteikėjai. Taigi šiuolaikiniam pedagogui itin svarbu tobulinti ir plėtoti komunikacines, vadybines, projektines veiklos, mokymosi visą gyvenimą, socialinę, bendrakultūrinę kompetencijas.¹⁵

Jovaiša kompetencija pabrėžia specialisto sugebėjimus įvairiose srityse, turinčiose ryšį su pedagoginiu darbu ir išskyrė tokias kompetencijos sritis:

- *Intelektualinė kompetencija.* Fizinio rengimo dėstytojas privalo įsisavinti pagrindinius logikos dėsnius ir daryti bet kokias išvadas tik remdamasis faktais ir logika. Šiai kompetencijos sričiai priklauso gebėjimas įgyti žinių apie visas reikšmingas mokslo ir kultūros sritis, turinčias sąlytį su pedagoginiu darbu.¹⁶
- *Fizinė kompetencija.* Ji apima žmogaus fizinį pajėgumą, sveikatingumą, higieninius įpročius, gražią kūno sandarą. Fizinio rengimo dėstytojas būtina skirti dėmesį fizinei kompetencijai.
- *Emocinė kompetencija.* Ji remiasi gebėjimu suprasti net labai nežymius savo auklėtinių „sielos virpesius“, mylėti savo auklėtinius. Emocinės kompetencijos pasiekęs specialistas geba susidoroti su savo vidiniais konfliktais, jis atmeta tai, kas nepasiekiamą, jis toleruoja ir skirtingas orientacijas bei nuomones, pripažįsta kitų žmonių autonomijos reikalingumą.
- *Socialinė kompetencija.* Tai gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti, draugiškai padėti visiems, kuriems reikia paramos, jausti atsakomybę už tarpusavio santykius,

¹⁵ Bankauskienė, N. Pedagogui būtinos kompetencijos, 2007. Prieiga per internetą:

http://www.pprc.lt/MetodineVeikla/naujienos/Pedagogui_butinos_kompetencijos.pdf [žiūrėta 2009 02 10]

¹⁶ Jovaiša, L. *Edukologijos įvadas*. Vilnius: VU leidykla, 2002.

už savo valstybės, tautos likimą. Rūpinimasis egzistencinėmis problemomis, gyvenimo prasme liudija, kad fizinio rengimo dėstytojas yra protaujantis žmogus.

- *Moralinė kompetencija.* Tai gebėjimas nepasiduoti nuotaikų stichijai, bet savo poelgius grįsti pastovesniais dalykais: principais, idėjomis, vertybėmis. Dorovinės kultūros lygis suteikia asmenybei dvasingumo, didelį autoritetą.

Analizuotas profesinę kompetenciją fizinio rengimo dėstytojo veikloje manyčiau, jog tai yra esminis jo darbo įrankis, kadangi, anot U. Shaefer, fizinio rengimo dėstytojas privalo žinoti jaunuolio ir suaugusio žmogaus, o taip pat skirtingų lyčių žmonių psichologinius, fiziologinius ypatumus, mokėti taikyti pedagoginius ugdymo principus ir metodus asmenybei ugdyti.¹⁷ Autoriaus teigimu, fizinio rengimo dėstytojas, ypač daug laiko praleisdamas kartu su auklėtiniais (stovyklos, išvykos į varžybas), turi daugiau galimybių ugdyti asmenybę, negu kitų ugdymo įstaigų pedagogai. Todėl tik plataus universitetinio išsilavinimo specialistas gali išugdyti asmenybę, o ne vien tik specialiuosius sportininko gebėjimus.

Anot P. Karoblio, fizinio rengimo dėstytojo kompetencija yra gebėjimas atlikti treniravimo veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos, gerai dirbti ir išmanyti veiklos technologija.¹⁸ Mokslinėje literatūroje teigiama, jog fizinio rengimo dėstytojas, fiksuodamas ir kaupdamas informaciją bei ją remdamasis, koreguoja sportinį rengimą. Tai daro trenerio veikla nuoseklią, tikslingą, padeda išlaikyti jos kryptingumą bei didinti profesinę kompetenciją. Svarbiausia kaip treneris, perteikdamas žinias, mokydamas treniruotės technologijos, veiklos būdu, suformuluoja vertybių sistema, kad sportininkas galėtų visur ir visada kuo sėkmingiau tobulėti ir reikštis kaip asmenybė.

Rengdamas savo sporto šakos sportininkus, kaip teigia sporto profesorius Miškinis fizinio rengimo dėstytojas turi treniravimo kompetenciją:

- gerai žinoti savo sporto šakos kilmę, raidą, plėtotę;
- gerai išmanyti savo sporto šakos technikos subtilybes (technikos veiksmų klasifikaciją, biocheminius ir anatominius technikos veiksmų pagrindus, technikos veiksmų rezultatyvumo rodiklius ir kt.);
- žinoti sporto šakos taktikos ir strategijos raidą, plėtotės tendencijas, išmanyti taktikos veiksmus, gerai parengti sportininkus taktiškai;
- mokėti sudaryti modelines charakteristikas, analizuoti varžybinę veiklą;

¹⁷ Schaefer, J. K. Stakeholder Perception and Success in System of Care Models. *Research and training center for childrens mental health.* Presentation at the 13TH Annual Research Conference, Clearwater Beach, Florida. (2000).

¹⁸ Karoblis, P. *Jaunojo sportininko treniruotė.* Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2003.

-
- mokėti planuoti varžybas, jas organizuoti, joms vadovauti, teisėjauti;
 - kokybiškai vykdyti sporto treniruotės vyksmą (numatyti uždavinius, struktūrą, metodus);
 - reglamentuoti rengimo laikotarpius;
 - ugdyti sportininkų žaidimo stilių;
 - išmanyti vyrų ir moterų sportininkų rengimo savitumus;
 - gerai žinoti ir ugdyti fizines ypatybes, lavinti specialiąsias ypatybes;
 - gerai parengti sportininkus varžyboms.

Pasak P. Karoblio, A. Raslano ir K. Steponavičiaus fizinio rengimo dėstytojo mokymasis – tai nuolatinė tikslinga veikla perimant kitų trenerių, mokslininkų, sportininkų, gydytojų sukauptas žinias, patirtį, taip pat įvaldant teorinės ir praktinės veiklos mokėjimus bei įgūdžius.¹⁹ Todėl, autorių teigimu, fizinio rengimo dėstytojas, kaupdamas ir analizuodamas savo, kitų trenerių ir mokslininkų patirtį, ją plėtodamas, didina sportininkų aktyvumą, savarankiškumą, kūrybingumą. K. Miškinis teigia, kad auklėtiniams daro įspūdį fizinio rengimo dėstytojo žinių troškimas, aktyvus bendradarbiavimas su auklėtiniais ir aplinkiniu pasauliu; gebėjimas stebėti ir savarankiškai spręsti įvairias problemas, kaupti ir sisteminti žinias; mokėjimas atjausti ir suprasti auklėtinį, net tada, kai jis klysta; kantrumas, susivaldymas, mokėjimas pajuokauti; gebėjimas vesti auklėtinius, o ne eiti jiems iš paskos; mokėjimas bendrauti vengiant moralų ir t. t.²⁰ Autoriaus teigimu, autoritetą turės tas treneris, kuris savo reikalavimus pateiks tinkama forma, tiksliai, sistemingai ir nuosekliai, pačiu laiku ir jie nebus per dažni. Anot P. Karoblio, trenerio autoritetas – tai asmenybės bruožų visuma, daranti stiprų įspūdį bei poveikį kitiems ir liudijanti to žmogaus valią ir protą, sukelianti visuotinį pasitikėjimą juo ir pagarbą.²¹

Didelio pedagoginio meistriškumo fizinio rengimo dėstytojas (treneris) turi aiškia ir racionalią darbo sistemą, realiai įsivaizduoja galutinį savo veiklos rezultatą, puikiai išmano savo sporto šaką, bendruosius pedagogikos ir psichologijos dalykus. Tačiau vien dalykinės kompetencijos neužtenka. Norint save aktualizuoti ir realizuoti ir rezultatyviai išreikšti, reikia įgyti kompetencijos daugelyje sričių.²²

¹⁹ Karoblis, P.; Raslanas, A.; Steponavičius, K. *Didelio meistriškumo sportininkų rengimas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2002.

²⁰ Miškinis, K. Sporto mokslas, koks jis? *Olimpinė panorama*. 2006, 1:44–45.

²¹ Karoblis, P. *Jaunojo sportininko treniruotė*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2003.

²² Miškinis, K. *Sporto pedagogikos pagrindai*. Kaunas: LKKA, 2002.

IŠVADOS

Fizinio rengimo dėstytojo kompetenciją apsprendžia įgytų specifinių žinių kiekis, praktinė tų žinių realizavimo patirtis, turimų profesinės veiklos įgūdžių, energijos, ir veiklos technologijų išmanymas, gebėjimas pakankamai tobulai realizuoti judesių mokymo ir treniravimo procesą – pasiekti pozityvių rezultatų. Specialybinė kompetencija gali būti apibrėžiama kaip visuma ir kaip atskira sudėtinė bendrosios profesinės kompetencijos dalis. Dėl to fizinio rengimo dėstytojas turi plėtoti jau turimas kompetencijas ir nuolatos tobulėti - įgyti naujų žinių bei gebėjimų, būtinų efektyviai veiklai, projektų, programų kūrimui, edukacinių naujovių diegimui.

Pedagogų veiklai reikalingos ir tam tikros kompetencijos, kurios pagal esamas funkcijas gali būti skirstomos į *bendrąsias* (pagrindines), t.y. universaliąsias kompetencijas, būdingas kiekvienam darbuotojui ir *specialiąsias*, t.y. kompetencijas, kurios būdingos ir reikalingos atlikti, būtent su konkrečia veikla susijusiam, specifiniam darbui. Pedagogų kompetencijos pagrindą sudaro šie dėmenys: 1) bendrakultūrinė kompetencija – aukštasis išsilavinimas; 2) dalykinė kompetencija; 3) pedagogo profesinė kompetencija. Pedagogų kompetencijai keliami reikalavimai yra apibrėžiami pedagogo reglamente, studijų kryptių reglamentuose, pedagogų profesijos standartuose. Pedagogų veikloje, apimančioje ugdomąją veiklą, bendravimą ir bendradarbiavimą, asmeninį profesinį tobulėjimą, būtina tobulinti ir plėtoti tokias naujas specialiąsias kompetencijas kaip vadybinė kompetencija, informacinių technologijų naudojimas ir valdymas, komandinio darbo gebėjimai, mentoriavimas, projektų kūrimas ir valdymas, mokymasis kaip mokytis, mokymasis iš patirties bei pokyčių valdymas. Geras informacinių technologijų valdymas ir vadybinių žinių išmanymas, padės ugdomo pedagogui lengviau orientuotis besikeičiančioje aplinkoje bei efektyviau vykdyti ugdomo procesus.

LITERATŪRA

1. Bankauskienė, N. Pedagogui būtinos kompetencijos, 2007. Prieiga per internetą: http://www.pprc.lt/MethodineVeikla/naujienos/Pedagogui_butinos_kompetencijos.pdf [žiūrėta 2009 02 10].
2. Barnett, R. *The Idea of Higher Education*. SRHE: Open University Press, 1994.
3. Beck, U. *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage Publications, 1993.
4. Bitinas, B. *Ugdymo filosofija*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
5. Chreptavičienė, V. Komunikacinių mokėjimų didaktinės sistemos galimybių plėtra taikant šiuolaikines edukacines ir informacines technologijas. *Socialiniai mokslai: Edukologija*. 1999, 4 (21): 71-78.

6. *Eraut Developing Professional Knowledge and Competence*. London: Falmer Press, 1990.
7. Jucevičienė, P. Pedagogo IKT kompetencijos dinamiškos struktūros pagrindimas. *Socialiniai mokslai*. 2003, 2(39): 70-81.
8. Jucevičienė, P. *Besimokantis miestas*. Kaunas: KTU, 2007.
9. Jucevičienė, P.; Lepaitė, D. Kompetencijos sampratos erdvė. *Socialiniai mokslai*. 2000, 1 (22).
10. Jovaiša, L. *Edukologijos įvadas*. Vilnius: VU leidykla, 2002.
11. Kardelienė, L.; Kardelis K. *Pedagoginė komunikacija kūno kultūros veikloje*. Monografija. Kaunas: LKKA, 2006.
12. Karoblis, P. *Jaunojo sportininko treniruotė*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2003.
13. Karoblis P.; Raslanas A.; Steponavičius, K. *Didelio meistriškumo sportininkų rengimas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2002.
14. Laužackas, R. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: VDU I-kla, 2005.
15. Miškinis K. *Sporto pedagogikos pagrindai*. Kaunas: LKKA, 2002.
16. Miškinis K. Sporto mokslas, koks jis? *Olimpinė panorama*. 2006, 1: 44–45.
17. Petkevičiūtė N., Kaminskytė E. Vadybinė kompetencija: teorija ir praktika, 2003. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2003_1/petkeviciute.pdf [žiūrėta 2009 02 10].
18. Schaefer, J. K. Stakeholder Perception and Success in System of Care Models. *Research and training center for childrens mental health*. Presentation at the 13TH Annual Research Conference, Clearwater Beach, Florida, 2000.
19. Spencer, L. M.; Spencer S. M. *Competence at Work: Models for Superior Performance*. New York, 1993.
20. Žydžiūnaitė, V. *Komandinio darbo kompetencijų edukacinė diagnostika ir jų vystymo, rengiant slaugytojus, pagrindimas*. Daktaro disertacija. Kaunas: KTU, 2003.

IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION LECTURER COMPETENCY WHILE PREPARING THE LAW ENFORCEMENT OFFICIALS

Aistis Gaidelis*

Mykolas Romeris University

Summary

Competence is used as an attribute of knowledge and skills to describe the lecturer's ability to perform tasks very well or institution's ability to provide high quality services. This work will be based on the concept of competence mentioned where competence is treated as a certain ability to adapt their skills to changing situations. In consequence competence is defined as the use of human power in a particular practice, which leads to an efficient and higher quality of work performance. It is not only the ability to find the necessary decisions in various situations, applying the knowledge, skills, but also an opportunity to express themselves. Physical education lecturer who has a lot of skills and knowledge to use them in the educational work, have the right to fully develop not only the physical characteristics of students, but also to educate the various competencies and payment to them in life, i.e. to prepare a future officer for the practice.

Keywords: competence, the lecturer and students.

Aistis Gaidelis*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: fizinis rengimas, kompetencija.

Aistis Gaidelis*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: physical training, competence.

MEDICININIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO PROBLEMAS

Ramona Jakaitienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas
Tel. 303673
El.paštas: ramona@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama, kaip reglamentuojamas medicininių ir farmacinių (viena iš medicininių atliekų grupė) tvarkymas ir analizuojamas šio reglamentavimo įgyvendinimas medicinos įstaigose, didmeninio vaistinių preparatų platinimo įmonėse, vaistinėse, atskleidžiama, kaip farmacinės atliekos surenkamos iš gyventojų. Medicininės atliekos – tai specifinės rūšies atliekos, kurių didžioji dalis yra pavojingos dėl biologinių ir cheminių veiksnių. Netinkamai tvarkant ar nesaugiai šalinant kad ir nedidelį infekcinėmis ar cheminėmis savybėmis pasižyminčių medicininių atliekų kiekį, lieka daugelio neigiamo pasekmių tikimybė: aplinkos (oro, dirvožemio, vandens) taršos, krauju plintančių infekcijų (B ir C hepatito, ŽIV), apsinuodijimų, apsigimimų, alergijų, infekcinių ligų ir kt. Siekiant apsaugoti aplinką, žmonių ir gyvūnų sveikatą nuo galimo pavojaus, labai svarbu užtikrinti medicininių atliekų tvarkymą.

Pagrindinės sąvokos: medicininės atliekos, farmacinės atliekos, sveikatos priežiūros įstaigos, vaistinės.

ĮVADAS

Žmonių skaičiaus didėjimas pasaulyje lemia vis intensyvesnį gamtos išteklių naudojimą ir aplinkos taršą. Žmonių veiklos poveikis aplinkai dažnai būna neigiamas, o šios veiklos padariniai ne visada nuspėjami. Didėjant gyventojų skaičiui, didėja ir vartojimo prekių paklausa¹. Daugelis aplinkos apsaugos problemų peržengė valstybių ribas ir tapo globalinėmis, tačiau reikšmingos yra ir vietinio pobūdžio aplinkosaugos problemos. Pastebėtina, jog vietinio aplinkos teršimo problemos aktualiausia miestuose. Iš tokių problemų paminėtinos vandens tarša komunalinėmis atliekomis, aplinkos teršimas buitinėmis atliekomis, pakuotės ir taros medžiagomis (sintetika, stiklu). Iš netinkamai įrengtų sąvartynų išplaunamos nuodingosios medžiagos užteršia gruntinius, paviršinius vandenį ir daro didelį neigiamą poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai².

Nuo aplinkos būklės, kraštovaizdžio stabilumo ir biologinės įvairovės priklauso žmonių sveikata ir gerovė, valstybės ekonominė ir socialinė pažanga. Visuomenė privalo vadovautis

¹ Venckus Z. *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius: Technika, 2007. p.11.

² Ten pat, p.19.

aplinkosaugos reikalavimais, gamtą vertinti ne kaip neišsenkamą išteklių šaltinį³. Santykiai tarp gamtinės aplinkos ir žmonių visuomenės yra gana sudėtingi ir ne visada įmanoma juos pakankamai tiksliai apibrėžti. Aplinkosauginėje literatūroje kaip viena iš šių santykių problemų yra nurodoma įvairių ūkio šakų (pramonės, transporto, statybos, miškininkystės, žemės ūkio), kurios yra visuomenės ekonominės techninės raidos matas, plėtra. Šiuolaikiniai gamybiniai procesai dar nėra tokie, kurie neturėtų neigiamo poveikio aplinkai (orui, dirvožemiui, gyvajai gamtai). Žmonių ūkinėje – gamybinėje veikloje susidaro nemažai atliekų, kurias reikia sutvarkyti. Sparčiau plečiantis gamybai susidaro vis daugiau ir įvairesnių atliekų⁴.

Atliekų tvarkymas yra viena iš didžiausių aplinkos apsaugos problemų, kuriai išspręsti reikia daug lėšų ir daug darbo. Atliekų kaupimas sąvartynuose iki šiol yra pagrindinis atliekų atsikratymo būdas⁵. Atliekų tvarkymas – neatsiejama bet kokios veiklos proceso dalis. Atliekų tvarkymo sistemą pagal nustatytas teises, administracines, ekonomines priemones ir jų taikymą sudaro: komunalinių atliekų ir gamybos ir kitos ūkinės veiklos atliekų sistemos, pastaroji apima ir medicininės atliekas. Medicininės atliekos gali susidaryti įvairiose vietose teikiant žmonių ir gyvūnų sveikatos priežiūros paslaugas: ligoninėse, poliklinikose, odontologijos kabinetuose, globos įstaigose, laboratorijose, vaistinėse, veterinarines paslaugas teikiančiose įmonėse, namų ūkiuose ir kt.⁶

Plėtojantis sveikatos priežiūrai, naujų technologijų atsiradimas, gerėjanti sveikatos priežiūros paslaugų kokybė ir gerai išvystyta sveikatos priežiūros produktų gamyba lemia nuolatinį medicininių atliekų kiekio didėjimą. Medicininės atliekos – tai specifinės rūšies atliekos, kurių didžioji dalis yra pavojingos dėl biologinių ir cheminių veiksnių. Jose gali būti toksinių medžiagų, sunkiųjų metalų, įskaitant kadmio junginius, gyvsidabrį ir kt., ir itin specifinių taršos agentų – įvairių mikroorganizmų⁷. Netinkamai tvarkant ar nesaugiai šalinant kad ir nedidelį infekcinėmis ar cheminėmis savybėmis pasižyminčių medicininių atliekų kiekį, lieka daugelio neigiamo pasekmių tikimybė: aplinkos (oro, dirvožemio, vandens) taršos, krauju plintančių infekcijų (B ir C hepatito, ŽIV), apsinuodijimų, apsigimimų, alergijų,

³ Ten pat, p.26.

⁴ Venckus Z. *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius: Technika, 2007. p.151.

⁵ Venckus Z. *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius. Technika, 2007. p.154.

⁶ *Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas*. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 01)

⁷ *Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas*. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 01)

infekcinių ligų ir kt. siekiant apsaugoti aplinką, žmonių ir gyvūnų sveikatą nuo galimo pavojaus, labai svarbu užtikrinti medicininių atliekų tvarkymą⁸.

Tyrimo objektu pasirinkti teisės aktai, reglamentuojantys medicininių atliekų ir ypatingai vienos iš šių atliekų grupės – farmacinių atliekų - tvarkymą.

Straipsnio tikslas – apžvelgti medicininių atliekų teisinį reglamentavimą, atskleisti galimas problemas.

Siekiant pasiekti iškeltą tikslą, iškelti šie tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti teisės aktus, reglamentuojančius medicininių atliekų tvarkymą;
2. Išnagrinėti teisės aktus reglamentuojančius farmacinių atliekų tvarkymą.

1. MEDICININIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO REGULIAVIMAS

Atliekų tvarkymo įstatymas, priimtas 1998 m., nustato bendruosius atliekų prevencijos, apskaitos, surinkimo, saugojimo, vežimo, naudojimo, šalinimo reikalavimus, kad būtų išvengta atliekų neigiamo poveikio žmonių sveikatai ir aplinkai, ir pagrindinius atliekų tvarkymo sistemų organizavimo principus. Jame nustatyta valstybės institucijų, veikiančių atliekų tvarkymo srityje ir vykdančių reglamentavimo, priežiūros, kontrolės, koordinavimo ir informavimo funkcijas, sistema. Atliekų tvarkymo įstatyme įtvirtinta, kad Aplinkos ministerija reglamentuoja ir administruoja visų atliekų tvarkymą, kontroliuoja nustatytų reikalavimų ir užduočių įgyvendinimą. Aplinkos ministerija koordinuoja kitų valstybės ir savivaldybių institucijų veiklą atliekų tvarkymo srityje, ieško papildomų finansavimo šaltinių valstybės bei savivaldybių institucijų parengtiems atliekų tvarkymo projektams finansuoti. Sveikatos apsaugos ministerija atlieka pavojingų atliekų ir jų tvarkymo veiklos poveikio žmogaus ir visuomenės sveikatai ekspertizę, reglamentuoja medicininių atliekų tvarkymą sveikatos priežiūros įstaigose. Ši ministerija koordinuoja sveikatos priežiūros įstaigų veiksmus diegiant medicininių atliekų tvarkymo pajėgumus. Tais atvejais, kai sveikatos priežiūros įstaigos nesugeba užtikrinti saugaus medicininių atliekų sutvarkymo, Sveikatos apsaugos ministerija inicijuoja šių atliekų tvarkymo pajėgumų sukūrimo projektus. Ūkio ministerija rengia ir tvirtina programas, skatinančias atliekų prevenciją, taip pat skatinančias mažinti gamyboje susidarančių atliekų kiekį, diegti mažaatliekes technologijas, kurti rinkas iš antrinių žaliavų pagamintiems produktams; koordinuoja šių programų įgyvendinimą. Ūkio ministerija koordinuoja pramonės įmonių veiksmus diegiant gamyboje susidarančių atliekų

⁸ *Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas*. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 01)

tvarkymo pajėgumus. Tais atvejais, kai pramonės įmonės nesugeba užtikrinti saugaus savo atliekų sutvarkymo, Ūkio ministerija inicijuoja atitinkamų atliekų tvarkymo pajėgumų sukūrimo projektus.⁹

1999 m. Vyriausybės patvirtintame Valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo plane nustatyta, kad atliekų tvarkymo sistemoje medicininės atliekos yra priskiriamos Gamybos ir kitos ūkinės veiklos atliekų sistemai¹⁰. 1999 m. Aplinkos ministras patvirtino Atliekų tvarkymo taisyklę¹¹, kuriose nustatė atliekų sąrašą ir nurodė, kurios atliekos priskiriamos pavojingoms ar nepavojingoms. Taisyklėse medicininės atliekos patenka į dvi grupes - „Sveikatos priežiūros ir biologinės atliekos“ ir „Cheminių preparatų atliekos“¹².

Sveikatos apsaugos ministras, vykdydamas Atliekų tvarkymo įstatymą, patvirtino Lietuvos higienos normą HN 66:2000 „Medicininė atliekų tvarkymas“. Tai pirmas teisės aktas, kuriame buvo apibrėžta medicininė atliekų sąvoka ir detalai nurodyta, kaip turi būti tvarkomos medicininės atliekos. Ši norma nustatė atliekų tvarkymo reikalavimus sveikatos priežiūros įstaigose bei įmonėse užsiimančiose farmacinėje veikla¹³. Pagal šiuo metu galiojančią Higienos normą HN 66:2000 medicininės atliekos – tai pavojingos ir nepavojingos žmonių sveikatos priežiūros ir su ja susijusių mokslinių tyrimų atliekos, o medicininė atliekų tvarkymas – medicininė atliekų surinkimo, rūšiavimo, pakavimo, ženklavimo, apskaitos, kenksmingumo pašalinimo, saugojimo veikla sveikatos priežiūros įstaigoje¹⁴.

Atliekų surinkimas t.y. atliekų paėmimas, rūšiavimas ir (arba) maišymas norint jas pervežti, yra pirmasis atliekų tvarkymo etapas. Medicininės atliekos turi būti pradamos tvarkyti jų susidarymo vietoje. Atliekų susidarymo vieta – įrenginys ar teritorija, kurioje dėl ūkinės veiklos ar kitos veiklos susidaro atliekų. Medicininė atliekų daugiausia susidaro sveikatos priežiūros įstaigose. Nedideli, tačiau infekcinėmis ir cheminėmis savybėmis pasižyminčių medicininė atliekų kiekiai susidaro globos įstaigose, veterinarijos paslaugas

⁹ Seimo kontrolieriaus iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus teisių į sveiką ir saugią aplinką pažeidimo pažyma [interaktyvus] <http://kaveikiavaldzia.lt/docs/2011/06/21/62569> (žiūrėta 2011 10 10).

¹⁰ Valstybinio audito ataskaita medicininė atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

¹¹ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 1999 07 14 įsakymas Nr. 217 „Dėl Atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1999 Nr. 63 - 2065.

¹² Valstybinio audito ataskaita medicininė atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

¹³ Valstybinio audito ataskaita medicininė atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

¹⁴ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2008 02 14 įsakymas Nr. V-117 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 66:2008 „Medicininė atliekų tvarkymo saugos reikalavimai“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 22 - 822.

teikiančiose įmonėse, vaistų gamybos įmonėse, didmeninės ir mažmeninės farmacijos prekybos įmonėse, namų ūkiuose (pas gyventojus) ir kt. Netinkamai tvarkant ir nedidelį pavojingų medicininių atliekų kiekį, lieka galimas aplinkos taršos, kraujo infekcijų, apsinuodijimų, infekcinių ligų ir kitoks pavojus¹⁵.

Įstaiga, tvarkanti medicinines atliekas, privalo organizuoti darbo vietų higieninį įvertinimą. Atliekas renkantis personalas rizikuoja labiausiai, todėl sąlyčio su pavojingomis atliekomis tikimybė turi būti sumažinta iki minimumo. Patalpos, kuriose rūšiuojamos medicininės atliekos ir pašalinamas jų kenksmingumas, turi būti pažymėtos specialiais įspėjamaisiais ir įpareigojančiais ženklais. Darbo vietose, kur galima tarša medicininėmis atliekomis, turi būti įspėjantys apie pavojų ženklai bei nurodyta, kokių saugos priemonių privalo laikytis darbuotojai ir kokiomis medicininių atliekų kenksmingumo pašalinimo priemonėmis jie turi naudotis šioms atliekoms išsipylus (išsibarsčius). Kiekviena medicininių atliekų grupė sudedama į tam tikrą pakuotę. Tuo pat metu atliekos ir rūšiuojamos. Rūšiuoti atliekas po surinkimo labai pavojinga, todėl griežtai draudžiama. Vienas svarbiausių atliekų rūšiavimo uždavinių – atliekų, kurioms reikia ypatingo apdorojimo, kiekio sumažinimas. Rūšiuojant atliekas turi būti suskirstomos pagal tai, kaip jos bus tvarkomos toliau. Medicinines atliekas nebūtina rūšiuoti, jei jos bus deginamos specialiaame deginimo įrenginyje¹⁶.

Atliekų vežimas – atliekų paėmimas iš jų turėtojo, vežimas ir perdavimas atliekų naudotojui ar šalintojui, Atliekų vežėjas – įmonė, kuri priima atliekas iš jų turėtojo, jas veža ir perduoda atliekų naudotojui ar šalintojui¹⁷. Sveikatos priežiūros įstaiga turi pasirašyti sutartį su pavojingų atliekų tvarkymo įmone. Pagal tokią sutartį, pavojingų atliekų tvarkymo įmonė savo transportu iš laikino saugojimo aikštelių į atliekų šalinimo įmonę turi išvežti medicinines atliekas. Už saugų medicininių atliekų pristatymą į šalinimo įmonę atsako atliekų vežėjas. Prieš perduodant medicinines atliekas vežėjui užpildomas pavojingų atliekų lydraštis ir pridedamas prie krovinio važtaraščio. Jeigu pavojingos atliekos nenaikinamos susidarymo vietose, jos turi būti surenkamos ir išvežamos į jų perdirbimo vietas¹⁸.

¹⁵ Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

¹⁶ Mačiūnas E., Budginaitė R., Zurlytė I., Juozulynas A. *Aplinkos sveikata. Medicininės atliekos. Geros praktikos vadovas*. Vilnius: Valstybinis aplinkos sveikatos centras. 2009. p. 117-118 [interaktyvus] http://www.smlpc.lt/media/file/Skyriu_info/Aplinkos_sveikata/Medicininiu_atlieku_tvarkymas/Medicinines_atliekos_vadovas.pdf (žiūrėta 2011 10 07).

¹⁷ Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726.

¹⁸ Mačiūnas E., Budginaitė R., Zurlytė I., Juozulynas A. *Aplinkos sveikata. Medicininės atliekos. Geros praktikos vadovas*. Vilnius: Valstybinis aplinkos sveikatos centras. 2009. p. 129 [interaktyvus]

Atliekų tvarkytojų, kurie veža medicines atliekas, priežiūra pagal kompetenciją paskirta Aplinkos ministerijai ir jai pavaldžiai Aplinkos apsaugos agentūrai, kuri prižiūri regionų aplinkos apsaugos departamentų veiklą (RAAD). Viena iš pagrindinių priemonių kontroliuoti pavojingų atliekų vežėjus yra lydraštis, kuris privalomas vežant pavojingas atliekas. Nuo 2006 m. buvo sukurta lydraščių elektroninė sistema. Tačiau atliekų tvarkytojai elektroniniu būdu lydraščių nesiučia, nes jų neįpareigoja teisės aktai, todėl pasitaiko nesaugaus atliekų pašalinimo atvejų.¹⁹

Higienos normoje HN 66:2008 nustatyta, kad kenksmingumo pašalinimas (dezinfekcija) – daugelio arba visų mikroorganizmų, išskyrus bakterijų sporas, sunaikinimas aplinkoje fizinėmis ir cheminėmis priemonėmis²⁰. Sveikatos priežiūros įstaigos pavojingų atliekų nukenksminimą atlieka tokiais pagrindinėmis šių atliekų apdorojimo technologijomis:

- garo sterilizatoriais (autoklavais),
- mikrobangomis,
- dezinfekuojamomis cheminėmis medžiagomis (biocidais) ir kt.

Medicinos atliekų nukenksminimas mikrobangomis yra saugus ir ekonomišką atliekų nukenksminimo būdas²¹. Pavyzdžiui, vasarą kilus skandalui dėl gydymo įstaigose susikaupusių medicininių atliekų, kai kurios mažos rajonų ligoninės sakė nesijaudinančios dėl tokių atliekų. Jos yra nukenksminamos naudojant specialias mikrobangų technologijas ir tik po to išvežamos. Tvarsliavą, panaudotus vienkartinius švirkštus, laboratorines ir kitas medicines atliekas Pasvalio ligoninė nukenksmina įsigijusi specialias mikrobangų technologijas. „Dabar nereikia jokių papildomų išlaidų, dezinfekcijos priemonių ir tai atitinka visas higienos normas. Atliekos surenkamos į specialius maišelius, dedamos į aparatą, nukenksminamos. Per mėnesį taip nukenksminama apie 300 kilogramų medicininių atliekų“²². Nukenksmintos (apdorotos) pavojingos medicininės atliekos tampa nepavojingomis, todėl galima perduoti perdirbti, joms saugoti nustatyti ilgesni terminai (saugykloje iki 1 metų), paprastesni pakavimo reikalavimai, jas galima šalinti sąvartynuose.

http://www.smlpc.lt/media/file/Skyriu_info/Aplinkos_sveikata/Medicininiu_atlieku_tvarkymas/Medicinines_atliekos_vadovas.pdf (žiūrėta 2011 10 07).

¹⁹ *Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas*. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

²⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2008 02 14 įsakymas Nr. V-117 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 66:2008 „Medicininių atliekų tvarkymo saugos reikalavimai“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 22 – 822.

²¹ *Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas*. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

²² *Mažose ligoninėse medicinos atliekos nukenksminamos*. [interaktyvus] <<http://az.atn.lt/straipsnis/90657/mazose-ligoninese-medicinos-atliekos-nukenksminamos>> (žiūrėta 2011 10 07).

Šalinti sąvartynuose nepavojingas medicininės atliekas nedraudžia nei Europos Tarybos direktyva, nei Lietuvos teisės aktai²³.

LR Atliekų tvarkymo įstatyme yra nustatytas atliekų prevencijos ir tvarkymo prioritetų eiliškumas. Atliekų perdirbimas yra viena iš pirmųjų taikytinų priemonių. Atliekų perdirbimas – atliekų naudojimo veikla, kai atliekas sudarančios medžiagos perdirbamos į tos pačios ar kitos paskirties produktus ar medžiagas. Ši veikla apima organinių medžiagų perdirbimą, tačiau neapima naudojimo energijai gauti ir perdirbimo į medžiagas, kurios turi būti naudojamos kaip kuras ar užpildas²⁴. Nepavojingos arba nukenksmintos medicininės atliekos, pavyzdžiui, vienkartiniai plastiko, stiklo gaminiai, aštrūs daiktai ir kt. gali būti perdirbami²⁵.

Medicininės atliekos gali būti šalinamos sąvartynuose ar kitose vietose ant žemės ar po žeme, deginant (kremuojant), perduodant saugoti, išvežant iš šalies ir kt. sąvartynuose gali būti šalinamos pavojingos (šiuo metu Lietuvoje nėra pavojingų atliekų sąvartyno) ir nepavojingos medicininės atliekos²⁶. Vyriausybės 2002 04 12 nutarimu Nr. 519 patvirtinto Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano (2007 10 31 nutarimo Nr. 1224 redakcija) 131, 132, 134 punktuose nurodyta: „Saugiausias medicininė atliekų tvarkymo būdas – deginimas teisės aktų reikalavimus atitinkančiuose atliekų deginimo įrenginiuose“²⁷. Už atliekų tvarkymą ar deginimą atsakingos ministerijos – Aplinkos, Ūkio, o dėl medicininė atliekų - kartu ir Sveikatos apsaugos ministerija. Šiuo atveju galima konstatuoti, jog susiklosto paradoksali situacija, kuomet yra kelios atsakingos institucijos, o atsakomybės neprisiima nei viena iš jų.²⁸

Dėl to, kad nebuvo kur deginti medicininė atliekų, 2011 m. vasarą Lietuvoje vos nekilo ekologinė katastrofa. Ekologinė bomba pradėjo tikėti, kai dvi Lietuvoje medicininės atliekas deginančios bendrovės sustabdė savo veiklą²⁹. Nebelikus, kur deginti

²³ Valstybinio audito ataskaita medicininė atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

²⁴ Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726.

²⁵ Valstybinio audito ataskaita medicininė atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

²⁶ Valstybinio audito ataskaita medicininė atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2 (žiūrėta 2011 10 07).

²⁷ Seimo kontrolieriaus iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus teisių į sveiką ir saugią aplinką pažeidimo pažyma [interaktyvus] <http://kaveikiavaldzia.lt/docs/2011/06/21/62569> (žiūrėta 2011 10 12).

²⁸ Matulas A. *Sveikatos apsaugą Lietuvoje labiausiai vertina emigrantai*. [interaktyvus] <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-09-21-antanas-matulas-sveikatos-apsauga-lietuvoje-labiausiai-vertina-emigrantai/69135> (žiūrėta 2011 10 12).

²⁹ Nuo 2006 m. medicininės atliekas deginusi Vilniuje įsikūrusi bendrovė „Senovė“ dėl oro taršos 2011 m. viduryje neteko leidimo. Netoli Šiaulių Europos Sąjungos ir valstybės biudžeto lėšomis pastatytas naujas

pavojingų medicininių atliekų, gydymo įstaigose ir tokias atliekas surenkančių bendrovių saugyklose pradėjo kauptis tvarsčiai, kūno organai ir jų dalys, kraujas ir pan. Perpildžius saugyklas, atliekos paliktos pūti tiesiog sunkvežimiuose. Tik Vyriausybei paskelbus valstybės lygio ekstremalią situaciją, įmonei „Senovė“ leista laikinai pratęsti veiklą.

Sveikatos priežiūros įstaigų atliekų apskaita – viena pagrindinių medicininių atliekų tvarkymo kontrolės priemonių. Higienos normoje HN 66:2008 p. 45. nustatyta, kad Sveikatos priežiūros įstaigos turi vykdyti medicininių atliekų apskaitą pagal statistinę formą Nr. 66 (sveikata-metinė)³⁰. Pagal šią formą medicininės atliekos apskaitomos pagal grupes ir jų kiekis nurodomas tonomis. Sveikatos priežiūros įstaigos darbuotojai atlikdami apskaitą nurodo ne tik tai, kokios atliekos susidaro jų įstaigoje, bet ir koku būdu buvo pašalintas medicininių atliekų kenksmingumas. Užpildžius šią formą matyti, kiek medicininių atliekų ir koku būdu buvo sutvarkyta.

Statistiniai apie ligoninėse susidarančių atliekų kiekio duomenys yra gana netikslūs, be to, įvairiai skaičiuojami, pvz., tekstilė – pagal gautą ir nurašytą kiekį, švirškštai – pagal svorį, buitinės atliekos – pagal išvežamų konteinerių talpą. Visiškai neskaičiuojamos atliekos, kurios išpilamos į kanalizacijos sistemą³¹. Valstybinės atliekų apskaitos tvarkytojas yra Aplinkos ministerija. Atliekas naudojančios, šalinančios ir eksportuojančios įmonės kiekvienais metais turi teikti valstybinės atliekų apskaitos ataskaitas Aplinkos ministerijos regionų aplinkos apsaugos departamentams. Įmonės barai, padaliniai ar filialai, esantys skirtingose vietose, turi teikti atskiras valstybinės atliekų apskaitos ataskaitas³².

FARMACINIŲ ATLIEKŲ TVARKYMO REGLAMENTAVIMO PROBLEMOS

Farmacinės atliekos – naikintini vaistiniai preparatai (nekokybiški, pasibaigusio tinkamumo laiko, konfiskuoti, surinkti iš gyventojų vaistiniai preparatai ar jų falsifikatai,

pavojingų atliekų deginimo įrenginys sustabdytas atliekant trečią bandomąjį deginimą. Bandomoji valstybinės reikšmės atliekų tvarkymo objekto eksploatacija gegužės 17 d. nutraukta kilus konfliktui tarp gamyklą jungtinės veiklos pagrindu statančių Italijos įmonės „Hafner Srl“ bei bendrovės „Senovė“ ir statybų užsakovo – Ūkio ministerijai pavaldžios bendrovės „Toksika“. Tavorienė V. *Pavojingos medicininės atliekos – tiksinti ekologinė bomba. Gimtasis kraštas*. [interaktyvus] <http://www.ekonomika.lt/naujiena/pavojingos-medicinines-atliekos-tiksinti-ekologine-bomba-9281.html> (žiūrėta 2011 10 12).

³⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2008 02 14 įsakymas Nr. V-117 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 66:2008 „Medicininių atliekų tvarkymo saugos reikalavimai“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 22 – 822.

³¹ Mačiūnas E., Budginaitė R., Zurlytė I., Juozulynas A. *Aplinkos sveikata. Medicininės atliekos. Geros praktikos vadovas*. Vilnius: Valstybinis aplinkos sveikatos centras. 2009. p. 128 - 129 [interaktyvus] http://www.smlpc.lt/media/file/Skyriu_info/Aplinkos_sveikata/Medicininiau_atlieku_tvarkymas/Medicinines_atli_ekos-vadovas.pdf (žiūrėta 2011 10 07).

³² Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 1999 07 14 įsakymas Nr. 217 „Dėl atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1999 Nr. 63 – 2065.

tiriamųjų vaistinių preparatų likučiai) ir vaistinių preparatų tyrimams panaudotos ar netinkamos kokybės, pasibaigusio tinkamumo laiko cheminės medžiagos, kurios buvo įsigytos tokiems tyrimams atlikti³³. Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimtame nutarime „Dėl valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano patvirtinimo“ 134 p. skelbiama, kad „Viena medicininių atliekų grupė – farmacinės atliekos. Didžioji dalis farmacinių atliekų pavojingos, todėl turi būti surenkamos atskirai ir tvarkomos vadovaujantis atliekų tvarkymo ir išimtinai pavojingų atliekų tvarkymo reikalavimais, kad nekeltų pavojaus aplinkai ir žmonių sveikatai. Pavojingos farmacinės atliekos turi būti deginamos specializuotuose medicininių ar pavojingų atliekų deginimo įrenginiuose. Farmacinės atliekos iš gyventojų surenkamos per visuomenės vaistines.“³⁴

Šios atliekos yra viena iš svarbių medicininių atliekų grupių ir jų tvarkymą reglamentuoja Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymas. Farmacinių atliekų turėtojai yra gyventojai ir juridiniai asmenys, kurių veikloje susidaro farmacinės atliekos. Farmacijos įstatymo 19 str. 1 d. nurodyta, kad „Vaistinių, tiriamųjų vaistinių preparatų gamyba, importas, didmeninis vaistinių preparatų, veikliųjų medžiagų platinimas, vaistinės veikla ir farmacinių atliekų tvarkymas (išskyrus šalinimą) yra licencijuojama farmacinė veikla“³⁵. Visos didmeninio vaistinių preparatų platinimo įmonės ir vaistinės, norėdamos gauti licenciją, turi pateikti paraišką ir kitus dokumentus, nustatytus Farmacinės veiklos licencijavimo taisyklėse³⁶. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. lapkričio 30 d. nutarimu Nr. 1191 patvirtintų Farmacinės veiklos licencijavimo taisyklių 36.6 p. nurodyta, kad licencijos turėtojas privalo perduoti tvarkyti farmacines atliekas ne vėliau kaip per 90 dienų nuo jų susidarymo.

Vykdydama veiklą didmeninio vaistinių preparatų platinimo įmonė privalo vadovautis Geros vaistų platinimo praktikos taisyklėmis (toliau – GPP), patvirtintomis Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. birželio 5 d. įsakymu Nr. V-320 „Dėl Geros vaistų platinimo praktikos taisyklių patvirtinimo“³⁷ (Žin., 2001, Nr. 50-1762). GPP taisyklių 40 p. nurodyta, kad „Vaistai, kurių tinkamumo laikas pasibaigęs, sugadinta pakuotė ar įtariamas jų užteršimas, turi būti atskirti nuo tinkamų vartoti vaistų ir patalpinti į netiektinų

³³ Lietuvos Respublikos Farmacijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.78-3056.

³⁴ Lietuvos Respublikos vyriausybės 2002 04 12 Nr.519 nutarimas „Dėl valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano patvirtinimo“

³⁵ Lietuvos Respublikos Farmacijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.78-3056.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 06 05 įsakymas Nr. V-320 „Dėl Geros vaistų platinimo praktikos taisyklių patvirtinimo“ *Valstybės žinios* 2001, Nr. 50-1762.

vaistų sandėliavimo patalpą, užtikrinant, kad tokie vaistai nepatektų į rinką bei neužterštų kitų vaistų. Apie tai turi būti pažymima atitinkamuose dokumentuose³⁸; o taisyklių 70 p. nurodyta, kad „netiektinus vaistus vaistų platinimo įmonė grąžina jų tiekėjui ar perduoda juos farmacinių atliekų tvarkymo įmonei atitinkamų teisės aktų nustatyta tvarka“. Šios taisyklės privalomos visoms didmeninio vaistinių preparatų platinimo įmonėms. Kad būtų laikomasi šių taisyklių ir kitų teisės aktuose nustatytų reikalavimų, didmeninio vaistinių preparatų platinimo įmonėse atsakingas farmacinės veiklos vadovas, kurio kvalifikacijos ir patirties reikalavimai bei pagrindinės pareigos nurodytos LR Farmacinės veiklos įstatymo 34 str. Šio straipsnio 2 d. yra nurodyta, kad farmacinės veiklos vadovas atsako, kad farmacinė veikla būtų vykdoma pagal vaistinių preparatų gerą platinimo praktiką.

Didmeninio vaistinių preparatų platinimo įmonės farmacines atliekas ne vėliau kaip per 90 dienų nuo jų susidarymo privalo perduoti tvarkyti įmonei, kuri turi teisę tvarkyti farmacines atliekas. Lietuvos Respublikos Farmacijos įstatymo devintame skirsnyje reglamentuojamas farmacinių atliekų tvarkymo ypatumai. Juridinis asmuo turi teisę tvarkyti farmacines atliekas tik turėdamas įstatymo nustatyta tvarka išduotą farmacinių atliekų tvarkymo, išskyrus šalinimą, licenciją. Farmacinių atliekų tvarkymo, išskyrus šalinimą, licencijos turėtojas privalo: užtikrinti, kad farmacinės atliekos būtų tvarkomos pagal techninį reglamentą, kuris smulkiai apibrėžia, kaip atliekos turi būti surenkamos, rūšiuojamos, saugomos, įtraukiamos į apskaitą. Techninį reglamentą, suderintą su Aplinkos ministerija, tvirtina sveikatos apsaugos ministras; įdarbinti farmacinės veiklos vadovą ir suteikti pakankamus įgaliojimus atlikti jam pavestas pareigas; užtikrinti, kad farmacinių atliekų tvarkymo, išskyrus šalinimą, patalpos atitiktų teisės aktų reikalavimus bei licencijos informaciją ir duomenis³⁸.

Vaistinės savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2007 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. V-494 patvirtintais Geros vaistinių praktikos nuostatais, kurių 15 p. yra reikalavimas vaistinėms, kad vaistiniai preparatai, kurių tinkamumo laikas pasibaigęs, sugadinta pakuotė, ir iš gyventojų surinkti naikintini vaistiniai preparatai, būtų laikomi atskirai nuo tinkamų naudoti vaistinių preparatų. Baigiantis vaistinių preparatų galiojimo terminui (likus iki termino pabaigos trims mėnesiams) vaistinė likusius vaistinius preparatus grąžina didmeninei įmonei arba gali sudaryti tiesiogiai sutartis dėl farmacinių atliekų surinkimo su įmone UAB „Tekasta“. Šių reikalavimų laikymąsi didmeninio vaistinių

³⁸ Lietuvos Respublikos Farmacijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.78-3056.

preparatų platinimo įmonėse ir vaistinėse prižiūri Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos. Už šių reikalavimų nesilaikymą gresia bauda farmacines veiklos vadovui ar įmonės licencijos sustabdymas.

Problemos iškyla dėl farmacinių atliekų surinkimo iš gyventojų. Lietuvos farmacijos įstatymas įpareigoja vaistines rinkti, rūšiuoti ir atitinkamai saugoti ne tik savo farmacines atliekas, bet ir iš gyventojų priimti nesuvartotus vaistus. Įstatymo 42 str. 2 d. yra nurodyta, kad „Už farmacinių atliekų, surinktų iš gyventojų, tvarkymą mokama iš valstybės biudžeto“. Seimo kontrolieriaus iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus teisių į sveiką ir saugią aplinką pažeidimo pažymoje yra nurodoma, kad „šiuo metu visos vaistinės, vykdydamos Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymo 39 straipsnio 4 punkto nuostatas, priima iš gyventojų naikintinus vaistinius preparatus. Tačiau, kol nepatvirtinta Farmacijos įstatymo 42 straipsnio I dalyje numatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės farmacinių atliekų surinkimo, tvarkymo ir apmokėjimo už jų tvarkymą tvarka, vaistinės atliekų tvarkymo įmonei turi pačios apmokėti ir už savo veiklos farmacinių atliekų, ir už iš gyventojų surinktų naikintinų vaistinių preparatų tvarkymą“.³⁹

Daugelis gyventojų netgi nežino, kaip atsikratyti nereikalingų vaistų nedarant žalos gamtai. Nemaža dalis gyventojų vaistų terminui pasibaigus juos paprasčiausiai išmeta į šiukšlių kontenerius ar į kanalizaciją. Pačios vaistinės nevartotinų vaistų surinkimo paslaugos nereklamuoja (ir kodėl turėtų reklamuoti, jeigu už šias paslaugas joms niekas neatlygina ir nežada atlyginti)⁴⁰. Todėl patekę į dirvožemį, gruntinius vandenius, šie preparatai daro nepataisomą žalą faunai ir florai, nes kiekviena tabletė ar piliulė yra vandenyje tirpi medžiaga⁴¹.

IŠVADOS

Medicininis atliekų tvarkymas nėra tinkamai sureguliuotas. Statistiniai duomenys apie ligoninėse susidarančių atliekų kiekį yra gana netikslūs be to, taikomos įvairios medicininis atliekų skaičiavimo metodikos, o tai sudaro sąlygas netinkamam medicininis atliekų šalinimui.

³⁹ Seimo kontrolieriaus iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus teisių į sveiką ir saugią aplinką pažeidimo pažyma [interaktyvus] <http://kaveikiavaldzia.lt/docs/2011/06/21/62569> (žiūrėta 2010 10 12).

⁴⁰ Farmacines atliekas – uždelsto veikimo bomba.[interaktyvus] http://www.emedicina.lt/index.php?s_id=6331 (žiūrėta 2011 10 12).

⁴¹ Ten pat.

Saugiausias medicininių atliekų tvarkymo būdas – deginimas teisės aktų reikalavimus atitinkančiuose atliekų deginimo įrenginiuose, tačiau šiuo metu Lietuvoje vis dar nėra įstaigos ar institucijos, kurioje būtų deginamos medicininės atliekos.

Lietuvos farmacijos įstatymas įpareigoja vaistines iš gyventojų priimti nesuvartotus vaistus, tačiau iki šiol nepatvirtinta Farmacijos įstatymo 42 straipsnio 1 dalyje numatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės farmacinių atliekų surinkimo, tvarkymo ir apmokėjimo už jų tvarkymą tvarka.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas, *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726
2. Lietuvos Respublikos Farmacijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.78-3056
3. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 1999 07 14 įsakymas Nr. 217 „Dėl Atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1999 Nr. 63 - 2065
4. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2008 02 14 įsakymas Nr. V-117 „Dėl Lietuvos higienos normos hn 66:2008 „medicininių atliekų tvarkymo saugos reikalavimai“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 22 - 822
5. Venckus Z. *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius: Technika, 2007
6. Valstybinio audito ataskaita medicininių atliekų tvarkymas. 2010 m. lapkričio 17 d. Nr. VA-P-30-2-22. [interaktyvus] http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2
7. Mačiūnas E., Budginaitė R. Zurlytė I. Juozulynas A. *Aplinkos sveikata. Medicininės atliekos. Geros praktikos vadovas*. Vilnius: Valstybinis aplinkos sveikatos centras. 2009. p. 117-118 [interaktyvus] http://www.smlpc.lt/media/file/Skyriu_info/Aplinkos_sveikata/Medicininu_atlieku_tvarkymas/Medicinines_atliekos_vadovas.pdfhttp://www.vkontrole.lt/auditas_ataskaitos.php?tipas=v&metai=2010
8. Seimo kontrolieriaus iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus teisių į sveiką ir saugią aplinką pažeidimo pažyma [interaktyvus] <http://kaveikiavaldzia.lt/docs/2011/06/21/62569>
9. Mažose ligoninėse medicinos atliekos nukenksminamos. [interaktyvus] <<http://az.atn.lt/straipsnis/90657/mazose-ligoninese-medicinos-atliekos-nukenksminamos>>Tavorienė V. Pavojingos medicininės atliekos – tiksinti ekologinė bomba. Gimtasis kraštas. [interaktyvus] <http://www.ekonomika.lt/naujiena/pavojingos-medicinines-atliekos-tiksinti-ekologine-bomba-9281.html>
10. Matulas A. Sveikatos apsaugą Lietuvoje labiausiai vertina emigrantai. [interaktyvus] <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-09-21-antanas-matulas-sveikatos-apsauga-lietuvoje-labiausiai-vertina-emigrantai/69135>
11. Farmacinės atliekos – uždelsto veikimo bomba.[interaktyvus] http://www.emedicina.lt/index.php?s_id=6331
12. Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie LR SAM [interaktyvus] <http://www.vvkt.lt/index.php?474280609>

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION MEDICAL AND PHARMACEUTICAL WASTES

Ramona Jakaitienė*
Mykolas Romeris University

Summary

In this article it is discussed how medical and pharmaceutical wastes are managed, how these regulations are implemented in medical facilities, wholesale distribution of medical products, pharmacies, and how pharmaceutical wastes are collected from residents. Pharmaceutical wastes are a specific type of wastes, most of which are hazardous due to biological and chemical factors. Improper handling or unsafe removal of wastes with a small infectious or chemical features, remains probability of many negative consequences: environment (air, soil, water) pollution, blood-borne infections (hepatitis B and C, HIV), poisoning, birth defects, allergies infectious diseases and so on. In order to protect the environment, human and animal health from the potential hazards, it is important to ensure that medical wastes are managed properly.

Keywords: medical waste, pharmaceutical waste, health care, pharmacies.

Ramona Jakaitienė*, Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Šeimos teisė.

Ramona Jakaitienė*, Mykolas Romeris University, faculty of Public security, Department of Law, lecturer. Research interests: family law.

ŠALIES VIEŠASIS SAUGUMAS: TARPTAUTINĖS TEISĖS AKTŲ SUDERINAMUMO ANALIZĖ

Antanas Janušauskas¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Maironio g. 27, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303668
El.paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Egidijus Nedzinskas²

²*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
V.Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303659
El.paštas: e.nedzinskas@mruni.eu*

Anotacija. Lietuva tebevertinama kaip svarbi grandis, jungianti Rytų Pabaltijį su Vidurio Rytų Europa, todėl ji užima strategiškai svarbią vietą įvairių valstybių ir politinių institucijų politikos projekcijoje. Lietuvos Respublikai 2007 m. gruodžio 21 d. tapus visateise Šengeno erdvės nare, išaugo gyventojų migracinis mobilumas. Šiame darbe analizuoti Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai, sprendžiantys užsieniečių tranzito per valstybės teritoriją tvarką. Atkreiptinas dėmesys, kad pakankamai gerai vykdoma viena pagrindinių šioje srityje programa – Kaliningrado tranzito programa. Svarbiausias šios programos tikslas – užtikrinti supaprastintą asmenų tranzitą iš Rusijos Federacijos teritorijos į Rusijos Federacijos Kaliningrado sritį ir atgal per Lietuvos Respublikos teritoriją. Veikla turi vykti taip, kad atitiktų 1985 m. birželio 14 d. Šengeno susitarimo, Europos Sąjungos *acquis*, tinkamos Europos Sąjungos išorės sienų kontrolės ir saugumo, bendradarbiavimo tarp teisėsaugos institucijų Kaliningrado tranzito teritorijoje ir elektroninių duomenų apsaugos reikalavimus. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad Lietuvoje yra pakankamai gerai organizuojama ir vykdoma užsieniečių kontrolė.

Pagrindinės sąvokos: šalies viešasis saugumas, tarptautiniai teisės aktai, Šengeno erdvė, Kaliningrado tranzitas.

IVADAS

Iki praėjusio amžiaus vidurio Europą bandyta suvienyti jėga. Po II pasaulinio karo pabandyta tą padaryti taikiai ir tai puikiai pavyko. Europos Sąjunga (toliau – ES) tampa dideliu ūkiniu vienetu bei viena didžiausių pasaulyje bendrąja rinka. Subyrėjus Vakarų ir Rytų skyrusiai geležinei sienai, prasidėjo naujas tarptautinių santykių tarpsnis. Pradžioje šie santykiai buvo neapibrėžti, daugiareikšmiai, neprognozuojami. Ši sumaištis tapo ypač svarbi mažoms valstybėms ir jų užsienio politikai.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai išsivadavus iš sovietinės imperijos gniaužtų, šalis susidūrė su naujais globalizacijos iššūkiais. Vienas tokių – nelegalios migracijos tendencijos, nes Lietuva, dėl savo palankios geografinės padėties, migrantams tapo tranzitine tarp Rytų ir

Vakarų šalimi. Daugelis migrantų atvykdami tikisi vėliau išvykti į senąsias ES šalis, todėl ženkliai padaugėjo užsieniečių, atvykstančių ir legaliai, ir nelegaliai. Ne visi jie išvyksta iš šalies, daugelis taip ir pasilieka kuriam laikui.

Trumpiausias kelias sausuma tarp Kaliningrado srities ir likusios Rusijos dalies eina per Lietuvą – per jos teritoriją pirmyn ir atgal kasdien juda didžiausi Rusijos federacijos (toliau – RF) piliečių tranzito srautai. Natūralu, kad, Lietuvai stojant į ES, iškilo labai rimta problema, kaip suderinti iki tol egzistavusią itin liberalią tranzito tvarką su ES galiojančiomis Šengeno teisyno normomis¹. Šengeno teisė itin griežta trečiųjų valstybių piliečių tranzitui per Šengeno erdvę ir joje nebuvo numatyta jokių galimybių suteikti lengvatų Kaliningrado tranzitui. ES plėtros kontekste Kaliningrado tranzito problemos sprendimas tapo iššūkiu, kai reikia nestandartinių politinių sprendimų ir naujo mąstymo.

Vienas svarbiausių šiai dienai valstybės tikslų – puoselėti atsivėrusią Šengeno susitarimo erdvę kaip laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę. Šioje erdvėje labai svarbu puoselėti ir užtikrinti laisvą asmenų judėjimą, gerbti žmogaus teises ir laisves, tačiau imtis reikiamų priemonių, susijusių su užsieniečių kontrole. Labai svarbu kontroliuoti užsieniečių atvykimą, išvykimą ir buvimą Lietuvos Respublikoje (toliau – LR). Nelegali migracija kelia valstybės saugumui pavojų, taip pat ir atsiranda naujos, lyg šiol nefiksuotos, nusikalstamumo tendencijos, ypač organizuojantys nelegalią migraciją ar prekybą žmonėmis ir pan.

Apie Kaliningrado sritį, jo tranzito problemas rašė ir šią problemą nagrinėjo: R.J.Krickus (1998)², V.Ušackas (2000)³, V.Nikitin (2000)⁴, J.Baxendale, S.Dewar, D.Gowan (2000)⁵, G.Kretinin (2000)⁶, S.B.Foundation (2001)⁷, J.Šleivyte (2002)⁸, V.Sirutavičius, I.Stanytė-Toločkienė (2002)⁹, V.Landsbergis (2003)¹⁰, A.Petrova (2003)¹¹, J.Daniliauskas,

¹ Konvencija dėl Šengeno susitarimo įgyvendinimo 1985 m. birželio 14 d. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21 d. 11.30]

² Krickus, R.J. *US Foreign Policy and the Kaliningrad Question*. Danish Institute of International Affairs. Working Papers, 1998, vol. 18.

³ Ušackas, V. Lithuania and Russia: Knowing the Past, Building Genuine Partnership for the Future. *Lithuanian Foreign Policy review*. 2000, 6.

⁴ Nikitin, V. *Kaliningrad Chance: Realisation of the Pilot Region Concept*, in *Lithuanian Foreign Policy review*. 2000, 6.

⁵ Baxendale, J., Dewar, S., Gowan, D. (ed.) *The EU&Kaliningrad. Kaliningrad and the Impact of EU Enlargement*. Federal Trust of Education and Research, 2000.

⁶ Kretinin, G. *The Russian-Lithuanian Relationship: The regional aspect*, in *Lithuanian Foreign Policy review*. 2000, p. 50-61, 94-95.

⁷ Foundation, S.B. *Overcoming Alienation: Kaliningrad as a Russian Enclave inside the European Union. On the future of Europe*. Policy papers. Warsaw, 2001.

⁸ Šleivyte, J. *The Russian Factor of the present Security Policy of Lithuania, On the basis of MSc in global security dissertation*. Vilnius: Ministry of National Defence of Lithuania. 2002. p. 50-61, 94-95.

⁹ Sirutavičius, V., Stanytė-Toločkienė, I. *Rusijos Federacijos Kaliningrado srities strateginė reikšmė. Lietuvos*

I.Stanytė-Toločkienė (2004)¹², Č.Laurinavičius (2004)¹³, R.Liubajėvas (2004)¹⁴, A.Hermann, (2005)¹⁵, L.Zdanavičius, V.Žalys, R.Liubajėvas R., Andriušis, S., Brestovitsky, S., Jeršovas, M., Sipavičienė, A. (2005)¹⁶.

Darbo objektu pasirinktas tarptautinių teisės aktų suderinamumas užtikrinant šalies viešąjį saugumą.

Straipsnio tikslas – atlikti šalies viešojo saugumo tarptautinės teisės aktų suderinamumo analizę.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti tarptautinių teisės aktų suderinamumą užtikrinant Kaliningrado tranzito teisinį reglamentavimą;
- išryškinti su Kaliningrado tranzito programa susijusias šalies saugumo problemas.

Tyrimo metodai. Šiame darbe naudoti statistinių duomenų analizės ir lyginamasis metodai. Taip pat naudotasi Lietuvos Respublikos, Šengeno *acquis*¹⁷ ir Europos Sąjungos norminiais aktais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Respublikos Seimo teisinėmis bazėmis, oficialiuoju Europos Sąjungos ir kitais internetiniais tinklais.

TARPTAUTINIŲ TEISĖS AKTŲ SUDERINAMUMAS VYKDANT KALININGRADO TRANZITĄ

Antrojo Pasaulinio karo išdavoje susidarė gan paradoksali situacija – dalimi Rusijos Federacijos tapo teritorija, kitų valstybių atskirta nuo pagrindinės valstybės teritorijos. Iki Sovietų Sąjungos subyrėjimo, jokių problemų dėl susisiekiimo tarp RF teritorinių subjektų nebuvo. Teisinės šio tranzito problemos atsirado Lietuvai atkūrus nepriklausomybę.

metinė strateginė apžvalga. Vilnius, 2003.

¹⁰ Landsbergis, V. *Karaliaučius ir Lietuva*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2003. p. 321.

¹¹ Petrova, A. *Is the Kaliningrad agreement accessible for Russia? The Public Opinion Foundation*, 2003.

¹² Daniliauskas, J.; Stanytė-Toločkienė, I. Derybos dėl Kaliningrado tranzito. *Lietuvos kelias į Europos Sąjungą: Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės sąjungoje*. Vilnius. Eugrimas, 2004: 309-349.

¹³ Laurinavičius, Č. Kaliningrado srities problema istoriniu požiūriu. *Naujasis židinys – Aidai*, 2004, 11.

¹⁴ Liubajėvas, R. *Kaliningrado tranzitas Europos Sąjungos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 65.

¹⁵ Hermann, A. Žvilgsnis į Kaliningrado srities ateitį. *Naujasis židinys – Aidai*. 2005, 5.

¹⁶ Zdanavičius, L.; Žalys, V.; Liubajėvas, R., Andriušis, S., Brestovitsky, S., Jeršovas, M., Sipavičienė, A. *Kaliningrado tranzitas: saugios sienos, laisvas judėjimas*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 26.

¹⁷ *Tarpyriausybinis Šengeno grupės taisyklių rinkinys*.

1990 m. pabaigoje Lietuvos – Rusijos santykiai pradėjo plėtotis visiškai nauju teisiniu pagrindu. Lietuva tapo nepriklausoma valstybe *de facto*¹⁸ ir *de jure*¹⁹. Tuo pačiu metu Rusija taipogi virto savarankiška valstybe, kuri kaip žinome perėmė Tarybų Sąjungos įsipareigojimus bei teisinius aktus. Ji taipogi įgijo visus supervalstybės atributus – dalyvavimą tarptautinėse organizacijose, įsipareigojimus įvairiose srityse.

1991 m. liepos 29 d. Maskvoje buvo pasirašytas susitarimas dėl Rusijos ir Lietuvos bendradarbiavimo Rusijos federacijos Kaliningrado srityje. Šia sutartimi šios dvi kaimyninės šalys pripažino viena kitą ir susitarė kurti bei palaikyti draugiškus tarpvalstybinius santykius ir kaimynystę, bendradarbiauti lygiomis teisėmis ir siekti abipusės naudos, remiantis tarptautinės teisės normomis. Ši politinė sutartis su Rusija buvo didelė Lietuvos užsienio politikos sėkmė, tiksliau galima sakyti, tai buvo kelias į naujo bendradarbiavimo užmezgimą.

Po ilgų derybų RF piliečių vykimo tranzitu per LR tvarka pradėta reglamentuoti tik 1995 m. vasario 24 d. pasirašius LR Vyriausybės ir RF Vyriausybės laikinojo susitarimo dėl abiejų valstybių piliečių kelionės protokolą. Šis dokumentas apsprendė, kad Lietuva netrukdytų RF piliečiams ir kitiems asmenims be vizų vykti per LR teritoriją tranzitu Kenos – Kybartų ir Turmanto – Kybartų kryptimis, vykstantiems tiesioginio susisiekimo traukiniais iš Rusijos Federacijos į Rusijos Federacijos Kaliningrado sritį ir atgal²⁰. Susitarime numatyta, kad LR atitinkamų institucijų pareigūnai galės vykdyti Lietuvos teritorijoje sustojusio šio traukinio ir išlipusių RF piliečių muitinės ir pasų kontrolę.

Lietuva prašymą priimti ją į ES pareiškė 1995 metais, ir jau 1999 metais gavo oficialų kvietimą pradėti derybas dėl narystės šioje Sąjungoje. 2003 m. balandžio 16 d. Atėnuose buvo pasirašyta Stojimo į ES sutartis. 2003 metų gegužės 10 ir 11 dienomis Lietuvoje įvyko referendumas dėl LR narystės ES, ir būtent Lietuvių Tauta, ne Respublikos Seimas ir šalies Vyriausybė, ne Respublikos Prezidentas priėmė sprendimą būti ES nare. LR ir ES derybose dėl Lietuvos įstojimo į šią bendriją buvo keliamas aktualus klausimas - RF Kaliningrado srities gyventojų sausumos kelionė per Lietuvos teritoriją į kitas RF sritis. Kaliningrado sritis, Lietuvai įstojus į ES, lieka Europos bendrijos apsuptyje ir nebėra susisiekimo sausumos keliais su kita pagrindine RF dalimi (nekertant ES vienos iš valstybių). Lietuva visada derybose pabrėždavo, kad tai ne vien Lietuvos, bet visos Sąjungos svarbus klausimas. „Lietuva pareiškė, kad Kaliningrado tranzitas neturi sukelti jokių nepalankių padarinių

¹⁸ Faktiškai, iš tikrųjų; pagal tikrąją padėtį (t.y. nepaisant oficialaus įteisinimo, pripažinimo, įforminimo).

¹⁹ Teisiškai, formaliai.

²⁰ *Kaliningrado tranzitas Europos Sąjungos kontekste*. Vilnius: LTU, 2004.

Lietuvai arba trukdyti vėliau prisijungti prie Šengeno erdvės²¹. Nuo 2003 metų vasario 1 d. Lietuva sugriežtino RF piliečių, vykstančių per šalį, tvarką. Tai buvo reglamentuota LR vidaus reikalų ministro ir LR užsienio reikalų ministro 2002 metų gruodžio 20 d. įsakymu Nr. 589/172 dėl Rusijos Federacijos piliečių, vykstančių tranzitiniais traukiniais tranzitu per LR teritoriją, kontrolės įvedimo²¹. Pagal šį įsakymą Lietuvos pareigūnai pradėjo tikrinti RF piliečių dokumentus ir tų, kurie šalies teritorijoje neišlipa. Tai papiktino ne tik tikrintuosius, bet ir RF politikus.

Po 10-ojo ES ir RF viršūnių susitikimo buvo priimtas Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos 2002 metų lapkričio 11 d. Bendrasis pareiškimas dėl tranzito tarp Kaliningrado srities ir Rusijos Federacijos dalies²². Šiame pareiškime šalys pripažino, kad tai yra problema ir ji turi būti sprendžiama, plėtojant strateginę partnerystę tarp ES ir RF. Taip pat buvo pastebėta, kad Kaliningrado srities vystymasis yra labai svarbus viso Baltijos jūros regiono raidai. Buvo nutarta, kad supaprastinto tranzito schema pradės veikti nuo 2003 metų liepos mėn. 1 d. Pagal pasirašytą Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos 2002 m. lapkričio 11 d. pasirašytą Bendrąjį pareiškimą dėl tranzito tarp Kaliningrado regiono ir likusios RF dalies²³, pagal kurį nuo 2003 metų liepos mėn. 1 d. RF piliečiams kelionei iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal tranzitu per LR teritoriją išduodamas supaprastinto tranzito dokumentas (toliau – STD) arba supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentas (toliau – STGD).

Atsižvelgdama į politinius prioritetus, susijusius su LR įstojimu į ES, 2004 metais Europos Vadovų Taryba pritarė, kad būtina padėti LR ieškant tranzito sprendimo, siekiant nustatyti supaprastintą vizų režimą tarp pagrindinės Rusijos teritorijos dalies ir Kaliningrado srities. Stojimo sutarties 5 protokole Kaliningrado sritis buvo nustatyta, kad LR gaus finansinę paramą, kuria bus padengtos papildomos sąnaudos STD ir STGD sistemai. Specialiosios tranzito schemos tikslams pasiekti Europos Komisija numatė per 2007 – 2013 m. laikotarpį skirti 108 mln. eurų.

Atsižvelgdama į 2002 m. lapkričio 11 d. ES ir RF bendrojo pareiškimo dėl tranzito tarp Kaliningrado regiono ir likusios Rusijos Federacijos dalies nuostatas ir vadovaudamasi

²¹ 2002 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir užsienio reikalų ministro įsakymas Nr. 589/172 Dėl Rusijos Federacijos piliečių, vykstančių tranzitiniais traukiniais tranzitu per Lietuvos respublikos teritoriją, kontrolės įvedimo laikinosios tvarkos patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 124-5670.

²² Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos viršūnių susitikimo buvo priimtas Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos 2002 metų lapkričio 11 d. Bendrasis pareiškimas dėl tranzito tarp Kaliningrado srities ir Rusijos Federacijos dalies <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21, 11.45 val.]

²³ Ibid

Specialiaja Kaliningrado tranzito 2003 – 2004 metų (iki narystės ES) programa, patvirtinta LR²⁴, LR Vyriausybė nutarė įvesti nuo 2003 m. liepos 1 d. RF piliečiams, vykstantiems iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal tranzitu per LR teritoriją, supaprastinto tranzito dokumentą ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentą. Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys supaprastinto tranzito dokumentų įvedimą ir išdavimo tvarką yra šie:

1. 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 693/2003, nustatantis specialų supaprastinto tranzito dokumentą (STD), supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentą (STGD) ir iš dalies pakeičiantis Bendrąją konsulinę instrukciją ir Bendrąjį vadovą²⁵;

2. 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 694/2003 dėl supaprastinto tranzito dokumentų (STD) ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų (STGD), numatytų Reglamente (EB) Nr. 694/2003, vienodos formos²⁶;

3. 2003 m. birželio 20 d. LR Vyriausybės ir RF Vyriausybės susitarimas „Dėl supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų išdavimo tvarkos“²⁷;

4. LR Vyriausybės 2003 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 796 „Dėl supaprastinto tranzito dokumento ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento įvedimo ir išdavimo tvarkos patvirtinimo“²⁸;

5. LR Užsienio reikalų ministro 2004 m. sausio 26 d. įsakymas Nr. 11 „Dėl Supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento išdavimo taisyklių patvirtinimo“, įsigaliojęs 2004 m. sausio 30 d.²⁹

Supaprastinto tranzito dokumentas – specialusis tranzitą supaprastinantis leidimas, išduodamas vyksti tranzitu daug kartų visomis sausumos transporto priemonėmis. Už šio

²⁴ 2003 m. balandžio 25 d. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 532, „Dėl Specialiosios Kaliningrado tranzito 2003-2004 metų (iki narystės Europos Sąjungoje) programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003-04-30, Nr. 40-1851.

²⁵ 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 693/2003, nustatantis specialų supaprastinto tranzito dokumentą (STD), supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentą (STGD) ir iš dalies pakeičiantis Bendrąją konsulinę instrukciją ir Bendrąjį vadovą. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21, 11.55. val.]

²⁶ 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 694/2003 dėl supaprastinto tranzito dokumentų (STD) ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų (STGD), numatytų Reglamente (EB) Nr. 694/2003 vienodos formos. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.59]

²⁷ 2003 m. birželio 20 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas „Dėl supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų išdavimo tvarkos“. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.43]

²⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 796 „Dėl supaprastinto tranzito dokumento ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento įvedimo ir išdavimo tvarkos patvirtinimo“. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.55]

²⁹ Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministro 2004 m. sausio 26 d. įsakymas Nr. 11 „Dėl Supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento išdavimo taisyklių patvirtinimo“, įsigaliojęs 2004 m. sausio 30 d. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 11.55]

dokumento išdavimą imamas 5 eurų konsulinis mokestis. Supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentas – specialusis tranzitą supaprastinantis leidimas, išduodamas nemokamai vykti geležinkelio transportu du kartus (į priekį ir atgal). STD galiojimo terminas yra ne ilgesnis kaip 3 metai. Tranzitas per LR teritoriją su STD yra daugkartinis, bet kiekvieną kartą neturi viršyti 24 valandų. Kiekvienas STD turėtojas patikrinamas RF ir LR informacinėse sistemose.

Europos komisijos Generalinis teisingumo, laisvės ir saugumo direktoratas pasirašė su LR Dotacijos sutartį dėl finansinės paramos LR 2006 metais Supaprastinto tranzito dokumento (STD) ir Supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento (STGD) schemai, nustatytai Tarybos Reglamentu (EB) Nr. 693/2003³⁰ ir Tarybos Reglamentu (EB) 694/2003, įgyvendinti (SUTARTIS NR. JLS/2006/Kaliningrad/01 ABAC Nr. 30-ce-0080010/00-34)³¹. Sutartyje numatyta speciali užduotis Lietuvos policijai Kaliningrado tranzito programoje – užtikrinti efektyvią STD turinčių asmenų tranzito kontrolę ir užtikrinti su tranzitu susijusiais keliais iš ir į Kaliningrado sritį per LR teritoriją vykstančių transporto priemonių kontrolę šalies viduje, sulaikyti šalies viduje STGD taisyklių pažeidėjus. Įgyvendinat Kaliningrado tranzito programą, komisija skyrė tikslinės pagalbos pagal Specialiąją Kaliningrado tranzito sistemos įgyvendinimo programą sumą 2004 – 2006 metams – 40 mln. eurų.

Pagrindinis šios programos tikslas – užtikrinti supaprastintą asmenų tranzitą iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal per LR teritoriją. Ji atitinka 1985 m. birželio 14 d. Šengeno susitarimo³², ES *acquis*, tinkamos ES išorės sienų kontrolės ir saugumo, bendradarbiavimo tarp teisėsaugos institucijų Kaliningrado tranzito teritorijoje ir elektroninių duomenų apsaugos reikalavimus, taip pat užkerta kelią tranzito taisyklių pažeidimams ir nustato pažeidimus ir reaguoja į juos, sprendžia operatyviai ir efektyviai galimus konfliktus, nustato asmenų, sulaikytų už tranzito tvarkos pažeidimą, tapatybę, tikrina dokumentus, užtikrina apgyvendinimą ir išsiuntimą į RF bei sustiprina policijos veiklą šalia tranzito maršrutų, tiek geležinkelio, tiek automobilių.

³⁰ 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 693/2003, nustatantis specialų supaprastinto tranzito dokumentą (STD), supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentą (STGD) ir iš dalies pakeičiantis Bendrąją konsulinę instrukciją ir Bendrąjį vadovą. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21, 11.55. val.]

³¹ 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 694/2003 dėl supaprastinto tranzito dokumentų (STD) ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų (STGD), numatytų Reglamente (EB) Nr. 694/2003, vienodos formos. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.59].

³² Konvencija dėl Šengeno susitarimo įgyvendinimo birželio 14 d. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska> [Žiūrėta: 2011-09-21 d. 11.30]

KALININGRADO TRANZITO PROGRAMOS KONTROLĖS PROBLEMATIKA

Lietuvai tapus ES nare, reikėjo vykdyti Sąjungai duotus įsipareigojimus – užtikrinti Kaliningrado tranzitą. Didelis krūvis šios programos dalies, be Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos, atiteko Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – policija). Policija privalo užtikrinti, kad RF piliečiai, vykdami traukiniu ar kita transporto priemone per Lietuvos teritoriją, laikytųsi nustatytos tvarkos, laiku išvyktų iš šalies. Tai didelis papildomas šalies policijai darbas ir naujas iššūkis.

LR Vyriausybė 2005 m. gegužės 30 d. nutarimu Nr. 594³³ patvirtino Specialiąją Kaliningrado tranzito programą. Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos pavesta kontroliuoti ir koordinuoti teritorinių policijos įstaigų veiklą įgyvendinant tranzitinių traukinių, vykstančių iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal per LR teritoriją, siekiant užkirsti kelią nelegaliam asmenų išsilaipinimui ir prekių išmetimui iš šių traukinių, tinkamą asmenų, vykstančių iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal per LR teritoriją sausumos keliais, kontrolę, policijos pareigūnų veiksmus, per kurių prižiūrimas teritorijas eina pagrindiniai tranzitiniai keliai ir kurie yra prie ES vidinių sienų, veiklą, siekiant užtikrinti užsieniečių ir tranzitinio transporto kontrolę LR teritorijoje.

Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. spalio 2 d. įsakymu Nr. 5-V-712 patvirtinas aprašas „Dėl Rusijos Federacijos piliečių, vykstančių tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją, kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“³⁴. Šis dokumentas nustato asmenų, vykstančių geležinkeliu, sausumos keliais iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal per LR teritoriją, užsieniečių ir tranzitinio transporto kontrolę LR teritorijoje. Aprašu siekiama užtikrinti greitą reagavimą į incidentus, susijusius su asmenimis, vykstančiais geležinkeliu, sausumos keliais iš RF teritorijos į RF Kaliningrado sritį ir atgal per LR teritoriją, užtikrinti užsieniečių ir tranzitinio transporto kontrolę LR teritorijoje, įgyvendinti nelegalios migracijos į ES kontrolę, nustatyti policijos pareigūnų teises ir pareigas įgyvendinant minėtus tikslus.

Lietuvoje siekiant efektyviai vykdyti Kaliningrado tranzito programą kontroliuojami 14 pagrindinių šalies kelių, kuriais važiuoja didžiausi tranzitu vykstančių automobilių srautai.

³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl specialiosios Kaliningrado tranzito programos patvirtinimo“ 2005 m. gegužės 30 d. Nr. 594. Valstybės žinios. 2005, Nr. 69-2473.

³⁴ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009-06-02 įsakymu Nr. 5-V-384 patvirtintas Viešosios policijos prevencijos padalinio pareigūno (apylinkės inspektoriaus) tarnybinės veiklos aprašas. <http://www.policija.lt> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 13.12 val.]

2008 m. LR užsienio reikalų ministerija RF piliečiams išdavė 313957 supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentus (2007 m. – 23364) ir 5455 supaprastinto tranzito sausumos keliais dokumentus (2007 m. – 2642). Per 2009 m. devynis mėnesius – atitinkamai 214393 STGD ir 4934 STD.

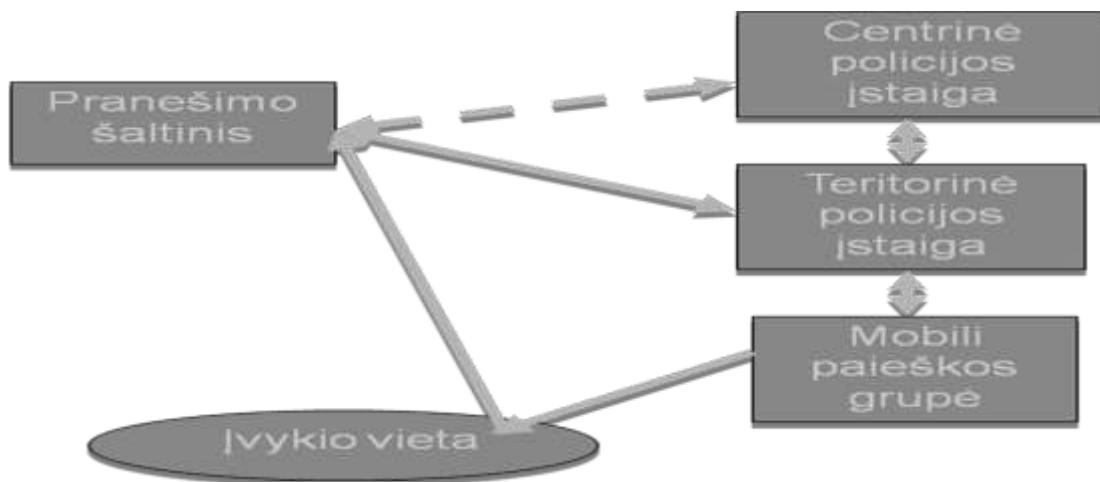
Tranzito traukiniu maršrutas eina per teritorijas, kurias prižiūri Vilniaus rajono, Trakų rajono, Elektrėnų rajono, Kaišiadorių rajono, Kauno rajono, Prienų rajono, Kazlų Rūdos, Vilkaviškio rajono, Vilniaus miesto, Kauno miesto, Marijampolės miesto policijos komisariatai (1 pav.).

1 pav. Kaliningrado tranzito geležinkeliu schema

Siekiant užtikrinti tinkamą tranzitinių traukinių stebėjimą, policija įrengė vaizdo stebėjimo sistemą 16 svarbių taškų, įskaitant tarpines geležinkelio stotis. Vaizdo stebėjimo kameros įrengtos Vilniaus geležinkelio stotyje, kurioje sustoja tranzitiniai traukiniai ir vaizdo kamerų signalai perduodami į Transporto policijos informacijos centrą Vilniuje. Tarpinėse stotyse tranzitinių traukinių sustojimai nėra numatyti, tačiau įvyksta dėl techninių priežasčių. Ypatingas dėmesys skiriamas Kauno geležinkelio stočiai, kurioje iš vienos pusės yra tunelis, o iš kitos – tiltas per upę. Traukiniai per šias atkarpas važiuoja nedideliu greičiu, todėl egzistuoja galimų pažeidimų grėsmė.

Mobilių paieškos grupių pareigūnai nuolat reagavo į tranzitinio traukinio sustojimus (2008 m. mobilios paieškos grupės į traukinio sustojimus reagavo 95 kartus), vykdė prevencines priemones, tikslu užkardyti nelegalių prekių išmetimų ir neteisėtų asmenų pasišalinimų iš tranzitinių traukinių atvejus. 2008 m. policiją neužfiksavo incidentų, susijusių su tranzitinio traukinio vykimu per LR teritoriją. Tai leidžia teigti, kad nustatyta tranzitinių traukinių kontrolės sistema yra veiksminga (2 pav.). Tą įtakojo mobilių paieškos grupių reagavimas laiku į tranzitinių traukinių sustojimus, policijos įstaigų vykdomas priemones užkertant kelią nelegaliam prekių išmetimui ir asmenų pasišalinimui iš traukinio.

2 pav. Policijos reagavimo į incidentus tvarka

Ant tranzitu per Lietuvą važiuojančių traukinių Kenos arba Kybartų pasienio kontrolės punktuose uždedama speciali palydovinė traukinio stebėjimo sistema. Ši sistema padeda kontroliuoti traukinio judėjimą, trumpalaikius sustojimus ir pan. Tai labai palengvina policijos darbą, o įvykus incidentui, operatyviai reaguojama. Tranzitiniai traukiniai gali būti neplanuotai stabdomi dėl įvairių techninių priežasčių, tokių kaip šilumvežio gedimas, geležinkelio remonto darbai, kito traukinio praleidimas, asmenų pasišalinimas iš traukinio, įvykdyti įvairūs nusikaltimai.

Per 2008 m. Lietuvos policijos pareigūnai, užtikrinantys Kaliningrado tranzito sausumos keliais kontrolę, patikrino 5935 Rusijos Federacijoje registruotas transporto priemones (per 2007 m. – 4277), 209 Rusijos Federacijos piliečius nubaudė už Administracinės teisės pažeidimus (per 2007 m. – 298).

Vykdamas kontrolę sausumos keliais nustatytas vienintelis reikalavimas – tranzitas negali tęstis ilgiau nei 24 valandas. Kadangi automobilių srautai yra labai dideli (apie du milijonus automobilių per metus), jokie sisteminiai kelių tranzito tikrinimai neatliekami, nes griežtai kontroliuoti automobilių tranzito neįmanoma, neįvedant ypatingų apribojimų, tokių, kaip, pavyzdžiui, griežtų automobilių transporto maršrutų nustatymas ir pan.³⁵. Tačiau policijos pareigūnai, siekdami garantuoti tranzito automobiliais pakankamą saugumą, atlieka įvairius bendro pobūdžio stebėjimus bei operatyviai reaguoja į visus pažeidimus, susijusius su tranzitu.

Per 2008 metus policijos pareigūnai nubaudė 400 užsieniečių pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 206 str. („Užsieniečių atvykimo į Lietuvos Respubliką, gyvenimo joje, vykimo per ją tranzitu ir išvykimo iš jos tvarkos pažeidimas“) (per 2007 m. – 398). Veiklos statistiniai duomenys rodo, kad nors Lietuvoje gyvenančių užsieniečių skaičius didėja (2006 m. Lietuvoje gyveno 32174, 2007 m. – 33527, šiuo metu – 34 686 užsieniečių), bet nustatytų pažeidimų skaičius išlieka stabilus. Tai rodo, kad didėja užsieniečių ir su jais susijusių Lietuvos gyventojų informuotumas apie užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus, be to, policijos ir kitų institucijų bendros pastangos užsieniečių kontrolės srityje duoda teigiamų prevencinių rezultatų.

Kasmet policijos pareigūnai vykdo vis daugiau tikslinių priemonių, siekiant nustatyti asmenis, pažeidusius tranzito per LR teritoriją tvarką. Šių priemonių metu, lyginant su kitais metais, nustatytų pažeidimų skaičius ženkliai sumažėjo. Taip pat bendrų su Lenkijos ir Latvijos Respublikomis mokymų metu buvo supažindinti šių šalių pareigūnai su Kaliningrado tranzito reglamentavimu, todėl bendrų patruliavimų metu vykdoma Rusijos Federacijos piliečių, vykstančių tranzitu, kontrolė. Vykdomos tikslinės priemonės ir bendradarbiavimas su kaimyninių šalių bei Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos, Kaliningrado tranzito kontrolės srityje duoda teigiamų rezultatų. Tačiau norint užtikrinti nuolatinę efektyvią asmenų, vykstančių iš ir į Kaliningrado sritį per LR teritoriją, kontrolę bei užtikrinti vežėjų bei transporto priemonių tranzitą šalies viduje reikalingas informacinių ir ryšio sistemų tobulinimas, plėtojimas ir naujų technologijų diegimas, stacionarių valstybinių numerių nuskaitymo sistemų diegimas, įdiegtos eismo kontrolės sistemos bei įsigytos specialios įrangos priežiūra, palaikymas bei tobulinimas. Įgyvendinat policijai išskeltus

³⁵ Zdanavičius, L.; Žalys, V.; Liubajevs, R.; Andriušis, S.; Brestovitsky, S.; Jeršovas, M.; Sipavičienė, A. *Kaliningrado tranzitas: saugios sienos, laisvas judėjimas*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 26.

uždavinius, vykdant Kaliningrado tranzito programą, reikėjo būtinai atnaujinti turimą auto parką bei įsigyti kitą modernias būtinas technines priemones. Didžioji šios technikos įsigyta panaudojant specialias lėšas, skirtas ES pagal tranzito programą. Be ES finansinės paramos policijai būtų labai sunku. Policijos įstaigų pareigūnai šiuo metu yra aprūpinti visureigiais automobiliais, moderniais nešiojamais kompiuteriais, skaitmeninėmis radijo ryšio priemonėmis, papildomos įrangos komplektais automobiliams, naktinio matymo prietaisais bei pripučiamomis valtimis.

Pradedant įgyvendinant Kaliningrado tranzito programą, skubiai reikėjo organizuoti policijos pareigūnų mokymus pagal atskiras programas, kurių metu supažindinami su Šengeno Konvencijos nuostatomis, jų įgyvendinimo reglamentavimu, informacinių sistemų panaudojimo galimybėmis, užsieniečių kelionės dokumentų galimais klastojimo būdais, vizų išdavimo principais bei politinio prieglobsčio suteikimo procedūromis.

Laisvas, nekontroliuojamas asmenų judėjimas po Šengeno valstybes, nelegalios imigracijos iš kaimyninių valstybių didėjimo grėsmė gali sukurti Lietuvos, kaip palankios nelegaliai migracijai, šalies įvaizdį. Reikalinga pastovi suinteresuotų žinybų veiklos analizė, kuri leistų objektyviai vertinti nelegalios migracijos į Lietuvą tendencijas, prognozuoti tolesnę jos raidą, suvokti priežastis bei mažinimo galimybes. Nelegalios migracijos intensyvumas nuolat kinta, tačiau jos srautai neišnyksta, keičiasi tik forma ir būdai. Manytume, kad Vidaus reikalų ministerijos padaliniai privalo būti budrūs ir tinkamai vykdyti valstybės jiems pavestas pareigas.

IŠVADOS

Atlikta tarptautinių teisės aktų suderinamumo bei jos įgyvendinimo mechanizmų, reglamentuojančių Kaliningrado tranzitą analizė parodė, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai yra harmonizuoti su Rusijos federacijos teisės aktais ir ES teisynu. Tyrimo metu nustatyta, kad atitinkamos užsieniečių kontrolės funkcijos priskirtos konkrečiai valstybės kontroliuojančiai institucijai, sprendžiančiai klausimus, susijusius su užsieniečiais, naudojasi priimtais žinybiniais teisės aktais, numatančiais šių aktų įgyvendinimo mechanizmus.

Pažymėta, kad įgyvendinant Kaliningrado tranzito programą yra tinkamai organizuoti policijos pareigūnų mokymai, pagal atskiras programas, kurių metu supažindinami su Šengeno Konvencijos nuostatomis, jų įgyvendinimo reglamentavimu, informacinių sistemų panaudojimo galimybėmis, užsieniečių kelionės dokumentų galimais klastojimo būdais, vizų išdavimo principais bei politinio prieglobsčio suteikimo procedūromis. Kaliningrado tranzito

programa apima užsieniečių tranzitines keliones per Lietuvos teritoriją automobiliu ir/ar geležinkeliu. Šios programos įgyvendinimui Europos Sąjunga skiria solidžią finansinę paramą materialinės-techninės bazės, būtinos sėkmingam Kaliningrado tranzitui, atnaujinimui.

LITERATŪRA

1. Konvencija dėl Šengeno susitarimo įgyvendinimo 1985 m. birželio 14 d. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21 d. 11.30]
2. 2002 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir užsienio reikalų ministro įsakymas Nr. 589/172 Dėl Rusijos federacijos piliečių, vykstančių tranzitiniais traukiniais tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją, kontrolės įvedimo laikinosios tvarkos patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 124-5670.
3. 2002 metų lapkričio 11 d. Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos viršūnių susitikimo buvo priimtas Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos Bendrasis pareiškimas dėl tranzito tarp Kaliningrado srities ir Rusijos Federacijos dalies <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21, 11.45 val.]
4. 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 693/2003, nustatantis specialų supaprastinto tranzito dokumentą (STD), supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentą (STGD) ir iš dalies pakeičiantis Bendrąją konsulinę instrukciją ir Bendrąjį vadovą. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21, 11.55. val.]
5. 2003 m. balandžio 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 694/2003 dėl supaprastinto tranzito dokumentų (STD) ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų (STGD), numatytų Reglamente (EB) Nr. 694/2003, vienodos formos. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.59]
6. 2003 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo Nr. 532 dėl specialiosios Kaliningrado tranzito 2003–2004 metų (iki narystės Europos Sąjungoje) programos patvirtinimo“ pakeitimo <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska>. [Žiūrėta: 2011-09-21, 11.52 val.]
7. 2003 m. balandžio 25 d. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 532, „Dėl Specialiosios Kaliningrado tranzito 2003-2004 metų (iki narystės Europos Sąjungoje) programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003-04-30, Nr. 40-1851.
8. 2003 m. birželio 20 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas „Dėl supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų išdavimo tvarkos“. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.43]
9. 2003 m. birželio 23 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 796 „Dėl supaprastinto tranzito dokumento ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento įvedimo ir išdavimo tvarkos patvirtinimo“ <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 10.55]
10. 2004 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministro įsakymas Nr. 11 „Dėl Supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumento išdavimo taisyklių patvirtinimo“, įsigaliojęs 2004 m. sausio 30 d. <http://www.urm.lt/index.php?1458240862> [Žiūrėta: 2011-09-22 d., 11.55]
11. 2005 m. gegužės 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl specialiosios Kaliningrado tranzito programos patvirtinimo“ Nr. 594. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 69-2473.
12. 2009 m. birželio 2 d. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 5-V-384 patvirtintas Viešosios policijos prevencijos padalinio pareigūno (apylinkės inspektorius) tarnybinės veiklos aprašas. <http://www.policija.lt> [Žiūrėta: 2011-09-22 s., 13.12 val.]
13. Daniliauskas, J., Stanytė-Toločkienė, I. Derybos dėl Kaliningrado tranzito. *Lietuvos kelias į Europos Sąjungą: Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės sąjungoje*. Vilnius, Eugrimas, 2004. p. 309-349.

14. Baxendale, J.; Dewar, S.; Gowan, D. (ed.) *The EU&Kaliningrad. Kaliningrad and the Impact of EU Enlargement*. Federal Trust of Education and Research, 2000.
15. Foundation, S.B.. *Overcoming Alienation: Kaliningrad as a Russian Enclave inside the European Union. On the future of Europe. Policy papers*. Warsaw, 2001.
16. Hermann, A. Žvilgsnis į Kaliningrado srities ateitį. *Naujasis židinys – Aidai*. 2005, Nr. 5.
17. *Kaliningrado tranzitas Europos Sąjungos kontekste*. Vilnius: LTU, 2004.
18. Kretinin, G. *The Russian-Lithuanian Relationship: The regional aspect, in Lithuanian Foreign Policy review*, 2000, p. 50-61, 94-95.
19. Krickus, R.J. US Foreign Policy and the Kaliningrad Question. Danish Institute of International Affairs. *Working Papers*. 1998, vol. 18.
20. Landsbergis, V. *Karaliaučius ir Lietuva*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2003, p. 321.
21. Laurinavičius, Č. Kaliningrado srities problema istoriniu požiūriu. *Naujasis židinys – Aidai*. 2004, Nr.11.
22. Liubajevs, R. *Kaliningrado tranzitas Europos Sąjungos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 65.
23. Nikitin, V. *Kaliningrad Chance: Realisation of the Pilot Region Concept, in Lithuanian Foreign Policy review*, 2000, 6.
24. Petrova, A. *Is the Kaliningrad agreement accessible for Russia? The Public Opinion Foundation*, 2003.
25. Sirutavičius, V.; Stanytė-Toločkienė, I. *Rusijos federacijos Kaliningrado srities strateginė reikšmė, Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius, 2002, p. 171-200.
26. Strakauskaitė, N. *Klaipėda, Kuršių nerija, Karaliaučius*. R.Paknio leidykla, 2005, p. 214.
27. Šleivyte, J. *The Russian Factor of the present Security Policy of Lithuania, On the basis of MSc in global security dissertation*. Vilnius: Ministry of National Defence of Lithuania, 2002, p. 50-61, 94-95.
28. Ušackas, V. Lithuania and Russia: Knowing the Past, Building Genuine Partnership for the Future. *Lithuanian Foreign Policy review*, 2000, 6.
29. Zdanavičius, L.; Žalys, V.; Liubajevs, R.; Andriušis, S.; Brestovitsky, S.; Jeršovas, M.; Sipavičienė, A. *Kaliningrado tranzitas: saugios sienos, laisvas judėjimas*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 26.

NATIONAL PUBLIC SAFETY: INTERNATIONAL LEGISLATION COMPATIBILITY ANALYSIS

Antanas Janušauskas*
Mykolas Romeris University

Egidijus Nedzinskas**
Mykolas Romeris University

Summary

Lithuania still be an important link connecting the eastern Baltic states in the Middle East to Europe, so it occupies a strategically important place in various countries and political institutions and policy projection. On the 21st of December, 2007 after Lithuania became a member of Schengen area, migration mobility of inhabitants increased. In order to solve relevant problems there was analysed European Union requirements and Lithuanian Republic legal regulations that belong to the sphere when the country is a member of Schengen area. Firstly, there have been analysed the main legal standards and documents that consolidate the activities of institutions in this sphere as well as

cooperation possibilities of institutions controlling foreigners. The research project presents valuable cooperation experience of institutions dealing with foreigners' control.

When analysing target preventive means in police foreigners' control sphere, the attention is paid to Kaliningrad transit programme, that is being quite successfully developed. The main aim of this programme is to ensure streamlined people transit from Russian Federation territory to Russian Federation Kaliningrad region and back via Lithuanian Republic territory, that must comply with Schengen agreement of the 14th of June, 1985 and 1990 Convention concerning the 14th of June, 1985 Schengen implementation regulations, European Union acquis, proper European Union external border control and security, cooperation between legal institutions in Kaliningrad transit territory and the requirements for electronic data base.

Keywords: country's public security, international law, the Schengen area, the Kaliningrad transit.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių interesų kryptys: visuomenės sveikata, studijų proceso optimizavimas ir karjeros ypatybės, visuomenės saugumas.
Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Physical Training. Research interests: the public health, education and career in the process of optimization of properties, and public security.

Egidijus Nedzinskas**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorius. Mokslinių interesų kryptys: studijų proceso optimizavimas ir karjeros ypatybės, edukacinės ir mokymosi aplinkos, visuomenės saugumas.

Egidijus Nedzinskas**, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Police Activities, lecturer. Research interests: the study process optimization and characteristics of the career, educational and training environment, public safety.

PAREIGŪNŲ RENGIMAS: SVEIKATOS STIPRINIMO PROBLEMATIKA

Antanas Janušauskas¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303668
El.paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Gediminas Aleksonis²

²*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: gediminas.aleksonis@gmail.com*

Anotacija. Studentija sudaro nemažą Lietuvos jaunimo dalį, jie – būsimoji mūsų šalies karta, Lietuvos intelektualinis potencialas, todėl labai savalaikiški ir aktualūs yra tyrimai, įvertinantys šios jaunimo grupės gyvenimo ypatumus. Asmens sveikatą didžia dalimi apsprendžia nesveika gyvenimo būdas – rūkymas, alkoholinių gėrimų vartojimas ir kt. Gyvenimo būdas gali keistis, bet jaunystėje įgyti įpročiai yra patvariausi ir išlieka ilgai. Tyrimo metu nustatėme, kad pastoviai rūko kas dešimta studentė ir kas trečias studentas. Tik kas trečia mergina ir kas penktas vaikinai yra visiškai abstinentai. Statistiškai dažniau ir daugiau tarp vartojančių alkoholi sudarė vaikinai, kurie mėgsta alų ir stiprius alkoholinius gėrimus, kada merginos „pirmavo“ pagal vyno ir šampano vartojimą. Gyvenimo pokyčiai gali būti naudingi – įvairių ligų riziką gali sumažinti rūkymo metimas, atsisakymas alkoholinių gėrimų, didesnis fizinis aktyvumas ir kt. Akademinės bendruomenės turėtų skirti daugiau dėmesio studentų gyvenimui, tačiau tai sudėtingas ir laiko reikalaujantis procesas. Todėl šalies sveikatos politikoje prioritete turėtų tapti visuomenės sveikatos stiprinimas bei diegiama sveika gyvenimo būdas.

Pagrindinės sąvokos: Studentai, rūkymas, alkoholinių gėrimų vartojimas.

ĮVADAS

Paskutiniaisiais dešimtmečiais stebimi gyvenimo pokyčiai, susiję su industrializacija, urbanizacija ir ekonomikos vystymusi, turi neigiamą poveikį daugelio ligų epidemiologijai. Daugumoje išsivysčiusių šalių pagrindinės gyventojų sveikatos problemos susijusios su nejudriu gyvenimo būdu, nesveika mityba, padidėjusio rūkymo ir alkoholio vartojimu¹. Kovoje su šiomis tendencijomis, svarbu, kad vyriausybės ir vietinių bendruomenių lygmenyje būtų priimami įvairūs sprendimai, įtraukiant tiek viešąsias, tiek privačiąsias organizacijas. Tam reikia žinių ir įgūdžių taikyti elgesio keitimo ir suaugusiųjų mokymo metodus. Sveikatos stiprinimo tikslas – subalansuotas teigiamų fizinių, dvasinių ir socialinių

¹ Currie, C.; Hurrelmann K.; Setterbotulte W., et al. *Health and behaviour among young people: a WHO cross-national study*. Copenhagen: World Health Organization, 2000.

sveikatos veiksnių stiprinimas, plėtojant sveikos gyvensenos mokymą². Siekiant kryptingai keisti gyvenimą, reikia akcentuoti šiuos tikslus:

- Suprasti gyvensenos įtaką sveikatai ir ligų atsiradimui.
- Išmokyti įvairių gyvensenos keitimo metodų.
- Sugebėti pritaikyti veiksmingas gyvensenos keitimo priemones savo bendruomenėje.
- Gebėjimas nustatyti asmenis, kuriems reikia keisti gyvenimą ir požiūrį į sveikatą.
- Asmenų motyvacijos sveikai gyventi skatinimas.
- Gyvensenos pokyčių stebėjimas.

Akivaizdu, kad sudarant mokomojo kurso turinį, reikia atsižvelgti į asmens ir grupės mokymosi poreikius ir įtraukti šias temas: Fizinio aktyvumo tipai ir intensyvumas, indikacijos ir kontraindikacijos; Svoris ir teisinga mityba; Sveikos mitybos principai; Alkoholio ribojimas ir rizikingas gėrimas; Rūkymo metimo metodai; „Lengvi“ ir „sunkūs“ narkotikai bei jų poveikis sveikatai.

Sveikatai daro įtaką 4 pagrindiniai veiksniai³: paveldimumas (apie 20 %), sveikatos priežiūros tarnybų veikla (apie 10 %), aplinka (apie 20 %) bei gyvenimas (apie 50 %). Paveldimumą mažai galima paveikti. Sveikatos priežiūros sistema, jeigu yra orientuota teikti gydymo paslaugas, taip pat nedaug prisideda gerinant visuomenės sveikatą. Taigi gerinant gyventojų sveikatą pagrindinį vaidmenį vaidina sveikatą stiprinanti (arba ją žalojanti) aplinka bei gyvenimas. Informuoti žmones, ką jiems daryti ir ko nedaryti, nėra efektyvus metodas siekti jų elgesio pokyčių. Alternatyvus požiūris yra sudaryti sąlygas patiems žmonėms sąmoningai pasirinkti sveikesnę gyvenimą, kurti sveikatą stiprinančią gyvenamąją bei socialinę aplinką.

Sveikata yra plati sąvoka, kuri savyje gali įkūnyti platų reikšmių diapazoną, pradedant nuo siaurai techninių ir baigiant visą apimančiomis moralinėmis ar filosofinėmis reikšmėmis. Dabartiniu metu sveikata suprantama kaip mūsų kasdienio gyvenimo dalis, gyvenimo kokybės rodiklis, o ne gyvenimo tikslas⁴. Sveikata nevertinama vien pagal ligas ir mirtį. Sveikata tarsi sankryža: tai vieta, kurioje susitinka biologiniai ir socialiniai veiksniai, individas ir bendruomenė, socialinė ir ekonominė politika. Be savo vidinės vertės, sveikata

² World Health Organization. *The Bangkok Charter for Health Promotion in a Globalized World*. Geneva:WHO, 2005.

³ Sveikata 21. *Pagrindiniai PSO visuomenės sveikatos priežiūros principai Europos regione*. LR SAM. 2000.

⁴ *Ottava Charter for Health Promotion*, WHO, Geneva, 1986.

dar yra asmens ir kolektyvo saviraiškos būdas, visuomenės ir jos institucijų sėkmės rodiklis kuriant gerovę, kuri yra svarbiausias raidos tikslas⁵.

Moderniosios visuomenės sveikatos tikslas yra saugoti ir stiprinti sveikatą:

- gerinant žmonių gyvenimo sąlygas (būstą, užimtumą, švietimą, aplinką);
- keičiant žmonių gyvenimo būdą į sveikesnį, įgalinant pačius žmones gerinti savo sveikatą (suteikti galios);
- didinant individų ir bendruomenių pajėgumą sveikatai išsaugoti ir stiprinti.

Efektyvus sveikatos mokymas gali pakeisti žinias ir supratimą ar galvojimo būdą, daryti įtaką vertybėms, gali keisti įsitikinimus ar požiūrį, padėti įgyti įgūdžių ir gali paveikti elgseną ar gyvenseną. Svarbu suprasti, kaip minėtas apibrėžimas gali būti pritaikytas socialiniame kontekste ir įtakoti elgseną. Pvz., svarbu žinoti kaip žinios siejasi su praktika ir kaip įsitikinimai veikia požiūrį, kokie įgūdžiai yra būtini, kad galėtu daryti įtaką sprendimų priėmimui. Tam svarbu žinoti veiksnius, turinčius įtakos sveikatos pasirinkimui ir elgsenos pokyčiams. Viena iš atgaivinto sveikatos mokymo funkcijų yra paveikti individo pasirinkimą sveikatos srityje. Daugiau dėmesio skiriama palaikymui nei įtikinimui, motyvacijai ir įgūdžiams, siekimui, kad sveikas pasirinkimas būtų lengviausias pasirinkimas.

Sveikatos mokymo praktinė nauda priklauso nuo jo efektyvumo, t.y. žmonių sveikatos elgsenos pokyčių. Mokslo teorijos, aiškinančios žmonių elgesio, veikiančio jų sveikatą, priežastis yra tas potencialas, kuris gali padidinti sveikatos mokymo efektyvumą. Vienas iš pagrindinių sveikatos mokymo tikslų yra propaguoti sveikesnę elgseną. Žmogaus elgesys gali būti pagrindinė sveikatos problemų priežastis, bet taip pat gali būti ir pagrindinis jų sprendimo būdas: pakeisdami savo elgesį individai gali išspręsti daugelį problemų ir neleisti kilti naujoms⁶. Daug socialinės psichologijos teorijų stengiasi paaiškinti, kaip įvairūs veiksniai veikia individo elgseną, susieti su požiūriu, tikėjimu, motyvacija, verte ir instinktais.

Pavyzdžiui, žmogus bus daugiau linkęs mesti rūkyti, jeigu žinos žalingas rūkymo pasekmes sveikatai ir manys, kad yra realus pavojus jam susirgti, sakykim, plaučių vėžiu. Tuomet jis matys realią metimo rūkyti naudą sveikatai (ir ne tik sveikatai)⁷.

Kad keistų elgseną žmogus turi:

- norėti pasikeisti;

⁵ Detels, R., McEwen J.; Beaglehole R. et al. *Oxford Textbook of Public Health 4th ed.* Oxford University Press, 2004.

⁶ Tones, K.; Tilford S. *Health Education. Effectiveness, efficiency and equity.* Leeds Metropolitan University: Chapman and Hall, 1994.

⁷ Wilk van der EA, Jansen. *Lifestyle-related risks: are trends in Europe converging?* Public Health 2005; 119: 55-66.

-
- jausti dabartinio elgesio žalingą poveikį sveikatai;
 - tikėti, kad pokyčiai jam bus naudingi, nepaisant kai kurių neigiamų aplinkybių;
 - jaustis kompetentingu pokyčiams įgyvendinti.

Universitetai gali daug nuveikti ne tik stiprindami studentų ir personalo sveikatą, bet ir kurdami sveiką, saugią darbo ir mokymosi aplinką, plėtodami sveikatos ugdymą per mokymo ir tyrinėjimų procesą, ugdydami bendruomenės sveikatą ir būdami sveikatos šaltiniu visuomenėje. Pagrindinis bet kurio sveikatą stiprinančio universiteto tikslas yra ugdyti, stiprinti ir įtvirtinti sveikatą visoje universiteto struktūroje⁸. Tai pasiekti galima įgyvendinus šiuos uždavinius:

- Universitetas, kaip didelė organizacija, kur daugelis žmonių mokosi, dirba, leidžia laisvalaikį, turi saugoti ir stiprinti studentų ir personalo sveikatą, sukurdamas palankią darbo ir mokymosi aplinką;
- Kaip darbdavys, universitetas turi sudaryti palankias sveikatai darbo sąlygas plėtodamas tinkamą vadovavimo politiką;
- Kaip mokslo ir tyrimų kūrybinis centras, universitetas turi geras galimybes plėtoti ir įdiegti sveikatos žinias praktikoje;
- Kaip būsimųjų įstatymų kūrėju, vykdytoju ir tūrėsiančių galimybes stiprinti kitų sveikatą, švietėjas, universitetas turi ugdyti tvirtą studentų požiūrį į sveikatos išsaugojimą bendruomenėje ir visuomenėje;
- Kaip vieta, kur studentai galutinai subręsta, tampa nepriklausomi, išmoksta gyventi savarankiškai, universitetai atsakingi už visapusiškai sveikos asmenybės ugdymą;
- Kaip bendradarbiaujantis su vietinėmis, nacionalinėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, universitetas vaidina svarbų vaidmenį plėtodamas visuomenės sveikatos politiką.

Rūkymas ir alkoholio vartojimas turi neabejotiną įtaką daugelio lėtinių neinfekcinių ligų išsivystymui⁹. Literatūroje yra teiginių, kad rūkymas ir girtavimas didina tiek bendrą mirtingumą, tiek mirtingumą nuo širdies ir kraujagyslių ligų. Šią temą išsamiai nagrinėja tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkai, tačiau, manome, kad šiai problemai skiriamas dėmesio niekad nebus per daug. Nesaikingas alkoholio vartojimas sąlygoja didelius socialinius,

⁸ Šveikauskas, V. *Sveikatos edukologija*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla, 2008.

⁹ Edwards, R. The problem of tobacco smoking. *British Medical Journal*. 2004, 328: 217-219.

ekonominius bei kultūrinius nuostolius¹⁰. Dažnai pradėjus rūkyti ir vartoti alkoholį dar paauglystėje išsivysto ir kiti žalingi įpročiai. Paaugliai apsisprendimą rūkyti ir vartoti alkoholį gali suprasti kaip suaugusio žmogaus poelgį. Norint vykdyti kryptingą sveikatos žinių propagavimą ir įvertinti jos efektyvumą, būtina žinoti tiriamųjų kontingento sveikatos kriterijus, analizuoti sveikatą tausojančių ar žalojančių veiksnių paplitimą bei pasirengimą keisti įpročius, elgseną¹¹. Todėl labai svarbu formuoti sveikatą tausojančią elgseną bei tinkamą požiūrį į sveiką gyvenseną. Gyventojų sveikatingumas – tai kriterijus, pagal kurį vertinamas visuomenės mokslinis, techninis, ekonominis ir socialinis lygis.

Tyrimo **hipotezė**: Manome, kad tyrimo metu gauta objektyvi informacija padės kryptingam sveikatos propagavimui ir efektyviam jaunimo sveikatos mokymui, t.y., pagerins žinias apie gyvensenos keitimo sritis (rūkymo, alkoholio), paskatins tyrimo dalyvius pagalvoti apie žinių, susijusių su gyvensena, spragas; ugdys dalyvių sąmoningumą.

Šio tyrimo **tikslas** – nustatyti rūkymo ir alkoholio vartojimo paplitimą tarp Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų bei gauti objektyvią informaciją kryptingam sveikatos propagavimui ir efektyviam studentų sveikatos mokymui.

Dalyviai: nuolatinių Teisės ir policijos veiklos studijų programos studentai. Tyrime dalyvavo 680 studentų – 360 merginų ir 320 vaikynų, įstojusių į Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetą 2002-2008 mokslo metais.

Darbo metodologija: Mokslinės literatūros analizei atlikti taikyti lyginamasis analitinis, turinio analizės metodai, aprašomasis ir apibendrinimo. Apklausai naudojome standartizuotas žalingų įpročių nustatymo anketas. Apklausos medžiaga buvo analizuojama statistiniais metodais ir atliktas bazių vadybos sistema „Microsoft Access 7.0 for Windows“. Studento (*t*) kriterijus taikytas hipotezei apie vidutinių reikšmių lygybę tikrinti. Duomenų skirtumas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0.05$.

TYRIMO REZULTATAI

Tabako rūkymas siejamas su dešimtimis mirtinų ligų. Tabako dūmuose randama per 4000 cheminių junginių, iš kurių apie 200 laikomi realiai kenksmingais sveikatai, o 40 yra patvirtinti A grupės kancerogenai. Tabake yra daug sveikatai kenksmingų medžiagų: nikotino, sieros vandenilio, anglies dioksido ir monoksido, kancerogeninių dervų, radioaktyviojo

¹⁰ Paavola, M.; Vartiainen E.; Haukkala, A. Smoking, alcohol use and physical activity: a longitudinal study ranging from adolescence into adulthood. *Journal of Adolescent Health*. 2004, 930: 238-244.

¹¹ Kaledienė, R.; Petrauskienė, J.; Rimpela, A. *Šiuolaikinio visuomenės sveikatos mokslo teorija ir praktika*. Kaunas: Šviesa, 1999.

polonio ir kt. Tabako dūmuose esančios nuodingos medžiagos plaučiuose kartu su bronchų gleivėmis sudaro klįjigus mišinius, vadinamus tabako dervomis, kurios, nusėsdamos bronchuose, pažeidžia jų virpamąjį epitelį. Nikotinas sukelia energijos antplūdį, padeda susikaupti, pagerina akių ir rankų koordinaciją, taip pat stimuliuoja simpatinę nervų sistemą, sutraukia vainikines širdies kraujagysles. Nikotinas labai greitai rezorbuojasi plaučių kapiliaruose ir per kelias sekundes susidaro didelė jo koncentracija smegenyse. Pasaulio banko bei Pasaulio sveikatos organizacijos skelbiamais duomenimis tabako rūkymas jau seniai pasiekė pandemijos lygmenį¹². Visame pasaulyje reguliariai rūko apie trečdalį suaugusių žmonių. Rūkymas yra vienas iš veiksnių, sąlygojančių sveikatos netolygumų vystymąsi pasaulyje. Reguliariai rūko apie 35 proc. išsivysčiusių šalių vyrų ir apie 50 proc. vyrų besivystančiose šalyse. Cigarečių rūkymas yra bene pavojingiausia, brangiausia ir dažniausiai pasitaikanti žalingo įpročio forma. Jo patrauklumas glūdi tame, kad jo neigiamas poveikis niekuomet nepasireiškia staiga. Savo juodą darbą jis dirba lėtai ir nepastebimai. Nikotino prieinamumas ir jo naudojamo paprastumas sudaro sąlygas vežėti priklausomybei nuo jo. Rūkymas tai eilinė narkotikų vartojimo forma, kuri kasmet nužudo daugiau negu bet kuris kitas nelegalus narkotikas.

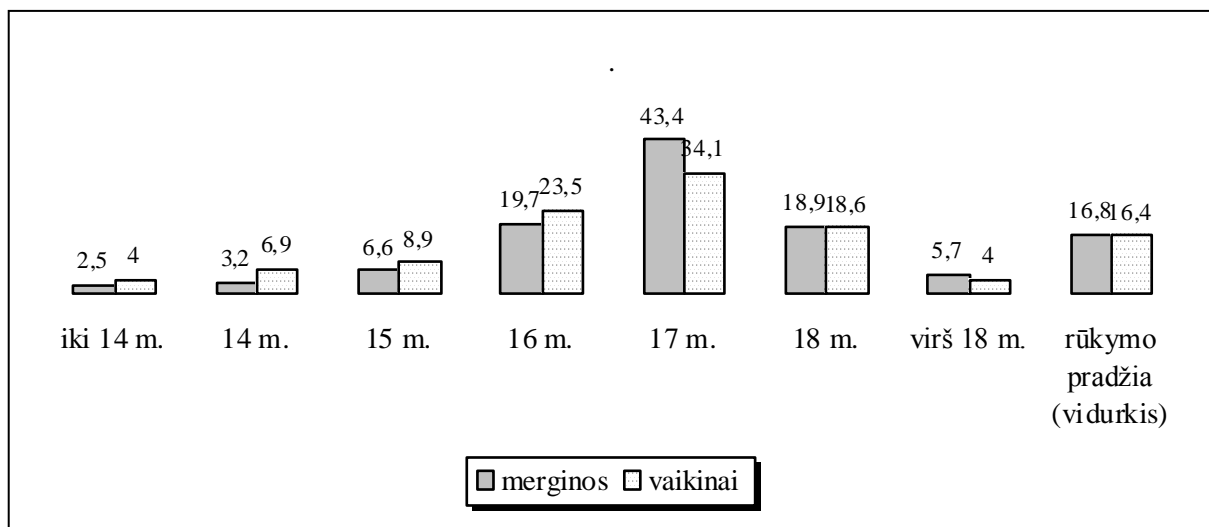
Teigiama, kad vaikinai pradeda anksti rūkyti pamėgdžiodami suaugusius, sutapatindami rūkymą su įsivaizduojamu savarankiškumu, jėga vyriškumu, o merginos siekdamos originalumo, norėdamos patikti vaikinams, iš koketiškumo¹³. Rūkymui įtakos turi dar vaikystėje ir paauglystėje įskiepytos elgesio normos, kadangi šie gyvenimo tarpsniai yra lemiami rūkymo įpročiui susiformuoti. Reguliariai rūkančiu laikomas asmuo, surūkantis bent vieną cigaretę per dieną; retkarčiais rūkančiu, – jei rūko ne kasdien.

Mūsų tyrime buvo analizuojamos šios rūkymo problemos: kokia dalis studentų rūko, kokio amžiaus pradėjo rūkyti, kokios priežastys paskatino rūkyti. Daugiau kaip pusė apklaustųjų studentų nerūko 62% (vaikinų 57.6% ir merginų 70.1%, $p < 0.05$). Kasdien (pastoviai) rūko kas dešimta mergina (9.3%) mergina ir trečdalis vaikinų (29,4%) vaikinų ($p < 0.001$). Likusi dalis studentų rūko nepastoviai. Rūkantys asmenys vidutiniškai per dieną surūko 7.6 cigaretes (atitinkamai 4.5 cigaretes merginos ir 8.6 – vaikinai, $p > 0.05$). Vadinasi, vaikinai rūko intensyviau. Du trečdaliai merginų surūko iki 5 cigarečių per dieną, kada

¹² Sakalauskiene G. V. *Lėtinių ligų rizikos veiksnių raida nuo vaikystės (Kauno m. Gyventojų kohortinis tyrimas)*. Dis. Med.m. dr. Laipsniui įgyti. KMU, Kaunas, 2006, 131.

¹³ Dičkutė, J.; Milašauskienė, Ž.; Klumbienė, J. Kauno medicinos universiteto studentų gyvenimo ypatumai ir rizikos veiksnių tarp jų paplitimas 1995-1997 metais. *Medicina*. 2000, 9(36): 957-963.

daugiau pusės rūkančių vaikinių surūko iki 10 cigarečių per dieną. Tiek merginos, tiek vaikinai vidutiniškai dažniausiai rūkyti pradėjo būdami 16.8 metų amžiaus. Merginos pradėjo rūkyti būdamos jaunesnio amžiaus, lyginant su vaikiniais Anksčiausiai pradėję rūkyti nurodė 12-tuosius gyvenimo metus, vėliausiai pradėję – 22-uosius gyvenimo metus. Iki 16-17 metų dažnėjo pradedančių rūkyti jaunuolių skaičius, o vėlesniais metais – šis skaičius mažėjo (1 paveikslas). Tai patvirtina taisyklę, kad ta dalis jaunimo, kuri pamėgino rūkyti paauglystėje, vėliau ir tampa pastoviais rūkoriais, o kurie atsilaiko šiam įpročiui tai ir lieka nerūkantys. Didesnė dalis apklaustų studentų nurodė, kad lemiamą jiems įtaką pradėti rūkyti turėjo draugai (61%, $p < 0.05$).

1 pav. Rūkančių studentų pasiskirstymas pagal tai kokio amžiaus būdami pradėjo rūkyti (proc.)

Jaudina toks nustatytas faktas: nerūkantys studentai vidutiniškai 1.7 val. kasdien priversti praleisti prirūkytoje aplinkoje (merginos 2.1 val., vaikinai 1.4 val., $p > 0.05$). Trečdalis nerūkančių merginų (31.5%) ir pusė vaikinių (49.5%) prirūkytoje patalpoje kasdien praleidžia valandą laiko, o 7.0% merginų ir 4.0% vaikinių nurodė, kad tai jie priversti daryti virš 5 val. kasdien. Manome, kad to priežastimi galėtų būti rūkantys bendrabučio kaimynai arba tėvai. Mūsų nustatyti rezultatai neprieštarauja ir kitų tyrėjų gautiems duomenims¹⁴.

Alkoholis – kenksmingas, jei jis vartojamas nesaikingai: geriamas dideliais kiekiais ir/arba reguliariai. Tiriamųjų studentų buvo klausama, kokius alkoholinius gėrimus ir kaip dažnai jie vartoja. Alkoholio vartojimo ypatybės studentų tarpe nagrinėtos atsižvelgiant į

¹⁴ Petrauskas, D. *Kauno universitetų studentų subjektyvios sveikatos, savijautos ir gyvenimos sąsajų vertinimas*. Dis.med.m.dr.laipsniui įgyti. KMU, Kaunas, 2004, 151.

alkoholio stiprumą (alus, vynas-šampanas ir stiprūs alkoholiniai gėrimai – degtinė, viskis). Nustatyta, kad alaus visai nevartoja tik 17 % studentų (25.2% merginų ir 12.4 % vaikinių, $p < 0.05$), Apytikriai tiek pat studentų (17.6%) visai nevartoja vyno bei šampano (10.1% merginų ir 22% vaikinių, $p < 0.001$), stipraus alkoholio (degtinės, viskio) iš vis nevartoja 38.4% studentų (55.6% merginų ir 28.8 % vaikinių, $p < 0.01$). Apibendrinant, galima konstatuoti, kad nepriklausomai nuo vartojamo alkoholio rūšies, tik kas trečia mergina ir kas penktas vaikinai yra visiškai abstinentai. Vaikinai statistiškai dažniau ir daugiau išgeria alaus ir stiprių alkoholinių gėrimų, kada merginos – vyno ir šampano.

Apklaustų studentų alkoholio vartojimo įpročiai suvestinė pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė. Duomenys apie studentų alkoholio vartojimo įpročius

Vartojamas alkoholis (pasirinktas atsakymo variantas)	Merginos (proc.)	Vaikinai (proc.)	Bendrai (proc.)
<i>Alų vartoja:</i>			
Kelis kartus per savaitę	6,1*	21,5	15,9
Keletą kartų per mėnesį	38,4	48,0	44,5
Rečiau kaip kas mėnesį	30,3*	18,1	22,6
Iš vis negeriu	25,2*	12,4	17,0
<i>Vyną (šampaną) vartoja:</i>			
Kelis kartus per savaitę	2,0	0,6	1,1
Keletą kartų per mėnesį	37,8*	22,6	27,9
Rečiau kaip kas mėnesį	51,1	54,8	53,3
Iš vis negeriu	10,1*	22,0	17,6
<i>Degtinę (viskį) vartoja:</i>			
Kelis kartus per savaitę	0,0	0,0	0,0
Keletą kartų per mėnesį	3,0*	17,7	10,5
Rečiau kaip kas mėnesį	41,4*	56,5	51,1
Iš vis negeriu	55,6*	28,8	38,4

* $p < 0.05$, tarp pasirinkusių šį atsakymo variantą merginų ir vaikinių.

Verta pažymėti, kad nei vienas iš mūsų anketuotų studentų nepasirinko vieno iš siūlomų atsakymo variantų – alkoholi vartoja “kasdien”. Statistiškai dažniau ir daugiau tarp vartojančių alkoholi sudarė vaikinai, kurie mėgsta alų ir stiprius alkoholinius gėrimus, kada merginos „pirmavo“ pagal vyno ir šampano vartojimą. Kokio alkoholio ir kiek studentai vidutiniškai išgeria, o taip pat, kokius maksimalius kiekius paprastai išgeriamo alkoholio nurodė studentai, suvestinė pateikta 2 lentelėje.

2 lentelė. Vidutinis ir maksimalus vienkartinis studentų alkoholio suvartojimo kiekis

Vartojamo alkoholio rūšis	Merginos išgeria:		Vaiknai išgeria:	
	Vidutiniškai	Maksimaliai	Vidutiniškai	Maksimaliai
Alus (butelių/bokalų skaičius)	1,4	5	2,5	10
Vynas/šampanas (gramais)	213,6	1000	206,1	1000
Deginė/viskis (gramais)	134,0	500	233,2	1000

Studentų sveikata priklauso nuo komplekso biologinių, socialinių ir higieninių veiksnių, todėl labai svarbu sukurti sveiką aplinką, suteikti pakankamai žinių apie sveikatą, laiku formuoti tinkamą požiūrį į sveiką gyvenimą. Neabejotina, kad studentų sveikatai svarbi aukštosios mokyklos oficialioji sveikatos ugdymo politika ir pastangos. Auklėjant, kryptingai ugdant asmenybę, reikia skatinti ir sąmoningai stiprinti sveikatą. Neabejotina, kad prie sveikos gyvenimo formavimo prisidės ir išsami mūsų atlikto tyrimo analizė, nes būtina kurti sveikatą palaikančią aplinką. Sveikatos problemos yra sprendžiamos kompleksiskai, jų negalima atskirti nuo kitų tikslų. Sveikatos stiprinimas padeda kurti geras, saugias, įdomias ir malonias gyvenimo ir darbo sąlygas. Būtina sistemingai įvertinti poveikį sveikatai greitai besikeičiančioje aplinkoje, tokioje kaip darbas, gamyba, urbanizacija, ir imtis veiklos, teigiamai veikiančios žmonių sveikatą. Sveikata stiprina ir palaiko žmonės savo kasdienio gyvenimo aplinkoje, kurioje jie mokosi, dirba, linksminasi ir myli. Sveikata sukuriama rūpinantis savimi ir kitais, sugebant apsispręsti ir valdyti savo gyvenimo aplinkybes, taip pat užtikrinant, kad ta visuomenė, kurioje žmogus gyvena, sukurtų sąlygas, leidžiančias visiems savo nariams siekti sveikatos. Savitarpio pagalba, vientisumas ir ekologija yra pamatiniai elementai kuriant sveikatos stiprinimo strategijas. Todėl visi tuo užsiimantys turi vadovautis principu, kad bet kurioje sveikatos stiprinimo veiklos planavimo, įgyvendinimo ir įvertinimo fazėje moterys ir vyrai turi tapti lygiateisiais partneriais.

IŠVADOS

Tyrimo duomenis rodo, kad daugiau kaip pusė apklaustųjų studentų nerūko. Kasdien (pastoviai) rūko kas dešimta mergina ir trečdalis vaikinių. Rūkantys asmenys vidutiniškai per dieną surūko 7.6 cigaretės. Nerūkantys studentai vidutiniškai 1.7 val. kasdien priversti praleisti prirūkytoje aplinkoje.

Tik kas trečia mergina ir kas penktas vaikinai yra visiškai abstinentai. Statistiškai dažniau ir daugiau tarp vartojančių alkoholį sudarė vaikinai, kurie mėgsta alų ir stiprius alkoholinius gėrimus, kada merginos „pirmavo“ pagal vyno ir šampano vartojimą.

Mūsų tyrimo rezultatai nesiskyrė nuo kitų šalies ir užsienio tyrėjų gautais duomenimis. Todėl galime daryti prielaidą, kad būsimieji policijos pareigūnai nesiskiria savo įpročių pasireiškimu, lyginant su kitų profesijų atstovais ir atspindi bendras žalingų įpročių tendencijas visuomenėje.

Manome, kad studentų gyvenimą galima keisti tik efektyviomis sveikatos informacijos savybėmis. Informacija turi būti paskleista ten, kur ji lengviausiai pasiekama, o jos turinys turi būti priimtinas to amžiaus ir išsilavinimo žmonių grupei, kuriai ši informacija skirta. Informaciją reikia periodiškai kartoti, kad sustiprėtų efektas. Informacijos turinys turi būti įtikinamas ir tiksliai pateiktas ir periodiškai atnaujinamas.

LITERATŪRA

1. Currie, C.; Hurrelmann, K.; Setterbotulte, W., et al. *Health and behavior among young people: a WHO cross-national study*. Copenhagen: World Health Organization, 2000.
2. Detels, R., McEwen, J., Beaglehole, R. & Tanaka, H. eds., 2004. *Oxford Textbook of Public Health. 4th ed.* Oxford: Oxford University Press.
3. Dičkutė, J.; Milašauskienė, Ž.; Klumbienė, J. Kauno medicinos universiteto studentų gyvenimo ypatumai ir rizikos veiksnių tarp jų paplitimas 1995-1997 metais. *Medicina*. 2000, 9(36): 957-963.
4. Edwards, R. The problem of tobacco smoking. *British Medical Journal*. 2004, 328: 217-219.
5. Kalėdienė, R.; Petrauskienė, J.; Rimpelė A. *Šiuolaikinio visuomenės sveikatos mokslo teorija ir praktika*. Kaunas: Šviesa, 1999.
6. *Ottava Charter for Health Promotion*, WHO, Geneva, 1986.
7. Paavola, M., Vartiainen, E., Haukkala, A. Smoking, alcohol use, and physical activity: a longitudinal study ranging from adolescence into adulthood. *Journal of Adolescent Health*. 2004, 930:238-244.
8. Petrauskas, D. *Kauno universitetų studentų subjektyvios sveikatos, savijautos ir gyvenimo sąsajų vertinimas*. Dis. med.m. dr. laipsniui įgyti. KMU, Kaunas, 2004,151.
9. Sakalausienė, G.V. *Lėtinių ligų rizikos veiksnių raida nuo vaikystės (Kauno m. gyventojų kohortinis tyrimas)*. Dis. med.m. dr. laipsniui įgyti. KMU, Kaunas, 2006,121.
10. Sveikata, 21. *Pagrindiniai PSO visuomenės sveikatos priežiūros principai Europos regione*. LR SAM. 2000.
11. Šveikauskas, V. *Sveikatos edukologija*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto leidykla, 2008.
12. Tones, K., & Tilford, S. *Health Education. Effectiveness, efficiency and equity*. Leeds Metropolitan University: Chapman and Hall, 1994.
13. Wilk van der EA, Jansen J. *Lifestyle-related risks: are trends in Europe converging?* Public Health 2005, 119:55-66.
14. World Health Organization. *The Bangkok Charter for Health Promotion in a Globalized World*. Geneva: WHO, 2005.

OFFICIALS TRAINING: STRENGTHENING HEALTH PROBLEMS

Antanas Janušauskas*
Mykolas Romeris University

Gediminas Aleksonis**
Mykolas Romeris University

Summary

Aim of Investigation: to investigate the main features of smoking and alcohol consumption of students, studying in Mykolas Romeris university. In the investigation 680 students – 360 girls and 320 boys, who entered the Faculty of Public Security in 2002 – 2008, participated. The analysis of the main features of negative influential factors for students' health was based on informants' answers to particular questions. The data of the investigation was analyzed according to statistical methods.

According to statistical data every thirdly of female and every fifth of male responded wasn't used alcoholic beverage. Males more often drink more beer and strong alcohol drinks, whereas females prefer wine and champagne. More than half of an informant does not smoke. Every tenth female and one third of males smokes daily (constantly). The rest part of informants smokes inconstantly. The average number of smoked cigarettes by smokers totals 7,6 cigarettes a day (4,5 cigarettes by females and 8,6 cigarettes by males).

Keywords: students, smoking, alcohol consumption habits.

Antanas Janušauskas*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: Edukologija, visuomenės sveikata.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical training, assoc. prof.. Research interests: educology, public health.

Gediminas Aleksonis**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros lektorius Mokslinių tyrimų kryptys: Edukologija, visuomenės sveikata.

Gediminas Aleksonis**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure, lecturer. Research interests: educology, public health.

PAREIGŪNŲ RENGIMAS: SOCIALINĖS – FINANSINĖS PARAMOS ASPEKTAS

Antanas Janušauskas¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 837 303 668
El. paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Kęstutis Darulis²

²*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 837 303647
El. paštas: darulis@mruni.eu*

Anotacija. Šis tyrimas atliktas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete 2009 – 2010 mokslo metais. Tyrime dalyvavo 156 studentai. Nustatyta, kad studijas fakultete renkasi jaunuoliai iš vidutinės ir žemesnės pajamas gaunančių šeimų. Didžiausią tėvų skiriamų finansinių lėšų dalį studentai skiria maistui. Fakultete skiriama socialinė parama studentams yra motyvuota ir tikslinga, kadangi ji dažniau buvo skiriama tiems studentams, kurie gauna mažesnę paramą iš tėvų. Visiems pageidaujantiems studentams skiriamos dotuojamos gyvenamos vietos fakulteto bendrabučiuose, skiriamos finansinės paskatos už gerą mokymąsi ir aktyvią visuomeninę veiklą, nebrangus dotuojamas maitinimasis fakulteto valgykloje, aprūpinama apranga. Tikėtina, kad svaresnės socialinės paramos skyrimas fakulteto studentams, paskatina dalį jaunuolių mokyti fakultete.

Pagrindinės sąvokos: studentai, socialinė parama.

ĮVADAS

Socialinė parama – tai socialinės, ekonominės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas žmonėms, kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių priežasčių yra nepakankamos¹. Socialinės apsaugos terminų žodyne nurodoma, kad socialinė parama – tai pagalba, teikiama pinigais arba natūra asmenims, kurie neturi išteklių būtiniams poreikiams patenkinti. Tam tikslui šeimoms ir vaikams mokamos socialinės išmokos, teikiamos socialinės paslaugos, garantijos ir lengvatos. Nurodoma, jog pagrindinė socialinės paramos sistemos nuostata yra ta, kad socialinė parama negali žmogui užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo – ji tik padeda jam išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Kartu laikomasi socialinio solidarumo principo, pagal kurį valstybė įsipareigoja rūpintis kiekvienu žmogumi, kuris dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti. Be to, socialinė parama nėra suvokiama vien tik kaip valstybinių

¹ Tartilas, J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2005.

institucijų funkcija, bet apjungia žymiai platesnį sektorių: visuomenę, bendruomenę, šeimą, gimines, kaimynus, draugus ir kt.² Socialinės paramos mastai priklauso nuo valstybės ir visuomenės ekonominio pajėgumo bei vyraujančios socialinio teisingumo sampratos. Socialinė parama šeimai yra reglamentuojama keliais svarbiais dokumentais. Vienas jų – Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu 1994-05-09 Nr. 360 patvirtinta Socialinės paramos koncepcija³, kuri apibrėžia socialinės paramos sampratą, jos teikimo principus, būdus, sąlygas, organizavimą ir valdymą. Naujausias dokumentas, nustatantis valstybės teikiamos piniginės socialinės paramos dydį, teikimo sąlygas, gavėjų teises ir pareigas, finansavimo šaltinius, yra Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas, patvirtintas 2003 m. Vienas pagrindinių piniginės socialinės paramos šeimai tikslų – padėti tenkinti būtiniausius poreikius žmonėms, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra ribotas.

Atvira pasaulyje vyksta globalizacijos procesai, todėl prioritetas – kad būtų kuo daugiau išsimokslinusių žmonių, suprantančių mokslą ir sugebančių juo naudotis. Iš to plauks ir visa kita – žmonės patys ims kurti tai, ko jiems labiausiai reikia, formuos ir prioritetus⁴. Individo žinios yra viena iš svarbiausių žmogiškojo kapitalo sudėtinių dalių. Būtent žinių kaupimo principu yra didinama žmogiškojo kapitalo vertė bei užtikrinama kokybė⁵. Žmogaus sugebėjimus, gabumus, žinias ir įgūdžius reikėtų pripažinti ypatinga kapitalo forma⁶, nes jie:

- yra neatskiriamas asmeninis kiekvieno individo turtas,
- užtikrina savo savininkui didesnes pajamas ateityje,
- reikalauja savo formavimui ženklų visuomenės išlaidų,
- kaupiasi ir juos galima laikyti tam tikromis atsargomis.

Aukštojo išsilavinimo siekia vis daugiau jaunimo, studijų programos ir priemonės joms įgyvendinti tampa vis sudėtingesnės. Vis daugiau lėšų reikia teikiamo išsimokslinimo ir specialistų rengimo kokybei užtikrinti. Ir nors tradiciškai vien valstybės lėšomis finansuojamą aukštąjį mokslą išsaugoti vis sunkiau, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultete siekiama sudaryti sąlygas įgyti aukštąjį išsilavinimą visiems to pageidaujantiems

² Žalimienė, L. *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU, 2003.

³ Socialinės paramos koncepcija. *Valstybės žinios*. 1994. Nr.36-653.

⁴ Milevičienė, D. Socialinės politikos formavimo ribos. *Socialinis darbas*. 2003, 1 (3): 81-86.

⁵ Daugeliienė, R. Neapibrėžtos žinios kaip žmogiškojo kapitalo komponentas. *Ekonomika ir vadyba: tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga*. Kaunas: Technologija, 2002.

⁶ Guogis A. Apie Lietuvos socialinės politikos modelį ir jam įtakos turinčius veiksnius. *Socialinis darbas*. 2003, 2 (4): 5-14.

asmenims, kad ir kokia būtų jų socialinė padėtis ar asmeniniai finansiniai ištekliai. Mykolo Romerio universitetas puoselėja autonomiją, kuri leidžia savarankiškai formuoti studijų turinį, mokslo tyrimų kryptis, taikant šiuolaikiškos vadybos principus keisti ir tobulinti savo veiklą, atsižvelgiant į šiuolaikinės Europos aukštojo mokslo plėtros tendencijas ir darbo rinkos poreikius. Universiteto vadovybės priimti nutarimai trumpinti studijų laiką, turi tiesioginę įtaką lėšų taupymui, santuokų ir vaikų gimdymo paankstinimui, nes padidėjęs mokymosi metų skaičius buvo padidinęs visišką arba dalinę jaunuolių materialinę priklausomybę nuo tėvų (orientacinės šeimos). Kiekvieną semestrą pastoviai svarstomi studentų prašymai atleisti nuo mokesčio už gyvenimą bendrabutyje, mažinti juos, atsižvelgiant į nustatytus kriterijus. Mokesčių mažinimas, pašalpų ir kitos socialinės paramos skyrimas – tai rimta parama mažas pajamas turintiems studentams.

Tyrimo aktualumas. Darbo rinkos pokyčiai reikalauja, kad vis daugiau visuomenės narių turėtų kuo geresnį išsilavinimą. Aukštasis mokslas jau nebėra išrinktųjų privilegija, jis tampa visuotiniu reiškiniu. Todėl nuolat auga studijuojančiųjų aukštosiose mokyklose skaičius. Lietuvos, kaip ir visos ES, ateitis priklauso žinių visuomenei ir aukštosioms technologijoms. Švietimas ir specialistų rengimas ypatingai svarbus ekonomikos plėtrai, visuomenės atsinaujinimui bei asmeniniam tobulėjimui. Tik investavimas į žinias, ateities kvalifikuotą darbo jėgą, t.y. į žmogiškąjį kapitalą, užtikrina šalies konkurencingumą, sugebėjimą kurti ir ateityje išlaikyti darbo vietas. Žmogiškasis kapitalas kaupiamas įgūdžių ir sugebėjimų forma, o švietimas atlieka pagrindinę funkciją formuojant žmogiškąjį kapitalą. Toje raidoje lemiamas vaidmuo tenka valstybinėms aukštojo mokslo institucijoms – universitetams ir kolegijoms. Aukštojo mokslo institucijos kaip tik ir geba ugdyti išsimokslinusių, išsilavinusių, turtingą žinių visuomenę, kelti tautos intelektualinį ir kūrybinį potencialą, erudiciją ir šitaip stimuliuoti valstybės ekonominę, socialinę pažangą⁷. Plačiaja prasme aukštasis mokslas yra švietimo sistemos dalis. Todėl šiame technologijų amžiuje svarbiausias uždavinys – išugdyti išsilavinusį žmogų. Aukštasis išsilavinimas yra neabejotinai naudingas visuomenei, kai jis naudingas individui (ir tam, kuris pats moka už moka už studijas, ir tam, už kurio studijas sumoka valstybė). Kuriama bendra Europos šalių aukštojo mokslo erdvė. Išlaidos švietimui ir mokslui yra prasminga ilgalaikė investicija siekiant formuoti išsilavinusią visuomenę. Išsimokslinimas yra turtas, kuriam įgyti investuoja ne tik žmogus ar jo šeima, bet ir valstybė, finansuodama nemažą šių išlaidų dalį.

⁷ Leonavičius, V (sud.) *Sociologija*. Kaunas: VDU, 2003.

Reikia pastebėti, kad pastaruoju metu labai daug kalbama apie žinių visuomenę, žinių ekonomiką. Vyksta intensyvios diskusijos ir apie aukštojo mokslo finansavimo metodus ir šaltinius. Todėl klausimai kokią finansinę paramą studentams teikia valstybė bei kokie yra finansavimo šaltiniai siekiant įgyvendinti Lisabonoje užsibrėžto tikslo, šiandien yra aktualūs. Šis tyrimas atliktas siekiant parodyti valstybės paramą studentams formuojant žmogiškąjį kapitalą.

Kaip nurodo L. Rupšienė⁸, žemas šeimos ekonominis statusas yra viena iš žemos mokymosi motyvacijos priežasčių. Tai tokia šeimos padėtis, kai šeimos nariai turi mažai pajamų, vargsta ir netgi skursta materialine prasme. Dėl jo ne tik sumažėja šeimos pajamos, bet ir nuvertinamas žmogaus profesinis pasirengimas, komplikuojasi žmogaus asmeninis gyvenimas, sumažėja visuomeninis aktyvumas. Šeimos biudžeto sumažėjimas pirmiausia paliečia joje augančius vaikus. Su tuo susijęs jų poreikių netenkinimas daro neigiama įtaką jų asmenybei visam gyvenimui. Vienas pagrindinių piniginės socialinės paramos šeimai tikslų – padėti tenkinti būtiniausius poreikius žmonėms, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra ribotas.

Susiklosčiusi sunki socialinė – ekonominė situacija šalyje nesudaro tinkamų sąlygų šeimai vystytis ir funkcionuoti: gyvenimas priverstė žmones nesituokti, emigruoti, norint užtikrinti pragyvenimą, atsisakyti "įprasto gyvenimo".

Vien teoriniais apmąstymais veiksmingos švietimo politikos nesuformuosi. Kasdienį individo gyvenimą veikia socialinis, kultūrinis kontekstas, į kurį švietimo politika turi atsižvelgti. Švietimo politikos tikslai turi būti siejami su šalies ekonominiais, socialiniais siekiais. Todėl politiką būtina planuoti atsižvelgiant į siekius ir pokyčius. Švietimas mūsų gyvenimo nepakeis, jei nesikeis kiti socialiniai veiksniai. Jis negali nei aplenkti, nei vilktis iš paskos. Taip yra dėl to, kad daugelis švietimą lemiančių veiksnių egzistuoja ne švietimo sistemoje: švietimo politiką stipriai veikia ekonominė šalies padėtis; švietimo politika dažnai formuojama siekiant sumažinti kaštus ir padidinti ugdymo įstaigų našumą; ekonomikos ir švietimo plėtra yra glaudžiai tarpusavyje susijusios; švietimo politikų mąstyseną veikia ekonomikos koncepcijos ir metaforos.

Mokslinis naujumas. Mokslinėje literatūroje kol kas nėra išsamesnių studijų, analizuojančių socialinės aplinkos veiksnių įtaką jaunuolių studijų procesui, ar nusakančius šių veiksnių įtaką profesijos pasirinkimui. Iki šiol tyrinėtojai daugiau dėmesio skyrė jaunuolių

⁸ Rupšienė, L. Šeimos mikroklimatas kaip moksleivių motyvacijos veiksnys. *Pedagogika*. 2002, 57:147-154.

sergamumo, gyvensenos tyrimams, o ne socialinės aplinkos bei būtinos socialinės paramos tyrinėjimams. Fragmentiškai šią temą jau yra nagrinėję K.Darulis, A.Janušauskas⁹. Daugiau išsamesnių mokslinių publikacijų šio tyrimo autoriai neaptiko. Todėl manome, kad ši tema ir aktuali ir dar nėra visapusiškai išanalizuota. Mūsų atlikta valstybės finansinės paramos studijuojantiems Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete analizė leidžia įvertinti įvairiomis formomis teikiamą paramą studentams, atlikti palyginamąją studentų socialinės padėties analizę.

Darbo objektas – finansinė parama studentams Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete.

Darbo tikslas – išanalizuoti valstybės teikiamą paramą Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentams.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti fakulteto studentų socialinę kilmę ir socialinės padėties ypatybes.
- Nustatyti fakulteto studentams teikiamos socialinės paramos turinį, prieinamumą ir galimą įtaką pasirenkant studijas Viešojo saugumo fakultete.

Darbo metodologija. Mokslinės literatūros ir įstatymų analizei atlikti taikyti lyginamasis analitinis ir turinio analizės metodai. Tyrimo metu buvo naudojami ir šie tyrimo metodai: aprašomasis, statistinės analizės ir apibendrinimo. Aprašomasis metodas taikytas analizuojant tyrimo rezultatus, darant išvadas ir pateikiant pasiūlymus. Atliekant tyrimą taikytas anketinės apklausos metodas. Kiekvienai studentų grupei prieš tyrimą buvo paaiškintas tyrimo tikslas, anketos pildymo metodika, pabrėžtas apklausos slaptumas, anonimiškumas. Apklausos anketoje buvo prašoma pateikti žinias apie studento šeimos (tėvų) finansinę padėtį, studentui skiriamos paramos pobūdį ir panašiai, o taip pat apie fakultete gautą socialinę – finansinę paramą. Papildoma informacija apie studentams mūsų fakultete suteiktą socialinę-finansinę paramą buvo renkama ir tikslinama universiteto finansų skyriuje. Statistinė analizė atlikta bazių valdymo sistema „Microsoft Access 7.0 for Windows“. Stjudento *t* kriterijus taikytas hipotezei apie vidutinių reikšmių lygybę tikrinti. Statistiškai patikimomis buvo vertinamos $p < 0,05$ reikšmės.

Tiriamieji. Iš viso apklausti 156 respondentai – 72 merginos ir 84 vaikinai, t. y. 83,4 proc. visų 2009 m. į pirmą Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetą įstojusiu studentų.

⁹ Janušauskas, A.; Darulis, K. Socialiniai studijų proceso aspektai. *E-Education: science, study and business: conference proceedings*. Kaunas: Technologija, 2010: 90-94.

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Visuomenė vis labiau skaidosi į grupes, kurios skiriasi savo pajamomis, gyvenimo sąlygomis. Galimai didesnės rizikos grupėms priklauso asmenys, turintys mažesnes pajamas, ribotą išsilavinimą; šeimos, kuriose yra tik vienas iš tėvų; vieniši, pagyvenę ar nedarbingi žmonės; ilgam tapę bedarbiais arba neturintys nuolatinio užsiėmimo asmenys, bei žmonės, veikiami streso ir kitų darbo aplinkos kenksmingų veiksnių. Galimi realūs jaunuolių profesinio pasirinkimo skirtumai, priklausomai nuo socialinės aplinkos, skirtingose populiacijos dalyse. Socialinės aplinkos ypatybių bei veiksnių, nulėmusių apsisprendimų pasirinkti būsimojo pareigūno profesiją, analizė padeda visapusiškai įvertinti studentą kaip asmenį ir kaip būsimą pareigūną. Neabejotinai svarbu žinoti, kokioje socialinėje aplinkoje jis augo, kokios charakterio savybės formavosi, nes tai turi įtakos ne tik visuomenės etnokultūriniam, socialiniam, ekonominiam ir moksliniam pažangos lygiui, bet ir individualiai sprendžiant galimą būsimojo pareigūno tarnybos profilį¹⁰.

Atkreipiamas dėmesys į tai, kad kiekvienas Lietuvos pilietis pagal savo sugebėjimus turi teisę pasirinkti aukštąją mokyklą, o jaunuoliams socialines teises turėtų garantuoti ir jas apsaugoti valstybė, be abejo, drauge su aukštąja mokykla. Lietuvos studentų sąjungos nariai pageidauja, kad valstybė užtikrintų kiekvienam studentui teisę į socialinį aprūpinimą, į tinkamą gyvenamąją vietą, į visuomeninio transporto nuolaidas, į darbą po paskaitų, įvairių formų materialinę paramą¹¹.

Dėl straipsnio apimties nėra galimybės pateikti visų tyrimo rezultatų. Apsiribosime pristatymu tik tų, kurie labiausiai išryškina nagrinėjamą problemą.

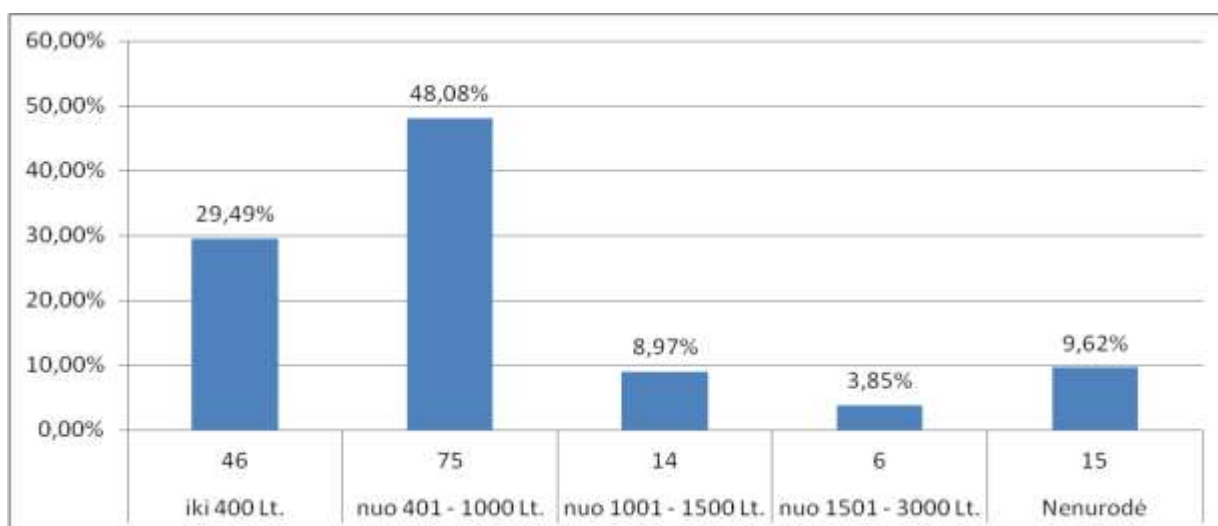
Išanalizavę fakulteto studentų priėmimo komisijos duomenis, konstatavome, kad 106 studentai (67,95 proc., $p < 0,05$) moka už studijas ir 50 studentų (32,05 proc.) yra įstoję į valstybės finansuojamas vietas. Akcentuotina, kad studentų priėmimo komisijos duomenimis, mūsų fakultete valstybės finansuojamuose vietose pageidavo studijuoti 138 studentai, tačiau pasiūlymo studijuoti imokant už studijas – atsisakė motyvuojant finansinių lėšų stygiumi. Darytina prielaida, kad abiturientai, dėl prastos jų šeimos finansinės padėties negali studijuoti jiems patinkančiose studijų programose. Verta pažymėti, kad Mykolo Romerio universiteto senato 2009 m. rugsėjo 9 dienos Nr.1SN-7 nutarimu patvirtinta vienerių metų studijų kaina mūsų fakultete yra 4500 Lt., t.y. nesiekia vidutinės studijų kainos Lietuvos aukštosiose

¹⁰ Bajoriūnas, Z. *Šeimos edukologija ir terapija*. Vilnius, 2002.

¹¹ Jančaitytė, R. Šeimai palankios politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir glimybės. *Socialinis darbas*. 2006, 5(1): 30-37.

mokyklose. Akcentuotina, kad universiteto vadovybė atsižvelgė į nūdienos realijas ir žymiai sumažino ŠMM ministerijos nustatytą 11500 Lt. mokestį už Teisės ir policijos veiklos bei Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programas mūsų fakultete. Neproporcingai didelis mokestis paliktas tik pasirinkusiems Policijos veiklos studijų programą.

Šeimų materialinę – finansinę padėtį apsprendžia visa eilė faktorių. Tai ir šeimos narių amžius, sveikatos stovis (invalidumas), išsilavinimas, išlaikytinių skaičius, gyvenamoji vieta, užimtumas (užimamos pareigos) ir panašiai¹². Mes analizavome ne vieną gyventojų apklausos anketą, naudojamą ekonominės, socialinės ir finansinės jų padėties įvertinimui, tačiau savo tyrime jaunuolio ir jo šeimos materialinę – finansinę padėtį apsisprendėme vertinti pagal pajamas tenkančias vienam šeimos nariui. Todėl, apklausiant tiriamąjį kontingentą, buvo klausiama „Kokios šeimos pajamos tenka vienam šeimos nariui (Lt. per mėnesį)? Kadangi nei vienas tiriamasis jaunuolis nebuvo sukūręs savo šeimos, sąvoka “šeima” suprantama kaip studento ir jo tėvų šeima. Apklausos rezultatai rodo, kad net trečdalis studentų šeimos pajamos nesiekia 400 Lt vienam asmeniui per mėnesį, apie 10 proc. studentų nurodė, kad jų šeimos pajamos viršija 1000 Lt vienam asmeniui per mėnesį (1 pav.). Nustatėme, kad vienam studento šeimos nariui statistiškai vidutiniškai tenka 717 Lt. per mėnesį. Duomenys rodo, kad studijas mūsų fakultete pasirenko jaunuoliai iš mažiau pasiturinčių šeimų, nes vienam šeimos nariui per mėnesį tenkančios finansinės pajamos mažesnės už minimalią algą ir artėja prie skurdo ribos.

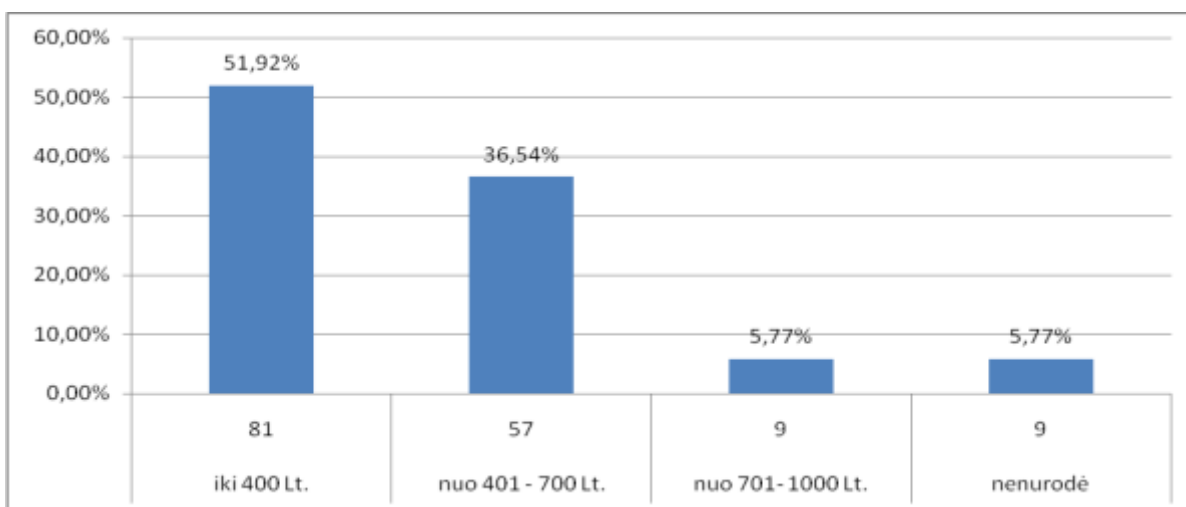

1 pav. Pajamos, tenkančios vienam šeimos nariui (Lt. per mėnesį), proc.

¹² Janušauskas, A.; Vitkauskas, K. Kauno policijos fakulteto studentų socialinė charakteristika. *Socialinis darbas*. 2002, 1 (1): 132-137.

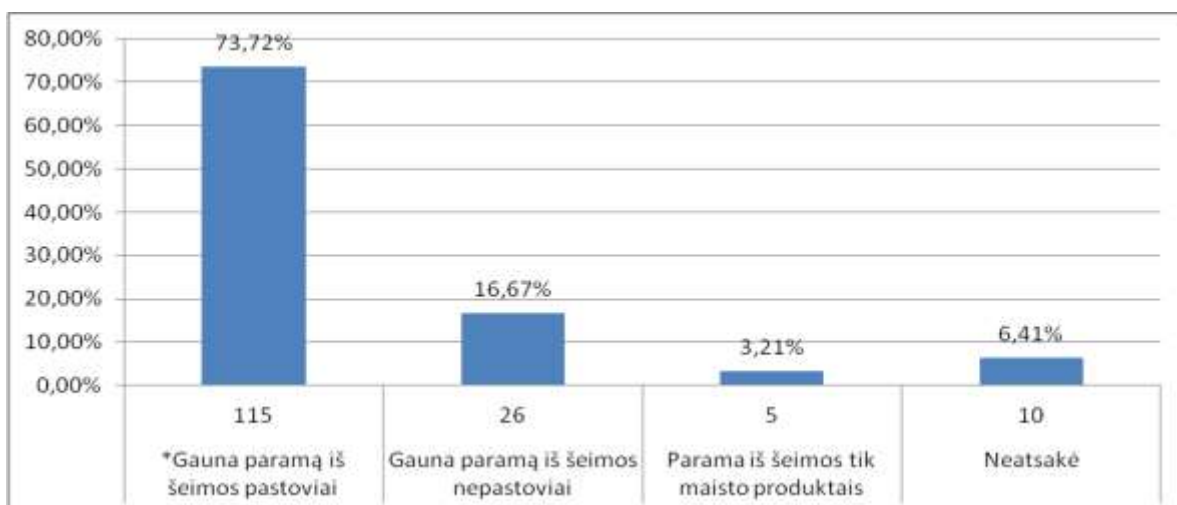
* $p < 0,05$, lyginant gaunančius nuo 401 iki 1000 Lt per mėnesį su pasirinkusiais kitą teiginį.

Pasidomėjome, kokią finansinę paramą studentai gauna iš tėvų per mėnesį. Analizuodami atsakymą į klausimą „Kiek litų per mėnesį gaunate iš tėvų“, nustatėme, kad daugiau kaip pusė mūsų studentų iš tėvų kas mėnesį gauna iki 400 Lt. ir tik pavieniai studentai gauna virš 700 Lt per mėnesį (2 pav.). Nustatėme, kad vidutiniškai per mėnesį studentui tėvai skiria 395 Lt.

2 pav. Finansinė šeimos parama studentui (Lt per mėnesį), proc.

Išsamesnė finansinės šeimos paramos studentui analizė parodė, kad didžioji dalis jaunuolių gauna pastovią paramą iš šeimos ($p < 0,05$), beveik 17 proc. gauna nepastoviai ir 3 proc. gauna tik maisto produktais (3 pav.).

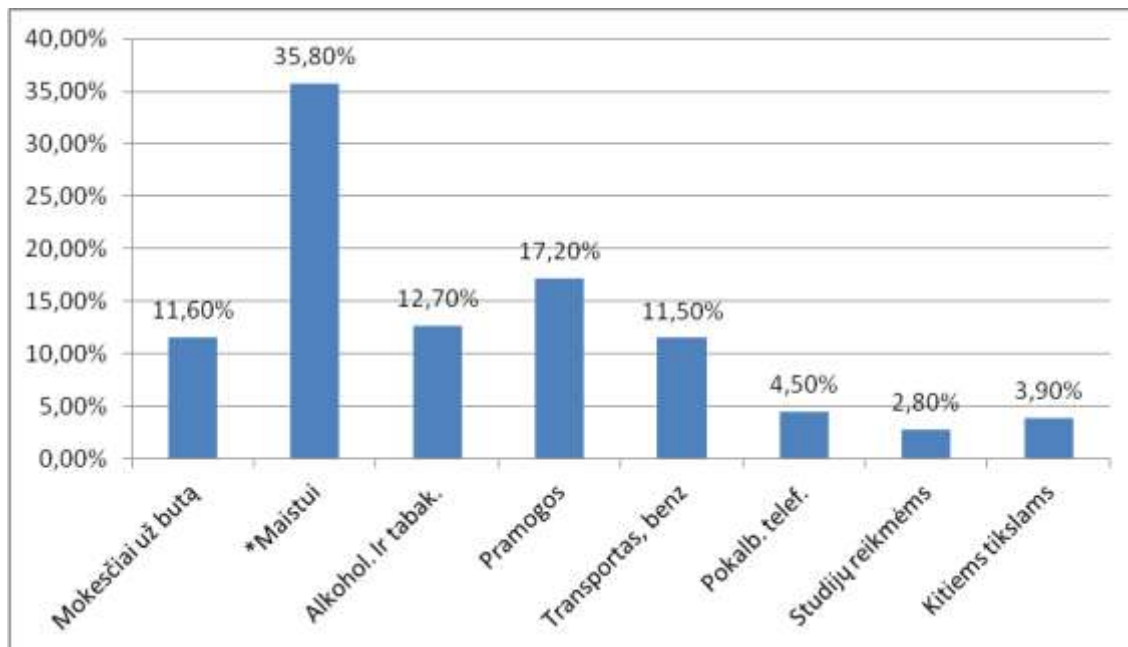

3 pav. Studentui skiriamos šeimos paramos specifiškumas

* $p < 0,05$, lyginant gaunančius pastovią pagalbą studentus su pasirinkusiais kitą teiginį.

Tyrimo metu gautus duomenis palyginome su Demokratinės politikos instituto (DPI) užsakytu tyrimų kompanijos „Macroscope“¹³ 2010 gegužės 17 dieną atliktu studentų tyrimu, kuris parodė, kad 41 proc. Lietuvos universitetų studentų mėnesio pajamas nesiekia 400 lt. o tėvų pilnai išlaikomų studentų per kelis metus padaugėjo nuo 71 iki 79 proc. Galime teigti, kad mūsų atliktos studentų apklausos rezultatai atitinka Demokratinės politikos instituto atliktą tyrimo rezultatus.

Tyrimo metu pasidomėjome pagrindinėmis studentų išlaidomis. Gauti rezultatai rodo, kad didžioji dalis išlaidų, sudaro išlaidos maistui (4 pav.)

4 pav. Pagrindinės studentų išlaidos

* $p < 0,05$, lyginant „išlaidos maistui“ studentus su pasirinkusiais kitą teiginį.

Palyginus su ankstesnėmis fakultete atliktomis apklausomis (2003 ir 2008 metais), galime konstatuoti, kad pastoviai didėja studentų išlaidos mokesčiams už nuomojamą butą ir transportui, bei lėšos skirtos alkoholiui ir tabakui, o mažėja išlaidos pokalbiams telefonu ir lėšos skiriamos studijų reikmėms.

Siekiant išryškinti studentų oraus pragyvenimo galimybes, jiems pateikėme pasirinkti kelis teiginius apie jų pačių finansinę padėtį: pajamų pakanka gyventi pasiturinčiai; dažnai turiu atliekamų pinigų; pajamų pakanka tik kasdieniams poreikiams; pajamų pakanka tik

¹³ UAB Macroscope tyrimai. *Socialiniai ir rinkos tyrimai internetu*. www.tyrimai-internetu.lt.

maistui; nesuduriu galo su galu. Daugiau kaip pusė (56,41 proc.) studentų pasirinko teiginį „pajamų pakanka tik kasdieniams poreikiams“. „Dažnai turiu atliekamų pinigų“ pasirinko 19,87 proc., „pajamų pakanka gyventi pasiturinčiai“, pasirinko 9,62 proc., „pajamų pakanka tik maistui“ pasirinko 10,9 proc., „nesuduriu galo su galu“ – 3,20 proc. studentų.

Mūsų atlikto tyrimo duomenis palyginome su Vilniaus pedagoginio universiteto socialinės komunikacijos instituto socialinės pedagogikos katedros magistrantės Linos Šukienės¹⁴ atliktu tyrimu apie pinigines socialinės paramos teikimo veiksmingumą. Magistrantė tyrimo metu apklausė 150 respondentų atsitiktinės atrankos būdu, kurie tyrimo atlikimo metu apsilankė socialinės paramos skyriuje. Tyrimo autorė nustatė, kad štai tokį gaunamos socialinės paramos pasiskirstymą (žr. lentelė)

1 lentelė. Gaunamos socialinės paramos pasiskirstymas

Vartojimo krepšelio struktūra Būtiniausių vartojimo reikmenų krepšelis	Respondentai, proc.
Maistas, drabužiai, būstas, sveikatos paslaugos, švietimo paslaugos	18,7
Maistas, drabužiai, būstas, sveikatos paslaugos	22,4
Maistas, drabužiai, būstas, sveikatos paslaugos, švietimo paslaugos, namų apyvokos daiktai	15,3
Maistas, drabužiai, sveikatos paslaugos	13,6
Maistas, drabužiai	4,5
Maistas, būstas	3,5
Maistas, sveikatos paslaugos	4,3
Maistas, drabužiai, švietimo paslaugos	6,2
Maistas, drabužiai, būstas, sveikatos paslaugos, švietimo paslaugos, namų	8,8
Kita	2,7

Iš lentelės duomenų matyti, kad didžiausia dalis – 22,4 proc. apklaustųjų sudarė tokį būtiniausių vartojimo reikmenų krepšelį: maisto produktai, drabužiai, būstas, sveikatos paslaugos.

Manome, kad socialinis palaikymas yra fizinis ir emocinis komfortas, kuris suteikiamas šeimos narių, draugų, dėstytojų ir kitų svarbių asmenų. Tai gali būti apibrėžta, kaip jausmas ir žinojimas, kad žmogus priklauso jį palaikančių žmonių grupei, kas savo ruožtu padeda asmeniui geriau jaustis ir geriau galvoti apie save. Studentams reikšmingiausias paramos šaltinis yra tėvai, kurie dažniau nei kiti išklauso, stengiasi suprasti, duoda patarimus t.y. teikia instrumentinį, emocinį ir informacinį palaikymą. Efektyvus asmeniui artimų žmonių teikiamas socialinis palaikymas teigiamai veikia asmens savijautą, o žinojimas, kad bet kada prireikus turėsi kur kreiptis ir gausi pagalbą sušvelnina stresinių situacijų neigiamą poveikį.

¹⁴ Šukienė, L. *Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms teikimo veiksmingumas*. Magistro darbas. Vilnius, 2006.

Lietuvos politikai pastoviai akcentuoja šeimos svarbą visuomenės gyvenimui, o paramos šeimai sistemą bandoma priderinti prie aktualesnių šiuolaikinės Lietuvos šeimų problemų. Rinkos ekonomikos sąlygomis, visuomenė skaidosi į grupes, kurios skiriasi savo pajamomis, gyvenimo sąlygomis. Aukštoji mokykla yra rinkos dalyvė, kuri teikdama kokybiškas paslaugas, suteikia jaunam žmogui galimybę siekti tapti geru savo srities specialistu. Deja, valstybės finansinė padėtis kol kas neleidžia visiems studentams pasinaudoti Lietuvos Respublikos konstitucijos 41 straipsniu, kuriame sakoma, kad gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas [LR konstitucija]. Mūsų tyrimas akivaizdžiai rodo socialinės paramos būtinumą akademiniam jaunimui siekiant aukštesnio išsilavinimo. Manome, kad pilnavertės socialinės paramos apimtys gali lemti ekonominės valstybės galimybes, paramos organizavimo gebėjimai bei visuomenės požiūris į šios paramos veiksmingumą ir prieinamumą.

FAKULTETO SKIRIAMA SOCIALINĖ PARAMA

Socialinės paramos sąvoka yra labai plati, kadangi ji apima daugybę materialinių ir buitinių faktorių¹⁵. Tai ir dotuojamos gyvenamosios vietos bendrabutyje skyrimas, socialinių stipendijų ir pašalpų skyrimas ir panašiai. Mes pabandėme analizuoti fakultete teikiamas pagrindines socialinės paramos rūšis. Socialinės paramos analizė parodė, kad mokslo metų bėgyje studentams buvo suteikta arba jie pasinaudojo šia socialine parama:

- 65,38 proc. studentų skirta vieta dotuojamame bendrabutyje;
- 6 studentams skirtos socialinės stipendijos po 390 Lt;
- 16 studentų skirtos skatinamosios stipendijos po 195 Lt;
- 2 studentams skirtos padidintos stipendijos po 234 Lt;
- 50 visiškai valstybės finansuojamų studentų gavo pašalpas po 200 Lt;
- 3 studentai atleisti nuo įmokos už gyvenimą bendrabutyje;
- 4 studentams sumažintas mokestis už gyvenimą bendrabutyje iki 90 proc. kainos;

Atkreipiame dėmesį, kad mokestis už gyvenimą bendrabutyje yra vienas žemiausių tarp Respublikos aukštųjų mokyklų (studentai per mėnesį moka tik 60 Lt) ir gyvenamuoju plotu aprūpinami visi to pageidaujantys studentai. Tai pilnai atitinka fakulteto nuostatą suteikti teisę gyventi bendrabutyje kiekvienam to pageidaujančiam studentui, kas, be jokios abejonės, yra

¹⁵ Stankevičienė, L.O. *Lietuvos moksleivių savijautos ir gyvenenos demografiniai bei socialiniai veiksniai*. Daktaro dis. Kaunas: KMU, 2003.

ženkli socialinė parama studentui. Kiekviename mūsų fakulteto bendrabutyje yra tvarkingai įrengtos prausyklos, tualetai, dušai, taip pat ir elektrinių plytelių kaitvietės.

Fakultete teikiama ir kita labai svarbi socialinė parama visiems studentams, tai aprūpinimas apranga ir apavu, bei fakulteto valgyklos dotacija.

Džiugu, kad studentai savo atsiliepimuose nurodo ir tokias socialinės paramos formas, kaip „konsultavausi konkrečių problemų sprendimui“, „nuoširdžiai pasitariau, pabendrau“.

Aptariant klausimus susijusius su studijų kokybe, studentai atsakydami į klausimą „Ar Jus tenkina studijų kokybė fakultete“ – 95,83 proc. atsakė „Taip“ ir tik 1 studentas parašė „Ne“. Palyginimui pateikiame skaičius iš Demokratinės politikos instituto ir tyrimų kompanijos „Macroscope“ atlikto studentų požiūrio tyrimo, kuriame sakoma, jog savo studijomis esantys patenkinti 55 proc. universitetuose besimokančių studentų.

Atsakydami į klausimą „ Ar būdamas abiturientu vėl rinktumėtės tą pačią specialybę“ 141 Viešojo saugumo fakulteto pirmakursis (90,38 proc.) teigė, kad pasirinktų tą pačią studijų programą.

2010 metų spalio 26 dieną neeiliniame Seimo posėdyje Nr. 260 priimtas „Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo“ įstatymas, kuriame sakoma – „Universiteto Viešojo saugumo fakulteto dieninių studijų, kuriose rengiami vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, programų studentų gyvybė ir sveikata privalomai draudžiama valstybės biudžeto lėšomis nuo nelaimingų atsitikimų viešosios tvarkos palaikymo bei praktikos vidaus reikalų statutinėse įstaigose metu, taip pat tarnybinių ir specialaus rengimo užsiėmimų metu Vidaus tarnybos statute nustatytais dydžiais ir tvarka. Šiems studentams mokamos įstatymais ir Vyriausybės nutarimais nustatytos stipendijos ir jie nemokamai aprūpinami uniforma.“ Manome, kad šios priemonės padės išvengti galimos socialinės atskirties tarp studentų, nes socialinė atskirtis – nesavanoriškas nutolimas nuo visuomenės vertybių. Šiuo atveju socialinė atskirtis formuojasi palengva, dėl nuolatinio ir ilgalaikio materialinio nepritekliaus asmenims prarandant lygias galimybes tinkamai dalyvauti visuomenės gyvenime. Prie tokių besiformuojančių socialinės atskirties grupių Lietuvoje galime priskirti dabartiniu metu sparčiai plintanti probleminių šeimų socialinį sluoksnį, kai kurių vietovių (dažnai kaimo) gyventojus, ilgą laiką neturinčius darbo bedarbius. Žmonės savus ir kitus apibūdina kaip specifinę klasę arba kaip socialinį sluoksnį, kuri sudaro šeimos ir individai, užimantys vienoda ranga kuriuo nors požiūriu – pajamų, turto, valdžios ar prestižo. Visuomenės sluoksnius jau seniai tyrinėja sociologai, nes šis reiškinys aptinkamas visose gyvenimo srityse. Visuomenėje užimamas sluoksnis lemia individo galimybes įsigyti

išsilavinimą ir pasiekti socialinį statusą. (A. Juodaitytė, 1996, 168) Visuomenės sluoksnių gyvenimo būdas ir vertybės skiriasi ne tik dėl jų skirtingų pajamų ir išsilavinimo, bet ir dėl socializacijos šeimose ir kitose institucijose. Vaikai iš savo tėvų paveldi socialinę padėtį ir mokosi iš jų savo klasės normų ir vertybių. Nustatyta, kad jaunuoliai, priklausantys žemesniam, vidutiniam ir aukštesniajam sluoksniui, ryškiai skiriasi vieni nuo kitų. Jiems būdinga tam tikro socialinio sluoksnio subkultūra, kai kurie poelgiai atspindi to ar kito socialinio sluoksnio ypatybes, pvz., buitines, namų ūkio tvarkymas, naudojimas transporto priemonėmis, taip pat aukštesnio išsilavinimo siekimas. Mokslininkė A. Juodaitytė (1995, 169) nagrinėja aukštesnio, vidutinio ir žemesnio socialinio sluoksnio gyvenimo ypatybes, atspindinčias tris skirtingas subkultūras. Žmonės, priklausantys aukštesniajam socialiniam sluoksniui, dažnai turi gerą išsilavinimą ir gali tapti įvairių sričių profesionalais (medicinos, teisės, verslo ir kt.). Jų vaikai gauna užtektinai informacijos ir iš savo tėvų, taip pat ir iš tos aplinkos, kurioje jie gyvena. Klausydamiesi savo tėvų pokalbių, vaikai gana anksti susipažįsta su turto tvarkymo klausimais suvokia kas yra verslas, pradeda anksti jam rengtis, todėl turi daugiau galimybių plėtoti šią sritį nei kitu socialinių sluoksnių vaikai.

Darytina prielaida, kad Mykolo Romerio universitetui artimi ir priimtini svarbiausi Lietuvoje pradėtos aukštojo mokslo reformos tikslai – studijų kokybės gerinimas, atvirumas, prieinamumas ir tobulinama paramos studentams sistema.

Būsimųjų policijos pareigūnų socialinės aplinkos bei būtinos socialinės paramos tyrimai ypač reikšmingi vertinant jaunuolių profesinės orientacijos ir profesinio pasirengimo poslinkius, kurie gali atsirasti dėl socialinių, ekonominių, bei politinių pokyčių respublikos gyvenime. Gauti tyrimų duomenys gali būti naudojami planuojant socialinės paramos programas akademiniam jaunimui ir įvertinant jų efektyvumą. Surinkti duomenys reikalingi ieškant būdų pagerinti būsimųjų policijos pareigūnų gyvenimo ir buitines klausimus, kartu įtakoiant jaunuolių fizinę bei dvasinę sveikatą, rengiant efektyvias socialinės paramos programas. Taip pat ši informacija gali būti vertinga politikams, priimant sprendimus, susijusius su investicijomis į respublikos jaunimą. Ateityje, atlikus pakartotinus studentų tyrimus socialiniu aspektu, bus galima įvertinti atskirų visuomenės socialinių grupių būsimą profesiją įtakančių veiksnių stabilumą.

Studijos aukštojoje mokykloje yra ne tik valstybės, bet ir paties studento investicijos į ateitį. Nors išsilavinimas valstybės finansuojamas, tačiau jis reikalauja nemažų papildomų investicijų. Kiekviena investicija į aukštąjį mokslą, nesvarbu, kokia forma ji įgyta, duos rezultatus tik ateityje. Dėl to ji siejama su rizika ir netikrumu. Be to aukštasis išsilavinimas

nėra visiems prieinamas ne tik dėl negalėjimo papildomai investuoti, bet ir dėl to, kad vietų skaičius yra ribotas, o stojantieji turi keliami konkretūs reikalavimai. Nors vietų skaičius yra ribotas ir šios rūšies investicijos yra rizikingos, aukštojo mokslo paklausa yra didelė ir nuolat didėja. Todėl kiekvienas asmuo, pasiryžęs siekti aukštojo mokslo, turi suvokti, kad studijos universitete yra ne tik valstybės, bet ir jo asmeninė investicija į būsimą karjerą, jo paties ir jo šeimos, kartu ir valstybės ateitį. Išlaidos švietimui ir mokslui yra didžiai prasminga ilgalaikė investicija į stiprėjančią šalies ekonomiką ir tobulėjančią socialinę struktūrą, siekiant formuoti darnią, išsilavinusią visuomenę.

Tikėtina, kad mokėdami už studijas, studentai atsakingiau studijuoja, kartu ir jų tėvai daugiau dėmesio skiria studijų kokybei o tai skatina aukštąsias mokyklas geriau dirbti. Verta pažymėti, kad kiekviena Europos Sąjungos šalis turi savo pinigines socialines paramos koncepciją. Visose šalyse įstatymai, remiamų asmenų kategorijos, rėmimo sąlygos, principai ir rėmimo formos yra skirtingos. Vienose valstybėse šeimos politika yra sudedamoji socialinės politikos dalis, o kitose – atskira valstybinės veiklos sritis. Kiekvienos šalies socialinės paramos tikslai ir uždaviniai priklauso nuo vyriausybės ir visuomenės požiūrio į demografinių procesų raidą bei realių šalies galimybių. Valstybių patirtis rodo, kad negali būti bendros visoms šalims socialinės paramos šeimai sistemos ar veiklos modelio. Nors Europos Sąjungos valstybės savarankiškai sprendžia socialinės paramos reikalus, daugelyje šalių kyla visiškai tos pačios ar labai panašios problemos. Kiekvienos šalies šeimos politikos uždaviniai ir veiksmai juos sprendžiant priklauso nuo demografinės situacijos, egzistuojančių šeimos problemų, vyriausybės ir visuomenės požiūrio į socialines problemas bei realių šalies galimybių. Mokamų išmokų dydis yra skirtingas visose Europos Sąjungos šalyse. Sunku spręsti, kuri vyriausybė labiau rūpinasi šeimomis, nes skiriasi šalių išsivystymo lygis ir pragyvenimo galimybės. Keičiantis gyvenimo sąlygoms, demografiniai situacijai, visuomenės tikslams ir nuostatoms, yra būtina konceptualiai peržiūrėti paramos šeimai politikos pagrindus. Šiuolaikinė aktyvi ir tikslinga paramos šeimai politika yra orientuota ne tik spręsti svarbiausias šeimų ir individų problemas, bet ir siekti savarankiškos šeimos, užtikrinančios visuomenės demografinį stabilumą, įsigalėjimo.

IŠVADOS

Studijas mūsų fakultete pasirinko studentai iš žemesnes pajamas gaunančių šeimų. Nemaža dalis studentų yra remiami tik maisto produktais, o pagrindinę dalį gaunamų finansinių lėšų studentai skiria maistui.

Nemažai daliai studentų fakultete buvo skirta vienokia ar kitokia socialinė parama - dotuojamas maitinimas fakulteto valgykloje, skiriama vasarinės ir žieminės aprangos komplektai, visiems pageidaujantiems skiriamos vietos bendrabutyje, skiriamos vienkartinės pašalpos, buvo panaikintas ar sumažintas mokestis už bendrabutį.

Nustatyta, kad fakultete skiriama socialinė parama studentams yra motyvuota ir tikslinga, kadangi ji dažniau buvo skiriama tiems studentams, kurie gauna mažesnę paramą iš tėvų. Tikėtina, kad svaresnės socialinės paramos skyrimas mūsų studentams, paskatina dalį jaunuolių mokytis fakultete.

Visuomenė yra atsakinga už tai, kad aukštosiose mokyklose būtų sudarytos sąlygos ugdyti visapusišką asmenybę, atlikti nepriklausomus tyrimus ir siekti žinių. Savo ruožtu aukštosios mokyklos turi reaguoti į besikeičiančius visuomenės poreikius ir derinti savo veiklą su Valstybės interesais. Todėl racionali šiuolaikinė socialinė politika yra labai aktuali. Svarbiausias socialinės politikos uždavinys – pasirūpinti, kad socialinė parama būtų teikiama tik tiems asmenims, kurie negali be jos išsiversti.

LITERATŪRA

1. Bajoriūnas, Z. *Šeimos edukologija ir terapija*. V., 2002.
2. Daugelienė, R. Neapibrėžtos žinios kaip žmogiškojo kapitalo komponentas. *Ekonomika ir vadyba – 2002: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija, 2002.
3. Guogis, A. Apie Lietuvos socialinės politikos modelį ir jam įtakos turinčius veiksniai. *Socialinis darbas*. 2003, 2 (4): 5 – 14.
4. Jančaitytė R. Šeimai palankios politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. *Socialinis darbas*. 2006, 5 (1): 30–37.
5. Janušauskas, A.; Darulis, K. Socialiniai studijų proceso aspektai. *E-Education: science, study and business: conference proceedings*. Kaunas: Technologija, 2010: 90-94
6. Janušauskas, A.; Vitkauskas, K. Kauno policijos fakulteto studentų socialinė charakteristika. *Socialinis darbas*. 2002, 1 (1): 132-137.
7. Leonavičius, V. (sud.) *Sociologija*. Kaunas: VDU, 2003.
8. Milevičienė, D. Socialinės politikos formavimo ribos. *Socialinis darbas*. 2003, 1 (3): 81 – 86.
9. Rupšienė, L. Šeimos mikroklimatas kaip moksleivių mokymosi motyvacijos veiksnys. *Pedagogika*. 2002, 57: 147- 154.
10. Socialinės paramos koncepcija. *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 36–653.
11. Stankevičienė, L. O. Lietuvos moksleivių savijautos ir gyvensenos demografiniai bei socialiniai veiksniai. Daktaro dis. Kaunas: Kauno medicinos universitetas, 2003.
12. Šukienė, L. *Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms teikimo veiksmingumas*. Magistro darbas, Vilnius, 1996.
13. Tartilas, J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2005
14. UAB Macroscope tyrimai , socialiniai ir rinkos tyrimai internetu, www.tyrimai-internetu.lt/
15. Žalimienė, L. *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU, 2003.

OFFICIALS TRAINING: FINANCIAL SUPPORT FOR SOCIAL – DIMENSION

Antanas Janušauskas*
Mykolas Romeris University

Kęstutis Darulis**
Mykolas Romeris University

Summary

The investigation was performed in 2009 –2010 in Mykolas Romeris University Faculty of Public Security. During the investigation 156 students were surveyed. According to the research results young people choose studies in Faculty of Public Security because they are allotted the best social support. They are accommodated at students' hostel. Food is cheap in the faculty's canteen because of granted subsidies. The students are provided with clothing. It has been established that social support allotted to the students of the faculty is motivated and expedient, because it has been more often allotted to the students who come from poor families and receive less support from the parents.

Keywords: students, social support.

Antanas Janušauskas*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: Edukologija, visuomenės sveikata.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical training, assoc. prof.. Research interests: educology, public health.

Kęstutis Darulis**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Edukologija, socialinė politika.

Kęstutis Darulis**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: educology, problem of social politics.

MIRUSIŲ ASMENŲ IDENTIFIKAVIMAS PAGAL PIRŠTŲ PAPILIARINĮ RAŠTĄ NAUDOJANT NAUJAUSIAS TECHNOLOGIJAS

Janina Juškevičiūtė¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303670
El.paštas: janina@mruni.eu*

Dalia Jasevičiūtė²

²*Kauno apskrities vyriausio policijos komisariato Kriminalistinių tyrimų valdybos
Objektų kriminalistinio tyrimo skyrius
Laisvės al. 24, LT-44238 Kaunas
Telefonas 303417
El.paštas: dalia.jaseviciute@policija.lt*

Anotacija. Lietuvos policijoje nuo 2011 metų pradėta naudotis naujais multibiometriniais prietaisais. Vienas iš jų Mobile Ident 3 prietaisas, skirtas nustatyti asmens tapatybę pagal pirštų papiliarinio rašto individualių požymių visumą. Siekiant pritaikyti šį prietaisą neatpažintų lavonų tapatybei nustatyti, buvo atlikti eksperimentiniai tyrimai su dvidešimt penkių lavonų apirusiais pirštais. Darbe pateikiama pirštų paruošimo skenavimui Mobile Ident 3 prietaisu metodika. Išskirti pirštų odos irimo du tipai: pirštų odos džiūvimas ir irimas drėgmėje. Aptarti tokiais būdais apirusių pirštų odos savybių atstatymo būdai ir metodai. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad tyrimo metodika yra efektyvi bei taikytina visais atvejais, kai lavonai yra neatpažįstamai apirę, tačiau ant nago falangų yra likusių bent minkštųjų audinių arba odos fragmentų.

Pagrindinės sąvokos: daktiloskopija, tapatybės nustatymas, daktiloskopavimas, Mobile Ident panaudojimas.

ĮVADAS

Pareigūnams, patruliuojantiems mieste arba dirbantiems muitinės postuose, kiekvieną dieną tenka nustatyti arba patvirtinti asmenų tapatybę. Jei asmenys neturi asmens tapatybę patvirtinančio dokumento su nuotrauka, paprastai pareigūnai tvirtina tapatybę, klausdami asmenis apie tolimesnių giminaičių gimimo ar mirties datas. Tačiau tokiu būdu yra sunku vienareikšmiai nustatyti tapatybę tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, atskirti brolius. Todėl nuo 2011 metų vasario mėnesio policijoje pradėjus naudoti spartų, nešiojamą ir patikimą prietaisą Mobile Ident III (toliau MI 3) asmenų tapatybei nustatyti arba patvirtinti, turėtų palengvėti pareigūnų darbas. MI 3 prietaisas yra rankinis nešiojamas prietaisas, skenuojantis papiliarinį pirštų raštą ir turintis galimybę fotografuoti veidus. Prietaiso gamintojai aprašo galimybes skenuojant švairius ir sausus pirštus, tačiau neužsimena apie lavonų apirusių pirštų paruošimą.

Asmens tapatybę dažniausiai nustatoma vienu iš trijų būdų:

-
- iš veido bruožų, remiantis asmens tapatybę patvirtinančiu dokumentu;
 - pagal pirštų papiliarinio rašto individualiųjų požymių visumą;
 - atliekant DNR tyrimą.

Nustatymas pagal pirštų papiliarinio rašto individualiųjų požymių visumą, sutikrinus su duomenų bazėje esančių daktiloskopinių kortelių duomenimis, yra palyginus tikslus tapatybės nustatymo būdas. Kadangi daktiloskopinių kortelių duomenys į duomenų bazę suvedami rankiniu būdu, išlieka žmogiškojo faktoriaus galimybė. Tiesa, pastaruoju metu, jei asmuo pakartotinai pakliūva į policijos akiratį ir yra vėl daktiloskopuojamas, į duomenų bazę daktiloskopinės kortelės suvedamos dar kartą. Tokiu būdu kartu patikrinami ir asmens duomenys, todėl klaidos tikimybė mažėja.

Pradedant naudoti naują modernių technologijų prietaisą, būtina žinoti visas prietaiso taikymo galimybes. Gyvo žmogaus pirštų odos būklė visais atvejais yra palyginus gera. Esant nešvarumams jie lengvai šalinami. Esant sužalojimams, yra galimybė skenuoti vieną pasirinktą geriausios būklės pirštą. Todėl didesnių keblumų gyvo žmogaus ar tik ką mirusio pirštų skenavimas nesudaro. Vieni prasčiausios būklės yra įrančių lavonų pirštai. Tokiais atvejais susiduriama su problema, kad prastos kokybės būna ne vieno ar kelių pirštų oda, o visų. Tuomet pareigūnams tenka sudėtinga užduotis, nustatyti apirusio lavono tapatybę, kai atpažinimas iš veido bruožų jau nebeįmanomas, pirštai nebedaktiloskopuoti, o DNR tyrimas yra ne tik brangus, bet ir užtrunka ilgą laiko tarpą.

Straipsnio tikslas – atskleisti prietaiso MI 3 panaudojimo nustatant mirusiojo tapatybę galimybes bei jo taikymo ribas.

Tyrimo objektas yra prietaiso Mobile Ident 3 charakteristikos ir mirusiųjų pirštų odos paruošimas skenavimui.

Atliekant tyrimą bus taikomas empirinis **tyrimo metodas**, kurio metu, taikant įvairius cheminius tirpalus, bus bandoma parengti skenavimui dalinai suirusių lavonų pirštų nago falangos odą. Gavus teigiamus rezultatus bus parengtos rekomendacijos tam tikro cheminio reagento taikymui praktikoje.

1. ASMENS TAPATYBĖS NUSTATYMO ISTORIJS APŽVALGA

Daktiloskopijos atsiradimą sąlygojo socialinis būtinumas išskirti žmogų ir jį identifikuoti pagal specifinius ir nekintančius kūno požymius. Asmens tapatybės nustatymas pagal bendrųjų ir specialiųjų požymių visumą skirtingais žmonijos istorijos etapais buvo vykdomas ir tobulinamas pagal visuomenės, mokslo ir technikos išsivystymo lygį.

Seniausias asmens registracijos ir identifikacijos būdas buvo žmogaus žalojimas ir kleimavimas, tai yra paženklimas įdeginant žymę. Žalojimu, visų pirma, buvo siekiama nubausti nusikaltėlių, tačiau vėliau tai padėdavo ir nustatyti buvusį teistumą¹. Vystantis visuomenei, šie barbariški būdai negalėjo būti taikomi, juolab, kad pasitaikydavo ir klaidų. Kitas asmenų registravimo būdas, atsiradęs XIX a. Viduryje, buvo pagrįstas antropometrija – tam tikrų žmogaus kūno dalių matavimais. Šis būdas rėmėsi belgų mokslininko A.Ketle teorija, kad nėra dviejų žmonių, kurių kūno dalių parametrai sutaptų, ir kad žmonių kaulų ilgis nuo tam tikro amžiaus praktiškai nekinta.

Antropometrines sistemas praktikos poreikiams XIX a. 8-ame dešimtmetyje tobulino A.Bertiljonas² (A.Bertillon). Antropometrinė registracijos sistema buvo įvesta daugelyje pasaulio šalių, tačiau taikant praktikoje išryškėjo jos esminiai trūkumai. Šiai registracijai reikėjo didelio išmatavimų tikslumo, matavimui buvo naudojami gremėzdiški instrumentai. Dėl šių priežasčių antropometrines asmenų identifikavimo sistemas buvo galima naudoti tik specialiai įrengtose patalpose, o tai neatitiko praktikos poreikių.

Taigi daktiloskopijos atsiradimas bei raida buvo susiję su praktikos poreikiais. Šių praktikos poreikių realizavimą nulėmė tai, kad XVII a. Pabaigoje – XVIII a. Viduryje buvo padėti biologiniai daktiloskopinės identifikacijos pagrindai³. Jų esmę sudarė tai, kad panaudojant žmogaus plaštakos vidinio paviršiaus odos anatominius požymius galima identifikuoti asmenį⁴.

Argentina buvo pirmą valstybę pasaulyje, kuri atsisakė antropometrinių nusikaltusių asmenų registracijos metodo. Nuo 1896 m. sausio 1 d. Buenos Airėse buvo įvesta daktiloskopinė registracija. XX a. Pirmoje pusėje buvo visuotinai pereita prie daktiloskopinės nusikaltusių asmenų registracijos ir identifikavimo. Bulgarija buvo paskutinė Europos valstybė, 1925 m. įvedusi daktiloskopinę registraciją. Nuo XX a. Vidurio prasidėjo taikomas daktiloskopijos raidos periodas. Tada buvo pradėti moksliniai tyrimai siekiant sukurti

¹ Plačiau žr.: Tamsioji teisingumo pusė. Kankinimų ir mirties bausmės istorija. – Kaunas. 2000.

² Plačiau žr.: A.Bertillon. The Bertillon System of Identification: Signalitic Instructions including the theory of Anthropometrical Identification. – Chicago. Werner Company. 1896.

³ Plačiau žr.: R.Heindl. System und Praxis der Daktiloskopie und der sonstigen technischen Methoden der Kriminalpolizei. – Berlin. 1927.

⁴ Plačiau žr.: J.Juškevičiūtė, G.Nedveckis, S.Boldyrev. Plaštakos anomalijų atspindėjimas daktiloskopiniuose pėdsakuose. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Kolektyvinė monografija. – Vilnius. 2009.

automatizuotą daktiloskopinę identifikacijos sistemą⁵. XX a. Pabaigoje automatizuotos daktiloskopinės identifikavimo sistemos buvo įdiegtos daugelyje Europos valstybių.

Jau daugiau nei šimtą metų daktiloskopija naudojama asmens tapatybei nustatyti, tačiau nepaisant jos „garbingo“ amžiaus, ji išlieka labai imli naujausiems mokslo ir aukštųjų technologijų pasiekimams.

2. MI 3 PRIETAISO VEIKIMO PRINCIPAS IR TECHNINĖS CHARAKTERISTIKOS

1 pav. Prietaisas Mobile Ident 3

Fiziniai prietaiso parametrai⁶:

- Matmenys 198 x 89 x 64 mm;
- Svoris 0,64 kg;
- Pakraunamas akumuliatorius 4,2 V, 4400 mAh, iki 8 val. darbo;
- Pirštų atspaudų skenerio matmenys yra 25,4 x 25,4 mm, 500 ppi skyros.

Prietaisas MI 3 veikia trimis etapais:

- optinis nago falangos papiliarinio rašto skenavimas;

⁵ Plačiau žr.: Kriminalistik Lexikon. – Heidelberg. 1996.

⁶ Internetinė kompanijos Cogent prieiga: //www.cogentsystems.com/MobilesProdLine.asp

-
- nuskenuotų papiliarinių raštų apdorojimas ir pateikimas į ADIS duomenų bazę;
 - informacijos gavimas iš duomenų bazės ir pateikimas ekrane.

Pareigūnas, naudojantis šį prietaisą, turi išmanyti tik bendruosius daktiloskopijos pagrindus. Tai yra, jei prietaiso skenavimo laukelyje bus centrinė papiliarinio rašto zona arba delta, didesnė tikimybė, kad prietaisas užfiksuos pakankamą kiekį papiliarinio rašto elementų.

Kitas svarbus aspektas yra skenuojamo piršto odos paviršiaus švara. Dažnai mirusiųjų asmenų rankos iki autopsijos nebūna plaunamos, o net ir nuplovus bėgančiu vandeniu, tarp piršto odos papiliarinio rašto reljefo elementų lieka nešvarumų, kurie nuskenavus pirštą, gali atsispindėti, kaip papiliarinio rašto individualieji požymiai. Todėl būtina kruopščiai paruošti skenuojamąją piršto dalį.

3. PRASTOS BŪKLĖS PIRŠTŲ SKENAVIMAS

Praėjus kelioms valandoms po žmogaus mirties, pirštų odos būklė mažai kuo skiriasi nuo gyvo žmogaus⁷, todėl paprastai pakanka nuplauti pirštus šiltu vandeniu ir nusausti. Sausinant visuomet svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kaip rankos buvo prižiūrimos prieš mirtį. Policijos praktikoje dažnai pasitaiko neatpažinti benamiai. Jų rankos būna menkai prižiūrimos, plaunamos retai, suskirdę. Tokias rankas ruošiant skenavimui, nepakanka tik nuplauti šiltu vandeniu. Jų epidermio paviršiuje būna susidaręs nemažas suragėjusių, apmirusių ląstelių sluoksnis. Tokias rankas sudrėkinus, viršutinis epidermio sluoksnis pasidaro minkštas ir, ėmus jas sausinti ligninu, negyvos ląstelės atšoka nevienodai. Norint lengviau nuvalyti odą, galima prieš pradėdant plauti vandeniu, tokias rankas nušveisti abrazyvinėmis medžiagomis. Eksperimento metu buvo naudojamos aštuonių rūšių abrazyvinės medžiagos. Labiausiai tiko soda dar ir dėl to, kad ji sudaro šarminę terpę, kurioje lengviau nuo rankų nusiplauna riebalai bei kitokie nešvarumai. Po švelnaus šveitimo rankos nuskalaujamos šiltame vandenyje ir nusauginamos. Vėliau pašalinami likę mikroskopiniai nešvarumai iš papiliarinio rašto reljefo, tokie kaip smėlio ar sodos dalelės. Tam patogiau naudoti šepetuką. Jo šereliai turi būti pakankamai minkšti, kad nesužalotų papiliarinio reljefo ir pakankamai ploni, kad pasiektų išvalyti tarpelius tarp papiliarinių linijų. Eksperimentiškai buvo išbandyti 23 įvairūs šepetukai ir teptukai. Geriausiai šiuos reikalavimus atitinka kiaulės šerių teptukas.

⁷ B.Madea, R.Dettmeyer. Teisės medicinos pagrindai. - Vilnius. 2010

2 pav. Kiaulės šerių teptukas

Bėgant laikui, nepriklausomai nuo to, kokioje aplinkoje būna lavonas, formuojasi odos klostės. Pradinėse klosčių formavimosi stadijose kokybiškam daktiloskopavimui į poodį galima sušvirkšti skysčių arba tiesiog oro burbulą.

3 pav. Pradinė klosčių formavimosi stadija

Skenuojant prietaisu MI 3, to daryti ne tik nereikia, bet ir nerekomenduotina. Ėmus į poodį švirkšti skysčius, odoje adata padaroma skylutė, kuri lieka atvira. Nago falangą spaudžiant prie skenerio paviršiaus, per tokią skylutę gali imti sunktis skystis iš poodžio į odos paviršių. Tokiu būdu yra drėkinama oda, kuri skenuojama tik sausa. Labai atsargiai reiktų rinktis dėl oro burbulo iššvirkštimo į poodį. Pradėjusių irti lavonų poodyje gali būti skysčių dėl autolizės procesų. Todėl pradūrus tokią odą į paviršių gali pradėti sunktis kūno skysčiai. Bet koks odos sudrėkinimas skenavimo metu gali turėti neigiamos įtakos skenavimo rezultatams. Visada prieš pat skenuojant svarbu nusausti piršto paviršių ir tik tada prispausti jį prie skenerio.

Vėlesni klosčių pokyčiai priklauso nuo lavono džiūvimo proceso:

– jei lavonas buvo vėdinamoje patalpoje, pirštų galai, palyginus su visu kūnu, labai greitai džiušta. Po tam tikro laiko pirštų galų oda suragėja, tampa kieta ir, tik nuplovus pirštus šiltu vandeniu, nepasidaro tinkama skenavimui.

4 pav. Sukietėjusi pirštų oda klostėmis

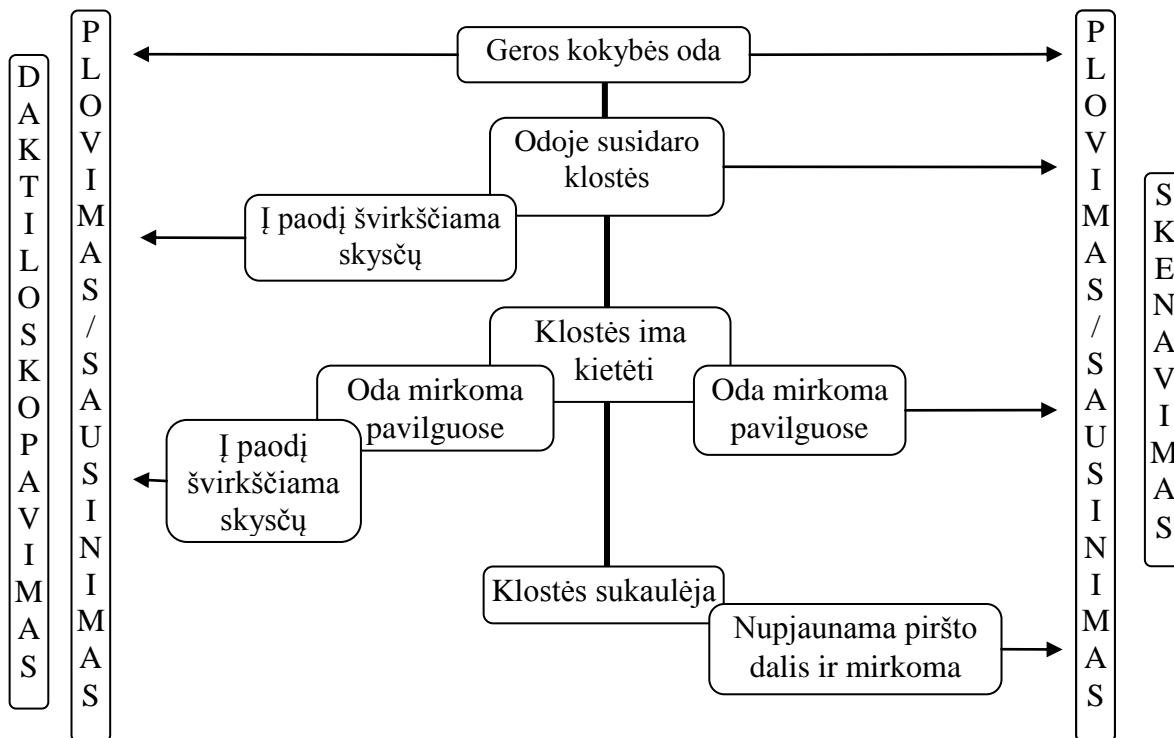
– jei lavonas būna drėgnoje, nevėdinamoje aplinkoje, tai pirštų oda išlieka drėgna, iš dalies elastinga. Po kurio laiko ji atsidalija nuo minkštųjų audinių. Tokiu būdu dažniausiai pasikeičia pūvančių lavonų ir skenduolių pirštų galai.

5 pav. Atsisluoksniavusi pirštų oda

3. 1. SAUSOJE, VĖDINAMOJE APLINKOJE IRUSIŲ LAVONŲ PIRŠTŲ PARUOŠIMAS SKENAVIMUI

Nepriklausomai nuo viso kūno suirimo pirštų galai sudžiūva⁸, jei tam buvo susidarę tinkamos sąlygos. Tokius pirštus paruošti skenavimui prietaisu MI 3 užtrunka ne kelias valandas, o paras. Sudžiūvusius pirštus reikia atmirkyti. Tam labai tinka Ratnevskio tirpalas, nors literatūroje⁹ minimas ir glikolio, pieno rūgšties ir vandens tirpalas.

6 pav. Sudžiūvusius pirštų parengimo skenavimui veiksmų planas (laiko ašis nukreipta žemyn)

Kai kuriais atvejais vizualiai tiriant pirštų odos būklę, būna sunku nustatyti, ar ant piršto yra epidermis, ar likusi tik derma. Derma po mirkymo turi būti specifiniu būdu sausinama¹⁰, kad būtų galima skenuoti joje atsispindinti papiliarinį raštą.

Reikia turėti omenyje, kad prietaisas gali nustatyti asmens tapatybę iš vieno piršto, todėl pareigūnas gali pasirinkti skenavimui geriausios būklės pirštą. Pamerkti į šį tirpalą visą ranką yra sudėtinga dėl kelių priežasčių. Visų pirma yra sudėtinga pastatyti indą su skysčiu prie kūno taip, kad kūną būtų galima, esant būtinybei, judinti, o skystis nepasipiltų. Skystis

⁸ B.Madea, R.Dettmeyer. Teisės medicinos pagrindai. - Vilnius. 2010

⁹ D.Owen. Paslėptieji įkalčiai. - Vilnius. 2003.

¹⁰ А.Лалл. Дактилоскопирования гниlostно-разложившихся трупов. Криминалистика и теismo експертизе: mokslas, studijos, praktika. - Vilnius. 2009.

chemiškai reaguoja su plastikais, be to jei išmirkusi oda džiūsta savaime, ji pasidaro kieta ir trapi. Kita vertus, būtina stebėti pirštų odos pokyčius, tikrinant juos kas kelias dienas. Tai būtina dėl to, kad pirštai ne tik palaipsniui atgauna gyvo žmogaus pirštų išvaizdą, bet ir ima gumėti¹¹. Todėl paprasčiau, suderinus su teismo mediku, atlikusiu skrodimą, nupjauti kelių pirštų nago falangos dalis – odą su minkštaisiais audiniais. Pjaunama nuo piršto galinio sąnario link piršto galo iš delno pusės. Po to nupjautos pirštų dalys mirkomos Ratnevskio tirpale nuo kelių iki keliolikos parų. Vėliau pirštai paruošiami taip, kaip aprašyta 3 skyriuje.

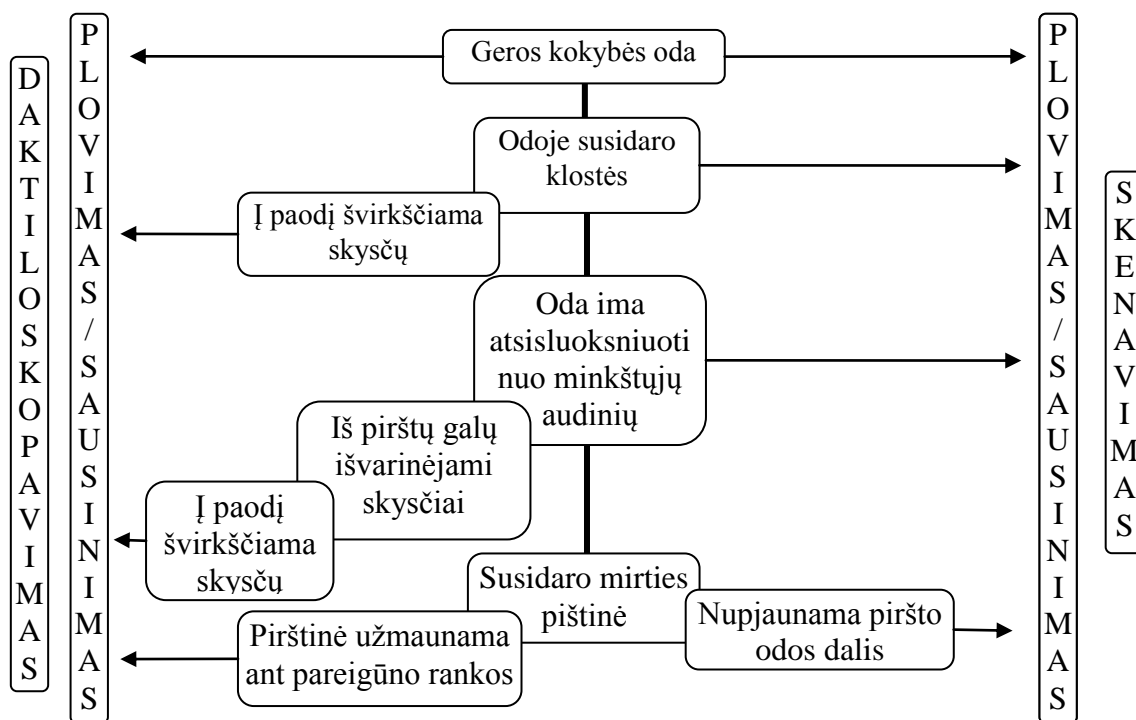
Šis metodas buvo taikomas septyniems iš dvidešimt penkių tirtų atvejų. Visų septinių lavonų pirštai buvo labai sudžiūvę ir neįmanoma buvo juos daktiloskopuoti. Jų pirštų nago falangose susidariusios klostės kietėdamos pridžiūvo prie kaulo. Visais tirtais atvejais lavonai iro skirtingose aplinkose ir skirtingą laiko tarpą. Jų rankų odos būklė buvo labai skirtinga, nes ji priklauso ne tik nuo laiko tarpo tarp mirties ir pirštų skenavimo. Visais atvejais kriminalistų, apžiūrėjusių lavonus nuomone pirštai buvo nebedaktiloskopotini. Tačiau visais atvejais po mirkymo pirštai buvo nuskenuoti. Vienas kebliausių tyrimų buvo atliktas su neatpažinto vyriškos lyties lavono, mirusio prieš apytikriai 5 mėnesius, rankomis. Visą tą laiką lavonas gulėjo atviroje erdvėje ant žemės. Jo rankų vidinis paviršius buvo gerai vėdinamas. Naudojantis šiuo metodu lavono tapatybė buvo nustatyta per 11 dienų. Be MI 3 prietaiso papildomai prireikė priemonių ir chemikalų, kurių vertė apie 8 litai ir 60 centų. Šią sumą sudaro pusės litro stiklainis, teptukas, vienkartinės pirštines, 200 ml Ratnevskio tirpalo¹². Ratnevskio tirpalo paruošimas yra paprastas cheminis procesas. Tirpalo sudėtį sudaro spiritas, ledinė acto rūgštis ir distiliuotas vanduo santykiais 2:1:7. Bet kurie veiksmai su ledine acto rūgštimi turėtų būti atliekami traukos spintoje, dėl aštraus chemikalo kvapo.

3. 2. DRĖGNOJE APLINKOJE IRUSIŲ LAVONŲ PIRŠTŲ PARUOŠIMAS SKENAVIMUI

Drėgmėje irusių lavonų pirštų paruošimas skenavimui dažniausiai užtrunka kelias valandas, nes nėra būtinybės mirkyti ar kitokiais metodais minkštinti odą. Tačiau tokiais atvejais susiduriama su sudėtingu pirštų odos atskirimu nuo minkštųjų audinių. Priklausomai nuo lavono suirimo laipsnio oda atšoksta nevienodai nuo minkštųjų piršto audinių. Iš pradžių susidaro tik pūslelės, vėliau pūslelėms plečiantis ima atsisluoksniuoti visa oda. Ilgai vandenyje išbuvusių lavonų pirštų oda nuo minkštųjų audinių atsiskiria kartu su nagu,

¹¹ B.Madea, R.Dettmeyer. Teisės medicinos pagrindai. - Vilnius. 2010.

sudarydama vadinamąją mirties pirštinę¹³. Mirties pirštinė atsiskiria lengvai, tačiau norint tokią odą skenuoti MI 3 prietaisu būtina skalpeliu atskirti skenuotiną odos plotą nuo visos pirštinės. Atskirtą odos plotą reikia sausinti, nes drėgnų papiliarinių paviršių skeneris neišskiria. Svarbu prieš džiovinant odą ją tinkamai nuvalyti, kaip aprašyta 3 skyriuje. Priklausomai nuo aplinkos temperatūros oda pakankamai išdžiūsta per kelias valandas. Kadangi skenerio ekranas yra plokščias paviršius, patogiu džiovinti odos plotą tiesinant ją. Atlikus tyrimus pasiekti geri rezultatai odos plotą džiovinant tarp popieriaus lakštų.

7 pav. Drėgmėje irusių pirštų parengimo skenavimui planas (laiko ašis nukreipta žemyn)

Kitais atvejais, kol dar mirties pirštinė nesusidaro, oda atsisluoksniuoja tam tikrais plotais. Tuomet tenka ją nuo pirštų atskirti mechaniniu būdu. Šis veiksmas reikalauja didelio kruopštumo, nes įplėšus skenuotiną odos vietą norimą rezultatą pasiekti darosi praktiškai nebeįmanoma.

Mirties pirštinės skenavimo metodas buvo taikomas penkiems iš dvidešimt penkių tirtų atvejų. Šių lavonų pirštų oda irimo metu buvo atsisluoksniavusi nuo minkštųjų audinių visiškai. Konkrečiais atvejais nebedaktiloskopuotina, nes nesuirė tik po vieną, du pirštus. Nesuirusi odos dalis vietomis sudžiūvusi, sukietėjusi. Daugelyje vietų susilipdžiusi ir

¹³ D.Owen. Paslėptieji įkalčiai. - Vilnius. 2003.

susiklijavusi. Labiausia pakitusi buvo vyriškos lyties lavono plaštakos oda. Lavonas kelias savaites buvo pragulėjęs miške. Visuose audiniuose buvo stebimas ir vabzdžių ardomasis poveikis. Jo vieno piršto odos dalis buvo labai kruopščiai atskirta nuo nago, pamirkyta, nuplauta, nusausinta ir ištiesinta. Skenuotinoje dalyje buvo matyti tik delta. Tačiau prietaisas nuskenavo ir nustatė sutapimą duomenų bazėje.

IŠVADOS

Lietuvos policijoje nuo 2011 metų pradėtas naudoti multibiometrinis Ident 3 prietaisas, skirtas gyvo ir neseniai mirusio asmens tapatybei nustatyti pagal pirštų papiliarinį raštą.

Siekiant išsiaiškinti prietaiso panaudojimo galimybę ir dalinai suirusio lavono tapatybei nustatyti buvo atlikti tyrimai, kurių metu buvo ištirta dvidešimt penkių įvairaus suirimo laipsnio lavonų pirštų oda. Tyrimo metu, atsižvelgiant į lavono pirštų odos suirimo laipsnį, buvo parengta pirštų odos dermos paruošimo skenavimui metodika, kuri leidžia panaudoti multibiometrinių Ident 3 prietaisą ir dalinai suirusių lavonų identifikavimui, jeigu ant piršto nago falango yra išlikę minkštųjų audinių arba odos fragmentų.

LITERATŪRA

1. Tamsioji teisingumo pusė. Kankinimų ir mirties bausmės istorija. – Kaunas. 2000.
2. Kriminalistik Lexikon. – Heidelberg. 1996.
3. J. Torvaldas. Kriminalistikos keliai ir klystkeliai. – Vilnius. Mintis. 1981.
4. R.Heindl. System und Praxis der Daktiloskopie und der sonstigen technischen Methoden der Kriminalpolizei. – Berlin. 1927.
5. J.Juškevičiūtė, G.Nedveckis, S.Boldyrev. Plaštakos anomalijų atsispindėjimas daktiloskopiniuose pėdsakuose. // Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Kolektyvinė monografija. – Vilnius. 2009.
6. Daktiloskopijos pagrindai. Metodinės rekomendacijos. Sudarė V. Gerasimavičius. - Vilnius. 2000.
7. Internetinė kompanijos Cogent prieiga. //www.cogentsystems.com/MobilesProdLine.asp
8. B.Madea, R.Dettmeyer. Teisės medicinos pagrindai. - Vilnius. 2010.
9. D.Owen. Paslėptieji įkalčiai. - Vilnius. 2003.
10. А.Лалл. Дактилоскопирования гнилостно-разложившихся трупов. // Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. - Vilnius. 2010.

CORPSES IDENTIFICATION BY THEIR FINGERPRINT PATTERN USING MODERN TECHNOLOGIES

Janina Juškevičiūtė*
Mykolas Romeris University

Dalia Jasevičiūtė**

Kaunas county police headquarters

Summary

Since 2011 spring Lithuanian police are armed with a device that can scan fingerprints so they can correctly identify suspects who lie about their details. The mobile identification service scans a print, and then checks it by trawling through a national database for the details. But police insist they do not retain the print afterwards. The device Mobile Ident 3 (MI3) is 3M Cogent's latest multibiometric handheld fingerprint identification device for military, law enforcement, and civil government applications such as remote subject identification, disaster scene management, ID document authentication, traffic citation, and much more. It is about the size of a smart mobile phone and allows police to read the fingerprint of an index finger. Based on proven biometric capture technology, the compact, mobile solution enables users to access crucial data in challenging environments, such as those found in national border control areas or crime scenes. MI2 allows users to perform on-the-spot fingerprint and portrait/mugshot acquisition, as well as download a database of suspect fingerprints for local, onboard searching and matching. With its GPRS and Bluetooth communication capabilities, it can submit ANSI-NIST format files via secure protocols to a remote server, or to an Automated Fingerprint Identification System (AFIS) for real-time identification. Operational officers justify the device with their argument that many people stopped for moving traffic offences offer false details initially – so the new device will help police detect who is telling the truth about their identity. MI3 can store up to 300,000 fingerprint templates and has an on-device fingerprint matching capability. The on-board Mobile ID software packages the fingerprints and photos into a NIST file and submits the NIST file to a back-end matching system over a LAN or WAN network. The software provides users with an assortment of tools for viewing, identifying, and saving records, allowing a one-to-one comparison of existing biometric records to verify identity. The database holds prints from people who have been convicted or who are involved in police investigations.

This article deals with the police problem of correct identifying corpses. Occasionally skin of their fingers is decomposed in such way, that it requires the special preparation. Most of such fingers are soaked in special solutions. Experimental results with 25 decomposed fingers are discussed.

Keywords: daktiloskopinis, identifikacija, fingerpavėjimas, Mobile Ident.

Janina Juškevičiūtė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: nužudymų tyrimas, nusikaltėlio profilio sudarymas, specialiųjų žinių panaudojimas nusikaltimų tyrime.

Janina Juškevičiūtė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Criminalistics and Criminal procedure, Associate professor. Research interests: murder and crime scene investigation, blood pattern examination, using special knowledge for crime investigation.

Dalia Jasevičiūtė**, Kauno apskrities vyriausio policijos komisariato Kriminalistinių tyrimų valdybos Objektų kriminalistinio tyrimo skyriaus specialistė. Mokslinių tyrimų kryptys: lazerių fizika ir jos taikymai, modernių technologijų taikymas kriminalistikoje, smurtinių nusikaltimų išteisinis tyrimo etapas.

Dalia Jasevičiūtė**, Kaunas county police headquarters Forensic science service specialist.

Research interests: laser physics applications, modern technologies applying in crime investigation, pre-trial investigation of violent crimes.

ADMINISTRACINIŲ TEISINIŲ GINČŲ, KYLANČIŲ APLINKOSAUGOS SRITYJE, NETEISMINIO NAGRINĖJIMO PROBLEMAS

Kristina Mikalauskaitė – Šostakienė

*Mykolo Romerio Universitetas Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: k_m_sostakiene@mruni.eu*

Anotacija. Ne tik nacionalinėje, bet ir tarptautinėje erdvėje vis labiau akcentuojamas poreikis imtis veiksmingų, tame tarpe ir teisinių, priemonių, padėsiančių stiprinti aplinkos apsaugą. Tuo tikslu, valstybinio valdymo institucijos įvairaus lygmens teisės aktuose įtvirtina aplinkosaugines teisės normas, kurios sudaro atskirą teisės šaką. Aplinkosaugos teisė, kaip viešosios teisės šaka, apima labai platų teisinių santykių ratą. Natūralu, kad esant plačiam teisiniam reglamentavimui, susidaro itin palanki dirva kilti įvairiems ginčams. Ir nors aplinkosaugos teisė, kaip teisės šaka, nestokoja įvairių sričių mokslininkų dėmesio, tačiau manytina, kad iki šiol nėra skirtas deramas vaidmuo kokybiškam ir operatyviam ginčų, kylančių aplinkosaugos srityje, nagrinėjimo reglamentavimui, jo analizei. Esminis dėmesys atkreiptinas į tai, kad ypač aplinkosaugos srityje kylančius ginčus reikia spręsti operatyviai, atsižvelgiant į galimų pasekmių apimtį, todėl efektyvesnio neteisminio ginčų nagrinėjimo reguliavimo nustatymas leistų maksimaliai efektyviai išnagrinėti kilusius ginčus.

Pagrindinės sąvokos: aplinkosauga, administraciniai ginčai, neteisminis ginčų nagrinėjimas, kvaziteisimas.

ĮVADAS

Žmogus – gamtos dalis. Ne gamtoje, nesinaudodamas jos resursais, jis negali egzistuoti. Gamta visada bus žmogaus gyvybės pagrindu ir šaltiniu¹. Žmonių daugėjimas pasaulyje lemia vis intensyvesnę gamtos išteklių naudojimą ir aplinkos taršą. Žmonių veikla daro poveikį aplinkai, kuris dažnai būna neigiamas, ir šios veiklos padariniai ne visada nuspėjami².

Šios aplinkybės lemia, kad gamtos ištekliai turi būti naudojami itin apdairiai. Apdairus gamtos išteklių naudojimas reiškia, kad gamtos ištekliai turi būti naudojami atsargiai ir atsakingai, atsižvelgiant į tai, kad jie yra riboti. Racionalus naudojimas yra ekonomiškasis naudojimas – tai reiškia, kad turi būti imamasi tokių priemonių, kurios priverstų optimaliai – ne daugiau nei reikia – naudoti gamtos išteklius. Apdairaus ir racionalaus naudojimo negalima griežtai atskirti, jie yra susiję. Juos sudaro pakartotinio, taupaus ir tausojančio naudojimo reikalavimai. Svarbus gamtos išteklių apdairaus ir racionalaus naudojimo aspektas – siekimas užtikrinti ilgalaikį gamtos išteklių naudojimą (tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai),

¹ Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды) / Москва Юрист 1998, С. 13.

² Z.Venckus. Aplinkos apsaugos politika ir teisė: Mokomoji knyga. Vilnius. Technika, 2007, P 11.

kad ir būsimosioms kartoms išliktų galimybė naudotis tais pačiais gamtos ištekliais³. Taigi, tenkindama savo gyvybiškai svarbius poreikius, dabartinė visuomenė privalo laikytis pareigos, ir užtikrinti ateities kartoms galimybę realizuoti savo teisę į sveiką ir tinkamą gyventi aplinką⁴.

Remiantis žmogaus teisių skirstymu į tris kartas teorija, pastaroji pareiga taip pat sietina ir su vis didesnę reikšmę pasauliniu mastu įgyjančiais žmogaus teisių apsaugos klausimais. Atsižvelgiant į tai, kad teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena iš svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*⁵, valstybė privalo užtikrinti visų trijų kartų žmogaus teisių apsaugą. Kai kurie autoriai trečiajai kartai priskiria kolektyvines teises, grindžiamas solidarumu, taip vadinamas „solidarumo teises“ – teisė į vystymąsi, į taiką, į sveiką aplinką, į bendrą žmonijos paveldą <...>.⁶ Žmogaus sveikai egzistencijai reikia sveikos aplinkos, todėl žmogui turi būti užtikrinta tokia galimybė būti sveikoje aplinkoje⁷. Atsižvelgiant į tai, tinkamas ir racionalus gamtos išteklių naudojimas turi didelę reikšmę ir yra svarbus ne tik dabartinės visuomenės nariams, bet nepaprastai svarbus ir būsimosioms kartoms, bei yra viena iš esminių sąlygų, užtikrinančių teisę į sveiką aplinką⁸.

Individo elgesys gali (bet nebūtinai turi) būti susijęs su kitais individais, tačiau žmogus gali elgtis tam tikru būdu ne tik su kitais žmonėmis, bet ir su gyvuliais, augalais arba negyvais daiktais.⁹ Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad ganėtinai dažnai visuomenės nariai kitų asmenų sąskaita stengiasi patenkinti neretai ne pačius svarbiausius savo asmeninius poreikius, tokiu būdu paneigiant aplinkinių asmenų būtiniausių poreikių realizavimo

³ Ragulskytė – Markovienė, R. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. 2005, Eugrimas, p.36.

⁴ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo (Žin., 1992, Nr. 5-75) 1 str. 1 p. aplinka apibrėžiama kaip gamtoje funkcionuojanti tarpusavyje susijusių elementų (žemės paviršiaus ir gelmių, oro, vandens, dirvožemio, augalų, gyvūnų, organinių ir neorganinių medžiagų, antropogeninių komponentų) visuma bei juos vienijančios natūraliosios ir antropogeninės sistemos.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, byla Nr.23/04.

⁶ *Права человека*. Ред. Лукашева Е. А. Москва: Норма, 2004. С. 140.

⁷ Gaidys, G. „Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje“. *Jurisprudencija*. 2007 3 (93), P. 61-68.

⁸ Terminas „sveika aplinka“ implikuoja tam tikras kokybines charakteristikas, kurios atsispindi termino „aplinka“ turinyje. Terminas „sveika aplinka“ reiškia, kad aplinka yra nekenksminga žmogaus ir kitų gyvų organizmų gyvybinės funkcijoms ir egzistavimui, todėl „sveika aplinka“ turėtų būti suprantama kaip tinkama žmogaus gyvamui ir veiklai, taip pat kitų gyvųjų organizmų egzistavimui terpė. G.Gaidys

⁹ Kelzen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius, Eugrimas 2002, p. 58.

galimybės. Ne išimtis yra ir gamtos išteklių¹⁰ naudojimo sritis. Šios problemos mastą didina ir tai, kad aplinkos apsauga¹¹, kaip jau buvo minėta, yra prioritetinga ne tik dabartinės visuomenės sritis, tačiau ir tinkamos ateities kartų teisės į sveiką aplinką realizavimo prielaida.

Būtent visuomenės poreikis tinkamam ir racionaliam gamtos išteklių naudojimui sąlygoja būtinybę teisės normomis sureguliuoti visuomeninius santykius aplinkosaugos srityje, nustatyti pagrindines juridinių bei fizinių asmenų teises ir pareigas išsaugant biologinę įvairovę, ekologines sistemas bei kraštovaizdį, užtikrinant sveiką ir švarią aplinką, racionalų gamtos išteklių naudojimą. Visos šios teisės normos sudaro atskirą teisės šaką – aplinkosaugos teisę.

Aplinkosaugos teisė suprantama kaip savarankiška nacionalinės teisės sistemos šaka, reguliuojanti visuomeninius aplinkos kokybės išsaugojimo ir gerinimo, visuomenės teisės į saugią gamtinę aplinką įgyvendinimo, taupaus ir racionalaus gamtos išteklių naudojimo ir atkūrimo santykius, kurie užtikrinami teisinėmis pažeidimų prevencijos priemonėmis, teisinės atsakomybės taikymu ir teisinių ginčų sprendimu¹². Taigi, kaip matyti iš pateiktos aplinkosaugos teisės definicijos, teisinis ginčų sprendimas yra viena iš priemonių, sąlygojančių galimybę užtikrinti visuomenės teisę į kokybišką gamtinę aplinką.

Kalbant apie teisinių ginčų sprendimą kaip įrankį, padedantį realizuoti visuomenės teisę į kokybišką gamtinę aplinką, svarbu pastebėti, kad optimalus būtų ne tik efektyvus, bet ir greitas bei ekonomiškasis teisinių ginčų sprendimas. Tokį efektą pasiekti nagrinėjant ginčus teismine tvarka pasiseka gana sunkiai, todėl kyla poreikis sukurti mechanizmą ir numatyti tokį teisinį reglamentavimą, kurio pagalba daugumą ginčų, kylančių aplinkosaugos srityje, būtų galima išspręsti neteismine tvarka.

Straipsnyje nagrinėjama tematika ir keliamos problemos atskirais aspektais nėra naujos: tiek aplinkosaugos teisė¹³, tiek neteisminis ginčų nagrinėjimas¹⁴ yra analizuoti įvairių

¹⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo (Žin., 1992, Nr. 5-75) 1 str. 3 p. gamtos ištekliai apibrėžiami kaip gyvosios ar negyvosios gamtos elementai (augalija, gyvūnija, įskaitant ir buveines, vanduo, žemė (jos paviršius ir gelmės), kuriuos žmogus naudoja arba gali naudoti savo reikmėms;

¹¹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo (Žin., 1992, Nr. 5-75) 1 str. 2 p. aplinkos apsauga apibrėžiama kaip aplinkos saugojimas nuo fizinio, cheminio, biologinio ir kitokio neigiamo poveikio ar pasekmių, atsirandančių įgyvendinant planus ir programas, vykdančią ūkinę veiklą ar naudojant gamtos išteklius.

¹² Monkevičius, E., Miškinis, A., Meškys, I., [et al.]. *Aplinkosaugos teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2011. P. 23.

¹³ Monkevičius, E. *Aplinkos teisinė apsauga globalizacijos sąlygomis // Atsakomybė už ateitį: darnaus vystymosi teoriniai ir praktiniai aspektai. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Kaunas. 2008, p.56-67. Ragulskytė – Markovienė, R. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. 2005, Eugrimas; Monkevičius, E. *Aplinkosaugos santykių teisinio reguliavimo problemos*

mokslininkų skirtingais aspektais. Šio straipsnio kontekste minėti klausimai analizuojami kartu, t.y. tiriamas neteisminis teisinių ginčų sprendimas aplinkosaugos srityje.

Tyrimo objektu pasirinkti administraciniai teisiniai ginčai aplinkosaugos srityje, jų neteisminio nagrinėjimo galimybės bei probleminiai aspektai.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti prielaidas, lemiančias administracinių ginčų aplinkosaugos srityje susiformavimą, aptarti neteisminio tokių ginčų išnagrinėjimo poreikį, galimybes ir problematiką.

Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, suformuluoti šie uždaviniai:

1. Atskleisti administracinių ginčų, kylančių aplinkosaugos srityje, susiformavimą lemiančius veiksnius.
2. Atlikti neteisminio aplinkosaugos ginčų nagrinėjimo poreikį sąlygojančių priežasčių analizę.
3. Pristatyti Lietuvoje veikiančią neteisminio aplinkosaugos ginčų nagrinėjimo sistemą ir pateikti jos tobulinimo pasiūlymus.

Tyrimo metodai. Straipsnyje naudojami loginis, lyginamasis bei sisteminis metodai administracinio pobūdžio aplinkosaugos ginčų nagrinėjimą reglamentuojančių teisės normų analizei, taip pat dokumentų analizės metodas, kuris pritaikytas nagrinėjant ir tiriant teisės aktus.

ADMINISTRACINIŲ TEISINIŲ GINČŲ APLINKOSAUGOS SRITYJE SUSIFORMAVIMO PRIELAIDOS

Analizuojant teisinių ginčų aplinkosaugos srityje susiformavimo prielaidas, visų pirma reikia apsibrėžti, kokie ginčai laikytini aplinkosauginiais ginčiais. Dr. L. Meškys aplinkosaugos ginčiais siūlo laikyti teisinių santykių dalyvių konfliktus dėl aplinkosaugos teisės ir jos subjektų pažeidimų, prevencijos priemonių nevykdymo arba netinkamo vykdymo, žalos ir nuostolių aplinkai padarymo, viešojo intereso gynimo ir teisinės atsakomybės taikymo. Ginčai, kurie kyla dėl aplinkosaugos teisinių santykių subjektų tam tikrų teisių

//*Jurisprudencija*. MRU. Mokslo darbai. 2008 m. Nr 10(112), p. 7-16; Monkevičius, E. Environmental Legal Problems in the Context of Globalization.//*Jurisprudencija*. MRU. Mokslo darbai. 2010 Nr 1(119), p. 197-210; Aleknavičius, P. Aplinkosaugos ir aplinkotvarkos teisė: metodiniai patarimai/ - : Ardiva Lietuvos žemės ūkio universiteto Leidybos centras], 2008 ir kt.

¹⁴ Pranevičienė, B *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, Urbonas, D. *Kvaziteisminių institucijų jurisdikcinė veikla taikant administracines sankcijas*. Daktaro disertacija, Vilnius 2007.

pripažinimo, pasikeitimo ar pasibaigimo, taip pat dėl prevencinių aplinkosaugos priemonių ir teisinės atsakomybės taikymo, laikytini teisiniais ginčiais¹⁵.

Kaip matyti iš pasirinktos aplinkosaugos ginčų definicijos, esminis pagrindas konfliktui susiformuoti – numatyto teisinio reglamentavimo aplinkosaugos srityje nesilaikymas arba netinkamas laikymasis. Valstybė turi kontroliuoti, kaip vykdomi teisiniai reikalavimai aplinkosaugos srityje. Ši kontrolė dar vadinama ekologine kontrolė. Ekologinė kontrolė – valstybinio valdymo funkcija ir aplinkosaugos teisės teisinis institutas bei svarbiausia teisinė priemonė, užtikrinanti racionalų gamtos naudojimą ir aplinkos apsaugą nuo neigiamos įtakos¹⁶.

„Valstybinė ekologinė kontrolė vykdoma įspėjamąja ir einamąja formomis. Įspėjamosios kontrolės uždavinys - neleisti ūkinės, valdymo ir kitokios veiklos, kuri ateityje gali daryti neigiamą poveikį gamtai. Ši kontrolė vykdoma veiklos planavimo ar projektavimo stadijoje, projekto realizavimo metu ar pradėdant eksploatuoti objektus. Einamoji valstybinė ekologinė kontrolė vykdoma specialiai įgaliotų organų įmonių ir kitų ekologiškai svarbių objektų eksploatacijos stadijoje gamtos naudojimo procese.“¹⁷

Tačiau tam, kad būtų vykdoma kontrolė, visų pirma turi būti nustatytas atitinkamas teisinis reguliavimas. Valstybės dalyvavimas vykdant teisinį reguliavimą reiškia, kad valstybė pirmiausia sukuria teisinio poveikio žmonių elgesiui priemones (teisės normas), įkūnija jose tam tikrą žmonių elgesio reglamentavimo tipą (smulkmeniškąjį arba principinį), taip pat sukuria institucijų sistemą tam reikalavimui vykdyti ir prižiūrėti.¹⁸ Aplinkosaugos sritis ne išimtis.

Iš Konstitucijos 54 straipsnio kyla pareigos ir visiems Lietuvos Respublikos teritorijoje esantiems asmenims: jie privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai. Įstatymų leidėjas turi uždrausti veiksmus, darančius žalą natūraliai gamtinei aplinkai, jos objektams, ir nustatyti teisinę atsakomybę už tokius veiksmus. Minėti draudimai bei teisinė atsakomybė už šių draudimų nepaisymą turi būti nustatyti tik įstatymu, o šių draudimų įgyvendinimo tvarka gali būti reglamentuojama ir poįstatyminiuose teisės aktuose.

¹⁵ Monkevičius, E., Miškinis, A., Meškys, L., [et al.]. *Aplinkosaugos teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2011. P. 325.

¹⁶ Бринчук, М. М. *Экологическое право (право окружающей среды)*. Москва, Юрист, 1998, p. 449.

¹⁷ Op. cit., p. 449.

¹⁸ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Justitia, 2009, p. 206.

Valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei jų gausinimas, gali įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas, o tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų.

Valstybė, saugodama natūralią gamtinę aplinką ir jos atskirus objektus, siekdama užtikrinti gamtos išteklių racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, turi garantuoti ir Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyrą.

Valstybė, reguliuodama su natūralios gamtinės aplinkos ir jos objektų apsauga, gamtos išteklių naudojimu, atkūrimu ir gausinimu susijusius santykius, taip pat ir ribodama atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimą ar įpareigodama tam tikrus teisinių santykių subjektus atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, yra saistoma konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų, *inter alia* kai tokiais ribojimais ar įpareigojimais yra įsiterpiama į asmens konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą¹⁹.

Valstybei santykiuose su jos piliečiais ir kitais jos teritorijoje esančiais asmenimis atstovauja valstybės institucijos, įstaigos, pareigūnai ir kiti atitinkamus įgaliojimus turintys asmenys, kurie privalo užtikrinti, kad privatūs asmenys galėtų veiksmingai ir tinkamai pasinaudoti jiems šalies Konstitucijoje, kituose nacionalinės teisės aktuose bei tarptautiniuose dokumentuose garantuojamomis teisėmis ir laisvėmis. Teisės požiūriu akivaizdu, kad teisinės valstybės principais pagrįsta valstybės institucijų, pareigūnų ir kitų viešojo administravimo subjektų veikla yra būtina sąlyga, užtikrinant asmenų galimybę efektyviai įgyvendinti savo teises bei laisves²⁰.

Remiantis atlikta analize darytina išvada, kad aplinkosauga yra ta sritis, kur itin ryškus valstybės vaidmuo ne tik numatant teisinį reglamentavimą, bet ir nuolat stebint, kontroliuojant ar taikant poveikio priemones įvairiems subjektams, tuo pačiu apribojant jų galimybes įgyvendinti konstitucines teises ir laisves. Būtent šios aplinkybės yra viena iš priežasčių, darančių įtaką aplinkosauginių ginčų susiformavimui.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas byloje Nr.14/02.

²⁰ *Teisė besikeičiančioje Europoje*, 2008, p. 497-498.

Kita prielaida, lemianti konfliktų susidarymą, susijusi ne su valstybės, bet su atskirų asmenų, ūkio subjektų ir suinteresuotos visuomenės²¹ priešingais interesais.

Konstitucinėje jurisprudencijoje ne kartą buvo pažymėta, kad žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai yra ypatingi nuosavybės teisės objektai, nes žemės, miškų, parkų, vandens telkinių tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus egzistavimo, žmogaus ir visuomenės išlikimo bei raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas. Pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė²². Taigi, viešojo intereso²³ prioritetas prieš privatų interesą esant jų konfliktui ar netgi kelių privačių interesų nesutapimas yra dar viena prielaida kilti ginčams aplinkosaugos srityje.

NETEISMINIO APLINKOSAUGOS GINČŲ NAGRINĖJIMO REIKŠMĖ IR PAGRINDINĖS PROBLEMAS

Kaip jau buvo minėta, aplinkosaugos teisė yra viešosios teisės šaka, todėl valstybės dalyvavimas ir įtaka šioje srityje susiklostantiems santykiams yra tikrai didelė. Buvo pastebėta, kad kuo daugiau į socialinius-ekonominius santykius kišasi valstybė, tuo labiau išauga pretenzijų skaičius jai. Todėl teismai nebegalėjo susidoroti su užgriuvusia skundų lavina. Tuo pačiu buvo sudėtinga užtikrinti efektyvią žmogaus teisių apsaugą, nes teisminiai procesai, nors ir būdami svarbiu žmogaus teisių garantu kiekvienoje valstybėje, yra ypatingi tuo, jog yra sudėtingi ir formalūs, trunka ilgai, jų išlaidos brangiai atsieina besibylinėjančioms šalims. Be to, teismo procesas nemažai daliai žmonių yra neprieinamas ir bauginantis dėl

²¹Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo (Žin., 1992, Nr. 5-75) 1 str. 22 p. suinteresuota visuomenė apibrėžiama kaip vienas arba daugiau fizinių ar juridinių asmenų, kuriems daro arba gali daryti poveikį sprendimai, veiksmai ar neveikimas aplinkos ir jos apsaugos bei gamtos išteklių naudojimo srityje arba kurie yra suinteresuoti šių sprendimų procesu.

²²Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas byloje Nr.14/02, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas byloje Nr.17/02-24/02-06/03-22/04, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas byloje Nr. 03/04-15/04-05/06, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas byloje Nr. 44/04-10/06, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 4 d. sprendimas byloje Nr 03/04-15/04-05/06.

²³ Prof. E. Monkevičius taip apibrėžia viešąjį interesą: „Viešasis interesas aplinkosaugos santykiuose yra Konstitucijos ir įstatymų saugomas visuomenės ar jos dalies interesas saugoti gamtinę aplinką nuo bet koks žalingo ūkinės ar antropogeninės veiklos poveikio, išsaugoti ir atkurti gamtos išteklius ir taip užtikrinti visuomenės darnų vystymąsi, gyvenimo kokybę ir sveikatos apsaugą“. Viešojo intereso gynimo problema aplinkosaugos ginčiuose // *Jurisprudencija*. MRU. Mokslo darbai. 2009 m. Nr 1 (1), p. 37-50.

daugelio aplinkybių (finansinių galimybių, išsilavinimo, proceso metu patiriamo streso ir pan.)²⁴.

Kaip jau buvo minėta, teisminis asmens ar viešojo intereso gynimas yra susijęs su ženkliais laiko ir finansų kaštais. Todėl vienaip ar kitaip valstybė turi imtis priemonių, sumažinančių asmenų (ar valstybės) sąnaudas siekiant apginti vieną ar kitą interesą. Racionalumo paieškos skatino valstybes kurti alternatyvius administracinių ginčų sprendimo mechanizmus, ieškoti naujų konfliktų tarp administracijos ir piliečių sprendimo būdų, todėl daugelyje valstybių buvo pasirinkti du keliai:

– pirma, jau veikiančioms administracinėms institucijoms buvo suteikiama teisė nagrinėti ginčus, kitaip sakant, buvo suteikiamos kvaziteisminės galios;

– antra, buvo kuriamos specialios institucijos, kurių paskirtis (dažniausiai vienintelė) – administracinių ginčų nagrinėjimas²⁵.

Viena iš alternatyvų ilgam, brangiam bylinėjimuisi siekiant apginti pažeistas teises ir teisėtus interesus - administracinė justicija.²⁶ Valstybės pareiga užtikrinti piliečių interesų teisinę gynybą yra svarbus teisinės valstybės elementas. Administracinė justicija – efektyvi priemonė, padedanti apsaugoti asmenį nuo neteisėtų arba nepagrįstų administracijos veiksmų, suvaržančių jo teises.²⁷

Taigi, šalia teisminių institucijų, administracinius ginčus sprendžia įvairiausių rūšių kvaziteismai. Kai kurie iš jų specialiai įkurti tam tikros rūšies ginčams nagrinėti ir veikia nepriklausydami nuo kitų valstybinės valdžios institucijų. Kitoms gi institucijoms, greta administravimo funkcijų, įstatymu suteikiama teisė spręsti administracinius ginčus, todėl tokios institucijos taip pat gali būti vadinamos kvaziteismais²⁸. Analogiškos pozicijos laikosi ir I. Deviatnikovaitė, teigianti, jog „Plačiuoju požiūriu kvaziteisminės institucijos yra tos institucijos, kurios veikia viešojo administravimo srityse, t.y. atlieka administracinį reglamentavimą, teikia administracines paslaugas, administruoja viešųjų paslaugų teikimą ir prižiūri, kaip vykdomi įstatymai. Dažniausiai tokių institucijų statusą reglamentuojančiuose

²⁴ P.Cane, *An Introduction to Administrative Law*, Oxford: Clarendon Press, 1996, p. 337.

²⁵ Pranevičienė, B. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

²⁶ Prof. B.Pranevičienė analizuodama administracinės justicijos sąvoką išskiria tris esminius aspektus: 1) administracinės justicijos sąvoka nurodo nagrinėjamų ginčų pobūdį, t.y. nustato, kad nagrinėjami ginčai yra kilę iš viešosios teisės reguliuojamų teisinių santykių ir skiriasi nuo privačių ginčų; 2) nagrinėjami ginčai kilę tarp piliečių ir vykdomosios valdžios institucijų ar pareigūnų; 3) nagrinėjant ginčą turi būti sprendžiamas ir vykdomosios valdžios veiklos teisėtumo klausimas.

²⁷ Pranevičienė, B. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 70.

²⁸ Ten pat. p. 88.

teisės aktuose nėra įtvirtinta ikiteisminio ginčo nagrinėjimo funkcija. Tačiau jos sprendžia kilusius viešojo administravimo subjekto ir asmenų konfliktus. Tai reiškia, kad kai kurios viešojo administravimo institucijos gali spręsti administracinius ginčus, kartu veikti viešojo administravimo srityse²⁹.

Apibendrinant kvaziteismų atsiradimą nulėmusias priežastis, galima išskirti svarbiausias iš jų: (1) teismų sistemos išlaikymo kaštai; (2) asmeniui tenkančios teismo išlaidos, (3) teismo proceso lėtumas ir formalumas ir t.t.

Tose valstybėse, kuriose dalis teisminės valdžios įgaliojimų buvo perduoti administracijai, pažymimos dar ir tokios aplinkybės: (1) administracinių institucijų darbuotojai turi specialių žinių; (2) administracija įgyvendina kontrolės (priežiūrinės) ir tyrimo funkcijas, pvz. administracija turi teisę savo iniciatyva pradėti persekioti teisės pažeidėją, tuo tarpu patys teismai tokios teisės neturi³⁰.

Taigi, remiantis aptartomis aplinkybėmis, darytina išvada, kad asmenys savo pažeistas teises ginti ir pasiekti teisingumą gali ne tik teismine tvarka (pasak H.L.A. Harto, „teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros arba proporcijos palaikymas arba atstatymas <...>“³¹). Žinoma, tokia galimybė iš esmės palengvina pažeistų teisių gynimo procesines galimybes, tačiau paraleliai turi būti keliamas klausimas ir apie tai, kiek kokybiškas yra toks pažeistų teisių gynimas.

Neabejotinai šiuo atveju kalbama apie teisės taikymą. Pasak A.Vaišvilos, teisę taikyti būtina tokiais atvejais, kai teisės normų asmeniui suteiktas leidimas (teisnumas) turėti tam tikrą gėrį negali virsti jo subjektine teise be kompetentingų valstybės institucijų ar pareigūnų dalyvavimo; kai kyla ginčas, ar konkrečiam asmeniui priklauso tam tikra subjektinė teisė, o ginčo šalys pačios negali tuo klausimu susitarti, arba reikia pašalinti kliūtis, trukdančias naudotis teisėmis, garantuoti tinkamą teisinių pareigų vykdymą; kai reikia oficialiai nustatyti buvimą ar nebuvimą konkrečių faktų ir pripažinti juos juridiskai reikšmingais; kai visuomeninis santykis dėl visuomeninio ar asmeninio reikšmingumo turi būti patvirtintas valstybės institucijų siekiant patikrinti jo teisėtumą; kai reikia įpareigoti teisės subjektus, besinaudojančius subjektinėmis teisėmis, vykdyti iš šio naudojimosi (įstatymo ar sutarčių) kylančias pareigas kitų asmenų naudai³². Institucijos, nagrinėjančios ginčą išankstine ne teismo tvarka, priima sprendimus. Šie institucijų sprendimai yra ne kas kita, kaip teisės

²⁹ Deviatnikovaitė, I. *Administracinė teisė: kategorijos, apibrėžimai, užduotys*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 154.

³⁰ Pranevičienė, B. Op. cit., p. 76-77.

³¹ Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. 1997, p. 267.

³² Vaišvila, A. Op. cit., p. 404.

taikymo aktai³³ – t.y. kompetentingų valstybės institucijų, pareigūnų ar privačių įmonių vadovų sprendimai, priimami vykdant įstatymą ir remiantis įstatymu³⁴.

Dabartiniu metu kompetencija nagrinėti ginčus, kylančius aplinkosaugos srityje, suteikta jau veikiančioms administracinėms institucijoms. Vadinasi, šalia savo įprastinės veiklos ir kasdienių funkcijų, tam tikroms institucijoms yra suteikti kvaziteisminiai įgaliojimai. Tokių institucijų nėra daug, tai Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos, Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybinė miškų tarnyba. Šioms institucijoms galima pateikti skundus dėl galimai padarytų pažeidimų, varžomų asmenų teisių aplinkosaugos srityje. Tačiau tai negarantuoja, kad, asmeniui nesikreipiant į teismą, bus užtikrinta tinkama jo teisių apsauga. Problema kyla dėl to, kad neretai pateikus skundą institucijai, kuriai suteikti kvaziteisminiai įgaliojimai, tokio skundo nagrinėjimas pavedamas vienam asmeniui, kuris dažniausiai turi tik vienos srities specialiujų žinių (įgūdžių). Tokiu atveju kyla klausimas dėl teisės taikymo kokybės, kuomet ją taiko institucijos, kurioms aplinkosaugos ginčų nagrinėjimas nėra pagrindinė funkcija.

Iki 2010 m. liepos 1 d. veikė 10 apskričių administracinių ginčų komisijų, tai buvo specialios institucijos, kurių vienintelė paskirtis buvo nagrinėti administracinius ginčus. Kadangi didžioji dauguma ginčų, kylančių aplinkosaugos srityje, yra administraciniai ginčai, todėl šios institucijos taip pat prisidėdavo prie efektyvaus ir operatyvaus aplinkosaugos ginčų nagrinėjimo. Po apskričių reformos šių kvaziteisminių institucijų nebeliko. Kurį laiką galiojo dispozityvi teisės norma, kuri numatė teisę, bet ne pareigą savivaldybių taryboms steigti administracinių ginčų komisijas. Nuo 2011 m. liepos 13 d. minėta dispozityvi teisės norma buvo transformuota į imperatyvią, t.y. šiuo metu numatyta pareiga savivaldybių taryboms steigti administracinių ginčų komisijas. Šių komisijų nariams keliami atitinkamo – teisinio – išsilavinimo reikalavimai. Tačiau iki šiol labai reta savivaldybės taryba yra įvykdžiusi šią teisės normą, kuri sudarytų didesnes galimybes asmenims ginti savo pažeistas teises aplinkos apsaugos srityje.

Iš galiojančio teisinio reguliavimo galima daryti išvadą, kad ikiteisminį ginčą nagrinėjančios institucijos priimti sprendimai bus privalomi viešojo administravimo subjektams, t.y. sukels teises pasekmes. Todėl itin svarbu, kad toks sprendimas būtų

³³ Pranevičienė, B., Mikalauskaitė-Šostakienė, K. Problems of pre-trial investigation of legal disputes in the territorial planning. *Jurisprudencija*. 2011, 18(3), p. 963-977 .

³⁴ Vaišvila, AOp. Cit., p., 404.

priimtas kompetentingų asmenų. Manytina, kad tokia situacija yra ydinga. Atsižvelgiant į tai, kad teisės taikymas yra ne tik valstybės pagalba asmeniui pasinaudoti pozityviosios teisės jam suteikta ar įgyta teise, bet ir teisingumo vykdymas³⁵, turėtų būti nustatomi išsilavinimo ir kompetencijos reikalavimai asmenims, nagrinėjantiems ginčus ikiteismine tvarka.

Kitas probleminis aspektas yra susijęs su faktiniu sprendimo realizavimu. Jeigu daroma išvada, kad institucijos priimti sprendimai yra privalomi viešojo administravimo subjektams, dėl kurių sprendimų ar neveikimo buvo pradėta skundo ar pranešimo nagrinėjimo procedūra, turėtų būti įtvirtintas tokio sprendimo priverstinis įgyvendinimo mechanizmas ar nuoroda į kitą teisės aktą³⁶, kuriuo reiktų vadovautis įgyvendinant priimtą sprendimą. Manytina, kad tik tinkamai įtvirtinus teisinę galimybę užtikrinti ikiteisminį ginčą nagrinėjančios institucijos priimto sprendimo įvykdymą bus galima visiškai užtikrinti asmenų pažeistų teisių gynybą³⁷.

Taigi, reziumuojant išdėstytus teiginius ir išanalizuotas problemas, darytina išvada, kad siekiant užtikrinti asmenims greitą, efektyvą, ekonomišką pažeistų teisių aplinkosaugos srityje neteisminį nagrinėjimą, reikalinga numatyti teisinius reikalavimus asmenims, nagrinėjantiems aplinkosaugos ginčus neteisimine tvarka ir jų priimtų sprendimų realaus įgyvendinimo mechanizmą. Svarbiausia ne tai, kad kvaziteismas būtų absoliučiai nepriklausomas, bet tai, kad nagrinėtų bylą kaip nešališkas, nesuinteresuotas arbitras³⁸.

IŠVADOS

Plati aplinkos apsaugos teisės reglamentuojamų teisinių santykių amplitudė, aktyvus valstybės kišimasis į santykius, susiformuojančius aplinkos apsaugos srityje, lemia didelį kiekį aplinkosauginių ginčų. Valstybė turi pareigą ne tik numatyti teisinį reguliavimą, kad būtų garantuotas natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsaugos, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei jų gausinimas, tačiau ir užtikrinti asmenims tinkamą, operatyvią ir nebrangią jų pažeistų teisių gynybą aplinkosaugos srityje.

Asmenims, kurių teisės ir teisėti interesai aplinkosaugos srityje yra galimai pažeisti, turi būti numatyta ne tik teorinė galimybė kreiptis dėl susidariusio konflikto išnagrinėjimo

³⁵ Vaišvila, A. Op.cit., p. 394-395.

³⁶ Administracinių ginčų komisijų priimtų sprendimų vykdymą reglamentuoja Administracinių bylų teisenos įstatymas. Pagal šio įstatymo 18 straipsnio 2 dalies 9 punkto nuostatas bylos pagal prašymus užtikrinti administracinių ginčų komisijų sprendimų vykdymą priskirtos apygardų administracinių teismų kompetencijai. Administracinių bylų teisenos įstatymo 91 straipsnyje numatyta, kokia tvarka apygardos administraciniai teismai sprendžia klausimus dėl administracinių ginčų komisijų sprendimų vykdymo užtikrinimo.

³⁷ Pranevičienė, B., Mikalauskaitė-Šostakienė, K. Problems of pre-trial investigation of legal disputes in the territorial planning. *Jurisprudencija*. 2011, 18(3), 963-977 P.

³⁸ Pranevičienė, B. Op. cit., p. 88.

neteismine tvarka, tačiau tuo pačiu turi būti užtikrinta, kad toks ginčo nagrinėjimas bus atliktas kompetentingų asmenų, o priimtas sprendimas turėtų atitikti teisės taikymo aktui keliamus reikalavimus. Tuo tikslu, teisės normomis turi būti nustatomi išsilavinimo ir kompetencijos reikalavimai asmenims, kurie nagrinėja skundus neteismine tvarka.

Vien institucijų, nagrinėjančių aplinkosauginius ginčus neteismine tvarka, įsteigimas ar kompetencijos bei išsilavinimo cenzo nustatymas jų nariams negarantuos išbaigto asmens teisių gynimo neteismine tvarka. Tam, kad šis tikslas būtų realizuotas, reikalinga numatyti mechanizmą, kurio pagalba įsigalioję kvazitesiminių institucijų sprendimai būtų vykdomi priverstine tvarka. Šiam uždaviniui įgyvendinti gali būti pasitelkiami jau galiojantys mechanizmai arba sukuriamas naujas teisinis reguliavimas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas (Žin., 1992, Nr. 5-75).
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas byloje Nr.14/02.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas byloje Nr.17/02-24/02-06/03-22/04,
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, byla Nr.23/04.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas byloje Nr. 03/04-15/04-05/06.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas byloje Nr. 44/04-10/06.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 4 d. sprendimas byloje Nr 03/04-15/04-05/06.
8. A.Vaišvila Teisės teorija. Justitia, 2009.
9. B. Pranevičienė Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje: monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
10. B. Pranevičienė, K. Mikaluskaitė-Šostakienė. Problems of pre-trial investigation of legal disputes in the territorial planning. Jurisprudencija. 2011, 18(3), 963-977 P.
11. D.Urbonas. Kvazitesiminių institucijų jurisdikcinė veikla taikant administracines sankcijas: Daktaro disertacija, Vilnius, 2007.
12. E. Monkevičius, A. Miškinis, L. Meškys [et al.]. Aplinkosaugos teisė: vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2011.
13. E. Monkevičius. Environmental Legal Problems in the Context of Globalization.//Jurisprudencija. MRU. Mokslo darbai. 2010 Nr 1(119), p. 197-210;
14. E. Monkevičius. Viešojo intereso gynimo problema aplinkosaugos ginčiuose //Jurisprudencija. MRU. Mokslo darbai. 2009 m. Nr 1 (1), p. 37-50.
15. E. Monkevičius. Aplinkos teisinė apsauga globalizacijos sąlygomis.//Atsakomybė už ateitį: darnaus vystymosi teoriniai ir praktiniai aspektai. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas, 2008, p. 56-67.
16. E. Monkevičius. Aplinkosaugos santykių teisinio reguliavimo problemos //Jurisprudencija. MRU. Mokslo darbai. 2008 m. Nr 10(112), p. 7-16.
17. G.Gaidys. „Žmogaus teisė į sveiką aplinką:šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje“. Jurisprudencija. 2007 3 (93), p. 61-68.

18. H. Kelzen Grynoji teisės teorija. Vilnius, Eugrimas, 2002.
19. H. L. A. Hart Teisės samprata. 1997.
20. I. Deviatnikovaitė. Administracinė teisė: kategorijos, apibrėžimai, užduotys. Vilnius, Justitia, 2009.
21. P. Aleknavičius. Aplinkosaugos ir aplinkotvarkos teisė: metodiniai patarimai/ - : Ardiva Lietuvos žemės ūkio universiteto Leidybos centras], 2008 ir kt.
22. P. Cane, An Introduction to Administrative Law. Oxford: Clarendon Press, 1996,
23. R. Ragulskytė – Markovienė Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. 2005, Eugrimas;
24. Teisė besikeičiančioje Europoje, 2008.
25. Z. Venckus. Aplinkos apsaugos politika ir teisė: Mokojoji knyga. Vilnius, Technika, 2007.
26. М. М. Бринчук Экологическое право (право окружающей среды). Москва, Юрист, 1998.
27. Права человека. Ред. Лукашева Е. А. Москва: Норма, 2004.

PROBLEMS OF PRE – TRIAL INVESTIGATION OF LEGAL DISPUTES IN THE ENVIRONMENTAL FIELD

Kristina Mikaluskaitė – Šostakienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The need to take effective measures, including legal, to strengthen environmental protection is increasingly emphasized not only in national, but also in international space. Bearing in mind this aim, state government institutions at various levels establishes the environmental laws, which form a separate branch of law. Environmental law as a branch of public law covers a wide range of legal relations. Naturally, the existence of extensive legal regulation is of crucial breeding, also the ground for various disputes arises. Notwithstanding the fact the environmental law, as a branch of law, is analyzed by different aspects and is fully covered by scientific interest, it is assumed that there is still no proper attention paid to the qualified and expeditious settlement of disputes arising in the field of protection of the environment. The lack of examination of the regulation and its analysis exists. The essential attention must be paid to the fact that particular environmental disputes must be addressed expeditiously, taking into account the possible extent of the consequences, therefore, more effective regulation of the quasi-judicial regulation of disputes is needed. It is presumed that such regulation would imply the most efficient settlement of disputes.

Keywords: Environment, administrative disputes, pre-trial investigation of legal disputes, quasi-court.

Kristina Mikaluskaitė-Šostakienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, žmogaus teisių apsauga, tarptautinė viešoji teisė.

Kristina Mikaluskaitė-Šostakienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: administrative law, protection of Human Rights, international public law.

LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINĖS SAUGOS SISTEMOS OPTIMIZAVIMAS

Rolandas Nagrockas

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 30 36 69
El. paštas: r.nagrockas@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje identifikuotos pagrindinės Lietuvos Respublikos civilinės saugos ir gelbėjimo sistemos (toliau – Sistema) problemos, kylančios dėl Sistemos institucijų funkcijų paskirstymo kaitos, dažnų civilinę saugą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimų, visuomenės žinių ir iniciatyvos civilinės saugos srityje stokos, atskleistos praktinės problemos. Sistemos optimizavimas yra sudėtingas procesas, reikalaujantis ne tik Valstybės institucijų pastangų civilinės saugos teisinio reglamentavimo tobulinimui, bet ir visuomenės savisaugos žinių bei iniciatyvos civilinės saugos srityje siekiant bendro tikslo – efektyviai veikiančios ir patikimos Sistemos sukūrimo saugos.

Pagrindinės sąvokos: civilinė sauga, civilinės saugos sistema, civilinės saugos sistemos institucijos, ekstremali situacija, ekstremalių situacijų valdymas.

ĮVADAS

Lietuvoje, po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., pradėta kurti civilinės saugos sistema. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos 1991 m. spalio 15 d. įsakymu Nr.226 įkurta Gelbėjimo ir civilinės saugos tarnyba, kuri turėjo koordinuoti valstybės institucijų veiklą didelių nelaimių padariniams likviduoti¹. 1992 m. kovo 9 d. buvo patvirtinti Civilinės saugos departamento nuostatai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu šis departamentas tapo pavaldus Krašto apsaugos ministerijai. 2004 m. vasario 5 d. Vidaus reikalų ministerija perėmė vadovavimą civilinei saugai, o nuo 2005 m. sausio 1 d. Civilinės saugos departamentas sujungtas su Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentu, priskiriant avarijų likvidavimo ir gelbėjimo darbų vykdymo ekstremalių situacijų metu funkcijas.

Laikotarpyje nuo 1991 m. iki šių dienų ne kartą keitėsi civilinės saugos funkcijas ir uždavinius įgyvendinančios institucijos, taip pat ir civilinę saugą reglamentuojantys teisės aktai (vien tik Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas nuo jo įsigaliojimo 1998 m. gruodžio 31 d. keitėsi septynis kartus). Šios priežastys įtakojo ekstremalių situacijų valdymo

¹Civilinės saugos departamento istorija [žiūrėta 2011-09-19].

<http://www.alytus.aps.lt/ava/selectPage.do?docLocator=83AC52A8050B11DC9402746164617373&inlanguage=lt&pathId=495>.

organizavimo Lietuvoje sudėtingumą ir civilinę saugą reglamentuojančių teisės aktų taikymo problemas.

Sistemą optimizuoti skatina esamos ir atsirandančios naujos grėsmės asmens ir visuomenės saugumui, pavojų keliantys galimi įvykiai ir avarijos pramonėje, dėl klimato kaitos dažnėjantys stichiniai ir katastrofiniai hidrometeorologiniai reiškiniai.

Tyrimo tikslas – nustatyti Sistemos optimizavimo poreikį.

Tyrimo uždaviniai:

- identifikuoti Sistemos optimizavimo problemas;
- įvertinti visuomenės žinias apie Sistemos funkcionavimą Lietuvoje.

Tyrimo objektas – Sistema.

Tyrimo metodai:

- dokumentų analizė – duomenų apie tyrimo objektą rinkimas;
- analitinis – nagrinėjamos temos teisinio reglamentavimo įvertinimas;
- anketavimo metodas – iškeltų hipotezių patvirtinimas ar paneigimas.

Tyrimo hipotezė:

- Sistema turi trūkumų, kurie sąlygoja neefektyvų šios Sistemos valdymą.

SISTEMOS OPTIMIZAVIMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Civilinė sauga – veikla, apimanti valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, kitų įstaigų, ūkio subjektų ir gyventojų pasirengimą ekstremaliosioms situacijoms, veiksmus joms gresiant ar susidarius, ekstremaliųjų situacijų likvidavimą ir jų padarinių šalinimą.

Sistemos optimizavimo problematika yra susijusi su šios Sistemos tikslais ir uždaviniais, civilinę saugą reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Sistemos tikslai yra:

- užtikrinti prevencinių priemonių ekstremaliosioms situacijoms išvengti arba susidarymo galimybės sumažinti vykdymą ir įgyvendinimą;
- padėti gyventojams, valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, kitoms įstaigoms ir ūkio subjektams, gresiant ar susidarius ekstremaliosioms situacijoms, išvengti ar patirti kuo mažiau žalos, išlaikyti rimtį, išsaugoti gyventojų gyvybę, sveikatą, turtą ir apsaugoti aplinką;
- užtikrinti optimalų valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, kitų įstaigų ir ūkio subjektų materialinių išteklių panaudojimą gresiant ar susidarius ekstremaliosioms situacijoms;

– rengti visuomenę praktiniams veiksams, gresiant ar susidarius ekstremaliosioms situacijoms, skatinti jos iniciatyvą civilinės saugos srityje ir stiprinti pasitikėjimą civilinės saugos sistemos veikla.

Civilinės saugos sistemos uždaviniai yra:

– organizuoti ir palaikyti civilinės saugos sistemos pajėgų parengtį ir reikiamą materialinį ir techninį aprūpinimą;

– perspėti ir informuoti gyventojus, valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas, kitas įstaigas ir ūkio subjektus apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją, galimus padarinius, jų šalinimo priemones ir apsisaugojimo nuo ekstremaliosios situacijos būdus;

– organizuoti ir vykdyti įvykių, ekstremaliųjų įvykių ir ekstremaliųjų situacijų likvidavimo ir jų padarinių šalinimo darbus, atlikti gelbėjimo, paieškos ir neatidėliotinus darbus;

– susidarius įvykiams, ekstremaliesiems įvykiams ir ekstremaliosioms situacijoms, organizuoti ir vykdyti priemones, kuriomis siekiama atkurti valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, kitoms įstaigoms, ūkio subjektams ir gyventojams būtiniausias gyvenimo (veiklos) sąlygas².

Kaip pasiekti užsibrėžtų tikslų ir teisingai įvykdyti uždavinius? Čia galima nurodyti tris pagrindines problemas:

Pirmoji problema: Sistemos institucijų funkcijų paskirstymo kaita. Iki 2005 m. sausio 1 d. Lietuvoje nebuvo vienos įstaigos, kuri, atsiradus ekstremalios situacijos padėčiai, teiktų pagalbą gyventojams. Nuo 2005 m. sausio 1 d. Civilinės saugos departamentas prijungtas prie Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento, kuriam pavesta vadovauti civilinei saugai organizuojant avarijų likvidavimo ir gelbėjimo darbus ekstremalių situacijų metu.

Sprendimu prijungti Civilinės saugos departamentą prie Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento, ekstremalių situacijų Lietuvoje valdymas netapo paprastesnis. Naikinant apskritis Sistema išlieka plati iš skirtingas funkcijas įgyvendinančių institucijų.

Antroji problema: dažni civilinę saugą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimai. Lietuvoje Sistemos reforma pradėta vykdyti praėjus ilgam, sistemos nefunkcionavimo, laikotarpiui. Tik 1998 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos Seime buvo priimtas Civilinės saugos įstatymas, kuris apibrėžė Sistemos siekiamus tikslus ir keliamus uždavinius,

² Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Šio įstatymo nauja redakcija - įstatymas Nr. XI-635, priimtas 2009-12-22, įsigaliojęs 2010-01-01. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 115-3230.

organizavimo ir veiklos principus, paskirstė civilinės saugos institucijų pareigas ir funkcijas, numatė gelbėjimo darbų ekstremalios situacijos metu tvarką ir kt.

Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas nuo jo įsigaliojimo, t.y. nuo 1998 m. gruodžio 31 d., buvo keičiamas septynis kartus (Valstybės žinios. 1998, Nr. 115-3230; 2000, Nr. 61-1805; 2003, Nr. 73-3351; 2004, Nr. 28-872, Nr. 163-5941; 2006, Nr. 72-2691; 2009, Nr.159-7207), todėl šiandien yra sudėtinga taikyti ir painu tobulinti šį įstatymą įgyvendinančius teisės aktus³.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, ministerijos ir žinybos 1999-2001 m. patvirtino daugiau nei 30 įstatymo įgyvendinamųjų civilinės saugos teisės aktų⁴.

Apžvelgę aukščiau paminėtus civilinę saugą reglamentuojančių teisės aktų keitimus galime teigti, kad Lietuvos Respublikos piliečiams sunku suvokti, kas gi yra civilinės saugos sistema, kuo ji gali būti žmogui naudinga, kokią pagalbą gali suteikti ekstremalios situacijos atveju.

Trečioji problema: žemas Lietuvos Respublikos gyventojų žinių lygis apie Sistemą.

LIETUVOS RESPUBLIKOS GYVENTOJŲ ŽINIŲ LYGIO APIE SISTEMĄ TYRIMAS

Sistema – tai nuolatinės parengties principu veikiančių institucijų visuma, kurių bendras tikslas yra bet kuriuo metu būti pasirengus ekstremalios situacijos likvidavimui. Kadangi visuomenė yra neatsiejama Sistemos dalis, jos teorinis ir praktinis pasirengimas yra būtinas teisingų veiksmų atlikimui įvykus ekstremaliai situacijai. Visi Lietuvos Respublikos piliečiai, tiek vaikai, tiek ir suaugę, turėtų žinoti civilinės saugos pagrindus, pareigas ir veiksmus gavus informaciją apie gresiančią ekstremalią situaciją, priemones ekstremalių situacijų padarinių šalinimui, apsisaugojimo būdus.

Lietuvos Respublikos gyventojų teisės ir pareigos civilinės saugos srityje.

Lietuvos Respublikos gyventojai ekstremalių situacijų ar jų pavojaus atvejais turi teisę į gyvybės ir sveikatos apsaugą, materialinę ir finansinę paramą, taip pat gauti informaciją apie galimą pavojų.

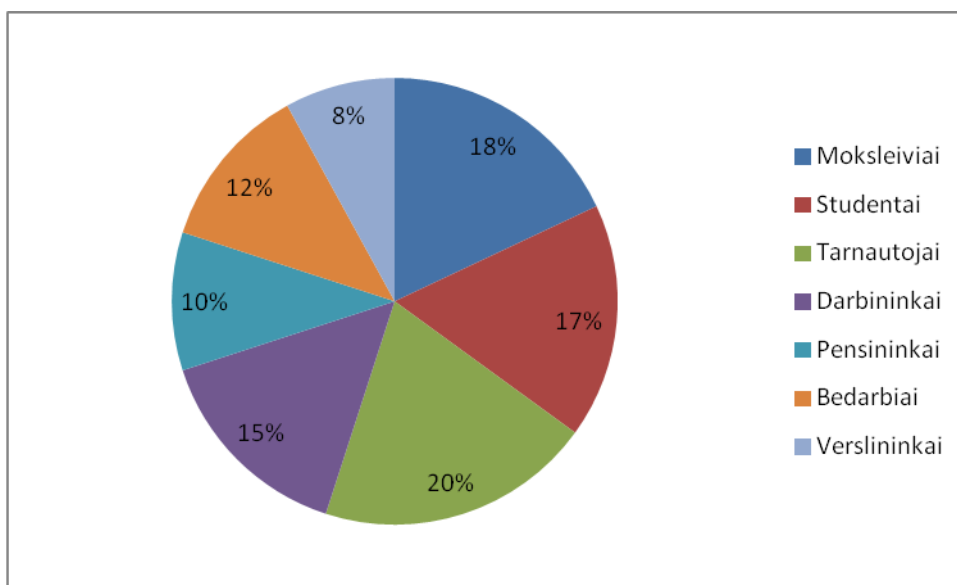
Lietuvos Respublikos gyventojų pareigos civilinės saugos srityje:

³ Nagrockas, R. Ekstremalių situacijų valdymo probleminiai aspektai. *Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: mokslinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys*. Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo fakultetas, 2010, Nr.2.

⁴ Čyras, P.; Dubonis, R.; Šukys R. ir kt. *Gyventojų apsauga ekstremaliose situacijose*. Vilnius: Technika, 2009, p.7.

- laikytis civilinę saugą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų reikalavimų;
- žinoti civilinės saugos signalus ir mokėti elgtis juos išgirdus;
- pranešti civilinės saugos ir gelbėjimo sistemos tarnyboms apie susidariusią ekstremalią situaciją arba šios situacijos grėsmę;
- vykdyti civilinės saugos pareigūnų nurodymus ir aktyviai dalyvauti likviduojant ekstremalių įvykių sukeltus padarinius.

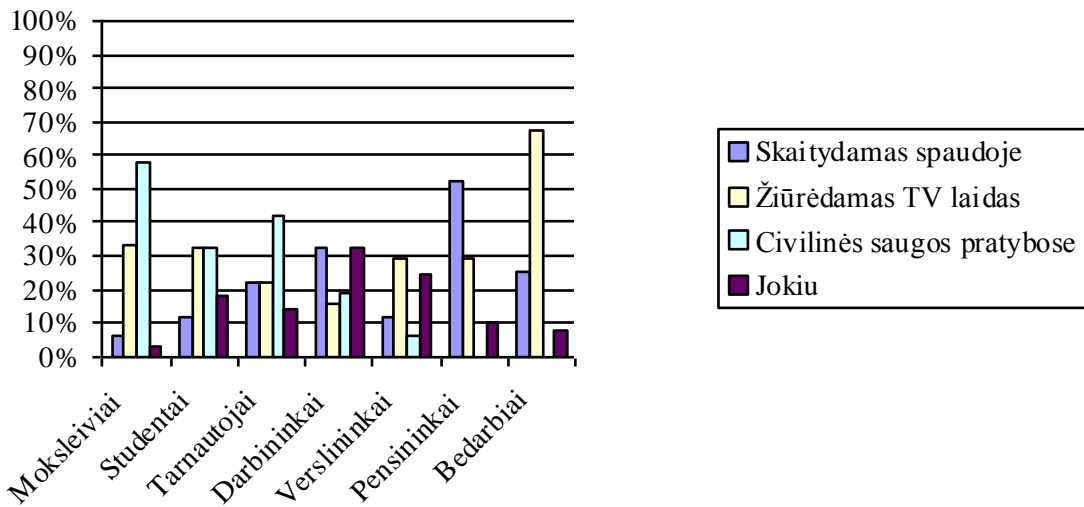
Naudojant anketavimo metodą apklausti, nuo 18 metų iki 69 metų, 100 gyventojų, priklausantys skirtingoms socialinėms grupėms: 18 moksleivių, 17 studentų, 20 tarnautojų, 15 darbininkų, 10 pensininkų, 12 bedarbių ir 8 verslininkai. (1 pav.)

1 pav. Socialinės grupės

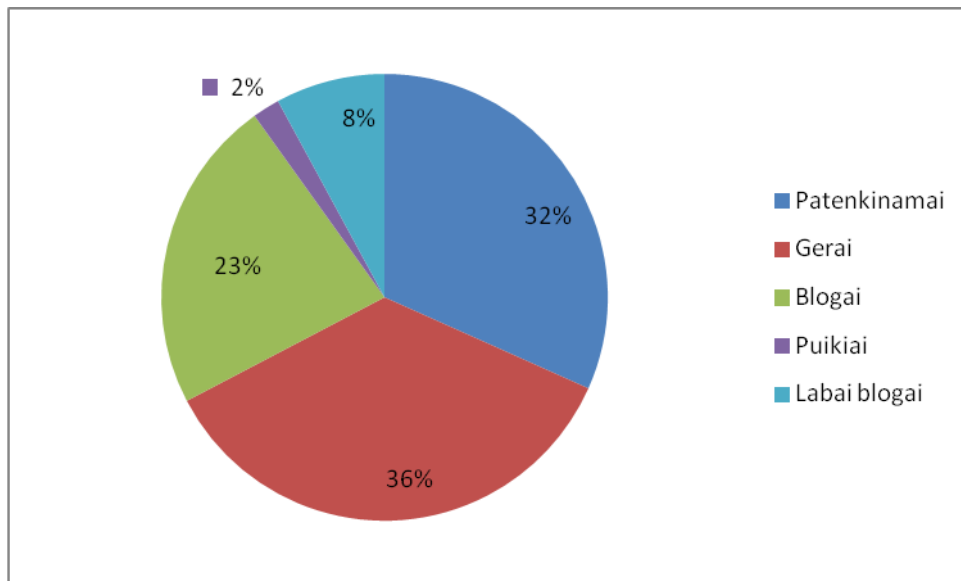
Igyvendinant gyventojų pareigas civilinės saugos srityje, ypatingai svarbus informacinių priemonių vaidmuo. Informaciją apie civilinę saugą 33% moksleivių, 32% studentų, 22% tarnautojai, 16% darbininkų, 29% verslininkų, 29% pensininkų ir net 67% bedarbių gauna žiūrėdami TV laidas, o 6% moksleivių, 12% studentų, 22% tarnautojų, 32% darbininkų, 12% verslininkų, 25% bedarbių ir net 52% pensininkų - skaitydami spaudą.

Nors ūkio subjektų, įmonių ir įstaigų vadovai yra atsakingi už savo bendruomenės civilinės saugos pagrindų mokymą ir praktinių įgūdžių formavimą, bet 58% moksleivių ir tik 32% studentų teigė, jog buvo mokomi savo mokymo įstaigose, o 42% tarnautojų, 19% darbininkų ir tik 6% verslininkų –, jog buvo mokomi savo darbovietėse. Su pensininkais ir bedarbiais jokios pratybos nevykdomos kaip ir numatyta Civilinės saugos įstatyme (2 pav.).

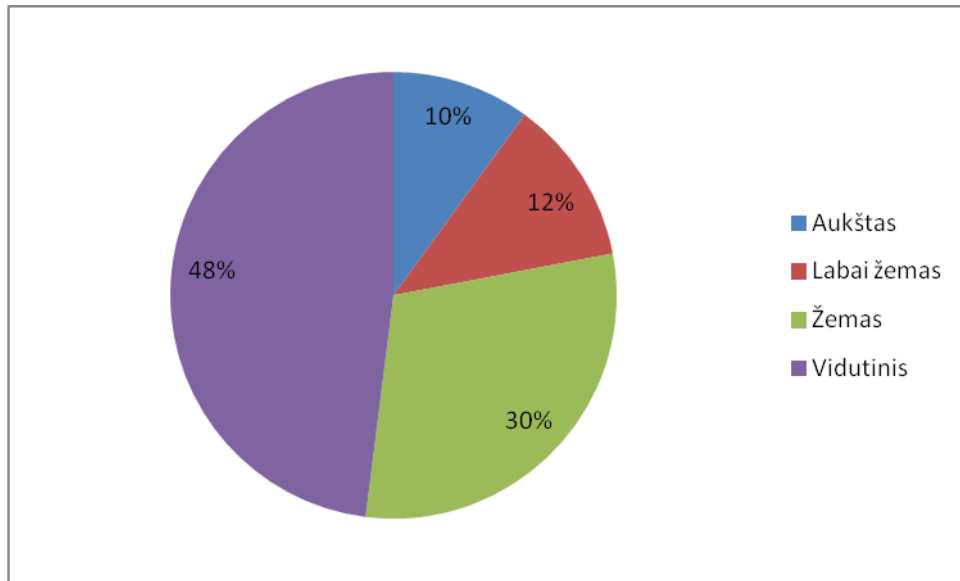
2 pav. Civilinės saugos žinių įgijimo būdai

Į klausimą, kaip vertina Sistemos veiklą Lietuvoje 36% respondentų atsakė gerai, 32% patenkinamai, tik 2% puikiai, net 23% blogai, t. y kas penktas Lietuvos gyventojas ir 8% labai blogai (3 pav.).

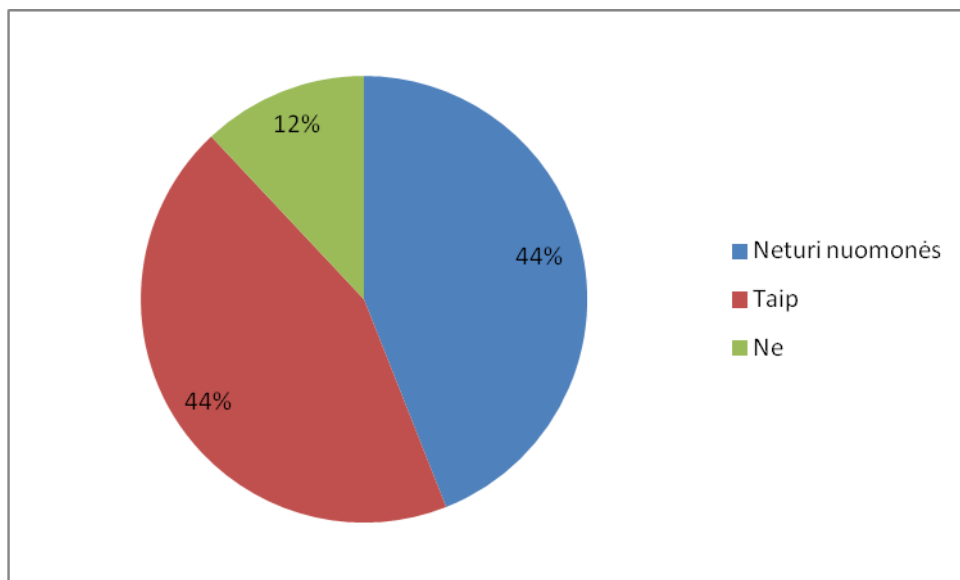
3 pav. Sistemos veikla

Sistemos pajėgų pasiruošimo ekstremalioms situacijoms lygis respondentų nuomone yra vidutinis. Taip mano pusė apklaustų respondentų 48%. 30% mano, kad žemas, 12% labai žemas. Tik 10% respondentų teigia, kad Sistemos pajėgų pasiruošimo ekstremalioms situacijoms lygis aukštas. (4 pav.).

4 pav. Lietuvos civilinės saugos institucijų pasiruošimo ekstremalioms situacijoms lygis

Apklausus gyventojus ar reikia optimizuoti Sistemą 12% visų apklaustųjų šiuo klausimu neturi nuomonės. Po lygiai, 44% pasiskirstė nuomonė tarp respondentų, kurie mano, kad optimizuoti Sistemą reikia ir neturi nuomonės šiuo klausimu. (5 pav.).

5 pav. Sistemos optimizavimo poreikis

Apklauso rezultatų analizė leidžia teigti, kad Sistemos optimizavimas Lietuvoje reikalingas ir jis vyksta.

IŠVADOS

Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas nuo jo įsigaliojimo, t.y. 1998 m. gruodžio 31 d., buvo keičiamas septynis kartus, todėl yra painu ir sudėtinga jį taikyti

Gyventojų žinių lygis apie Sistemos veiklą žemas, taip pat palyginti mažas ūkio subjektų, įmonių ir įstaigų indėlis rengiant darbuotojus praktiniams veiksams įvykus ekstremaliai situacijai.

Sistemos optimizavimas būtinas sprendžiant auksčiau nurodytą šios Sistemos problematiką.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Šio įstatymo nauja redakcija - įstatymas Nr. XI-635, priimtas 2009-12-22, įsigaliojęs 2010-01-01. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 115-3230.
2. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. spalio 24 d. įsakymas Nr. ISAK-2117 „Dėl civilinės saugos mokymo programos bendrojo lavinimo mokykloms patvirtinimo“.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 7 d. nutarimas Nr. 718 „Dėl Civilinės saugos mokymo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 69-3443.
4. Civilinės saugos departamento istorija [žiūrėta 2011-09-19]. <<http://www.alytus.aps.lt/ava/selectPage.do?docLocator=83AC52A8050B11DC9402746164617373&inlanguage=lt&pathId=495>>.
5. Čyras, P.; Dubonis, R.; Šukys R. ir kt. *Gyventojų apsauga ekstremaliose situacijose*. Vilnius: Technika, 2009, p.7.
6. Paškevičiūtė. A.; Monkeliūnienė, J.; Vilkeliėnė, D. ir kt. *Civilinė sauga mažiems ir dideliems*. Vilnius:2007, p. 25.
7. Stanislovas Kučinskas. *Civilinė sauga*. Metodinė medžiaga studentams. Kliaipėdos universiteto leidykla, 2009, p. 98.
8. Nagrockas, R. Ekstremalių situacijų valdymo probleminiai aspektai. *Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: mokslinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys*. Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo fakultetas, 2010, Nr.2.

THE CIVIL PROTECTION SYSTEM OPTIMIZATION OF LITHUANIA REPUBLIC

Rolandas Nagrockas*

Mykolas Romeris University Kaunas faculty of public security

Summary

In the article the main problems of civilian security system of Lithuania are identified, they are rising for the civilian security system functions' changing, society knowledge and initiative lack in the civilian security system are opened practical problems. Civilian security and protection system (later – System) functioning improvement of Lithuania is a complicated process, which demands not only State institutions efforts' for civilian security improvement, but and society self-preservation

knowledge and initiative in civilian security, reaching aim – effectively using and reliable civilian security system.

Keywords: civilian security, civilian security system, civilian security system's institutions, extreme situation, extreme situations' ruling.

Rolandas Nagrockas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Visuomenės saugumas.

Rolandas Nagrockas *, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard Security, lektor. Research interests: Public security.

TYRĖJŲ KOMPETENCIJŲ FORMAVIMO DISKURSAS

Žaneta Navickienė

*Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyrius
Karaimų g.73, LT-21104, Trakai
Telefonas 8 (528) 51951
El. paštas: zaneta.navickiene@policija.lt*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) kvalifikacija ir kompetencija kaip viena iš veiksmingo ikiteisminio tyrimo organizavimo prielaidų. Analizuojant tyrėjų kvalifikacijos ir kompetencijos turinį ir jo reglamentavimą, lyginama kitų ikiteisminio tyrimo subjektų – prokurorų ir ikiteisminio tyrimo teisėjų – kvalifikacijos ir kompetencijos turinio reglamentavimo ypatumai, identifikuojamos tyrėjų kvalifikacijos ir kompetencijos apibrėžties problemos ir pateikiami sprendimo būdai – siūlomas ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) kompetencijų aprašas, kuriame būtų tiksliai nustatyti tyrėjų kvalifikaciniai reikalavimai, identifikuotos bendrosios, profesinės ir specialiosios kompetencijos ir apibrėžtas šių kompetencijų turinys. Ikteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijų aprašo suformavimas sudarytų galimybę ne tik aiškiai apibrėžti tyrėjo kompetencijos turinį, bet ir šį procesą nuosekliai susieti su tyrėjo veiklos vertinimu, karjera ir kvalifikacijos tobulinimu.

Straipsnį sudaro įvadas ir dvi dalys. Pirmoje dalyje nagrinėjama tyrėjo kvalifikacijos apibrėžties problematika, gretinama ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir teisėjo kvalifikacijos apibrėžtys. Šioje dalyje siūloma tiksliai nustatyti ir apibrėžti tyrėjo kvalifikacinius reikalavimus. Antroje dalyje analizuojama tyrėjo kompetencijos turinys. Nagrinėjant prokurorų, teisėjų kompetencijos turinį ir jo reglamentavimo ypatumus, siūloma sudaryti tyrėjo kompetencijų aprašą, kuriame būtų tiksliai apibrėžtas tyrėjo kompetencijos turinys.

Pagrindinės sąvokos: ikiteisminio tyrimo pareigūnas (tyrėjas), kvalifikacija, kompetencija, bendrosios, profesinės ir specialiosios kompetencijos, tyrėjo kompetencijų aprašas.

ĮVADAS

Kompetentingų ir kvalifikuotų ikiteisminio tyrimo subjektų, tame tarpe ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų, parengimo problematika neatsiejama nuo kokybiško nusikalstamų veikų tyrimo proceso. Nusikalstamų veikų tyrimas ir prevencija – vienas iš svarbiausių teisėsaugos institucijų uždavinių. Todėl autorės nuomone, nusikalstamų veikų atskleidimo ir tyrimo organizavimo optimizavimas, išsaugant patyrusius ir kompetentingus darbuotojus – viena iš svarbių teisėsaugos institucijų, o ypač ikiteisminio tyrimo įstaigų veiklos sričių. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijos problematika nėra nauja ir užčiuopta jau daugiau nei prieš penkiolika metų¹. Prieš keliolika metų šią problemą nagrinėjo prof. P. Ancelis, prof. S. Kuklianskis, prof. E. Palskys. S. Kuklianskis, nagrinėdamas nusikalstamų veikų tyrimo organizavimą, teigė, jog „kol kas, ...mūsų šalyje nėra atrankos metodikos priimant

¹Ancelis, P. *Ikteisminio nusikalstamų veikų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: LPA, 1996.

į darbą norinčius dirbti tardytojais². Galima konstatuoti, kad ši problema aktuali ir dabartiniu metu. Atrankos metodikos priimant į darbą ikiteisminio tyrimo pareigūnus iki šiol neturime. Tiesa, reiktų pažymėti, jog teigiamų poslinkių šia linkme būta. 2009 metais bendru Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu patvirtinta ikiteisminio tyrimo efektyvumo taikymo metodika³, nustatanti galimybę paskaičiuoti tyrėjo, ikiteisminio tyrimo padalinio ar policijos įstaigos darbo rezultatus tiriant konkrečius ikiteisminius tyrimus ir nustatant kiekybinius rodiklius (kiekybinė veiklos rezultatų išraiška). Tačiau ši metodika nesiejama su kokybiniu rodikliu – ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijų identifikavimu ir jų turiniu, t. y. šiame dokumente nėra reglamentuota, kokių kompetencijų reikia ikiteisminio tyrimo pareigūnui, kad jo veiklos rodikliai būtų aukštesni. Konstatavus, jog nėra išsamiai reglamentuota ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos apibrėžtis ir kompetencijos turinys, tebediskutuojama, kokie reikalavimai turėtų būti keliami ikiteisminio tyrimo pareigūnui: kokias kompetencijas privalėtų turėti asmuo, pretenduojantis į tyrėjo pareigas, ir kokias įgyti jau dirbdamas.

Tyrimo tikslas – identifikavus ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) kvalifikacijos ir kompetencijos turinio apibrėžties problemas, pateikti sprendimo būdus dėl jų reglamentavimo tobulinimo.

Tyrimo objektas – ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kvalifikacija ir kompetencija.

Tyrimo metodai – dokumentų turinio analizė, kuria siekta išanalizuoti įvairius teisės aktus, reglamentuojančius ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikaciją ir kompetencijos turinį. Pirmajame tyrimo etape pasirinktas šaltinių atrankos kriterijus pagal raktinius žodžius: ikiteisminio tyrimo subjektų (prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno, ikiteisminio tyrimo teisėjo) kvalifikacija ir kompetencija, kvalifikacijų aprašai, įgyjamos kompetencijos. Antrajame etape pagal šį atrankos kriterijų tyrimo metu atlikta įvairių teisės aktų ir dokumentų paieška teisės aktų duomenų bazėse. Pagal raktinius žodžius atrinkti 8 teisės aktai, kurie reikšmingi tolimesniam tyrimui. Taip pat tyrimo metu buvo išnagrinėta 50 įvairių ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) pareigybių aprašymų, kuriais remiantis buvo formuojamos tyrėjo kompetencijos grupės ir apibrėžtas kompetencijos turinys.

²Kuklianskis, S. *Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys*. Mokymo leidinys. Lietuvos policijos akademija. Vilnius, 1995, p. 11.

³Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. I-9/5-V-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo efektyvumo vertinimo kriterijų, svirtinių balų ir taikymo metodikos patvirtinimo“.

TYRĖJO KVALIFIKACIJOS APIBRĖŽTIES PROBLEMATIKA

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų personalo problema nėra išskirtinė ir vienintelė egzistuojanti viešajame sektoriuje. Dabartiniu metu teigiama, jog egzistuoja personalo problema ir viešosiose institucijose. „Pripažįstama, jog viešųjų institucijų personalo sistemoje egzistuoja tokios esminės problemos, kaip: motyvacijos stygius, siekiant rezultatyvumo, valstybės tarnautojo statusas, galimybių tobulėti ir kelti kvalifikaciją stoka; netobulos darbuotojų skatinimo ir atlygio už darbą sistemos“⁴. Tad ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacija ir kompetencija – vienas iš neatsiejamų ir nagrinėtinų personalo klausimų ne tik teisėsaugos institucijų sistemoje, bet ir valstybės tarnyboje.

Autorė siūlo naują požiūrį į ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikaciją ir kompetenciją ir nagrinėja tai ne tik per personalo vadybos prizmę, bet kaip sudedamąjį ikiteisminio tyrimo organizavimo modelio elementą, kaip vieną iš ramsčių, padedančių efektyviau organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą. Pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacija ir kompetencijos turinys iki šiol nėra tiksliai apibrėžti ir reglamentuoti, tad kelia daug diskusijų: kokios kvalifikacijos turi būti ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kokias bendrąsias, ir specialiąsias kompetencijas jie turi įgyti ir kaip jų turinys turi būti reglamentuotas. Prokurorui, kaip ikiteisminio tyrimo organizatoriui, taip pat būtina stiprinti vadybines ir komunikavimo kompetencijas, reikalingas užtikrinant efektyvų bendradarbiavimą ne tik su ikiteisminio tyrimo pareigūnu, bet ir su ikiteisminio tyrimo teisėju.

Bendrajai prasme ikiteisminio tyrimo subjektų kompetencija įvardijama kaip ikiteisminio tyrimo proceso išmanymas, kaip žinių, įgūdžių ir gebėjimų visuma siekiant kokybiškai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus, organizuoti ir planuoti ikiteisminio tyrimo darbą, vadovauti šiam procesui, jį kontroliuoti. Kuo sudėtingesnis ir labiau kompleksiškas atliekamas darbas, tuo svarbiau yra darbuotojo kompetencija. Tačiau šiuolaikinėje žmogiškųjų išteklių vadyboje akcentuojama ne tik profesinė kompetencija (išsilavinimas, kvalifikacijos lygis ir patyrimas), bet ir socialinė kompetencija, kuomet įveikiamos konkurencijos kliūtys, adaptuojamasi kintančiomis socialinėmis sąlygomis, be baimės pasirenkama tikslinga veikimo strategija. Modernioji personalo vadyba ypač akcentuoja ir asmeninę kompetenciją: individualias savybes, charakterio bruožus, elgsenos orientaciją (orientacija į darbą, elgsenos tam tikrose situacijose), taip pat ir vadybinę kompetenciją, kaip

⁴Žr.: Juralevičienė, J. *Valstybės tarnautojų lavinimas naujoje viešojo valdymo sampratoje. Naujoji viešoji vadyba*. Kaunas, 2007, p. 114. Taip pat žr.: Thom, N.; Ritz, A. *Viešoji vadyba: inovaciniai viešojo sektoriaus valdymo metmenys*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 229.

savo darbo srities, organizacijos rezultatų užtikrinimą⁵. Tad vertinant ikiteisminio tyrimo proceso sudėtingumą ir įvairialypiškumą, mūsų manymu, ikiteisminio tyrimo subjektams svarbios visos kompetencijos plotmės: profesinė, socialinė, asmeninė ir vadybinė. Kadangi didžioji ikiteisminio tyrimo našta tenka ikiteisminio tyrimo pareigūnui, ypač efektyvaus nusikalstamų veikų tyrimo procesas neišvengiamas be kompetentingo tyrėjo, kurį apibūdintume kaip gerai nusimanantį, žinantį savo sritį – nusikalstamų veikų tyrimo procesą, apimantį nuo ikiteisminio tyrimo organizavimo pradžios iki bylos baigties, turėti teisinių, vadybinių žinių, sugebantį veikti nuolat kintančiomis sąlygomis, gebantį planuoti ir organizuoti darbą, modeliuoti įvairias situacijas ikiteisminio tyrimo procese, greitai ir ryžtingai susiorientuoti aplinkoje ir priimti tinkamą sprendimą konkrečiam klausimui išspręsti. Kartais vien tik iš ikiteisminio tyrimo pareigūno tikintis efektyvių darbo rezultatų, net pamirštama, jog ikiteisminio tyrimo pareigūno darbas yra ne tik labai atsakingas, neretai žiniasklaidos vertinamas neigiamai, šį darbą nuolat lydi stresas, kuris susijęs su profesiniais ypatumais⁶.

Kokios savybės būtinos tyrėjui, svarstė ne tik Lietuvos, bet ir užsienio šalių mokslininkai. M. D. Lyman, analizuodamas JAV nusikaltimo tyrimo organizavimą, akcentuoja būtinas asmenines savybes, kurias privalo turėti tyrėjas. Apibendrinamas 1987 metais JAV Nacionalinio Teisingumo Instituto analizę, jis akcentuoja tokias tyrėjui būtinas savybes, kaip sveikas protas, nuovokumas, intuicija, gatvės žinios, darbas komandoje ir kt.⁷. Kiti JAV mokslininkai, pavyzdžiui, Ch. R. Swanson, N. C. Chamelin, L. Territo, pabrėžia tokias tyrėjų savybes, kaip aukšto laipsnio savidisciplina, galimybė išmokti iš kiekvieno žmogaus, su kuriuo tyrėjas susiduria nusikalstamų veikų tyrimo procese⁸. R. M. Gardner pažymi, jog tyrėjas negali apsiriboti siauru požiūriu, taip vadinama „tunelio vizija“, o tiriamus reiškinius skaidyti į dalis ir visumą formuoti kaip dėlionę⁹. Dabartiniu metu JAV mokslininkai teigia, jog tyrėjui būtina intuicija, gebėjimas analizuoti¹⁰, svarbios kritinio mąstymo žinios (įgūdžiai), būtini analizuojant, apibendrinant ir paaiškinant tiriamus reiškinius, galimybė naudoti dedukcinę ir indukcinę logiką interpretuojant įrodymus¹¹.

⁵Stankevičienė, A.; Lobanova, L. *Personalo vadyba organizacijos sistemoje*. Vilnius, 2006, p. 121-122.

⁶Bandzevičienė, R.; Birbilaitė, S.; Diržytė, A. *Kriminalinės policijos pareigūnų stresas, jo įveika ir vidinė darna // Socialinių mokslų studijos*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2010, Nr. 4(8), p. 22.

⁷Lyman, M. D. *Criminal Investigation: the Art and the Science*. 6 th ed., New Jersey: Prentice Hall, 2011, p. 21.

⁸Swanson, Ch. R.; Chamelin, N. C.; Territo, L. *Criminal Investigation*. Sixth edition, Mc Graw-Hill, 1996.

⁹Gardner, R. M. *Practical Crime Scene Processing and Investigation*. CRC press LLC, 2005, p. 19.

¹⁰Rossmo, D. K. *Criminal Investigative Failures*. Taylor Francis group, LLC, 2009, p. 11.

¹¹Swanson, Ch. R., op. cit., p. 18.

Kiekvienoje demokratinėje teisinėje valstybėje teisininko profesijai keliami dideli reikalavimai, ir teisininko veiklos sritys reikalauja įvairiapusių žinių ir įgūdžių. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas konstatavo, jog teisininko profesija neatsiejama nuo aukštojo teisinio išsilavinimo: aukštasis teisinis išsilavinimas yra profesionalios ir efektyvios teisinės praktikos (ir privačios, ir tokios, kai dirbama viešosios valdžios institucijose) *conditio sine qua non*¹². Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacijos ir kompetencijos klausimus, pabrėžtina, jog prokurorų ir teisėjų kvalifikacija ir kompetencijos turinys yra aiškiau ir tiksliau apibrėžta. Teisėjų ir prokurorų kvalifikaciniai reikalavimai yra numatyti teisės aktuose – Lietuvos Respublikos teismų įstatyme ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme. Priėmimo į tarnybą prokuratūroje ir skyrimo į prokuroro pareigas reikalavimuose, numatytuose Prokuratūros įstatymo 25 p., yra nurodyta, jog asmuo gali būti priimtas į tarnybą prokuratūroje ir paskirtas į prokuroro pareigas, jeigu jis išlaikė pretendentų į prokurorus egzaminą ir turi Atrankos komisijos teikimą¹³. Panašiai reglamentuota ir teisėjų skyrimo tvarka: Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnyje nurodyta, jog pretendentas į teisėjus gali būti asmuo, turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą ir išlaikęs pretendentų į teisėjus egzaminą¹⁴. Tuo tarpu stokojama ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kvalifikacijos apibrėžties: nėra tiksliai nustatyta, kokie kvalifikaciniai reikalavimai yra būtini ir kokių kompetencijų privalo turėti ikiteisminio tyrimo pareigūnas (tyrėjas). Todėl šiandien pripažįstama, jog ikiteisminio tyrimo pareigūno kvalifikacija ir kompetencija – problemiščiausia ir silpniausia ikiteisminio tyrimo grandis¹⁵. 2005 m. VŠĮ „Strateginių tyrimų institutas“, atlikęs tam tikrus tyrimus dėl ikiteisminio tyrimo institucijų sąveikos problemų, pateikė išvadas, „jog ikiteisminio tyrimo grandis visoje šalies teisinėje sistemoje yra pati silpniausia. Kol šioje srityje nebus įvykdytos esminės reformos, sklandžiai nedirbs ir visas teisinės sistemos mechanizmas“¹⁶.

¹²Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas byloje Nr.19/05 dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 "Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo" patvirtintų kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitiktis Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai [interaktyvus], [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/-2008/n080220.htm>>.

¹³Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas 2003 m. balandžio 22 d. Nr. IX-1518. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1919.

¹⁴Lietuvos Respublikos 1994 m. gegužės 31 d. teismų įstatymas Nr. I-480 // *Žin.*, 1994, Nr. 46-851.

¹⁵Strateginių tyrimų instituto tyrimas Nr.18 T "Dėl kai kurių ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros ir teismų sąveikos problemų" [interaktyvus], [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.institutas.lt/tyrimai/teisesauga.doc>>.

¹⁶Ibid.

Autorės nuomone, ikiteisminio tyrimo tyrėjais galėtų dirbti tik atitinkamą išsilavinimą turintys asmenys, o tiksliau – turintys teisinį aukštąjį universitetinį ar neuniversitetinį išsilavinimą. Ikiteisminio tyrimo tyrėjams būtinos kompleksinės visapusiškos, išsamios baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės, kriminalistikos, psichologijos, vadybos, informatikos ir kitų mokslų sričių žinios. Nagrinėjant tyrėjui būtinus kvalifikacinius reikalavimus, verta pabrėžti, jog tyrėjui būtinos fundamentalios gilios teisinės žinios ir tų žinių puikus pritaikymas ikiteisminiame tyrime, o ne bendras supratimas apie šią veiklą ir jos organizavimą. Todėl autorės nuomone, tyrėjais negali dirbti žmonės, kurie baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ar kriminalistikos pradeda mokytis tik tuomet, kai tiria nusikalstamas veikas. Užpildyti spragas kvalifikacijos kėlimo procese yra sudėtinga neturint apčiuopiamų bendrųjų teisės dalykų pagrindų, neturint gilaus supratimo, kaip atliekamas ikiteisminis tyrimas. Todėl autorės manymu, tik įvedus ikiteisminio tyrimo pareigūnui aiškiai apibrėžtus kvalifikacinius reikalavimus, galima būtų diskutuoti apie konkrečių gebėjimų turinį ir jų formavimą kvalifikacijos kėlimo procese. Skeptiškai vertintinas požiūris, jog tyrėju gali dirbti kitos profesijos atstovai, neturintys aukštojo teisinio (universitetinio ar neuniversitetinio) išsilavinimo. Nesutiktina, jog tik pradėjusiems studijuoti ar išklausiusiems vos kelių savačių įvadinio mokymo ar kvalifikacijos kėlimo kursus (netgi nevertinus jų turinio kokybės), kitų profesijų atstovams ar asmenimis, turintiems tik vidurinį išsilavinimą, patikima tirti painias bylas ir priimti svarbius sprendimus. Todėl vienas iš pasiūlymų, susijusių su ikiteisminio tyrimo pareigūno kvalifikacija – nustatyti tyrėjo pareigoms užimti būtiną aukštąjį universitetinį ar neuniversitetinį teisinį išsilavinimą ir galbūt įvesti papildomus atrankos kriterijus, pavyzdžiui, kaip nustatyta JAV: policijos tyrėjai, pretenduodami dirbti nusikalstamų veikų tyrimo procese, papildomai rašo testą¹⁷. Taigi, tokiu būdu vertinamos ir asmeninės būsimo tyrėjo savybės – tai, ką nuolat akcentuoja ir užsienio šalių mokslininkai. Pabrėžiama, jog tyrėjai turi būti ne tik išsilavinę, bet ir kryptingai orientuoti (angl. *self-directed*), analitinio mąstymo, talentingi ir kūrybingi, tirdami bylą, turi ieškoti novatoriškų sprendimų¹⁸. Tai pripažįsta bene visi teisininkai, nagrinėjantys tyrėjo darbo organizavimo, kompetencijos, kokybiško ikiteisminio tyrimo klausimus. Kaip pažymi R. Harvey, ikiteisminio tyrimo pareigūnas tam, kad galėtų atlikti jam pavestas funkcijas ir iširti

¹⁷Weston, P. B.; Wells, K. M. *Criminal Investigation. Basic Perspectives*. Fifth Edition, Engelwood Cliffs, New Jersey, 1990, p. 15.

¹⁸Smith, R. *Entrepreneurship, Police Leadership, and the Investigation of Crime in Changing Times*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling [interaktyvus]. 2008, N. 5. p. 222 [žiūrėta 2011-04-30] <<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/122268495/PDFSTART>>.

nusikaltimus, „tyrimo technikos mene“ privalo turėti ir įvaldyti daugumą įgūdžių, turėti praktinių žinių¹⁹.

TYRĖJO KOMPETENCIJOS TURINIO APIBRĖŽTIS IR TOBULINIMO GALIMYBĖS

Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo subjektų kompetencijos turinį, pažymėtina, jog bene išsamiausiai nustatyti teisėjų veiklos vertinimo rodikliai²⁰. Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos apraše įvardinti vertinimo tikslai – išanalizuoti teisėjų gebėjimus pritaikyti teorines žinias bei įgūdžius teismų praktikoje, išsiaiškinti stipriąsias ir silpnąsias dirbančių teisėjų profesinės veiklos sritis, o neigiamus teisėjų veiklos vertinimo rezultatus panaudoti organizuojant teisėjų mokymą, kvalifikacijos kėlimą, skatinti pačius teisėjus tobulinti savo profesionalumo. Šiame dokumente įvardinti dvi vertinamos veiklos grupės: teisėjų jurisdikcinė ir nejurisdikcinė veikla²¹. Teisėjo jurisdikcinė veikla vertinama analizuojant šiuos gebėjimus: teisėjo vadovavimo procesui kokybė (pastabumas, atidumas, elgesys su proceso šalimis ir pan.), teisėjo priimtų procesinių sprendimų aiškumas, logiškumas, kalbos raiška. Teisėjo nejurisdikcinė veikla vertinama analizuojant šiuos gebėjimus: teisėjo bendravimo gebėjimai, teisėjo darbo organizavimo gebėjimai, teisėjo dalykinės ir asmeninės savybės. Taigi, Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos apraše identifikuotos teisėjui būtinų gebėjimų rūšys ir apibrėžtas jų turinys tampa iš esmės teisėjų veiklos vertinimo kriterijais.

Prokurorų, kaip ikiteisminio tyrimo subjektų, kompetencija apibrėžta Prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatuose²². Pažymėtina, nors šiame teisės akte nėra identifikuoti prokurorui būtini gebėjimai, o įvardintos prokuroro atliekamos funkcijos, vis dėlto vadovaudamiesi šio teisės akto nuostatomis, galima būtų išskirti prokuroro bendrąsias ar profesines kompetencijas. Be to, verta pažymėti, jog siekiant sudaryti prielaidas skaidresnei ir objektyvesnei pretendentų atrankai, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. liepos 29 d. įsakymu Nr. I-99 patvirtintas Prokurorų karjeros tvarkos aprašas²³. Apraše nustatyta atrankos į laisvas prokuroro pareigas tvarka ir jos atlikimo procedūra padės

¹⁹Harvey, R. *The Independence of the Prosecutor a Police Perspective*[interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.aic.gov.au/conferences/prosecuting/harvey.pdf>>.

²⁰Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašas, patvirtintas Teisėjų tarybos 2008 m. rugsėjo 19 d. nutarimu Nr. 13P-162-(7.1.2).

²¹Ibid.

²²Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl Generalinio prokuroro 2003 m. spalio 7 d. įsakymo Nr. I-108 „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo. Valstybės žinios., 2011. Nr. 5-204.

²³Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. liepos 29 d. įsakymu Nr. I-99 patvirtintas Prokurorų karjeros tvarkos aprašas.

užtikrinti skaidresnę ir objektyvesnę pretendentų į prokurorus atranką, o suformuluoti reikalavimai pretendentes paskatins daugiau dėmesio skirti kvalifikacijos ir profesinių įgūdžių tobulinimui²⁴.

Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijos turinį, iš principo reikalinga parengti naują dokumentą, kuriame būtų identifikuotos ikiteisminio tyrimo pareigūnui gebėjimų grupės, nes iki šiol nėra reglamentuota ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijos turinys. Tiesa, galima būtų pasakyti, jog tyrėjui būtini gebėjimai aprašomi pareigybių aprašymuose, tačiau tai tik detalizuojantis dokumentas, kuris turėtų būti parengiamas jau atsižvelgus į vientisą, bendrą dokumentą, kuriame būtų išskirtos tyrėjo kompetencijos grupės ir detalizuotas jų turinys.

Nagrinėjant kvalifikacijos ir kompetencijos turinį ikiteisminiame tyrime ir jų įtaką ikiteisminio tyrimo organizavimui, pirmiausia autorė siūlo sudaryti ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijų aprašą. Šio aprašo tikslas – nustatyti vienodus ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) rengimo, veiklos ir kvalifikacijos tobulinimo kriterijus, būtinus profesinėje veikloje. Šio ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijų apraše siūlytina identifikuoti pagrindines ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijas ir jas apibrėžti. Autorė siūlo išskirti šias pagrindines ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijų grupes ir jas apibrėžti taip:

Bendrosios kompetencijos – žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos perkeliamesiems gebėjimams įgyti ir stiprinti, reikalingos ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) veiklai ir galimos perkelti iš vienos rūšies veiklos į kitą.

Bendrosios kompetencijos skirstomos į privalomas ir rekomenduojamas.

Bendrosios privalomos kompetencijos – žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos perkeliamesiems gebėjimams įgyti ir stiprinti, būtinos ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) veiklai ir galimos perkelti iš vienos rūšies veiklos į kitą.

Bendrosios rekomenduojamosios kompetencijos – žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos perkeliamesiems gebėjimams įgyti ir stiprinti, rekomenduojamos kaip papildomos ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) veiklai ir galimos perkelti iš vienos rūšies veiklos į kitą.

²⁴Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2010 metais ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Ataskaitos/tabid/413/Default.aspx>>.

Profesinės kompetencijos – žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) sėkmingai bendrajai profesinei veiklai.

Specialiosios kompetencijos – žinios, įgūdžiai, gebėjimai, požiūriai, kitos asmeninės savybės, skirtos ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) sėkmingai profesinei veiklai konkrečioje ikiteisminio tyrimo sferoje.

Formuodama ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijų aprašą, autorė identifikavo pagrindinius aprašo sudarymo žingsnius (etapus)²⁵:

- Ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) veiklos sričių identifikavimas / išskyrimas.
- Tyrėjo pagrindinių kompetencijų grupių išskyrimas.
- Kompetencijų turinio nustatymas atsižvelgiant į tyrėjo veiklos sritis.
- Žinių ir gebėjimų identifikavimas / išskyrimas atsižvelgiant į veiklos sritis.
- Laukiami rezultatai atsižvelgiant į gautų žinių, suteiktų gebėjimų sritis.

Todėl ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijas galima būtų pavaizduoti per suteikiamų žinių ar įgyjamų gebėjimų ir laukiamų rezultatų santykį (1 lentelė).

1 lentelė. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijų turinys

Kompetencijos	Kompetencijų turinys	Žinios ir gebėjimai	Rezultatai
Bendrosios Privalomos	Kompiuterinis raštingumo pagrindai	Mokėjimas ir gebėjimas naudoti kompiuterio techninę ir programinę įrangą, darbui reikalingas pagrindines interneto intraneto paslaugas	Parengti dokumentai, atitinkantys raštvedybos reikalavimus, surasta ir panaudota reikšminga tyrimui informacija
	Psichologijos ir bendravimo pagrindai	Bendravimo psichologijos išmanymas; gebėjimas bendrauti su įvairių kategorijų asmenimis (su nukentėjusiais, įtariamaisiais)	Svarbios informacijos suteikimas ar gavimas; kritinių situacijų, konfliktų suvaldymas ir išsprendimas
	Pirmosios medicinos pagalbos suteikimas	Žinios apie pirmosios medicinos pagalbos suteikimą, gebėjimas suteikti pirmąją medicinos pagalbą įvykio vietoje	Efektyvi pagalba nukentėjusiesiems asmenims įvykio vietoje ir vykdančios bendrąsias policijos funkcijas
	Teisės aktų išmanymas	Šalies ir tarptautinės teisės aktų (Šengenas, PRIUM, Lisabonos sutartis, dvišaliai susitarimai ir pan.) išmanymas	Šalies ir tarptautinių teisės aktų nuostatų taikymas ikiteisminiame tyrime

²⁵Siekdama identifiikuoti svarbiausias ikiteisminio tyrimo pareigūno gebėjimų grupes ir formuodama ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijų aprašą, autorė išnagrinėjo 50 įvairių ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) pareigybių aprašymų.

		Organizavimo ir planavimo pagrindai	Gebėjimas iškelti tyrimo versijas tiriant nusikalstamas veikas; gebėjimas organizuoti ir planuoti darbą tiriamose bylose, numatyti ikiteisminio tyrimo kryptį; gebėjimas kaupti, sisteminti ir analizuoti turimus duomenis ir reikšmingas aplinkybes	Versijų patikrinimas ir tolimesnės tyrimo krypties numatymas, racionalus ikiteisminio tyrimo veiksmų organizavimas ir suplanavimas
		Bendradarbiavimo pagrindai	Gebėjimas bendradarbiauti su kitais pareigūnais ir darbuotojais, kitų institucijų darbuotojais; dirbti komandoje, sudarytoje ikiteisminio tyrimo grupėje	Operatyvus pasikeitimas reikalinga informacija su teisėsaugos ir kitų institucijų darbuotojais; užtikrintas terminų įvykdymas
	Rekomenduotinos	Profesinė užsienio kalba	Gebėjimas bendrauti ir aiškintis įvykio aplinkybes tyrimo eigoje su užsieniečiais	Tiriamų aplinkybių nustatymui būtinas ne mažesnis kaip A2 lygio užsienio kalbos žinojimas
		Raštvedybos pagrindai	Mokėjimas taisyklingai vartoti lietuvių kalbą, turėjimas dokumentų rengimo įgūdžių	Taisyklingai parengti ir užpildyti procesiniai dokumentai (protokolai, tarnybiniai pranešimai, tarptautinės pagalbos prašymai ir t. t.).
Profesinės		Darbo su įvairių kategorijų registrais pagrindai	Gebėjimas įvesti, sisteminti duomenis į atitinkamus registrus, esant būtinumui, surasti ir panaudoti šiuos duomenis	Teisingai ir laiku suvesti reikšmingi duomenys, efektyvus duomenų panaudojimas
		Ikiteisminio tyrimo (apklausos, apžiūrų ir t. t.) taktika	Gebėjimas atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus (apklausas, apžiūras, procesines prievartos priemones ir t. t.)	Racionalių ir optimalių taktinių būdų, metodų panaudojimas, atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmai
		Kriminalistikos technikos (trasologija, daktiloskopija ir pan.) pagrindai	Gebėjimas dirbti įvykio vietoje, fiksuoti, paimti ir pakuoti nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus tyrimui reikšmingus daiktus / dokumentus; numatyti tyrimų galimybes ir paskirti tyrimus	Kvalifikuotai atliktos įvykio vietos apžiūros, paskirti reikalingi tyrimai

Specialiosios	Turintiems pareigą atlikti tyrežams	Kriminalisti-kos metodika tiriant atskirų kategorijų bylas	Mokėjimas ir gebėjimas tirti atskirų kategorijų (plėšimų, nužudymų, finansinių nusikaltimų ir pan.) bylas, numatyti ir atlikti pirminių ir tolimesnių veiksmus pagal bylos specifiką	Tinkamų tyrimo metodų konkrečiai nusikalstamai veikai iširti parinkimas, ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas
		Baudžiamojo proceso nuostatų išmanymas	Baudžiamojo proceso normų žinojimas ir išmanymas; mokėjimas ir gebėjimas vadovautis baudžiamojo proceso nuostatomis ir taisyklėmis	Baudžiamojo proceso nuostatų pritaikymas
		Nusikalstamų veikų kvalifikavimas ir teisminė praktika	Mokėjimas ir gebėjimas kvalifikuoti nusikalstamą veiką, naujausios teismų praktikos žinojimas tiriamose bylose	Teisingas nusikalstamos veikos kvalifikavimas ir teisminės praktikos pritaikymas tiriamose bylose

	Operatyvinę veiklą vykdan-tiems tyrėjams	Operatyvinės veikla	Gebėjimas atlikti ir dokumentuoti operatyvinius veiksmus; mokėjimas ir gebėjimas parinkti operatyvinės veiklos metodus ir priemones; panaudoti technines priemones	Tinkamas operatyvinių veiksmų atlikimas ir techninių priemonių panaudojimas
		Įslaptintų raštų dokumentavimas	Mokėjimas ir gebėjimas dokumentuoti, saugoti ir administruoti įslaptintus raštus	Taisyklingas įslaptintų raštų administravimas

Diskutuojant, kokia yra būtinybė kurti ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijos aprašą, nesunkiai galima būtų pagrįsti, jog toks aprašas galėtų tapti pagrindu formuojant ikiteisminio tyrimo pareigūno pareigybės kompetencijų modelį. Kaip teigia, T. Sudnickas, kompetencijų modeliai leidžia sumodeliuoti idealaus bet kurios srities profesionalo profilį. Pagal šį „šabloną“ galima atrinkti ir įdarbinti labiausiai tam tinkamus žmones, kryptingai juos ugdyti, išryškinant ir įtvirtinant labiausiai reikalingas kompetencijas, objektyviai vertinant jų veiklą, skatinant ir atlyginant už reikalingų savybių pasireiškimą²⁶. Sudarius ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijų aprašą, tiksliai apibrėžus ikiteisminio tyrimo pareigūno kvalifikaciją, kompetencijos ribas, nustačius jų turinį, galima būtų teigti, jog viena iš sudedamųjų ikiteisminio tyrimo organizavimo modelio grandžių – ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacija ir kompetencija – yra apibrėžta.

IŠVADOS

Efektyvų tyrimo organizavimą sąlygoja ne tik pakankamai aiškus šio proceso reglamentavimas, ikiteisminio tyrimo subjektų įgaliojimų apibrėžtis, šių subjektų bendradarbiavimas, bet ir ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacija ir kompetencija. Įvairių tyrimų rezultatais identifikuota silpniausia grandis ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacijos ir kompetencijos srityje – ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos apibrėžties ir kompetencijos turinio reglamentavimo trūkumai – rodo, jog būtina šios grandies peržiūra.

Konstatuotina, jog ikiteisminio tyrimo procese būtina nustatyti ir tiksliai apibrėžti ikiteisminio tyrimo pareigūno kvalifikacinius reikalavimus – aukštąjį teisinį universitetinį ar neuniversitetinį išsilavinimą. Siekiant efektyvesnių ikiteisminio tyrimo organizavimo svertų, būtinas ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijų identifikavimas ir jų turinio nustatymas sudarant kompetencijų aprašą, o ikiteisminio tyrimo pareigūnų rengimo ir kvalifikacijos

²⁶Sudnickas, T. *Naujos inovacinės vadybos priemonės ir jų įdiegimo į teisėsaugos institucijų vadybinę veiklą perspektyvos. Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos*. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2010.

tobulinimo procese didelį dėmesį skirti kriminalistikos mokslui stiprinant ikiteisminio tyrimo pareigūnų profesines ir specialiąsias kompetencijas.

Nagrinėjant kvalifikacijos ir kompetencijos turinį ikiteisminiame tyrime ir jų įtaką nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo organizavimui, siūlytina nustatyti ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijas ir apibrėžti jų turinį. Realizuojant ikiteisminio tyrimo organizavimo modelį, autorė siūlo sudaryti ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijų aprašą. Ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijų aprašą galima apibūdinti kaip teisės aktą, apibrėžiantį ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijų grupes ir reglamentuojantį jų turinį. Šio aprašo tikslas – nustatyti vienodus ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) rengimo, veiklos ir kvalifikacijos tobulinimo kriterijus, būtinus profesinėje veikloje. Šio ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijų apraše siūlytina numatyti pagrindines ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) kompetencijas ir identifikuoti pagrindines tyrėjo gebėjimų sritis.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos 1994 m. gegužės 31 d. teismų įstatymas Nr. I-480. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46-851.
2. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas 2003 m. balandžio 22 d. Nr. IX-1518. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1919.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas byloje Nr.19/05 dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4d. nutarimu Nr. 1568 "Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo" patvirtintų kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/-2008/n080220.htm>>.
4. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. I-8 „Dėl Generalinio prokuroro 2003 m. spalio 7 d. įsakymo Nr. I-108 „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo.“ *Valstybės žinios*. 2011, Nr.5-204.
5. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. I-9/5-V-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo efektyvumo vertinimo kriterijų, svertinių balų ir taikymo metodikos patvirtinimo“.
6. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. liepos 29 d. įsakymu Nr. I-99 patvirtintas Prokurorų karjeros tvarkos aprašas.
7. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2010 metais ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Ataskaitos/tabid/413/Default.aspx>>.
8. Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašas, patvirtintas Teisėjų tarybos 2008 m. rugsėjo 19 d. nutarimu Nr. 13P-162-(7.1.2).

9. Ancelis, P. „Ikteisminio nusikalstamų veikų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos“ Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: LPA, 1996.
10. Bandzevičienė, R.; Birbilaitė, S.; Diržytė, A. *Kriminalinės policijos pareigūnų stresas, jo įveika ir vidinė darba*. Socialinių mokslų studijos. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2010. Nr. 4(8).
11. Gardner, R. M. *Practical Crime Scene Processing and Investigation*. CRC press, LLC, 2005.
12. Harvey, R. *The Independence of the Prosecutor a Police Perspective* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-30]. <<http://www.aic.gov.au/conferences/prosecuting/harvey.pdf>>.
13. Juralevičienė, J. *Valstybės tarnautojų lavinimas naujoje viešojo valdymo sampratoje. Naujoji viešoji vadyba*. Kaunas, 2007.
14. Kuklianskis, S. *Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys*. Mokymo leidinys. Lietuvos policijos akademija. Vilnius, 1995.
15. Lyman, M. D. *Criminal Investigation: the Art and the Science*. 6 th ed. New Jersey: Prentice Hall, 2011.
16. Rossmo, D. K. *Criminal Investigative Failures*. Taylor Francis group, LLC, 2009.
17. Smith, R. *Entrepreneurship, Police Leadership, and the Investigation of Crime in Changing Times*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling. N. 5. 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-30] <<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/122268495/PDFSTART>>.
18. Stankevičienė, A.; Lobanova, L. *Personalo vadyba organizacijos sistemoje*. Vilnius, 2006.
19. Strateginių tyrimų instituto tyrimas Nr.18 T „Dėl kai kurių ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros ir teismų sąveikos problemų“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.institutas.lt/tyrimai/teisesauga.doc>>.
20. Sudnickas, T. *Naujos inovacinės vadybos priemonės ir jų įdiegimo į teisėsaugos institucijų vadybinę veiklą perspektyvos. Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos* Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2010.
21. Swanson, Ch. R.; Chamelin, N. C.; Territo, L. *Criminal Investigation*. Sixth edition. Mc Graw-Hill, 1996.
22. Thom, N.; Ritz, A. *Viešoji vadyba: inovaciniai viešojo sektoriaus valdymo metmenys*. Monografija. Vilnius, 2004.
23. Weston, P. B.; Wells, K. M. *Criminal Investigation. Basic Perspectives*. Fifth Edition. Engelwood Cliffs, New Jersey, 1990.

DISCOURSE ON FORMATION OF INVESTIGATORS' COMPETENCIES

Žaneta Navickienė*
Lithuanian Police School

Summary

One of the most important aims of law enforcement agencies is crime investigation and prevention. Consequently, one of the main activities of the law enforcement agencies, especially in the pre-trial investigation sphere, is to optimise the organisation of the pre-trial investigation in order to save the experienced skilled and competent specialists. The author of this research offers a new approach and analyses the qualification and competence of the pre-trial investigation subjects not only in terms of personnel management, but all elements of the model of pre-trial investigation to make pre-trial investigation organisation more effective. It should be noted that the content of an investigators' qualification or levels of competence are still not determined or strictly regulated and this is the reason for many discussions in this area. These discussions surround what qualification and

level of competence the investigators should have in pre-trial investigation, what general and special competencies they should acquire and how the content of the competencies should be determined.

In the present article the author analyses the investigators' qualification and competence as a presumption that it is an essential aspect of an effective pre-trial investigation. Analysing this question the author compares other subjects such as the regulation of qualifications and levels of competence of the prosecutors and pre-trial investigation judges. The author also identifies the problem of how to define an investigators qualification and level of competence making recommendations to create a Description of Investigators Competencies. Qualification requirements should be determined in this legal act and general, occupational and special competencies should be identified with the content also being determined within this framework. Formation of the Description of Investigators' Competencies should determine not only the content of the investigators' required level of competence but also this process should be consistent with the assessment and career development of investigators' including the process of gaining the investigators' qualification.

The aim of this research is to identify the problems associated with defining an investigators' qualification and levels of competence and to propose recommendations on how this could be achieved. The subject of this research is limited to only looking at investigators' qualification and level of competence.

The author is using a qualitative method for this research based upon the contents of documents. The author will analysis eight legal acts related to the qualification and competence of pre-trial investigation and fifty different investigators' job descriptions.

Keywords: investigator, qualification, competence, general competencies, occupational competencies, special competencies, Description of Investigators Competencies.

Žaneta Navickienė*, Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus viršininko pavaduotoja. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos pareigūnų tęstinis profesinis mokymas, ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacija ir kompetencija, ikiteisminio tyrimo organizavimas, ikiteisminio tyrimo subjektų bendradarbiavimas.

Žaneta Navickienė*, Deputy Head of the Post Initial Training Division at the Lithuanian Police School. Research interests: police vocational training, pre-trial investigation subjects' qualification and competence, organising pre-trial investigation, cooperation of pre-trial investigation subjects.

VISUOMENĖS SAUGUMO TARPTAUTIŠKUMO ASPEKTAI

Egidijus Nedzinskas¹

¹ *Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
V.Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303659
El. paštas: e.nedzinskas@mruni.eu*

Antanas Janušauskas²

² *Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Maironio g. 27, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303668
El. paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Anotacija. Daugėjant tarptautinio pobūdžio nusikaltimams, iškilo būtinybė kurti bendras organizacijas, kurių tikslas – vienyti valstybes kovai su nusikalstamumu. Kiekvienoje valstybėje veikia skirtingos teisinės sistemos, skirtingos teisėsaugos institucijos, todėl itin sunku bendradarbiauti be koordinuojančių organizacijų, kurios pašalintų tuos neatitikimus. Panašaus pobūdžio tarptautinių organizacijų pagrindinis tikslas – per glaudų Europos Sąjungos valstybės narių bendradarbiavimą kovoti su tarptautinio pobūdžio nusikaltimais. Tam tikslui įkurta Europos Sąjungos teisėsaugos organizacija – Europolas. Jos tikslas didinti kompetentingų valstybių narių institucijų veiklos efektyvumą ir skatinti jų bendradarbiavimą kovojant su sunkiu tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu ir terorizmu bei jų prevencijos srityje. Atliktu tyrimu nustatyta, kad tik vieningas visos Europos Sąjungos Europolio nacionalinių padalinių bendradarbiavimas, gali būti sėkmingas kelias kovoje su sunkiais tarptautinio pobūdžio nusikaltimais.

Pagrindinės sąvokos: Europolas, Šengeno erdvė, visuomenės saugumas, tarptautinis bendradarbiavimas, tarptautinio pobūdžio nusikaltimai.

ĮVADAS

Tarptautinis nusikalstamumas nėra naujas reiškinys ir, greičiausiai, yra toks pat senas, kaip ir pačios sienos tarp valstybių. Faktinis sienų buvimas pristabdydavo tarptautinio nusikalstamumo gaires, bet, esant Šengeno susitarimui, Europos Sąjungos (toliau – ES) narėms tarptautinio nusikalstamumo problema tik padidėjo. Tarptautinis nusikalstamumas, turėdamas palankias sąlygas augti ir tobulėti, tapo labai rimta ES problema¹.

ES institucijų kova su nusikalstamumu yra labai reikšminga ES politiniam ir ekonominiam gyvenimui. Tai sulaiko nusikalstamumo poveikį visuomenės saugumui ir tai yra demokratijos bei šalies ekonominio augimo garantas. Nusikalstamumas vis labiau

¹ A.J.Balzer. *International police cooperation: opportunities and obstacles*, 1996.

peržengia valstybines sienas, o su juo kovojančios institucijos turi prie to prisiderinti, bet kartu ir pralenkti nusikalstamumą, vis labiau einantį į tarptautinę erdvę.

Aktualumas. Pasirinkta straipsnio tema yra aktuali ne tik todėl, kad Lietuvai tapus ES ir jos institucijų lygiateise nare, tačiau didelę reikšmę šios temos aktualumui turi analogiškų analizių nebuvimas. Todėl būtent čia, kur tarptautinis nusikalstamumas įgauna vis didesnį mastą, kovos su tarptautiniu nusikalstamumu problematika yra ypač aktuali tiek Lietuvai, tiek kitoms ES valstybėms, tad būtina skatinti bendradarbiavimo kanalus ir principus, kuriant bendradarbiavimo modelius kaip atsvarą vis modernėjančiam tarptautiniam nusikalstamumui.

Šiandien Lietuvos teisėsaugos pareigūnai nepakankamai dalinasi informacija apie nusikalstamų grupuočių judėjimą, tikslus ir bazes Lietuvoje, nusikaltimus, kuriuos padaro lietuvių tautybės piliečiai užsienyje. Tokią situaciją lemia tai, kad Lietuvai tapus ES nare, pareigūnams stinga įgūdžių kovoti su tarptautiniu nusikalstamumu. Visa tai sudaro nusikalstamoms grupuotėms saugią veikimo terpę ir galimybę Lietuvą naudoti kaip tam tikrą bazę savo būsimums nusikalstamoms veikoms tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje. Be to, keičiantis informacija tarp Lietuvos ir ES teisėsaugos institucijų, statistinė informacija dažniausiai neatspindi realios situacijos, kadangi realiai padarytų nusikaltimų skaičius būna keliasdešimt kartų didesnis nei gauta pranešimų oficialiais kanalais.

Apie visuomenės saugumą tarptautiškumo kontekste ir kovą su tarptautinio pobūdžio nusikaltimais rašė ir šią problemą nagrinėjo šie autoriai: E.A.Nadelmann (1990)², S.Carlson, B.Zagaris (1991)³, T.Bunyan (1993)⁴, R.Weher (1995)⁵, A.J.Balzer. (1996). J.Sturm (1997)⁶, J.Benyon (1997)⁷, A.Fisahn (1998)⁸, P.Thomas (1998),⁹ Ch.Gusy, A.Gimbal (1999)¹⁰,

² Nadelmann, E. A. *The role of the United States in the International Enforcement of criminal law.*/ Harvard International Law Journal. 1990. No. 31.

³ Gerspacher, N. *International Police Cooperation: The roles of Interpol and Europol.* International Observer. 2004. No. 32.

⁴ Bunyan, T. *Trevi, Europol and the European State, in: ders. (Hrsg.), Stewatching, Nottingham, s.15/ 16ff.* 1993.

⁵ Weher, R. *Die polizeiliche Zusammenarbeit zwischen den Schengen-Staaten unter besonderer Berücksichtigung des SIS, in: Alberto Achermann/Roland Bieber/Astrid Epiney/Ruth Werner (Hrsg.), Schengen und die Folgen. Der Abbau der Grenzkontrollen in Europa, Bern (Stämpfli), 1995, s. 129-178, hier s. 135.*

⁶ Sturm, J. *Schengen – Europol – Interpol. Konkurrenz oder Partnerschaft?, in: Kriminalistik, 1997. Nr. 51, s. 99-104, hier s. 102.*

⁷ Carlson, S.; Zagaris, B. *International Cooperation in Criminal Matters: Western Europe's International Approach to International Crime.* Nova Law Review, 1991. No.15.

⁸ Fisahn, A. *Europol - Probleme der Kontrolle Kritische Justiz, 1998.*

⁹ Thomas, P. *Die Verwirklichung des „Rechtsstaats“ prinzijs bei Europol, in: Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1998, s. 441.*

W.Bruggeman (2000)¹¹, W.Schomburg (2000)¹², H.Brady (2000)¹³, M.Santiago (2000)¹⁴, N.Lavranos (2003)¹⁵, N.Gerspacher (2004)¹⁶, W.Wagner (2004)¹⁷, M.Bilius (2005)¹⁸, M.Deflem (2006)¹⁹, A.Panomariovas (2009)²⁰.

Tyrimo objektas: Europos Sąjungos institucijos, kovojančios su tarptautiniu nusikalstamumu.

Straipsnio tikslas: atlikti Europolo veiklos, kovoje su tarptautinio pobūdžio nusikaltimais, analizę.

Darbo uždaviniai:

- išanalizuoti Europolo kovos su tarptautiniu nusikalstamumu teisinį reguliavimą;
- atskleisti informacijos apsikeitimo tarp Europolo ir jo Lietuvos Nacionalinio padalinio ir galimybes ir problemas.

Tyrimo metodai: šiame darbe naudoti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, statistinių duomenų analizės ir lyginamasis metodai. Taip pat naudotasi Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos norminiais aktais, oficialiuoju Europos Sąjungos ir kitais internetiniais tinklapiais.

TARPTAUTIŠKUMO EUROPOS SĄJUNGOJE TEISINIS REGULIAVIMAS

ES paprastai apibūdinama kaip „demokratiškos Europos valstybių šeima, pasiryžusi veikti išvien taikos ir gerovės labui. Tai nėra nauja valstybė, pakeisianti esamas. Tačiau

¹⁰ Gusy, Ch., Gimbal, A. *Rechtliche Schranken der polizeilichen Zusammenarbeit im Rahmen des Schengener Informationssystems*, in: Manfred Baldus/Michael Soine (Hrsg.), *Rechtsprobleme der internationalen polizeilichen Zusammenarbeit*, Baden Baden (Nomos), 1999, s. 124-144, hier s. 126.

¹¹ Bruggeman, W. *Europol - a european FBI in the making?* Lecture in Cicero Foundation Great Debate seminar „Justice and Home Affairs - How to Implement the Amsterdam Treaty“? 2000.

¹² Schomburg, W. *EUROJUST neben EUROPOL. Kooperation bei der Kooperation in Europa*, in: *Kriminalistik* 2000. Jg. 54, Nr. 1. s. 13-21.

¹³ Brady, H. *Europol and the European Criminal Intelligence Model: A Non-state Response to Organized Crime*// Oxford Journals Policing Vol. 2, Issue 1, 2000, p. 103-109.

¹⁴ Santiago, M. *Europol and Police Cooperation in Europe*. Vol. 11, 2000, p. 263.

¹⁵ Lavranos, N. *Europol and the Fight Against Terrorism*. European Foreign Affairs Review, Vol. 8, 2003: 259-275.

¹⁶ Benyon, J. *The developing system of police cooperation in the European Union* McDonald W. F. (ed.). Crime and law enforcement in the global village. Cincinnati, OH, Anderson, 1997.

¹⁷ Wagner, W. „Halt, Europol!“ *Probleme der europäischen Polizeikooperation für parlamentarische Kontrolle und Grundrechtsschutz*, 2004, HSFK-Report 15.

¹⁸ Bilius, M. *Tarptautinis policijos bendradarbiavimas socialinio saugumo kontekste*. Jurisprudencija, 2005, 76 (68): 90-101.

¹⁹ Deflem, M., *Europol and the Policing of International Terrorism: Counter – Terrorism in a Global Perspective*. Justice Quarterly, 2006. Vol. 23. Nr. 3.

²⁰ Panomariovas, A. *Žvalgybinė veikla ir žvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas*. Mykolas Romeris universitetas, 2009.

ES nėra ir vien tik tarptautinio bendradarbiavimo organizacija²¹. Taigi šią sąjungą galima įvardinti kaip unikalią, kadangi valstybės nares vienija bendrai įsteigtos institucijos, kurioms kiekviena valstybė perduoda dalį savo suvereniteto tam, kad kai kurie konkretūs bendro intereso klausimai būtų demokratiškai sprendžiami Europos lygmeniu. ES priima sprendimus trijose skirtingose politikos srityse, kurios dar vadinamos „*trimis ES ramsčiais*“:

Pirmasis ramstis – veikla, susijusi su Europos bendrijos steigimo sutartimi („EB sutartis“), apimant tokias Bendrijos politikos sritis kaip: aplinkos apsauga, žemės ūkis, prekybos ar ekonominiai klausimai.

Antrasis ir trečiasis ramsčiai - Bendroji užsienio ir saugumo politika (toliau - BUSP), policijos bei teismų bendradarbiavimas baudžiamosios teisės srityje. Reikėtų akcentuoti tai, kad šiame darbe pagrindinis yra trečiasis ramstis, kadangi būtent jo ribose ir nagrinėjamos ES institucijos kovai su tarptautiniu nusikalstamumu. Šis ramstis – tai policijos bei teismų tarptautiškumo bendradarbiavimas baudžiamosios teisės srityje, čia viską sprendžia Taryba, „kurioje valstybių ES narių teisingumo ir vidaus reikalų ministrai sprendimus priima absoliučia balsų dauguma“²².

Verta paminėti, kad ES tarptautiško bendradarbiavimo teisingumo ir vidaus reikalų srityje pagrindinis tikslas yra stiprinti ne tik laisvės, bet ir saugumo bei teisingumo erdvę bendrijoje, kur „ginamos asmenų teisės ir laisvės bei efektyviai kovojama su nusikalstamumu“²³. Šis bendradarbiavimas dar iki Lisabonos sutarties sudarymo buvo ES trečiojo ramsčio dalis. 1993 m. lapkričio 1 d. įsigaliojusi ES sutartis²⁴ numatė, kad priimant sprendimus reikalingas bendras visų valstybių sutarimas, t.y. trečiasis ramstis priklauso tarpvyriausybinių bendradarbiavimo sričiai.

Taigi, ES, siekdama užtikrinti reikiamą teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą tarp valstybių narių, įkūrė šias koordinuojančias institucijas: Europos policijos koledžas (toliau – CEPOL), Eurojust, Europos policijos biuras (toliau – Europol), Kovos su sukčiavimu biuras (toliau – OLAF) ir Europos policijos vadovų darbo grupė (šiuo metu jos funkcijas yra perėmus Operatyvinio bendradarbiavimo vidaus saugumo srityje nuolatinis komitetas (toliau – COSI). Visų tarptautinių organizacijų nagrinėjimas galėtų

²¹ <http://www.policija.lt/index.php?id=98> [Žiūrėta: 2011-09-30 d.]

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ ES sutartis kitaip dar vadinama Mastrichto sutartimi.

būti atskirų tyrimų sritys, tačiau mes šiame straipsnyje analizuosime tik Europolo tarptautiškumo ir kovos su tarptautiniais nusikaltimais aspektus.

Taigi, Europolas įkurtas 1992 m. vasario 7 d. ES Mastrocho sutartyje. Olandijoje, Hagos mieste įsikūrusi Europolo būstinė veiklą pradėjo vykdyti 1994 m. sausio 3 d. kaip Europolo narkotikų padalinys. Po kurio laiko veikla prasitvėrė ir imta kovoti su kitomis nusikalstamumo rūšimis. Europolo konvencija²⁵ (toliau – Konvencija) buvo patvirtinta visų šalių narių ir pradėjo galioti 1998 m. spalio 1 d. Europolas pradėjo veiklą visose jam pavestose srityse. Nuo 2002 m. sausio 1 d. Europolo įgaliojimai išplėsti, įtraukiant visas sunkias tarptautinio nusikalstamumo formas. Šiuo metu Europolo teisinis egzistavimo pagrindas yra 2009 m. balandžio 6 d. Tarybos sprendimas 2009/371/TVR dėl Europos policijos biuro (Europolo) įsteigimo²⁶.

Europolas – tai ES sutartyje numatytas Europos policijos biuras, kurio pagrindinis tikslas yra siekti, jog Europa taptų vieta, kurioje būtų saugu gyventi. ES valstybių narių teisėsaugos institucijos kovoja su tarptautiniu nusikalstamumu bei terorizmu.

Europolo tikslas, anot M.Biliaus (2005)²⁷, keistis kriminaline informacija aukščiausiu tarptautiškumo lygiu. Europolo priežiūroje yra informacinė sistema. Neabejotina, kad įvairių tarptautinių fenomenų analizei reikalinga duomenų bazė. Europolas organizuoja informacijos apie tarptautiniam visuomenės saugumui gresiantį pavojų keitimąsi, be to, analizuoja šią informaciją. Kriminalinės analizės yra viena iš perspektyviausių formų reaguojant į tarptautinį nusikalstamumą, nes šias analizes atlieka analitikai. Tuo tikslu renkama naujausia informacija, ji sisteminama naudojant naujausią techniką, rengiamos strategijos. Europolo kompetencijai priklauso sritys, susijusios su narkotikais, vogtų transporto priemonių paieška, terorizmu – Europolo kompetencija plečiasi į visas sritis, kurioje veikia organizuotas nusikalstamumas.

Europolas bendradarbiauja ne tik su 27 ES valstybėmis narėmis, tačiau palaiko tvirtus ryšius su kitomis ES nepriklausančiomis valstybėmis, tokiomis kaip JAV, Kanada, Australija, Norvegija. Europolo pareigūnai renka, skleidžia, analizuoja informaciją, derina operacijas, taip padėdami teisėsaugininkams, nes Europolo pareigūnai neturi arešto įgaliojimų. Teisėsaugininkai gautą informaciją naudoja nusikaltimų išaiškinimui, nusikaltėlių paieškoms ir baudimui bei galimų nusikaltimų padarymo sustabdymui. Sudaromos jungtinės tyrimo

²⁵ 2009 m. balandžio 6 d. Tarybos sprendimas 2009/371/TVR dėl Europos policijos biuro (Europolo) įsteigimo).

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Bilius, M. *supra* note 18, p. 90-101.

grupės, kuriose dalyvauja Europolo ekspertai ir analitikai, padedantys tirti kriminalines bylas ES teritorijoje. Saugumo ir muitinės tarnyba, pasienio policija bei paprastoji policija sudaro Europolo personalą. Suvienyti skirtingų sričių teisėsaugos institucijų darbuotojai nepalieka terpės, kurioje galėtų būti sėkmingai padaromi nusikaltimai taip pat išvengiama informacijos neatitikimų²⁸.

Europole dirba Europolo ryšių palaikymo pareigūnai, kurie išrenkami ir paskiriami šiai veiklai ES valstybių narių bei ES nepriklausančių valstybių partnerių. Ryšių palaikymo pareigūnai garantuoja, kad tarpusavyje vyktų efektyvus pasitikėjimu ir sąžiningumu paremtas bendradarbiavimas.

Europolas – tai teisėsaugos operacijų rėmimo, informacijos apie nusikaltimus ir teisėsaugos kompetencijos centras, kurio veiklos pagrindas grindžiamas analize. Europole dirba nusikaltimų analitikai, kurie, pasitelkdami naujausias ir moderniausias priemones, remia valstybių narių tyrimus.

Turimos moderniausios duomenų bazės ir ryšių kanalai leidžia sparčiai ir, svarbiausia, saugiai ieškoti, kaupti ir sujungti informaciją. Telkiant, analizuojant ir dalinantis šia informacija yra keičiamasi dideliais informacijos kiekiais. Būtent todėl Europolas nustato aukščiausius duomenų saugojimo ir apsaugos standartus bei jų laikosi.

Kiekvienais metais padaromos nusikalstamos ir teroristinės veiklos orientuojasi į skirtingas sritis, todėl Europolas taiko lanksčias priemones kovai su nusikalstamumu. Tačiau yra sričių, kurioms, vis dėl to, yra taikoma pirmenybė ir jos beveik nekinta - dėmesys skiriamas tarptautinėms nusikaltėlių ir teroristų grupuotėms. Per ilgus darbo metus įgyta patirtis leidžia greičiau ir efektyviau išaiškinti nusikaltimus tokiose srityse kaip prekyba narkotikais, žmonėmis, neteisėta automobilių prekyba, pinigų padirbinėjimas ir plovimas. Pabrėžtina, kad Europolas yra pagrindinė institucija, kovojanti su euro valiutos padirbinėjimu.

Be išvardintų nusikaltimų, Europolas taip pat kovoja su finansiniais, kibernetiniais nusikaltimais bei nusikaltimais asmeniui. Tiriami nusikaltimai, padaromi gerai organizuotų nusikalstamų grupuočių, kurios darbuojasi keliose valstybėse narėse.

Europolas savo pagalbą teikia šiomis formomis²⁹:

- padeda keistis informacija tarp Europolo ryšių palaikymo pareigūnų;
- teikia informaciją, kuri lengvina teisėsaugos operacijas;

²⁸ 2009 m. balandžio 6 d. Tarybos sprendimas 2009/371/TVR dėl Europos policijos biuro (Europolo) įsteigimo), *supra* note 26.

²⁹ 2009 m. balandžio 6 d. Tarybos sprendimas 2009/371/TVR dėl Europos policijos biuro (Europolo) įsteigimo), *supra* note 26.

-
- rengia strategines ataskaitas bei nusikalstamumo tyrimus, paremtus informacija ir žvalgybos duomenimis, pateiktais valstybių narių ir trečiųjų šalių;
 - teikia profesines žinias ir techninę pagalbą tyrimams ir operacijoms, vykdomoms ES teritorijoje, prižiūrint ir teisiškai atsakant konkrečioms valstybėms narėms;
 - aktyviai dalyvauja skatindamas nusikalstamumo tyrimus ir tyrimo metodų suderinimą valstybėse narėse.

Konevencijoje³⁰ numatyta, jog Europolas turi sukurti ir palaikyti kompiuterinę sistemą, kuri skirta informacijos įvedimui, prieigai ir analizei. Konvencijoje nustatytos griežtos ribos, susijusios su žmogaus teisėmis ir duomenų apsauga, kontrole, priežiūra ir saugumu. Europolo kompiuterinė sistema sudaryta iš trijų pagrindinių komponentų: informacinės sistemos; analizės sistemos; indeksų sistemos.

Europole dirba Europolo ryšių palaikymo pareigūnų, atstovaujančių įvairioms teisėsaugos institucijoms. Jie kartu su Europolo pareigūnais, analitikais ir kitais ekspertais teikia efektyvias, skubias ir daugiakalbes paslaugas 24 val. per parą. Jie pagrinde užsiima veikla susijusia su informacinių technologijų palaikymu. Po du duomenų apsaugos specialistus iš kiekvienos valstybės narės sudaro jungtinės priežiūros instituciją, kuri yra atsakinga už asmeninių duomenų, laikomų Europole, turinio ir panaudojimo stebėjimą ir priežiūrą.

Dar vienas svarbus aspektas – finansavimas. Taigi Europolą finansuoja valstybės narės, kurios skiria įmokas, priklausančias nuo jų bendro nacionalinio produkto. 2007 m. į biudžetą buvo surinkta 70,5 mln. eurų³¹. Valdyba turi vienbalsiai ir neginčijamai išrinkti Finansų kontrolierių, kuris būtų atsakingas už finansinių įsipareigojimų vykdymo bei išlaidų stebėjimą bei Europolo pajamų nustatymą ir surinkimą³². Akcentuotina tai, kad Europolas atskaitingas Teisingumo ir vidaus reikalų ministrų tarybai, atsakančiai už Europolo veiklos kryptis ir kontrolę. Taryba skiria Europolo direktorių ir jo pavaduotojus, taip pat tvirtina organizacijos biudžetą. Ministrų tarybą sudaro visų valstybių narių atstovai. Europolo valdybą sudaro po vieną tikrąjį ir vieną pakaitinį atstovą iš kiekvienos valstybės narės. Europolo valdybos pagrindinė užduotis - prižiūrėti organizacijos veiklą.

³⁰ *Ibid.*

³¹ <http://www.policija.lt/index.php?id=2570> [Žiūrėta: 2011-09-30 d.]

³² 2009 m. balandžio 6 d. Tarybos sprendimas 2009/371/TVR dėl Europos policijos biuro (Europolo) įsteigimo *supra* note 26.

Taigi galima teigti, kad Europolas yra tarptautinis tam tikras aukšto saugumo operatyvinės veiklos centras, kuriame per metus ištiriama apie 9 000 bylų. Tokių puikių rezultatų padeda pasiekti greitas pareigūnų reagavimas į situaciją ir aukštos kokybės analizė, o pats paslaugų centras dirba ištisą parą ir be laisvadienių. Svarbu akventuoti tai, kad Europole sudaromas sąlygos kartu dirbti teisėsaugos ekspertams iš visų ES šalių.

INFORMACIJOS APSIKEITIMO KOVOJANT SU TARPTAUTINIAIS NUSIKALTIMAIS GALIMYBĖS IR PROBLEMAS

Įkūrus tarptautines ES institucijas kovai su tarptautiniu nusikalstamumu, iškilo klausimas dėl informacijos apsiikeitimo. Informacija XXI a. turi ypatingai didelę svarbą. Ne ką mažesnė jos svarba ir kovoje su tarptautiniu nusikalstamumu, užtikrinant visuomenės saugumą. Visgi, būdami ES nariais, vis tiek susiduriame su keliomis kolizijomis, kurios trukdo paprastai, greitai ir efektyviai keistis informacija. Viena iš jų yra šalių nacionalinė teisė. Šalys narės vis dar atsargiai žiūri į informacijos perdavimą centrinei institucijai – Europolui, ypač, kai tai liečia tos šalies piliečius.

Pastaruoju metu ES imasi aktyvesnių veiksmų, skatinančių keisti valstybių narių požiūrį į tradicinę žvalgybos institucijų valdomą žvalgybinę informaciją ir jos panaudojimą. Sudėtingi biurokratiniai, teisiniai, nacionaliniai šalių narių aparatai, nežiūrint paskirtų institucijų tarptautiniam bendradarbiavimui tarp šalių narių, vis „pakišdavo koją“, norint dalintis operatyvine informacija dėl tarptautinių nusikaltimų. Vienas rimčiausių pagalbininkų išspręsti šią problemą buvo 2006 m. gruodžio 18 d. Europos Sąjungos Tarybos palaikymu priimtas pamatinis sprendimas, Nr. 2006/960/TVR „Dėl keitimosi informacija ir žvalgybos informacija tarp Europos Sąjungos valstybių narių teisėsaugos institucijų supaprastinamo“, kurio vienas pamatinių tikslų buvo pagerinti veiksmingą ir operatyvų keitimąsi informacija ir žvalgybos informacija tarp teisėsaugos institucijų, kuriam iki šiol labai dažnai trukdė formalios procedūros, administracinės struktūros ir teisinės kliūtys. Juo buvo palengvinta galimybė greitai ir veiksmingai keistis operatyvine informacija, siekiant nustatyti bei užkardyti nusikalstamas veiklas šalyse narėse. Visgi, pamatiniame sprendime Nr. 2006/960/TVR nebuvo nustatyta šalių narių pareiga³³.

Galime teigti, kad informacijos suteikimo klausimas, ir sprendimai kokią informaciją teikti kitoms valstybėms paliktas spręsti nacionaliniu lygmeniu. Kitu aspektu 2006/960/TVR pamatiniu sprendimu pripažįstama, kad ES esant laisvam judėjimui per valstybines sienas

³³ Panomariovas, A. *supra* note 20.

nusikaltimai seniai peržengė valstybines sienas ir veikia tarptautiniu mastu, o ši problema verčia ieškoti būdu kaip suderinti nacionalines teises su bendru ES interesu ir bendru visų narių interesu, taigi šis pamatinis sprendimas ir suteikia mums galimybę neatsilikti nuo tarptautiniu mastu plintančių nusikaltimų ES.

Nežiūrint to, pamatinis sprendimas Europolui suteikia prioritetinę reikšmę, tą galime pamatyti ir iš pamatinio sprendimo 2.5 punkto, kur nurodoma, kad visais atvejais, nežiūrint koks informacijos perdavimo kanalas buvo pasirinktas, jei informacijos turinys patenka į Europolo kompetencijos sritį, tokio prašymo su informaciją kopiją reikia atsiųsti jam³⁴.

ES pagrindinė institucija kovoje su tarptautiniu nusikalstamumu yra Europolas, tad, nagrinėjant jo bendradarbiavimo bei ryšių palaikymo funkcionavimo principus ir informacijos tėkmę šioje institucijoje, geriausiai suprasime ir visą mechanizmą, skirtą kovoti su tarptautiniu nusikalstamumu tiek ES, tiek už jos ribų. Pagrindinė informacijos tėkmė prasideda jos rinkimu vietiniu regioniniu lygiu. Kiekviena valstybė narė sukuria Europolo Nacionalinį vienetą, kuris sutiktų su tos šalies nacionaline teise, tai būtų tam tikra ryšių institucija, skirta keistis informacija tarptautiniu mastu. Atsižvelgiant į Konvenciją, valstybės narės yra įpareigosotos sukurti ir išlaikyti tą Nacionalinį vienetą. Europolo Nacionalinis vienetas turi būti integruotas į teisėsaugos institucijas, veikiančias nacionaliniu lygmeniu. Šis Europolo Nacionalinis vienetas yra kontaktas, per kurį vyksta visos informacijos apsikeitimas tarp ES narės ir Europolo.

Nacionalinis Europolo vienetas turi turėti galimybę prisijungti prie visų šalies duomenų bazių. Ryšys tarp Europolo ir jo narės turi būti palaikomas per Europolo ryšių karininkus (toliau – ERK) bei Europolo Nacionalinius vienetus. Ryšiams Europole kiekviena valstybė paskiria savo išrinktus pareigūnus. Europolo pareigūno ryšiams institucija yra viena pagrindinių policijos bendradarbiavimo priemonių, kuri užtikrina saugų Europolo informacijos gavimo ir apdorojimo mechanizmą, nusikaltimų tyrimo koordinavimą.

Europolo Nacionaliniai vienetai kiekvienoje ES šalyse yra skirtingi. Tačiau yra pageidaujama, kad Nacionalinis vienetas būtų susietas su Nacionaliniu šalies kriminalinės policijos žvalgybiniu/informacijos centru ir su jo turimomis nacionalinėmis duombazėmis. Strateginiai uždaviniai, politika ir užduotys turi būti surašytos taip pat kaip ir procedūros, kurias reikės vykdyti visoms teisėsaugos institucijoms ir su jomis susijusiomis valstybinėmis struktūromis, kuriose būtų parašyta, ko jie gali tikėtis iš Nacionalinio vieneto, užsiimančio

³⁴ *Ibid.*

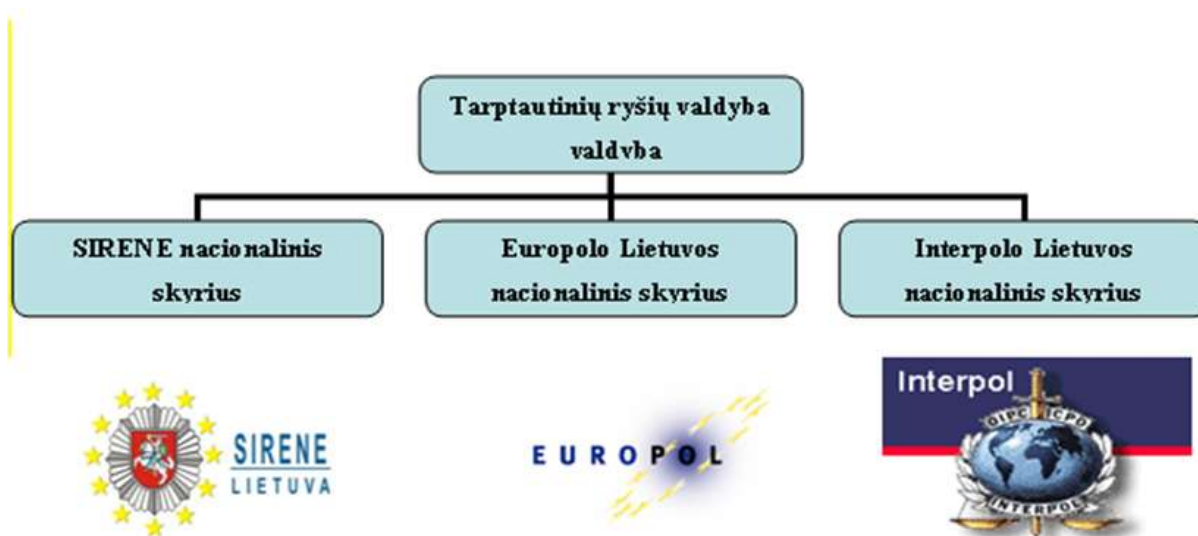
tarptautiniu bendravimu, ir kokias paslaugas jie teikia. Turi būti taikomi tam tikri apsaugos standartai, tokie kaip darbuotojų apsauga, fizinė ir elektroninė, Nacionalinių vienetų apsauga.

Vienas iš besikeičiančių dalykų yra susijęs su išplėsta prieiga prie duomenų sistemų. Šiuo metu yra įmanoma kompetentingų institucijų darbuotojams užklausti Europolo ar kitų institucijų informacijos iš savo esamos vietos ES narėje ar net už jos ribų. Valstybė narė, atstovaujanti savo šalyje vieną ar kitą struktūrą ERK dalyvauja susitikimuose, atstovaudamas savo šalį ir perteikdamas vienus ar kitus dokumentus, ar informaciją institucijai. Jis rūpinasi informacijos pasikeitimu ir turi priėjimą prie reikalingų duomenų bazių. ERK dalyvauja ekspertų susitikimuose, vykstančiuose Europole, nors dažniausiai į susitikimus yra siunčiami tikri šalių narių ekspertai, kadangi ERK negali būti specialistas ar ekspertas visose srityse. Informacijos apsikeitimas vyksta saugia kompiuterine sistema. Visi Šengeno narių (toliau – ŠN) ERK ir trečiųjų šalių ERK palaiko tiesioginį ryšį vienas su kitu per INFO-EX sistemą. Konvencijos 18.3 punktas numato ir „išimtinis atvejus“ –tai leidžia Europolo direktoriui siųsti informaciją į trečias šalis, su kuriomis Europolas nėra sudaręs tam tikro naudojamo susitarimo, bet tik išskirtiniais atvejais, kai yra reikalingas skubus ir labai svarbus reikalas tai padaryti. Informacijos apsikeitimai vyksta gan dideliais mastais - 2006 metais buvo pradėtos 7246 bylos, taigi 29 bylos per darbo dieną, o tai sąlygojo apie 210 000 pranešimų informacijos apsikeitimui, taigi, apie 840 pranešimų per darbo dieną.

Kiekviename nacionaliniame Europolo skyriuje yra įdiegti kompiuteriai su programinėmis įrangomis, kurie apjungia atitinkamus ERK Europole. Šitas apjungimas yra vadinamoji „saugi linija“. Šita sistema yra naudojama žvalgybinės informacijos apsikeitimui per saugią liniją. Informacijos apsikeitimas vyksta saugiomis linijomis tarp šalių narių ir ne ES narių (su kuriomis sudarytos sutartys), bet ir informacinė sistema, kur laikomi kriminalinio pobūdžio duomenys. Informacinė sistema turi: informacijos apie įtariamus arba teistus asmenis, nusikaltėlių padarytus nusikaltimus ir duomenis apie kriminalines organizacijas, struktūras bei priklausomybę joms.

Informacija įvesta į informacinę sistemą vienos šalies narės yra tiesiogiai prieinama ir gaunama kitos šalies narės ir Europolo. Tokia sistema (struktūra, pagrindas, forma, lentelės) yra prieinamos ir reguliariai atnaujinama visose šalyse narėse. Kiekvienas pranešimas/forma su informacija turi būti įvertinama ir pažymima tam tikra žyma, kad kiti naudotojai ir Europolo darbuotojai – ekspertai ir analizuotojai galėtų daryti svarią išvadą dėl šios informacijos turinio ir šaltinio patikimumo. Europole informacija yra išplatinama ir pažymima atsižvelgiant į siuntėjo žymą, jos panaudojimo galimybes bei šaltinio patikimumą.

Lietuva tarptautiniam bendradarbiavimui yra pasirinkusi lanksčių kanalų sritį (SIS-NET; EUROPOLAS; INTERPOLAS; Dvišalio bendradarbiavimo kanalai; Tarptautinė muitinės administracijų tarpusavio pagalba) į kurią įeina ir Europolo nacionalinis vienetas (2010 m. gruodžio 17 d. patikslinta 2006 m. gruodžio 18 d. Tarybos pamatinio sprendimo 2006/960/TVR dėl keitimosi informacija ir žvalgybos informacija tarp Europos Sąjungos valstybių narių teisėsaugos institucijų supaprastinimo gairių redakcija) Lietuvoje kovoje su tarptautiniu nusikalstamumu yra įsteigta Tarptautinių ryšių valdyba, į kurią lygiagrečiai įeina tiek SIRENE³⁵ nacionalinis, tiek Europolo Nacionalinis bei Interpolo Nacionalinis skyriai (1 pav.).

1 pav. Informacijos apsikeitimo institucijos Lietuvoje

Nagrinėjant Europolo atvejį Lietuvoje, galime paminėti, kad Lietuva bendradarbiauti su Europolu pradėjo 1996 m., tačiau tik tam tikrose srityse: buvo vykdomos bendros mokymų programos, kriminologiniai tyrimai. Lietuvos pareigūnai, Europolo kvietimu, dalyvavo policijos pajėgų operacijose, kuriose buvo siekiama užkirsti kelią nelegaliai migracijai, prekybai žmonėmis bei automobilių vagystėms.

2004 m. rugsėjo 1 d. Lietuvai tapus pilnateise Europolo nare, Lietuvos policijai kartu su Jungtinės Karalystės Nacionalinės kriminalinės žvalgybos tarnyba (NCIS) įgyvendinus bendrą PHARE projektą „Kovos su organizuotu nusikalstamumu stiprinimas, buvo įkurtas Europolo nacionalinis padalinys“, Lietuvos kriminalinės policijos biuro Tarptautinių ryšių

³⁵ Tai *Supplementary Information Request at the National Entry* (papildomos informacijos prašymas atvykstant prie nacionalinių sienų) angliška santrumpa, kuria nurodoma visose Šengeno valstybėse įsteigtų SIRENE biurų pagrindinė užduotis – valstybių keitimasis papildoma ar papildančia informacija apie perspėjimus.

valdyboje įkurtas Europolo Lietuvos nacionalinis skyrius. Lietuva Europole turi tris (2 policijos ir 1 muitinės) pareigūnus ryšiams, kurie, yra atsakingi už Lietuvos ir Europolo ryšių palaikymą. Šie pareigūnai yra oficialūs LR atstovai Europole.

Informacijos rinkimas (2 pav.) vyksta regioniniu lygiu tiek policijoje, tiek Valstybės sienos apsaugos tarnyboje bei kitur, informacijos patalpinimas į duomenų nacionalines bazes bei nacionalinio ryšių karininko informacijos šifravimas ir perdavimas atsakingam Europolo pareigūnui iki tol, kol visa minėta informacija yra įvedama į duomenų bazę.

2 pav. Informacijos perdavimo schema

Taigi žvalgybinės informacijos tėkmė Europole yra gana sudėtingas procesas, reikalaujantis keleto žingsnių, kurie yra būtini, norint apdoroti didelius informacijos į šią instituciją patenkančius srautus, užtikrinant jos saugumą ir patikimumą šifruojant, ir tik po to darant analizės ar naudojant surinktą informaciją kovoje su tarptautiniu nusikalstamumu, užtikrinant visuomenės saugumą.

IŠVADOS

Apibendrinant straipsnyje pateiktus aspektus, galima konstatuoti, kad visuomenės saugumui užtikrinti įkurta tarptautinė kovos su nusikalstamu institucija – Europolas. Jo sukūrimas rodo šalių narių pastangas kontroliuoti tarptautinį nusikalstamumą, užtikrinant visuomenės saugumą. Tarptautinis nusikalstamumas gali būti kontroliuojamas tik plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą, tik taip gali būti sustabdyti asmenys, vykdantys nusikalstamas veikas. Nusikalstamumui peržengiant vienos valstybės ribas atsiranda kliūčių veiksmingai

kovoti su nusikalstamumu konkrečioje šalyje. Teisėsaugos struktūrų bendradarbiavimas siekiant išspręsti kylančias problemas turi pereiti tam tikrus lygius arba ribas: nuo neoficialaus bendradarbiavimo pereinama prie institucinio, nuo atskirų institucijų prie vienos institucijos bendradarbiavimo.

Siekiant užtikrinti visuomenės saugumą, Europolas yra pagrindinis visos perduodamos informacijos analizės ir realizavimo tarpinis centras, tuo padedantis užkardyti tarptautiniu mastu veikiančias nusikalstamas grupuotes. Esant nacionaliniams šalių narių skirtumams, atkreiptinas dėmesys ir į perduodamos žvalgybinės informacijos teisinį pagrindą bei įvairius ES lygio skatinimus ja dalintis, kovojant su tarptautiniu nusikalstamumu. Europolas įvardintas kaip pagrindinė bendradarbiaujanti ir kovojanti su tarptautiniu nusikalstamumu ES institucija, o suteikiama informacija – pagrindinis įrankis jai tą daryti. Perduodamos informacijos Europole procesas gana ilgas ir sudėtingas, bet jis būtinas, siekiant išanalizuoti didelius teikiamos informacijos srautus ir užtikrinant jos saugumą bei panaudojimą, aiškinantis tarptautinius nusikaltimus ir užtikrinant visuomenės saugumą.

LITERATŪRA

1. Balzer, A.J. *International police cooperation: opportunities and obstacles*. Slovenia College of Police and Security Studies, 1996.
2. Benyon, J. *The developing system of police cooperation in the European Unijon McDonald W. F.* (ed.). Crime and law enforcement in the global village. Cincinnati, OH, Anderson, 1997.
3. Brady, H. Europol and the European Criminal Intelligence Model: A Non-state Response to Organized Crime. *Oxford Journals Policing Volume 2, Issue1*, 2000, p. 103-109.
4. Bruggeman, W. Europol - a European FBI in the making? Lecture in Cicero Foundation Great Debate seminar „Justice and Home Affairs - How to Implement the Amsterdam Treaty”? 2000.
5. Bilius, M. Tarptautinis policijos bendradarbiavimas socialinio saugumo kontekste. *Jurisprudencija*. 2005, 76 (68): 90-101.
6. Bunyan, T. *Trevi, Europol and the European State*, in: ders. (Hrsg.), *Stewatching, Nottingham*, 1993, s.15/ 16.
7. Carlson, S., Zagaris, B. International Cooperation in Criminal Matters: Western Europe's International Approach to International Crime. *Nova Law Review*, 1991. No.15.
8. Deflem, M., „Europol and the Policing of International Terrorism: Counter – Terrorism in a Global Perspective“. *Justice Quanterly*. 2006. Vol. 23. Nr. 3.
9. Fisahn, A. *Europol – Probleme der Kontrolle Kritische Justiz*. 1998.
10. Gerspacher, N. *International Police Cooperation: The roles of Interpol and Europol. International Observer*, 2004. No. 32.
11. Gusy, Ch., Gimbal, A. Rechtliche Schranken der polizeilichen Zusammenarbeit im Rahmen des Schengener Informationssystems, in: Manfred Baldus/Michael Soine (Hrsg.), *Rechtsprobleme der internationalen polizeilichen Zusammenarbeit*, Baden Baden (Nomos), 1999, s. 124-144, hier s. 126.
12. Lavranos, N. *Europol and the Fight Against Terrorism. European Foreign Affairs Review*. Vol. 8, 2003, p. 259-275.

13. Panomariovas, A. *Žvalgybinė veikla ir žvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas*. Mykolas Romeris universitetas, 2009.
14. Santiago, M. *Europol and Police Cooperation in Europe*. Vol. 11, 2000, p. 263.
15. Schomburg, W. *EUROJUST neben EUROPOL. Kooperation bei der Kooperation in Europa*, in: *Kriminalistik*, 2000, Jg. 54, Nr. 1, s. 13-21.
16. Sturm, J. *Schengen – Europol – Interpol. Konkurrenz oder Partnerschaft?*, in: *Kriminalistik*, 1997. Nr. 51, s. 99-104, hier s. 102.
17. Thomas, P. *Die Verwirklichung des „Rechtsstaats“prinzips bei Europol*, in: *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1998, s. 441.
18. Wagner, W. „Halt, Europol!“ *Probleme der europäischen Polizeikooperation für parlamentarische Kontrolle und Grundrechtsschutz*, 2004. HSFK-Report 15.
19. Wehner, R. Die polizeiliche Zusammenarbeit zwischen den Schengen-Staaten unter besonderer Berücksichtigung des SIS, in: Alberto Achermann/Roland Bieber/Astrid Epiney/Ruth Werner (Hrsg.), *Schengen und die Folgen. Der Abbau der Grenzkontrollen in Europa*, Bern (Stämpfli), 1995, s. 129-178, hier s. 135.
20. Nadelmann, E. A. The role of the United States in the International Enforcement of criminal law. *Harvard International Law Journal*. 1990. No. 31.

THE FIGHT AGAINST INTERNATIONAL CRIME ELEMENTS

Egidijus Nedzinskas*

Mykolas Romeris University

Antanas Janušauskas**

Mykolas Romeris University

Summary

Increasing number of cross-border crime, there is a need to create a common organization whose goal – to unite the states to fight crime. Each country is different legal systems, different law enforcement agencies, it is extremely difficult to work without coordinating organizations, to remove these inconsistencies. A similar type of international organizations, the main goal – a strong European Union Member States in the fight against international crime. For this purpose established by the European Union law enforcement organization – Europol. Its aim is to increase the competent authorities of Member States' operational effectiveness and promote their cooperation in the fight against serious transnational organized crime and terrorism and its prevention. A study has found that only united the whole of the European Union's Europol National Units, may be more successful in the fight against serious international crime.

Keywords: Europol, Schengen Area, public security, international cooperation, cross-border crimes.

Egidijus Nedzinskas* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorius, Kauno technologijos universiteto edukologijos krypties doktorantas, 31 mokslinių straipsnių autorius. Mokslinių interesų kryptys: studijų proceso optimizavimas ir karjeros ypatybės, edukacinės ir mokymosi aplinkos, visuomenės saugumas.

Egidijus Nedzinskas* Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Police Activities, lecturer Kaunas University of Technology in Education doctoral student, 31 scientific articles. Research interests - the study process optimization and characteristics of the career, educational and training environment, public safety.

Antanas Janušauskas** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio katedros docentas, biomedicinos mokslų daktaras, 99 mokslinių straipsnių autorius. Mokslinių interesų kryptys: visuomenės sveikata, studijų proceso optimizavimas ir karjeros ypatybės, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas** Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Physical Training, Associate Professor Dr. Biomedical Sciences, Doctor, 99 scientific articles. Research interests - the public health, education and career in the process of optimization of properties, and public security

THE WASTE PREVENTION AS THE KEY ELEMENT IN THE WASTE HIERARCHY

Aušrinė Pasvenskienė

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: ausrinepas@yahoo.com*

Abstract. The amount of waste generated depends on many various factors. These include levels of economic activity, demographic changes, technological innovations, life-style and patterns of production and consumption. For this reason waste prevention targets are not effective if used in isolation from products and resource policy. Waste prevention is an important strategic activity for every Member State to ensure sustainable, competitive growth into the future. Member States are required to draw up waste prevention programmes, based on best practice. It is anticipated that co-operation between Member States with their waste prevention programmes will result in useful results. Cooperation to create effective promotion of waste prevention opportunities available to all organisations and households is essential. The widespread adoption of resource efficiency has potential to reduce waste arising and contribute to the sustainable production and consumption agendas.

Keywords: waste management, waste prevention, the National Waste Prevention Programme, sustainable consumption.

INTRODUCTION

Waste prevention is about taking actions to reduce personal and business costs by using more resource efficient ways for every day activities.

The important objectives of waste prevention are to achieve significant results in reversing current trends in waste production, stabilizing waste arising and decoupling waste generation from economic growth by maximizing resource use efficiency. These objectives require concerted efforts at all levels of society deploying appropriate resources in the years ahead to ensure their accomplishment.¹ The need in reversing current trend in consumption also is essential. The consumption is increasing and in order to solve the reasons and environmental impact of this trend, it is necessary to consider sustainable consumption and use of resources, greener production possibilities and waste generation *together*.

Whilst some Member States have already met and passed the minimum EU waste management targets and have moved up the waste hierarchy, others are still struggling to

¹ Environmental Protection Agency. *The National Waste Prevention Programme. Third Annual Report 2006/07. 2007* [accessed 20-09-2011]. <http://www.climatechange.ie/pdf/epa/final%203rd%20nwpp%20annual%20report%20to%20minister%20july%202007.pdf>.

meet minimum requirements and concentrating their activities at the bottom. Waste still represents about 20% of all environmental infringement cases. Waste prevention represents a complex field to both legislation and monitoring. These problems emphasize the topicality of this paper.

The subject of this paper is waste prevention issues, which are widely mentioned in both legislation and waste management plans.

The aim of the paper is to prove that essential results in waste prevention can be achieved by a combination of economic, legal and social instruments and the identification of best practices across Member States.

The methodology if the research. The author of this paper used analytical and comparative methods to review waste regulation and the meaning of waste prevention, to compare different levels of waste management in Member States, to analyse different instruments for waste prevention implementation.

WASTE REGULATION

Waste is defined by the Directive 2008/98/EC on waste² (“WFD or The Waste Framework Directive”) as “any substance or object which the holder discards or intends or is required to discard”. The European Union generates about 1.3 billion tones of waste each year. The average waste production per person is 530 kg each year. The single fastest growing stream is municipal waste. Cost of municipal waste and hazardous waste management is 75 billion Euros per year³. Waste has become a danger not only to the environment but to human health as well. The amounts of waste produced in different Member States are a clear sign that economy is environmentally unsustainable. Despite the fact that the attitude towards waste is slowly changing, more waste is being produced than ten years ago. It is important to notice that environmental problems go beyond national borders and can only be solved through coordinated actions at EU and international level.

Effective waste management begins with prevention. Waste prevention is an important strategic activity for every Member State to ensure sustainable, competitive growth into the future.

² Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives, OJ L 312, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:312:0003:0030:en:PDF>.

³ *Waste prevention and recycling*. 2010 [accessed 19-09-2011], <http://www.euractiv.com/sustainability/waste-prevention-and-recycling-links dossier-188286>.

One of the main objectives of the Thematic Strategy of the prevention and recycling of waste, adopted in 2005⁴ („Waste Thematic Strategy“), is waste prevention. It is at the top of the EU waste management hierarchy and the Waste Framework Directive introduces measures to strengthen waste prevention. All Member States are required to develop National Waste Prevention Programmes by 2013.

At the bottom of the waste management hierarchy is the least preferred option – the disposal of waste. Despite this fact, the largest part of municipal waste still ends up in landfill. That also means that people are throwing away the earth's natural resources. Landfills are becoming increasingly full and produce toxic gases and leaking heavy metals and toxins into groundwater and soil. Incineration also produces toxins and heavy metals.

According to the fact that production of waste is related to consumption patterns, lifestyle, income levels and other social, economic and cultural factors, waste prevention must be regulated in adjustment with all these factors.

2. THE MEANING OF WASTE PREVENTION

The concept of waste prevention has been broadly accepted. The promotion of waste minimization has existed for decades. For example, the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) began to work on programme on waste minimization in 1994. But waste generation is still on the rise. Consequently, the question is how much time is needed to implement one of the priority issues of waste hierarchy. In this context it may be enquired whether this paramount objective, despite all considerable resources spent on environmental protection and waste reduction, is only declaratory and not achievable.

According to WFD Article 3 “prevention” means measures taken before a substance, material or product has become waste, that reduce the quantity of waste; the adverse impacts of the generated waste on the environment and human health; or the content of harmful substances in materials and products⁵. The European Topic Centre on Sustainable Consumption and Production gives more explicit definition of waste prevention: „prevention means eliminating or reducing the quantity of waste which is produced in the first place, thus reducing the quantity of waste which must be managed. Prevention can take the form of reducing the quantities of materials used in a process or reducing the quantity of harmful

⁴ *Communication on the Thematic Strategy on the prevention and recycling of waste.* <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0666:FIN:EN:PDF>.

⁵ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (n. 2).

materials which may be contained in a product. Prevention can also include the reuse of products”⁶. It means that prevention may be achieved by reducing the overall demand for goods and services, by using less or less harmful resources to meet the reasonable needs.

Under EU policy, landfilling is seen as the last option and should only be used when all the other has been exhausted. It is implied, that only a substance, material or product that cannot be prevented, re-used, recycled or otherwise treated should be landfilled. While in Lithuania the disposal of municipal waste in landfills still remains the cheapest way of waste management and about 90 per cent of municipal waste is landfilled⁷, in some Member States landfilling has nearly disappeared.

Waste prevention approach is highlighted as the most effective way to deal with waste. However, the tendency of the Waste Thematic Strategy to only look at the problem from a waste perspective is considered as not sufficient. Waste sector is unable to influence consumption patterns adequately. So it is important to look at the waste prevention from the different perspective. In order to ensure its accomplishment concentrated efforts of changes in lifestyles, in current trends in production and consumption are required. Also it is important to evaluate resource efficiency, innovation, design approach. All these efforts together would help stabilize waste arising and achieve one of the main objectives of waste prevention – decoupling waste generation from economic growth. This will require to ensure, that appropriate resources are available, and that all levels of society adequately respond to the challenges.

It is quite difficult to discern any significant changes in Lithuanian waste prevention sector. There are few decisions made and certain initiatives are being implemented in waste reuse and recycle sectors. The original waste sorting is also weakly developed (only about 20 per cent of the population is sorting waste).⁸

For example, in the UK a better understanding of the reasons for food waste generation and the options for prevention was achieved. Unrelated to the Waste Thematic Strategy, the ”Love food, hate waste” campaign was launched two years ago, and its impact is starting to be measured⁹. This experience shows that some positive results in waste prevention may be achieved by influencing consumption habits, but it takes a lot of time. In Germany 270

⁶ *What is waste?* [accessed 20-09-2011], <http://scp.eionet.europa.eu/themes/waste>.

⁷ Uselyte R., Silvestraviciute I. *Analysis on the waste management state. The report 30-11-2009. 2009* [accessed 20-09-2011], <http://www.am.lt/VI/files/0.440577001288949478.pdf>.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Preparing for the review of the thematic strategy on the prevention and recycling of waste. 2010* [accessed 20-09-2011], http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/review_report.pdf.

existing waste prevention initiatives have been running; however, their impacts are yet unknown.¹⁰ Such data shows how many measures every Member State has to take in order to achieve certain results in waste prevention field. It is also important to underline that all these initiatives don't guarantee the desirable results because waste prevention by its nature can be difficult to measure. It is also difficult to say, whether any observed reductions in waste generation are due to waste prevention measures, or to external factors such as economic or demographic changes, or other behavioural changes independent of waste prevention strategies.¹¹

Rising consumption results in no overall change in resource use or decline of waste quantities despite of the growing production efficiency. This can be solved either by creating products with longer life term or cutting the consumption. According to stakeholders, it is not easy to legislate consumption because industry dictates what people buy and industry is generally not interested in reducing consumption. However, the goal could be seen as lessening the impacts of consumption (of goods and services) on the environment rather than reducing consumption per se.¹² To achieve this goal the lack of self – perception by consumers should be resolved. Admittedly, people do not realise what they are doing, especially with food waste. So it is very important to identify motivation, to choose the right people to speak and well-targeted incentives.

Although waste prevention is a clear priority in waste management, it becomes evident through various projects and initiatives that growing waste amounts, waste diversity and associated risks highlights the need for governments of every Member State to seek waste prevention as an essential component of strategy for a sustainable development and implement the necessary legislation.

In the final report on the analysis of the evolution of waste reduction and the scope of waste prevention, it is noted that according to the Waste Thematic Strategy, limited progress has been made in transforming this objective into practical action, although waste prevention has been the paramount objective of both national and EU waste management policies for

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Supporting the Thematic Strategy on waste prevention and recycling. Final report.* 2010 [accessed 20-0-2011], <http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/Final%20Report%20final%2025%20Oct.pdf>.

¹² *Preparing for the review of the thematic strategy on the prevention and recycling of waste* (n. 9).

many years. Neither the Community nor the national targets set in the past have been satisfactorily met.¹³

The Waste Thematic Strategy concludes that waste prevention can only be achieved by influencing practical decision at various stages of the life cycle: how a product is designed, manufactured, made available to the consumer and finally used.¹⁴

In this context it may be enquired whether certain economic instruments may be included to strengthen producers and consumers behaviour and choices. For example, the value added tax applied on products that are made by recycling used materials or on second-hand goods could be reduced. Also certain tax exemptions could be granted to certain organisations, which make investments to produce longer lifespan products or change their production technologies according to environmental awareness and sustainable future. Such companies or organisations could also get reduced interest rates on the financial loans for their commercial activities promoting waste prevention. All these instruments could have a positive impact on consumer behaviour. Additionally, this would be consistent with supporting consumer behaviour and choices that are beneficial for the environment and for the economy.

Despite the fact that Member States still do not have the single model that would allow to predict the results in few years or a decade, this is not an excuse for not taking any actions. Just because Member States cannot measure waste prevention and the initiatives they launch, it doesn't mean they shouldn't try to achieve the paramount objective. Contrary, Member States must collaborate in this process because it is difficult enough for one country to act alone in a global market.

Waste prevention, reuse and recycle have been considered as being a base of environmental awareness and a way of promoting ecological balance through conscious behaviour and choices. It is generally accepted that these trends of behaviour and consumers' choices will lead to savings in materials and energy which will benefit the environment.

3. THE NATIONAL WASTE PREVENTION PROGRAMME

The Waste Framework Directive introduced a number of new provisions aiming to maximize prevention efforts, in particular, through national waste prevention programmes.

¹³ *Analysis of the evolution of waste reduction and the scope of waste prevention. Final report.* 2010 [accessed 20-09-2011], http://ec.europa.eu/environment/waste/prevention/pdf/report_waste.pdf.

¹⁴ *Ibid.*

The aim of the National Waste Prevention Programme is to promote the sustainable use of natural resources, to deliver substantive results on waste prevention and minimisation across both hazardous and non-hazardous waste arising.

According to the Waste Framework Directive the programmes shall set out the waste prevention objectives. Member States shall describe the existing prevention measures and evaluate the usefulness of the given examples of measures or other appropriate measures. The aim of such objectives and measures shall be to break the link between economic growth and the environmental impacts associated with the generation of waste.¹⁵

Member States shall determine appropriate specific qualitative and quantitative benchmarks, targets and indicators for waste prevention measures. Annex IV to the document provides examples of waste prevention measures. These include measures that can affect the framework conditions related to the generation of waste (research on cleaner products), measures that can affect the design and production and distribution phase (the promotion of eco-design) and measures that can affect the consumption and use phase (awareness campaigns). Member States have to establish these programmes not later than 12 December 2013.

The European Commission will adopt the indicators to measure waste prevention, publish prevention guidelines and create system for sharing best practice examples from across the EU. The national reports could show relevant indicators on waste prevention to law, policy and commercial decision makers.

An EU initiative to encourage the dissemination of best practice from Member States or industrial sectors that have made the most progress to those that have made the least would help to structure waste prevention work and focus it on those areas where there is most benefit to be gained.¹⁶

To create effective waste prevention programmes, it is very important to consider the provision of useful information on national waste arising. That would help to identify trends in waste arising from a variety of sectors and to direct efforts towards priority targets in waste prevention.

¹⁵ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (n. 2).

¹⁶ The story behind the strategy. EU waste policy. http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/story_book.pdf.

For example, Ireland launched the National Waste Prevention Programme in April 2004.¹⁷ Projects under this programme include prevention in community, commercial and business context, such as shopping centres, a regional airport, construction, farms, university, public organization and schools. Also grant and technical assistance is being provided to single initiatives or projects to be implemented by local authorities. Best practice case studies and prevention data/know-how will emerge from each project dissemination and implementation throughout the country. It is anticipated that waste prevention projects will yield important results and promote the development of a culture of waste prevention in Irish society.

Later the new Prevention Plan 2009-2012 in Ireland was published.¹⁸ A key part of this Prevention Plan is the marketing and promotion of prevention opportunities available to all organisations and householders. This Prevention Plan 2009-2012 seeks to have regard to the requirements of Article 29 of the revised Waste Framework Directive and build on the success and lessons learned from implementing a range of practical prevention projects.

In the year 2011 the final report of evolution of (bio-) waste generation/prevention and (bio-) waste prevention indicators (Report) was provided for the European Commission.¹⁹ The Report provides an overview of the status of the EU-27 national waste prevention policies. Various waste prevention projects in all Member States were evaluated. The Report shows examples of waste prevention initiatives which can be positively linked to actually reduced waste generation.

Lithuania has adopted a National Strategic Waste Management Plan in the year 2002. The main objective with respect to waste prevention in this plan is to avoid generation of waste, to reduce the quantities of generated and untreated waste and the threat it poses to human health and the environment. According to the plan, waste prevention shall be implemented by introducing integrated product policy, by implementing cleaner production

¹⁷ *Environmental Protection Agency. The National Waste Prevention Programme. Third Annual Report 2006/07 (n. 1).*

¹⁸ *Environmental Protection Agency. The National Waste Prevention Programme. Prevention Plan 2009-2012. 2009 [accessed 20-09-2011], <http://www.epa.ie/downloads/pubs/waste/prevention/Prevention%20Plan%202009-2012%20FINAL2.pdf>.*

¹⁹ *Evolution of (bio-) waste generation/prevention and (bio-) waste prevention indicators. Draft final report. 2011 [accessed 20-09-2011], https://3581953948319865343-a-eu--smr-eu-s-sites.googlegroups.com/a/eu-smr.eu/biowaste-prevention/documents/SR1008_DraftFinalReport_v1_rsi_110617.pdf?attachauth=ANoY7cpVih8JqRfxJXfBvkd_x2qIag1yRIaND7Ws9FPkjQBLvT0bvus7Wynoppwllf01HDjTCI5Z7vmwGV3DoaG0gxDdxiyDmiE0uhfGHag_yOr0HOBqr_PAY1u4qmPlf1jgTnLgm2tFElsaSugIpm2gU8-DVqwPRcUBoyiJVOR3DU60bs8Dgi-RSVy5oCVQBW_u_eCfxp80aG6V_yBIuEj8KptHnJsrKWW_q3Gx0B15zqc6p31mg5adUVEafaSiVxFPkusz9v6BY66&attredirects=0&d=1.*

and low-waste technologies, reduction of hazardous substances used in production and etc. According to the Report, the only results/existing evaluations in Lithuania are: introduction of deposit system of reusable beverage packaging since 2003, analysis establishing of deposit for one-time beverage packaging 2009 and study of the development of reusable packaging usage. The Report doesn't give any good practice initiatives in Lithuania. For example, most of the bio-waste prevention initiatives were identified in Belgium, Ireland, the Netherlands and the United Kingdom, as in these countries, the need to reduce food waste generation was realized earliest. Contrary to Lithuanian's declaratory results, the Ireland's results/existing evaluation is as following: in 2009, a total of 2.95 million tones of municipal waste was generated in Ireland, a decrease of 8 per cent since 2008; the amount of municipal waste generated per capita has been reducing since 2006.

Ireland's experience in waste prevention shows that waste management has developed greatly in Ireland in the last two decades particularly in relation to separate collection of recyclables/packaging and improved landfill standards. However, specialists admit that waste prevention is a different challenge that can only be achieved by a complete change in attitudes and behaviour by people in business, industry, other organisations, and householders as consumers or at leisure. From experience with a range of projects it can be also concluded that there is an ongoing challenge to explain the practical application of waste prevention and resource efficiency ideas to public and private sector organisations. Irish specialists summarize few challenges to waste prevention²⁰:

- consumers are focused on convenience, fashion, high turnover of goods;
- there is a lack of alternative approaches to waste avoidance, generation and management;
- products lack durability or repairability;
- poor understanding of prevention and the connection between excess consumption and waste;
- lack of recent tradition of reuse, repair;
- need to implement prevention best practice widely in society.

The conclusion can be made that every Member State in order to seek certain results in waste prevention must establish a wide variety of ambitious waste management treatments, various waste prevention projects, initiatives, legislation, and must ensure the active

²⁰ Environmental Protection Agency. The National Waste Prevention Programme. Prevention Plan 2009-2012 (n. 18).

participation of people, organisations and other sectors and their engagement with the projects to seek the desired changes in behaviour that results in waste prevention.

CONCLUSIONS

Waste issue is one of the key areas of the EU environmental policy. Increasing amounts of waste is a serious concern for the EU and specific attention is paid to preventive measures. Waste prevention is not achievable through legislation alone. Waste prevention can be achieved through improvements in production process, product's life cycle, through encouraging consumption of greener and long lasting products. Economic growth, the adoption of best practice, consumer behaviour and social structures also effect the generation of waste.

The waste strategy requires a common legislative base, comparable statistics as well as shared concepts and principles. Previous experience of Member States shows that in order to achieve certain results in waste prevention, a number of actions must be taken.

Although waste prevention has been the paramount objective of both national and EU waste management policies for many years, limited progress has been made in transforming this objective into practical action.

Growing waste amounts, waste diversity and associated risks highlight the need for governments of every Member State to seek waste prevention as an essential component of a strategy for a sustainable development and implement the necessary legislation.

All Member States are required to develop National Waste Prevention Programmes by 2013. The important thing for the National Waste Prevention Programme is to analyse existing projects, to establish what is working and to build on success. It is also necessary to conceive new projects and approaches and to promote new sectoral initiatives. The projects undertaken require communications with a wide variety of audience promoting good practice.

REFERENCES

1. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives, OJ L 312, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:312:0003:0030:en:PDF>.
2. Analysis of the evolution of waste reduction and the scope of waste prevention. Final report. 2010 [accessed 20-09-2011], http://ec.europa.eu/environment/waste/prevention/pdf/report_waste.pdf.
3. Communication on the Thematic Strategy on the prevention and recycling of waste, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0666:FIN:EN:PDF>.

4. Environmental Protection Agency. The National Waste Prevention Programme. Prevention Plan 2009-2012. 2009 [accessed 20-09-2011], <http://www.epa.ie/downloads/pubs/waste/prevention/Prevention%20Plan%202009-2012%20FINAL2.pdf>.
5. Environmental Protection Agency. The National Waste Prevention Programme. Third Annual Report 2006/07. 2007 [accessed 20-09-2011], <http://www.climatechange.ie/pdf/epa/final%203rd%20nwpp%20annual%20report%20to%20minister%20july%202007.pdf>.
6. Evolution of (bio-) waste generation/prevention and (bio-) waste prevention indicators. Draft final report. 2011 [accessed 20-09-2011], https://3581953948319865343-a-eu--smr-eu-s-sites.Googlegroups.com/a/eu-smr.eu/biowaste-prevention/documents/SR1008_DraftFinalReport_v1_rsi_110617.pdf?attachauth=ANoY7cpVih8JqRfxJXfBvkdx2qIagIyRIaND7Ws9FPkjQBLvT0bvus7W_ynoppwllf01HDjTCI5Z7vmwGV3DoaG0gxDdxiyDmiE0uhfGHagyOr0HObqrPAY1u4qmPfljgTnLgm2tFElsaSugIpm2gU8-DVqwPRcUBoyiJVoR3DU60bs8Dgi-RSVy5oCVQBW_u_eCfxp80aG6V_yBIuEj8KptHnJsrKWW_q3Gx0BI5zqc6p31mg5adUVEafaSiVxFPkusz9v6BY66&attredirects=0&d=1.
7. Preparing for the review of the thematic strategy on the prevention and recycling of waste. 2010 [accessed 20-09-2011], http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/review_report.pdf.
8. Supporting the Thematic Strategy on waste prevention and recycling. Final report. 2010 [accessed 20-0-2011], <http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/Final%20Report%20final%2025%20Oct.pdf>.
9. The story behind the strategy. EU waste policy. http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/story_book.pdf.
10. Uselyte R., Silvestraviciute I. Analysis on the waste management state. The report 30-11-2009. 2009 [accessed 20-09-2011], <http://www.am.lt/VI/files/0.440577001288949478.pdf>.
11. Waste prevention and recycling. 2010 [accessed 19-09-2011], <http://www.euractiv.com/sustainability/waste-prevention-and-recycling-links dossier-188286>.
12. What is waste? [accessed 20-09-2011], <http://scp.eionet.europa.eu/themes/waste>.

ATLIEKŲ PREVENCIJA, KAIP PAGRINDINIS ATLIEKŲ HIERARCHIJOS ELEMENTAS

Aušrinė Pasvenskienė*

Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas

Santrauka

Susidarantis atliekų kiekis priklauso nuo įvairiausių veiksnių, tame tarpe ekonominio aktyvumo, demografinių pokyčių, technologinių inovacijų, gyvenimo būdo, gamybos bei vartojimo specifikos. Dėl šios priežasties atliekų prevencijos priemonės, taikomos atskirai nuo gamybos bei išteklių politikos, nėra efektyvios. Atliekų prevencija yra laikoma svarbiu strateginiu kiekvienos šalies narės uždaviniu siekiant užtikrinti tvarų ir konkurencingą augimą ateityje. Iš valstybių narių yra reikalaujama parengti atliekų prevencijos programas, vadovaujantis atskirų šalių geriausia patirtimi. Yra tikimasi, kad valstybių narių tarpusavio bendradarbiavimas rengiant atliekų prevencijos programas, atneš reikšmingų rezultatų. Bendradarbiavimas kuriant efektyvias atliekų prevencijos skatinimo galimybes, prieinamas tiek organizacijoms, tiek namų ūkiams, yra labai svarbus. Visuotinai priimtinas efektyvus išteklių naudojimas gali turėti įtakos atliekų kiekio mažėjimui ir prisidėti prie tvarios gamybos ir vartojimo.

Pagrindinės sąvokos: atliekų tvarkymas, atliekų prevencija, Nacionalinė atliekų prevencijos programa, tvarus vartojimas.

Aušrinė Pasvenskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: sutarčių teisė, finansų teisė, azartinių lošimų teisė, aplinkosaugos teisė.

Aušrinė Pasvenskienė *, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecturer.

Research interests: contract law, finance law, gambling law, environmental law.

THE LIMITING OF PRIVACY IN THE CYBERSPACE

Birutė Pranevičienė¹

¹ *Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303655
El.paštas: praneviciene@mruni.lt*

Darius Amilevičius²

² *Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303664
El.paštas: d.amilevicius@mruni.eu*

Summary. The numbers of internet users are growing rapidly. A recent innovation is the creation of virtual worlds which promise an entire social life in cyberspace. During last decades information technology is considered as a major threat to privacy, because it makes prerequisite of pervasive surveillance, large databases, and lightning-speed distribution of information across the world. There are continual limitings of privacy and personal data abuse, made by Internet services providers. After the attacks of terrorist of September 11, 2001 in New York, communities around the world revalued existing rules and methods of dealing with information. The limiting of privacy is settled by law enforcement and by governments. The main question arise: does the privacy in its classical meaning match to the actual state of things?

Keywords: Cyberspace, Human Rights, Privacy, Security.

INTRODUCTION

During past two decades human life has extremely changed. As Michael Specter noticed, „There are now more than a billion pages on the World Wide Web, all loosely tied together by seven billion annotated links [...] which is at least one link for every person on the planet. Each day, more than a million pages are added [...] For the first time in history, people everywhere have access to the thoughts, products, and writing of a large – and growing – percentage of the earth’s population”.¹ Together with growing World Wide Web, the huge growth in e-mail, blogs, message boards and messenger services has intervened during last years. A recent innovation is the creation of virtual worlds which promise an entire social life in cyberspace. „Almost two-thirds of all adults now log on to the web. We spend more and more of our time staring at computer screens“². It is impossible not to use internet in present days, and the number of internet users is growing rapidly. For example, at the recent F8

¹ Specter, M. *Postcard from Silicon Valley*. The New Yorker, Spring 2000.

² Easton, M. *Does happiness live in cyberspace?*. In *BBC News* [interactive] [accessed 2011-10-01] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/happiness_formula/5052078.stm>

conference Facebook revealed that they have 800 million active users now. Europe, with Russia included, has a population of 727 million. Consequently, there is a social network so large that it could fill up a major world region with people. Another remarkable comparison is that Facebook now has as many users as the entire Internet did back in 2004, the year Facebook was founded³.

No matter where we spent our time – at home, in workplace, in public space or in cyberspace, we have a right to expect inalienability of our fundamental rights, such as freedom of thought, protected dignity, right to privacy, etc. During last decades information technology is considered as a major threat to privacy, because it makes prerequisite of pervasive surveillance, large databases, and lightning-speed distribution of information across the world. People go and drive somewhere, they buy something, they apply for a job, they pay their bills, they write emails, communicate with others and etc., in other words - people live and at each of those moments of their life, their personal information is collected, retained and processed. The extent of radical transformations of the technology have created the remarkable range of present-day systems, including distributed networking, the World Wide Web, mobile devices, video, audio, and biometric surveillance, global positioning, ubiquitous computing, social networks, sensor networks, databases of compiled information, data mining and more. A set of worries about privacy is associated with each of these developments.⁴ Therefore, it makes sense to ask the question: what can we reasonably expect seeking to keep private?

The aim of this article is to disclose emerging threats for privacy, caused by using information technologies and to present the arguments dissenting from legitimate interest of an individual to the privacy in cyberspace.

Objectives of the Research. 1. To disclose the threats to privacy on the internet. 2. To justify the limiting of privacy by legal regulation. 3. To reconsider how much the privacy in its classical meaning matches the actual state of things on the internet.

Methodology of the Research. In the course of reaching the objective of the research were used the methods of systemic, analytical-critical, and documentary analysis.

³ Data sources [accessed 2011-10-01]: <<http://www.facebook.com/pingdom/posts/123197607785796>, <http://www.internetworldstats.com/>, http://www.geohive.com/earth/pop_region.aspx>.

⁴ Nissenbaum, H. *Privacy in Context California*. Stanford: Stanford University Press, 2010, p.1-51.

1. THREATS TO PRIVACY ON THE INTERNET

According to Alan Westin, „Privacy is the claim of individuals, groups, or institutions to determine for themselves when, how and to what extent information about them is communicated to others“⁵. Numerous other scholars have presented similar theories: „The essence of privacy is no more and certainly no less, than the freedom of the individual to pick and choose for himself the time and circumstances under which, and most importantly, the extent to which, his attitudes, beliefs, behaviors and opinions are to be shared with or withheld from others“⁶; „We built our own definition of privacy on what we consider the most elegant definition, „informational self-determination“, which refers to a person’s ability to control the flow of his own personal information“⁷; „Freedom of private life – is a universally useful recognition, that there is a space for existence, that belongs solely to the individual and others may not be permitted to trespass it.“⁸.

Automated data processing option poses a serious threat to privacy, because it can be moved from one location to another and these operations are not expensive and does not affect the amount of time. States created a variety of registers, which collect personal data. State records contain information relevant to different groups in society. The information is necessary for authorities for the performance of government functions, such as social welfare, tax administration and others. Information, containing residents and business records, allows individuals to protect property rights. Business records information necessary to evaluate the creditworthiness of customers, proactively protect themselves against insolvent customers or to recover the debt, as well as carrying out market studies and marketing campaigns. Therefore, possibility to collect data, to keep it, to harmonize and to use this information became very easy by informational technologies. There are large databases and Internet records of information about individual financial and credit history, medical records, purchases and telephone calls, etc. and most people do not know what information is kept about them or who has access to it. The possibility for others to access and link the databases, almost without control of using or sharing the information, makes individual control over information oneself more difficult than ever before.

⁵ Westin, A. *Privacy and Freedom*. New York, Atheneum, 1967, p.7.

⁶ Ruebhausen, O.M. and Brim, O.G. *Privacy and Behavioral Research*. Columbia Law Review, 1965, p. 1184.

⁷ Goldberg, I., Hill, A., Shostack, A. *Trust, Ethics and Privacy*. Boston University Law Review, 2001, p. 407.

⁸ *Lietuvos Respublikos konstitucijos komentaras* [Commentary of the Constitution of Lithuanian Republic], ed. Jovaišas, K. Vilnius, Teisės institutas, 2000, P. 163.

Networking technologies to exchange personal data has become very fast, low cost and high quality. People are incredibly at risk as technology improves. Let us bring some examples.

First of all, let us bring a brief consideration what is “cookie” and how it works. A “cookie” is a piece of information that an Internet website sends to surfer’s browser when he access information at some site. Upon receipt of the information surfer’s browser saves the information on a hard-disk (unless a browser doesn't support “cookies”). Each time surfer uses his computer to access the same website, the information that was previously received is sent back to the website by user’s browser. Most commonly used browsers support the use of “cookies”. Why are “cookies” used? Generally, for those of surfers who access the Internet through public Internet service providers, each request surfer makes to a website cannot be linked to a previous request, as each request does not contain a permanent unique identifier. “Cookies” allow website operators to assign a unique permanent identifier to a computer which can be used to associate the requests made to the website from that computer. “Cookies” indicate to a website that some surfer has been there before and can be used to record what parts of a website he visits. While “cookies” themselves may not identify surfer, in the way a name or address does, a “cookie” could potentially be linked with other identifying information. For example, if a surfer provides extra information about himself to a website by buying something on-line or subscribing to a free service, then the “cookies” can be used to build up a profile of buying habits and interests of a surfer. Later this information can be used advertising surfer’s interests. Many web surfers object strongly to “cookies” as they feel that “cookies” invade their hard drive without permission.⁹

Google Inc. is a first and foremost data company. Google of a past had a concept of “do no harm”; the new concept now is “I want control”. In the past, it competed by manipulating publicly available data better than its competitors. By doing this, it had unprecedented success. Since everyone has reasonably equal access to the internet’s content, leaders have been striving to gain access to private data. The most cost effective way of doing this for the engines is by collecting data from the users that already use their services. Google has been increasingly serving its users by using their personal data to manipulate public data in individualized ways. Some methods are:

⁹ Penenberg, A. Cookie Monsters In *Slate* [interactive] 2005 Nov. 7. [accessed 2011-10-01]. <http://www.slate.com/articles/technology/technology/2005/11/cookie_monsters.html>.

1. Click Tracking – Google logs all the navigational clicks (ads, actions, feature clicks, etc) of all of its users on all of its services.
2. Forms – Along with the data the user enters directly into the forms (username, password, etc), Google logs the time and date and location of submission
3. Cookies – Google uses cookies on all of its web properties. Additionally, it leaves advertising (DoubleClick) cookies to track users' movement around the web. By doing this, Google can track individual users on any page that has either Doubleclick or AdSense ads. This means millions of pages that are not on Google's web properties.
4. Server Requests Stored in Log Files – Every request made to any of Google's server is stored in log files. The content stored is dependent on the type of request.
5. Store – Google uses an internal database called BigTable spread over approximately one million servers¹⁰. That puts Google's disclosed data size at over 1 Petabyte (1,048,576 GB). This doesn't even consider AdSense, Gmail, Google Maps, Street View, Google Images, or other private databases.

One can ask: what specific user's data Google collects? Below is a list of some *self-declared* piece of datum that Google collects when a user interacts with its many web services. This means there is even more user's data that is gathered by Google, but is known to the public.

Google (normal search): search engine result pages; country code domain; query; IP address; number of results; additional preferences can include street address, city, state, zip/postal code; server log (query, URL, IP address, cookie, browser, date, time); clicks.

Google (personalized search): logs every website visited as a result of a Google search; content analysis of visited Websites.

Google Account: used as resource to compile information on individual users; sign up (sign up date; username; password; alternate E-mail; country); personal picture; usage (friends; Google services usage; amount of logins).

Gmail: Stores, Processes and Maintains all messages; Account Activity; Data displayed; Links clicked; Stores all e-mails; Contact Lists; Spam trends; Gchat (All conversations and who they involve; When service is used); Size of contact list; Contacts communicated with; Frequency of data transfers etc.); Size of data transfers; Clicks.

¹⁰ Chang, F., Dean, J., Ghemawat, S., and oths. *Bigtable: A Distributed Storage System for Structured Data*. Google Inc. Research informations [interactive]. 2006, [accessed 2011-10-01]. <<http://labs.google.com/papers/bigtable-osdi06.pdf>>.

Google Checkout: buyers (full legal name; credit card number; debit card number; card expiration date; card verification number; billing address; phone number; e-mail address; sellers; bank account number; personal address; business category; government-issued identification number; social security number; taxpayer identification number; sales volume ecc.).

YouTube: YouTube SERP data; registered user data; videos uploaded; comments posted; videos flagged; subscriptions (contacts; all videos watched; frequency of data transfers; size of data transfers; click location data; information display data); e-mail; account basics (e-mail, password, username, location (country), postal code, birth date, gender).

Picasa: friend graph; favorite lists; clicks (almost all Google services track all clicks); all photos; Geotags; people who subscribe to albums.¹¹

There are many different aspects of Google's data collection. The IP addresses from which the client application is logging in, cookies are used for settings and tracking purposes, and if surfer is logged into his Google account, what he does on Google-owned sites can often be coupled to him personally, not just his computer. In short, if surfer uses Google services, Google will know what he is searching for, what websites he visits, what news and blog posts he read, and more. As Google adds more services and its presence gets increasingly widespread, the so-called *Googlization* of almost everything continues. It's impossible to use the Internet without touching a single one of Google's services (without YouTube, Twitter, Gmail, Google search etc.).

With all this information at its fingertips, Google can group data together in very useful ways. Not just per user or visitor, but Google can also examine trends and behaviors for entire cities or countries. It should be mentioned that Google's isn't alone in doing this kind of data collection. Microsoft is doing similar things with Bing and Hotmail, to name just one example. If Google can make that much data publicly available, we can just imagine the amount of data and the level of detail Google can get access to internally.

Nowadays a smartphone became the most dangerous possession. So much of surfers screen time is shifting from Personal Computers to smartphones. The amount of personal information on that phone is very huge – it's like carrying a mini-computer around with us. Now smartphones double wallets and bank accounts - allowing users to manage their finances, transfer money, make payments, deposit checks and swipe their phones as credit

¹¹ Dover, D. *The Comprehensive List of All the Data Google Admits to Collecting from Users*. Seomoz., 2008 [accessed 2011-10-01]. <http://static.seomoz.org/user_files/google-user-data/SEOmz-Google-User-Data.pdf>.

cards - they are very lucrative scores for thieves. And with 30% of phone subscribers owning iPhones, BlackBerrys and others, there are a lot of people at risk.

Attacks on smartphones climbed to an all-time high in 2010. Specifically, attacks on Google's Android smartphones quadrupled, and smartphones running Java-based applications jumped 45%¹². On the other hand, Apple isn't alone in tracking the location of its iPhone customers - it turns out, that if one uses an Android phone, Google is keeping an eye on him, too.

The information, that the iPhone secretly tracks its users' location data, came to light in 2011, and it set off a firestorm of privacy-related controversy from security experts and academic researchers. Initially, experts said the data was stored only on the iPhone and Apple didn't collect it. But Apple does collect the location logs. And Apple is not alone: Google receives location data about its phone users at least several times an hour. Android phones transmit to Google the names, locations and signal strengths of nearby Wi-Fi networks.¹³

Citing the research firm Gartner, Inc., the Wall Street Journal wrote that Google and Apple are tracking their phone users' location data to tap the \$2.9 billion market for location-based services that expected to rise to \$8.3 billion in 2014¹⁴.

Location-based services allow companies to more specifically target customers by region, and can help advertisers and marketers hit you with specific ads based on where you live. Google has previously said it uses location logs to help compile databases of Internet Wi-Fi hotspots, which can help cell networks better route calls and build traffic maps. This is not the first time Google has come under fire keeping close tabs on its users.

The fact is that databases like Google Streetview's Mac-to-Location database or the Skyhook¹⁵ database can be used to direct attackers to a person's home. It just underlines how much responsibility companies that collect such data have to safeguard it correctly.¹⁶

¹² *Global Security insight for Mobile Report* [interactive]. AdaptiveMobile, 2011 [accessed 2011-10-01]. <<http://www.adaptivemobile.com/global-security-insight-centre>>.

¹³ Liebowitz, M. Google's Android Phones Track You Just Like iPhones. In *Security News Daily* [interactive] Apr 22, 2011 [accessed 2011-10-01]. <<http://www.securitynewsdaily.com/googles-android-phones-track-you-just-like-iphones-0720/>>.

¹⁴ Angwin, J., Valentino-Devries, J. Apple, Google Collect User Data. In *The Wall Street Journal* [interactive] April 22, 2011 [accessed 2011-10-01]. <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703983704576277101723453610.html>>.

¹⁵ Skyhook's Core Engine is a software-only location system that quickly determines device location with 10 to 20 meter accuracy.

¹⁶ Web attack knows where you live. In *BBC News Technology* [interactive]. August 3, 2010 [accessed 2010-10-01]. <<http://www.bbc.co.uk/news/technology-10850875>>.

Information is very valuable. In this century it's impossible to stay off internet. And avoiding Google is not the correct solution either. If not Google someone else will collect the data. This is the trend we are heading to. But all people are entitled to know in details what is going on with their personal data. Are the laws regulating internet strong enough to stop someone from abusing with the data they have at hand? Are people entitled for private space?

2. JUSTIFICATION OF THE LIMITING OF PRIVACY BY LEGAL REGULATION

The right to privacy is not an absolute right, in other words, societies can determine the grounds of its limitation. Thus government can decide and issue laws which limit right to privacy in some ways. There are competing interests in societies: for example, in some countries individual privacy may conflict with freedom of speech laws and some laws may require public disclosure of information which would be considered as private in other countries and cultures. Equally important in understanding of the legal right to privacy is an understanding of other interests that may override it. Whenever an invasion of privacy is claimed, there are usually competing values at stake. Different legal doctrines govern the resolution of a given conflict, depending on the area of privacy involved.

Increasing concern about crime and terrorism, and calls for stricter law enforcement, have led to measures expanding the authority of police to enter our homes, search our belongings, and intercept our communications. And the notion that information can be kept secret to any degree may simply vanish in cyberspace.

International documents devoted to protection of human rights embedded particular human rights and simultaneously determined the limits of those rights. The most important and historically significant international document is the Universal Declaration of Human Rights, adopted by the United Nations in 1948. Article 12 of the Declaration states: "No one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to attacks upon his honour and reputation. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks."¹⁷ Article 29 of the Declaration states: "In the exercise of his rights and freedoms, everyone shall be subject only to such limitations as are determined by law solely for the purpose of securing due recognition and respect for the

¹⁷ The Universal Declaration of Human Rights, Article 12 [2011-09-20] <<http://www.un.org/en/documents/udhr>>.

rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare in a democratic society.”¹⁸

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted by the Council of Europe in 1953, also enshrines right to respect for private and family life: “Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.”¹⁹ This right involves not just preventing intimate acts or one’s body from being seen by others, preventing unwelcome searching of one’s personal possessions, preventing unauthorized access to one’s home, but also it involves protection from all possible invasions to our privacy, it means – secures privacy in cyberspace as well. However, Article 8 part 2 of the Convention states: „There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedom of others.”²⁰

Lithuanian Constitution’s provisions, related with the right to privacy, are constructed similarly: Article 22 part 1, 2 and 4 enshrines right to privacy: “The private life of a human being shall be inviolable. Personal correspondence, telephone conversations, telegraph messages, and other communications shall be inviolable [...] The law and the court shall protect everyone from arbitrary or unlawful interference in his private and family life, from encroachment upon his honour and dignity”.²¹ However, part 3 of the Article 22 foresees exceptions from the right to privacy: “Information concerning the private life of a person may be collected only upon a justified court decision and only in accordance with the law.”²²

Thus, these main documents, which are legally binding in Lithuania, embedded right to privacy, and at the same time fixed the grounds of privacy’s limits. The main arguments, allowing the legalization of the right to privacy restrictions, are tied to the interests of:

- 1) national security,
- 2) public safety,
- 3) economic well-being,

¹⁸ The Universal Declaration of Human Rights, Article 29 [2011-09-20] <<http://www.un.org/en/documents/udhr>>.

¹⁹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 8 part 1 [2011-09-22] <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>.

²⁰ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 8 part 2 [2011-09-22] <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>.

²¹ Constitution of the Republic of Lithuania, Official Gazette, 1992, No. 33-1014, Article 22, parts 1,2 and 4.

²² Constitution of the Republic of Lithuania, Official Gazette, 1992, No. 33-1014, Article 22, part 3.

-
- 4) protection of health or morals;
 - 5) protection of the rights and freedom of others;
 - 6) prevention of disorder or crime.

Even if there appears danger to above mentioned values, intervention to somebody's privacy could be made in accordance with the law. The second important thing is, that the law, limiting right to privacy, should be necessary in a democratic society. In other words, legislative cannot act arbitrarily and to pass the law, which abridges the right to privacy, without identification whether the threats to national security or public safety are real, or hypothetical.

National and human security is extremely important in human society, because it is one of the biggest needs of human being. According to Maslow pyramid, safety is the main need of human beings, while self – actualization is on the top of this pyramid. In the 21st century the style of war has extremely changed. Cyber technologies allow make bigger harm than simple guns. This includes cyber wars, riots, and thefts.

As Amitai Etzioni said: “Before limiting privacy, a well-balanced, communitarian society first determines how well documented various reported dangers to the common good are and how encompassing their expected consequences will be. When many thousands of lives are lost and many millions more are at risk, as with HIV, we face a clear and major threat. The effects of abusing marijuana are real but of a much lower magnitude, and hence do not justify the same kind of response.”²³ The same “clear and major threat” standard should apply for limiting privacy in cyberspace.

After the attacks of terrorist of September 11, 2001 in New York, communities around the world revalued existing rules and methods of dealing with information. Thus, in 2002 European Parliament issued the Privacy and Electronic Communications Directive²⁴, which embedded not only to respect the fundamental rights in the context of processing personal data relating to the delivery of communications services, but also it deals with the regulation of a number of important issues such as confidentiality of information, treatment of traffic data, spam and cookies. The Directive also regulates data retention issue, and under the Directive, Member States may withdraw the protection of data only to allow criminal investigations or to safeguard national security, defense and public security. In order to ensure

²³ Etzioni, A., *The Limits of Privacy*. New York: Basic Books, 2000, p. 14.

²⁴ Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector [2011-09-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:201:0037:0037:EN:PDF>>.

the availability of communication data for the purpose of investigation, detection and prosecution of criminal offences, the Directive established provisions for the retention of data. Under the terms of the Directive, Member states of European Union passed laws mandating the retention of the traffic and location data of all communications taking place over mobile phones, SMS, landline telephones, faxes, e-mails, chatrooms, the Internet, or any other electronic communication device.

Later on, in 2006, the so called Directive on Mandatory Retention of Communications Traffic Data²⁵ was adopted. Preconditions for this Directive was the Conclusions of the Justice and Home Affairs Council of 19 December 2002 which underline that, because of the significant growth in the possibilities afforded by electronic communications, data relating to the use of electronic communications is particularly important and therefore a valuable tool in prevention, investigation, detection and prosecution of criminal offences, in particular organized crime. Also “The Declaration on Combating Terrorism, adopted by the European Council on 25 March 2004, instructed the Council to examine measures for establishing rules on the retention of communications traffic data by service providers.”²⁶

Thus, Directive on Mandatory Retention of Communications Traffic Data requires Member States to demand providers of communications to retain communications data for a period of between 6 months and 2 years.

“Under Article 8 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR), everyone has the right to respect for his private life and his correspondence. Public authorities may interfere with the exercise of that right only in accordance with the law and where necessary in a democratic society, *inter alia*, in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, or for the protection of the rights and freedoms of others. Because retention of data has proved to be such a necessary and effective investigative tool for law enforcement in several Member States, and in particular concerning serious matters such as organized crime and terrorism, it is necessary to ensure that retained data are made available to law enforcement authorities for a certain period, subject to the conditions provided for in this Directive. The adoption of an

²⁵ Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [2011-10-01] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.

²⁶ Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [2011-10-01] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.

instrument on data retention that complies with the requirements of Article 8 of the ECHR is therefore a necessary measure.”²⁷

“Given the importance of traffic and location data for the investigation, detection, and prosecution of criminal offences, as demonstrated by research and the practical experience of several Member States, there is a need to ensure at European level that data that are generated or processed, in the course of the supply of communications services, by providers of publicly available electronic communications services or of a public communications network are retained for a certain period, subject to the conditions provided for in this Directive.”²⁸

„This Directive aims to harmonize Member States’ provisions concerning the obligations of the providers of publicly available electronic communications services or of public communications networks with respect to the retention of certain data which are generated or processed by them, in order to ensure that the data are available for the purpose of the investigation, detection and prosecution of serious crime, as defined by each Member State in its national law.

This Directive shall apply to traffic and location data on both legal entities and natural persons and to the related data necessary to identify the subscriber or registered user. It shall not apply to the content of electronic communications, including information consulted using an electronic communications network.”²⁹

3. THE LIMIT OF PRIVACY OR THE DEATH OF PRIVACY IN ITS CLASSICAL MEANING?

Charles Nevin writes: "This is an age which happily invades its own privacy"³⁰.

On the one hand, we have Universal Declaration of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Human rights doctrine etc., that protect Human Right to privacy in its classical meaning. And we have legal attitude that put some limits on it.

²⁷ Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [2011-10-01] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.

²⁸ Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [2011-10-01] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.

²⁹ Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks Article 1 [2011-10-01] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>

³⁰ Nevin, Ch. Taking liberties. In *The Economist: Intelligent Life Magazine* [interactive]. Summer 2009 [accessed 2011-10-01]. <<http://moreintelligentlife.com/content/charles-nevin/taking-liberties>>.

On the other hand, after the attacks of terrorist of September 11, 2001 in New York, communities around the world revalued existing rules and methods of dealing with information, because national and human security is extremely important in human society. This has brought us to the privacy paradigm shift.

In 2001, Sun Microsystems Inc. CEO Scott McNealy at the Gartner Symposium/ITxpo 2001 have declared that privacy is dead and predicted that the attacks will usher in greater attention to security technology. In turn, privacy will suffer even more than it already has at the hands of technology³¹. In 2006, very famous privacy expert Steven Rambam³² during his presentation at the Stevens Institute in Hoboken has announced his main thesis: "Privacy is dead! Get over it!". In his presentation, S. Rambam gives deep insight into the possibilities of privacy invasion through tools that are freely available on the internet. He gives examples of Myspace, Facebook, blogs, etc., and also shows how companies like Google or even Domino's Pizza are using data-mining to get a profile of their customers³³. In 2010, Internet security expert S. Kamkar (about his experiment see in this article above) during his presentation at the Black Hat conference said: "Privacy is dead, people. I'm sorry".³⁴

In 2010, Paul Chambers was arrested in United Kingdom under terrorism provisions after making an ill-advised joke on the social networking web site Twitter. As Jason Walsh said: "<...> should jokes be something that we consider ill-advised? <...> Mr Chambers made a remark that many of us might make in everyday conversation: he joked that he would bomb an airport if it didn't re-open in time for his flight <...> It is the unfortunate reality that such jokes are not viewed with levity in potential terrorist targets such as airports and train stations – as former ministry of justice employee George McFaul found out to his cost after being sentenced to twelve months in prison for making smartalec remarks on the Tube in 2008. Questions of public safety in crowded places are one thing, but is it really the case that making an off-hand remark on the internet is cause for an official investigation? Despite the

³¹ Hamblen, M. McNealy calls for smart cards to help security. In *Computerworld* [interactive]. October 21, 2001 [accessed 2011-10-01].

<http://www.computerworld.com/s/article/64729/McNealy_calls_for_smart_cards_to_help_security>.

³² Steven Rambam has coordinated investigations in more than fifty countries, and in nearly every U.S. State and Canadian province. Steven specializes in international and multi-jurisdictional investigations, and within the past few years he has conducted investigations in Israel, South Africa, Holland, France, England, India, Mexico, Guatemala, Spain, Portugal, Bulgaria, Germany, Abu Dhabi, China, Mongolia, the Philippines, Thailand, Laos, Jordan, Vietnam and Brazil, among other locations

³³ Rambam, S. Privacy is dead! Get over it! In *Loss of Privacy* [interactive]. November 28, 2010 [accessed 2011-10-01]. <<http://www.lossofprivacy.com/index.php/2010/11/steve-rambam-privacy-is-dead-get-over-it/>>.

³⁴ Web attack knows where you live. In *BBC News Technology* [interactive]. August 3, 2010 [accessed 2010-10-01]. <<http://www.bbc.co.uk/news/technology-10850875>>.

staggering incompetence of alleged underpants bomber Umar Farouk Abdulmutallab, I have yet to hear of any terrorist quite stupid enough to announce his or her plans days in advance in an open forum such as Twitter <...> Besides, in the immortal worlds of the late bomb jokes may be forbidden at airports, but who decides what's acceptable?"³⁵.

The societies are worrying about their security. The young generation has different comprehension of privacy that requires more attention of academical researchers. In some way, the legal limitation of privacy goes in hand with the abuse of privacy by Internet services providers for their commercial purposes.

It could be that leaving industrial era and entering in the information era, the concept of "privacy" must be reviewed and actually we are facing the privacy paradigm shift.

CONCLUSIONS

Privacy is the claim of individuals, groups, or institutions to determine for themselves when, how and to what extent information about them is communicated to others. Freedom of private life – is a universally useful recognition, that there is a space for existence, that belongs solely to the individual and others may not be permitted to trespass it. Nowadays the Human Right for privacy in internet is limited. The abuse of internet surfers' privacy is growing continually. There are no laws regulating internet strong enough to stop Internet services providers from abusing it.

The right to privacy is not an absolute right, in other words, societies can determine the grounds of its limitation. Thus government can decide and issue laws which limit right to privacy in some ways. Whenever an invasion of privacy is claimed, there are usually competing values at stake. Different legal doctrines govern the resolution of a given conflict, depending on the area of privacy involved. Increasing concern about crime and terrorism calls for stricter law enforcement. After the attacks of terrorist of September 11, 2001 in New York, communities around the world revalued existing rules and methods of dealing with information. Governs have settled legal limits on privacy.

The societies are worrying about their security. The young generation has different comprehension of privacy that requires more attention of academical researchers. In some way, the legal limitation of privacy goes in hand with the abuse of privacy by Internet

³⁵ Walsh, J. *Paul Chambers: "privacy is dead, get over it" is not good enough*. In *Globalcomment* [interactive]. January 19, 2010 [accessed 2011-10-01]. <<http://globalcomment.com/2010/paul-chambers-privacy-is-dead-get-over-it-is-not-good-enough/>>.

services providers for their commercial purposes. It could be that leaving industrial era and entering in the information era, the concept of “privacy” must be reviewed, and actually we are facing the privacy paradigm shift.

REFERENCES

1. Constitution of the Republic of Lithuania, Official Gazette, 1992, No. 33-1014, Article 22, part 3.
2. The Universal Declaration of Human Rights, Article 12 [accessed 2011-09-20] <<http://www.un.org/en/documents/udhr>>.
3. The Universal Declaration of Human Rights, Article 29 [accessed 2011-09-20] <<http://www.un.org/en/documents/udhr>>.
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 8 part 1 [accessed 2011-09-22] <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>.
5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 8 part 2 [accessed 2011-09-22] <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>.
6. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector [accessed 2011-09-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:201:0037:0037:EN:PDF>>.
7. Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [accessed 2011-10-01] <<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.
8. Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [accessed 2011-10-01]. < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.
9. Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [accessed 2011-10-01] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.
10. Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks [accessed 2011-10-01] < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>>.
11. Directive 2006/24/EC on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks Article 1 [2011-10-01] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF>.
12. *Lietuvos Respublikos konstitucijos komentaras* [Commentary of the Constitution of Lithuanian Republic], ed. Jovaišas, K. Vilnius, Teisės institutas, 2000.
13. Angwin, J., Valentino-Devries, J. *Apple, Google Collect User Data*. In *The Wall Street Journal* [interantive] April 22, 2011 [accessed 1011-10-01]. <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703983704576277101723453610.html>>.

14. Chang, F., Dean, J., Ghemawat, S., and oths. *Bigtable: A Distributed Storage System for Structured Data* [interactive]. Google Inc.: Research informations, 2006 [accessed 2011-10-01]. <<http://labs.google.com/papers/bigtable-osdi06.pdf>>.
15. Dover, D. *The Comprehensive List of All the Data Google Admits to Collecting from Users* [interactive]. Seomoz, 2008 [accessed 2011-10-01]. <http://static.seomoz.org/user_files/google-user-data/SEomoz-Google-User-Data.pdf>.
16. Easton, M. *Does happiness live in cyberspace?* [interactive]. *BBC News*, 7 June 2006 [accessed 2011-10-01]. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/happiness_formula/5052078.stm>.
17. Etzioni, A. *The Limits of Privacy*. New York: Basic Books, 2000.
18. *Global Security insight for Mobile Report* [interactive]. AdaptiveMobile, 2011 [accessed 2011-10-01]. <<http://www.adaptivemobile.com/global-security-insight-centre>>.
19. Goldberg, I., Hill, A., Shostack, A. *Trust, Ethics and Privacy*. Boston University Law Review, 2001.
20. Hamblen, M. *McNealy calls for smart cards to help security* [interactive]. *Computerworld*, October 21, 2001 [accessed 2011-10-01]. <http://www.computerworld.com/s/article/64729/McNealy_calls_for_smart_cards_to_help_security>.
21. Liebowitz, M. *Google's Android Phones Track You Just Like iPhones* [interactive]. *Security News Daily*, Apr 22, 2011 [accessed 2011-10-01]. <<http://www.securitynewsdaily.com/googles-android-phones-track-you-just-like-iphones-0720/>>.
22. Nevin, Ch. *Taking liberties* [interactive]. *The Economist: Intelligent Life Magazine*, Summer 2009 [accessed 2011-10-01]. <<http://moreintelligentlife.com/content/charles-nevin/taking-liberties>>.
23. Nissenbaum, H. *Privacy in Context California*. Stanford: Stanford University Press, 2010.
24. Penenberg, A. *Cookie Monsters* [interactive]. *Slate*, 7 Nov 2005 [accessed 2011-10-01]. <http://www.slate.com/articles/technology/technology/2005/11/cookie_monsters.html>.
25. Rambam, S. *Privacy is dead! Get over it!* [interactive]. *Loss of Privacy*, November 28, 2010 [accessed 2011-10-01]. <<http://www.lossofprivacy.com/index.php/2010/11/steve-rambam-privacy-is-dead-get-over-it/>>.
26. Ruebhausen, O.M. and Brim, O.G. *Privacy and Behavioral Research*. *Columbia Law Review*, 1965.
27. Specter, M. *Postcard from Silicon Valley*. *The New Yorker*, Spring 2000.
28. Walsh, J. *Paul Chambers: "privacy is dead, get over it" is not good enough* [interactive]. *Globalcomment*, January 19, 2010 [accessed 2011-10-01]. <<http://globalcomment.com/2010/paul-chambers-privacy-is-dead-get-over-it-is-not-good-enough/>>.
29. *Web attack knows where you live* [interactive]. *BBC News Technology*, August 3, 2010 [accessed 2010-10-01]. <<http://www.bbc.co.uk/news/technology-10850875>>.
30. Westin, A. *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum, 1967.

TEISĖS Į PRIVATUMĄ RIBOJIMAS ELEKTRONINĖJE ERDVĖJE

Birutė Pranevičienė*
Mykolas Romeris University

Darius Amilevičius**
Mykolas Romeris University

Santrauka

Teisė į privatumą asmenims, socialinėms grupėms arba institucijoms suteikia teisę reikalauti, kad būtų nustatyta kada, kaip ir kokia apimtimi informacija apie juos gali būti atskleidžiama kitiems. Privataus gyvenimo laisvė - tai visuotinai naudingas pripažinimas, kad yra egzistencinė erdvė, kuri priklauso tik individui ir kiti neturi teisės į ją brautis. Šiais laikais internete žmogaus teisė į privatumą internete yra labai ribojama. Grėsmė interneto vartotojų privatumui nuolat didėja. Vystantis informacinėms technologijoms, galimybė rinkti duomenis, juos saugoti, suderinti tarpusavyje ir panaudoti šią informaciją tapo labai nesudėtinga operacija. Saityne egzistuoja milžiniškos duomenų bazės, kuriose saugoma milžiniški kiekiai įrašų su informacija apie internautų finansus ir kreditus, jų medicininiai įrašai, duomenys apie pirkimus ir telefoninius skambučius ir t.t. Dauguma žmonių net nežino, kokią informaciją apie juos turi ir saugo Interneto paslaugų teikėjai, nežino kas turi prieigą prie jų duomenų. Dabartinė teisinė bazė, reglamentuojanti elektroninę erdvę ir veiklą joje, nepakankamai veiksminga, todėl nėra teisinių priemonių, galinčių pažaboti interneto paslaugų teikėjų piktnaudžiavimą interneto vartotojų asmens duomenimis.

Teisė į privatumą nėra absoliuti teisė, kitaip tariant, visuomenė gali nustatyti jos apribojimus. Vyriausybė gali nuspręsti ir išleisti įstatymus, kurie riboja teisę į privatumą tam tikrais būdais ir tam tikrais atvejais. Kai asmuo ar valstybė išsiskverbia į kieno nors privačią erdvę, visada atsiranda vertybių hierarchijos dilema. Įvairios teisinės doktrinos lemia konkretaus įsiveržimo į asmens privatumą atvejo sprendimo pobūdį.

Nuolat didėjanti kriminalinių nusikaltimų ir terorizmo grėsmė verčia griežtinti įstatymų reikalavimus. Po 2001 metų rugsėjo 11 dienos teroristų išpuolių Niujorke, viso pasaulio visuomenė turėjo iš naujo apsvarstyti su informacijos saugojimu ir naudojimu susijusias taisykles ir metodus. Tai lėmė, kad vyriausybės pradėjo riboti žmogaus teisę į privatumą internete.

Taigi, viena vertus, egzistuoja Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, žmogaus teisių doktrinos ir t.t., kurios gina žmogaus teisę į privatumą klasikine šios sąvokos prasme. Iš kitos pusės, valstybės ir įstatymai, kurie turi ginti žmogaus teisę į privatumą, šią teisę pradėjo riboti.

Kriminalinių nusikaltimų ir teroristų grėsmės kontekste visuomenei nerimą kelia jos nacionalinis ir kiekvieno piliečio asmeninis saugumas. Jaunoji karta jau kitaip supranta „privatumą“ (šioje srityje moksliniai tyrimai vis dar nepakankami ir reikalauja didesnio mokslininkų dėmesio). Galime teigti, kad, tam tikra prasme, teisiniai teisės į privatumą ribojimai internete, vykdomi stiprinant nacionalinį saugumą, pasitarnauja interneto paslaugų teikėjams, kurie internautų teisę į privatumą riboja, siekdami komercinės naudos. Galime teigti, kad informacinei erai keičiant industrinę, būtina persvarstyti ir keisti sąvokos „privatumas“ prasmę, nes jau pastebimas savaiminis privatumo paradigmos pokyčio vyksmas.

Pagrindinės sąvokos: elektroninė erdvė, žmogaus teisės, privatumas, saugumas.

Birutė Pranevičienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė.

Birutė Pranevičienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law.

Darius Amilevičius**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: politinė ir juridinė retorika, semantinės ir kalbų technologijos, marketinginė komunikacija, žmogaus teisės.

Darius Amilevičius**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, assoc. professor. Research interests: political and juridical rhetoric, semantic and natural language technologies, marketing communication, human rights.

THE RIGHT TO PRIVACY IN THE CONTEXT OF INFORMATION TECHNOLOGY DEVELOPMENT

Birutė Pranevičienė

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Law
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303655
E-mail: praneviciene@mruni.eu*

Abstract. The right to privacy is considered as one of fundamental, inalienable human rights, which should be protected in civilized society. However, changes in societies, growing of computer technologies raised new challenges to the system of ensuring the right to privacy.

Some problematic issues, related to the right to privacy and legitimate expectation of the protection of the right to privacy, are presented in the article. The article consists of two parts. First part is devoted to discuss about the peculiarity of the right to privacy and emerging threats to privacy, which arise by using information technologies. There are different concepts of privacy and emerging main threats to individual privacy presented in the article. Second part of the article presents the need of legal protection of privacy in using informational technologies, especially in cyberspace, and analyzes international legal documents ensuring right to privacy. It was made a conclusion that during last decades, privacy has been one of the most problematical social issues related to development of digital electronic information technologies. A specific part of human lives has moved to cyberspace, individuals began to use digital technologies in many areas of life, especially in communication and commerce. This situation has created new threats to human privacy. Therefore privacy became legally protected value. The right to privacy has been embedded into the main laws of many states – constitutions, international agreements, etc. International agreements oblige countries to keep the same high standard of ensuring individual's right to privacy. However, development of new technologies simultaneously raised not only new threats for privacy, but also formulated a need for such legal regulation, which limits the right to privacy. Therefore EU Directives not only established the standards and principles of the protection of personal data and safe use of informational technologies, but also legitimized data retention in the field of Electronic Communications.

Keywords: right to privacy, human rights, cyberspace, information technologies, personal data

INTRODUCTION

Nowadays, it is hard to imagine a life without advanced telecommunications' systems, information technologies, computers and cyberspace, which are used in a variety of areas, for example, schools, universities, public service, etc. Telephones, computers and internet help us to get and to share information, communicate with people who live far away from us. There are many social networks, programs that help us in our daily life. Therefore, it is obvious that part of individual's life moved to the virtual space. No matter whether individuals spend their time in cyberspace, or in "old fashioned reality", they have a right to privacy. The problem is especially relevant today as more and more of our privacy is stripped away. Despite that fact, individuals cherish their privacy, which covers many things and is, according U.S. Supreme

Court Justice L. Brandeis, “the most comprehensive of rights and the right most valued by civilized men”¹. Privacy means many things in different contexts, but at the same time “nobody can articulate what it means”². Usually privacy is defined as the fundamental right of individual, essential for freedom, democracy, psychological well-being, individuality, creativity, safety, etc.

It is worth noticing that over the past several decades’ right to privacy has been embedded into the main laws of many states – constitutions, international agreements, etc. Thus privacy certainly became paramount and constitutional value protected by national laws and international agreements.

However, the development of new technologies simultaneously raised concern about privacy. Achievements of scientists and engineers create huge possibilities for people, but at the same time the development of the computer made privacy erupt into a frontline issue around the world. Since 1970s there is increasing attention of scholars to the issue of privacy observed: for example Arthur R. Miller, one of the Americans’ most distinguished legal scholars in the area of privacy, wrote the first book warning of the threat to privacy posed by modern information technology in 1971³. Professor at Temple University John C. Raines wrote a book “Attack on Privacy”⁴ in 1974. An American Attorney, scholar and journalist Robert E. Smith, whose focus is mainly privacy rights, in 1979, published a book “Privacy: How to Protect What’s Left of It”⁵. This book gives some advices about protecting of privacy against information collection by business and government, and against electronic surveillance. A number of books in Britain and Germany in the 1970s likewise examined the issue. Today, the concern remains largely the same, especially keeping in mind enlarging influence of the cyber technologies on the human life.

The aim of the article is to disclose whether there are legal guarantees ensuring the right to privacy in using information technologies.

In order to achieve the determined aim the following *tasks* will be settled:

- To discuss the peculiarity of the right to privacy and emerging threats to privacy, which arise by using information technologies;

¹ Olmstead v. United States, 277 U.S. 277 U.S. 438, 478 (1928) [2011-09-20] <<http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=us&vol=277&invol=438>>

² Solove, D.J. *Understanding Privacy*. Harvard University Press., 2009, p.1

³ Miller, A.R. *The Assault on Privacy: Computers, Data Banks, and Dossiers*. University of Michigan Press, 1971.

⁴ Raines, J.C. *Attack on Privacy*. Judson Press, 1974.

⁵ Smith, R.E. *Privacy: How to Protect What’s Left of It*. Anchor Press, 1979.

- To present the need of legal protection of privacy in cyberspace and to analyze international documents ensuring right to privacy;

Methodology of the Research. In the course of reaching the objective of the research were used the methods of systemic, analytical-critical, and analysis of legal acts.

1. THE PECULIARITY OF THE RIGHT TO PRIVACY, THREATS TO PRIVACY AND THE NEED OF ITS LEGAL PROTECTION IN CYBERSPACE

Privacy is a sweeping concept, embracing a lot of values, such as protection from searches and interrogations, freedom from surveillance, control over one's body and over personal information, solitude in one's home, protection of one's reputation, freedom of thought, right to make decisions involving family life, etc. The term "privacy" originates from Latin word "*privatus*", which means personal, belonging to someone personally, separated from the rest, deprived of something⁶. When something is private to a person, it usually means there is something what he/she values and it is considered inherently special or personally sensitive. Privacy by definition is a personal right.

It is interesting to note that this Latin term naturalized in many countries and in different languages there are no specific words to translate "*privatus*" (for ex. English – "*privacy*", German – "*privat*", French – "*prives*", Polish – "*prywatny*", Lithuanian – "*privatus*"). Despite the fact, that the same term ("privacy") is used in different countries, this term means many things in different contexts. Different legal systems, culture and people have a variety of expectations about how much privacy a person is entitled to. For example, in some legal systems a woman's right to terminate a pregnancy or refuse medical treatment is justified because of her right to privacy, while in other legal systems such rights are not an issue of privacy, because of a state's interest in protecting life or potential life. The compromises between privacy and competing social values or legal rights are different in each area.

There are a few slightly different conceptions of privacy, emphasizing different aspects of the right to privacy. For example, conception which is called "*the right to be let alone*"⁷ states that the underlying principle of privacy is that of inviolate personality. Warren and Brandeis asserted that the "common law secures to each individual the right of determining, ordinarily, to what extent his thoughts, sentiments, and emotions shall be communicated to

⁶ Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas [Dictionary of International Words]*. Vilnius: Žodynas, 2001, p.793

⁷ In 1890, Samuel Warren and Louis Brandeis wrote the article „The Right to Privacy“, 4 Harvard Law Review 193, 1890

others.”⁸ Thus, “the right to be let alone” means a “general right to the immunity of the person, the right to one’s personality”.⁹ As Abe Fortas, the judge of the Supreme Court of the United States, noticed, privacy is related with the right “to live one’s life as one chooses, free from assault, intrusion or invasion except as they can be justified by the clear needs of community living under a government of law”.¹⁰ This conception of privacy is criticized because “the conception of privacy as the right to be let alone, however, fails to provide much guidance about what privacy entails. Understanding privacy as being let alone does not inform us about the matters in which we should be let alone.”¹¹ This conception of privacy is usually considered as a broad and vague conception of privacy.

Another conception of privacy is known as a conception of “*limited access to the self*” – it means the ability to cover oneself from unwanted access by others. The presumption is made that the individuals desire to take a cover and to be apart from others. According Sissela Bok, privacy is “the condition of being protected from unwanted access by others – either physical access, personal information, or attention”.¹² The right to privacy is the right to exclude others from watching, utilizing, intruding upon, or in other ways affecting his private sphere. Like “the right to be let alone” conception, “the limited access” conception leaves us without a notion of what matters are private.

“Secrecy” is the concept of privacy, which means the concealment of certain matters from others. Under this view, privacy is violated by the public disclosure of previously concealed information. “The word “privacy” seems to embrace at least two distinct interests. One is the interest in being left alone – the interest that is invaded by the unwanted telephone solicitation, the noisy sound truck, the music in elevators, being jostled in the street, or even an obscene theater billboard or shouted obscenity [...] The other privacy interest, concealment of information, is invaded whenever private information is obtained against the wishes of the person to whom the information pertains”¹³. R. A. Posner treats privacy as a form of self-interested economic behavior, concealing true but deleterious facts about oneself for one’s own benefit. People “want to manipulate the world around them by selective disclosure of facts about themselves”.¹⁴

⁸ Warren, S., Brandeis, L. „*The Right to Privacy*“, 4 Harvard Law Review 193, 1890, p. 198

⁹ Warren, S., Brandeis, L. „*The Right to Privacy*“, 4 Harvard Law Review 193, 1890, p. 207

¹⁰ Time, Inc. v. Hill, 385 U. S., 374 (1967) [2011-09-24] < <http://supreme.justia.com/us/385/374>>

¹¹ Solove, D., p. 17

¹² Bok, S. *Secrets: on the Ethics of Concealment and Revelation*. Oxford University Press, 1984, p. 10-11.

¹³ Posner, R.A. *The Economics of Justice*. Harvard University Press., 1981, p. 272-273.

¹⁴ Posner, R.A. *The Economics of Justice*. Harvard University Press., 1981, p. 234.

The privacy as a secrecy conception can be understood as a subset of limited access to the self, because secrecy of personal information is a way to limit access to the self. But this conception is narrower than limited access conceptions, because secrecy involves only one dimension of access to the self – the concealment of personal facts. There are very important decisions of the Supreme Court of the United States related with this concept: in a number of cases the Supreme Court has held that there can be no “reasonable expectation of privacy” in things exposed to the public, even if it is highly unlikely that anybody will see or discover them.¹⁵

“*Control over personal information*” is the concept of privacy, which essence is related with the ability to exercise control over information about oneself. Alan Westin stated: “Privacy is the claim of individuals, groups, or institutions to determine for themselves when, how and to what extent information about them is communicated to others”¹⁶. The similar theory presented Charles Fried: “Privacy is not simply an absence of information about us in the minds of others, rather it is the control we have over information about ourselves.”¹⁷ This theory focuses on information and thus it could be valued as too narrow, because it excludes those aspects of privacy that are not informational, such as the right to make certain decisions about one’s body. Also, this theory fails to define the types of information over which individuals should have control, therefore it could be evaluated as too vague. In addition to failing to exactly define the scope of information, *control over information* conception fails to define what is meant by “control”. Ordinarily, control is understood as a form of ownership of information. According to John Locke, “Every man has a property in his own person: this no body has any right to but himself”¹⁸. Conceptualizing of personal information as a property is upholding by viewing it as an extension of personality. As the authors of our own lives, we create information as we develop our personalities. Such extension of property’s concepts to personal information meets difficulties. Information can be easily transferred and, once known by others, cannot be eliminated from their minds.

One more conception of privacy is known as “*personhood*” – the protection of one’s personality, individuality and dignity. According Daniel Solove, “The theory of privacy as personhood differs from the theories discussed earlier because it is constructed around a

¹⁵ California v. Greenwood, 486 U.S. 35 (1988) [2011-09-24] < <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=US&vol=486&invol=35>>

¹⁶ Westin, A. *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum, 1967, p. 7.

¹⁷ Fried, Ch., *Privacy: A Moral Analysis*, Yale Law Journal 77(1), 1968, p. 482.

¹⁸ Locke, J., *Second Treatise of Government*, 1690, Chapter 5 „Of property“ [2011-09-25] < <http://www.constitution.org/jl/2ndtr05.txt>>

normative end of privacy, namely, the protection of the integrity of personality”¹⁹. This theory is related with the other theories, and it often is used in connection with them explaining why privacy is important, what aspects of the self should be limited, or what information we should have control over. There are certain types of decisions of an individual, which are very important and essential defining personhood: they are decisions related to marriage, procreation, contraception, family relationships, etc. Theory of privacy as personhood, however, fails to explain what privacy is, because it does not provide an adequate definition of personhood.

“*Intimacy*” is another theory about privacy, which include control over or limited access to, one’s intimate relationships or aspects of life. Julie Innes proposed an intimacy conception of privacy: “The content of privacy cannot be captured if we focus exclusively on either information, access, or intimate decisions because privacy involves all three area [...] I suggest that these apparently disparate areas are linked by the common denominator of intimacy – privacy’s content covers intimate information, access, and decisions.”²⁰ J. Innes distinguished several important aspects in the privacy, including intimacy, secrecy, autonomy, liberty, isolation, care, love, and respect for persons. According “*Intimacy*” theory, privacy protects intimate access to ourselves, intimate information about ourselves, and intimate decisions that we make. It is worth to mention, that the nature of intimacy could be different in different cultures (for example, kissing is often an intimate act, but it could be interpreted otherwise, because in certain cultures it might be equal to a non intimate gesture like handshake). Hence, privacy, understandable as “intimacy”, claims to preserve autonomy with respect to our expression of love, care or liking. Privacy as “intimacy” theory is too narrow, because it involves just interpersonal relationships and the particular feelings engendered by them. Even information about our finances is not intimate, it is still private.

Some of the above mentioned conceptions concentrate on the ends or goals of privacy, while others focus on the means to achieve privacy. There is an overlap among those conceptions and all of them could be evaluated as complementary.

¹⁹ Solove, D. p. 30.

²⁰ Innes, J. *Privacy, Intimacy, and Isolation*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992, P.56.

Various types of privacy behaviors are used in order to explain a desired level of access by others to one's self. Dahrl Pedersen introduced six types of privacy—solitude, isolation, anonymity, reserve, intimacy with friends, and intimacy with family²¹.

Another way to explain what privacy means is to divide it into different types of privacy: (a) physical; (b) informational; (c) organizational; (d) spiritual and intellectual.

To summarize, privacy can be explained as a concept, concentrating on control over information about oneself, as well as broader phenomenon required for human dignity or crucial for intimacy. Also privacy is necessary for the development of various and significant interpersonal relationships, or as the value that gives us the ability to control the access that other have to us, or as a set of norms necessary not only to control access, but also to raise personal expression and choice, or some combinations of these.

During last decades, privacy has been one of the most problematical social issues related with digital electronic information technologies. As Helen Nissenbaum wrote, “since 1960s, when the dominant concern was massive databases of government and other large institutions housed in large stand-alone computers, concerns have multiplied in type and extent as radical transformations of the technology have yielded the remarkable range of present-day systems, including distributed networking, the World Wide Web, mobile devices, video, audio, and biometric surveillance, global positioning, ubiquitous computing, social networks, sensor networks, databases of compiled information, data mining and more²². Thus part of human lives has moved to cyberspace: in many areas of life of individuals began to use digital technologies, especially for communication and commerce. This situation has created new threats to human privacy, therefore privacy issue has been given much attention by the international community.

2. RIGHT TO PRIVACY AND EVOLUTION OF DATA PROTECTION: INTERNATIONAL LEVEL

Despite the fact, that there is no precise and universal definition of privacy, single concept of privacy, almost all countries have laws which ensure the right to privacy. Moreover, there are a lot of international agreements, which oblige countries to keep the same high standard of ensuring individual's right to privacy.

²¹ Pedersen, D. M. Model for Types of Privacy by Privacy Functions. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 19, Issue 4, 1999 December, Pages 397- 405.

²² Nissenbaum, H. *Privacy in Context* California, Stanford: Stanford University Press, 2010, p. 1

The most important and historically significant international documents embedded the right to privacy. The Universal Declaration of Human Rights, adopted by the United Nations in 1948, states: “No one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to attacks upon his honour and reputation. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks.”²³ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted by the Council of Europe in 1953, enshrines right to respect for private and family life: “Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.”²⁴ This right involves not just preventing intimate acts or one’s body from being seen by others, preventing unwelcome searching of one’s personal possessions, preventing unauthorized access to one’s home, but also it involves protection from all possible invasions to our privacy. Prof. Jeffrey Rosen noticed, that the internet has raised new concerns about privacy in an age where computers can permanently store records of everything, “where every online photo, status update, Twitter post and blog entry by and about us can be stored forever”²⁵

In 1980, the Organization for Economic Cooperation and development (OECD) issued its Privacy Guidelines²⁶, which were determined by changed situation in societies. As the 1970s may be described as a period of intensified legislative activities concerning the protection of privacy with respect to the collection and use of personal data, the OECD decided to deal with the problems of diverging national legislation. Thus, in 1978 OECD formed a group of experts to create Guidelines on basic rules governing the transborder flow and the protection of personal data and privacy, in order to assist the harmonization of national legislation. The group of experts noticed that public interest focused on the risks and implications related with the computerized processing of personal data and some countries have chosen to enact statutes which deal exclusively with computers and computer-supported activities. Other countries chose a more general approach to privacy protection issues no matter of the particular data processing technology involved.

OECD experts noticed the legal problems of automatic data processing (ADP), which cause difficulties with the protection of privacy and individual. The ubiquitous use of

²³ The Universal Declaration of Human Rights, Article 12 [2011-09-20]
<<http://www.un.org/en/documents/udhr>>

²⁴ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 8 [2011-09-20]
<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>

²⁵ Jeffrey, R. *The Web Means the End of Forgetting*. New York Times, July 19, 2010.

²⁶ OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data [2011-09-20]
<[http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_34255_1815186_1_1_1_1,00&en-US\\$01DBC.html](http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_34255_1815186_1_1_1_1,00&en-US$01DBC.html)>

computers for the processing of personal data, significantly expanded possibilities of storing, comparing, linking, selecting and accessing personal data, and the combination of computers and telecommunications technology which may place personal data simultaneously at the disposal of thousands of users at geographically spread locations and lets the pooling of data and the creation of complex national and international data networks, caused widely debated concern about ADP. Experts concluded that certain problems required „particularly urgent attention, e.g. those relating to emerging international data networks, and to the need of balancing competing interests of privacy on the one hand and freedom of information on the other, in order to allow a full exploitation of the potentialities of modern data processing technologies in so far as this is desirable.“²⁷

There are similar approaches to protection of privacy and individual liberties adopted by the various countries, therefore it is possible to identify certain main interests which are considered to be basic components of the area of protection. Some recognized principles of this type are: (1) setting limits to the collection of personal data in accordance with the objectives of the data collector and similar criteria; (2) restricting the usage of data to conform with openly specified purposes; (3) creating facilities for individuals to learn of the existence and contents of data and have data corrected; (4) the identification of parties who are responsible for compliance with the relevant privacy protection rules and decisions.

Those countries, which enacted laws intending to ensure the right to privacy and to protect individuals against abuse of data relating to them, and to give them the right of access to data, attempted to cover the successive stages of the cycle beginning with the initial collection of data and ending with erasure or similar measures, and to ensure to the greatest possible extent individual awareness, participation and control.

Despite that fact, that countries made efforts to regulate protection of personal data enacting particular laws, we have to admit that the problems of developing safeguards for the individual in respect of the handling of personal data cannot be solved exclusively at the national level. The enormous increase in data flows across national borders and the creation of international data banks showed the need for coordinated national action and at the same time motivate arguments in favour of free flows of information which must often be balanced

²⁷ Explanatory memorandum of OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data [2011-09-20]
<http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_34255_1815186_1_1_1_1,00&&en-USS_01DBC.html#introduction>

against requirements for data protection and for restrictions on their collection, processing and dissemination.

In order to protect person's right to private life, with regard to the automatic processing of the personal data, in 1981 the Council of Europe drafted the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data²⁸. The aim of the Convention is „to secure in the territory of each Party for every individual, whatever his nationality or residence, respect for his rights and fundamental freedoms, and in particular his right to privacy, with regard to automatic processing of personal data relating to him ("data protection")²⁹. Convention proposed definitions of "personal data" (which means any information relating to an identified or identifiable individual); of "automated data file" (which means any set of data undergoing automatic processing); of "automatic processing" (which includes the following operations if carried out in whole or in part by automated means: storage of data, carrying out of logical and/or arithmetical operations on those data, their alteration, erasure, retrieval or dissemination) and of "controller of the file" (which means the natural or legal person, public authority, agency or any other body who is competent according to the national law to decide what should be the purpose of the automated data file, which categories of personal data should be stored and which operations should be applied to them.). The Convention was the first legally binding international treaty in the data protection field. Under this Convention, the parties must take the necessary steps in their domestic legislation order to ensure the rights of all individuals with regard to processing of personal data.

In 1995, the European Union's Directive on Data Protection was issued, specifying fundamental principles for privacy protection in Europe³⁰. The economic and social integration related to operating of the internal European market caused a substantial increase in cross-border flows of personal data. Therefore Directive was issued in order to create the standards and principles of the protection of personal data. Directive is like a regulatory framework which aims to find a balance between a high level of protection for the privacy of individuals and the free movement of personal data within the European Union. The Directive

²⁸ *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* [2011-08-20] <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>>

²⁹ *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data Article 1* [2011-08-20] <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>.

³⁰ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data [2011-09-20] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML>>.

sets strict limits on the collection and use of personal data and requires that each Member State set up an independent national body responsible for the protection of these data. The Directive aims to protect the rights and freedoms of persons with respect to the processing of personal data by creating guidelines determining when this processing is lawful.

This Directive established basic principles: (1) the right to know where the data originated; (2) the right to have inaccurate data rectified, (3) a right of recourse in the event of unlawful processing and (4) the right to withhold permission to use data in some circumstances.

In 1997, The European Union supplemented the 1995 Directive by introducing the Telecommunications privacy directive³¹. The object of this Directive is to provide for “the harmonisation of the provisions of the Member States required to ensure an equivalent level of protection of fundamental rights and freedoms, and in particular the right to privacy, with respect to the processing of personal data in the telecommunications sector and to ensure the free movement of such data and of telecommunications equipment and services in the Community.”³² The directive set forth specific protections encompassing telephone, digital television, mobile networks and other telecommunications systems. It obliged carriers and service providers to ensure the privacy of user’s communications, including Internet-related activities. “The provider of a publicly available telecommunications service must take appropriate technical and organisational measures to safeguard security of its services, if necessary in conjunction with the provider of the public telecommunications network with respect to network security.”³³ Directive obliges Member States to ensure via national regulations the confidentiality of communications by means of a public telecommunications network and publicly available telecommunications services. Member states shall prohibit listening, tapping, storage or other kinds of interception or surveillance of communications, by others than users, without the consent of the users. There are exceptions of the right to privacy, and confidentiality of communication is not ensured when there is a necessary measure to safeguard national security, defence, public security, the prevention, investigation,

³¹ Directive 97/66/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 1997 on the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Telecommunications Sector. [2011-09-22] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:024:0001:0001:EN:PDF>>.

³² Directive 97/66/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 1997 on the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Telecommunications Sector. Article 1 [2011-09-22] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:024:0001:0001:EN:PDF>>

³³ Directive 97/66/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 1997 on the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Telecommunications Sector. Article 4 [2011-09-22] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:024:0001:0001:EN:PDF>>

detection and prosecution of criminal offences or of unauthorised use of the telecommunications system.

Events on September 11, 2001 in the United States of America changed world significantly. The political climate changed and almost all countries raised a question about national security. This issue was one of the reasons to start discussions about data retention and to look for the right balance between privacy and the needs of the law enforcement agencies in the light of the fighting against terrorism. Thus, in 2002, The European Union Council adopted the Privacy and Electronic Communications Directive³⁴. This Directive seeks to respect the fundamental rights and concerns the processing of personal data relating to the delivery of communications services. It deals with the regulation of a number of important issues such as confidentiality of information, treatment of traffic data, spam and cookies. The Directive also regulates data retention issue and, according the Directive, Member States may withdraw the protection of data only to allow criminal investigations or to safeguard national security, defence and public security. Such action may be taken only where it constitutes a "necessary, appropriate and proportionate measure within a democratic society". In order to ensure the availability of communication data for the purpose of investigation, detection and prosecution of criminal offences, the Directive lays down provisions for the retention of data: .

It was noticed, that the Internet changed traditional market structures by providing a global infrastructure for the delivery of a wide range of electronic communications services. Advanced electronic communications services over the Internet created new possibilities for users but also new risks for their personal data and privacy. Therefore, according this Directive, "Service providers should take appropriate measures to safeguard the security of their services, if necessary in conjunction with the provider of the network, and inform subscribers of any special risks of a breach of the security of the network. Such risks may especially occur for electronic communications services over an open network such as the Internet or analogue mobile telephony. It is particularly important for subscribers and users of such services to be fully informed by their service provider of the existing security risks which lie outside the scope of possible remedies by the service provider. Service providers who offer publicly available electronic communications services over the Internet should

³⁴ Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector [2011-09-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:201:0037:0037:EN:PDF>

inform users and subscribers of measures they can take to protect the security of their communications for instance by using specific types of software or encryption technologies. The requirement to inform subscribers of particular security risks does not discharge a service provider from the obligation to take, at its own costs, appropriate and immediate measures to remedy any new, unforeseen security risks and restore the normal security level of the service”.

On 2006 the Directive on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58 was issued by European Parliament and Council. This document requires that at member state level each EU country should have national law on data retention. The data retention regulations should impact public communication providers (fixed, mobile telecoms) that have communications data generated or processed on their networks or from using the services they provide. The regulations require traffic, location and subscriber data to be retained for a minimum of 6 months up to 4 years – so called storage of call detail records (CDRs) and transaction data (IPDRs).

The regulations also outline four data security principles that should apply to retained data:

- data must have the same security levels when retained and must remain the same quality;
- technical and organisational measures should be adequate in order to protect against accidental or unlawful disclosure, access, alteration and loss;
- retained data must be able to be accessed only by authorised persons;
- all data retained must be destroyed at the end of the retention period.

When data is requested by law enforcement the data must be transmitted "without undue delay". But the request for the information will be possible only with a court order. Summarizing, this Directive determines a process for recording details of who communicated with whom by various electronic communications systems. Even physical location of a person, who used mobile phone, is also recorded.

Directive states: “Because retention of data has proved to be such a necessary and effective investigative tool for law enforcement in several Member States, and in particular concerning serious matters such as organised crime and terrorism, it is necessary to ensure that retained data are made available to law enforcement authorities for a certain period,

subject to the conditions provided for in this Directive. The adoption of an instrument on data retention that complies with the requirements of Article 8 of the ECHR is therefore a necessary measure.”³⁵ Nevertheless, there are a lot of doubts about compliance of the Directive with ECHR. As Peter Hustinx, European Data Protection supervisor stated, “The Directive is without doubt the most privacy invasive instrument ever adopted by the EU in terms of scale and the number of people it affects.”³⁶ Thus, even if there are specific needs in societies of withdrawing the protection of data (in order to make criminal investigations or to safeguard national security, defence and public security), it appears to be worldwide consensus about the importance of privacy and the need for its protection. Privacy is recognized as a fundamental human right. „Privacy is an issue of profound importance around the world. In nearly every nation, numerous statutes, constitutional rights, and judicial decisions seek to protect privacy“.³⁷

CONCLUSIONS

Privacy by definition is a personal right. Despite the fact, that the same term (“privacy”) is used in different countries, this term means many things in different context. Different legal systems, culture and people have a variety of expectations about how much privacy a person is entitled to.

There are a few slightly different conceptions of privacy, emphasizing different aspects of the right to privacy: “*the right to be let alone*”, “*limited access to the self*”, “*secrecy*”, “*control over personal information*”, “*personhood*”, “*intimacy*”. Some of privacy conceptions concentrate on the ends or goals of privacy, while others focus on means to achieve privacy. There is an overlap among those conceptions and all of them could be evaluated as complementary. Privacy can be explained as a theory concentrating on control over information about oneself, as well as a broader concept required for human dignity or crucial for intimacy. Also privacy is necessary for the development of various and significant interpersonal relationships, or as the value that gives us the ability to control the access other

³⁵ Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC [2011-10-01] < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0024:EN:NOT>>

³⁶ Hustinx, P. “*The moment of truth for the Data Retention Directive*”, Conference “Taking on the Data Retention Directive”, [2011-09-28] <http://www.edps.europa.eu/EDPSWEB/webdav/site/mySite/shared/Documents/EDPS/Publications/Speeches/2010/10-12-03_Data_retention_speech_PH_EN.pdf>

³⁷ Solove, D.J. *Understanding Privacy*. Harvard University Press, 2009, p.2.

have to us, or as a set of norms necessary not only to control access but also to raise personal expression and choice, or some combinations of these.

During last decades, privacy has been one of the most problematical social issues related with development of digital electronic information technologies. A specific part of human lives has moved to cyberspace, individuals began to use digital technologies in many areas of life, especially in communication and commerce. This situation has created new threats to human privacy.

Privacy became legally protected value. The right to privacy has been embedded into the main laws of many states – constitutions, international agreements, etc. International agreements oblige countries to keep the same high standard of ensuring individual's right to privacy. However, development of new technologies simultaneously raised not only new threats for privacy, but also formulated a need for such legal regulation, which limits right to privacy.

There are a few EU Directives issued in order to create the standards and principles of the protection of personal data and safe use of informational technologies. After several terrorist acts, European legislation tried to balance values of the right to privacy and national security. The issue of national security was one of the reasons to legitimize data retention in the field of Electronic Communications.

REFERENCES

1. Bok, S., *Secrets: on the Ethics of Concealment and Revelation*, Oxford University Press, 1984, p. 10-11
2. *California v. Greenwood*, 486 U.S. 35 (1988) < <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=US&vol=486&invol=35>>
3. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf
4. *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data*, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>
5. *Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector* < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:201:0037:0037:EN:PDF>
6. *Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC* < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0024:EN:NOT>>

7. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML>>
8. Directive 97/66/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 1997 on the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Telecommunications Sector. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:024:0001:0001:EN:PDF>>
9. Explanatory memorandum of OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data <http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_34255_1815186_1_1_1_1,00&&en-USS_01DBC.html#introduction>
10. Fried, Ch., *Privacy: A Moral Analysis*“, Yale Law Journal 77(1), 1968
11. Hustinx, P. *“The moment of truth for the Data Retention Directive”*, Conference *“Taking on the Data Retention Directive”*, <http://www.edps.europa.eu/EDPSWEB/webdav/site/mySite/shared/Documents/EDPS/Publications/Speeches/2010/10-12-03_Data_retention_speech_PH_EN.pdf>
12. Ines, J. *Privacy, Intimacy, and Isolation*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1992
13. Jeffrey, R., *The Web Means the End of Forgetting*“, New York Times, July 19, 2010
14. Locke, J., *Second Treatise of Government*, 1690, Chapter 5 „Of property“ <<http://www.constitution.org/jl/2ndtr05.txt>>
15. Miller, A.R., *The Assault on Privacy: Computers, Data Banks, and Dossiers*, University of Michigan Press, 1971
16. Nissenbaum, H. *Privacy in Context California*, Stanford: Stanford University Press, 2010
17. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data <http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_34255_1815186_1_1_1_1,00&&en-USS_01DBC.html>
18. *Olmstead v. United States*, 277 U.S. 438, 478 (1928) <<http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=us&vol=277&invol=438>>
19. Pedersen, D. M. , *Model for Types of Privacy by Privacy Functions*, Journal of Environmental Psychology, Volume 19, Issue 4, 1999 December
20. Posner, R.A. *The Economics of Justice*, Harvard University Press., 1981
21. Raines, J.C., *Attack on Privacy*, Judson Press, 1974
22. Smith, R.E., *Privacy: How to Protect What’s Left of It*, Anchor Press, 1979
23. Solove, D.J. *Understanding Privacy*. Harvard University Press., 2009
24. *The Universal Declaration of Human Rights*, <<http://www.un.org/en/documents/udhr>>
25. *Time, Inc. v. Hill*, 385 U. S., 374 (1967) <<http://supreme.justia.com/us/385/374>>
26. Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas [Dictionary of International Words]*. Vilnius: Žodynas, 2001
27. Warren, S., Brandeis, L. „*The Right to Privacy*“, 4 Harvard Law Review 193, 1890
28. Westin, A. *Privacy and Freedom*, New York: Atheneum, 1967

TEISĖ Į PRIVATUMĄ INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ VYSTYMOSE KONTEKSTE

Birutė Pranevičienė*
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Teisė į privatumą yra laikoma viena iš pagrindinių ir neatimamų žmogaus teisių, kuri civilizuojoje visuomenėje turėtų būti apsaugota. Tačiau vykstantys pokyčiai visuomenėse, besivystančios ir vis plačiau naudojamos kompiuterinės technologijos išskėlė naujus iššūkius teisės į privatumą užtikrinimo sistemoje.

Straipsnyje analizuojama teisės į privatumą ir teisėtų lūkesčių dėl privatumo apsaugos problema. Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje pristatomos teisės į privatumą ypatybės, atskleidžiamos grėsmės privatumui ir teisinės privatumo apsaugos poreikis. Aptariamos skirtingos privatumą aiškinančios koncepcijos ir dėl informacinių technologijų naudojimo atsirandančios grėsmės asmens privatumui. Antroje straipsnio dalyje tiriama privatumo teisinė apsauga informacinių technologijų naudojimo srityje, analizuojami tarptautiniai dokumentai, užtikrinantys teisę į privatumą. Straipsnyje prieinama išvados, kad per pastaruosius dešimtmečius privatumas buvo ir yra vienas iš labiausiai probleminių klausimų, susijusių su skaitmeninių elektroninių informacinių technologijų plėtra. Dalis žmonių gyvenimo persikėlė į elektroninę erdvę, daugelyje žmonių gyvenimo sričių buvo pradėtos naudoti skaitmeninės technologijos. Ši situacija sukėlė naujas grėsmes žmonių privatumui. Todėl asmens privatumas tapo teisės saugoma vertybė. Teisė į privatumą buvo įtvirtinta daugelio valstybių teisėje – konstitucijose, tarptautinėse sutartyse ir kt. Tarptautinės sutartys įpareigoja valstybes išlaikyti tuos pačius aukštus standartus, užtikrinant asmens teisę į privatumą. Tačiau tuo pačiu metu naujų technologijų išsivystymas kelia ne tik naujas grėsmes privatumui, bet ir nulemia teisinį reguliavimą, kuris apriboja teisę į privatumą. Todėl ES direktyvos nustatė ne tik asmens duomenų apsaugos standartus ir informacinių technologijų saugaus naudojimo principus, bet taip pat įteisino duomenų rinkimą bei saugojimą elektroninių ryšių srityje.

Reikšminiai žodžiai: teisė į privatumą, žmogaus teisės, elektroninė erdvė, informacinės technologijos, asmens duomenys.

Birutė Pranevičienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė.

Birutė Pranevičienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law.

RIGHT TO ASSEMBLY IN THE CONTEXT OF PUBLIC SAFETY: EUROPEAN APPROACH

Aurelija Pūraitė

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Law Department
Putvinskio str. 70, LT-44221 Kaunas
Phone: (370 37) 30 36 55
E-mail: aurelija_puraite@yahoo.com*

Abstract. This article focuses the attention to the right to peaceful assembly and the freedom of expression in the European region, basically, the region that is covered by the European Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter The European Convention on Human Rights, or the Convention), which was signed on 4 November 1950 in the scope of the Council of Europe. Without a broad guarantee of the rights to peaceful assembly and the right to freedom of expression protected by all governmental institutions and independent courts there could be no democratic country in full meaning of this word. The Article 11 of the Convention foresees that “Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others, including the right to form and join trade unions for the protection of his interests”. The protection given by Article 11 extends to any assembly, notwithstanding its content, disseminated by any individual, group as long as it is peaceful. As a qualified right it is for the concerned persons to establish the activity that they wish to carry out or that is being restricted falls within the protection of Article 11 Paragraph 1 and that there has been an interference with it. The object of the research is the content of the right to peaceful assembly, the obligations of the states in respect of this right and possible derogations in the conditions of public safety protection. The objective of this research therefore is to disclose the scope of right to freedom of assembly foreseen in Article 11 of the European Convention on Human Rights and to discuss the possible circumstances in which a state may legitimately interfere with the exercise of the freedom of assembly.

Key words: human rights, freedom of assembly, restrictions of freedoms in modern society, public safety.

INTRODUCTION

Relevance of the Topic. In the context of present political, economical and social situation in Europe and challenges which arise in democratic societies freedom of assembly is not only important right in itself, it is also one of the most important guaranties for protection of other fundamental rights (for example, freedom of expression). Without a broad guarantee of the rights to peaceful assembly and the right to freedom of expression protected by all governmental institutions and independent courts there could be no democratic country in full meaning of this word. Especially important these right are in the present situation of financial crisis, which evoke instability, pressure and sometimes negative or even aggressive tendencies in different societies, when the line between realization of freedom of expression,

realized via the freedom of assembly, and necessity to protect public security, to prevent disorder and crimes is very undefined.

The European Convention on Human Rights (the Convention)¹ was signed on 4 November, 1950 in the scope of the Council of Europe. Almost all of the States Party to the Convention integrated the Convention into their national legislation. Therefore the Convention is binding on domestic courts and national public authorities. It could be stated that the Convention itself is the most specific expression by the member states of the Council of Europe of their profound belief in the values of democracy and justice, and respect for the rights and fundamental freedoms of people living in the modern society². The direct application of the Convention means that each individual under jurisdiction of the Party State to the Convention may invoke it in case he/she considers the corresponding rights of the individual have been violated, and the domestic courts have an obligation to apply the Convention.

The Article 11 of the Convention foresees that “Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others, including the right to form and join trade unions for the protection of his interests”. The protection given by Article 11 extends to any assembly, notwithstanding its content, disseminated by any individual, group as long as it is peaceful. As a qualified right it is for the concerned persons to establish the activity that they wish to carry out or that is being restricted falls within the protection of Article 11 Paragraph 1 and that there has been an interference with it. The burden then shifts to the state, which must then be able to justify their actions on the basis of legality, necessity, proportionality and non-discrimination. For Article 11 to apply the crucial feature in relation to an assembly or protest is that it is peaceful. Even if it turns violent, as long as its intent was peaceful, Article 11 is still engaged, and it may even apply when the assembly is illegal.

Therefore freedom of assembly may not be used as a mean of destruction of other fundamental rights, such as right to a private life, right to a fair trial or others. The Paragraph 2 of the Article 11 foresees some restrictions, which the state may impose in respect of this right (“No restrictions shall be placed on the exercise of these rights other than such as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health

¹ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR).

² *Introduction to European Convention on Human Rights*. Collected texts. Council of Europe, 1994.

or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others. This article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of these rights by members of the armed forces, of the police or of the administration of the state”). The balance between the scope of the right and its restrictions is of the most important issues of the implementation of the right itself.

It also should be stated that in various societies and cultural as well as historical traditions some rights could be understood differently, therefore it is of the primary importance to distinguish the social, religious, and other circumstances which could have impact on the context of the enforcement of the right to assembly. This is why the stress in this article shall be put on the European approach in respect to the right to a peaceful assembly. This could be explained by multicultural and multireligious environments in some regions of the world. Thus, “what it one culture taught as true and non-negotiable standards of conduct may in other cultures be understood merely as pieces of advice or recommendations”³. But in this case it always must be taken into consideration the relativity of human rights, as a western approach to human rights has to be adapted to local reality. And “it may be that realizing certain of the values of individualism is incompatible with realizing certain values of community”⁴. However, the numerous cases of the European Court on Human Rights indicates, that there is no clear understanding of states’ obligations in respect of the freedom of assembly.

The Object of the Research is the content of the right to peaceful assembly, the obligations of the states in respect of this right and possible derogations in the conditions of public safety protection.

The Objective of this Research therefore is to disclose the scope of right to freedom of assembly foreseen in Article 11 of the European Convention on Human Rights and to discuss the possible circumstances in which a state may legitimately interfere with the exercise of the freedom of assembly. To achieve the aim further *tasks* are settled:

1. to analyze the scope of right protected by Article 11 of the Convention on Human Rights;
2. to reveal the restrictions which may be invoked by the state, and to disclose circumstances when the state may legitimately interfere with the exercise of this right due to protection of public safety.

³ Almqvist J., *Human Rights, Culture and the Rule of Law*. Oxford and Portland, 2005, p. 94.

⁴ Griffin J., *On Human Rights*. Oxford University Press, 2008, p. 133.

3. to discuss the case-law practice of European Court of Human Rights (further - the Court) in respect of prohibition of the right to peaceful assembly;

Methodology of the Research. In the course of reaching the objective of the research both theoretical and empirical methods of the scientific research were employed. The following research methods are use: analytical – critical and linguistic – the scope of the analyzed articles is determined and states’ violations due to improper implication or understanding of international law are revealed; while using the methods of systemic analysis and document analysis the cases-law practice and the doctrine of the Court has been analyzed, compared and evaluated.

1. CONTENT OF THE RIGHT TO ASSEMBLY

For as long as there have been governments there have been rules to restrict protest and dissent. Over the centuries the laws in this area have developed piecemeal, adapting to the prevailing attitudes and concerns of the governments and courts. This dynamic process reflects the struggle that lies at the heart of public order law - the natural tension between the amount of freedom one may demand as demonstrator and the amount of restriction permitted to impose for governments.

According Article 11 „Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others, including the right to form and join trade unions for the protection of his interests”. Paragraph 2 of this article states that “No restrictions shall be placed on the exercise of these rights other than such as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others. This article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of these rights by members of the armed forces, of the police or of the administration of the state.” In fact Article 11 guaranties two rights: right to a peaceful assembly or the right to protest, and the right to freedom of association and the right to form a trade union. Article 11 includes a positive obligation on the State to ensure that demonstrators are protected from counter-demonstrators trying to prevent their demonstration. However, it does not generally include a positive obligation on the State to ensure that the right to peaceful assembly is protected on private property (see *Appleby v United Kingdom*⁵). Right to

⁵ *Appleby v United Kingdom* (6 May 2003). A few persons were not allowed to publicly manifest against the building of the modern construction in the field former owned by the municipality and now owned by the

assembly is a qualified right. This means that an interference with the right can be justified. The circumstances in which an interference can be justified are similar to those which justify an interference with rights under Article 8⁶.

Article 11 also protects the freedom to associate with others, including the right to form or join a political party or other group or association, and the right to belong to a trade union. However, the right to join a trade union does not extend to police officers, soldiers and some other groups who work for the Government. There is no doubt that both of these rights are essential in the democratic society. Nevertheless, the main attention in this article shall be paid to the right to freedom of association expressing the particular opinion of the group of persons, as it is usually face the collision with public safety requirements and striving of the states to evade possible offensive acts or riots.

The right of assembly is also foreseen in all most important international human rights documents. The Universal Declaration of Human Rights⁷ in Article 20 paragraph 1 of the Declaration declares: “Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and association”. This provisions should be analyzed in connection to Article 19 (“Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers”), and Article 18 (“Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance”) of the Declaration. The

commercial subject. The Court stated that: “That provision, notwithstanding the acknowledged importance of freedom of expression, does not bestow any freedom of forum for the exercise of that right. While it is true that demographic, social, economic and technological developments are changing the ways in which people move around and come into contact with each other, the Court is not persuaded that this requires the automatic creation of rights of entry to private property, or even, necessarily, to all publicly owned property (government offices and ministries, for instance) (Para.47)”. In this case no violations of Articles 10 and 11 were found. [accessed 2011-09-29]

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionId=79409191&skin=hudoc-en>.

⁶ Article 8:

„1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence. 2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others ».

⁷ Universal Declaration of Human Rights (adopted in 10 December, 1948). GA res. 217A (III), UN Doc A/810 at 71 (1948). [accessed 2011-09-29]. <http://www.un.org/en/documents/udhr/>.

International Covenant on Civil and Political Rights⁸ intended to give legal force to the civil and political rights expressed in the Universal Declaration of human Rights, hence Article 21 states, that “The right of peaceful assembly shall be recognized. No restrictions may be placed on the exercise of this right other than those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order, the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others“. In this international document it is also foreseen some restrictions in regard to public safety and the rights of others, for example, Article 19 indicates that “Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice. [...] The exercise of the rights provided for in paragraph 2 of this article carries with it special duties and responsibilities. It may therefore be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law and are necessary: (a) For respect of the rights or reputations of others; (b) For the protection of national security or of public order (*ordre public*), or of public health or morals”.

Freedom of expression and Article 11 overlap in situations where groups express opinions by gathering and demonstrating with rights indicated in Article 10 of the Convention. Freedom of expression is one of the objectives of freedom of peaceful assembly. Article 10, Paragraph 1 declares: „Everyone has the right to freedom of expression. This right includes the freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by a public authority and regardless of frontiers. This article shall not prevent States from requiring the licensing of broadcasting, television or cinema enterprises“. It is characteristic for Article 10 to protect expression which carries a risk of damaging the interest of others. The European Court of Human Rights stated that „information or ideas that are favorably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also those that offend, shock or disturb; such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no democratic society“ (*Handyside v. United Kingdom; Lingens v. Austria*⁹). Moreover, Article 10 protects not only the ideas and

⁸ International Covenant on Civil and Political Rights. Signed December 16, 1996. [accessed 2011-09-29] <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=131206&p_query=International%20Covenant%20on%20Civil%20and%20Political%20Rights&p_tr2=2>.

⁹ *Handyside v. The United Kingdom* (7 December 1976). In this case the Court indicated that regarding such rights as protected under Articles 10 and 11 of the Convention “whoever exercises [...] these rights undertakes

information but also the form in which they are expressed. Almost all means of the production, distribution, communication, transmission of the information are protected under this article. Therefore in this context Article 10 has a very close connection to Article 11 (Right to Assembly) and freedoms protected by this article.

Peaceful assembly and the right to protest also includes the right to march as well as static gatherings and imposes obligation on the State to take peaceful and appropriate measures to protect peaceful protest¹⁰. Protest control should not discourage the protest itself. Article 11 imposes positive obligations upon the State to ensure that peaceful assembly and protest can be carried out. In the ruling of the case *Platform "ÄRZTE FÜR DAS LEBEN" v. Austria*¹¹ the Court declared, that "A demonstration may annoy or give offence to persons opposed to the ideas or claims that it is seeking to promote. The participants must, however, be able to hold the demonstration without having to fear that they will be subjected to physical violence by their opponents; such a fear would be liable to deter associations or other groups supporting common ideas or interests from openly expressing their opinions on highly controversial issues affecting the community. In a democracy the right to counter-demonstrate cannot extend to inhibiting the exercise of the right to demonstrate. Genuine, effective freedom of peaceful assembly cannot, therefore, be reduced to a mere duty on the part of the State not to interfere: a purely negative conception would not be compatible with the object and purpose of Article 11. Like Article 8, Article 11 sometimes requires positive measures to be taken, even in the sphere of relations between individuals, if need be". The same theory was confirmed in the case *Sørensen v. Denmark and Rasmussen v. Denmark*¹² ("The

"duties and responsibilities" the scope of which depends on his situation and the technical means he uses. [accessed 2011-09-29].

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionId=79409729&skin=hudoc-en>

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>>; *Lingens v. Austria* (8 July 1986). [accessed 2011-09-29].

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=AUSTRIA&sessionId=79410492&skin=hudoc-en>>.

¹⁰ *Case-law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights. 50th anniversary of the European Convention on Human Rights. 1950 – 2000*. Directorate General of Human Rights. Strasbourg, 2000

¹¹ *Platform "ÄRZTE FÜR DAS LEBEN" v Austria* (21 June, 1988). Platform "Ärzte für das Leben" is an association of doctors who are campaigning against abortion and are seeking to bring about reform of the Austrian legislation on the matter. In 1980 and 1982 it held two demonstrations which were disrupted by counter-demonstrators despite the presence of a large contingent of police.

[accessed 2011-10-02]

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=AUSTRIA&sessionId=79410665&skin=hudoc-en>>.

¹² *Sørensen v. Denmark and Rasmussen v. Denmark* (11 January 2006). In this case the question of the right to form and to join trade unions is a special aspect of freedom of association was discussed, so in this sense the decisions is not directly linked to the object of this article, nevertheless the Court also indicated that „the notion

boundaries between the State's positive and negative obligations under Article 11 of the Convention do not lend themselves to precise definition. The applicable principles are nonetheless similar. Whether the case is analyzed in terms of a positive duty on the State or in terms of interference by a public authority which needs to be justified, the criteria to be applied do not differ in substance. In both contexts regard must be had to the fair balance to be struck between the competing interests of the individual and of the community as a whole”).

For Article 11 to apply the crucial feature in relation to an assembly or protest is that it is peaceful. Even if it turns violent, as long as its intent was peaceful, Article 11 is still engaged, as it was stated by the Court in the case *Christians against Racism and Fascism v. United Kingdom*¹³: “Freedom of peaceful assembly includes processions. It is a freedom capable of being exercised by those who intend to organize a peaceful assembly, and cannot be lost by virtue of the mere fact that a third party plans a violent counter-demonstration. [...] The legislation adopted by the United Kingdom for the prevention of disorder in connection with public processions while not excluding the possibility of imposing specific conditions for the holding of a particular demonstration, does not allow the prohibition of such demonstrations in an individual case. [...] A general ban of demonstrations can only be justified if there is a real danger of their resulting in disorder which cannot be prevented by other less stringent measures. In this connection, the authority must also take into account the effect of a ban on processions which do not by themselves constitute a danger for the public order. Only if the disadvantage of such processions being caught by the ban is clearly outweighed by the security considerations justifying the issue of the ban, and if there is no possibility of avoiding such undesirable side effects of the ban by a narrow circumscription of

of personal autonomy is an important principle underlying the interpretation of the Convention guarantees. This notion must therefore be seen as an essential corollary of the individual's freedom of choice implicit in Article 11 and confirmation of the importance of the negative aspect of that provision“. [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=DENMARK&sessionid=79410965&skin=hudoc-en>>.

¹³ *Christians against Racism and Fascism v UK (16 July 1980)*. The association called “Christians against Racism and Fascism” (CARAF) is an organization of several churches. They were planning to hold a procession during which it would pass in the streets of London. The procession was planned to draw the attention of public and so promote the aims of the organization. Although it was not a legal requirement to inform the police of the plans in the procession, CARAF nevertheless informed the City of London police. As a consequence Metropolitan Police had ordered a ban on all public processions in the London Metropolitan Police Area for a period of two months. The Court indicated that „A restriction of the freedom of peaceful assembly is necessary in a democratic society if the disadvantages which it brings about are outweighed by the security reasons which justified it and if there are no other less far reaching measures to avoid that risk. In this respect, examination of the circumstances in the case in point“. [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=79411359&skin=hudoc-en&action=request>>

its scope in terms of territorial application and duration, can the ban be regarded as being necessary within the meaning of Article 11 (2) of the Convention”.

Article 11 may even apply when the assembly is illegal. In *Ezelin v. France*¹⁴ it was held that the State's need to prevent disorder must not discourage people from making their beliefs known in a peaceful way. In that case the applicant was a lawyer, who attended a protest which then turned violent, and he was then reprimanded for breach of discretion by his professional body, and this sanction was held to be disproportionate and to amount to a chilling effect on his ability to peacefully protest. There is no interference with Article 11 if there is a requirement of prior notice and authorization for a march or a meeting, as long as the purpose behind such a requirement is not to frustrate the peaceful assembly. In case *Öllinger v. Austria*¹⁵ the Court held, that “notwithstanding its autonomous role and particular sphere of application, Article 11 of the Convention must also be considered in the light of Article 10. The protection of opinions and the freedom to express them is one of the objectives of freedom of assembly and association enshrined in Article 11 [...]. In this connection it must be borne in mind that there is little scope under Article 10 Paragraph 2 for restrictions on political speech or on debate on questions of public interest. [...] The Court reiterates, that in regard with the restriction, the notion of necessity implies that the interference corresponds to a pressing social need and, in particular, that it is proportionate to

¹⁴ *Ezelin v France* (26 April 1991). The Court indicated that “The protection of personal opinions, secured by Article 10 (art. 10), is one of the objectives of freedom of peaceful assembly as enshrined in Article 11 (art. 11)”. (Para. 37). [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=FRANCE&sessionid=79413319&skin=hudoc-en>>.

¹⁵ *Öllinger v. Austria* (29 June 2006) The applicant, who is a member of parliament for the Green Party, notified the Salzburg Federal Police Authority that on All Saints' Day, 1 November 1998, from 9 a.m. until 1 p.m., he would be holding a meeting at the Salzburg municipal cemetery in front of the war memorial. The purpose of the meeting was to be to commemorate the Salzburg Jews killed by the SS during the Second World War. The applicant expected about six participants, who would carry commemorative messages in their hands and attached to their clothes. The applicant stated that no other means of expression (such as chanting or banners) which might offend piety or undermine public order would be used. The Salzburg Federal Police Authority, relying on section 6 of the Assembly Act and on Article 11 of the Convention, prohibited the meeting on the ground that it would endanger public order and security. The Court noted at the outset that the present case is one concerned with competing fundamental rights. The applicant's right to freedom of peaceful assembly and his right to freedom of expression have to be balanced against the association's right to protection against disruption of its assembly and the cemetery-goers' right to protection of their freedom to manifest their religion. The Court noted a number of factors which indicate that the prohibition in issue was disproportionate to the aim pursued. First and foremost, the assembly was in no way directed against the cemetery-goers' beliefs or the manifestation of them. Moreover, the applicant expected only a small number of participants. They envisaged peaceful and silent means of expressing their opinion, namely the carrying of commemorative messages, and had explicitly ruled out the use of chanting or banners. Thus, the intended assembly in itself could not have hurt the feelings of cemetery-goers. Moreover, while the authorities feared that, as in previous years, heated debates might arise, it was not alleged that any violent incidents had occurred on previous occasions. [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=AUSTRIA&sessionid=79413366&skin=hudoc-en>>.

the legitimate aim pursued”. The Court also pointed, that ”On the one hand, the State is compelled to abstain from interfering with that right, which also extends to a demonstration that may annoy or give offence to persons opposed to the ideas or claims that it is seeking to promote. [...] If every probability of tension and heated exchange between opposing groups during a demonstration was to warrant its prohibition, society would be faced with being deprived of the opportunity of hearing differing views. On the other hand, States may be required under Article 11 to take positive measures in order to protect a lawful demonstration against counter-demonstrations“ (also see *Plattform “Ärzte für das Leben”*, cited above, Para. 34).

Bearing in mind the right to peaceful assembly, protected by Article 11, it should be noted that Article 17 will also be relevant to peaceful assembly¹⁶. Protesters cannot rely upon their Article 11 rights in order to destroy the Convention rights of others. The Article 15 of the Convention also indicates situations when the state may derogate from strict requirements of the protection of the right to assembly¹⁷. States may not restrict the dissemination of opinions and indoctrinate its citizens by any means of one-sided information. Thus the freedom to hold opinions consists not only of the right of every individual to form, have and hold an opinion, but also to communicate one’s opinion to others in private and public context.

2. RESTRICTIONS OF THE RIGHT TO ASSEMBLY IN THE PRACTICE OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The Paragraph 2 of the Article 11 foresees conditions and requirements, when the right to assembly may be restricted: “No restrictions shall be placed on the exercise of these rights other than such as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others. This article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of these rights by

¹⁶ Article 17 states:

„Nothing in this Convention may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein or at their limitation to a greater extent than is provided for in the Convention”.

¹⁷ Article 15 states:

“1. In time of war or other public emergency threatening the life of the nation any High Contracting Party may take measures derogating from its obligations under this Convention to the extent strictly required by the exigencies of the situation, provided that such measures are not inconsistent with its other obligations under international law.

2. No derogation from Article 2, except in respect of deaths resulting from lawful acts of war, or from Articles 3, 4 (paragraph 1) and 7 shall be made under this provision.”

members of the armed forces, of the police or of the administration of the state.” In order to take a decision under this requirement any court must apply the principle of proportionality and to decide whether the aim was proportional with the means used to achieve that aim. Bearing in mind that Article 11 of the Convention is directly linked to the rights foreseen in Article 10, the restrictions of this right (right of expression), foreseen in the Convention¹⁸, may be also considered for better understanding of the restrictions, which may be imposed by the state in respect of public safety, but may not exceed measures “necessary in democratic society”.

In this context Article 10 of the Convention protects the contents of an opinion as well as the form in which it is expressed, as can be seen in the case *Hashmann and Harrup v. United Kingdom*¹⁹, dealing with the applicants having been imposed a binding-over order as “hunt saboteurs” for having disrupted a fox hunt by blowing a hunting horn to protest against fox hunts in the UK (“The Court recalls that proceedings were brought against the applicants in respect of their behavior while protesting against fox hunting by disrupting the hunt. It is true that the protest took the form of impeding the activities of which they disapproved, but the Court considers nonetheless that it constituted an expression of opinion within the meaning of Article 10 [...]. The measures taken against the applicants were, therefore, an interference with their right to freedom of expression”). Sanctions against walking in front of a person who was armed with a gun, thus preventing him from firing at a grouse shoot or standing under the bucket of a mechanical digger to protest against the construction of a motorway are equally interferences with free expression, was decided by the Court in case *Steel and others v. United Kingdom*²⁰. “The Court recalls that the first and second applicants were arrested while protesting against a grouse shoot and the extension of a motorway respectively [...]. It is true that these protests took the form of physically impeding the

¹⁸ Article 10, Paragraph 2: „The exercise of these freedoms, since it carries with it duties and responsibilities, may be subject to such formalities, conditions, restrictions or penalties as are prescribed by law and are necessary in a democratic society, in the interests of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, for the protection of the reputation or rights of others, for preventing the disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary”.

¹⁹ *Hashmann and Harrup v. The United Kingdom*. (25 November 1999) [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79413366&skin=hudoc-en>>.

²⁰ *Steel and others v. The United Kingdom*. (23 September 1998). Approximately sixty protestors took part in a protest against a grouse shoot on Wheeldale Moor, Yorkshire. During the morning, the protesters attempted to obstruct and distract those taking part in the shoot. [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79414264&skin=hudoc-en>>.

activities of which the applicants disapproved, but the Court considers nonetheless that they constituted expressions of opinion within the meaning of Article 10 [...]. The measures taken against the applicants were, therefore, interferences with their right to freedom of expression”.

Restrictions „necessary in democratic society” imply the existence of a “pressing social need” to pursue the specific aim. In case *Observer and Guardian v. United Kingdom*²¹ the Court held that “The adjective “necessary”, within the meaning of Article 10 Paragraph 2, implies the existence of a “pressing social need”. The Contracting States have a certain margin of appreciation in assessing whether such a need exists, but it goes hand in hand with a European supervision, embracing both the law and the decisions applying it, even those given by independent courts”. In case *Lombardo and others v. Malta*²² the Court settled a test according which the pressing social need is evaluated: “The Court must weigh a number of factors in the balance when determining the existence of a pressing social need and reviewing the proportionality of the measure complained of. In examining the particular circumstances of the case, the Court will take the following elements into account: the position of the applicants, the position of the plaintiff in the defamation proceedings, the subject matter of the publication and the qualification of the contested statement by the domestic courts. The test of necessity requires the Court to determine whether the interference corresponded to a “pressing social need”, whether it was proportionate to the legitimate aim pursued and whether the reasons given by the national authorities to justify it were relevant and sufficient. In assessing

²¹ *Observer and Guardian v The United Kingdom*. (26 November 1991) The applicants in this case are (a) The Observer Ltd, the proprietors and publishers of the United Kingdom national Sunday newspaper Observer, Mr Donald Treford, its editor, and Mr David Leigh and Mr Paul Lashmar, two of its reporters; and (b) Guardian Newspapers Ltd, the proprietors and publishers of the United Kingdom national daily newspaper The Guardian, Mr Peter Preston, its editor, and Mr Richard Norton-Taylor, one of its reporters. They complain of interlocutory injunctions imposed by the English courts on the publication of details of the book Spycatcher and information obtained from its author, Mr Peter Wright. The Court in regard with the right to freedom of expression and freedom of peaceful assembly stated, that these principles are of particular importance as far as the press is concerned. Whilst it must not overstep the bounds set, inter alia, in the "interests of national security" or for “maintaining the authority of the judiciary”, it is nevertheless incumbent on it to impart information and ideas on matters of public interest. Not only does the press have the task of imparting such information and ideas: the public also has a right to receive them. Were it otherwise, the press would be unable to play its vital role of “public watchdog”. The adjective “necessary”, within the meaning of Article 10 para. 2, implies the existence of a “pressing social need”. The Contracting States have a certain margin of appreciation in assessing whether such a need exists, but it goes hand in hand with a European supervision, embracing both the law and the decisions applying it, even those given by independent courts. The Court is therefore empowered to give the final ruling on whether a “restriction” is reconcilable with freedom of expression as protected by Article 10. [accessed 2011-09-29].

<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79414264&skin=hudoc-en>>.

²² *Lombardo and others v. Malta*. (24 April 2007). [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=MALTA&sessionid=79414876&skin=hudoc-en>>.

whether such a need exists and what measures should be adopted to deal with it, the national authorities are left a certain margin of appreciation. This power of appreciation is not however unlimited, but goes hand in hand with a European supervision by the Court, whose task it is to give a final ruling on whether a restriction is reconcilable with freedom of expression as protected by Article 10⁶.

The justifications for restricting both the right to peaceful assembly and freedom of expression are more extensive than in any of the other qualified rights. Those circumstances usually are:

- national security,
- territorial integrity,
- public safety,
- prevention of disorder or crime,
- protection of health or morals,
- protection of the reputation or rights of others.

Unique of all the Convention rights, Article 11 specifically imposes duties and responsibilities upon those seeking to rely on the right. This is in recognition of the powerful nature of the right and an acknowledgement that there can be no freedom of expression without responsibility. This list of possible grounds for restricting the right to assembly is exhaustive. Domestic authorities may not legitimately rely on any other ground that falls outside the list provided in Paragraph 2 of the Article 11. One of the most representative cases of the European Court of Human Rights is the case *Stankov and The United Macedonian Organization Ilinden v. Bulgaria*²³. In this case the Court reiterated that the number of

²³ *Stankov and The United Macedonian Organization Ilinden v. Bulgaria*. (2 October 2001) The United Macedonian Organisation Ilinden is an association based in south-western Bulgaria (in an area known as the Pirin region or the geographic region of Pirin Macedonia). Mr Boris Stankov is a Bulgarian citizen, at the relevant time he was the chairman of a branch of the applicant association. The main activity of the applicant association was the organization of celebrations to commemorate historical events of importance for Macedonians in Bulgaria. Over an unspecified period it published a newspaper. In 1990 Ilinden applied for, but was refused, registration. National courts found that the applicant association's aims were directed against the unity of the nation, that it advocated national and ethnic hatred, and that it was dangerous for the territorial integrity of Bulgaria. During a few years (from 1990 till 1997), the supporters of the Ilinden organization, held a few unsanctioned meetings and had some conflicts with local police. The applicants submitted that the ban on meetings organized by them in commemoration of certain historical events, and the attitude of the authorities at the relevant time were aimed at suppressing the free expression of ideas at peaceful gatherings. As such they amounted to an interference with their rights under Article 11 of the Convention, seen against this background as *lex specialis* in relation to Article 10 of the Convention. They contended that the interference had not been "prescribed by law" as the lack of registration of their association, which had been relied upon by the mayors, was not among the grounds justifying a prohibition of demonstrations. Furthermore, they rejected as groundless the Government's assertion that the gatherings organized by them had posed a threat. They had been entirely peaceful: their purpose had been to commemorate historical events considered as an important part of the history

exceptions to freedom of expression and assembly, contained in Articles 10 and 11 (the protection of national security and territorial integrity, the protection of the rights and freedoms of others, guaranteeing public order in the local community and the prevention of disorder and crime), is exhaustive. The definitions of those exceptions are necessarily restrictive and must be interpreted narrowly.

The Court stressed, that freedom of assembly as enshrined in Article 11 of the Convention protects a demonstration that may annoy or give offence to persons opposed to the ideas or claims that it is seeking to promote. Restrictions of this right may be only as prescribed by the Convention, and the expression “necessary in a democratic society” implies that the interference corresponds to a “pressing social need” and, in particular, that it is proportionate to the legitimate aim pursued. One of the principal characteristics of democracy is the possibility it offers of resolving a country’s problems through dialogue, without recourse to violence, even when those problems are irksome. Democracy thrives on freedom of expression. From that point of view, there can be no justification for hindering a group solely because it seeks to debate in public the situation of part of the State’s population and to find, according to democratic rules, solutions capable of satisfying everyone concerned (also see *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*²⁴, Para.27, 57). The inhabitants of a region in a country are entitled to form associations in order to promote the region’s special characteristics. The fact that an association asserts a minority consciousness cannot in itself justify an interference with its rights under Article 11 of the Convention. An essential factor to be taken into consideration is the question whether there has been a call for the use of violence, an uprising or any other form of rejection of democratic. Where there has been incitement to violence against an individual or a public official or a sector of the population, the State authorities enjoy a wider margin of appreciation when examining the need for an interference with freedom of expression.

of the Macedonian people. The gatherings, which normally lasted about three hours, had always commenced with texts being read out, and had proceeded with poems, music and songs. The Government doubted the applicants’ intention to hold “peaceful” demonstrations, there allegedly being evidence that some of the organization’s members had been armed. It was further emphasised that members of the applicant association had never been prevented from visiting the historical sites in question provided that they did not carry posters or other material containing threats against the unity of the nation, the country’s territorial integrity or the rights of others. The applicants’ freedom of assembly was thus intact. [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=BULGARIA&sessionid=79414974&skin=hudoc-en>>.

²⁴ *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* (30 January 1998) [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=5&portal=hbkm&action=html&highlight=TURKEY&sessionid=79441098&skin=hudoc-en>>.

Hence, when can restrictions on right to assembly be made? Summarizing the practice of the European Convention of Human rights, it could be stated, that this is the standard test to justify or make lawful any interference with the right to respect for freedom of assembly. In relation to all but political expression the Court has accepted that there is a wide margin of appreciation. Any restriction on civil and political rights must be prescribed by law. Any restriction on expression must have a basis in domestic law, which may include applicable rules of international law, statute and common law. The law must also be adequately accessible, although highly complex and technical laws in relation to broadcasting across frontiers can require the help of advisers in order for them to be explained. The restriction must be justified by one of the aims recognized under the European Convention. The restriction must be shown to be “necessary in a democratic society”. Any qualification to rights cannot be applied in a discriminatory fashion. The Court examines and decides in each particular case whether interference exists, looking at the restrictive impact on the exercise of the right to assembly of the specific measure adopted by the national authorities. Basically, the Court established a legal standard that any borderline case, the freedom of the individual must be favorably balanced against State’s claim of overriding interest²⁵. States interference may be seen as any form of interference coming from any authorities exercising public power or duties, or being in the public services.

There also are some actions that may be taken by police officers when they perform their supervision and inspection of the peaceful assembly. The police do not have a general power to stop and search members of the public. All their powers to stop and search derive from various statutes. So when they stop and search a protester they must always specify on what grounds they are conducting the search²⁶. A breach of the peace is not in itself a criminal offence, but a police officer or any other person have a power of arrest where there are reasonable grounds for believing a breach of the peace is taking place or is imminent. For a breach of the peace to occur, there must be an act done or threatened which harms a person, or his property in his presence, or which puts a person in fear of such harm. Something which merely distresses or offends someone will not normally amount to a breach of the peace. Anyway, in the dispersal of unlawful but non-violent assemblies the police officers are to

²⁵ Rzeplinski A. *Restrictions to the expression of opinions or disclosure of information on domestic or foreign policy of the state*. Budapest, 1997.

²⁶ *Your Rights. The Libert Guide to Human Rights* [accessed 2011-09-29].

<http://www.yourrights.org.uk/yourrights/the-right-of-peaceful-protest/other-police-powers-to-restrict-right-to-protest.html>.

avoid the use of force or, where this is not practicable, they are to restrict the use of force to the minimum²⁷. In the dispersal of violent assemblies law enforcement officials may use firearms only when less dangerous means are not practicable and only to the minimum extent necessary. However it must be recognized that violent assemblies differ in the numbers of people involved, in the degree of violence manifested, sometimes it is not possible to distinguish between those who do pose the threat and those who do not, so it could be argued that the only way to reduce the threat is to disperse assembly, and that the only way to disperse the assembly is to use firearms. Obviously there are a lot of disputed issues in such practice, therefore it is of a great importance to be profoundly aware of the content and the scope of the right to assembly as for the law enforcement officials, as well as for other public-active persons.

CONCLUSIONS

The democratic political process and the development of the consciousness of the society are not possible without a right to assembly, which is essential in modern societies. Freedom of assembly is an essential right in itself as well as a component of other rights protected by the Convention, such as the freedom of expression. For Article 11 to apply the crucial feature in relation to an assembly or protest is that it is peaceful. Article 11 may even apply when the assembly is illegal. In numerous cases of the European Court of Human Rights it was held that the State's need to prevent disorder must not discourage people from making their beliefs known in a peaceful way.

Unique of all the Convention rights, Article 11 specifically imposes duties and responsibilities upon those seeking to rely on the right. This is in recognition of the powerful nature of the right and an acknowledgement that there can be no freedom of expression without responsibility. Therefore there is no interference with Article 11 if there is a requirement of prior notice and authorization for a march or a meeting, as long as the purpose behind such a requirement is not to frustrate the peaceful assembly.

States are compelled to justify any interference in this right. Domestic authorities may not legitimately rely on any other ground that falls outside the list provided in Paragraph 2 of the Article 11. The test of “necessity in a democratic society” requires always to determine whether the interference complained of corresponded to a “pressing social need”. The States

²⁷ Crawshaw R., Cullen S., Williamson T. *Human Rights and Policing*. Boston, 2007, p. 150.

have a certain margin of appreciation in assessing whether such a need exists, but it goes hand in hand with European supervision. In particular, it always must be considered whether the measure taken was “proportionate to the legitimate aims pursued”. States are compelled to abstain from interfering with that right, which also extends to a demonstration that may annoy or give offence to persons opposed to the ideas or claims that it is seeking to promote. If every probability of tension and heated exchange between opposing groups during a demonstration was to warrant its prohibition, society would be faced with being deprived of the opportunity of hearing differing views. On the other hand, States may be required under Article 11 to take positive measures in order to protect a lawful demonstration against counter-demonstrations.

The conclusion can be made that interference should be always looked at in the light of the case as a whole, including the content of the remarks and the context in which they were made. According to Article 11 Paragraph 2 of the Convention, an interference may be justified if it is prescribed by law, pursues one of more of the legitimate aims referred to in Paragraph 2 and is “necessary in a democratic society” for achieving such an aim or aims. In many cases it is the “necessity in a democratic society” test which is not met. There should be a “pressing social need” to restrict the freedom of assembly and any restriction should be “proportionate to the legitimate aim pursued”. The reasons adduced by the authorities to justify it must be “relevant and sufficient”.

REFERENCES

1. *European Convention on Human Rights*. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=50265&p_query=European%20Convention%20On%20Human%20Rights&p_tr2=2 [accessed 2009-12-14].
2. Universal Declaration of Human Rights. Signed on December 10, 1948. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=131330&p_query=Universal%20Declaration%20of%20human%20Rights&p_tr2=2 [accessed 2009-12-14].
3. International Covenant on Civil and political Rights. Signed on December 16, 1996. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=131206&p_query=International%20Covenant%20on%20Civil%20and%20Political%20Rights&p_tr2=2 [accessed 2009-12-14].
4. *Appleby v United Kingdom* (6 May 2003). [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79409191&skin=hudoc-en>>.
5. *Handyside v. The United Kingdom* (7 December 1976). [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79409729&skin=hudoc-en>>.
6. *Lingens v. Austria* (8 July 1986). [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=AUSTRIA&sessionid=79410492&skin=hudoc-en>>.

7. *Platform "ÄRZTE FÜR DAS LEBEN" v Austria* (21 June, 1988). [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=AUSTRIA&sessionid=79410665&skin=hudoc-en>>.
8. *Sørensen v. Denmark and Rasmussen v. Denmark* (11 January 2006). [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=DENMARK&sessionid=79410965&skin=hudoc-en>>.
9. *Christians against Racism and Fascism v UK* (16 July 1980). [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=79411359&skin=hudoc-en&action=request>>
10. *Ezelin v France* (26 April 1991) [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=FRANCE&sessionid=79413319&skin=hudoc-en>>.
11. *Öllinger v. Austria* (29 June 2006) [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=AUSTRIA&sessionid=79413366&skin=hudoc-en>>.
12. *Hashmann and Harrup v. The United Kingdom*, (25 November 1999) [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79413366&skin=hudoc-en>>.
13. *Steel and others v. The United Kingdom* (23 September 1998) [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79414264&skin=hudoc-en>>.
14. *Observer and Guardian v The United Kingdom* (26 November 1991) [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=79414264&skin=hudoc-en>>.
15. *Lombardo and others v. Malta* (24 April 2007) [accessed 2011-09-29]. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=MALTA&sessionid=79414876&skin=hudoc-en>>.
16. *Stankov and The United Macedonian Organization Ilinden v. Bulgaria*. (2 October 2001) [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=BULGARIA&sessionid=79414974&skin=hudoc-en>>.
17. *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* (30 January 1998) [accessed 2011-10-02] <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=5&portal=hbkm&action=html&highlight=TURKEY&sessionid=79441098&skin=hudoc-en>>.
18. Almqvist J. *Human Rights, Culture and the Rule of Law*. Oxford and Portland, 2005.
19. *Case-law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights. 50th anniversary of the European Convention on Human Rights. 1950 – 2000*. Directorate General of Human Rights. Strasbourg, 2000.
20. Crawshaw R., Cullen S., Williamson T. *Human Rights and Policing*. Boston, 2007.
21. Griffin J. *On Human Rights*. Oxford University Press, 2008.
22. *Introduction to European Convention on Human Rights. Collected texts*. Council of Europe, 1994.
23. Rzeplinski, A. *Restrictions to the expression of opinions or disclosure of information on domestic or foreign policy of the state*. Budapest, 1997.
24. *Your Rights. The Libert Guide to Human Rights* [accessed 2011-09-29] <<http://www.yourrights.org.uk/yourrights/the-right-of-peaceful-protest/other-police-powers-to-restrict-right-to-protest.html>>.

SUSIRINKIMŲ LAISVĖ VISUOMENĖS SAUGUMO KONTEKSTE: EUROPINIS POŽIŪRIS

Aurelija Pūraitė*

Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, pasirašyta 1950 m., tapo itin svarbiu žmogaus teisių apsaugos mechanizmu visose Europos Tarybos šalyse narėse. Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau –Konvencija) 11 straipsnis įtvirtina, kad „Kiekvienas turi teisę į taikių susirinkimų laisvę, taip pat laisvę jungtis į asociacijas kartu su kitais, įskaitant teisę steigti profesines sąjungas ir stoti į jas, kad būtų ginami savi interesai“. Straipsnyje taip pat numatyti ir apribojimai, kurie gali būti taikomi valstybės įgaliotų institucijų ar pareigūnų: „Naudojimuisi šiomis teisėmis netaikomi jokie apribojimai, išskyrus tuos, kuriuos nustato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje dėl valstybės saugumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę arba kitų asmenų teises ir laisves. Šis straipsnis nekliaudo įvesti teisėtų naudojimosi šiomis teisėmis apribojimų asmenims, tarnaujantiems ginkluotosiose pajėgose, policijoje ar valstybės tarnyboje“. Be abejo, susirinkimų laisvė tiesiogiai susijusi su teise laisvai reikšti nuomonę viešai ir susirinkimuose, Konvencijos 10 straipsnis numato, kad kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nepaisant valstybės sienų ir netrukdam valstybės pareigūnams. Neginčytina, kad tarp nuomonės reiškinio laisvės bei susirinkimų laisvės pagal Konvencijos 11 straipsnį yra neatskiriamas ryšys, todėl yra prasminga, nagrinėjant teisės į taikius susirinkimus apribojimus, remtis ir Europos žmogaus teisių teismo praktika saviraiškos teisės ribojimo atžvilgiu.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti teisės į susirinkimus praktinio taikymo aspektus bei visuomenės saugumo nulemtus ribojimus, atskleisti šios teisės turinį bei apribojimų analizę Europos žmogaus teisių teismo praktikoje, ypatingą dėmesį skiriant sąvokos “apribojimų, būtinų demokratinėje visuomenėje”, aiškinimui. Nepaisant to, kad ši teisė laikomas viena iš svarbiausių demokratinės visuomenės pagrindų, ji nėra absoliuti. Valstybė Konvencijos dalyvė turi teisę apriboti šią laisvę, tačiau gali tai daryti tik laikydamasi pačioje Konvencijoje nustatytų sąlygų. Jei valstybė, apribodama susirinkimų laisvę, nesilaiko minėto straipsnio 2 dalyje numatytų sąlygų ir reikalavimų, tokie valstybės veiksmai gali būti kvalifikuojami kaip Konvencijos pažeidimas. Teisėtų apribojimų atvejai turi būti numatyti įstatyme ir galimi tik tada, kai jie yra būtini demokratinėje visuomenėje.

Reikšminiai žodžiai: saviraiškos laisvė, žodžio laisvė, teisių suvaržymai modernioje visuomenėje, visuomenės saugumas.

Aurelija Pūraitė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: aukštojo mokslo teisinis reguliavimas, administracinė teisė, žmogaus teisių apsauga.

Aurelija Pūraitė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: legal regulation of higher education institutions, administrative law, the protection of human rights.

ORGANIZACINIŲ POKYČIŲ SUPRATIMAS IR VERTINIMAS STATUTINĖJE ORGANIZACIJOJE

Laima Ruibytė

*Mykolo Romerio universiteto Kauno Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 30 36 65
El. paštas: laimaruibyte@mruni.eu*

Anotacija. Lietuvos policijos ir Valstybės sienos apsaugos organizacijos išgyvena reformų laikotarpį, o tai kelia nemažus iššūkius tiek vadovybei, tiek organizacijos darbuotojams. Kaip žinia pasikeitimai lengviau vyksta tose organizacijose, kuriose pokyčių dalyviai supranta, žino ir suvokia kaitos procesus, tai, kaip ir kas vyksta pokyčių metu. Kiekvienai organizacijai besirūpinančiai savo darbuotojų augimu kvalifikacine prasme, aktualu sužinoti savo darbuotojų žinių apie pokyčių įgyvendinimo esmę ir procesą lygį. Tokia informacija gali palengvinti pokyčių įgyvendinimą ir darbuotojų įtraukimą į pasikeitimų planavimą bei jų diegimą. Šiame straipsnyje pateikti pareigūnų požiūrio į vykdomus pokyčius jų organizacijose rezultatai. Tyrimo, kuriame apklausti 600 dviejų Lietuvos statutinių organizacijų pareigūnai, rezultatai atskleidė požiūrio į pokyčius, informuotumo ir pasirengimo pokyčiams bei pasekmių dėl organizacijoje vykdomų pokyčių vertinimo ypatumus. Nustatytos statistiškai reikšmingos bendro požiūrio į pokyčius, informuotumo ir pokyčių pasekmių vertinimo sąsajos.

Pagrindinės sąvokos: organizacinis stresas, organizaciniai pokyčiai, statutinė organizacija, policijos pareigūnai, Valstybės sienos apsaugos pareigūnai.

ĮVADAS

Organizacijos egzistuoja nestabilioje aplinkoje, kuri nuolat kinta, taigi reikia būti nuolatos pasiruošus prisitaikyti prie kintančių sąlygų, tik tuomet organizacija gyvuos efektyviai. Nenuspėjamoje aplinkoje, vadovų tikslas yra ne tik pasiekti sėkmingai gyvuojančios organizacijos lygį, bet ir išlaikyti tą lygį nevengiant susidūrimo su poreikiu keistis. Tačiau vien tik pokyčių būtinybės suvokimas negarantuoja jų įgyvendinimo sėkmės. Ar sėkmingas bus naujovių įdiegimas, didžiąja dalimi priklauso nuo vadovų pasirengimo, nuo jų turimų žinių ir nuo to, kokias vadovai mato galimybes padedančias vadovauti pokyčiams. Pasikeitimai lengviau vyksta tose organizacijose, kuriose pokyčių dalyviai supranta, žino ir suvokia kaitos procesus, tai, kaip ir kas vyksta pokyčių metu¹. Kiekvienai organizacijai besirūpinančiai savo darbuotojų augimu kvalifikacine prasme, aktualu sužinoti savo

¹ Burnes B., James H. Culture, cognitive dissonance and the management of change. *International Journal of Operations & Production Management*. Volume 15, Number 8, 1995. pp. 14-33; Bovey W.H., Hede A. Resistance to organizational change: the role of defence mechanisms. *Journal of Managerial Psychology*. Volume 16, Number 7, 2001. pp. 534-548.; Burke W.W., Church A.H., Waclawski J. What do OD practitioners know about managing change. *Leadership organization development journal*. Volume 14, Issue 7, 1993. pp.3.

darbuotojų žinių apie pokyčių įgyvendinimo esmę ir procesą lygį. Tokia informacija gali palengvinti pokyčių įgyvendinimą ir darbuotojų įtraukimą į pasikeitimų planavimą bei jų diegimą.

Logiškai mąstydami darbuotojai gali pripažinti pokyčių būtinybę, bet emociškai ne visada būna tam pasiruošę – taip atsiranda pasipriešinimas pokyčiams. Jei pokyčiams nepakankamai pasirengta ir nauji ryšiai iš anksto nenumatyti, darbuotojai neapmokyti elgtis naujoje aplinkoje – atsiranda nepasitikėjimas, netikrumo dėl ateities jausmas ir panašūs jausmai².

Sukaupti duomenys rodo, kad 1/3 pokyčių žlunga susidūrus su pasipriešinimu³. Kiti autoriai teigia, jog tik 9 % organizacijose vykdomų pokyčių galima laikyti tikrai sėkmingais⁴.

Natūralu, kad pasipriešinimas gali būti pirmąja reakcija į pokyčius, nes individams reikia laiko, kad galėtų įvertinti nuostolius, netektis ir naudą. Bet kokios naujos iniciatyvos gali iššaukti neigiamą reakciją, nes viltis, kad iniciatyva yra vertinga, konfliktuoja su nežinojimo baime.

Įvairūs autoriai pateikiantys pokyčių valdymo sėkmės formules akcentuoja skirtingus dalykus. Vieni į pirmąją vietą iškelia emocijas ir emocinį organizacijos foną, sugebėjimą atskirti, kur vyrauja racionalumas, o kur emocionalumas⁵, kiti mano, kad svarbiausia akcentuoti strateginį planavimą ir jautrumą išorinei organizacijos aplinkai⁶, dar kitų požiūriu daugumos pokyčių įgyvendinimo nesėkmės susijusios su ego gynybos strategijų nežinojimu ir pasipriešinimo nesuvaldymu, klaidingu pasipriešinimo supratimu⁷. Yra ir tokių nuomonių, kad per daug energijos skiriama struktūriniais pokyčiams, vadovų gilinimuisi į techninę

^{2 4 5} Carr A. Understanding emotion and emotionality in a process of change. *Journal of Organizational Change Management*. Volume 14, Number 5, 2002. pp. 421-436.

³ Bovey W.H., Hede A. Resistance to organizational change: the role of defence mechanisms. *Journal of Managerial Psychology*. Volume 16, Number 7, 2001. pp. 534-548.

⁶ Burnes B. No such thing as “...a one best way” to manage organizational change. *Management Decision*. Volume 34, Number 10, 1996. pp. 11-18; French R. “Negative capability” in managing the confusing uncertainties of change. *Journal of Organizational Change Management*. Volume 14, Number 5, 2001. pp.480-492.

⁷ Bovey W.H., Hede A. Resistance to organizational change: the role of defence mechanisms. *Journal of Managerial Psychology*. Volume 16, Number 7, 2001. pp. 534-548.; Ford J.D., Ford L.W., McNamara T. Resistance and the background conversations of change. *Journal of Organizational Change Management*. Volume 15, Number 2, 2002. pp.105-121.; Young A.P. I’m just me: a study of managerial resistance. *Journal of Organizational Change Management*. Volume 13, Number 4, 2000. pp. 375-388.; Perren L. Resistance to change as a positive force: its dynamics and issues for management development. *Career Development International*. Volume 1, Number 4, 1996. pp. 24-28.; Waddel D., Sohal A.S. Resistance: a constructive tool for change management. *Management Decision*. Volume 36, Number 8, 1998. pp. 543-548.

pokyčių pusę⁸, o reikėtų daugiau paisyti žmogiškųjų resursų pusės, organizacijos kultūros⁹, mažiau dėmesio skirti organizacijos tikslų nustatymui analizavimui bei veiksmų planavimui, daugiau dėmesio skirti komunikacijai ir skatinimui išsikalbėti ar iškelti problemą, naudoti pasakojamąją kalbos formą, kurią darbuotojai lengviau įsisavintų ir geriau suprastų, nes pastaroji yra artimesnė natūraliems žmogiškiesiems patyrimams¹⁰. Yra manančių, jog reikia atkreipti dėmesį į individualius darbuotojų skirtumus, nuo kurių priklauso noras ir sugebėjimas prisitaikyti prie pokyčių¹¹.

Kaita paveikia ir yra veikiamą organizacijos procesų, tad svarbu suprasti tiek individualias, tiek ir visos organizacijos reakcijas į pokyčius. Individualių reakcijų supratimas apima žinojimą, kad darbuotojai priešinasi dėl pažįstamos aplinkos praradimo ir dėl pasirinkimo galimybių neturėjimo. O bendrosios pokyčių prigimties žinojimas- tai įvairių teorinių modelių pritaikymo galimybės.

Pokyčių procesas apima ir planavimą ir žmogiškųjų resursų bei organizacinių veiksmų valdymą, ir pokyčių progreso įvertinimą. Vos pradėjus planuoti pokyčius, prasideda ir pokyčių valdymo procesas, kuris tęsiasi iki pat pokyčių įgyvendinimo pabaigos. Viso šio laikotarpio eigoje svarbu žinoti pagrindinius komunikavimo su darbuotojais principus, t.y. ką, kaip ir kiek reikia pasakyti darbuotojams. Šio proceso metu svarbu atkreipti dėmesį ir į atlygio sistemą, ir į organizacijos struktūrą, ir į kliūtis, trukdančias siekti tikslo. Taip pat reikia skirti dėmesio dalykų, kurie palengvintų pokyčių įgyvendinimą, paieškoms. Beje reikia suprasti ir tai, kad prasidėjus pokyčių progresui gali iškilti ir paviršių vis daugiau ir daugiau problemų, tačiau nepaisant to, būtina siekti užsibrėžto tikslo, stebėti ir suteikti grįžtamąjį ryšį darbuotojams apie menkiausią pažangą.

Lietuvos policijos sistema patiria nuolatinius pasikeitimus. 2007-2009 metais vykdoma Lietuvos policijos sistemos plėtros programa numatė mažinti specializuotų bei teritorinių

⁸ Bellizzi J.A. The Path of Least Resistance for Managers:Book Review. European Journal of Innovation Management. Volume 3, Number 4, 2000. pp. 232-233.

⁹ Bovey W.H., Hede A. Resistance to organizational change: the role of defence mechanisms. Journal of Managerial Psychology. Volume 16, Number 7, 2001. pp. 534-548; Burnes B., James H. Culture, cognitive dissonance and the management of change. International Journal of Operations & Production Management. Volume 15, Number 8, 1995. pp. 14-33

¹⁰ Jobri M., Pounder J.S. The management of change: a narrative perspective on management development. The Journal of Management Development. Volume 20, Number 8, 2001. pp. 682-691; Waddel D., Sohal A.S. Resistance: a constructive tool for change management. Management Decision. Volume 36, Number 8, 1998. pp. 543-548.

¹¹ Bovey W.H., Hede A. Resistance to organizational change: the role of defence mechanisms. Journal of Managerial Psychology. Volume 16, Number 7, 2001. pp. 534-548.; Burnes B., James H. Culture, cognitive dissonance and the management of change. International Journal of Operations & Production Management. Volume 15, Number 8, 1995. pp. 14-33; Carter S. Helping individuals to cope with change: lessons from group move relocation. Management Research News. Volume 22, Number 9, 1999. pp. 1-17.

policijos įstaigų skaičių, perskirstyti jų vykdomas funkcijas. Šių pasikeitimų tikslas – plėtoti policijos veiklos kokybės vadybos sistemas. Policijos optimizavimo procesas palietė daugumą policijos sistemos darbuotojų. Be to, 2009 metais policijai teko nauji išbandymai ir iššūkiai, susiję su ekonominės situacijos blogėjimu, darbo krūvio didėjimu, policijos finansavimo mažėjimu, policijos pareigūnų atlyginimų ir aprūpinimo mažėjimu. 2010 metais išlieka grėsmė, kad sumažinus policijos finansavimą bus atleidžiami policijos pareigūnai. Šiuo metu pateiktas Lietuvos vyriausybei Lietuvos policijos sistemos 2012 -2014 metų pertvarkos matmenų projektas, kuriame numatyti struktūriniai organizacijos pokyčiai, policijos funkcijų auditas ir naujas reglamentavimas ir kt.

Deja, Lietuvoje nebuvo atliekami jokie sociologiniai ar psichologiniai tyrimai išsiaiškinti, kaip policijos darbuotojai supranta ir vertina vykdomą policijos reformą, kaip jie jaučiasi vykstant pokyčiams, kokia jų motyvacija dirbti. Šio **darbo tikslas** – nustatyti policijos ir sienos apsaugos pareigūnų požiūrį į vykdomus pokyčius jų organizacijose.

Tikslui pasiekti iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Nustatyti pareigūnų požiūrį į įvairius pokyčių aspektus.
2. Išsiaiškinti, kaip siejasi tarpusavyje tokie pokyčių veiksniai, kaip informuotumas apie pokyčius, pokyčių pasekmių vertinimas ir bendras pokyčių vertinimas.

Atlikdami tyrimą ir remdamiesi turima moksline informacija apie pokyčių vyksmą organizacijoje darėme prielaidas, kad bendras pokyčių vertinimas priklauso nuo to, kiek informuoti darbuotojai apie pokyčius ir kaip jie įsivaizduoja pokyčių pasekmes.

TYRIMO METODAI IR ORGANIZAVIMAS

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 600 dviejų Lietuvos statutinių organizacijų – policijos ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos (toliau VSA) pareigūnai – atitinkamai 236 ir 364 asmenys. Policijos pareigūnai buvo apklausti išdalinant klausimynus Kauno miesto policijos komisariatuose, o VSA pareigūnai iš įvairių Lietuvos pasienio užkardų užpildė klausimynus kvalifikacijos kėlimo kursų pabaigoje. Tyrimas buvo vykdomas 2009-2010 metų laikotarpiu. Didesnė dalis apklaustų policijos (80,5%) ir VSA (73,6%) pareigūnų yra iki 35 metų amžiaus. Vyrų ir moterų santykis apklaustų policininkų tarpe yra apylygis (atitinkamai 51,7% ir 48,3%), o VSA pareigūnų tarpe dominuoja vyrai (75,8%). Abiejų tarnybų apklaustųjų tarpe didesnę dalį sudaro pirminės grandies pareigūnai (66,1% ir 80,5%).

Tyrimo metodai. Požiūriui į pokyčius nustatyti buvo naudojamas Organizacinių pokyčių suvokimo ir vertinimo skalę, kurią sukūrėme remdamiesi Pokyčių valdymo klausimynu sukonstruotu W.W.Burke su kolegomis (Church A.H., Siegal W., Javitch M., Waclawski J., Burke W.W., 1996). Ją sudaro 13 teiginių leidžiančių įvertinti pagrindinių pokyčio aspektų žinojimą ir pokyčių suvokimo lygį. Teiginiai atspindi tris požiūrio į pokyčius aspektus: 1) bendrą pokyčių vertinimą (pvz., „Manau, kad dauguma organizacijoje šiuo metu vykdomų pokyčių yra prasmingi ir savalaikiai“); 2) informuotumą apie pokyčius organizacijoje bei dalyvavimą ir pasirengimą pokyčiams (pvz., „Esu pakankamai informuotas apie organizacijoje vykdomus pokyčius, jų reikšmę ir tikslus“); 3) pokyčių pasekmių vertinimą (pvz., „Dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali išaugti darbo krūvis ir reikalavimai darbuotojams“). Kiekvienas teiginys įvertinamas nuo 1 (visiškai nesutinku) iki šešių (visiškai sutinku) balų.

Tyrimo duomenų analizei naudota statistinė kompiuterinė programa SPSS-12. Duomenų analizei buvo naudojami šie statistiniai metodai: χ^2 (chi kvadrat) kriterijus, kontingencijos lentelės, Spearman koreliacijos koeficientas kintamųjų ryšiams nustatyti. Hipotezių tikrinimui pasirinktas reikšmingumo lygmuo $p = 0,05$.

TYRIMO REZULTATAI

Analizuojant organizacinių pokyčių vertinimo rezultatus matyti (1 lentelė), kad abiejose tiriamųjų grupėse įvertinimų vidurkiai reikšmingai nesiskiria, todėl galima kalbėti apie pareigūnų požiūrį į pokyčius organizacijoje, jų vyksmą, pasekmes apibendrintai abiem organizacijom. Žinant, kad minimalus vertinimas yra 1, o maksimalus 6, matyti, kad teiginių vertinimai svyruoja tarp 3 (ne itin sutinku) ir 4 (iš dalies sutinku). Toks vidurkių lyginimas atrodo neinformatyvus, nors parodo tam tikras tendencijas – geriausiai vertinamas tiriamojo pasirengimas pokyčiams (policininkų – 4,81 balo, pasieniečių – 4,51), kalbėjimasis su kolegomis apie pokyčius (policininkų – 4,73 balo, pasieniečių – 4,41). Tam, kad išaiškėtų, kaip tiriamieji suvokia ir vertina vykdomus organizacijoje pokyčius suskirstėme juos į dvi grupes – pritariančius pateiktiems teiginiams apie pokyčius (atsakiusieji – „visiškai sutinku“, „sutinku“, „iš dalies sutinku“) ir nepritariančius (atsakiusieji – „visiškai nesutinku“, „nesutinku“, „ne itin sutinku“). 1 lentelėje pateiktas išreiškusiųjų pritarimą teiginiui abiejų grupių tiriamųjų skaičius procentais ir iš jos matyti, kad vertinant kai kuriuos pokyčių aspektus (organizacijos resursus pokyčiams vykdyti, pokyčių prasmingumą ir savalaikiškumą,

pasitikėjimą pokyčių vykdytojų kompetencija, informavimą apie pokyčius) apie pusę pareigūnų pritaria jiems, o kita panaši dalis vertina nepalankiai.

1 lentelė. Pokyčių aspektų vertinimo vidurkiai ir tiriamųjų išreiškusių pritarimą teiginiui skaičius procentais policijos ir VSA organizacijose

Pokyčių vertinimo teiginiai	policininkai		pasieniečiai	
	Vertinimų vidurkis (balais)	Išreiškusiųjų pritarimą teiginiui skaičius (%)	Vertinimų vidurkis (balais)	Išreiškusiųjų pritarimą teiginiui skaičius (%)
1	2	3	4	5
1. manau, kad mūsų organizacija turi pakankamai resursų suplanuotiems pokyčiams įgyvendinti	3,47	49,1	3,54	50,6
2. manau, kad dauguma organizacijoje šiuo metu vykdomų pokyčių yra prasmingi ir savalaikiai	3,49	51,7	3,27	41,5
3. patitikiu pokyčių organizatorių kompetencija	3,49	46,2	3,23	40,6
4. esu pakankamai informuotas (-a) apie organizacijoje vykdomus pokyčius, jų reikšmę ir tikslus	3,61	52,5	3,41	54,0
5. organizacijoje vykdomi pokyčiai yra būtini jos veiklos tobulėjimo ir efektyvumo atžvilgiu	4,17	70,8	3,87	62,6
6. apie esamus ir būsimus pokyčius organizacijoje kalbuosi su kolegomis	4,73	86,5	4,41	80,0
7. nesijaučiu pats (-i) asmeniškai dalyvaujantis (-anti) organizacijoje vykdomų pokyčių planavime ir realizavime	3,96	65,3	3,96	63,8
8. organizacijoje vykdomi pokyčiai asocijuojasi su atleidimais iš darbo	2,96	35,2	3,05	37,1
9. dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali išaugti darbo krūvis ir reikalavimai darbuotojams	4,20	74,5	4,04	69,2
10. dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali sumažėti atlyginimas	4,04	70,0	4,17	69,2
11. dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali atsirasti naujų galimybių siekti karjeros, gauti paaukštinimą	3,79	58,1	3,25	40,9
12. dėl organizacijoje vykdomų pokyčių nukenčia santykiai darbo kolektyve	3,46	49,6	3,54	52,5
13. manau, kad esu pasirengęs (-usi) priimti organizacijoje vykdomus pokyčius ir sugebėsiu vienaip ar kitaip prisitaikyti prie naujos situacijos	4,81	87,3	4,51	83,0

Daugiausiai darbuotojų pritaria, kad jie pasirengę priimti organizacijoje vykdomus pokyčius ir sugebės prisitaikyti (policininkų – 87,3 %, pasieniečių – 83,0%), kalbasi su kolegomis apie esamus ir būsimus pokyčius organizacijoje (policininkų – 86,5 %, pasieniečių – 80,0%), sutinka, kad organizacijoje vykdomi pokyčiai yra būtini jos veiklos tobulėjimo ir

efektyvumo atžvilgiu (policininkų – 70,8%, pasieniečių – 62,6%), mano, kad dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali išaugti darbo krūvis ir reikalavimai darbuotojams (policininkų – 74,5 %, pasieniečių – 69,2%) ir sumažėti atlyginimas (policininkų – 70,0 %, pasieniečių – 69,2%), nors ir gali atsirasti naujų galimybių siekti karjeros, gauti paaukštinimą (policininkų – 58,1 %, pasieniečių – 40,9%), tačiau mažesnė dalis pažymi, kad organizacijoje vykdomi pokyčiai asocijuojasi su atleidimais iš darbo (policininkų – 35,2 %, pasieniečių – 37,1%). Nemaža dalis nesijaučia patys asmeniškai dalyvaujantys organizacijoje vykdomų pokyčių planavime ir realizavime (policininkų – 65,3 %, pasieniečių – 63,8%).

Tam, kad išsiaiškinti, kaip siejasi tarpusavyje tokie pokyčių veiksniai, kaip informuotumas apie pokyčius, pokyčių pasekmių vertinimas ir bendras pokyčių vertinimas suskirstėme skalės teiginius į tris grupes: 1) bendras pokyčių vertinimas – apėmė teiginius susijusius su pokyčių vertinimu organizacijoje apskritai (1, 2, 3, 5 teiginiai); 2) pokyčių pasekmių vertinimas – darbuotojų įsivaizdavimą kokias pasekmes jiems gali sukelti vykdomi pokyčiai, tokie kaip, atleidimas iš darbo, išaugęs darbo krūvis, sumažėjęs atlyginimas ir pan. (8, 9, 10, 11, 12 teiginiai); 3) informuotumas apie pokyčius – apėmė teiginius apie žmonių informuotumą apie vykdomus pokyčius, dalyvavimą ir pasirengimą jiems (4,6,7,13 teiginiai). Atlikta koreliacinė išskirtų grupių analizė atskleidė šių veiksnių tarpusavio priklausomybę (2 lentelė).

2 lentelė. Bendro požiūrio į pokyčius, informuotumo ir pokyčių pasekmių vertinimo sąsajos (N=600)

		Bendras požiūris į pokyčius	Pokyčių pasekmių vertinimas	Informuotumas
Spearman'o koef.	Bendras požiūris į pokyčius	1,000	-,116*	-,468**
	Pokyčių pasekmių vertinimas	-,116*	1,000	-,168**
	Informuotumas	-,468**	-,168**	1,000

** statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo 0,01;

* statistiškai reikšmingas ryšys, kai reikšmingumo lygmuo 0,05.

Kaip matyti iš 2 lentelės, tarp bendro požiūrio į pokyčius iš vienos pusės ir informuotumo bei pokyčių pasekmių vertinimo iš kitos aptiktos statistiškai reikšmingos ($p \leq 0,05$ ir $p \leq 0,001$) neigiamos koreliacijos. Tai rodo, kad didėjant galimų pokyčių pasekmių vertinimui ir informuotumui apie pokyčius mažėja bendras pokyčių vertinimas. Tarp informuotumo bei pokyčių pasekmių vertinimo atrastas teigiamas statistiškai reikšmingas ryšys ($p \leq 0,001$).

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Išanalizavus tyrimo rezultatus galima teigti, kad tiek policijos, tiek valstybės sienos apsaugos tarnybų darbuotojai gana panašiai vertina pokyčius vykdomus jų organizacijose. Gali būti, kad tam turi įtakos panašūs atliekamų reformų principai. Nors didesnė dalis pareigūnų sutinka, kad organizacijoje vykdomi pokyčiai yra būtini jos veiklos tobulėjimo ir efektyvumo atžvilgiu, tačiau tik pusė tirtų pareigūnų palankiai vertina organizacijos resursus pokyčiams vykdyti, pokyčių prasmingumą ir savalaikiškumą, pasitikėjimą pokyčių organizatorių kompetencija. Taigi, galima manyti, kad bendras požiūris į pokyčius yra gana prieštaringas – pusė tirtų darbuotojų nepitaria jiems. Kaip matyti iš atsakymų, informuotumą ir pasirengimą priimti vykdomus pokyčius dalis darbuotojų vertina gerai, nors pažymi, kad nejaučia asmeninio dalyvavimo pokyčių planavime ir realizavime. Beje, tai gali būti susiję su tuo, kad didesnė tiriamųjų dalis yra pirminės grandies pareigūnai, todėl objektyviai yra mažiau įtraukti į pokyčių planavimo procesą. Pokyčių pasekmių vertinimo analizė atskleidžia, kad didelė dalis pareigūnų mato tam tikras grėsmes dėl būsimų pasikeitimų darbe – mano, kad dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali išaugti darbo krūvis ir reikalavimai darbuotojams ir, vis tik mažesnė dalis pažymi, kad organizacijoje vykdomi pokyčiai asocijuojasi su atleidimais iš darbo, o apie pusę darbuotojų mato ir teigiamas reformos puses – galimybę atsirasti naujoms karjeros ir paaukštinimo galimybėms.

Koreliacinė rezultatų analizė atskleidė bendro požiūrio į pokyčius, informuotumo ir pokyčių pasekmių vertinimo sąsajas. Tų sąsajų paaiškinimas gana problematiškas. Neigiamą bendro požiūrio į pokyčius ir pokyčių pasekmių vertinimo koreliaciją suprasti galima darant prielaidą, kad kuo aukštesnis pokyčių pasekmių vertinimo balas, tuo žmogus jaučia didesnę įtampą dėl to, kad gali prarasti darbą, sumažėti atlyginimas ar padaugėti darbo ir atsakomybės, o tai savo ruožtu gali mažinti jo palankumą pokyčiams. Kaip rodo ankstesni tyrimai¹² kaip tik didelė atsakomybė, darbuotojų trūkumas, neaiškios karjeros perspektyvos, bendra organizacijos politika, nesudarytos galimybės augti ir tobulėti, negalėjimas daryti įtakos organizacijoje daromiems sprendimams, yra veiksniai, kurie sukelia didžiausią įtampą pareigūnams. Neigiama koreliacija tarp bendro požiūrio į pokyčius ir informuotumo rodo, kad didėjant informuotumui ir pasirengimui pokyčiams mažėja tų pokyčių vertinimas – ir tai nėra lengvai paaiškinamas ryšys. Galima manyti, kad daugiau informuoti asmenys žino daugiau

¹² Ruibytė L., Velička V. Organizacinio streso veiksnių vertinimas statutinėje organizacijoje// Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4) : mokslinių straipsnių rinkinys/ MRU, 2010, p. 175-185.

problemiškų pokyčių proceso aspektų ir neigiamų pokyčių pasekmių jiems ir tai gali sumažinti pokyčių patrauklumą, bet aiškiau pasakyti galima tik atlikus papildomus tyrimus.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad ne visi vadovai pakankamai kompetentingi vykdant pokyčių, todėl svarbu, kad jie būtų susipažinę su esminiais kaitos metu vykstančiais procesais, suprastų galimas darbuotojų reakcijas, jų priežastis, žinotų pokyčių valdymo galimybes. W.W.Burke (1991), R. French (2001) tyrimų rezultatai rodo, jog pats pokyčių įgyvendinimo procesas, jo metodai yra suprantami ir žinomi daugeliui, tačiau tik labai nedidelė dalis tiriamųjų suvokia, kodėl tie pokyčiai taip paveikia darbuotojus. Vadovai turėtų stebėti ir save, atkreipti dėmesį į tai, kiek jie informuoja savo pavaldinius apie procesus, vykstančius organizacijoje, taip pat pastebėti, kaip dažnai jie išklauso pavaldinių nuomones, kaip dažnai tariasi su pavaldiniais priimdami sprendimus. Be grupinių pasitarimų vadovų lygyje ir darbuotojų įtraukimo priimant sprendimus apie numatomus pasikeitimus, reikėtų laikytis ir kitų kaitos proceso reikalavimų: turi būti sutarimas dėl pokyčių tikslų; reikia labai aiškiai parodyti pasikeitimų rezultata, kaip kiekvieno būsimą naudą; užtikrinti darbuotojų saugumą pasikeitimų metu; užtikrinti efektyvią ir atvirą komunikaciją, informuojant darbuotojus apie tai, kas vyksta, siekti jų psichologinio artumo; jeigu įmanoma, remtis grupės galia; siekti sutelkti pastangas.

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadas, kad didesnė dalis pareigūnų sutinka, jog organizacijoje vykdomi pokyčiai yra būtini jos veiklos tobulėjimo ir efektyvumo atžvilgiu, tačiau tik pusė tirtų pareigūnų palankiai vertina organizacijos resursus pokyčiams vykdyti, pokyčių prasmingumą ir savalaikiškumą, pasitikėjimą pokyčių organizatorių kompetencija. Informuotumą ir pasirengimą priimti vykdomus pokyčius dalis darbuotojų vertina gerai, nors pažymi, kad nejaučia asmeninio dalyvavimo pokyčių planavime ir realizavime. Didelė dalis pareigūnų mato tam tikras grėsmes dėl būsimų pasikeitimų darbe – mano, kad dėl organizacijoje vykdomų pokyčių gali išaugti darbo krūvis ir reikalavimai darbuotojams ir, vis tik mažesnė dalis pažymi, kad organizacijoje vykdomi pokyčiai asocijuojasi su atleidimais iš darbo, o apie pusę darbuotojų mato ir teigiamas reformos puses – galimybę atsirasti naujoms karjeros ir paaukštinimo galimybėms. Nustatytos neigiamos koreliacijos tarp bendro požiūrio į pokyčius iš vienos pusės ir informuotumo bei pokyčių pasekmių vertinimo iš kitos. Aptiktos statistiškai reikšmingos neigiamos koreliacijos rodo gana prieštaringą santykį tarp šių pokyčio

veiksnių. Galima teigti, kad įsivaizdavimas neigiamų pokyčių pasekmių mažina palankumą pokyčiams, tačiau labiau pagrįstas paaiškinimas reikalauja tolimesnių tyrimų.

LITERATŪRA

1. Bellizzi J.A. The Path of Least Resistance for Managers:Book Review. European Journal of Innovation Management. Volume 3, Number 4, 2000. pp. 232-233.
2. Bovey W.H., Hede A. Resistance to organizational change: the role of defence mechanisms. Journal of Managerial Psychology. Volume 16, Number 7, 2001. pp. 534-548.
3. Burke W.W., Church A.H., Waclawski J.What do OD practitioners know about managing change. Leadership organization development journal. Volume 14, Issue 7, 1993. pp.3.
4. Burke, W.W. (1991). *Managers get a “C” in managing change*. Training and Development. Volume 45, Number 5, pp.87-92.
5. Burnes B. No such thing as “...a one best way” to manage organizational change. Management Decision. Volume 34, Number 10, 1996. pp. 11-18.
6. Burnes B., James H. Culture, cognitive dissonance and the management of change. International Journal of Operations & Production Management. Volume 15, Number 8, 1995. pp. 14-33.
7. Carr A. Understanding emotion and emotionality in a process of change. Journal of Organizational Change Management. Volume 14, Number 5, 2002. pp. 421-436.
8. Carter S. Helping individuals to cope with change: lessons from group move relocation. Management Research News. Volume 22, Number 9, 1999. pp. 1-17.
9. Ford J.D., Ford L.W., McNamara T. Resistance and the background conversations of change. Journal of Organizational Change Management. Volume 15, Number 2, 2002. pp.105-121.
10. French R. “Negative capability” in managing the confusing uncertainties of change. Journal of Organizational Change Management. Volume 14, Number 5, 2001. pp.480-492.
11. Jobri M., Pounder J.S. The management of change: a narrative perspective on management development. The Journal of Management Development. Volume 20, Number 8, 2001. pp. 682-691.
12. Perren L. Resistance to change as a positive force: its dynamics and issues for management development. Career Development International. Volume 1, Number 4, 1996. pp. 24-28.
13. Ruibytė L. Asmenybės ypatumų ryšys su streso pasekmių vertinimu ir streso įveikimo pobūdžiu statutinėje organizacijoje.// Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (5) : mokslinių straipsnių rinkinys/ MRU, Kaunas. 2011, t. 5, p. 160-169.
14. Ruibytė L., Velička V. Organizacinio streso veiksnių vertinimas statutinėje organizacijoje// Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (4) : mokslinių straipsnių rinkinys/ MRU, 2010, p. 175-185.
15. Waddel D., Sohal A.S. Resistance: a constructive tool for change management. Management Decision. Volume 36, Number 8, 1998. pp. 543-548.
16. Young A.P. I’m just me: a study of managerial resistance. Journal of Organizational Change Management. Volume 13, Number 4, 2000. pp. 375-388.

THE COMPREHENSION AND EVALUATION OF ORGANIZATIONAL CHANGES BY EMPLOYEES IN STATUTORY ORGANIZATION

Laima Ruibyte*
Mykolas Romeris University

Summary

Change is an inevitable consequence of operating in dynamic environment. Lithuanian police and State Border guard organizations are going through permanent process of organizational changes what is a big challenge both for managers and employees. One of the most important skills leaders and managers should have in these days are the skills to lead and manage change, to understand the personal and the organizational dynamics involved in a change effort, to know the abilities to lead people through changes successfully. It is well known that management changes are more likely to succeed if organization use power tools: information, support and resources. Leaders and managers need greater awareness of how employees comprehend and think about changes in their organizations, what they valued and how are prepared for such changes. The purpose of the present study was to find out the peculiarities of comprehension and evaluation of organizational changes by employees in statutory organization. The sample used in this study comprised of 600 officers from two Lithuanian statutory organizations - Lithuanian police and State Border guard. The 13 items scale was developed to evaluate three aspects of changes: 1) overall attitude to changes in organization; 2) the level of being informed about ongoing changes in organization; 3) the comprehension of consequences from changes. Analysis of results shows that employees attitude to changes are quite contradictory – from one side they feel quite prepare for changes and see necessity for changes, but from the other side half of the employees don't trust in the capacity of managers to implement changes effectively and evaluate resources of organization to change purely. More then a half officers anticipate some threats in forthcoming changes – the rising job overload, the decreasing of their salary, and don't feel involved in planning and executing the changes. The correlational analysis reveal negative association between overall evaluation of changes from one side and evaluation of consequences of such changes and being informed about the process of changes.

Keywords: organizational stress, organizational changes, statutory organization, police and state border guard officers.

Laima Ruibytė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: lyčių skirtumų stereotipai; tautiniai stereotipai ir prietarai; organizacinė psichologija.

Laima Ruibyte* Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, assoc. prof. Research interests: gender stereotypes, ethnic prejudice and stereotypes, organizational psychology

VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS TARNYBOS PAREIGŪNŲ KOMPETENCIJŲ TOBULINIMO PAGAL MOKYMUS „DOKUMENTŲ TIKRINIMAS IR TYRIMAS“ ANALIZĖ

Danguolė Seniutienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas + 370 37 303640
El.paštas: dseniutiene@mruni.eu*

Anotacija. Kompetencijų tobulinimas yra skirtas gerinti asmens, šiuo atveju pareigūno, gebėjimus vykdyti jam pavestas funkcijas ir yra glaudžiai susijęs su tarnybine veikla, padidina darbinės veiklos vertę ir darbo našumą, sustiprina pareigūno pasitikėjimą savo jėgomis, sukuria platesnes perspektyvas karjerai, formuoja geresnę organizacijos klimata. Pareigūnų mokymasis ir kvalifikacijos tobulinimas naudingas ir organizacijai, kadangi skatina pareigūnų motyvacijos augimą ir sudaro sąlygas tiksliai, savalaikiai ir efektyviai spręsti jai keliamus uždavinius nuolat besikeičiančioje aplinkoje. Bazinis išsimokslinimas leidžia išlaikyti reikiamą pasirengimo lygį neilgai. Praėjus tam tikram laikotarpiui, kiekvienas pareigūnas turi tobulinti savo kvalifikaciją. Svarbu organizuoti tų sričių kvalifikacijos tobulinimą, kur žinių pokyčiai yra esminiai. Europos Sąjungos (toliau ES) bei Šengeno teisinės normos¹ reikalauja, kad išorinės sienos būtų saugomos ir kontroliuojamos laikantis tam tikrų standartų ir vienodų veiklos instrukcijų, pvz., užsieniečių atvykimo sąlygų tikrinimo, prieglobsčio prašymų priėmimo, vizų išdavimo ir kt. Reikalaujama, kad pasienio tikrinimus ir valstybių sienų patruliavimą atliktų specialiai parengti ir kvalifikuoti pareigūnai. Bendri veiklos prie ES išorinių sienų standartai reikalauja ES valstybėse narėse, tarp jų ir Lietuvoje, sukurti ir įdiegti bendrą pasieniečių mokymo turinį. Todėl remiantis ES bei Šengeno teisyne normomis Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau Tarnyba) nuosekliai organizuoja mokymus pareigūnų kompetencijų tobulinimui. Straipsnyje aptariamos kompetencijų tobulinimo aktualijos „Dokumentų tikrinimo ir tyrimo“ tematika.

Pagrindinės sąvokos: Valstybės sienos apsaugos tarnyba, kompetencijų tobulinimas, dokumentų tikrinimas.

ĮVADAS

Kompetencijų tobulinimas – sudėtingas procesas, jis turi atitikti bendrus organizacijos tikslus, organizacijos padalinių poreikius. Kompetencijų tobulinimo tikslas – tobulinti kiekvieno asmens kvalifikaciją, kad jo kompetencija atitiktų organizacijos poreikius, kartu stengiantis skatinti ir inicijuoti permainas pačioje organizacijoje.

Tarnyba siekdama kuo aukštesnės pareigūnų kompetencijos bei permainų organizacijoje nuo 2004 m. vykdo mokymus tikslinėmis temomis, remiantis ES bei Šengeno teisyne normų rekomendacijomis. Kadangi kompetencijų tobulinimas turi didelę reikšmę tiek Tarnybai, tiek

¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Pažangus sienų valdymas. Galimybės ir perspektyvos. [2011] KOM(2011) 680

ir kiekvienam pareigūnui, aktualu apžvelgti kokią kiekybinę ir kokybinę reikšmę Tarnybai duoda minėti mokymai.

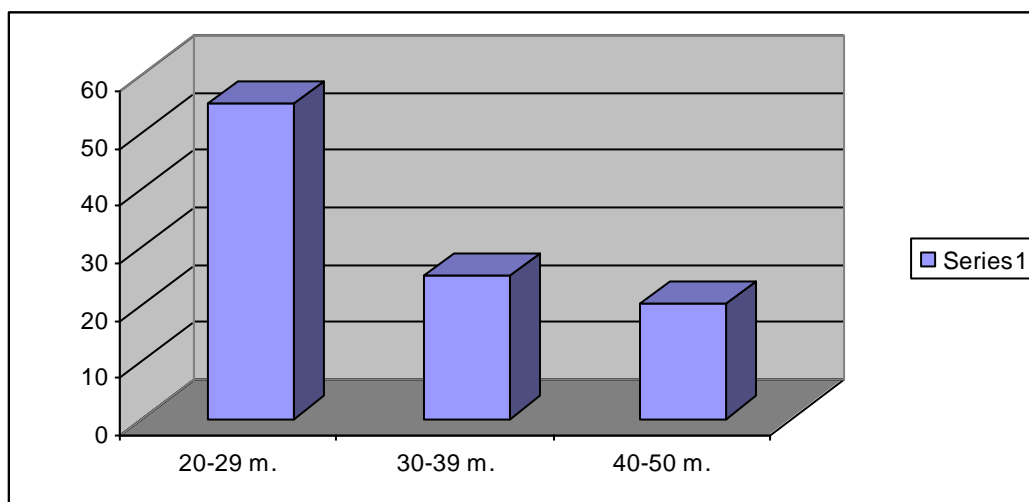
Straipsnio tikslas – atskleisti Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų, keliančių kvalifikaciją tema „Dokumentų tikrinimas ir tyrimas“, motyvus ir nustatyti, kokią įtaką kompetencijos tobulinimui turi pareigūnų amžius, išsilavinimas ir dėstomų temų turinys bei mokymų organizavimo kokybė.

Tyrimo objektu pasirinkta Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų, keliančių kvalifikaciją tema „Dokumentų tikrinimas ir tyrimas“, motyvai.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, lyginimas.

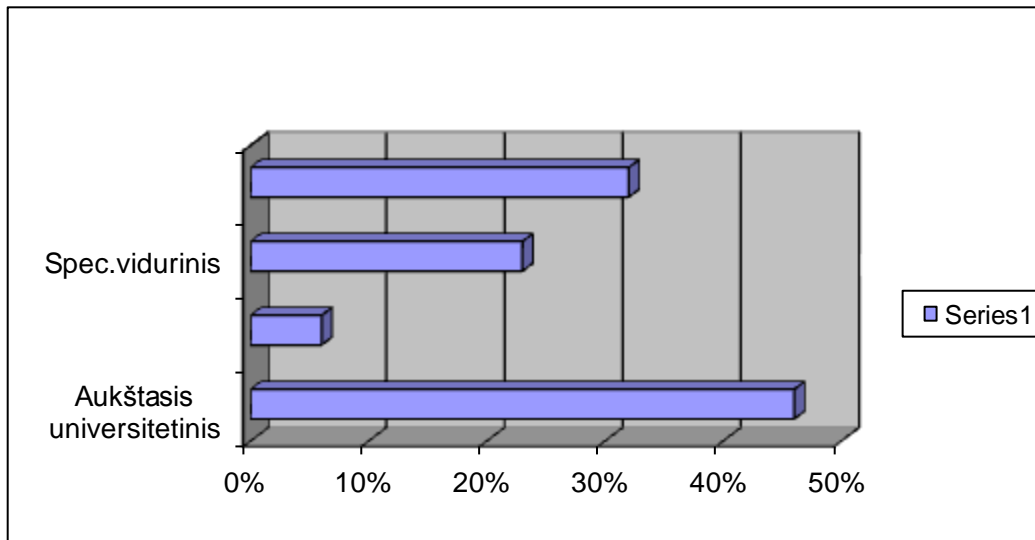
TYRIMO ORGANIZAVIMAS

Tyrimas atliktas 2005-2010 metais. Kursuose dalyvavo 750 įvairaus amžiaus klausytojų (1 pav.), kuriuos pagal amžių grupuotume į tris amžiaus kategorijas. Pirmoji – 20-29 m. amžiaus grupė, kurią sudaro 55 proc. klausytojų, antroji – 30-39 m. amžiaus grupė, kurią sudaro 25 proc. klausytojų ir trečioji – 40-45 m. amžiaus grupė, kurią sudaro 20 proc. klausytojų. Amžiaus grupių tyrimas leidžia daryti išvadą, jog kvalifikacijos tobulinimosi studijose aktyvesni yra klausytojai iki 40 metų amžiaus.

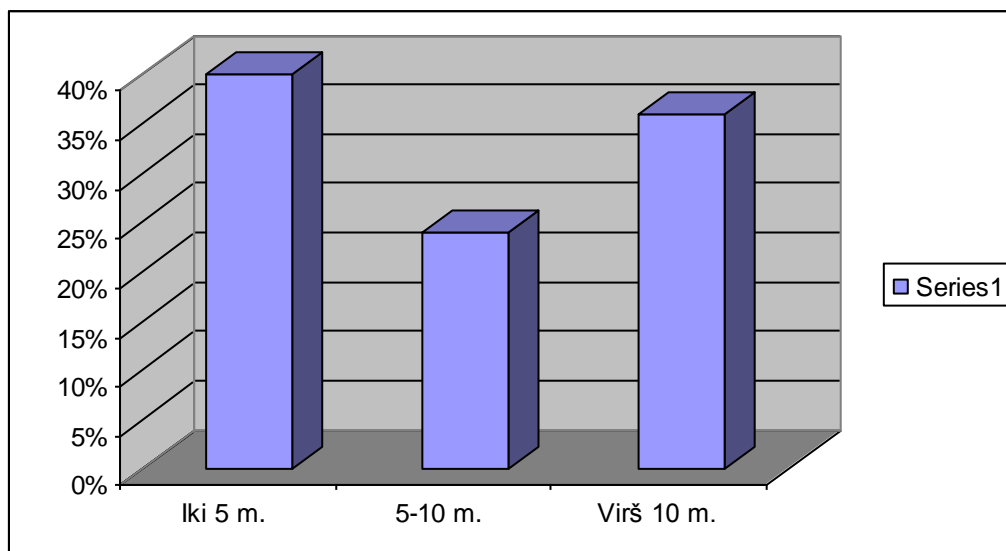
1 pav. Klausytojų amžius

Studijose dalyvavusių klausytojų išsilavinimas (2 pav.) didžiąja dalimi 31 proc. – vidurinis, 20 proc. – spec.vidurinis. Aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą įgiję 5 proc. klausytojų. Universitetą yra baigę 44 proc. Iš jų šiuo metu studijuoja 12 proc. klausytojų.

2 pav. Klausytojų išsilavinimas

Kvalifikaciją tobulino klausytojai, kurių darbo stažas Tarnyboje įvairus (3 pav.). Iki penkerių metų dirbantys Tarnyboje sudaro 39 proc. visų klausytojų. Kitų klausytojų dalies, darbo stažas pasiskirsto sekančiai: 22 proc. klausytojų Tarnyboje dirba virš penkerių metų, virš dešimt metų Tarnyboje dirba 39 proc. visų klausytojų.

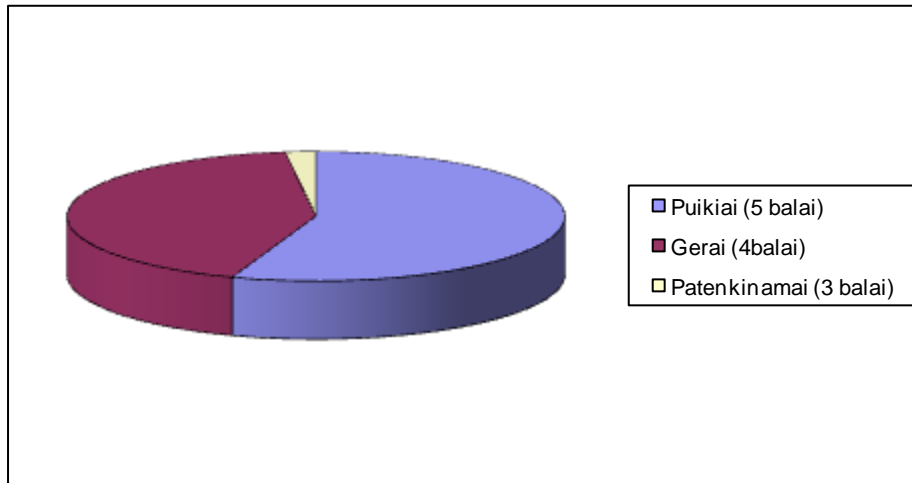

3 pav. Klausytojų darbo stažas Tarnyboje

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

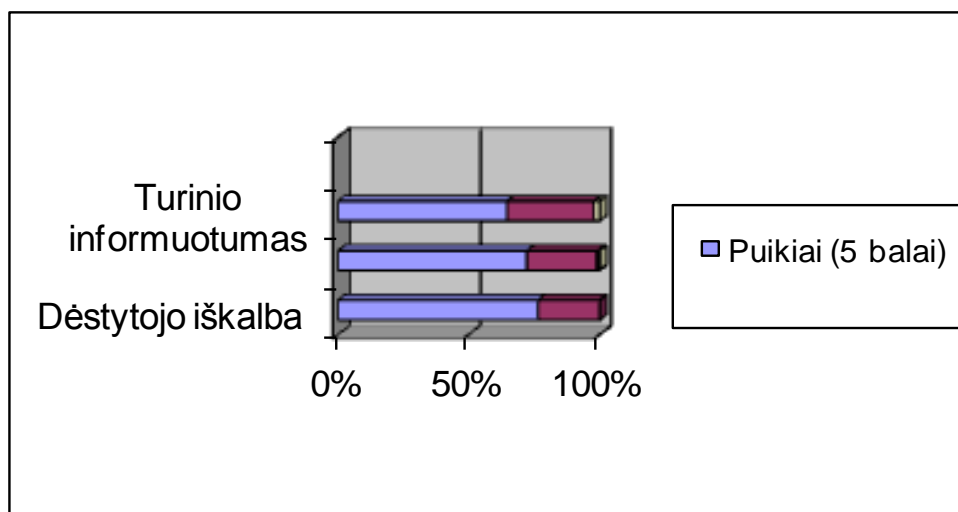
Klausytojai, sėkmingai įvykdę studijų programą, pateikė studijų kokybės vertinimą (4 pav.) penkiabalėje vertinimo skalėje (pasitelkiant 5 balų Likerto skalę). Kvalifikacijos tobulinimo studijų organizacija visumoje įvertinta gerai. 56 proc. klausytojų studijų

organizaciją įvertino penkiais balais. 43 proc. organizaciją įvertino keturiais balais, 2 proc. pateikė patenkinamą vertinimą. Blogai įvertinusių studijų organizaciją nebuvo.

4 pav. Kvalifikacijos tobulinimo studijų organizacijos vertinimas

Penkiabalėje sistemoje buvo įvertinta ir studijų kokybė trimis lygmenimis (5 pav.): dėstytojų iškalba, dėstomosios medžiagos vaizdumas ir turinio informuotumas. Dauguma klausytojų visus lygmenis vertino penkiais balais. Keturiais balais 23 proc. klausytojų vertino dėstytojų iškalbą, 27 proc. dėstomosios medžiagos vaizdumą ir 33 proc. turinio informuotumą. Dėstytojų iškalbą, dėstomosios medžiagos vaizdumą ir turinio informuotumą penkiais balais atitinkamai įvertino 75 proc., 73 proc., ir 64 proc. klausytojų. Patenkinamai vertinusių klausytojų mažiausiai: dėstytojų iškalba – nebuvo., dėstomosios medžiagos vaizdumas 1 proc., ir turinio informuotumas 2 proc. Blogai vertinančių studijų kokybę nebuvo.

5 pav. Paskaitų pateikimo kokybės vertinimas

Paskaitų naudingumo vertinimas: studijų metu išdėstytos devynios temos, kiekvienos iš jų naudingumas įvertintas penkiabalėje sistemoje.

Pirmąją temą „Vertingų dokumentų gamyba“ penkiais balais įvertino 79 proc. klausytojų, keturiais balais 18 proc. klausytojų, trimis balais įvertino 3 proc. klausytojų, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

Antroji tema „Specialiosios dokumentų apsaugos sistemos“ įvertinta, kaip viena iš geriausių temų: 83 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 15 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, ir tik 2 proc. klausytojų įvertino trimis balais, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

Trečioji tema „Asmens ir kelionės dokumentų personalizavimas“ taip pat sulaukė aukšto įvertinimo: 76 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 21 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, ir tik 3 proc. klausytojų įvertino trimis balais, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

Ketvirtoji tema „Kelionės dokumentų tikrinimas. Asmens ir nuotraukos sutapatinimas.“ įvertinta taip pat gerai 75 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 22 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, 3 proc. klausytojų įvertino trimis balais, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

Penktoji tema „Šiuolaikinių tikrinimo sistemų panaudojimas tikrinant dokumentus“ sulaukė vidutiniškų įvertinimų. 63 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 33 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, ir 4 proc. klausytojų įvertino trimis balais, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

Šeštoji tema „Suklastotų dokumentų atpažinimas“ įvertinta sekančiai: 76 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 23 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, ir tik 1 proc. klausytojų įvertino trimis balais, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

Septintoji tema „Bendravimas ir bendradarbiavimas“ įvertinta vidutiniškai: 67 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 28 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, 5 proc. klausytojų įvertino trimis balais, neigiamų įvertinimų šia tema nebuvo.

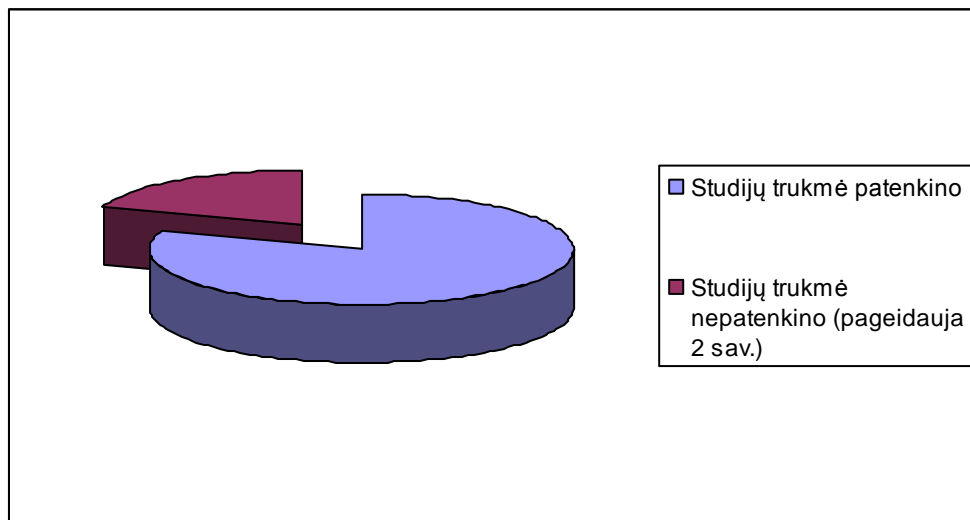
Aštuntoji ir devintoji temos įvertintos labai panašiai. Tema „Pozityvūs santykiai“ įvertinta sekančiai: 64 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 30 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, 5 proc. klausytojų įvertino trimis balais ir dvejais balais įvertino 1 proc. klausytojų. Tema „Stresas ir jo įveika darbe“: 65 proc. klausytojų įvertino penkiais balais, 29 proc. klausytojų įvertino keturiais balais, 5 proc. klausytojų įvertino trimis balais ir dvejais balais įvertino 1 proc. klausytojų.

Apibendrinant duomenis, galima teigti, jog palankiausiai vertinamos pirmoji, antroji, trečioji, ketvirtoji ir šeštoji temos, o likusios temos vertinamos vidutiniškai.

Kiekviena iš klausytų temų buvo ne tik įvertinta atitinkamu balu, tačiau ir pažymėta, kuria iš šių temų klausytojai pageidautų gilinti žinias. Išanalizavus duomenis, galime daryti išvadą, jog labiausiai klausytojai pageidautų gilinti žinias „Suklastotų dokumentų atpažinimas“ – 95 proc., „Specialiosios dokumentų apsaugos sistemos“ ir „Šiuolaikinių tikrinimo sistemų panaudojimas tikrinant dokumentus“ – atitinkamai šių temų pageidautų 68 proc. ir 65 proc. klausytojų. Temų „Kelionės dokumentų tikrinimas. Asmens ir nuotraukos sutapatinimas“, „Vertingų dokumentų gamyba“, „Asmens ir kelionės dokumentų personalizavimas“ – 45 proc., 50 proc. ir 39 proc. klausytojų. Gilinti žinias temomis „Bendravimas ir bendradarbiavimas“, „Pozityvūs santykiai“ bei „Stresas ir jo įveika darbe“ pageidautų atitinkamai – 29 proc., 23 proc. ir 28 proc. klausytojų.

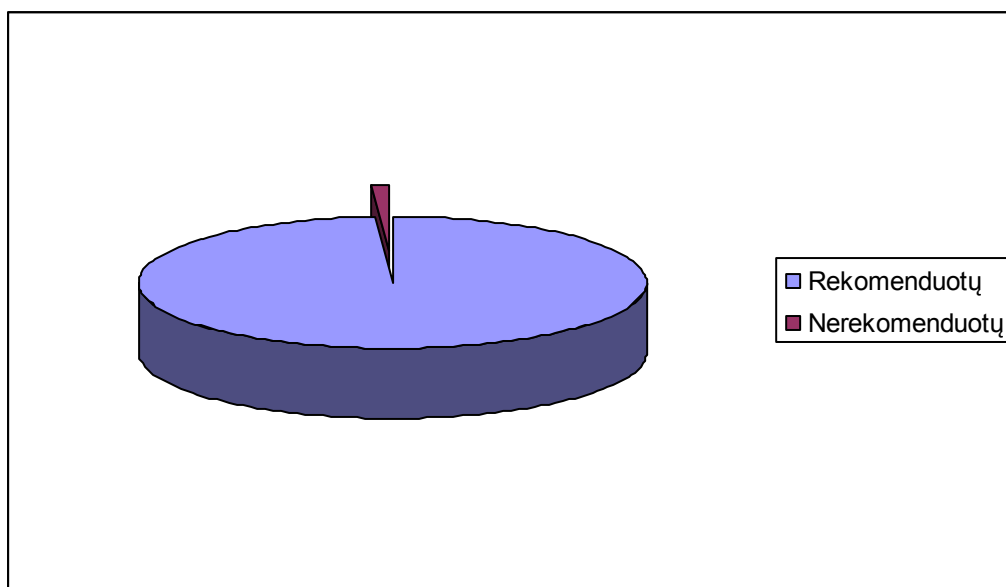
Kursai vyko vieną savaitę. Jų metu nagrinėtos devynios temos. Klausytojai įvertino šių studijų trukmę ir pateikė savo nuomonę ar akademinių 37 valandų pakako nagrinėjamos temoms atskleisti.

79 proc. klausytojų mano, jog vienos savaitės studijos yra pakankamos. 19 proc. mano, jog studijos galėtų būti pratęstos iki dviejų savaitių, kadangi pritrūko laiko įsisavinti pateiktą kursų medžiagą. 1 proc. klausytojų pasisakė, jog kursai galėtų būti trumpesni.

6 pav. Studijų trukmės vertinimas

Nepaisant skirtingų nuomonių apie kokybę, absoliuti dauguma klausytų 95 proc. yra patenkinti studijomis, kuriose dalyvavo ir jas rekomenduoję savo kolegoms. Tik 1 proc. klausytojų nusiteikę nepalankiai šių studijų atžvilgiu ir studijų nerekomenduoję savo kolegoms.

7 pav. Studijas rekomenduotų kolegoms

KLAUSYTOJŲ NUOMONIŲ ANALIZĖ

Klausytojai ne tik vertino studijas konkrečiais balais, bet ir pateikė savo nuomones apie studijų kokybę bei pasiūlymus, kurie, jų manymu, padėtų siekti absoliučios studijų kokybės. Išdėstytos nuomonės ir pasiūlymai labai įvairūs. Nuomonių visuma, siekiant sistemiškumo, suskirstyta į dvi grupes: neigiamą ir teigiamą. Dalis nuomonių bei pasiūlymų yra identiški, dalis savo esme vienaarūšiai. Todėl kiekviena iš nuomonių grupių suskirstyta į pogrupius, apjungiančius vienaarūšes nuomones.

Įvardinimas "Negatyvioji studijų pusė" yra sąlyginis, kadangi šiai grupei priskirtos ne tik neigiamos nuomonės, bet ir objektyvūs pasiūlymai, kuriuos įgyvendinus, klausytojų nuomone, būtų pasiekta optimali studijų kokybė. Taigi klausytojų pateikti pasiūlymai šioje grupėje priskirti sąlyginai, traktuojant juos kaip studijų trūkumus, kaip dalykus, kurių pasigedo klausytojai ir kurie ateityje galėtų būti įdiegti visapusiškai gerinant studijų kokybę.

Klausytojų nuomonės bei pasiūlymai studijų kokybei gerinti sugrupuoti į tris pogrupius, kurių kiekviename apjungti vienaarūšiai pasiūlymai bei nuomonės.

Studijų trukmės problema: kursai galėtų būti ilgesni, kursai galėtų būti dažniau, pailginti kursų trukmę, esant galimybei kursus pratęsti.

Medžiagos įsisavinimo problema: paskaitų kiekis per dieną turėtų būti mažesnis, trumpesnis paskaitų laikas .

Teigiamos klausytojų nuomonės bei pastebėjimai apjungti į grupę „Pozityvioji studijų pusė“. Ši grupė pagal vienaarūšiskumo principą taip pat padalinta į pogrupius, apjungiančius panašias nuomones bei pastebėjimus. Iš viso išskirti trys pogrupiai.

Žinių gilinimas: tobulinti žinias, gilinti žinias, sužinai kažką naujo, labai naudinga, gilina žinias, daug naujų žinių, žinių nebūna per daug ir pan.

Informacijos naudingumas: naudinga, reikalinga, praktinė nauda, nauda darbui, naudinga informacija, daug naudingos informacijos, labai naudinga, vertinga pareigūnams, naudinga tarnybai ir pan.

Kita: patyrę dėstytojai, labai įdomu, reikalinga ekskursija į dokumentų išrašymo įstaigą, pasidalinama patirtimi ir pan.

IŠVADOS

Amžiaus grupių tyrimas leidžia daryti išvadą, jog didesne dalimi kvalifikacijos tobulinimosi studijose dalyvavo asmenys iki 40 metų amžiaus. Tai leidžia daryti prielaidą apie šio amžiaus kategorijos aktyvumą tobulinant kvalifikacinę kompetenciją.

Išanalizavus klausytojų amžių bei išsilavinimą, nustatytas ryšys tarp amžiaus grupių ir išsilavinimo siekio. Aktyviausiai išsilavinimo siekia asmenys iki 30 metų amžiaus ir sudaro 38 proc. visų studijose dalyvavusių klausytojų. Mažiau aktyvi išsilavinimo siekyje yra vidurinioji – 30-39 metų amžiaus grupė. Tuo tarpu asmenis virš 40 metų amžiaus tenkina įgytas išsilavinimas – jie šiuo metu nestudijuoja jokioje mokslo įstaigoje.

Kiekviena iš klausytų temų buvo ne tik įvertinta atitinkamu balu, tačiau ir pažymėta, kuria iš šių temų klausytojai pageidautų gilinti žinias. Išanalizavus duomenis, galime daryti išvadą, jog labiausiai klausytojai pageidautų gilinti žinias „Suklastotų dokumentų atpažinimas“ – 95 proc., „Specialiosios dokumentų apsaugos sistemos“ ir „Šiuolaikinių tikrinimo sistemų panaudojimas tikrinant dokumentus“ – atitinkamai šių temų pageidautų 68 proc. ir 65 proc. klausytojų.

Išanalizavus studijų trukmės vertinimą, galime daryti išvadą, jog daugiau nei pusė studijų dalyvių (79 proc.) klausytojų mano, jog vienos savaitės studijos yra pakankamos. 19 proc. mano, jog studijos galėtų būti pratęstos iki dviejų savaičių, kadangi pritrūko laiko įsisavinti pateiktą kursų medžiagą. 1 proc. klausytojų pasisakė, jog kursai galėtų būti trumpesni.

Analizuojant klausytojų nuomonę dėl studijų naudingumo, nustatyta, jog absoliuti dauguma klausytojų 95 proc. yra patenkinti studijomis, kuriose dalyvavo ir jas rekomenduoju savo kolegoms. Tik 1 proc. klausytojų nusiteikę nepalankiai šių studijų atžvilgiu ir studijų nerekomenduoju savo kolegoms.

Atlikus klausytojų nuomonių bei pastabų analizę, išskirtos dvi pozicijos. Pirmoji atskleidžia neigiamą studijų pusę. Šioje grupėje ryškėja sekančios problemos, susijusios su studijų procesu: studijų trukmė, medžiagos įsisavinimas, studijų turinys. Rekomenduotina ištirti nurodytų problemų kilimo priežastis ir rasti būdų, kaip tas priežastis šalinti ateityje rengiant tokio pobūdžio studijas ir užtikrinant aukščiausią studijų kokybę. Antroji klausytojų pozicija atskleidžia teigiamą studijų pusę ir nurodo studijų pozityvius aspektus: žinių gilinimą, informacijos naudingumą, praktinę reikšmę darbinei veiklai. Šiuos aspektus reikia išlaikyti ir skatinti ateityje rengiant studijas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų“. *Valstybės žinios* 2003, Nr. 71-3216.
2. Vidaus reikalų ministro 2003 m. rugsėjo 15 d. Įsakymas nr. 1v-334 „dėl vidaus tarnybos sistemos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 2003, NR. 89-4052.
3. Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos vado 2009 m. vasario 26 d. įsakymas Nr. 4-151 „Dėl valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos personalo kvalifikacijos tobulinimo instrukcijos patvirtinimo“.
4. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Pažangus sienų valdymas. Galimybės ir perspektyvos. [2011] KOM(2011) 680.
5. Geierhos W., Kühne E. *10 Jahre Fachhochschule für Polizei Sachsen: Beiträge zur Geschichte der Hochschule und zur aktuellen wissenschaftlichen Diskussion*. Eigenverlag der Fachhochschule für Polizei Sachsen, 2004
6. Guskey, Thomas R. *Profesinio tobulinimosi vertinimas*. Vilnius: Garnelis, 2004.
7. Laurinavičius, A. *Karjeros procesų statutinėje valstybės tarnyboje valdymas*. Viešasis administravimas: mokslo darbai. Vilnius: LTU, 2002. T. 3.
8. Laurinavičius, A. *Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas*: monografija. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2003.
9. Šakočius, A. *Bendruomenės teisėtvarkos mokymo Lietuvoje poreikiai*. Vilnius: LTU, 2000.
10. Vitkauskas K., Greičius S. *Pareigūnų vertybinių orientacijų ir motyvacijos ryšys bei jų poveikis studijoms* // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU, 2002. T. 36 (28)

STATE BORDER GUARD SERVICE OFFICERS UNDER THE COMPETENCY DEVELOPMENT TRAINING, “DOCUMENT ANALYSIS AND PROTECTION” ANALYSIS

Danguolė Seniutienė*
Mykolas Romeris University

Summary

Competence development – a complex process, it must meet the general objectives of the organization, of the departments of the organization. Competence development is designed to improve a persona, in this case an official capacity to carry out its assigned functions and is closely associated with the service, increasing the value of employment and labor productivity, strengthens the officer's self-confidence, creates a wider career, develop a better organization as officials encourage the growth of motivation and provides accurate, timely and effectively deal with its challenges in a constantly changing environment. Basic education allows you to maintain the required level of preparedness for long. After a certain period, each officer has to improve his skills. It is important to organize in service training in areas where knowledge development is essential European Union and the Schengen rule of law requires that the external borders are protected and controlled in accordance with certain standards and operating instructions, for example: the entry conditions of foreign control, asylum seeker, visa and ect. Requires, that the border controls and border patrols carried out by specially trained and qualified officers. General activities at the European Union external border standards require European Union member states, including Lithuania, to develop and implement a common curriculum for border guards. Therefore, according to the European Union and the Schengen aquis in the State Boarder Guard Service under the Lithuania Ministry of Internal Affairs, consistent training to officers of competence development. The article discusses of the development of competencies issues in subjects “Document analysis and protection”.

The best possible State Border Guard Service to their authority and changes in the organization since 2004 providing training on targeted themes, according to the recommendations European Union and the Schengen aquis. Since the development of competence in of great importance both to the State Border Guard Service, as well as to each officer, to review any relevant quantitative and qualitative value to the State Border Guard Service gives these teachings.

Article aim – to reveal The State Border Guard Service officers in training on “Document analysis and protection”, reasoning and determine the impact of competence development officials to age, education and subjects taught in the training content and organization of quality.

The object of the research – The State Border Guard Service officers motives, which are qualified theme of “Document analysis and protection”.

Methods of the research – analysis of scientific literature, questionnaire survey, comparison.

The study was conducted in 2005 – 2010. The survey involved 750 students of all ages.

Keywords: State Border Guard Service, competency development, document examination.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: viešoji teisė.

Danguolė Seniutienė *, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard, lector.
Research interests: public law.

STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS COOPERATIVE LEARNING EFFECTIVENESS IN SPECIALTY ENGLISH CLASSES

Aušra Stepanovienė

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities
V.Putvinskio str.70, LT-44211, Kaunas
Tel. 303664*

Abstract. Cooperative learning is now an accepted and often the preferred teaching procedure at all levels of education. The most important goal structure, and one that should be used the majority of the time in learning situations is cooperation. This paper deals with a brief questionnaire on the effectiveness of the cooperative learning in English language teaching class at Mykolas Romeris University, the faculty of Public Security. The paper reviews some theories regarding cooperative learning and analyzes students' attitudes towards the effectiveness of cooperative learning. The results of the survey show that students prefer the cooperative learning in the university and it should be promoted as it can stimulate students' motivation, develop their potentials and critical ability, which are all crucial for students' academic development in the future.

Keywords: cooperative learning, abilities, critical thinking.

INTRODUCTION

The system of education is changing in different countries of the world including Lithuania. The improvement of it is essential for the whole educational process. It is going over to advanced learning methods rather than to teaching methods. The education is turning away from the central role of the teacher towards the learner, who has the main role in the process of learning. There has been going on a significant shift from teaching to learning, from analysis of the teaching process to analysis of the learning process¹.

Most university foreign language teachers face a common problem: how to help students successfully overcome their language barrier and improve their foreign language.

Problem of the research. Traditional methods do not give enough opportunities to develop communicative skills. Learners train their skills but too little. Some students are shy and they are afraid to be laughed at, others do not like participating in the lessons and they become passive observers.

One of the best approaches to teach the language of specialty (English) is to use the cooperative learning method to fulfill the tasks in class. In this cooperative learning style the students dominate in the English learning class, rather than the teacher. However, the questions of the research are: what is the students' feedback on the cooperative learning in

¹ Stunžėnienė, G. Užsienio kalbų didaktika. Kaunas, 2008, p.14-15.

English language teaching class? What is the effectiveness of cooperative learning? Do students like the new form of learning style in their class? What are advantages and disadvantages of cooperative learning? How do students accept this teaching style in the English course and what they expect their teachers to do?

The author of the paper conducts a brief survey among the students at Mykolas Romeris University, the Faculty of Public Security.

The aims of the paper are to: (1) determine the success of application of cooperative learning techniques in English language teaching; (2) analyze the influence of cooperative learning, and (3) discuss all the problems associated with this strategy.

The object of the paper is the innovative cooperative learning method brought into practice in language teaching/learning.

The methods of the research are: a brief review of literature on cooperative learning and foreign language teaching, a questionnaire collecting the data from 102 students and interviews conducted with some students.

Other findings in cooperative research show that cooperative learning has positive effects on relations among students, self-esteem, long-term retention, or depth of understanding of course material, etc. It has been tested as one of the most effective and constructive teaching strategies.

Although many studies have been conducted on cooperative learning in many subjects, foreign language-related research on cooperative learning is a relatively new and underdeveloped area of inquiry in Lithuania. The full power of cooperative learning in foreign language classroom needs to be further exploited. This situation drives us to learn more about the theory and characteristics of cooperative learning.

REVIEW OF LITERATURE

Over the past few decades, cooperative learning has been proposed as a framework for the teaching of a foreign language because it maximizes authentic and purposeful interactions among students² and it provides means of integrating four language skills. Cooperative learning is one of the greatest success stories in the history of theory and actual classroom use, and there are some theoretical bases for the implementation of the cooperative learning.

² Felder, R.M., Brent, R. Active Learning: An Introduction. ASQ Higher Education Brief, 2(4) August 2009.

According to O'Neil³ motivational theory focuses on the impact of incentive structures such as group rewards and class rewards on learning. Motivational theorists criticized that the competitive grading and informal reward system of the traditional classrooms create peer norms that has a counter effect on academic efforts. The incentives offered in the competitive grading system provide students with the opportunities to demonstrate superiority over one's peers, and in informal reward system increase only one's own achievement. Therefore, motivationalists build incentive structures to incorporate both variables, i.e. one's own and peers' achievement into cooperative learning methods. The rationale for these structures is that if learners value the success of the group, they will be motivated to help one another achieve remarks that motivationalists' reward structures also allow all students and teams an equal opportunity for success since recognition is based on gains⁴. The fact that group rewards are given based on group members' behaviours is enough to induce students to engage in behaviours which help the group to be rewarded. For example, goal-directed behaviours such as peer-tutoring are likely to help students pursue better team performances. In order to maximize group learning outcomes, students are motivated not only to increase their own achievement but the achievement of peers.

In addition to motivational theory, social interdependence theory is interrelated to the motivational perspectives. Unlike motivational theorists who hold that students help their teammates because of incentive structures, social interdependence theorists emphasize that students help one another learn because they care for members within the group. Social interdependence perspectives postulate that the effects of cooperative learning are strongly mediated by the cohesiveness of the group. Group cohesiveness, an index of the level of group development, determines peer interaction which, in turn, determines outcomes⁵. Cohesive groups are more productive than non-cohesive ones. In other words, positive interdependence results in promotive interaction as group members encourage and facilitate one another's efforts. The more time group members spend together, the higher intermember acceptance and cooperation becomes⁶.

³ O'Neil, J.R. *Motivation: Theory and research*. Hillsdale, New Jersey Hove, UK, 1994.

⁴ Savile-Troike, M. *Introducing Second Language Acquisition*. New York: Cambridge UP, 2006.

⁵ Shoval, E. Who Benefits From Cooperative Learning With Movement Activity? *School Psychology International*. October 2011,32(5).

⁶ Omrod, J.E., *Educational Psychology: Developing Learners*. Upper Saddle River, N.J.:Prentice Hall, 2008.

THE BENEFITS OF COOPERATIVE LANGUAGE LEARNING

Cooperative language learning is gaining broad acceptance in language learning classrooms, because of its contributions to improving productivity and achievement and providing more opportunities for communication. There are five basic elements in cooperative learning that when structured, helps positive efforts and helps the cooperative learning group achieve their goal.

- Celebration of diversity. Students learn to work with all types of people. During small-group interactions, they find many opportunities to reflect upon and reply to the diverse responses fellow learners bring to the questions raised. Small groups also allow students to add their perspectives to an issue based on their cultural differences. This exchange inevitably helps students to better understand other cultures and points of view.
- Acknowledgment of individual differences. When questions are raised, different students have a variety of responses. Each of these can help the group create a product that reflects a wide range of perspectives and is thus more complete and comprehensive.
- Interpersonal development. Students learn to relate to their peers and other learners as they work together in group enterprises. This is especially helpful for students who have difficulty with social skills. They can benefit from structured interactions with others.
- Actively involving students in learning. Each member has opportunities to contribute in small groups. Students are apt to take more ownership of their material and to think critically about related issues when they work as a team.
- More opportunities for personal feedback. Because there are more exchanges among students in small groups, students receive more personal feedback about their ideas and responses.

For cooperative strategies to work, careful planning, inconspicuous observation and evaluation and preplanned adjustments are essential to help learners move consistently forward⁷. Effective cooperative teaching strategies are somewhat different from traditional teaching strategies because they require increasing accountability between individuals. Each

⁷ Hardwick, S.W. Humanizing the Technology Landscape Through a Collaborative Pedagogy. *Journal of Geography in Higher Education*, 24(1), 2000, p.123-129.

participant does a fair share through active participation with cooperative social skills and successful and appropriate communication skills that bring task to completion⁸.

In this research, a group of students has been chosen to explore the effectiveness of cooperative learning in English language learning.

METHODOLOGY AND DATA COLLECTION

The subjects in the study were 102 undergraduate law and police activity students enrolled in the faculty of public Security at Mykolas Romeris University. The experiment was carried out in 2009-2010 year. All the students were taught by the same syllables and some extra supplement materials were provided by the teacher in each class. In the research a questionnaire was used for testing students' attitudes towards cooperative learning in English classes. Each student had to complete the questionnaire. All the survey was conducted anonymously. The questionnaire was comprised of open-ended and multiple choice questions. Students had sufficient time to consider their responses to the questions.

FINDINGS

When talking about their attitudes towards the cooperative learning, most students have shown great enthusiasm toward the new learning style. 89% of the subjects thought that the cooperative learning is a good way to improve their professional English proficiency. Only two students thought that the cooperative learning is not a good way. The students did not give further explanation, and perhaps they did not adopt themselves to the innovative learning style.

According to the questionnaire, 84% of the subjects preferred the cooperative learning in the university. Only one student preferred the traditional way of English teaching. The statistics suggest that most students liked the cooperative learning. Probably most of the informants had not tried to learn a foreign language utilizing the cooperative learning style, and they were curious about the new way. Another possible reason is that they had chances to communicate with other classmates and they could interact with each other in the class.

In the questionnaire, students were asked to describe the main advantages and disadvantages of the cooperative learning in their English course. The main points could be summarized as follows:

⁸ Zeller, J. When Teachers and Students Connect. Available at http://www.gse.harvard.edu/news_events/ed/2008/summer/appian/zeller.html

Table 1. Advantages and Disadvantages of Cooperative Learning

Advantages of cooperative learning	Disadvantages of cooperative learning
Develops higher level thinking skills Increases student retention Develops oral communication skills Uses a team approach to problem solving while maintaining individual accountability Encourages diversity understanding Stimulates critical thinking and helps students clarify ideas through discussion and debate Fosters and develops interpersonal relationships Creates a stronger social support system	Usually there is not sufficient time for true cooperation to occur Learners work at different speed Group members might work inefficiently

Obviously, the cooperative learning has both advantages and drawbacks in the English language teaching practice. A good teacher should try to exert all the advantages to help students while avoiding the disadvantages of the cooperative learning.

In addition to these, the majority of students (90%) have noticed that the cooperative learning is a good way to improve the relationship between students.

Regarding the relationship between the teacher and students, Duxbury⁹ suggested that it is essential to establish a cooperative relationship between teachers and students. Both of them are equal in cooperation. Teachers are responsible for macro design and students are real participants of the operation; meanwhile students are motivated by enthusiasm or passion for learning. They are expected to do what they are supposed to. According to the outcomes of the question, almost all the students described teacher's role in their class as "guide", "assistant", "friend, and/or "facilitator". The basic functions of teacher during the cooperative learning lessons are to help students work together in groups and help groups do their job.

Another effect of cooperative learning highlighted by the survey is the skill that the students have improved most in the cooperative learning. 83% of the respondents think that their speaking and communicating ability has been improved in the course. Only 6% of the students do not know which specific skill has been strengthened, and 15% of the students comment that their listening skill has been improved most in the cooperative learning class because they have to listen to their group members in the cooperative learning.

When talking about the long-term effectiveness of cooperative learning, 87% of the informants think that the way of learning helpful to other courses, because in professional English course they found many tasks are done by groups, and the cooperative learning in the

⁹ Duxbury, J.G. The Effects of Cooperative Learning on Foreign language Anxiety. Informational Journal of Instruction. 2010 Vol.3, No1.

English language course has laid a good foundation for their further academic learning. However, there are still obstacles in the process of cooperative learning. The main difficulties could be categorized into two types: the language and the method. By the language, some students think that their language is still not good enough to carry out the English discussion in class, so sometimes they have to resort to their native language to finish the discussion in the class. Furthermore, the subjects think that the method of cooperative learning can have many different varieties in the class. They hope that the teacher in class can provide many varieties of activities in the cooperative learning setting.

CONCLUSION

Many researches and statistics have proved that cooperative learning is an effective way to help students improve English language ability, but cooperative learning still need a long way to promote. Undoubtedly, cooperative learning can help students to fully interact with each other and students learn English in the cooperative style will achieve better results in English language class. Meanwhile, in the cooperative activities students can discuss and give creative responses, which will help them think critically in the future. Therefore, teachers should combine many learning styles and vary them in the class according to the specific tasks; otherwise, students might feel bored with the cooperative learning if too much time is spent on the monotonous style in the English teaching class.

REFERENCES

1. Duxbury, J.G. The Effects of Cooperative Learning on Foreign language Anxiety. *Informational Journal of Instruction*. 2010 Vol.3, No1.
2. Felder, R.M., Brent, R. Active Learning: An Introduction. *ASQ Higher Education Brief*, 2(4) August 2009.
3. Hardwick, S.W. Humanizing the Technology Landscape Through a Collaborative Pedagogy. *Journal of Geography in Higher Education*, 24(1), 2000, p.123-129.
4. O'Neil, J.R. *Motivation: Theory and research*. Hillsdale, New Jersey Hove, UK, 1994.
5. Omrod, J.E., *Educational Psychology: Developing Learners*. Upper Saddle River, N.J.:Prentice Hall, 2008.
6. Savile-Troike, M. *Introducing Second Language Acquisition*. New York: Cambridge UP, 2006.
7. Shoval, E. Who Benefits From Cooperative Learning With Movement Activity? *School Psychology International*. October 2011, 32(5).
8. Stunžėnienė, G. Užsienio kalbų didaktika. Kaunas, 2008, p.14-15.
9. Zeller, J. When Teachers and Students Connect. Available at http://www.gse.harvard.edu/news_events/ed/2008/summer/appian/zeller.html

STUDENTŲ POŽIŪRIS Į MOKYMOSI BENDRADARBIUJANT METODO EFEKTYVUMĄ MOKANTIS SPECIALYBĖS ANGLŲ KALBOS

Aušra Stepanovienė*
Mykolas Romeris University

Santrauka

Pastaruosius dešimtmečius atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad pasaulio šalių ir Lietuvos švietimo sistemose vyksta ryškus poslinkis nuo tam tikrų dalykų mokymo link mokymosi; nuo mokymo proceso analizės pereinama prie mokymosi proceso analizės; nuo centrinio mokytojo vaidmens mokymo procese prie pagrindinio besimokančiojo vaidmens mokymosi procese.

Daugumos universitetų užsienio kalbų dėstytojai susiduria su bendra problema – kaip padėti studentams sėkmingai įveikti kalbos kliūtis ir patobulinti užsienio kalbų žinias.

Vienas iš inovatyvių svetimų kalbos mokymosi metodų – mokymasis bendradarbiaujant – suteikia dėstytojams galimybę lengviau organizuoti darbą mišrioje grupėje, skatina besimokančiųjų kūrybiškumą, savarankiškumą, problemų sprendimo būdų ieškojimą. Studentai imasi aktyvaus vaidmens ir atsakomybės už savo mokymąsi. Bendradarbiavimo esmę sudaro ne vien paviršutiniškas pritarimas, o, būtent, nesutarimas, ginčai, kritinės pastabos, leidžiančios tinkamai numatyti viziją ir misiją. Mokymasis bendradarbiaujant – tai aktyvus ugdymas, kuris šiandien yra dinamiškos, greitai kintančios tikrovės būtinybė.

Straipsnyje analizuojamas Mykolo Romerio universiteto Teisės ir policijos veiklos studijų programos studentų požiūris į mokymosi bendradarbiaujant metodų efektyvumą specialybės anglų kalbos pratybose. Tyrime dalyvavo 102 antrakursiai. Siekiant išsiaiškinti studentų nuomonę apie šių metodų taikymo privalumus, buvo parengta ir studentams pateikta anketa.

Išanalizavus gautus rezultatus nustatyta, kad studentai (89%) teigiamai vertina mokymosi bendradarbiaujant metodų taikymą specialybės anglų kalbos pamokose.

Anketoje studentai nurodė taikomų metodų privalumus ir trūkumus. 90% studentų nuomone mokymasis bendradarbiaujant stiprina gerus mokymosi santykius tarp studentų, ugdo besimokančiųjų aktyvumą, savitarpio pagalbą, iniciatyvą, susidomėjimą veikla, socialinius įgūdžius. 87% respondentų mano, kad grupinių užduočių atlikimas anglų kalbos pamokose padeda tvirtą pagrindą tolimesnėms akademinėms studijoms.

Nagrinėjant anketos duomenis išvelgta, kad mokydamiesi bendradarbiaujant studentai dažniausiai susiduria su šiais sunkumais: laiko, skirto grupinių užduočių atlikimui, stoka, nevienodu grupių darbo tempu, neefektyviu kai kurių grupės narių darbu. Kai kurie studentai mano, kad jų kalbiniai gebėjimai nėra pakankamai geri, kad galėtų diskutuoti, prieštarauti, reikšti savo nuomonę.

Mokymosi bendradarbiaujant metodų taikymas specialybės anglų kalbos pamokose gerina pedagoginio proceso kokybę. Tai reiškia, kad studentai, dirbdami su savo draugais, geriau suvokia ir įsisavina būsimai specialybei reikalingas žinias.

Pagrindinės sąvokos: mokymasis bendradarbiaujant, gebėjimai, kritinis mąstymas.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris universiteto Visuomenės saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo(-si) problemos, teisės kalbos vertimo teorija ir praktika.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: professional foreign language teaching/learning problems, theory and practice of legal language translation.

KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ TIKSLŲ IR ĮTARIAMOJO PROCESINIO STATUSO ĮGIJIMO SANTYKIO PROBLEMATIKA

Marijus Šalčius

*Kauno apygardos prokuratūra
Laisvės al.32, Kaunas
Telefonas 837 40 96 78*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
Putvinskio g. 70, Kaunas
Telefonas 837 30 36 70*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama Lietuvos bei užsienio šalių baudžiamojo proceso teisės doktrinoje esanti kardomųjų priemonių sąvoka, kurios pagrindinis elementas yra kardomųjų priemonių tikslai. Detali kiekvieno tikslo analizė leidžia atskleisti tikrąją kardomųjų priemonių instituto paskirtį jo taikymo galimybes ir apribojimus. Straipsnyje analizuojant kardamosios priemonės skyrimo procedūrą bei atskirose jos stadijose sprendžiamus klausimus, iškeliami kardamosios priemonės skyrimo galimumo ir tikslingumo problematika. Statistinių duomenų bei konkrečių baudžiamųjų bylų analizė leidžia atskleisti susiformavusią ydingą praktiką, kuomet įtariamojo procesinio statuso įgijimas "automatiškai" nulemia kardamosios priemonės paskyrimą, net neanalizuojant jos skyrimo tikslingumo.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, kardamosios priemonės, kardomųjų priemonių tikslai, įtariamojo procesinis statusas.

ĮVADAS

Žmogaus teisių apsauga ir jų įgyvendinimas – tai pati fundamentaliausia ir nuolat trunkanti žmogiškosios būties problema, apimanti visas kitas.¹ Tačiau neginčytinas yra teiginys, kad žmogaus asmens laisvė ir jo autonomiškumas negali būti beribiai ir absoliučiai neliečiami. Vienas žmogus yra laisvas tiek, kiek jo laisvė nepažeidžia kitų asmenų laisvės. Tuo atveju, kai vieno asmens laisvė kelia pavojų kitų visuomenės narių laisvei ir saugumui, keliančiojo grėsmę atžvilgiu yra būtina imtis tam tikrų priemonių.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnis apibrėždamas baudžiamojo proceso paskirtį kartu ir jau pateikia užuominą, kokiais atvejais bus galima riboti individo autonomiškumą, t.y. tuomet kai siekiama, ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Kiekviena demokratinė valstybė savo baudžiamuosiuose

¹ Vaišvila A. Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. Konferencijos medžiaga. Žmogaus teisių centras. 1996. Vilnius. P.13.

procesuose yra numaćiusi tam tikras procesines priemones, kurios, siekiant procesinių tikslų, platesne ar siauresne apimtimi leidžia suvaržyti asmenų teises ir laisves. Toks suvaržymas nėra draudžiamas ir tarptautinių teisės aktų (pvz. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos ir kitų), jeigu jis atitinka siekiamus tikslus ir vyksta vadovaujantis teisės aktų nustatyta tvarka. Valstybės institucijos, tirdamos ir nagrinėdamos baudžiamąsias bylas, esant tam būtinoms sąlygoms, gali varžyti tiek nukentėjusiojo, tiek ir nusikalstamą veiką padariusio ar apskritai procesinio statuso neturinčio asmens teises ir laisves. Plačiausia apimtimi yra numatyta galimybė varžyti nusikalstamą veiką padariusio asmens teises ir laisves. Intensyviausias nusikalstamą veiką padariusio asmens teisių ir laisvių suvaržymas pasireiškia jo atžvilgiu taikant kardomasias priemones, kadangi jų taikymas visais atvejais yra susijęs su vienos iš svarbiausių ir jautriausių žmogaus laisvių – judėjimo laisvės suvaržymu – kurios pažeidimai gali suponuoti ir kitų asmens laisvių pažeidimą. Pati kardomųjų priemonių prigimtis lemia tai, kad jų taikymas dažnai laviruoja ties vos regima teisių ir laisvių suvaržymo ir pažeidimo riba, kuri toliau straipsnyje bus atskleidžiama analizuojant kardomųjų priemonių tikslų ir įtariamojo procesinio statuso įgijimo santykio problematiką.

Straipsnio tiriamasis objektas – optimalus kardomųjų priemonių tikslų realizavimas.

Pagrindinis straipsnio tikslas – išanalizuoti tikrąjį kardomųjų priemonių tikslų turinį bei atskleisti susiformavusią ydingą praktiką, kuomet įtariamojo procesinio statuso įgijimas nulemia kardamosios priemonės paskyrimą, neanalizuojant jos skyrimo tikslingumo.

Pagrindiniai straipsniui keliami uždaviniai: išanalizuoti kardomųjų priemonių sąvokos bei tikslų sąveiką, kardomųjų priemonių skyrimo galimumo ir tikslingumo problematiką bei atskleisti kardomųjų priemonių tikslų ir įtariamojo procesinio statuso įgijimo santykį.

Atliekant tyrimą ir siekiant įgyvendinti straipsniui keliamus uždavinius naudojami loginis, sisteminės analizės, empirinis, lyginamasis sinchroninis bei duomenų analizės metodai.

Kardomųjų priemonių tikslai Lietuvos baudžiamojo proceso moksle įvairiais aspektais nagrinėti doc. dr. Gintaro Godos daktaro disertacijoje bei moksliniuose straipsniuose², tačiau kardomųjų priemonių tikslų ir įtariamojo procesinio statuso įgijimo santykis baudžiamojo

² Goda, G. Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga. *Teisė*. 1992, 26; Goda, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*. 1994, 3; Goda, G. Kardomojo kalnimo trukmė. *Teisė*. 1996, 30; Goda, G. Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos. *Teisė*. 1997, 37; Goda, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*. 1998, 32; Goda, G. Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *Teisė*. 2000, 35.

proceso teisės moksle iki šiol nagrinėjamas nebuvo, tai ir nulemia šio straipsnio naujumą. Pastarosios temos aktualumą taip pat nulemia tai, kad beatodairiškas kardomųjų priemonių taikymas įtariamiesiems ne tik yra nesuderinamas su žmogaus teisių apsaugos standartais, bet neretai ir brangiai kainuojantis valstybei, kuri privalo atlyginti įtariamiesiems žalą, atsiradusią dėl nepagrįsto kardomosios priemonės paskyrimo.

KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ SĄVOKOS IR TIKSLŲ SĄVEIKA

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas kardomųjų priemonių sąvokos nepateikia, ji atskleidžiama baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Baudžiamojo proceso kodekso komentare kardomosios priemonės apibrėžiamos kaip griežčiausios procesinės prievartos priemonės, kurias pagal savo kompetenciją skiria prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas³. Atsižvelgiant į tai, kad po 2003 metų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo kardomųjų priemonių sąvoką teisės doktrinoje buvo bandoma apibrėžti vos keletą kartų, todėl palyginimui, tikslinga paminėti kokia ši sąvoka buvo teisės doktrinoje, galiojant "senajam" kodeksui – P. Danisevičius teigimu kardomosios priemonės – tai baudžiamojo procesinio pobūdžio prievartos priemonės, kurias kvotos organas, tardytojas, prokuroras ir teismas skiria kaltinamajam, o atskirais atvejais ir įtariamajam, teisiamajam bei nuteistajam (pastariesiems iki nuosprendžio įsigaliojimo), siekdami sukliudyti jiems pasislėpti nuo tardymo ir teismo, užkirsti kelią tolimesnei jų nusikalstamai veiklai, užtikrinti tiesos nustatymą baudžiamojoje byloje ir nuosprendžio vykdymą⁴. Analogiška situacija yra ir daugumoje kitų valstybių, kuomet kardomųjų priemonių sąvoka randama baudžiamojo proceso doktrinoje, bet ne baudžiamojo proceso įstatymuose. Pavyzdžiui, Rusijos baudžiamojo proceso teisės mokslininkai kardomąsias priemones apibrėžia taip: “Kardomosios priemonės – tai procesinės prievartos priemonės, kurias taiko kvotos, parengtinio tardymo ir prokuratūros organai kaltinamojo atžvilgiu (išskirtiniais atvejais – įtariamojo atžvilgiu), o teismas – teisiamojo ar nuteistojo atžvilgiu (iki nuosprendžio įsiteisėjimo), įstatyme numatytais atvejais, t.y. turint tikslą užkirsti kelią tiems asmenims pasislėpti nuo tardymo, trukdyti nustatyti tiesą byloje ar tęsti nusikalstamą veiklą, o taip pat užtikrinti nuosprendžio vykdymą.”⁵ Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso teisės

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Teisinės informacijos centras. I tomas. Vilnius. 2003. P. 300

⁴ Danisevičius P. Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. Vilnius, 1989. P.143.

⁵ А.И.Александров, С.А.Величкин, Н.П.Кириллова и др. Уголовный процесс России: Общая часть: Учебник для

mokslininkai kardomasias priemones supranta kaip baudžiamojo procesinio pobūdžio prievartos priemonę, skiriamą siekiant užtikrinti tiesos nustatymą, įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese bei bausmės vykdymą⁶. Iš pateiktų pavyzdžių akivaizdu, kad pagrindinis ir svarbiausias aspektas, atskleidžiantis kardomųjų priemonių instituto esmę, yra jų tikslai, o bandymai formuluoti jų sąvoką dažniausiai yra tik dirbtinis tikslų "apauginimas" kardomasias priemones taikančiais subjektais. Įstatymų leidėjo pozicija kardomasias priemones apibrėžti vien per jų taikymo tikslus yra sveikintina, kadangi siekiant išvengti neproporcingo žmogaus teisių suvaržymo kur kas svarbiau yra įtvirtinti aiškius kardomųjų priemonių taikymo tikslus bei pasiekti, kad kiekvienos atskiros priemonės reglamentacija būtų tokio lygmens, kad tuos tikslus būtų įmanoma įgyvendinti maksimaliai efektyviai. Tik aiškūs tikslai ir jų tikslus ir efektyvus įgyvendinimas, o ne priemonės taikančių subjektų įtvirtinimas nulemia prievartos, o tuo pačiu ir kardomųjų priemonių, egzistavimą baudžiamajame procese. Prievartos priemonių sistemoje kiekvienai prievartos priemonei turi būti keliamas konkretus taikymo tikslas ir draudimas ją taikyti kitu tikslu. Tik aiškiai deklaravus ir suvokus prievartos priemonės tikslą ji gali būti teisėtai ir pagrįstai taikoma ir bus pasiektas būtent tas rezultatas, kuriam pasiekti prievartos priemonė sukurta⁷. Jau minėtųjų valstybių: Rusijos, Lenkijos bei Lietuvos, baudžiamojo proceso įstatymai numato daugumą vienodus, su kai kuriais lingvistiniais skirtumais, kardomųjų priemonių taikymo tikslus. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 119 straipsnis numato, kad kardomosios priemonės gali būti skiriamos siekiant: 1. užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese; 2. netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą; 3. taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms.

Tik dalyvaujant nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui ikiteisminiame tyrime, teisminiame nagrinėjime teisme bei nuosprendžio vykdyme bus galima pasiekti proceso greitumo ir ekonomiškumo principų efektyvų įgyvendinimą. Dėl to pirmasis tikslas, kurio siekiama taikant kardomasias priemones, yra užtikrinti nusikalstamą veiką padariusio asmens dalyvavimą procese. Asmens negatyvus nusistatymas dalyvauti procese dažniausiai pasireiškia arba sąmoningu vengimu atvykti į proceso veiksmus bei vykdyti nuosprendį, arba apskritai pasislėpimu nuo teisėsaugos institucijų. Abiem atvejais greta asmeniui paskirtos

студентов юридических вузов и факультетов // СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. Ун-та, 2004. с 336

⁶ Bulsiewicz A. Pstepowanie karne repetorium. - Warszawa: Liber, 1998. Str.101

⁷ Rima Ažubalytė, Egidijus Losis. Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. Socialinių mokslų studijos. 2009, Vilnius.

kardomosios priemonės tenka į pagalbą pasitelkti kitų procesinių prievartos priemonių grupei priskiriamas procesines prievartos priemonės: pirmuoju atveju – atvesdinimą ir (arba) skiriant iki 30 MGL baudą, antruoju - paskelbiant asmens paiešką. Analizuojant kiekvieną iš devynių kardomųjų priemonių atskirai akivaizdu, kad kardomosios priemonės tikslas – užtikrinti nusikalstamą veiką padariusio asmens dalyvavimą procese, skirtingai negu likusieji du, visais atvejais yra pagrindinis ir nulemiantis pareigūnų apsisprendimą asmeniui paskirti kardomąją priemonę.

Antrasis kardomųjų priemonių tikslas turi tam tikrus sąlyčio taškus ir yra persipinantis su pirmuoju, kadangi nusikalstamą veiką padariusio asmens vengimas dalyvauti procese taip pat yra neabejotinas trukdys sėkmingam, greitam ir efektyviam baudžiamajam procesui. Dažniausiai trukdymas procesui gali pasireikšti dvejomis formomis:

1) Bandant paveikti nukentėjusiuosius, liudytojus, ekspertus, kitus įtariamuosius, kaltinamuosius ar nuteistuosius. Tai gali būti tiek spėjimas, kad bus bandoma paveikti minėtuosius asmenis (pvz. nukentėjusiojo tarnybinė ar materialinė priklausomybė nuo įtariamojo), tiek ir jau šiuo metu vykstantys tokio pobūdžio veiksmai (pvz. vykdant elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę užfiksuoti įtariamojo grasinimai liudytojui pakeisti parodymus). Poveikį minėtiems asmenims gali daryti ne tik pats įtariamasis (kaltinamasis) tiesiogiai, bet ir tam pasitelkdamas kitus asmenis, kurie veikia jo naudai.

2) Bandant sunaikinti, paslėpti ar suklastoti daiktus bei dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Dažniausiai tokios formos trukdymo procesui tikimybė yra grindžiama tuo, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai turi duomenų, kad egzistuoja konkretizuoti ar nekonkretizuoti objektai, patvirtinantys įtariamojo (kaltinamojo) kaltę, tačiau iki šiol jų nepavyko surasti. Apie tokių objektų egzistavimą gali byloti pats nusikalstamos veikos pobūdis (pvz. tiriant nusikalstamas veikas dėl neteisėto disponavimo šaunamaisiais ginklais būtina surasti bei paimti neteisėtai laikomus ginklus), nerastas nusikalstamos veikos dalykas, nusikalstamos veikos vietoje palikti pėdsakai, ant nukentėjusiojo kūno likę sužalojimai pagal kurių pobūdį galima spręsti apie nusikalstamos veikos įrankį ir pan.

Asmens neprisipažinimas padarius nusikalstamą veiką, parodymų nedavimas arba davimas nenuoseklių parodymų negali būti laikomi trukdžiu procesui, kadangi tokiu būdu pažeistume įtariamojo (kaltinamojo) teisę į gynybą, nes parodymų davimas yra jo teisė, bet ne pareiga. Taip pat kaip trukdymo procesui negalima vertinti ir nusikalstamą veiką padariusių

bendrininkų nenustatymo. Analizuojant šio kardomųjų priemonių tikslo turinį verta paminėti, kad neretai galimybė trukdyti procesui yra nulemta nusikalstamą veiką padariusio asmens laisvės lankytis tam tikrose vietose arba bendrauti su tam tikrais asmenimis. Tačiau tik paskyrus kardomasias priemones – namų areštą bei rašytinį pasižadėjimą neišvykti – yra numatyta galimybė taikyti papildomus apribojimus asmeniui, t.y. uždrausti lankytis tam tikrose vietose arba nebendrauti ir neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis⁸. Netrukdomo baudžiamojo proceso tikslo siekimas gali būti būdingas kiekvienai iš devynių kardomųjų priemonių, todėl svarstyti galimybė baudžiamojo proceso įstatymą papildyti numatant, kad minėtuosius papildomus apribojimus – lankytis tam tikrose vietose arba bendrauti ar ieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis – esant procesinei būtinybei, būtų galima taikyti skiriant ir kitas kardomasias priemones. Tokiu būdu kardomasias priemones skiriantiems pareigūnams atsirastų ganėtina efektyvi alternatyva, neskiriant griežtesnių kardomųjų priemonių ir kartu pernelyg intensyviai nesuvaržant asmens teisių ir laisvių, optimaliai pasiekti kardomųjų priemonių tikslus.

Kad aptartieji du kardomųjų priemonių tikslai yra grynai procesinio pobūdžio nei praktiniame nei teoriniame lygmenyje diskusijų nekelia, tačiau tam tikrų diskusijų kelia trečiasis, prevencinio pobūdžio, kardomųjų priemonių tikslas – siekis užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms, kadangi jis turi tam tikrų panašumų su baudžiamojoje teisėje įtvirtintu vienu iš bausmės tikslų – siekiu sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Visgi, atsižvelgiant į vieną iš nekaltumo prezumpcijos principo elementų, kad jokiais procesinėmis prievartos priemonėmis negali būti siekiama bausmės tikslų bei į tai, kad skiriant bausmę yra siekiama ne vieno iš Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 41 straipsnyje įtvirtintų bausmės tikslų, o visų kartu kompleksiskai, siekis kardomosiomis priemonėmis užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms turi būti vertinamas kaip procesinio pobūdžio. Tokios pačios pozicijos laikosi ir rusų autoriai, antai, A. P. Ryžakov nuomone, nors kardomosioms priemonėms būdinga prievarta, tačiau tai nėra bausmės elementas, kadangi kardomųjų priemonių tikslai yra kitokie.⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo

⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 132 straipsnyje, reglamentuojančiame kardomąją priemonę - namų areštą, numatyta, kad skiriant namų areštą asmuo gali būti įpareigotas nesilankyti viešosiose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis. Tačiau, įpareigojant asmenį nebendrauti su tam tikrais asmenimis, pagrindinis tikslas, kurio siekiama yra tas, kad įtariamasis netrukdytų baudžiamajam procesui, bandydamas paveikti liudytojus, nukentėjusiuosius ar kitus įtariamuosius ar atlikdamas kitus neteisėtus veiksmus. Tačiau praktikoje minėtus neteisėtus veiksmus, trukdančius procesui, neretai asmenys padaro ne patys tiesiogiai, o per kitus asmenis, todėl ši reglamentacija turėtų būti keičiama, numatant, kad skiriant namų areštą asmuo gali būti įpareigotas ne tik nebendrauti, bet ir neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis.

⁹ Рыжаков А.П. Меры пресечения . Москва, 1996. P. 12.

suformuotoje praktikoje taip pat laikomasi panašios pozicijos, Teismo nuomone baudimas – tai bausmės, nustatytos atitinkamo straipsnio sankcijoje už veikos padarymą, paskyrimas. Tuo tarpu kardamosios priemonės nėra baudžiamosios atsakomybės priemonės, taigi jos nėra bausmė. Jos taikomos iki priimant teismo nuosprendį arba priimant teismo nuosprendį, bet iki bausmės vykdymo pradžios. Jų tikslas ne nubausti asmenį, o garantuoti, kad įtariamasis netrukdytų ikiteisminiam tyrimui, nevengtų teismo posėdžių, nepasislėptų nuo teismo, nedarytų poveikio kitiems proceso dalyviams. Tuo tarpu asmens kaltumo ir jo nubaudo klausimas paskiriamas ir keičiant kardomasias priemones nesprendžiamas.¹⁰ Visgi pareigūnai, sprenddami klausimą dėl kardamosios priemonės skyrimo bei jos rūšies parinkimo, tik išimtiniais atvejais turėtų remtis vien šio prevencinio tikslo siekimu. Vien šio tikslo, skiriant kardomąją priemonę, turėtų būti siekiama tik tais atvejais, kuomet manymas, kad asmuo padarė jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, būtų pagrįstas pakankamai išsamiais duomenimis, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti bei kitomis aplinkybėmis, leidžiančiomis daryti pagrįstą išvadą, kad asmuo, neapribojus jam laisvės, gali daryti naujas nusikalstamas veikas. Ypač tai akcentuotina sprendžiant klausimą dėl griežčiausių kardomųjų priemonių skyrimo. Nepaisant to, kad tikslo užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms dominavimas kardomųjų priemonių skyrimo procese labiausiai mus priartina prie asmens laisvių suvaržymo ir asmens laisvių pažeidimo ribos, visgi vis dar esti valstybių, kur prevencinį pobūdį turinčių tikslų siekimas kardomųjų priemonių procese užima pagrindinę vietą. Antai, Baltarusijos baudžiamojo proceso kodeksas kardomasias priemones apibrėžia kaip "priverčiamąsias priemones, kurios taikomos įtariamajam ar kaltinamajam, siekiant sutrukdyti jiems vykdyti visuomenei pavojingas veikas, numatytas baudžiamajame įstatyme, sutrukdyti atlikti veiksmus, trukdančius baudžiamosios bylos tyrimui taip pat nuosprendžio vykdymo užtikrinimui". Akivaizdu, kad Baltarusijoje nusikalstamą veiką padariusio asmens dalyvavimas procese nėra dominuojantis kardomųjų priemonių tikslas, kaip tai yra daugumoje kitų valstybių. Pagrindinis kardomųjų priemonių tikslas Baltarusijoje – tai bendroji prevencija, t.y. siekis asmeniui apriboti galimybes daryti naujas nusikalstamas veikas. Demokratinėse valstybėse apskritai yra atsisakyta bendrosios prevencijos kaip pagrindinio kardomųjų priemonių tikslo, tuo tarpu jo dominavimas Baltarusijos baudžiamajame procese vertintinas kaip ydingas Tarybų Sąjungos baudžiamojo proceso palikimas.

¹⁰ 2009 m. balandžio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-140/2009

KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ TIKSLŲ IR ĮTARIAMOJO PROCESINIO STATUSO ĮGIJIMO SANTYKIS

Ikiteisminio tyrimo metu, nustačius galimai nusikalstamą veiką padariusį asmenį, tyrimą atliekantis pareigūnas arba tyrimą kontroliuojantis prokuroras viena iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21 straipsnyje numatytų formų asmenį pripažįsta įtariamuoju. Asmeniui įgijus įtariamąją procesinę statusą, priiminėjant sprendimą dėl kardamosios priemonės paskyrimo, turi būti sprendžiami du kokybiškai atskiri klausimai: kardamosios priemonės skyrimo tikslingumas bei jos rūšies parinkimas. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras arba, neatidėliotinais atvejais, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, sprenddamas kardamosios priemonės skyrimo tikslingumo klausimą, pirmiausiai turi atsakyti ne į klausimą ar paskyrus, o ar nepaskyrus kardamosios priemonės bus galima užtikrinti optimalų baudžiamąjį procesą bei sėkmingą jo tikslų pasiekimą. Atsakius pastarąjį klausimą neigiamai ir perėjus jau prie antrojo klausimo - kardamosios priemonės rūšies parinkimas – pareigūnas turėtų pradėti vertinti, ar pačia švelniausia kardomąja priemone – rašytiniu pasižadėjimu neišvykti – pavyks pasiekti norimus tikslus, ir tik negatyviai atsakęs ir šį klausimą pereiti prie svarstymų skirti griežtesnę kardomąją priemonę. Sprendžiant kardamosios priemonės skyrimo klausimą turi būti atsižvelgta į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje suformuotus proporcingumo ir interesų pusiausvyros principus, reikalavimą kardomųjų priemonių taikymą pagrįsti reikšmingais ir pakankamais motyvais¹¹.

Deja, praktika yra susiformavusi kiek kitokia. Praktikoje kardamosios priemonės skyrimo tikslingumo ir jos rūšies parinkimo klausimai yra suplakami į vieną, taip preziumuojant, kad įtariamąjo statuso įgijimas automatiškai nulemia kardamosios priemonės skyrimo tikslingumo klausimo išsprendimą, konstatuojant, kad įtariamajam skirti kardomąją priemonę yra privaloma, o belieka tik išspręsti kardamosios priemonės rūšies parinkimo klausimą. Tik šiuo momentu priemonę skiriantis subjektas pradeda vertinti, ar viena, ar kita kardomoji priemonė pasieks siekiamus tikslus, kai tuo tarpu tai turėjo būti vertinama sprendžiant jau pirmąjį – kardamosios priemonės skyrimo tikslingumo – klausimą. Tokia situacija visiškai nesuderina su žmogaus teisių apsaugos standartais, kurie numato, kad žmogaus teisių suvaržymas turi būti *ultima ratio*. Taip pat, taip yra pažeidžiamas svarbiausias kardomųjų priemonių skyrimo proporcingumo principas, kuris reikalauja, kad procesinė

¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos "Kai kurie Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I)". Teismų praktika Nr. 31, Vilnius, 2009.

prievarta nebūtų taikoma, jeigu ji nėra būtina teisiškai ir socialiai svarbesniems tikslams, negu individo teisių ir laisvių suvaržymas, pasiekti.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 121 straipsnyje yra įtvirtintos bendrosios kardomųjų priemonių skyrimo nuostatos. Bendrosios kardomųjų priemonių skyrimo nuostatos – tai tam tikros gairės, kurių privalu laikytis sprendžiant bet kurios kardamosios priemonės, nepriklausomai nuo jos rūšies, skyrimo galimumo ir tikslingumo klausimus, o taip pat vėliau jau parenkant konkrečios kardamosios priemonės rūšį. Kai kurioms kardamosioms priemonėms paskirti pakanka ir minėtųjų bendrųjų skyrimo nuostatų, tačiau kitoms, pavyzdžiui suėmimui, karinio dalinio vadovybės stebėjimui, įstatymas numato ir papildomas, specialias aplinkybes, tik kurioms esant ši kardomoji priemonė galės būti paskirta. Visais atvejais, prieš vertinant minėtame straipsnyje nurodytas aplinkybes¹², turinčias įtakos apsisprendimui skirti kardomąją priemonę bei jos rūšies parinkimui, turi egzistuoti būtina sąlyga kardamosios priemonės paskyrimo galimumui išspręsti – duomenų pakankamumas, kad įtariamasis, kuriam skiriama priemonė, padarė jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką. Duomenų pakankamumas yra vertinamasis kriterijus, kurį turi įvertinti kardomąją priemonę skiriantis subjektas – ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras, arba neatidėliotinais atvejais, ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Visgi, pastarieji subjektai, skirdami kardomąją priemonę, negali remtis vien spėjimais arba abejotino patikimumo duomenimis apie asmens padarytą nusikalstamą veiką – visi duomenys turi būti pakankamai patikimi ir tinkamai užfiksuoti baudžiamosios bylos medžiagoje. Vertinant, ar pakanka duomenų apie asmens padarytą nusikalstamą veiką, neturi būti keliamas toks aukštas duomenų pakankamumo lygis, kaip priimant apkaltinamąjį nuosprendį, kuris priimamas tik tuomet, kai nebelieka pagrįstų abejonų dėl asmens kaltumo. Tai grindžiama tuo, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje apie nusikalstamą veiką ir ją galimai padariusį asmenį gali būti daromos tik preliminarios išvados, formuluojamos kaip prognozės apie galimybę, kad toks asmuo teismo gali būti pripažintas kaltu. Pastaroji pozicija grindžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad tik teismas Lietuvos Respublikoje vykdo teisingumą, t.y. tik teismas, įvertinęs ikiteisminio tyrimo metu surinktą medžiagą, gali konstatuoti, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir kad ją padarė konkretus asmuo. Ikiteisminio tyrimo

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 122 straipsnio 4 dalis numato, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas, sprenddamas, ar reikia skirti kardomąją priemonę, ir parinkdamas jos rūšį, turi atsižvelgti į įtariamojo nusikalstamos veikos sunkumą, įtariamojo asmenybę, į tai, ar jis turi nuolatinę gyvenamąją vietą ir darbą ar kitokį legalų pragyvenimo šaltinį, į įtariamojo amžių, sveikatos būklę, šeimines padėtį ir kitas aplinkybes, galinčias turėti reikšmės sprendžiant dėl kardamosios priemonės.

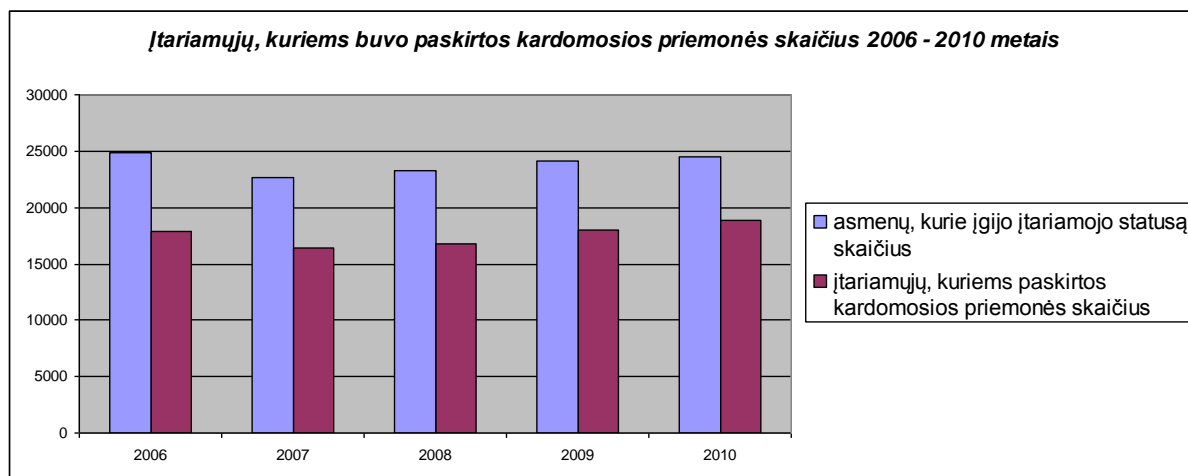
stadijoje, sprendžiant atskirus, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytus, procesinių veiksnių taikymo bei atlikimo klausimus nėra sprendžiamas asmens kaltumo ar nekaltumo klausimas, kadangi tai padaryti gali tik byla nagrinėjantis teismas. Tai, kad skiriant kardomąją priemonę nekeliamas toks aukštas duomenų pakankamumo reikalavimas, kaip priimant apkaltinamąjį nuosprendį, patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Europos žmogaus teisių teismo suformuota praktika bylose dėl žalos, atsiradusios dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksnių. Pastarosios kategorijos bylose teismai laikosi pozicijos, kad asmens išteisinimas (pvz. nesurinkus pakankamai duomenų pagrindžiančių kaltinamojo kaltę) pats savaime nereiškia jo atžvilgiu taikytų procesinių prievartos priemonių neteisėtumo, jeigu jos buvo taikytos laikantis įstatymo nustatytos tvarkos¹³.

Asmuo, kuriam ketinama skirti kardomąją priemonę, prieš tai, viena iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21 straipsnyje numatytų formų, turi būti įgijęs įtariamojo procesinį statusą. Įtariamojo procesinio statuso asmeniui suteikimas taip pat yra nulemtas duomenų pakankamumo apie tai, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką. Taigi, galima pagrįstai teigti, kad formali galimybė asmeniui skirti kardomąją priemonę (išskyrus suėmimą, kurio skyrimui būtini specialūs suėmimo pagrindai ir sąlygos) atsiranda asmeniui įgijus įtariamojo procesinį statusą, kadangi tiek galimybė asmeniui suteikti šį statusą, tiek galimybė paskirti kardomąją priemonę yra nulemti duomenų apie asmens padarytą nusikalstamą veiką pakankamumo. Asmeniui įgijus įtariamojo procesinį statusą, chronologiškai sekantis procesinis veiksmas prieš paskiriant kardomąją priemonę yra įtariamojo apklausa. Įtariamojo apklausa yra papildomas saugiklis, leidžiantis galutinai įvertinti, ar būtina suvaržyti asmens, padariusio nusikalstamą veiką, teises ir laisves, paskiriant jam konkrečią kardomąją priemonę. Asmens prisipažinimas arba neprisipažinimas padarius nusikalstamą veiką neturi būti lemiamas ir vienintelis kriterijus, sprendžiant kardomosios priemonės skyrimo klausimą. Sprendžiant šį klausimą įtariamojo duoti parodymai turi būti vertinami kompleksiskai su kitais byloje surinktais duomenimis. Vienintelė išimtis, kuomet įtariamajam paskiriama kardomoji priemonė prieš tai jo neapklausus, yra kardomosios priemonės - suėmimo skyrimas kuomet asmuo prieš tai nebuvo laikinai sulaikytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 140 straipsnyje

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. Spalio 9 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-388/2007
Europos Žmogaus Teisių teismo 1994 m. spalio 28 d. sprendimas Murray v. Jungtinė Karalystė, Nr. 14310/88 (Murray v. The United Kingdom judgement of 28 October 1994, no. 14310/88)

nustatyta tvarka. Šiuo atveju suėmimas paskiriamas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui nedalyvaujant teismo posėdyje, nenustatant konkretaus jo termino, tačiau prieš teismui galutinai sprendžiant, ar suėmimas paskirtas pagrįstai ir nustatant jo konkretų terminą, asmuo privalo būti apklaustas, kad teismas galėtų kompleksiskai įvertinti įtariamojo parodymus su kitais byloje surinktais duomenimis.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas nenumato, kad asmeniui tapus įtariamoju, jam būtina turi būti paskirta kardomoji priemonė. Skirti kardomąją priemonę ar ne, paliekama spręsti kompetenciją skirti konkrečią kardomąją priemonę turinčio subjekto diskrecijai. Visgi, iš žemiau pateiktos diagramos (1 pav.), kurioje yra pateikiami statistiniai duomenys apie tai, kiek per 2006 – 2010 metus asmenų buvo įgiję įtariamųjų statusą bei kokiam iš jų skaičiui buvo paskirta kardomoji priemonė, akivaizdu, kad trims iš keturių, įtariamojo procesinį statusą įgijusių asmenų, buvo paskirta švelnesnė ar griežtesnė, kardomoji priemonė. Taigi, galima daryti išvadą, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, skiriantys kardomasias priemones, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytas kardomųjų priemonių skyrimo nuostatas vertina pertekliška ir dažniausiai, nors to įstatymas nereikalauja, asmeniui vos įgijus įtariamojo procesinį statusą, paskiria kardomąją priemonę.

1 pav. Įtariamųjų, kuriems buvo paskirtos kardomosios priemonės, skaičius 2006-2010 metais

Analizuojamu laikotarpiu įtariamųjų, kuriems buvo paskirta kardomoji priemonė, skaičius svyravo neženkliai, nuo 72 iki 77 procentų. Nerimą kelia tik tai, kad nors ir neženkliai, tačiau tokių įtariamųjų skaičius palaipsniškai auga, o tai savaime nulemia ir

žmonių, kurių teisės bei laisvės yra suvaržomos skaičiaus augimą. Tačiau vargu ar vis dažnesnė žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo būtinybė išties yra nulemta procesinių tikslų. Kad toks asmens teisių ir laisvių suvaržymas toli gražu ne visais atvejais, yra susijęs su kardomųjų priemonių tikslų siekimu, tampa akivaizdu analizuojant baudžiamąsias bylas, kuriose asmenys buvo kaltinami kai kurių mažiausiai pavojingų nusikalstamų veikų padarymu. Kaip puikus to pavyzdys galėtų būti Kauno miesto apylinkės teisme išnagrinėtų, atsitiktinai pasirinktų, 20 baudžiamųjų bylų, kuriose asmenys buvo kaltinami nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 281 straipsnio 1 dalyje (Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas), padarymu, analizė. Visose be išimties baudžiamosiose bylose asmeniui pranešus apie įtarimą padarius nusikalstamą veiką bei jį apklausus įtariamuoju, tą pačią dieną, tikėtina, kad keletos minučių bėgyje, buvo paskirta kardomoji priemonė. Analogiška praktika atsiskleidžia susipažinus ir su kitomis baudžiamosiomis bylomis, kuriose asmenys buvo kaltinami baudžiamųjų nusižengimų, neatsargių arba nesunkių tyčinių nusikaltimų padarymu. Negana to, detaliau analizuojant kaltinamuosius charakterizuojančią medžiagą, neretai atsiskleidžia dar kurioziškesnė situacija, kuomet neatsargius nusikaltimus padariusiems (pvz. numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 281 straipsnio 1 dalyje), nuolatinę gyvenamąją vietą, darbą turintiems, teigiamai charakterizuojamiems bei žalą atlyginusiems įtariamiesiems buvo paskiriamos kardomosios priemonės. Jeigu kardomąsias priemones skiriantis pareigūnas būtų bent kiek analizavęs priemonės skyrimo tikslingumo klausimą, remdamasis minėtosiomis bei pačios nusikalstamos veikos aplinkybėmis, būtų nesunkiai priėjęs išvados, kad netrukdomo baudžiamojo proceso bei nusikalstamą veiką padariusio asmens dalyvavimo procese tikslų būtų pasiekęs ir neapribodamas asmens teisių ir laisvių. Guodžia tikrai tai, kad dažniausiai buvo skiriama pati švelniausia kardomoji priemonė - rašytinis pasižadėjimas neišvykti. Rašytinio pasižadėjimo neišvykti tendencingai dažnas taikymas matyti ir iš žemiau pateiktos lentelės (1 lentelė), kurioje yra pateikiami duomenys apie taikytų kardomųjų priemonių rūšis.

1 lentelė. Įtariamųjų, kuriems buvo paskirtos kardamosios priemonės skaičius 2006-2010 metais

	Užregistr uota asmenų, įtariamų padarius nusikalsta mas veikas	suėmimas	namų areštas	užstatas	dokumentų paėmimas	įpareigojimas periodiškai registruotis	raštinis pasiradėjimas neišvykti	karinio dalinio vadovo stebėjimas	nepilnamečio atidavimas tėvams prižiūrėti	įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo
2006	24 831	2 117	157	109	1 241	3 025	10 931	30	265	-
2007	22 703	1 838	97	74	1 359	2 637	10 023	39	301	-
2008	23 235	1 728	81	95	1 357	2 918	10 215	36	303	-
2009	24 111	1 794	56	124	1 282	3 310	11 133	16	287	-
2010	24 496	1 920	37	119	1 383	3 072	12 032	1	267	13

Visgi, nepaisant to, kad dažniausiai teisėsaugos institucijos skiria pačią švelniausią kardomąją priemonę, tačiau didelis skaičius įtariamųjų, kuriems yra paskiriama kardomoji priemonė bei jo augimas, leidžia daryti prielaidą, kad subjektai, skiriantys priemones, neretai net neanalizuoja ar duomenų apie asmens padarytą nusikalstamą veiką lygmuo yra toks, kad būtų galima apriboti jo teises ir laisves bei nevertina kardamosios priemonės skyrimo tikslingumo klausimo, o kardomąją priemonę skiria „automatiškai“, vos pranešę asmeniui apie įtarimą bei jį apklausę įtariamuoju. Kardamosios priemonės skyrimas, nevertinant jos tikslingumo, reiškia tą, kad kardomoji priemonė yra skiriama net neanalizuojant, ar ji pasieks norimus kardomųjų priemonių tikslus. Toks beatodairiškas ir neretai visiškai nepasvertas kardomųjų priemonių skyrimas, įtakotas vien įtariamojo procesinio statuso įgijimo, ne tik iškreipia kardomųjų priemonių instituto paskirtį, siekiamų tikslų esmę, bet ir nulemia vis didėjančią ieškinių Lietuvos Respublikai, dėl žalos, dėl neteisėtai taikytų procesinių prievartos priemonių, skaičių.

Susiklosčiusi kardomųjų priemonių taikymo praktika akivaizdžiai pažeidžia vieną svarbiausių baudžiamojo proceso teisės principų – proporcingumo principą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 8 d. nutarime išaiškino, kad „teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti <...> turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija)“. Proporcingumo principas reikalauja, kad priimant kiekvieną sprendimą dėl kardomųjų priemonių taikymo turi būti kruopščiai tikrinama, ar toks suvaržymas nebus per griežtas. Varžant žmogaus teises, turi būti atsižvelgiama, ar taikant kokią nors kardomąją priemonę bus

pasiekti tikslai, ar tie patys tikslai negali būti pasiekti taikant švelnesnes priemones, ar rezultatas, kuris bus pasiektas pritaikius kardomąją priemonę, bus pakankamai reikšmingas palyginus su suvaržymais, kuriuos turės patirti asmuo, kurio atžvilgiu bus ta priemonė pritaikyta. Tai reiškia, kad negalima varžyti asmenų teisių, taikant jų atžvilgiu kardomasias priemones, vadovaujantis nuostata, kad jeigu kokios nors kardomosios priemonės pritaikymas neduos reikiamų rezultatų, bet kuriuo atveju ir nepakenks bylos tyrimui ar nagrinėjimui. Proporcingumo principas legitimuoja tik tokį žmogaus teisių ribojimą, kuriuo siekiama konstitucinių tikslų, bei kuris yra tinkamas ir būtinas, taip pat adekvatus ribojamos žmogaus teisės vertei.

IŠVADOS

Kardomųjų priemonių sąvoka Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nėra apibrėžta tiek Lietuvoje, tiek ir kitose valstybėse (pvz. Lenkijoje, Rusijoje, Baltarusijoje) – ji yra pateikiama baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Analizuojant kardomųjų priemonių sąvoką pagrindinis dėmesys yra skiriamas jų tikslams, o tai leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad kardomųjų priemonių institute būtent tikslai ir optimalus jų pasiekimas yra pagrindiniai jo struktūriniai elementai, įtakojantys visą kardomųjų priemonių taikymo procesą.

Siekiant optimalaus netrukdomo ikiteisminio, tyrimo bylos nagrinėjimo teisme ir nuosprendžio įvykdymo tikslo pasiekimo bei kiek įmanoma mažesnio asmens laisvių ir teisių suvaržymo, svarstyтина galimybė papildyti baudžiamojo proceso įstatymą, numatant galimybę, kad įtariamajam (kaltinamajam) skiriant bet kurią iš devynių kardomųjų priemonių būtų galima skirti ir papildomus apribojimus – uždraudimą lankytis tam tikrose vietose arba nebendrauti ir neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis. Tai būtų ganėtinai efektyvi alternatyva vietoje griežtesnės skirti asmeniui švelnesnę kardomąją priemonę bei kartu su ja nustatyti papildomus apribojimus.

Daugumoje demokratišų valstybių, kardomųjų priemonių skyrimo procese yra atsisakyta prevencinio pobūdžio tikslo – kelio naujoms nusikalstamos veikoms užkirtimo - siekimo. Atsižvelgiant į šią praktiką bei į tai, kad šio tikslo dominavimas mus labiausiai priartina prie ribos tarp asmens laisvių suvaržymo ir jų pažeidimo, vien siekti užkirsti kelią naujoms nusikalstamos veikoms, skiriant kardomąją priemonę, turi būti tik išimtiniais atvejais ir tik tuomet, kai duomenų apie asmens padarytą nusikalstamą veiką yra surinkta ganėtinai daug ir jie yra pakankamai patikimi.

Formali galimybė asmeniui skirti kardomąją priemonę atsiranda vos jam įgijus įtariamojo procesinį statusą bei jį apklausus įtariamuoju, kadangi tiek įtarimo apie nusikalstamos veikos padarymą pareiškimui, tiek galimybei skirti kardomąją priemonę keliamas tas pats reikalavimas – duomenų apie asmens padarytą nusikalstamą veiką pakankamumas. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad žmogaus teisių apsaugą reglamentuojantys aktai reikalauja, kad kardamosios priemonės būtų skiriamos tik tais atvejais, kuomet jų nepaskyrus neįmanoma pasiekti baudžiamojo proceso tikslų, asmeniui įgijus įtariamojo procesinį statusą, prieš priimant sprendimą dėl kardamosios priemonės paskyrimo turėtų būti sprendžiami du kokybiškai atskiri klausimai: kardamosios priemonės skyrimo tikslingumas bei jos rūšies parinkimas. Deja, statistikos ir konkrečių baudžiamųjų bylų analizė rodo, kad šie du klausimai yra suplakami į vieną, sprendžiant tik kardamosios priemonės rūšies parinkimo klausimą, o pati kardomoji priemonė asmeniui skiriama „automatiškai“, vos įgijus įtariamojo procesinį statusą.

Įgaliojimus skirti kardomasias priemones turintys subjektai turėtų pradėti keisti susiformavusią ydingą praktiką ir asmeniui įgijus įtariamojo procesinį statusą neapriboti jo teisių ir laisvių „automatiškai“, o nuodugniai ir visapusiškai, remiantis byloje esančiais duomenimis, o reikalui esant ir surenkant papildomus duomenis, išanalizuoti kardamosios priemonės skyrimo tikslingumo klausimą ir tik tada priimti galutinį sprendimą ir parinkti švelniausią, kiek tai leidžia proceso tikslų užtikrinimas, kardamosios priemonės rūšį. Tik taip bus sumažintas ieškinių dėl žalos, atsiradusių dėl nepagrįsto asmens teisių ir laisvių suvaržymo, valstybei skaičius bei užtikrintas žmogaus teisių apsaugos standartus reglamentuojančių teisės aktų tinkamas įgyvendinimas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Valstybės žinios. 2002, Nr.37. (Su pakeitimais ir papildymais)
2. 2009 m. balandžio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-140/2009
3. 2007 m. Spalio 9 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-388/2007
4. Europos Žmogaus Teisių teismo 1994 m. spalio 28 d. sprendimas Murray v. Jungtinė Karalystė, Nr. 14310/88 (Murray v. The United Kingdom judgement of 28 October 1994, no. 14310/88)
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos "Kai kurie Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje garantuojamų teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai (I)". Teismų praktika Nr. 31. 2009. Vilnius.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Teisinės informacijos centras. I tomas. 2003. Vilnius.

7. P. Danisevičius. Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. 1989. Vilnius.
8. R. Ažubalytė, E. Losis. Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. Socialinių mokslų studijos. 2009, Vilnius.
9. Vaišvila A. Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. Konferencijos medžiaga. Žmogaus teisių centras. 1996. Vilnius.
10. А.И.Александров, С.А.Величкин, Н.П.Кириллова и др. Уголовный процесс России: Общая часть: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов // СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. Ун-та, 2004.
11. Рыжаков А.П. Меры пресечения. Москва, 1996.
12. Bulsiewicz A. Pstepowanie karne repertorium. - Warszawa: Liber, 1998.

PROBLEMATIC OF THE CONNECTION BETWEEN SUPERVISION MEASURE GOALS AND GAINING THE PROCEDURAL STATUS OF THE SUSPECT

Marijus Šalčius*

Mykolas Romeris University
Kaunas regional prosecutor's office

Summary

The article analyzes the Lithuanian and foreign criminal law doctrine in the concept of supervision measures, which are a key element in supervision measures purposes. The comparison of various supervision measures concepts leads to the conclusion that the unrestricted criminal procedure and the offender's participation in criminal procedure on the objectives of pre-trial supervision measures are typical in many countries criminal proceedings. Such a concept of comparative analysis also confirms the trend of democratic states, pre-trial preventive measures aim - to prevent further offenses - are in the background, or it is generally denied, or pre-trial preventive measures aim is seeking in exceptional cases. This situation is explained by the fact that supervision measures goals are similar to the goals of punishment and subjects applying the supervision measures are approaching to the restriction of human rights and liberties, and their violation.

Detailed analysis of each objective enables to reveal the true purpose of the supervision measures institute's applicability and limitations. The articles puts forward a proposal that looking for an optimal unrestricted pre-trial, the trial and execution of the sentence of achievement of target, and minimize individual liberties and rights violation, there is a possibility to supplement the Criminal Procedure Code of Republic of Lithuania. It should be provided for the possibility that the suspect (accused) on any of the nine pre-trial supervision measures should be given additional restrictions - a prohibition from visiting certain places or not searching for a contact with certain persons. It would be quite an effective alternative to more restrictive supervision measures place a person a lighter supervision measure and remand it with the additional restrictions.

The paper analyzes the pre-trial measures the appointment procedure and issues in the individual stages of pre-trial. The article raises problems of granting pre-trial supervision measures feasibility and targeting. Although Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania do not provide that when a person acquires his procedural status of the suspect, a suspect should be given a supervision measure, but the statistical data and specific analysis of criminal cases reveals problems with the established practice, when the suspect's procedural status of the acquisition "automatically" determine the appointment of a supervision measure, even without examining the appropriateness of the appointment. The article outlines suggestions for the person acquiring the procedural status of the suspect, before the decision of detention on remand, sequentially, one after another, to address two separate issues - the desirability of granting pre-trial supervision measures, and only then remand the type of instrument selection issues which are currently being shaken into one. Only in this way it will reduce the number of state lawsuits for damages unduly restricting individual rights and liberties,

and ensure the protection of human rights standards governing the implementation of appropriate legislation.

Keywords: criminal procedure, suspect, supervision measures, pre-trial.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, baudžiamojo proceso prievartos priemonės, kardamosios priemonės, įtariamojo statusas.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure lecturer. Research interests: criminal procedure, measures of coercion in criminal procedure, supervision measures, status of the suspect.

Marijus Šalčius*, Kauno apygardos prokuratūros Civilinių bylų skyriaus prokuroras.

Marijus Šalčius*, Kaunas regional prosecutor's office, Department of civil cases, public prosecutor..

KONFLIKTAI TARNYBOS METU: POLICIJOS PAREIGŪNŲ EMOCIJŲ RAIŠKA

Edmundas Štarevičius

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: edma.star@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje siekiama nustatyti policijos pareigūnų emocijų raišką dažniausiai pasitaikančią konfliktinių situacijų metu. Analizuojamos šių konfliktų priežastys ir galimi sprendimo būdai. Tyrimo metu gauti duomenys leido nustatyti kokiose tarnybos vietose dažniausiai kyla konfliktai tarp pareigūno ir sulaikomų asmenų, kokie asmenys dažniausiai sukelia konfliktą, dėl ko šie konfliktai atsiranda, kokias emocijas jaučia pareigūnas konflikto metu, kokiomis priemonėmis pareigūnams tenka dažniausiai spręsti konfliktus. Manome, kad daugelį kilusių konfliktų galima išspręsti pozityviomis priemonėmis (nenaudojant psichinės ar fizinės prievartos), tačiau susidūrus su agresyviai nusiteikusių neblaivių žmonių, pozityvios įtikinimo priemonės dažnai būna neveiksmingos. Tais atvejais pareigūnams tenka naudoti fizinę prievartą. Be to, bendraujant su tokiais asmenimis, pozityvų konflikto sprendimą gali apsunkinti kilusios neigiamos emocijos: pyktis, įniršis, nerimas, baimė.

Pagrindinės sąvokos: studentas, pareigūnas, konfliktinė situacija.

ĮVADAS

Policija, veikianti naujų viešojo valdymo tendencijų, vis labiau tampa ne baudžiamojo persekiojimo, o demilitarizuota nusikaltimų prevencijos institucija. Šiuolaikinėje išsivysčiusioje ir demokratinėje visuomenėje tarnyba teisėsaugos įstaigose turėtų būti laikoma gerbtina profesija, nes ji reikalauja ne tik stipraus charakterio ir aukšto intelekto, gero fizinio pasirengimo, bet ir noro tarnauti atsižvelgiant į asmens, visuomenės bei valstybės interesus. Remiantis šiomis nuostatomis valstybė nemažai dėmesio skiria teisėsaugos pareigūnų rengimo kokybei, tobulinimui ir standartui, kad parengtas, kvalifikuotas teisėsaugos pareigūnas, gebėtų spręsti įvairaus pobūdžio teises – socialines problemas praktinėje veikloje užtikrindamas teisėtumą. Policijos pareigūnui tarnybos metu dažnai tenka valdžios atstovo, vertintojo, taip pat ir baudėjo vaidmuo, kas neretai gali sąlygoti konfliktinę situaciją tarp pareigūno ir sulaikomo ar nusižengusio asmens. Konfliktinei situacijai aštrėjant, didėja ir emocinė įtampa tarp pareigūno ir nepaklūstančio asmens. Kartais ji pasiekia kritinę ribą, kurią peržengus emocijos pasidaro nevaldomos, o žmonių veiksmai nekontroliuojami, nenuspėjami. Panašių įvykių analizė rodo, kad šių konfliktų priežastimi gali būti ne tik asmens, įvykdžiusio įstatymo pažeidimą ar sukėlusio konfliktą, veiksmai, bet ir paties pareigūno elgsena, kuri

dažnai priklauso nuo jo emocinės būsenos bei gebėjimo ją valdyti. Bet kokio kontakto su žmonėmis metu pareigūnui nederėtų tapti dar didesniu dirgikliu, aštrinančiu situaciją. Jis turėtų sumažinti įtampą, kvalifikuotai ir atitinkamai reaguoti į susidariusias aplinkybes. Sudėtingos situacijos reikalauja visapusiško požiūrio, socialinės kompetencijos, tikslios strategijos. Policijos pareigūnas privalo turėti tam tikrų žinių, kurios padėtų nuslopinti neigiamas emocijas, konfliktą išspręstų taikiu būdu bei laiduotų galimybę nesutrikti ir suteikti visapusišką pagalbą žmogui.

Daugelis konfliktų tarp pareigūno ir asmens atsiranda dėl jų bendravimo įgūdžių stokos. Nemokėjimas suprantamai perteikti informaciją adresatui arba netaktiškas poelgis pokalbio metu (pvz., nesugebėjimas išklaudyti pašnekovo) gali sukelti konfliktą. Siekiant užtikrinti konfliktinių situacijų pozityvų sprendimą, pareigūnui svarbu išmanyti kai kuriuos bendravimo aspektus. Tarp žmonių dažnai nutrūksta bendravimas ir kyla konfliktai ne todėl, kad norima piktybiškai pabloginti santykius, o dėl to, kad pašnekovai vienas kito nesupranta (siuntėjas nesugeba pakankamai informatyviai siųsti pranešimą, o gavėjas supranta pranešimą tokį, kokį užfiksuoja jo sąmonė).

Mokslinėje literatūroje konfliktas apibrėžiamas kaip priešingų tikslų, interesų, pozicijų, nuomonių ar požiūrių susidūrimas. Konflikto metu žmogų užvaldo nemalonūs jausmai arba išgyvenimai.¹ Remiantis konflikto apibrėžimu bei įsigilinus pareigūnų darbo specifiką, galima suprasti, kokie veiksniai gali sukelti konfliktą tarp pareigūno ir pažeidusio ar ketinančio pažeisti įstatymą asmens. Tai – skirtingi poreikiai, interesai, nuostatos, pozicijos ir veikimo tikslai. Tačiau pareigūnų darbe konfliktai su asmenimis gali kilti ne tik dėl išvardintų veiksnių. Kiti autoriai² nurodo šiuos konflikto atsiradimo šaltinius: situacijos aktualumas, asmens charakterio ypatybės, nepakankami bendravimo įgūdžiai.

Žmogaus jausmus dažnai nulemia įvykiai, situacijos, kitų žmonių poelgiai, kuriuos valdyti retai kada įmanoma. Šių situacijų svarbą asmeniui galima įvertinti pagal tai, kokią emocinę bei psichinę būseną (emocijų stiprumas, veikimo trukmė) jos sukelia asmeniui: kuo įvykis aktualesnis – tuo didesnę psichologinę ar emocinę įtampą jis sukelia individui. (Pvz., artimo žmogaus mirtis bus labai aktuali situacija ar įvykis, o to paties žmogaus nepavojinga gyvybei liga, pavyzdžiui, sloga – nebus labai aktuali situacija). Asmens poelgiai po įvykio

¹ Žukauskas, G. P.; Taljūnaitė, M.; Jasmontaitė, E.; Sušinskas, J. *Pareigūnų stresų priežastys ir pasekmės. Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000.

² Grakauskas, Ž. Stresas ir elgesio savireguliacija: teorinės sąveikos problemos. *Psichologija*. 2004. Nr. 29, p.74. Shherbatykh, Ju. *Psichologija strakha*. Moskva: Ehksmo – Press, 2001.

neatsiejamai priklauso nuo jo charakterio ypatybių: nepakantumas kito žmogaus trūkumams, nepakankamas savikritiškumas, impulsyvumas, per didelis jausmingumas, neigiamos nuostatos, polinkis agresyviai elgesiui, perdėtas noras vadovauti – šie charakterio bruožai gali turėti įtakos konflikto atsiradimui bei apsunkinti jo sprendimą.

Problemos aktualumas, ištyrimo lygis. Kiekvienuose santykiuose pasitaiko konfliktų ir nesutarimų. Ne patys konfliktai, o nemokėjimas konstruktyviai juos spręsti gali ardyti šiuos santykius. 80–90 proc. žmonių nemoka tinkamai elgtis kilus konfliktui ir, užuot jį sprendę, tik dar labiau paaštrina.³ Konfliktų prevencija – tai konfliktų kilimą lemiančių priežasčių pašalinimas. Mažiausiai tai veiksminga, kai konfliktai kyla dėl socialinių priežasčių, nes neįmanoma pasiekti, kad visų žmonių norai, interesai, pomėgiai, vertinimai būtų vienodi. Jei konfliktas kyla dėl organizacinių priežasčių, konfliktų prevencija turi daug daugiau galimybių, nes įmanoma šalinti ir valdyti organizacines priežastis, pvz., kertasi kelių padalinių interesai ar informacijos trūkumas, jos blokavimas ar neteisingas interpretavimas. Kilus konfliktui lieka vienintelė išeitis – jį valdyti. Laiku nesuvaldytas konfliktas gali plėstis ir tapti nekontroliuojamas. Ką reiškia laiku pradėti valdyti konfliktą? Konflikto formavimosi stadija turi įtakos jo valdymo sėkmei. Jei tai yra pradžia (užslėptas arba suvoktas konfliktas ir iš dalies jaučiamas konfliktas), konfliktą galima valdyti gana nesunkiai, nes stiprios emocijos dar netrukdo pakankamai ramiai šnekėtis su oponentu, iškelti pretenzijas, suvokti priežastis, ieškoti abipusiai priimtino sprendimo. Tada įmanoma išvengti konflikto peraugimo į agresyvią elgseną. Nuo kitų stadijų, kai konfliktas yra jaučiamas ar jau išryškėja, valdyti situaciją tampa sudėtinga. Idealiausia konflikto valdymo stadija yra jo suvokimas ir jautimas, kol jausmai dar nepasiekę kraštutinio – nevaldomo laipsnio. Tam reikia sugebėti laiku atpažinti konflikto požymius savyje arba kitame žmoguje.⁴

Dauguma autorių tik fragmentiškai įsigilina į šią problemą, todėl pasigendama išsamesnių straipsnių, kuriose būtų skiriamas dėmesys ne tik policijos pareigūno psichologijos tyrimui, bet ir būsimojo policijos pareigūno dalykiniam parengimui, jo asmeninių savybių ir charakterio bruožų lavinimui bei solidaus ir oraus bendravimo su aplinkiniais gebėjimų ugdymui.

³ Butavičius, A.; Štarevičius, E. *Policijos pareigūno emocinės būsenos ir veiksmų taktika konfliktinių situacijų metu*. Vilnius, LTA, 1999.

⁴ Grigaliauskienė, E. *Stresas ir jo valdymas. Psichikos sveikatos prielaidos*. Šiauliai: ŠU, 2002.

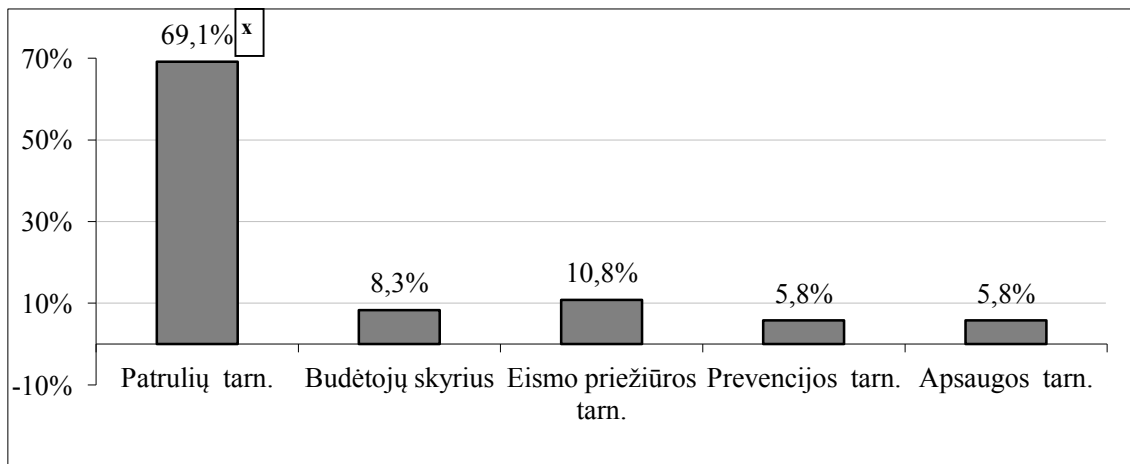
Šio straipsnio **tikslas** – nustatyti policijos pareigūnų emocijų raišką dažniausiai pasitaikančią konfliktinių situacijų metu bei išanalizuoti šių konfliktų priežastis ir galimus sprendimo būdus.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, studentų apklausa raštu, kiekybinė duomenų analizė.

Tyrimo imtis. Siekiant gauti platesnę informaciją, kaip patys būsimieji pareigūnai vertina šį procesą, atlikome empirinį tyrimą. Pasirinktas apklausos raštu metodas. Atliktame anketinės apklausos tyrime dalyvavo 120 Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto pirmo kurso studentų (60 vaikinų ir 60 merginų). Šie studentai 2008–2009 mokslo metais atliko 4 mėnesių mokomąją tarnybos praktiką teritoriniuose policijos įstaigose. Apklausei naudojome mūsų parengtą anketą, kurioje vyravo klausimai apie studentų patirtas emocijas mokomosios praktikos metu, taip pat buvo paprašyta įvertinti ir policijos pareigūnų emocijų raišką įvairių konfliktinių situacijų metu. Studentams prieš tyrimą buvo paaiškintas jo tikslas, anketos pildymo metodika, pabrėžta atsakomybė už asmeninių atsakymų slaptumą. Apklauso medžiaga buvo analizuojama statistiniais metodais pagal Viešojo saugumo fakulteto informatikos specialistų parengtas duomenų bazių kaupimo ir apdorojimo programas ir atliktas bazių vadybos sistema „Microsoft Access 7.0 for Windows“. Studento (t) kriterijus taikytas hipotezei apie vidutinių reikšmių lygybę tikrinti. Duomenų skirtumas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0.05$.

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

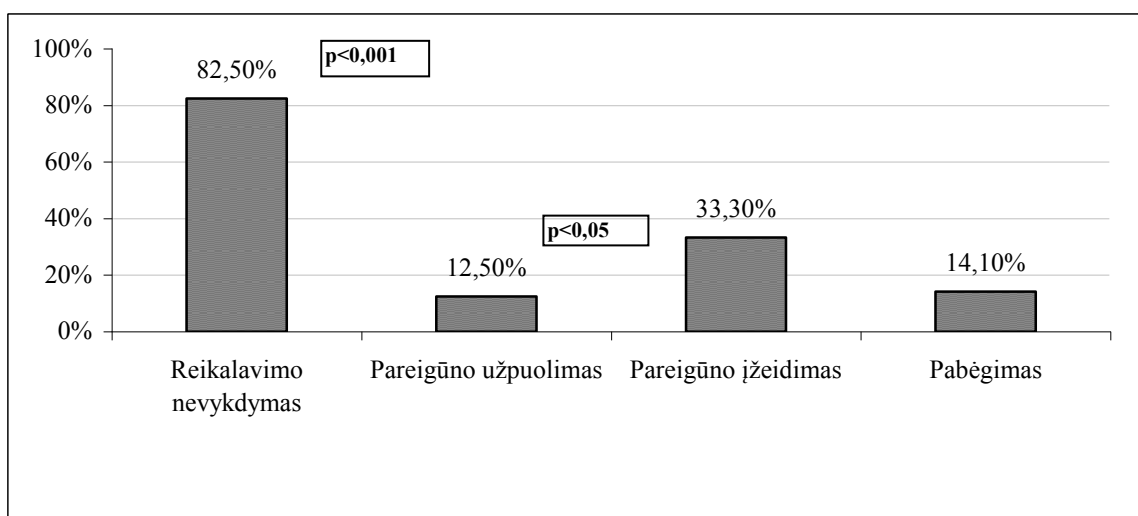
Respondentai, atsakydami į anketos klausimus, nurodė, kad dažniausiai konfliktai kyla tarp asmens ir policijos pareigūno patrulių veiklos organizavimo skyriuje. Tai pažymi 83 (69,1 %) apklausoje dalyvavę respondentai. Šį reiškinį galima paaiškinti šios tarnybos veiklos specifiškumu. Viešosios policijos patrulių tarnybos pareigūnai, užtikrindami viešąją tvarką bei visuomenės rimtį, dažnai atsiduria įvairių konfliktinių situacijų sukuryje. Jiems dažniau nei kitų tarnybų pareigūnams tenka malšinti masines riaušes, buitinius konfliktus, bendrauti su asocialiais konfliktiškais asmenimis, pažeidinėjančiais viešąją tvarką. Kitose tarnybos vietose konfliktų skaičius (procentas) kur kas mažesnis (žr. 1 pav.).

1 pav. Konfliktinių situacijų dažnis atskiruose policijos padaliniuose (proc.)

x – $p < 0.001$, lyginant patrulių tarnybą su likusiais padaliniais

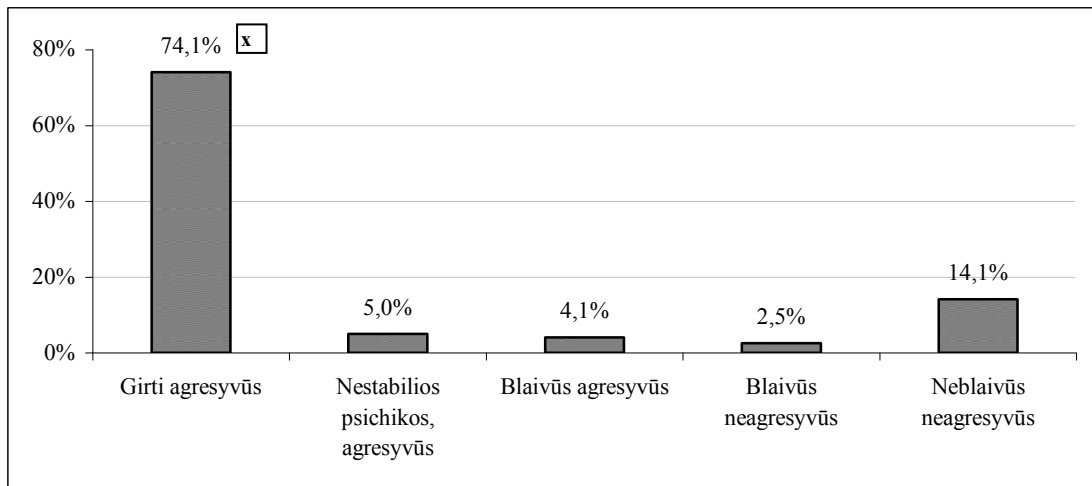
Dauguma respondentų (82,5%) teigia, kad konfliktai tarp asmens ir policijos pareigūno kyla tais atvejais, kai policininkai kreipiasi su prašymu arba reikalavimu elgtis nepažeidžiant įstatymo ribos, arba kai to reikalauja policijos funkcijos viešajai tvarkai užtikrinti, o asmuo atsisako paklusti teisėtiems pareigūno reikalavimams. Respondentai paminėjo ir šias konfliktinės situacijos atsiradimo priežastys: pareigūno įžeidinėjimas, pareigūno fizinis užpuolimas arba ketinimas pulti (agresyvūs smurtiniai veiksmai, bandymas pasišalinti iš įvykio vietos (sprukti nuo pareigūno) ir pan. (žr. 2 pav.)

2 pav. Konfliktinių situacijų atsiradimo priežasčių dažnis (proc.)

$x - p < 0.05$, lyginant patrulių tarnybą su likusiais padaliniais

Policijos pareigūnai dažnai susiduria su konfliktiškais, agresyviais asmenimis. Neretai šie asmenys būna apsvaigę nuo alkoholio, kas dažniausiai ir paskatina jų agresyvų elgesį (3 pav.).

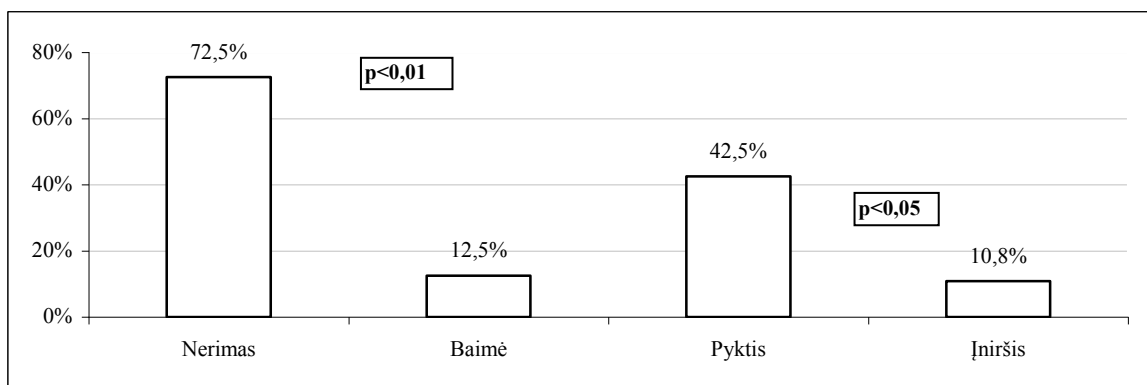

3 pav. Konfliktus provokuojantis agresyvumo dažnis priklausomai nuo apsvaigimo alkoholiu (proc.)

$x - p < 0.001$, lyginant pirmąją pasirinktį su likusiomis

Kiekvienas konfliktas jo dalyviams sužadina emocinę būseną, kuri dažnai gali pasireikšti nerimu, baime, pykčiu ar įniršiu. Kiekviena šių emocijų, daro skirtingą įtaką žmogaus veikai, taip pat ir konfliktinės situacijos sprendimui.

Apklausoje dalyvavę respondentai teigia, kad konflikto metu dažniausiai jautė šias emocijas: nerimą – 87 (72,5 %), pyktį – 51 (42,5 %), baimę – 15 (12,5 %) ir įniršį – 13 (10,8 %). (4 pav.)

4 pav. Policijos pareigūno emocinės būsenos pasireiškimas

$x - p < 0.001$, lyginant pirmąją pasirinktį su likusiomis

Labai kilnu, kai policijos pareigūnai sugeba išspręsti konfliktą pozityviomis priemonėmis, t.y. nenaudojant fizinės jėgos prieš asmenį. 24 apklausti respondentai (20%) nurodė, kad tokiu būdu atsiradusį konfliktą išsprendė policijos pareigūnai. Tačiau dirbantiems realiomis sąlygomis policininkams ne visuomet pavyksta tai padaryti. Taigi, konfliktinių situacijų metu tekusią panaudoti fizinę prievartą nurodė 96 respondentai (80%). Respondentai pažymi, kad visais fizinės jėgos panaudojimo atvejais prieš asmenį buvo laikytasi įstatyme numatytos tvarkos: pirmiausia buvo taikomos įtikinimo priemonės, jeigu jos neduodavo rezultato, naudojama psichinė prievarta ir tik kraštutiniu atveju buvo griebtasi fizinės jėgos.

Analizuojant šios apklausos rezultatus, mūsų dėmesį patraukė fizinės prievartos panaudojimo dažnumas. Kokie veiksniai nulemia policijos pareigūno veiksmus pasirenkant šį konflikto sprendimo būdą? Visi tyrimo dalyviai pažymi, kad fizinę prievartą prieš asmenį naudojo tais atvejais, kai visos naudojamos įtikinimo priemonės nedavė rezultato, o asmuo fiziniais veiksmais priešinosi policijos pareigūnams. Neblaivių asmenų agresija prieš aplinkinius arba prieš patį pareigūną taip pat sunkina pozityvų konflikto sprendimą. Su šiais asmenimis sunku bendrauti, o ypač įtikinti juos elgtis įstatymiškai. Kai kurie autoriai teigia, kad „...žmogus ... priešinasi, nes apsvaigus dėmesys sutelkiamas tik į tuo metu esančią situaciją, nesvarstomi galimi padariniai“.⁵

Asmens agresija konfliktinių situacijų metu pasireiškia įvairiomis formomis: nuo žodinio (nežodinio) pareigūno įžeidimo iki fizinių smurtinių veiksmų. Pateiksime keletą pavyzdžių apie šias situacijas iš apklaustųjų anketų: „Įvykio vietoje pašalinis asmuo trukdė policijos pareigūnams bei juos įžeidinėjo, perspėtas liautis – nepakluso“, „Paprašėme asmenį išlipti iš automobilio, jis pradėjo triukšmauti, spjaudytis, keiktis, bandė pabėgti“, „Sustabdžius automobilį, išsoko neblaivus keleivis ir pradėjo užgaulioti policijos pareigūnus, kumščiu trenkė į policijos automobilį. Buvo įspėtas liautis, tačiau jis ėmė elgtis dar agresyviau“, „Išlipęs iš automobilio girtas vairuotojas puolė policininką kumščiais, teko panaudoti fizinę prievartą“.

Policininkui labai svarbu atskirti tikrą asmens agresiją nuo apsimestinės. Tai padėtų įvertinti situacijos pavojų. Ne kiekvienas asmuo, išgėręs alkoholio, kelia aplinkiniams ar policininkams tikrą pavojų. Vieni jų triukšmauja, grasina, dažnai ketina atkreipti aplinkinių dėmesį, imituodami į save nukreiptą agresiją (demonstratyviai bando suvaidinti savižudybę:

⁵ Almonaitienė, J.; Antininė, D.; Ausmanienė, N. ir kt. *Bendravimo psichologija*. Vadovėlis. Kaunas, Technologija, 2005.

nušokti nuo tilto, persipjauti venas, pasikarti ir pan.). Kiti žmonės išreiškia agresiją žodžiais arba veiksmais jausdamiesi kieno nors įžeisti, įskaudinti arba kai, jų manymu, to reikalauja situacija (pvz.: reikia ką nors apginti, kažką pakeisti situacijoje ir pan.). Šie asmenys dažnai elgiasi įkyriai, todėl konflikto kulminacija gali priartėti greičiau. Šis asmens elgesio tipas yra nuosekliai agresyvus (NAT). Ir trečia, pati sudėtingiausia asmens elgesio išraiška, – spontaniškai agresyvaus elgesio tipas (SAET). Šis tipas pasireiškia asmens agresyvaus elgesio spontaniškumu. Asmens elgesys neprognozuojamas, gali pasireikšti netikėtai ir nepriklausyti nuo situacijos turinio.⁶ Tai ypač pavojingi asmenys, gali būti su psichinėm sveikatos problemomis, todėl statutiniai pareigūnai, bendraudami su jais, turi būti ypač budrūs ir atsargūs.

Agresyvus asmens elgesys dažniausiai pareigūnui sukelia tam tikrą emocinę būseną, kuri gali pasireikšti nerimu, baime, pykčiu, įniršiu ir kt.

Yra įrodyta, kad didelis emocijų intensyvumas neigiamai veikia žmogaus veiklą⁷. Pavyzdžiui, nerimas arba baimė dažnai iškreipia realų situacijos suvokimą, dėl to pareigūnas gali neteisingai įvertinti situaciją bei panaudoti netinkamas priemones šiai situacijai valdyti. Pykčio ar įniršio apimtas žmogus neretai imasi neapgalvotų, skubotų veiksmų. Šie reiškiniai policininkui gali turėti neigiamos įtakos vykdant tarnybines pareigas. Yra nemažai pavyzdžių, kai nusikaltimus įvykdo asmenys, būdami per daug emociškai susijaudinę, vėliau, kai emocinė būsena stabilizuojasi, jie sugeba realiai įvertinti savo veiklos žalą. Gali būti atvejų, kai žemas emocijų intensyvumo lygis daro neigiamą įtaką individo veiklai ar mąstymui.⁸ Tai situacijos, kuriose reikalingas greitas operatyvus mąstymas arba aktyvi veikla. Pavyzdžiui, pažeidėjo persekiojimas, sporto varžybos ir pan.

Didžioji dalis apklaustųjų (72,5 %) teigia, kad konflikto pradžioje jautė nerimą. Nerimas – žmogaus emocinė būsena – neapibrėžtos grėsmės jausmas, kylantis dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus. Psichiniai nerimo požymiai yra šie: sunkiau rasti sprendimus, sustiprėja jausmų dvilypumas, sutrinka judesių koordinacija. Vieni žmonės prie šios emocijos prisitaiko lengvai – tai vadinama adaptyviomis reakcijomis, kitiems ši emocija trukdo jų veiklai – tai dezadaptyvios reakcijos.⁹

⁶ Lapė, J.; Navikas, G. *Psichologijos įvadas*. Vilnius: LTU, 2003.

⁷ Valickas, G. *Psichologinė pagalba kritiškus įvykius patyrusiems policijos pareigūnams. Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000.

⁸ Martens, R. *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999.

⁹ Myers, D.G. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000.

Yra žinoma, kad daugiau patirties turintis žmogus gali atlikti tam tikrą veiklą efektyviau ir būdamas stresinės būsenos. Patirtis padeda tiksliau įvertinti bei atskirti realią grėsmę nuo įsivaizduojamos, taip pat pasirinkti tinkamiausią būdą tai grėsmei įveikti. Dažnai dėl patirties stokos sustiprėja nerimo jausmas, kuris trukdo mažai patyrusiam policininkui pasitikėti savo mokėjimais, įgytais studijų metu bei užtikrintai juos taikyti tarnyboje: „nerimavau, nes tai buvo pirma konfliktinė situacija, kurioje veikia viena, svarsčiau ar viską teisingai atlikau“, „nerimavau, nes buvo pirma tarnybos diena, kai kilo reali konfliktinė situacija“, „jaučiau nerimą dėl būsimo konflikto“. Nerimo sukeltas nepasitikėjimo savimi jausmas dažnai gali būti pastebėtas aplinkinių žmonių. Neryžtingi veiksmai, drebantys balsas, virpančios rankos ar kojos – visi šie požymiai gali išduoti policininko nerimą aplinkiniams. Blogiausia, kai šie požymiai pasireiškia policininkui tarnybos metu bendraujant su konfliktiškais, asocialiais asmenimis, ypač atlikusiais bausmę įkalinimo įstaigose. Šie asmenys, pastebėję, kad pareigūnas konflikto metu elgiasi nedrąsiai, nepasitikėdamas savo gebėjimais, gali pasinaudoti tokia pareigūno būsena ir mėginti išvengti atsakomybės už įstatymo pažeidimus. Taip pat yra buvę atvejų, kai policijos pareigūnas, kritinės situacijos metu nerimaudamas dėl savo ar aplinkinių gyvybės, viršija „įstatymo ribas“, sužalodamas arba atimdamas gyvybę asmeniui (pažeidėjui) arba aplinkiniams žmonėms.

Baimę jautė kur kas mažesnė dalis (12,5 %) apklaustųjų. Nuo nerimo baimė skiriasi pavojaus aiškumu, konkretumu. Baimė – tai emocija, kylanti individui suvokiant arba įsivaizduojant pavojų, lemiamą savisaugos instinkto, patirtų išgyvenimų ir auklėjimo.¹⁰ Yra daug baimės rūšių. Vieni autoriai skirsto baimę į konstruktyvią ir patologinę, kiti į gamtinę – baimę dėl savo sveikatos, gyvybės, socialinę – baimę dėl savo socialinio statuso ir vidinę – tai įsivaizduojama baimė, tačiau nepagrįsta realiu pavojumi.¹¹ Atsižvelgiant į policijos pareigūnų tarnybos specifiką bei remiantis apklausos rezultatų analize, galima teigti, kad didesnioji dalis respondentų jautė baimę dėl savo ir aplinkinių saugumo.

Pagal intensyvumą baimė skirstoma į tris lygius: paprastą baimę, išgąstį ir siaubą. Paprasta baimė apima tada, kai pavojus nėra didelis ar neišvengiamas. Išgąstį sukelia netikėtai atsiradęs pavojus. Siaubas kyla tada, kai susiduriama su dideliu ir neišvengiamu pavojumi. Dideliam išgąsčiui būdinga tai, kad žmogus apstulbsta, sustingsta vienoje vietoje arba tampa labai lėtas ir nevikrus. Baimę policijos pareigūnui gali sukelti aiški ar

¹⁰ Shherbatykh, Ju. *Psichologija strakha*. Moskva: Ehksmo–Press, 2001.

¹¹ Juodraitis, A. *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai, 1999.

įsivaizduojama grėsmė jo arba aplinkinių saugumui (ginkluoto asmens persekiojimas, susišaudymas, grasinimas pareigūnui ir pan.)

Iki šiol mokslininkai neranda vieningos nuomonės ar baimė ir nerimas yra viena ir ta pati emocija, tik skiriasi savo stiprumu. Ar tai vis dėl to dvi skirtingos emocijos, o gal baimė yra nerimo ir mąstymo sąveikos rezultatas? Jei randamas problemos sprendimas, diskomfortas sumažėja ir nerimas palaipsniui išnyksta. Priešingu atveju nerimas perauga į baimę. Jei nerimas ir baimė yra skirtingos emocijos, tai nerimas praneša organizmui apie gresiantį jam pavojų, o baimė yra atsakas apie jau įvykusią grėsmę organizmui. Manoma, kad šios emocijos sukelia ir skirtingą poveikį žmogaus psichikai: nerimas jaudina, žadina, o baimė slopina, stabdo. Baimė dažniausiai reiškiasi biologinio instinkto pagrindu, kuris yra genetiškai užprogramuotas žmoguje.¹²

Taigi, nors nerimas ir baimė pasižymi pasyvia organizmo reakcija, tačiau iškilus pavojui šios emocijos gali transformuotis į pyktį arba įniršį, kurie dažnai pareigūną skatina griebtis agresyvių veiksmų, tokių kaip psichinė arba fizinė prievarta. Su šia emocijų kaita konfliktinių situacijų metu susidūrė dalis respondentų: „Konflikto metu nerimas išgaravo, jutau įniršį“, „...konflikto metu jutau nerimą, tačiau sulaikant asmenį, nerimas peraugo į pyktį, veikiau spontaniškai“, „...kai eini prie žmogaus, jautiesi neramiai, tačiau kai prasideda grumtynės nerimas pradingsta ir norisi sulaikytąjį kuo greičiau surakinti antrankiais“.

Beveik pusė apklaustųjų (42,5 %) pažymi, kad konflikto metu jautė pyktį asmeniui tais atvejais, kai šis nepakludavo pareigūno teisėtiems reikalavimams arba kada asmuo juos įžeisdavo žodžiais ar veiksmais: „...prieš konfliktą maniau, kad pilietis bus sukalbamesnis. Tačiau bandant asmenį įtikinti žodžiu jis priešinosi dar labiau, stengėsi įžeisti. Tuo metu aš asmeniui jutau pyktį.“ „Nuvykę į įvykio vietą, radome neblaivų vyriškį, kuris užkabinėjo praėivius. Bandėm su asmeniu rasti kompromisą, tačiau nepavyko, jis tik dar labiau suįžūlėjo – ėmė mus įžeidinėti, puolė mano kolegą. Konflikto metu jutau pyktį asmeniui dėl tokio elgesio.“

Yra žinoma, kad kontroliuojamas pyktis kartais gali būti naudingas SVT, nes ši emocija aktyvina žmogaus elgseną, stiprina pasitikėjimą savo jėgomis, įkvėpia drąsos. Šios savybės pareigūnui gali praversti sprendžiant konfliktus su asmenimis, taip pat veikiant ekstremaliomis sąlygomis: sulaikant pažeidėją, gelbėjant žmogaus gyvybę įvairių įvykių metu (katastrofų, stichinių ir pan.). Tačiau pyktis turi ir neigiamą pusę – jis silpnina individo

¹² Judin, V.V.; Ratnikov, V.P. i dr. *Konfliktologija*. Moskva, 2001.

savikontrolę (savikontrolė – racionali žmogaus refleksija ir savo veiksmų vertinimas pagal sau pačiam svarbius motyvus ir nuostatas, santykių tarp veiksmų, tikslų, priemonių ir padarinių lyginimas, analizavimas ir koregavimas).¹³

Gebėjimas kontroliuoti savo veiksmus, elgseną bei ją analizuoti yra būtinas SVT, nes jis privalo vykdyti tam tikras (įstatyme numatytas) pareigas, taip pat asmeniškai atsakyti už savo veiksmus, sprendimus bei jų padarinius. Tai ypač aktualu tais atvejais, kada įstatymas leidžia pasirinkti pačiam pareigūnui „prievertos rūšį bei jos panaudojimo ribas atsižvelgiant į konkrečią situaciją.“¹⁴ Sumažėjus savikontrolėi pareigūnas gali klaidingai įvertinti susidariusią situaciją, taip pat pasirinkti netinkamas priemones konfliktui spręsti. Būtų labai negatyvu, jei taip atsitiktų ir pareigūnas nepagarbiai elgtųsi su asmeniu, vertintų jį vien tik pagal išorę (išvaizdą, apsirengimą, elgseną). Šiuo atveju, pasikarščiavęs pareigūnas pats paaštrintų santykius bei sukeltų dar didesnę asmens pasipriešinimą, kurį sustabdyti pozityviomis priemonėmis (kompromisu, derybomis) būtų jau beveik neįmanoma.¹⁵

Pyktis apima didelį spektrą emocijų: nuo paprasto sudirgimo iki įsiūčio. Jis pasireiškia skirtingai: tikslingai – konstruktyviai, tikslingai – destruktiviai, spontaniškai – konstruktyviai, spontaniškai – destruktiviai. Šios pykčio išraiškos parodo, kaip žmogus sugeba prisitaikyti prie šios emocijos bei racionaliai elgtis. Tikslingas – konstruktyvus pyktis yra žmogaus kontroliuojamas. Šioje emocinėje būsenoje kalbėtojas prisiima atsakomybę už savo jausmus ir aiškiai išdėsto savo lūkesčius bei leistinas ribas. Tai savotiškas pareiškimas pašnekovui. Tikslingas – destruktivus pyktis pasireiškia sarkastiškais pastabomis, humoru, pašaipomis, kerštavimu. Ši pykčio išraiška gali išprovokuoti pašnekovą dideliame pykčio protrūkiui (tai būtina atsiminti pareigūnui). Spontaniškas – konstruktyvus pyktis asocijuojasi su aistringumu pykčiu. Tačiau tai yra trumpas atsakas į situaciją, o ne nevaldoma reakcija. Trumpalaikės aistros apimtas žmogus įsisąmonina savo jausmus ir laiku nutraukia pašnekovo emocinį puolimą, kad galėtų apmąstyti įvykį. Ir paskutinė šios emocijos išraiška yra spontaniškas – destruktivus pyktis. Kitaip šią emocinę būseną galima pavadinti įniršiu. Įniršęs žmogus nesugeba kontroliuoti savo emocinės būsenos, vis kelia balsą, užgaulioja, įžeidinėja pašnekovą.

¹³ Kandyba, B. *Psichicheskaja samo – reguljacija*. Sankt – Peterbyrg, 2001.

¹⁴ Žukauskas, G. P.; Taljūnaitė, M.; Jasmontaitė, E.; Sušinskas, J. *Pareigūnų stresų priežastys ir pasekmės. Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000.

¹⁵ Kasiulis, J.; Barvydienė, V. *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija, 2005.

Žmonės žymiai greičiau supyksta, jei prieš tai buvo kieno nors sujaudinti ar suerzinti. Pyktis taip pat gali atsirasti, kai žmogus jaučia neteisybę dėl sutartų ar įprastų taisyklių nesilaikymo, kai pažeidžiami jo įsitikinimai, interesai arba kyla grėsmė, kad juos kas nors ketina pažeisti. Pyktis gali kilti, kai žmogus jaučiasi negerbiamas, atstumtas, ignoruojamas arba įžeistas. Taip pat ši emocija gali atsirasti, kada individas suvokia, kad pažeidžiama jo laisvė, autonomija, erdvė.

Manoma, kad pyktis kyla dėl patirtos frustracijos (negalėjimo pasiekti norimo tikslo). Frustracija – tai tam tikra psichinė būseną (slegianti įtampa, nerimas, neviltis, pyktis), kuri atsiranda dėl išorinių ar vidinių veiksnių, trukdančių siekti tikslo.¹⁶ Frustracinę būseną konfliktinėse situacijose patiria ir policijos pareigūnai. Ši emocija dažnai kyla tipinėse policininko bendravimo su piliečiais situacijose, kada pareigūnui tenka asmens ko nors prašyti, reikalauti arba bausti, o asmuo pareigūnui nepaklūsta arba prieštarauja jo sprendimui. Neretai šių situacijų metu pareigūnai yra įžeidinėjami, o tai jiems gali sukelti dar didesnę neigiamą emocinę įtampą. Didelė ir dažnai besikartojanti psichinė ar emocinė įtampa gali sukelti stresinę organizmo būseną, kuri žmogųalina tiek fiziškai, tiek psichiškai, daro jį dirglų, irzlų, neramų, linkusį į agresiją ar depresiją. Stiprus ir ilgalaikis stresas gali sukelti kai kurias ligas (pvz.: miokardo infarktą, skrandžio ir žarnyno opas, kraujospūdžio didėjimą). Tai svarbu žinoti pareigūnams, nes jie tarnybos metu dažnai susiduria su stresinėmis situacijomis, ypač konflikto metu. Taigi norint išvengti streso neigiamų padarinių, reikia išmokti jį laiku atpažinti.

IŠVADOS

Neabejotina, kad žmogus, patyręs bet kokią emocinę būseną, sunkiau randa teisingus sprendimus, sustiprėja jo jausmų dvilypumas, sutrinka judesių koordinacija, o tai gali turėti neigiamos įtakos pareigūnui sprendžiant konfliktą.

Apklausoje dalyvavę respondentai teigia, kad konflikto metu dažniausiai jautė šias emocijas: nerimą (72,5 %), pyktį (42,5 %), baimę (12,5 %) ir įniršį (10,8 %).

Didžioji dalis respondentų pažymi, kad nerimą jautė konflikto pradžioje, daugelis šią būseną įvardija dėl tarnybos patirties stokos.

¹⁶ Legauskas, V. *Psichologijos įvadas*. Kaunas: VDU, 2001.

Dalis apklaustųjų konflikto metu jautė pyktį asmeniui tais atvejais, kai šis nepakludavo pareigūno teisėtiems reikalavimams arba kada asmuo juos įžeisdavo žodžiais ar veiksmais.

Didesnioji dalis respondentų jautė baimę dėl savo ir aplinkinių saugumo.

Daugumas respondentų pažymi, kad, įnirši jautė konflikto metu, šio jausmo priežastys šios: policijos pareigūno įžeidinėjimai, nepaklusimas teisėtiems pareigūno reikalavimams.

Įtikinti neblaivų ir agresyvių asmenį elgtis įstatymiškai dažnai nepavyksta (20 %), todėl policijos pareigūnai, vykdydami tiesiogines tarnybines pareigas, priversti panaudoti fizinę prievartą (80 %).

Būtina gerinti policijos pareigūnų psichologinį parengimą, kuris padėtų valdyti pareigūno emocinę būseną ir konfliktinę situaciją. Priešingu atveju konfliktinėse situacijose pasitaikančios nerimo (72,5 %) ar pykčio (42,5 %) emocijos gali apsunkinti konfliktinės situacijos sprendimą.

LITERATŪRA

1. Almonaitienė, J.; Antininė, D.; Ausmanienė N. ir kt. *Bendravimo psichologija*. Vadovėlis. Kaunas, Technologija, 2005.
2. Butavičius, A.; Štarevičius, E. *Policijos pareigūno emocinės būsenos ir veiksmų taktika konfliktinių situacijų metu*. Vilnius, LTA, 1999.
3. Grakauskas, Ž. Stresas ir elgesio savireguliacija: teorinės sąveikos problemos. *Psichologija*. 2004, 29: 74.
4. Grigaliauskienė, E. *Stresas ir jo valdymas. Psichikos sveikatos prielaidos*. Šiauliai: ŠU, 2002.
5. Judin, V.V.; Ratnikov, V.P. i dr. *Konfliktologija*. Moskva, 2001.
6. Juodraitis, A. *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai, 1999.
7. Kandyba, B. *Psichicheskaja samo – reguljacija*. Sankt – Peterbyrg, 2001.
8. Kasiulis, J.; Barvydienė, V. *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija, 2005.
9. Lapė, J.; Navikas, G. *Psichologijos įvadas*. Vilnius: LTU, 2003.
10. Legauskas, V. *Psichologijos įvadas*. Kaunas: VDU, 2001.
11. Martens, R. *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999.
12. Myers, D. G. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000.
13. Shherbatykh, Ju. *Psikhologija strakha*. Moskva: Ehksmo – Press, 2001.
14. Valickas, G. *Psichologinė pagalba kritiškus įvykius patyrusiems policijos pareigūnams. Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000.
15. Žukauskas, G. P.; Taljūnaitė, M.; Jasmontaitė, E.; Sušinskas J. *Pareigūnų stresų priežastys ir pasekmės. Teisininkams apie stresą*. Vilnius: LTU, 2000.

CONFLICTS IN POLICE SERVICE: POLICE OFFICERS EMOTIONS

Edmundas Štarevičius*
Mykolas Romeris University

Summary

The article aims to identify that the police officers are most often found in the expression of emotions when dealing with conflict situations. Analyzing the causes of these conflicts there are possible solutions. The survey data helped to determine in which service areas are the most conflicts between the officer and the detainees, which persons usually cause to arise the conflict, why do these conflicts occur, what are the emotions the officer feels during the conflict, what actions officers usually use to resolve conflicts. We believe that the most conflicts could be resolved positively (without using mental or physical abuse), for example if the aggressive drunk man is faced, a positive persuasion is mostly ineffective. In these cases the officers got to use the physical violence. In addition, when dealing with such kind of persons, a positive decision within the conflict could be difficult to make, because of the negative emotions such as: anger, rage, anxiety and fear. All mentioned emotions affect police officer's ability to make the best decisions in the most proper manner. And the purpose is to establish the best police officer's emotional stage when confronting these situations. Actually, in this case we need to reduce the influence of negative emotions, so the police officer does not get lost once needs to make a proper decision. Police officer shouldn't be affected by any emotions once on duty and to acquire that, the officer has to be experienced. Usually officers feel anxious or fear; some of them anger at the complicated situations. And it happens, because of a little experience in service, the lack of experience in these types of situations. Investigation goal is to establish the appearance of an emotional state of an officer and estimate its causes.

Keywords: student, officer, conflict situations.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: 07 Edukologija.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris university, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: 07 Education.

IKITEISMINIO TYRIMO TERMINŲ KONTROLĖ: PROBLEMINIAI ASPEKTAI IR TOBULINIMO GALIMYBĖS

Mindaugas Šukys

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El. paštas: minsukys@gmail.com*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama BPK numatyta naujovė - ikiteisminio tyrimo terminai bei tinkamas jų įgyvendinimas. Šiuo metu BPK bei poįstatyminiuose teisės aktuose numatyta ikiteisminio tyrimo terminų sistema, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo paprasta, tačiau ikiteisminį tyrimą atliekantiems bei jam vadovaujantiems pareigūnams atsiranda aibė klausimų, susijusių su šių terminų taikymu konkrečiais probleminiais atvejais. Šiame straipsnyje šie konkretūs atvejai yra apžvelgiami ir nurodomi galimi probleminių atvejų sprendimo būdai. Kadangi šis, ikiteisminio tyrimo terminų institutas yra pakankamai naujas ir netyrinėtas, praktikos šiuo klausimu nėra daug.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo terminai, ikiteisminio tyrimo naujovės.

ĮVADAS

2010 09 21 įstatymu Nr. XI-1014 (įsigaliojo nuo 2010 10 01) (Žin., 2010, Nr. 113-5742) buvo priimta BPK 176 str. redakcija, kurioje buvo nustatyti konkretūs ikiteisminio tyrimo terminai. Šie terminai buvo įvesti siekiant pagerinti ikiteisminio tyrimo kontrolę, pagreitinti ikiteisminį tyrimą ir tuo užtikrinti proceso dalyvių teises ir laisves bei užkirsti galimą ikiteisminį tyrimą atliekančių ir ikiteisminiam tyrimui vadovaujančių pareigūnų piktnaudžiavimą savo teisėmis.

Ikiteisminio tyrimo terminų sistema, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo paprasta, tačiau ikiteisminį tyrimą atliekantiems bei jam vadovaujantiems pareigūnams atsiranda daug klausimų, susijusių su šių terminų taikymu konkrečiais probleminiais atvejais. Šiame straipsnyje šie konkretūs atvejai yra apžvelgiami ir nurodomi galimi probleminių atvejų sprendimo būdai. Kadangi šis, ikiteisminio tyrimo terminų institutas yra pakankamai naujas ir netyrinėtas, praktikos šiuo klausimu nėra daug.

Straipsnio tikslas – atskleisti esmines ikiteisminio tyrimo terminų taikymo problemas, identifikuoti probleminius jų taikymo aspektus ir pasiūlyti galimus problemų sprendimo variantus.

Straipsnio objektu pasirinktas tinkamas ikiteisminio tyrimo terminų reglamentavimas.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą ir siekiant įgyvendinti straipsniui keliamus uždavinius naudojami loginis, sisteminės analizės, empirinis, lyginamasis sinchroninis bei duomenų analizės metodai.

IKITEISMINIO TYRIMO TERMINŲ KONTROLĖ IR JOS PROBLEMINIAI APPEKTAI

2010 09 21 įstatymu Nr. XI-1014 (įsigaliojo nuo 2010 10 01) (Žin., 2010, Nr. 113-5742) buvo priimta BPK 176 str. redakcija, kurioje buvo nustatyti konkretūs ikiteisminio tyrimo terminai. Iki tol galiojo šio straipsnio redakcija, nurodanti, kad ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpiausius terminus. Naujoje redakcijoje nurodoma, kad, priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas nuo trijų mėnesių iki devynių mėnesių, su galimybe šiuos terminus pratęsti.

Ir anksčiau yra buvę pasiūlymų keisti šį straipsnį. 2009-10-20 Seimo narė Dalia Kuodytė siūlė papildyti BPK 176 straipsnio 1 dalį nuostata, kad, kai ikiteisminis tyrimas atliekamas dėl mažamečio tvirkavimo, išžaginimo, seksualinio prievartavimo, jis negali trukti ilgiau kaip tris mėnesius. Ši nuostata buvo paremta to meto Lietuvoje įvykusiais rezonansiniais įvykiais ir lietė tik labai siaurą nusikalstamų veikų ratą.

2010-05-19 Seimo narys Vidmantas Žiemelis ir darbo grupė pasiūlė panašų į dabartinę redakciją BPK 176 str. projektą.

Visi BPK 176 str. pakeitimo projektai buvo grindžiami tuo, kad konkrečių ikiteisminio tyrimo terminų nėra nustatyta, nurodyta tik bendro pobūdžio formuluotė „per trumpiausią laiką“. Tačiau kelerių metų praktika (nuo naujo BPK įsigaliojimo – 2003-05-01) parodė, kad ikiteisminis tyrimas neretai atliekamas nesilaikant BPK 176 straipsnio 1 dalyje nustatyto reikalavimo – ikiteisminį tyrimą atlikti per kuo trumpiausius terminus. To priežastimi galima laikyti ir tai, kad Baudžiamojo proceso kodekse nebuvo įtvirtinti ikiteisminio tyrimo atlikimo terminai ir pakankama jų laikymosi kontrolė. Europos Sąjungos šalyse įvairiai nustatomi ikiteisminio tyrimo terminai. Seimo Parlamentinių tyrimų departamentas šia tema atliko apžvalgą: kai kuriose valstybėse terminai nustatyti pagal nusikaltimų sunkumą ar kitus kriterijus, kai kuriose valstybėse konkrečių terminų taip pat nėra, tačiau laikomasi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų ir iš Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos išplaukiančių rekomendacijų, kad tyrimas būtų atliktas kuo greičiau, ne ilgiau nei per 6 mėnesius, o jei tyrimas tęsiasi ilgiau, negu 6 mėnesius, atliekama šio tyrimo griežta kontrolė.

Šiuo metu galiojanti BPK redakcija leidžia sustiprinti ikiteisminio tyrimo kontrolę ir sumažinti ikiteisminio tyrimo vilkinimo galimybes. Buvo bandyta BPK 176 str. numatytus terminus "pririšti" prie įtariamojo, kuomet ikiteisminio tyrimo atlikimo terminai būtų skaičiuojami nuo pranešimo apie įtarimą įteikimo įtariamajam dienos. Šis procesinis veiksmas, net ir žinant galimus nusikalstamos veikos kaltininkus, ne visuomet atliekamas jau ikiteisminio tyrimo pradžioje. Tokio veiksmo atlikimo laikas priklauso nuo pasirinktos ikiteisminio tyrimo taktikos, byloje surinktų duomenų apie nusikalstamos veikos aplinkybes, todėl gali būti atliekamas ir ikiteisminio tyrimo pabaigoje, pavyzdžiui, po kelių metų trukusio ikiteisminio tyrimo, bet likus kelioms dienoms iki bylos perdavimo teismui ar net apkaltinamojo nuosprendžio senaties termino suėjimo. Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo terminai, juos skaičiuojant nuo įtarimo pareiškimo įtariamajam dienos, tampa visiškai neveiksmingi ir neaktualūs. Atsižvelgiant į tai, priimtose Įstatymo pataisose yra tobulintinos, nes sudaro akivaizdžias galimybes išvengti tokių terminų kontrolės, įtarimus pareiškiant maksimaliai vėliausiu ikiteisminio tyrimo momentu.

Įgyvendindamas naujus BPK 176 str. nustatytus reikalavimus 2010-10-15 Generalinis prokuroras savo įsakymu Nr. I-142 patvirtino Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašą (toliau - aprašas). Šiame apraše smulkiau nurodoma, kaip turi būti vykdomas BPK 176 str. Tačiau čia pastebimos kai kurios nuostatos, kurios gerokai pakoreguoja Seimo priimtas nuostatas.

Kaip pavyzdį būtų galima įvardinti aprašo 5 punktą, kuris numato, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų nepilnamečių asmenų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui laikomas prioritetiniu ir turi būti atliktas per kuo trumpiausią laiką, bet ne ilgiau, kaip per 4 mėnesius. Taigi čia nustatomas dar vienas terminas, kuris nenumatytas įstatyme. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad BPK 176 str. nesuteikia teisės poįstatyminiais aktais nustatyti kitokią ikiteisminio tyrimo terminų taikymą, nei jau numatytasis. Nusikalstamos veikos nepilnamečių asmenų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui apima visą nusikalstamų veikų spektrą – nuo baudžiamojo nusižengimo iki labai sunkaus nusikaltimo. Ir šiame apraše jos visos yra suvienodinamos. Neabejotina, kad nusikalstamų veikų prieš nepilnamečius tyrimas turi būti prioritetas, tačiau šis prioritetas turėtų būti tinkamiau išreikštas kitomis kontrolės formomis, o ne šia – besikertančia su įstatymu.

Dar vienas prieštaravimo įstatymui pavyzdys yra aprašo 8 punkte, kur nurodyta, kad aukštesnieji prokurorai terminų kontrolę gali įgyvendinti raštu nurodydami atlikti ikiteisminį tyrimą per trumpesnius, nei nustatyta BPK 176 straipsnio 1 dalyje terminus. Žinoma,

kiekviena nusikalstama veika yra individuali ir kiekvienai reikia skirti vis kitokį dėmesio kiekį, tačiau ši nuostata vėlgi prasilenkia su BPK 176 str., kuriame nėra numatytas terminų trumpinimas bei ši teisė nėra suteikta kitoms institucijoms, tik Seimui.

Paminėtinas ir 13 punktas, kuris nurodo, kad ikiteisminio tyrimo terminas skaičiuojamas iki ikiteisminio tyrimo <...> pabaigimo kaltinamojo akto <...> surašymu. BPK 218 str. 1 punkte nurodyta, kad prokuroras, įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, paskelbia įtariamajam, o jo gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir jų atstovams praneša, kad ikiteisminis tyrimas pabaigtas ir jie turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti ikiteisminį tyrimą. Vadinasi, ikiteisminis tyrimas yra pabaigtas prokurorui priėmus sprendimą atlikti BPK 218 str. nurodytus veiksmus. Tuo tarpu apraše nurodyta, kad ikiteisminio tyrimo terminas skaičiuojamas iki kaltinamojo akto surašymo. Ne paslaptis, kad proceso dalyvių supažindinimas su bylos medžiaga gali dažnai užtrukti dėl šių asmenų nenoro atlikti reikiamus veiksmus. Dėl to laiko tarpas nuo ikiteisminio tyrimo pabaigimo iki kaltinamojo akto surašymo gali būti kiek ilgesnis. Dėl to, vadovaujantis aprašu, gali tekti eiti ir tęsti ikiteisminio tyrimo terminus, nors šis tyrimas jau yra pabaigtas. Tokia tvarka nėra logiška, prasilenkia su įstatymu, kuris yra viršesnis, ir sukuria papildomą darbą ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams.

Kaip vienas iš tokių atvejų paminėtinas BPK 176 str. numatytų terminų kirtimasis su BPK 215 str. numatyta nuostata, kad, jei per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas, įtariamasis, jo atstovas ar gynėjas gali paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo ir vienas iš galimų teisėjo sprendimų yra ikiteisminio tyrimo nutraukimas. Įsivaizuokime situaciją, kai asmeniui iškart po sunkaus nusikaltimo padarymo yra pranešama apie įtarimą ir kitus 6 mėnesius yra vilkinamas ikiteisminis tyrimas. Ikiteisminio tyrimo teisėjas yra pastatomas į keblią situaciją - šiuo atveju jis kaip ir privalėtų ikiteisminį tyrimą nutraukti, tačiau BPK 176 str. nurodo, kad ikiteisminis tyrimas dėl sunkaus nusikaltimo gali trukti ir 9 mėnesius. Vadinasi, dar būtų likę 3 mėnesiai. Teisėjui priėmus sprendimą ikiteisminio tyrimo nenutraukti, įtariamasis šiuo sprendimu galėtų pagrįstai piktintis. Ši situacija yra labiau teorinė, tačiau ji vis tiek parodo, kad ikiteisminio tyrimo terminų klausimas BPK nėra galutinai išspręstas ir reikalauja tobulinimo.

Labai panaši situacija gautųsi ir tada, kai po įtariamojo skundo ikiteisminio tyrimo teisėjas nuspręstų nustatyti ikiteisminio tyrimo terminą, kuris būtų ilgesnis už BPK 176 str. numatytuosius. Tarkim, asmuo yra įtariamasis sunkaus nusikaltimo padarymu, nuo jo pirmosios apklausos momento jau yra praėję 6 mėnesiai o nuo ikiteisminio tyrimo pradžios jau yra praėję 8 mėnesiai. Ikiteisminio tyrimo teisėjas nustato 2 mėnesių terminą ikiteisminiam tyrimui pabaigti. Vadinasi, pagal ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį turėtume galimybę ikiteisminį tyrimą atlikti 9 bei 10 ikiteisminio tyrimo mėnesių. Tuo tarpu, pagal BPK 176 str. reiktų kreiptis į aukštesniąjį prokurorą su prašymu pratęsti terminą 10 mėnesiui (ir) ilgiau. Kyla natūralus klausimas – kieno – ikiteisminio tyrimo teisėjo ar aukštesniojo prokuroro sprendimas šiuo atveju turėtų aukštesnę galią ir ar yra prasmė turint ikiteisminio tyrimo teisėjo įpareigojimą atlikti ikiteisminį tyrimą dar gauti ir aukštesniojo prokuroro leidimą. Objektyvumo dėlei derėtų pirmenybę suteikti ikiteisminio tyrimo teisėjui, kuris yra labiau nepriklausomas arbitras, nei aukštesnysis prokuroras vien dėl to, kad yra ne iš tos institucijos, kuri atlieka ar vadovauja ikiteisminiam tyrimui.

Panaši situacija yra numatyta aprašo 18 punkte, kur nurodyta, kad teismui grąžinus bylą prokurorui <...> ir esant būtinumui pratęsti ikiteisminio tyrimo terminą, tyrimui vadovaujantis prokuroras turi nedelsdamas kreiptis į atitinkamą aukštesniąjį prokurorą <...> dėl ikiteisminio tyrimo termino pratęsimo. Teismas, grąžindamas bylą ikiteisminiam tyrimui papildyti, nustato ir terminą, per kurį šis tyrimas turi būti atliktas. Šiuo atveju, vadovaujantis aprašu, reiktų vėlgi dubliuoti teismo sprendimą aukštesniojo prokuroro sprendimu. Ir šiuo atveju dėl aukščiau išvardintų priežasčių derėtų aukštesnės galios sprendimo galią suteikti teismui ir jos „nekontrasinguoti“.

Dar vienas diskutuotinas klausimas kiltų dėl ikiteisminių tyrimų, kuriuose nusikalstamas veikas galimai padariusiems asmenims yra paskelbta paieška. Suėjus ikiteisminio tyrimo terminui, nors įtariamasis būna pasislėpęs, yra tęsiami ikiteisminio tyrimo terminai. Šiuo metu vyrauja praktika ikiteisminio tyrimo terminus tokiose bylose pratęsti ilgam laiko tarpui (iki 1 metų), tačiau po šio termino, nors byloje nėra atliekami ikiteisminio tyrimo veiksmai, o vyksta tik paieška, vėl reikia šį terminą tęsti. Ir taip daug metų, kol sueis BK 95 str. 4 d. numatyti senaties terminai. Visgi derėtų sutikti su būtinybe vieną kartą nustatyti tokio tipo byloms ikiteisminio tyrimo terminą, tuo nuo jų nupučiant dulkes ir į medžiagą pasižiūrint "nauja akimi", tačiau su periodiniu tokių bylų tikrinimu reiktų nesutikti, nes tai dar labiau apkrauna BPK 176 str. numatytus veiksmus atliekančius pareigūnus ir jokios apčiuopiamos naudos neduoda ir duoti negali. Dėl to siūlytina ikiteisminiams

tyrimams, kuriuose yra paskelbta įtariamąjį paieška, nenustatyti ikiteisminio tyrimo termino arba nustatyti kelių metų terminą. Taip pat nenustatant termino yra galimybė pasinaudoti aprašo 16 punktu, kuris numato, jeigu ikiteisminio tyrimo veiksmai buvo atliekami nepratęsus ikiteisminio tyrimo termino, jų rezultatai gali būti naudojami tolesniame baudžiamajame procese tik atnaujinus ikiteisminio tyrimo terminą ir jį pratęsus. Šiuo atveju terminą būtų galima atnaujinti bei jį pratęsti į suradus įtariamąjį bei atlikus su juo neatidėliotinus ikiteisminio tyrimo veiksmus.

Klausimų kyla ir dėl ikiteisminio tyrimo terminų skaičiavimo, kuomet ikiteisminis tyrimas yra pradėtas pagal vieną nusikalstamą veiką, tačiau vėliau paaiškėja, kad tai yra visai kita nusikalstama veika ir jai turi būti taikomi skirtingas ikiteisminio tyrimo terminas. Tarkime, ikiteisminis tyrimas pradėdamas pagal BK 178 str. 2 d., tačiau praėjus 5 mėnesiams paaiškėja, kad iš tikrųjų padaryta nusikalstama veika, numatyta BK 178 str. 4 d. Vadinasi, jau 2 mėnesius ikiteisminio tyrimo terminas jau yra praleistas. Nei BPK, nei apraše ši situacija nėra aptarta. Manytina, kad šiuo atveju derėtų vadovautis nuostata, kad vienos nusikalstamos veikos ikiteisminio tyrimo terminai galioja tol, kol nepaaiškėja, kad tai yra kita nusikalstama veika ir duotu atveju ikiteisminį tyrimą dėl baudžiamąjį nusižengimo derėtų pratęsti ne nuo 4 ikiteisminio tyrimo mėnesio, o nuo tada, kai paaiškėjo, jog ši veika yra ne BK 178 str. 2 d. numatytoji. Tokia išvada darytina todėl, kad ikiteisminio tyrimo terminai faktiškai galioja tokiai nusikalstamai veikai, kuri tuo metu oficialiai yra tiriama. Panaši situacija būtų ir su atvirkštiniu pavyzdžiu, kai nustatoma, kad, tarkim, ikiteisminis tyrimas turėtų būti atliekamas ne pagal kodą 555000, o pagal BK 129 str. 1 d. Tik šiuo atveju praėjus 3 mėnesiams ikiteisminio tyrimo termino pratęsti nereikia, jei baudžiamąjoje byloje yra pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl nužudymo. Šiam tyrimui, kaip žinia, yra duoti 9 mėnesiai.

Nėra aptarta ir situacija, kai ikiteisminiai tyrimai yra sujungiami. Neaišku, kurio ikiteisminio tyrimo pradėjimo datą nustatyti, kaip pradinį tašką. Logiška, kad esant senesniam ikiteisminiam tyrimui, terminai turi būti skaičiuojami nuo jo, išskyrus atvejus, kai senesnis ikiteisminis tyrimas pagal sunkumą ir tuo pačiu pagal terminų ilgį yra apimamas vėliau pradėto ikiteisminio tyrimo.

IŠVADOS

Pagal dabartinį reglamentavimą atrodo, kad BPK 176 str. net nebandyta siekti vieno iš svarbiausių teisės normoms taikomo reikalavimo – aiškumo. Panašu, kad siekta sukurti pančius ikiteisminį tyrimą atliekantiems bei jam vadovaujantiems pareigūnams. Apžvelgus

dabar galiojančių ikiteisminio tyrimo terminų reglamentavimą galima rasti aibę problemų, kurias reikia spręsti ne kam kitam, o tiesiogiai su ikiteisminiu tyrimu dirbantiems pareigūnams. Pagal dabar galiojančią tvarką šiam straipsniui tinkamai suprasti ir vykdyti derėtų išleisti gana didelės apimties rekomendacijas arba nuveikti daug naudingesnę darbą ir supaprastinti BPK 176 str. paliekant vieną ikiteisminio tyrimo terminą (galimai ir 6 mėnesius), jį skaičiuojant nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo dienos, nurodant, kokiais atvejais ir kokiam laikui šis terminas turi būti pratęsimas (tada liktų aišku, kokiais atvejais jo tęsti nereikėtų). Taip pat suvienodinti galimus prieštaravimus tarp ikiteisminio tyrimo teisėjo nustatytų terminų ir aukštesniojo prokuroro ar BPK nustatytų. Tai padarius bus atimta minimalizuota galimybė piktnaudžiauti ikiteisminio tyrimo terminais bei bus eliminuota klaidų galimybė.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37. (Su pakeitimais ir papildymais);
2. Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašas, patvirtintas 2010-10-15 Generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-142;
3. Seimo kanceliarijos Parlamentinių tyrimų departamento 2009 m. spalio 19 d. pažyma „Tam tikri ikiteisminio tyrimo baudžiamajame procese aspektai kai kuriose Europos valstybėse“.

CONTROL OF TERMS IN PRE-TRIAL INVESTIGATION: PROBLEM ELEMENTS AND OPORTUNITIES FOR IMPROVEMENT

Mindaugas Šukys*
Mykolas Romeris University

Summary

The article analyzes the innovation in the pre-trial investigation - control of terms and proper implementation of terms. Currently, the Code of criminal procedure (CCP) and subordinate legislation implements concrete terms for pre - trial investigation. Although at first glance it seems simple, but carrying out a pre - trial investigation there is a number of questions concerning the application of these terms in specific cases. Now it's stated, that pre-trial investigation must be completed within the shortest possible terms, but no more than: 1) a criminal offense - within three months; 2) for mild, moderate and reckless crimes - within six months; 3) the serious and very serious crimes - within nine months. Due to the complexity of the case, large-scale, or other relevant circumstances abovementioned terms of pre-trial investigation of the lead prosecutor at the request of the prosecutor may extend by a resolution. Pre-trial investigation must be a priority in cases where suspects have been arrested, as well as cases in which suspects or victims are juveniles. Earlier there was another version of this article, stating that the pre - trial investigation must be completed within the shortest time. No concrete terms were stated. And this was a possibility for the officers who execute pre - trial investigation, to temporize the pre - trial investigation, and that was the way for the breach of human rights. First of all, the subordinate legislation, made by General prosecutor, implements the rules of terms more widely than CCP allows. Therefore some aspects of discrepancy appear. Officials who

perform the investigation doesn't know how to act in a concrete situation. Also some problems between the upper prosecutor, who has the right to extend the terms of pre - trial investigation, and the judge, who also has the right to extend the terms of pre - trial investigation, appear: which of them has the upper discretion. The author of the article offers to make the procedure of terms of pre - trial investigation more simple, otherwise there is a need to write a variety of rules how to implement existing legislation. For example, it is suggested to pre-trial investigations, which are published in the search of the suspect, no pre-trial period. Also if, within six months after the first interview of the suspect pre-trial investigation is not completed, the suspect, his advocate may refer the complaint to the pre - trial investigation judge for the termination of the pre-trial.

Keywords: criminal procedure, pre-trial investigation, control of terms in pre-trial investigation, news of pre-trial investigation.

Mindaugas Šukys*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas.

Mindaugas Šukys*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure lecturer. Research interests: criminal procedure, pre-trial investigation

INFORMACIJA AUTORIAM

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/citavimo_tvarka_paisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolo Romerio universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.

2. Author, an institution the author is representing, its address, email.

3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).

6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).

8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (6): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas: Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2011. – 362 p., 55 paveikslai, 15 lentelių.

ISSN 2029-1701

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (6)

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (6)

Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkas – prof. dr. Petras Ancelis

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Vidutė Sviščevskienė, Pavel Lesko

2011-12-06

23 autoriniai lankai

Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT-44211, El.paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2011 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu